

جامع المنقول فِي سَنَنِ الرَّسُولِ

(جلد اوّل)

Ketabton.com

تأليف :
ابو الفضل ابن الرضا
(علامة بوقعي)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه

الْحَمْدُ لِلَّهِ ذِي الْقُوَّةِ الْفَاهِرَةِ وَالْعِزَّةِ الْبَاهِرَةِ وَالنِّعَمِ
الْوَافِرَةِ وَالرَّحْمَةِ الْمُنْكَاشِرَةِ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ رَسُولِهِ صَلَّى
الدَّعْوَةَ الظَّاهِرَةَ وَالسُّنَنَ الْفَاخِرَةَ وَ عَلَيَّ آلِهِ وَأَصْحَابِهِ النَّجْمِ
الزَّاهِرَةِ .

و بعد برهر مسلمانى واجب است که دين خود را فراگيرد
و مدارک دين اسلام را بداند چنانچه رسول خدا (ص) فرموده است :
طَلَبُ الْعِلْمِ قَرِيبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ . و مسلماً تحصيل علم دين را
رسول خدا (ص) واجب مى دانسته است ، چنانچه مسلمين صدر اسلام
اکثراً به دين خود و مدارک آن آشنا و دانا بودند .

مدارک و منابع دين اسلام دو چيز بود : کتاب خدا و سنت
رسول (ص) ، همانطور که رسول خدا (ص) فرموده است : رَأَيْتُنَا رُكَّ فَبَيْنَكُمُ
الثَّقَلَيْنِ : كِتَابَ اللَّهِ وَ سُنَّتِي . و به روايت ديگر : كِتَابُ اللَّهِ وَ عِزَّتِي
كُنْ يَفْتَرِفًا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضِ . يعنى دو چيز بزرگ ميان شما
مى گذارم کتاب خدا و سنت خود يا کتاب خدا و عترت خود را که
ازهم جدا نمى شوند تا در بهشت بر من وارد شوند . مى بينيم که
مى فرمايد : سنت يا عترت من از کتاب جدا نمى شوند و هر دو
هميشه باهم هستند ، ولى چنانکه از قرآن و عقل استفاده
مى شود روايت کتاب الله و سنتى صحيح تراست و محسوس است
که براى هدايت مردم ، کتاب و سنت هميشه در دسترس بوده ،
و هرکس به اين دو عمل نمايد گمراه نخواهد شد چنانکه خود عترت
(ع) نيز تابع اين دو بوده اند . و مسلمين اجماع و اتفاق دارند
که رسول خدا (ص) براى هدايت مردم اين دو را باقى گذاشت .

متأسفانه قرن‌هاست که بی‌بندوباری و رواج بدعت‌ها و خرافات مذهبی و موهومات اسرائیلی جای دین را گرفته و بیشتر مردم بواسطه تقلید کورکورانه از پدران خود در امر دین یا بی‌خبر و حیران و سرگردان و یا تابع محیط و روش‌های بی‌مدرک می‌باشند و گویا خود را مسؤل خدای مَالِکِ یَوْمِ الدِّینِ نمی‌دانند و جز اتِّهام و تکفیر و تفسیق مؤمنین واقعی چیزی در دست ندارند و سیره و روش رسول‌خدا (ص) متروک و بلکه سنّت او در نظر مردم بدعت است همان‌طور که رسول‌خدا (ص) می‌فرماید: **أَلَسُنَّ فِيهِمْ بَدْعَةٌ، وَ الْبَدْعَةُ فِيهِمْ سُنَّةٌ** (۱) یعنی سنّت من در نظر آنان بدعت خواهد بود و بدعت در نظر آنان سنّت است. و حضرت امیر (ع) نیز می‌فرماید: **قَدْ خَاضُوا بِحَارَ الْفِتَنِ، وَ أَخَذُوا بِالْبِدَعِ دُونَ السُّنَنِ** (۲) یعنی: مردم در دریا‌های فتنه فرو رفته و سنّت‌های پیمبر (ع) را ترک و بجای آنها بدعت‌ها را گرفته‌اند. زمان حضرت امیر (ع) که چنین باشد وضع زمان ما روشن است.

این ذرّه‌بی‌مقدار این کتاب را که سنن رسول‌خدا (ص) از اقوال و اعمال آن حضرت است از کتب عامّه و خاصّه در تمام ابواب عقاید و آداب و اخلاق و احکام جمع آوری خواهم نمود، و البته سعی دارم حتّی الامکان آنچه را به رشته تحریر درمی‌آورم مخالف با کتاب خدا نباشد، و آنچه که مخالف قرآن و عقل و تاریخ باشد متروک گذارم تا برای مسلمین و دانش‌جویان و حقیقت‌طلبان دین‌مبین اسلام مدرک باشد و ذخیره‌ای گردد برای روز بازپسین، و آنرا **جَامِعُ الْمُنْقُولِ فِي سُنَنِ الرَّسُولِ** می‌نامم.

و مخفی نماند سنّت رسول‌خدا (ص) پس از قرآن برای تمام مسلمین مدرک و برای پیروان دین مبین حجّت است، و ائمه مسلمین همه تابع کتاب خدا و سنّت رسول بودند، چنانکه ائمه شیعه آنچه بیان کرده‌اند از امور دین همه را از رسول‌خدا (ص) روایت کرده و از خود چیزی کم و زیاد در دین نیاورده‌اند، چنانچه خود چنین

(۱) سفینة البحار / ج ۱ / ص ۵۷۷.

(۲) نهج البلاغه / خطبه ۱۵۴.

فرموده اند. و همچنین ائمه اهل سنت که خود را راویان سنت رسول خدا (ص) می‌دانند، و خود اقرار کرده اند که در دین چیزی کم و زیاد نکرده اند، و معنی امام، همین است که تابع دین باشد نه خود دین، و همچنانکه رسول (ص) حق ندارد به دین خدا چیزی بیفزاید و یا چیزی کم نماید، امام هم چنین حق ندارد. بنابراین ما تمام ائمه عامه و خاصه را از راویان می‌دانیم، و از کتب ایشان نقل می‌کنیم. امید است کسانی که طالب نجات خود و دیگرانند به برکت این کتاب به سنت رسول خدا (ص) آشنا گردند و نویسنده را از دعای خیر فراموش نفرمایند.

این کتاب، مرتب می‌شود بر ابواب کثیره که در هر باب، اخبار و آثار رسول خدا (ص) که مناسب آن باب باشد جمع آوری و شماره گذاری، و به فارسی ترجمه می‌گردد.

«ش» و «یا» و «ج» که در ابتدای هر خبری می‌گذارم به طور اختصار است. منظور از «ش» کتاب «وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة»، تألیف عالم متبحر شیخ محمد حرّاملی رحمه الله علیه می‌باشد که آن مرحوم آن را از کتب اربعه شیعه و سایر کتب معتبره امامیه جمع آوری نموده و مبوب نموده است. و منظور از «ج» کتاب «التاج الجامع للأصول فی احادیث الرسول»، تألیف عالم متتبع شیخ منصور علی ناصف می‌باشد، که ایشان آن را از کتب سنت مانند صحیح بخاری و صحیح مسلم و سنن أبی داود و صحیح ترمذی و سنن نسائی، با حذف مکررات آنها، جمع آوری و مبوب نموده است. اگر خبری در هر دو کتاب و مشترک بین فریقین بود، قبل از آن، هر دو حرف نوشته خواهد شد. و اگر در بعضی از ابواب «طهارت» و «صلاة» از کتب دیگر نیز اخباری را ذکر نمایم، اسم آن کتب را نیز می‌آورم. و اخبار این کتاب را از کتب صحاح سنی و کتب شیعه جمع آوری می‌نمایم تا مورد مراجعه شیعه و سنی قرار گیرد، و هر دو دسته، هم از اخبار کتب معتبره خود و هم از اخبار مندرجه در کتب دسته دیگر آگاهی یابند، و وجوه اشتراک و افتراق خود را بشناسند، و بدانند. به امید آنکه این دو دسته بزرگ به هم نزدیکتر شوند و اتحاد اسلامی هر چه زودتر عملی گردد.

حکم: **لَاتَفَرَّقُوا** «دچار تفرقه نشوید» و **لَاتَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا** و **وَ اٰخْتَلَفُوا** «مانند کسانی که دچار تفرقه و اختلاف شدند نباشید» اجراء شود.

از مسلمانان خردمند از هرفرقه و مذهبی که هستند انتظار دارم پس از مطالعه این کتاب درباره هم داوری کنند و ندانسته از هم عیب جوئی نکنند. درباره اخبار، درست بیندیشند، و آنها را با هم مقایسه کنند، و بهترین را انتخاب کنند همانطور که خدای تعالی در قرآن مجید سوره زمر آیه ۱۸ فرموده: **فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ**. یعنی: به آن دسته از بندگان من که به سخنان گوش می دهند و از نیکوترین آنها پیروی می کنند بشارت بده، ایشان کسانی هستند که خدا هدایتشان کرده و خردمند واقعی چنین افرادی هستند.

خداوند حکیم در قرآن کریم آیه ۱۰ سوره حجرات به مسلمانان فرماید: **إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوِيكُمْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ** «مسلمانان برادر یکدیگرند بین برادرانتان را اصلاح کنید تا مورد لطف و رحمت خدا قرار گیرید» و در آیه ۱۰ سوره حشر فرماید دعای مسلمانان چنین است: **رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَ لَاتَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا** «خداوند ما و برادران ما را که قبل از ما ایمان آوردند بیامرز و در دل ما کینه و نفرتی نسبت به مسلمانان قرار مده».

در اینجا لازم به تذکر است اگر مضمون خبری مکرر بوده باشد، مکررات را حذف میکنم و در برخی از ابواب، قسمتی از آیات مربوط به آن ابواب را نیز ذکر می کنم. و در بعضی از اخبار، راوی اول را نیز می آورم. و پاره ای از اخبار که محتاج به توضیح مختصر بوده، آنها را توضیح خواهم داد.

اتحاد و برادری همه مسلمانان و در سایه آن عظمت مسلمین و ایجاد جهان اسلامی را از درگاه خداوند قادرمتان مسئلت دارم. **إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ**. ا.ع.ب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَبْوَابُ السُّنَّةِ وَالْبِدْعَةِ وَمُقَدِّمَاتُ الْكِتَابِ

١- بَابُ الْإِعْتِصَامِ بِالْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ وَمَعْنَى السُّنَّةِ وَالْبِدْعَةِ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا (١).
وَقَالَ: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (٢).

٥٥

١- ج قال النبي (ص): تَرَكْتُ فِيكُمْ أَمْرَيْنِ لَنْ تَضِلُّوا مَا تَمَسَّكْتُمُ بِهِمَا: كِتَابَ اللَّهِ وَ سُنَّةَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) (٣).
يعنى: رسول خدا (ص) فرمود: من دو چیز در میان شما امت گذاشته ام که مادامی که به آن دو چنگ بزنید گمراه نخواهید شد: کتاب خدا و سنت رسول خدا (ص).

٢- قَالَ النَّبِيُّ (ص) فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ: قَدْ كَثُرَتْ عَلَيَّ الْكُذَابِيُّ وَ سَتَكُثُرُ فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ فَإِذَا أَتَاكُمْ الْحَدِيثُ فَأَعْرِضُوهُ عَلَيَّ كِتَابِ اللَّهِ وَ سُنَّتِي فَمَا وَافَقَ كِتَابَ اللَّهِ وَ سُنَّتِي فَخُذُوا بِهِ وَ مَا خَالَفَ كِتَابَ اللَّهِ وَ سُنَّتِي فَلَا تَأْخُذُوا بِهِ (٤).
يعنى: رسول خدا (ص) در حجة الوداع فرمود: دروغگویان بر من و

(١) قرآن/ سورة آل عمران/ آیه ١٥٣.
(٢) قرآن/ سورة احزاب/ آیه ٢١.
(٣) التاج الجامع للاصول / ج ١/ ص ٤٧.
(٤) بحار الانوار/ ج ٢/ ص ٢٢٥.

از قول من، بسیار شده اند و بسیار هم خواهند شد، پس آنکسی که عمداً بر من دروغ ببندد جایگاه او در آتش خواهد بود، پس هر حدیثی برای شما آمد آنرا بر کتاب خدا و سنت من عرضه کنید، پس آنچه موافق کتاب خدا و سنت من بود آنرا بگیرید و آنچه مخالف کتاب خدا و سنت من بود آنرا نپذیرید.

۳- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): أَيُّهَا النَّاسُ حَلَالِي حَلَالٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ حَرَامِي حَرَامٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، أَلَا وَ قَدْ بَيَّنَّاهُمَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ فِي الْكِتَابِ وَ بَيَّنَّاهُمَا لَكُمْ فِي سُنتِي وَ سِرَّتِي، وَ بَيَّنَّاهُمَا شُبُهَاتٍ مِنَ الشَّيْطَانِ وَ بَدَعٍ بَدَعِي، مَنْ تَرَكَهَا صَلَحَ لَهُ أَمْرٌ دِينِهِ وَ صَلَحَتْ لَهُ مَرْوَتُهُ وَ عِرْضُهُ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای مردم حلال من حلال است تا قیامت و حرام من حرام است تا قیامت، و بتحقیق خدای عزوجل در کتاب خود آنها را بیان کرده و من در روش و طریقه خود بیان کردم. و بین اینها شبهاتی است از شیطان، و بدعتهایی است پس از من، کسی که آن شبهات و بدعتها را ترک کند امر دین او اصلاح و مروت و آبروی او شایسته گردد.

۴- قَالَ النَّبِيُّ (ص): فَأَعْلُوا أَيُّهَا النَّاسُ قَوْلِي، فَإِنِّي قَدْ بَلَّغْتُ، وَ قَدْ تَرَكَتُ فِيكُمْ مَا إِنِ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ فَلَنْ تَخْلُوا أَبَدًا، أَمْرًا بَيِّنًا: كِتَابَ اللَّهِ وَ سُنَّةَ نَبِيِّهِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای مردم در سخن من تعقل کنید، پس همانا من آنچه باید برسانم رساندم، و بتحقیق در میان شما چیزی را گذاشتم که اگر به آن چنگ زنید هرگز گمراه نخواهید شد و آن چیزی است روشن: کتاب خدا و سنت پیغمبر او.

۵- قَالَ النَّبِيُّ (ص): يَا مَعْشَرَ الْقُرَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ فِيمَا حَمَلْتُمْ مِنْ كِتَابِهِ فَإِنِّي مَسْئُولٌ وَ أَنْتُمْ مَسْئُولُونَ، إِنِّي مَسْئُولٌ عَنْ تَبْلِيغِ الرِّسَالَةِ وَ أَمَّا أَنْتُمْ فَتَسْتَلُونَ عَمَّا حَمَلْتُمْ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۱۲۴.

(۲) السیره النبویه لابن هشام / ج ۴ / ص ۲۵۱ و تاریخ طبری / ج ۳ / ص ۱۵۱.

و سنَّتِي (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای گروه قاریان قرآن، از خدا بترسید درباره آنچه از کتابش برعهده شما گذاشته، زیرا من مسؤولم و شما مسؤولید، که حقیقتاً من از رسانیدن رسالت مسؤولم و اما شما از آنچه برعهده گرفته‌اید از کتاب خدا و سنت من مسؤولید.

۶- قَالَ النَّبِيُّ (ص) لَأَيُّومٍ مِنْ أَحَدِكُمْ حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ تَبَعًا لِمَا جِئْتُ بِهِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: احدی از شما ایمان ندارد مگر آنکه هوی و میل نفس او تابع آنچه من آورده‌ام باشد.

۷- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ (رَه) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ فِي خُطْبَتِهِ: إِنَّ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ، وَ خَيْرُ الْهُدَى هُدَى مُحَمَّدٍ، وَ شَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَ كُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٌ، وَ كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نیکوترین حدیث کتاب خدا است و بهترین هدایت هدایت محمد است، و بدترین امور تازه حادث شده‌های آنهاست، و هر امر حادث شده در دین بدعت است و هر بدعتی گمراهی است.

۸- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ وَ كُلُّ ضَلَالَةٍ سَبِيلٌ إِلَى النَّارِ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر بدعتی گمراهی و هر گمراهی راهش به سوی آتش است.

۹- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ، وَ أَحْسَنَ الْهُدَى هُدَى مُحَمَّدٍ، وَ شَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَ كُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٌ وَ كُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَ كُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: راست‌ترین خبر و حدیث کتاب خداست

(۱) اصول کافی / ج ۲ / ص ۶۰۶.
(۲) تیسیر العزیز الحمید / ص ۵۶۸.
(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۰۱.
(۴) وسائل الشیعه / ج ۱۱ / ص ۵۱۱.
(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۴۴ و المصنف / ج ۱۱ / ص ۱۵۹.

و بهترین هدایت، هدایت محمد است، و بدترین امور، تازه‌های آنهاست و هر چیز تازه‌ای، بدعت و هر بدعتی، ضلالت و هر ضلالتی، در آتش است.

۱۰- قال النبی (ص): إِيَّاكُمْ وَ مُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٌ، وَ كُلٌّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بهره‌یزید از امور حادث و تازه زیرا هر امر حادث در دین، بدعت است و هر بدعتی، گمراهی است.

۱۱- قال النبی (ص): مَنْ أَحَدَّثَ فِي الْإِسْلَامِ أَوْ آوَى مُحَدَّثًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَ الْمَلَائِكَةِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس در اسلام تازه‌ای بیاورد یا بدعت‌گزاری را مأوی و جای دهد پس براوست لعنت خدا و ملائکه و تمام مردم.

توضیح: سنت به معنی روش، و در اینجا مقصود روش رسول خدا (ص) است، و سنن رسول خدا (ص) حجت و واجب‌الاتباع است چنانکه در باب وجوب اتباع سنن الرسول (ص) بهمین زودی مدارک بیشتری خواهد آمد. ولی باید دانست که روش رسول خدا (ص) یعنی گفتار و کردار او به دستور خدا از وحی بوده یاخیر و اگر از وحی بوده از وحی لفظی که قرآن است استخراج نموده و یاغیر از قرآن وحی دیگری بوده؟

پس می‌گوئیم ممکن است سنت آنحضرت مستخرج از قرآن بوده به‌ضمیمه وحی دیگری که وحی معنوی باشد. زیرا رسول خدا (ص) به‌ترو بیشتر واقف به کلام خدا و نکات و اشارات آن کلام بوده و استنباط او از کلام خدا بهتر از هر کسی است. و چون او مخاطب کلمات قرآن و خود فصیح‌اللسان بوده از قرائن حالیه و قالیه چیزهایی درک می‌کرده و بعنوان سنت میان مردم گذاشته. باضافه مطالبی غیر از قرآن نیز به او وحی می‌شده یعنی معانی و معارفی به او

(۱) سنن ابی داود / ج ۴ / ص ۲۰۱.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۲ / ص ۳۸۹.

القاء می‌شده که به‌توسط لفظ نبوده و جملات لفظیه و مرکب از کلمات و حروف نبوده که برای تحدی آمده باشد و در قرآن به‌عنوان اعجاز درج شده باشد، بلکه مطالب و معارفی به‌او القاء می‌شده که عبارت از وحی معنوی باشد که خود آنحضرت مختار بوده به‌هر لفظ و هر قالب لفظی که خواهد درآورد و برای مردم بیان نماید و اخبار و احادیثی که از آنحضرت رسیده همان مطالب بوده که عبارت از سُنَن او باشد، پس غیر از وحی لفظی یک وحی معنوی نیز به‌پیغمبر (ص) می‌شده چنانکه در قرآن به‌این مطلب اشاره شده و فرموده: **وَإِذْ أَسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَىٰ بَعْضِ أَرْوَاحِهِ حَدِيثًا** تا آنکه می‌فرماید: **فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ تَبَيَّنَ لِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ (۱)**.

و باید دانست که وحی معنوی نیز باید مخالف وحی لفظی نباشد بلکه موافق آن باشد و در جهت اجرای آن باشد. به‌رحال سنت رسول باید تابع قرآن باشد و استقلالیت ندارد بلکه قرآن آن را تصویب کرده است چنانکه فرموده: **لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ (۲)**. یعنی برای شما (مسلمانان)، در (اعمال) رسول خدا سرمشقی نیکو وجود دارد. بنا بر این آنچه از عقاید و احکام که لازم بوده در قرآن بیان گردیده و سنت که بمعنی روش و عملکردهای رسول است در جهت اجرای آن احکام است و مسلمان باید به‌رسول اقتدا کند.

و مقصود از **يُدْعَت**، بدعت دینی است که موجب گمراهی و ضلالت است، یعنی چیزهایی که به‌نام دین درآوردند و زمان رسول خدا (ص) نبوده چنانکه حضرت علی (ع) می‌فرماید: **السُّنَّةُ مَا سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ وَ الْبِدْعَةُ مَا أُحْدِثَ بَعْدَهُ (۳)**. یعنی سنت آن چیزی است که رسول خدا (ص) انجام داده و بدعت آن چیزی است که پس از او ایجاد شده. و اما هر بدعتی که راجع به‌امور غیر دینی باشد

(۱) قرآن / سوره تحریم / آیه ۳.
 (۲) قرآن / سوره احزاب / آیه ۲۱.
 (۳) بحار الانوار جدید / ج ۲ / ص ۲۶۶.

مانند ایجاد ماشین و کارهای تازه در آمد را نمی‌توان حرام دانست، بلکه کارهایی و یا ذکرها و اعمال و عبادتهائی که به نام دین آمده و در زمان رسول خدا (ص) نبوده، بدعت و حرام و واجب التّرك است. و هم‌اثنه (ع) چه ائمه شیعه و چه ائمه سنی تابع سنت رسول (ص) بوده‌اند، چنانکه حضرت امیرالمؤمنین (ع) در نهج البلاغه خود را تابع سنت رسول (ص) دانسته و عمل به سنت رسول (ص) را واجب شمرده و خود سنتی نداشته و فقط سنت رسول (ص) را حجت و واجب‌الاتباع می‌دانسته که هر کس بخواهد مطلع شود باید رجوع کند به خطبه ۱۵۸ و ۲۰۳ و ۱۶ و ۱۰۳ و ۱۲۹ و ۹۲ و ۱۲۳ و سایر کلمات و وصیتهای آنحضرت، از باب نمونه در خطبه ۲۰۳ می‌فرماید: نَظَرْتُ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ وَ مَا وَصَّعَ لَنَا وَ أَمَرَنَا بِالْحُكْمِ بِهِ فَاتَّبَعْتُهُ وَ مَا اسْتَنَّ النَّبِيُّ (ص) فَأَقْتَدَيْتُهُ. یعنی: نگاه کردم به کتاب خدا و دستورات و اوامری که در آن برای ما وضع کرده و ما را به حکم کردن به آن امر فرموده، پس آن را پیروی و متابعت نمودم و به آنچه که رسول خدا (ص) سنت قرار داده اقتداء کردم. و در خطبه ۱۶۸ فرموده: وَ لَكُمْ عَلَيْنَا الْعَمَلُ بِكِتَابِ اللَّهِ وَ سِرِّهِ رَسُولِ اللَّهِ. و در خطبه ۱۴۹ فرموده: وَ مُحَمَّدٌ (ص) فَلَاتُضَيِّعُوا سُنَّتَهُ. و نیز در وصیت خود فرموده: وَصِيَّتِي لَكُمْ أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِاللَّهِ شَيْئًا وَ مُحَمَّدٌ (ص) فَلَاتُضَيِّعُوا سُنَّتَهُ، أَقْبِمُوا هُدًى الْعَمُودِيِّينَ وَ أَوْقِدُوا هُدًى الْمَضْبَاحِيِّينَ. (۱) و به اندازه‌ای آنحضرت از بدعت و بدعت‌ساز گریزان بوده و برای مسلمین خطرناک می‌دانسته که می‌فرماید: مَا أُحْدِثْتُ بِدْعَةً إِلَّا تَرَكْتُ بِهَا سُنَّةً فَاتَّقُوا الْبِدْعَ (۲). یعنی: هیچ بدعتی ایجاد نشود مگر آنکه بسبب آن سنتی از بین رود پس از بدعت‌ها بپرهیزید. بهر حال هر مسلمانی باید دین خود را از کتاب خدا و سنت رسول (ص) اخذ کند. حضرت امیرالمؤمنین (ع) می‌فرماید: مَنْ أَخَذَ دِينَهُ مِنْ أَفْوَاهِ الرِّجَالِ أَزَالَتْهُ الرِّجَالُ وَ

(۱) نهج البلاغه / باب کتب / کلام ۲۳.

(۲) نهج البلاغه / خطبه: ۱۴۵.

مَنْ أَخَذَ دِينَهُ مِنَ الْكِتَابِ وَالسُّنَّةِ زَالَتِ الْجِبَالُ وَ كَمْ يَنْزِلُ (۱).
یعنی: آنکه دین خود را از دهان مردمان بگیرد همان مردمان
دین او را بربایند و آنکه دین خود را از کتاب خدا و سنت
رسول (ص) گیرد کوهها از بین می‌روند و لی دین او ثابت است .

۲- بَابُ فِي أَنْ الْبِدْعَةَ كُفْرٌ وَنِفَاقٌ وَ مِنْ أَعْظَمِ الْكِبَائِرِ وَوُجُوبِ التَّحْذِيرِ مِنَ الْكُذِبِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص)

۱- قال النبي (ص): لَا يَقْبَلُ اللَّهُ لِصَاحِبِ بَدْعَةٍ صَوْمًا وَ
لِصَّلَاةٍ، وَ لِصَدَقَةٍ، وَ لِأَحَجٍّ وَ لِأَعْمَرَةٍ، وَ لِأَجْهَادًا، وَ لِأَصْرَفًا وَ لِأَعْدَلًا،
يَخْرُجُ مِنَ الْإِسْلَامِ كَمَا تَخْرُجُ الشَّعْرَةُ مِنَ الْعَجِينِ (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا برای صاحب بدعت نه صومی را
قبول و نه صلاتی می‌پذیرد و نه صدقهای و نه حجی و نه عمره‌ای و نه
جهادی و نه توبه‌ای و نه واجبی، از اسلام خارج می‌شود چنانکه
مو از خمیر خارج می‌شود .

۲- عن النبي (ص): مَنْ أَحَدَّثَ حَدِيثًا أَوْ آوَى مُحَدِّثًا
كَمْ يَقْبَلُ اللَّهُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَرْفًا وَ لِأَعْدَلًا (۳).
یعنی: از پیامبر (ص) نقل است که: هرکس بدعتی ایجاد کند و
یا بدعت‌گزاری را مأوی دهد، روز قیامت خدا از او قبول نکند
توبه‌ای و نه فدا و عوضی را .

۳- قال النبي (ص): مَنْ تَبَسَّمَ فِي وَجْهِ مُبْتَدِعٍ فَقَدْ
أَغَانَ عَلَى هَدْمِ دِينِهِ (۴).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس در مقابل آهل بدعت تبسم کند
(روی خوش نشان دهد) محققا بر خرابی دین خود یاری کرده است .

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۹۵
(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۹
(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۴۳
(۴) سفینه البحار / ج ۱ / ص ۶۳

۴- ج قال رسول الله (ص): **أَبَى اللَّهُ أَنْ يَقْبَلَ عَمَلَ صَاحِبِ بِدْعَةٍ حَتَّى يَدَعَ بِدْعَتَهُ** (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا بر خود حتم نموده که عمل صاحب بدعت را نپذیرد تا آنکه بدعت خود را رها کند و ترک نماید.

۵- قال رسول الله (ص): **أَبَى اللَّهُ لِصَاحِبِ الْبِدْعَةِ بِالتَّوْبَةِ وَ أَبِي اللَّهُ لِصَاحِبِ الْخُلُقِ السَّيِّئِ بِالتَّوْبَةِ. فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ كَيْفَ ذَلِكَ؟ قَالَ (ص): أَمَّا صَاحِبُ الْبِدْعَةِ فَقَدْ أَشْرَبَ قَلْبَهُ حُبِّهَا وَ أَمَّا صَاحِبُ خُلُقِ السَّيِّئِ فَإِنَّهُ إِذَا تَابَ مِنْ ذَنْبٍ وَقَعَ فِي ذَنْبٍ أَعْظَمَ مِنَ الذَّنْبِ الَّذِي تَابَ مِنْهُ** (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا نخواست که توبه صاحب بدعت را بپذیرد و خدا نخواست که توبه صاحب خلق بد را بپذیرد، عرض شد یا رسول الله این مطلب چگونه است؟ فرمود: اما صاحب بدعت چون میل بدعت در دل او نفوذ کرده توبه او حقیقت ندارد و اما صاحب خلق بد زیرا او چون از گناهی توبه کند در گناه بزرگتری واقع شود.

۶- ج قال النبی (ص): **أَلَا لَيُذَادَنَّ رِجَالٌ عَنْ حَوْضِي كَمَا يُذَادُ الْبَعِيرُ الضَّالُّ إِذَا نَادَيْتَهُمْ أَلَا هَلُمَّ فَيُقَالُ: إِنَّهُمْ قَدْ بَدَلُوا بَعْدَكَ فَأَقُولُ: سَحَقًا سَحَقًا** (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آگاه باشید مردانی از حوض کوثر من محققا ممنوع شوند چنانکه شتر گمشده ممنوع شود، من ایشان را ندا کنم که آهای بیایید، پس در جوابم گفته شود: ایشان پس از تو (دین تو را) عوض کردند، پس می‌گویم: دور شوید دور شوید.

۷- قال النبی (ص): **إِنَّ مَن رَغِبَ عَن سُنَّتِي عُرِضَتْ لَهُ الْمَلَائِكَةُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَصُرِفَتْ وَجْهَهُ عَن حَوْضِي** (۴).

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۴۱.

(۲) سفينة البحار/ ج ۱/ ص ۶۳.

(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۴۵.

(۴) مستدرک الوسائل/ ج ۲/ ص ۵۳۰.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس از سنت من اعراض کند ملائکه به او عرضه شوند و روی او را از حوض من بگردانند.

۸- ج قال النبی (ص): مَنْ أَحَدَّثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ، وَ مَنْ عَمِلَ عَمَلًا لَيْسَ عَلَيْهِ أَمْرُنَا فَهُوَ رَدٌّ (۱).

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: هرکس در این امر ما یعنی در این دین چیزی بیاورد که از آن نبوده پس مورد ردّ است، و هرکس کاری کند که امر ما بر آن نشده، آن نیز مردود است.

۹- قال رسول الله (ص): إِيَّاكُمْ وَ أَصْحَابَ السَّرَائِي فَإِنَّهُمْ أَعْيَتَهُمُ السُّنَنُ أَنْ يَحْفَظُوهَا، فَقَالُوا فِي الْحَلَالِ وَ الْحَرَامِ بَرَآئِيهِمْ، فَأَحَلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَ حَرَّمُوا مَا أَحَلَّ اللَّهُ، فَضَلُّوا وَ أَضَلُّوا (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از اصحاب رأی بپرهیزید، زیرا حفظ سنت بر ایشان مشکل و سخت گردیده، پس در حلال و حرام به رأی خود گفتند و حرام خدا را حلال، و حلال خدا را حرام کردند، پس گمراه شدند و دیگران را گمراه کردند.

۱۰- ج قال رسول الله (ص): وَ إِيَّاكُمْ وَ مُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّهَا ضَلَالَةٌ فَمَنْ أَدْرَكَ ذَلِكَ مِنْكُمْ فَعَلَيْهِ بَسْتَنِّي (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از امور تازه در آمد بپرهیزید، زیرا آنها ضلالت و گمراهی است، پس هر که آنها درک نمود براوست که سنت و روش مرا بگیرد. (در روایات جمله و سُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْبَرِّاشِدِيِّينَ اضافه شده و مسلم مجعول است، زیرا در اسلام، همه باید تابع سنت رسول خدا (ص) باشند و هیچ کس حق ایجاد سنتی غیر از سنت رسول خدا (ص) را ندارد).

۱۱- قال النبی (ص): مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي فَعَمِلَ بِهَا النَّاسُ، كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَأَنْقُصُ مِنْ أَجُورِهِمْ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۴۳ و ۴۴.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۰۸.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۴۶.

شَيْئًا . وَ مَنِ ابْتَدَعَ بِدْعَةً فَعَمِلَ بِهَا ، كَانَ عَلَيْهِ أَوْزَارٌ مِّنْ عَمَلِ بِهَا لِأَيُّنْقَضُ مِنْ أَوْزَارِ مَنْ عَمِلَ بِهَا شَيْئًا^(۱) .

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که سنتی از سنن مرا احیا کند که مردم به آن عمل کنند برای اوست مانند اجر کسی که به آن عمل کند و از اجور آنان چیزی کم نشود، و کسی که بدعتی ایجاد کند که به آن عمل شود برای اوست گناهان کسی که به آن عمل کند و از گناه عمل کنندگان بدعت، چیزی کم نشود.

۱۲- قال النبی (ص): أَيْبَى اللَّهِ لِصَاحِبِ الْبِدْعَةِ بِالتَّوْبَةِ^(۲) .

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا بر خود حتم نموده که توبه صاحب بدعت را نپذیرد.

۱۳- قال النبی (ص): مَنْ مَشَى إِلَى صَاحِبِ بَدْعَةٍ فَوَقَّرَهُ

فَقَدْ مَشَى فِي هُدْمِ الْإِسْلَامِ^(۳) .

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس پیش صاحب بدعتی رود و به او احترام گذارد، در راه انهدام (خرابی) اسلام گام برداشته است.

۱۴- قال رسول الله (ص): مَنْ قَالَ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ

فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ^(۴) .

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که بر من نسبت دهد چیزی را که من نگفتم، پس باید جای خود را در آتش آماده سازد.

۱۵- قال رسول الله (ص): لِاتَّكْذِبُوا عَلَيَّ فَإِنَّهُ مَن يَكْذِبُ

عَلَيَّ يَلِجُ النَّارَ^(۵) .

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دروغ بر من نیندید که هرکس بر من دروغ ببندد داخل آتش گردد.

۱۶- قال النبی (ص): اتَّقُوا الْحَدِيثَ عَنِّي إِلَّا مَا عَلِمْتُمْ

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۷۶ .

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۹۶ .

(۳) گنج گهر / ص ۲۵۱ .

(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۱۷ و وسائل الشيعه / ج ۸ / ص ۵۷۶ .

(۵) صحيح مسلم / ج ۱ / ص ۹ .

فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بپرهیزید از نقل حدیث از من جز آنچه را که دانستید من گفته‌ام، زیرا هرکس عمداً بر من دروغ ببندد جایگاه او پراز آتش گردد.

۱۷- قال رسول الله (ص): مَنْ حَدَّثَ عَنِّي بِحَدِيثٍ يُسْرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر شخصی از من حدیثی را نقل کند که گمان دروغ در آن حدیث می‌رود، پس آن ناقل نیز یکی از دروغگویان است.

۱۸- قال النبي (ص): مَنْ رَوَى عَنِّي حَدِيثًا وَهُوَ يَسْرَى أَنَّهُ كَذِبٌ فَهُوَ أَحَدُ الْكَاذِبِينَ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس از من روایت کند حدیثی را که می‌داند آن حدیث دروغ است، پس او نیز یکی از دروغگویان است.

۱۹- قال المُنْغِيرَةُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: إِنَّ كَذِبًا عَلَيَّ لَيْسَ كَكَذِبِ عَلِيٍّ أَحَدٍ. فَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (۴).

یعنی: مغیره گوید از رسول خدا (ص) شنیدم که می‌فرمود: دروغ بستن بر من مانند دروغ بستن بر دیگران نیست، پس هرکس عمداً بر من دروغ ببندد باید جایگاهش پراز آتش شود (و می‌توان گفت جمله: فَلْيَتَّبِعُوا... یعنی: باید جایش را در آتش آماده سازد).

۲۰- عَنْ أَبِي قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ عَلَيَّ هَذَا الْمُنْبَرِ: إِيَّاكُمْ وَكَثْرَةَ الْحَدِيثِ عَنِّي، فَمَنْ قَالَ عَلَيَّ فَلْيَقُلْ حَقًّا أَوْ صِدْقًا، وَ مَنْ تَقَوْلَ عَلَيَّ مَا لَمْ أَقُلْ فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (۵).

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۶۱ و المصنف / ج ۱۱ / ص ۲۶۱.

(۲) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۰۹.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۰۱۵.

(۴) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۰۱۰.

(۵) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۰۱۴.

یعنی: از ابی قتاده روایت شده که گفت از رسول خدا (ص) در روی این منبر شنیدم که می فرمود: بهره‌زید از نقل کردن حدیث بسیار از من، پس آنکه بر من چیزی نسبت می دهد باید حق و صدق بگوید و کسی که بر من ببندد چیزی را که من نگفته‌ام باید جایگاه او پر از آتش شود.

۲۱- قال رسول الله (ص): كَفَى بِالْمَرْءِ كَذِبًا أَنْ يُحَدِّثَ بِكُلِّ مَا سَمِعَ (۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از دروغگوئی مرد همین بس که هر چه بشنود نقل کند.

۳- بَابُ وَظِيْمَةِ الْعَالِمِ مَنَعَ الْبِدْعِ

۱- ش قال رسول الله (ص): إِذَا ظَهَرَتِ الْبِدْعُ فِي أُمَّتِي فَلْيُظْهِرِ الْعَالِمُ عِلْمَهُ، فَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون بدعتها در میان امتم ظاهر شود باید عالم، علم خود را اظهار و پیکار کند، پس آنکه نکند بر او است لعنت خدا.

۲- قال النبي (ص): مَا مِنْ رَجُلٍ يَحْفَظُ عِلْمًا فَيَكْتُمُهُ، إِلَّا أُتِيَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلْجَمًا بِلِجَامٍ مِنَ النَّارِ (۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر مردی که دانشی را حفظ کند، سپس کتمان نماید، روز قیامت او را بیاورند در حالیکه لجامی از آتش به دهان او زده شده باشد.

۳- قال النبي (ص): مَنْ كَتَمَ عِلْمًا مِمَّا يَنْفَعُ اللَّهَ فِي أَمْرِ النَّاسِ، أَمَرَ الدِّينِ، أَلْجَمَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ

(۱) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۱۰ و بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵۹.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱۱ / ص ۵۱۰.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۹۶.

مِنَ النَّارِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه دانش نافع را که خدا به آن نفع می‌دهد در امر دین مردم، کتمان کند، خدا او را در روز قیامت به لجا می‌زآتش لجا مزند، (دو حدیث فوق در کتب شیعه از جمله کتاب بحار با اندک اختلاف لفظی ذکر گردیده (۲)).

۴- قال رسول الله (ص): رَحِمَ اللَّهُ خُلَفَائِي، فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ خُلَفَاؤُكَ؟ قَالَ: الَّذِينَ يُحْيُونَ سُنَّتِي، وَيُعَلِّمُونَهَا عِبَادَةَ اللَّهِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا جانشینان مرا رحمت کند، عرض شد یا رسول الله جانشینان شما کیانند؟ فرمود: آنانکه سنت مرا احیاء و به‌بندگان خدا تعلیم می‌دهند.

۵- عن عليّ (ع) قال: قال رسول الله (ص): اَللّٰهُمَّ ارْحَمْ خُلَفَائِي - ثَلَاثًا - قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ خُلَفَاؤُكَ؟ قَالَ: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ حَدِيثِي وَ سُنَّتِي ثُمَّ يُعَلِّمُونَهَا أُمَّتِي (۴).

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت رسول خدا (ص) ۳ مرتبه فرمود: خدایا رحم کن جانشینان مرا، گفته شد یا رسول الله خلفای شما کیانند؟ فرمود: آنانکه پیرو سخن و سنتم باشند سپس آنها را به اتمت تعلیم دهند (و بهمین مضمون در وسائل ج ۱۸ / ص ۶۵ و ۶۶ نقل شده).

۶- قال رسول الله (ص): مَا كَانَ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا وَقَدْ كَانَ لَهُ حَوَارِيُّونَ يَهْتَدُونَ بِهَدْيِهِ وَ يَسْتَنْوْنَ بِسُنَّتِهِ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هیچ پیامبری نبوده مگر آنکه برای او اصحاب خاصی بوده که به هدایت او و هدایت یافته و به روش او عمل کرده‌اند.

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۹۷.
 (۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۶۸ و ۷۸.
 (۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۵.
 (۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۴۴.
 (۵) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۷۰.

۴- بَابُ وَجُوبِ اتِّبَاعِ سُنَنِ الرَّسُولِ وَأَوَامِرِهِ (ص)

خدایتعالی می‌فرماید: مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ (۱).
 یعنی: هرکس از رسول خدا اطاعت کند از خدا اطاعت نموده است.
 و می‌فرماید: يَوْمَ تَقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَ (۲). یعنی: روزی که صورتهایشان به آتش کشیده شود می‌گویند ای کاش ما خدا و رسول خدا را اطاعت کرده بودیم. و فرموده: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ لَاتَّبِعُوا أَعْمَالَكُمْ (۳). یعنی: ای کسانی که ایمان آورده‌اید خدا و رسول او را اطاعت کنید و اعمال خود را باطل ننمایید.
 تبعیت از پیا میران (ع) را قرآن واجب دانسته و مکرر به پیروی از ایشان بخصوص پیا میرا سلام (ص) امر نموده است. و مسلمان باید علاوه بر اطاعت خدا که او مرا و در قرآن است از رسول او که او مرا و مروناهی آنجناب در جهت اجرای احکام قرآن بوده، و در اخبار و احادیث بعنوان سنت وارد شده اطاعت کند. در اسلام فقط یک نفر الگو و مورد تأسی است و باید از رفتار او پیروی شود، یعنی هر اما موما مومی و هر عالم و جاهلی باید از او اطاعت کند و فقط روش او را سرمشق قرار دهد چنانکه می‌فرماید: لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ (۴). یعنی و بتحقیق برای شما در رسول خدا (ص) سرمشقی نیکو است برای هرکسی که به خدا و روز جزاء امید دارد. و این سرمشق بودن مخصوص رسول خدا (ص) است چنانکه در آیات فوق و همچنین آیه ۳۱ آل عمران و ۵۹ نساء و آیات دیگر ذکر شده است. و اگر کسان دیگری غیر از انبیاء، الگو قلمداد شده اند فقط بلحاظ اطاعت کامل ایشان از انبیاء می‌باشند و جنبه استقلال ندارد.

- (۱) قرآن/ سوره نساء / آیه: ۸۰.
 (۲) قرآن/ سوره احزاب / آیه: ۶۶.
 (۳) قرآن/ سوره محمد / آیه: ۳۳.
 (۴) قرآن/ سوره احزاب / آیه: ۲۱.

در اینجا بعضی از اخباری که فقط رسول خدا (ص) را مورد تأسیس دانسته ذکر می‌کنم:

۱- ج قال النبی (ص) : مَنْ رَغِبَ عَن سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس از سنت من اعراض کند از من و دین من نیست.

۲- ج قال النبی (ص) : مَا نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ فَاَجْتَنِبُوهُ وَمَا اَمَرْتُكُمْ بِهِ فَاَفْعَلُوا مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَاَسْمَا اَهْلَكَ الدِّينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَثْرَةً مَسَائِلِهِمْ وَ اَخْتِلَافُهُمْ عَلٰى اَنْبِيَائِهِمْ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنچه شما را از آن نهی کردم اجتناب کنید و آنچه شما را به آن امر کردم آنچه می‌توانید از آن بجا آورید، زیرا آنانی را که قبل از شما بودند زیادی پرسش‌هاشان و اختلافشان بر پیامبرانشان هلاک کرد

۳- قال رسول الله (ص) : مَا وَجَدْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَالْعَمَلُ بِهِ لَازِمٌ وَ لَاعْذَرُ لَكُمْ فِي تَرْكِهِ، وَ مَا لَمْ يَكُنْ فِي كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَ كَانَ فِي سُنَّةِ مِنِّي فَلَا عْذَرَ لَكُمْ فِي تَرْكِ سُنَّتِي (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنچه در کتاب خدا قرآن یافتید پس عمل به آن لازم است و در ترک آن عذری ندارید، و آنچه در کتاب خدای عزوجل نبود و در سنت و روش من بود در ترک آن عذری ندارید.

۴- ج قال النبی (ص) : كُلُّ اُمَّتِي يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ اَبِي، قَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَنْ يَا اَبِي ؟ قَالَ : مَنْ اَطَاعَنِي دَخَلَ الْجَنَّةَ وَ مَنْ عَصَانِي فَقَدْ اَبَى (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هریک از افراد امتم وارد بهشت می‌شود مگر کسی که خود نخواهد، عرض کردند یا رسول الله چه کس نمی‌خواهد؟ فرمود: هر کس مرا اطاعت کند وارد بهشت شود، و هر کس نافرمانی کند محققاً نخواسته.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۴۸، و مستدرک الوسائل / ج ۲ / ص ۵۳۱.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۴۴.

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۲۰.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۴۴.

۵- ج قال النبی (ص): **لَا الْفَيْنَ أَحَدَكُمْ مَتَّكِنًا عَلَيَّ أَرْبَكْتِهِ يَأْتِيهِ الْأَمْرُ مِنْ أَمْرِي مِمَّا أَمَرْتُ بِهِ أَوْ نَهَيْتُ عَنْهُ فَيَقُولُ لَأَنْدُرِي، مَا وَجَدْنَا فِي كِتَابِ اللَّهِ اتَّبَعْنَاهُ^(۱).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: یکی از شما را نیابم که تکیه بر تکیه‌گاه خود کرده امری از او امر من، از آنچه امر و یا نهی کرده‌ام، به او برسد، پس بگوید ما نمی‌دانیم، آنچه در کتاب خدا یافته‌ایم آنرا پیروی کرده‌ایم.

توضیح آنکه کسی حق ندارد بعد از پیروی از قرآن به او امر و نواهی حضرت رسول (ص) بی‌اعتنائی کند زیرا خدا در قرآن به پیروی رسول خود امر کرده و آنرا تصویب کرده، پس هر چه از او امر و نواهی رسول خدا (ص) رسیده، امت او باید عمل نمایند.

۶- قال رسول الله (ص) فی خطبته فی حَجَّةِ الْوَدَاعِ: **أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا اللَّهَ، مَا مِنْ شَيْءٍ يُفَرِّبُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبَاعِدُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا وَقَدْ نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ وَ أَمَرْتُكُمْ بِهِ^(۲).**

یعنی: رسول خدا (ص) در خطبه‌اش در حجّه الوداع فرمود: ای مردم از خدا بترسید، چیزی که شما را به بهشت نزدیک و از آتش جهنم دور کند نبوده مگر آنکه امر و نهی آنرا بیان کردم.

۷- عن امیر المؤمنین (ع) قال: قال رسول الله (ص): **لِقَوْلٍ وَ لِعَمَلٍ وَ لِأَنْبِيَاءَ إِلَّا بِإِطَاعَةِ السُّنَّةِ^(۳).**

یعنی: از امیر المؤمنین (ع) نقل شده که گفت رسول خدا (ص) فرمود: هیچ قول و فعل و نبی اثر ندارد مگر آنکه طبق سنت من باشد.

۸- ج عن أنس قال: قال لي رسول الله (ص): **يَا بُنَيَّ إِنْ قَدَرْتَ أَنْ تُصِيحَ وَ تُمَسِّيَ لَيْسَ فِي قَلْبِكَ غِشٌّ لِأَحَدٍ فَأَفْعَلْ، ثُمَّ قَالَ لِي: يَا بُنَيَّ وَ ذَلِكَ مِنْ سُنَّتِي وَ مَنْ أَحْبَبَا سُنَّتِي فَقَدْ أَحَبَّنِي وَ مَنْ أَحَبَّنِي**

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۴۶

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۷۱

(۳) اصول کافی / ج ۱ / ص ۷۰

كَانَ مَعِيَ فِي الْجَنَّةِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) به انس غلام خود فرمود: ای فرزند اگر می توانی که روز و شب را بگذرانی که در دلت غش برای احدی نباشد همین کار را بکن، سپس فرمود: ای فرزند این دستور از سنت من است و هرکس سنت مرا احیاء کند مرا دوست داشته و هرکس مرا دوست بدارد با من در بهشت خواهد بود.

۹- عن امیر المؤمنین (ع) قال سمعتُ رسولَ الله (ص) يقول: عَلَيْكُمْ بِسُنَّةِ، فَعَمَلٌ قَلِيلٌ فِي سُنَّةٍ خَيْرٌ مِنْ عَمَلٍ كَثِيرٍ فِي بِدْعَةٍ (۲).

یعنی: از حضرت امیر (ع) نقل شده که گفت: از رسول خدا (ص) شنیدم که می فرمود: بر شما باد عمل کردن به سنت، زیرا عمل کمی که طبق سنت باشد بهتر از عمل بسیاری است که در بدعت باشد.

۱۰- عن عليّ (ع) قال: قال رسولُ الله (ص): أَلَسُنَّةٌ سُنَّتَانِ: سُنَّةٌ فِي قَرِيضَةٍ الْأَخْذُ بِهَا هَدًى وَ تَرْكُهَا ضَلَالَةٌ، وَ سُنَّةٌ فِي غَيْرِ قَرِيضَةٍ الْأَخْذُ بِهَا فَضِيلَةٌ وَ تَرْكُهَا إِلَيَّ غَيْرِ خَطِيئَةٍ (۳).

یعنی: از حضرت امیر (ع) روایت شده که گفت رسول خدا (ص) فرمود: سنت دو سنت است: سنت در واجب که گرفتن آن هدایت و ترک آن ضلالت است، و سنت در غیر واجب که گرفتن آن فضیلت و ترک آن گناه و خطا نیست.

۱۱- عن امیر المؤمنین علی بن ابیطالب (ع) قال: قال رسول الله (ص) إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى حَدَّ لَكُمْ حُدُودًا فَلَا تَعْتَدُوهَا، وَ فَرَضَ عَلَيْكُمْ فَرَائِضَ فَلَا تَضَيِّعُوهَا، وَ سَنَّ لَكُمْ سُنَنًا فَاتَّبِعُوهَا، وَ حَرَّمَ عَلَيْكُمْ حُرْمَاتٍ فَلَا تَنْتَهِكُوهَا، وَ عَفَى لَكُمْ عَنْ أَشْيَاءَ رَحْمَةً مِنْهُ مِنْ غَيْرِ نِسْيَانٍ فَلَا تَتَكَلَّفُوهَا (۴).

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۴۷
 (۲) بحار الأنوار / ج ۲ / ص ۲۶۱ وسائل الشيعة / ج ۵ / ص ۱۹۲
 (۳) بحار الأنوار / ج ۲ / ص ۲۶۴
 (۴) بحار الأنوار / ج ۲ / ص ۲۶۳

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: خدا یتعالی برای شما حدودی معین کرده از آنها تعدی ننمائید، و بر شما واجباتی را واجب نموده آنها را ضایع نکنید، و برای شما روشهایی را قرار داده آنها را پیروی نمائید و بر شما محرمانتی را حرام کرده آنها را هتک ننمائید و برای شما از چیزهایی به رحمت خود عفو کرده (یعنی نخواسته) بدون آنکه فراموش کرده باشد، پس خود را به زحمت نیفکنید و آنها را بجا نیاورید. و تأتی فی ذلک اخبار آخرفی باب ۱۳ من ابواب العلم و فی السابع من ابواب النیة و فی باب القضاء و فی ابواب آخر ان شاء الله تعالی.

بنابر آنچه ذکر شد رسول خدا (ص) الگو و اسوه و سرمشق است که همه چه امام و چه ماموم باید به او تاسی کنند. و اگر کسان دیگری غیر از انبیاء، الگو قلمداد شده اند فقط بجهت اتباع و اطاعت کامل ایشان از انبیاء (ع) می باشد و جنبه استقلاللی ندارند. حضرت علی (ع) می فرماید: **رَأَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَامَ فُقْمُنًا وَقَعَدَ فُقْعَدْنَا (۱)** یعنی: رسول خدا (ص) را دیدیم قیام کرد ما نیز قیام کردیم و نشست، ما نشستیم، یعنی پیرو او بودیم.

البته باید توجه داشت که هر حدیثی به نام رسول خدا (ص) نقل می شود نباید مخالف قرآن باشد، که اگر حدیثی مخالف قرآن بود باید آن حدیث را به دور انداخت زیرا پیغمبر (ص) نفرموده و ساختگی و جعلی است.

۵- بَابُ فِي الْإِسْلَامِ وَالْإِيمَانِ وَدَعَائِمِهِمَا

(آیات آن در باب بعد خواهد آمد)

۱- ج قال رسول الله (ص): بُنِيَ الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَاقَامَ الصَّلَاةَ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَالْحَجَّ وَصَوْمَ رَمَضَانَ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اسلام بر پنج پایه بنا شده: شهادتین

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۷۰

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۲۴

و اقامه نماز و اداء زکات و رفتن حج و روزه ماه رمضان.

۲- ش قال النبی (ص): جاءني جبرئيل فقال لي: يا اَحْمَدُ الْاِسْلَامُ عَشْرَةٌ اَسْهُمٌ، وَ قَدْ خَابَ مَنْ لَسَهُمْ لَهُ فِيهَا، اَوَّلُهَا شَهَادَةٌ اَنَّ لَإِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ، وَ هِيَ الْكَلِمَةُ، وَ الثَّانِيَةُ الصَّلَاةُ، وَ هِيَ الطَّهْرُ وَ الثَّلَاثَةُ الزَّكَاةُ، وَ هِيَ الْفِطْرَةُ، وَ الرَّابِعَةُ الصَّوْمُ، وَ هِيَ الْجَنَّةُ وَ الْخَامِسَةُ الْحَجُّ، وَ هِيَ الشَّرِيْعَةُ، وَ السَّادِسَةُ الْجِهَادُ، وَ هُوَ الْعِزُّ وَ السَّابِعَةُ الْاَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ، وَ هُوَ الْوَفَاءُ، وَ الثَّمَانِيَةُ النَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَ هُوَ الْحُجَّةُ، وَ التَّاسِعَةُ الْجَمَاعَةُ، وَ هِيَ الْاَلْفَةُ، وَ الْعَاشِرَةُ الطَّاعَةُ، وَ هِيَ الْعِصْمَةُ (۱).

يعنى: رسول خدا (ص) فرمود: جبرئيل آمد و گفت: ای محمد، اسلام ده سهم است، و محققاً کسی هلاک است که سهمی نداشته باشد؛ اول آن شهادت به توحید و آن کلمه کاملی است ((چنانچه خدا فرموده: ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَ فَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ تُؤْتِي اُكْلَهَا كُلَّ حَبِيْنٍ بِاِذْنِ رَبِّهَا (۲))، و دوم نماز و آن پاکى است، و سوم زکات و آن امر فطرى است، و چهارم روزه و آن سیر از هواهاى نفسانى و از آتش دوزخ است، و پنجم حج و آن شریعت است، و ششم جهاد و آن عزت است، و هفتم امر به معروف و آن وفا کردن است، و هشتم نهی از منکر و آن حجت است، و نهم جماعت و آن الفت است، و دهم اطاعت و آن محفوظ داشتن است يعنى حفظ دين و دنيا به اطاعت پیشوایان اسلامى است.

۳- ش قال النبی (ص): اَيُّهَا النَّاسُ: رَاَيْتُمْ لَانَبِيَّ بَعْدِي، وَ لِاُمَّةٍ بَعْدِكُمْ، اَلَا فَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ، وَ صَلُّوا خَمْسَكُمْ، وَ صُومُوا شَهْرَكُمْ، وَ حَجُّوا بَيْتَ رَبِّكُمْ، وَ اَدُّوا زَكَاةَ اَمْوَالِكُمْ، طَيَّبَتْ بِهَا نَفْسُكُمْ، وَ اطِيعُوا وِلَاةَ اَمْرِكُمْ، تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ (۳).

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۴.

(۲) قرآن / سوره ابراهیم / آیه: ۲۴ و ۲۵.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۵.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای مردم محققاً پیامبری پس از من نباشد و امتی پس از شما نیست، آگاه باشید پروردگار خود را بپرستید، و نماز پنجگانه را بجا آرید، و ماه روزه را روزه بگیرید، و خانه پروردگار خود را حج نمائید. و زکات مال خود را اداء کنید که خود را با آن پاک نمائید، و متولیان امر خود را اطاعت کنید، که داخل بهشت پروردگارتان شوید.

جمله: **وَ أَطِيعُوا وِلَاةَ أَمْرِكُمْ** دلالت دارد بر اینکه ولایتی که در بعضی اخبار پنجم ستون دین شمرده شده و ولایت و تولیست زما مداران است نه بمعنای دوستی.

۴- ج قال رسول الله (ص): **الْإِسْلَامُ أَنْ تَشْهَدَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَ تَقِيمَ الصَّلَاةَ وَ تُؤْتِيَ الزَّكَاةَ وَ تَصُومَ رَمَضَانَ وَ تَحُجَّ الْبَيْتَ إِنْ اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا** (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اسلام آنستکه شهادت دهی برشهادتین، و اقامه نمائی نماز را، و اداء کنی زکات را، و روزه بگیری ماه رمضان را، و خانه خدا را حج کنی در صورتیکه به رفتن آن توانا باشی.

۵- ش قال رسول الله (ص): **بَيْنِي الْإِسْلَامُ عَلَى خَمْسٍ خِصَالٍ: عَلَى الشَّهَادَتَيْنِ، وَ الْقَرِيبَتَيْنِ، قِيلَ لَهُ: أَمَّا الشَّهَادَتَانِ فَقَدْ عَرَفْنَاهُمَا، فَمَا الْقَرِيبَتَانِ؟ قَالَ: الصَّلَاةُ، وَ الزَّكَاةُ، فَإِنَّكَ لَاتُقْبَلُ إِحْدَاهُمَا إِلَّا بِالْآخَرَى، وَ الصِّيَامُ، وَ حَجَّ الْبَيْتِ مَنْ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا، وَ حَتَمَ ذَلِكَ بِالْوَلَايَةِ** (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اسلام بناشده روی پنج خصلت: بر دو شهادت و بر دو قرین یکدگر (زیرا در قرآن امر به نماز و زکات مکرر با یکدگر مورد امر شده)، به رسول خدا (ص) عرض کردند: دو شهادت را شناختیم پس دو قرینه یکدگر چه باشد؟ فرمود: نماز و زکات که یکی این دو بدون دیگری پذیرفته نشود، و روزه و حج

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۴.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۷.

خانه برای کسی که به رفتن آن توانا باشد، و اینها ختم شده به ولایت، و مقصود از ولایت در اینجا سرپرستی و زمامداری است که بدون آن اسلام و قوانین آن اجراء نگردد، و ستونهای دیگر خراب شود، چنانکه در حدیثی در همین باب روایت شده از حضرت علی (ع) (و می توان گفت آنحضرت نیز از رسول خدا^ص شنیده زیرا شاگرد مستقیم رسول خدا^ص بوده برخلاف امامان دیگر که چنین نبودند) که حضرت علی (ع) این مطلب را بیان کرده و می فرماید: **وَ أَمَّا مَا فَرَضَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ مِنَ الْفَرَائِضِ فِي كِتَابِهِ قَدَعًا ثُمَّ الْإِسْلَامَ، وَ هِيَ خَمْسٌ دَعَايِمٌ، وَ عَلَى هَذِهِ الْفَرَائِضِ بُنِيَ الْإِسْلَامُ، فَجَعَلَ سُبْحَانَكَ بِكُلِّ فَرِيضَةٍ مِنْ هَذِهِ الْفَرَائِضِ أَرْبَعَةَ حُدُودٍ، لَا يَسَعُ أَحَدٌ جَهْلَهَا، أَوْ لَهَا الصَّلَاةَ، ثُمَّ الزَّكَاةَ، ثُمَّ الصِّيَامَ، ثُمَّ الْحَجَّ، ثُمَّ الْوَلَايَةَ، وَ هِيَ خَاتِمَتُهَا، وَ الْخَافِظُ لِجَمِيعِ الْفَرَائِضِ وَ السُّنَنِ^(۱)،** که در این حدیث ولایت را خاتمه و پایان و حافظ سایر ستونهای دین قرار داده، زیرا دولت اسلامی و تولیت زمامداران عادل مجری می باشد. متأسفانه بعضی از متعصبین مذهبی ولایت در این اخبار را به معنی دوستی اولاد رسول گرفته اند، و معلوم است که با داشتن دوستی اولاد رسول یکی از احکام اسلام را نمی توان اجراء کرد. آری ولایت و دوستی اولاد رسول و سایر اولیاء خدا بر هر مسلمانی واجب است، اما حافظ احکام اسلام همان است که گفته شد.

۶- بَابُ فِي الْإِيمَانِ وَالْإِسْلَامِ وَأُصُولِهِ وَكَمَالِهِ

آیات:

خدایتعالی می فرماید: **إِنَّ الدِّينَ آمَنُوا وَ الدِّينَ هَادُوا وَ النَّصَارَى وَ الصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ لَأَخُوفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَأَهَمُّ يَحْزَنُونَ^(۲)**. و در آیه دیگر

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۸

(۲) قرآن / سوره بقره / آیه ۶۲

فرموده: **وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالتَّيِّبِينَ** (۱). و در جای دیگر می‌فرماید: **آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ** «تا» **رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ** (۲). که در آیه اول ایمان به خدا و روز جزاء را موجب نجات قرار داده و مانند این آیه در چند جای قرآن تکرار شده، ولی در آیه دوم ایمان به پنج چیز است که اصول ایمان و اسلام همان چیزهاست که ایمان به خدا و ملائکه و کتب الهی و رسولان او و ایمان به روز جزاء باشد چنانکه در آیه سوم نیز اصول دین را همین پنج چیز قرار داده، اگرچه اصول استقلالی اسلامی که در دین تمام انبیاء بوده همان دو چیز است که ایمان به خدا و روز جزاء باشد، ولی ایمان به سه چیز دیگر از باب طریقت است زیرا بدون ملائکه وحی و بدون کتب و رسول نمی‌توان خدا و قیامت را چنانچه شاید و باید دانست پس اصول دین که ایمان به آن واجب و موجب هدایت و سعادت است خدا بیان کرده و انکار همین پنج چیز را کفر دانسته چنانچه فرموده: **وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا** (۳).

و فرق بین اصول دین و فروع دین همین است که به اصول دین باید ایمان آورد ولی به فروع باید عمل کرد مانند نماز و روزه و حج و سایر واجبات و محرمات، البته شناخت عمل صالح موقوف به ایمان به پنج چیز مذکور است. پس امت اسلام بایست اصول دین خود را از کتاب خدا و سنت رسول (ص) یا دلیل و مدرک فرا گیرد، و با اینکه فقهاء گفته‌اند اصول دین تقلیدی نیست باز اکثر مردم مدرک اصول دین خود را نمی‌دانند و در اصول دین مقلد هم‌گردند.

و اما چیزهایی که از آثار ایمان و یا موجب کمال ایمان

(۱) قرآن/ سوره بقره / آیه: ۱۷۷.

(۲) قرآن/ سوره بقره / آیه: ۲۸۵.

(۳) قرآن/ سوره نساء / آیه: ۱۳۶.

است ، باز در قرآن در اول سوره مؤمنون و در اول سوره انفال و در سایر سور ذکر شده هرکس خواهد مراجعه کند. و بداند که خدا باید در همان صدر اسلام اصول و فروع دین خود را بیان کند نه اینکه مسلمین پس از صدها سال به سلیقه خود اصول و فروع دین را معین کنند و اصول و فروعی که خدا نفرموده ایجاد کنند. و اما اخبار در اوصاف ایمان و مؤمنین بعضی را در ذیل می آوریم :

۱- ج قال النبی (ص) : ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ وَرَسُولَهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لِأِحْبَبِهِ إِلَّا لِلَّهِ تَعَالَى وَأَنْ يَكْرَهُ أَنْ يَكْفُرَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقَدِّفَ فِي النَّارِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سه وصف است که هرکس دارا باشد شیرینی ایمان را دریافته :

- ۱- خدا و رسول نزد او محبوب تر از غیر آن دو باشد.
- ۲- مردی را فقط برای خدا دوست بدارد.
- ۳- از برگشت به کفر کراهت داشته باشد چنانکه از سقوط در آتش کراهت دارد.

۲- ج قال النبی (ص) : آيَةُ الْإِيمَانِ حُبُّ الْاَنْصَارِ وَ آيَةُ النِّفَاقِ بُغْضُ الْاَنْصَارِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نشانه ایمان محبت انصار و نشانه نفاق دشمنی و بغض انصار است. متاسفانه بعضی از بی خبران همه انصار رسول خدا (ص) را دشمن می دارند و حکم به ارتداد آنان می کنند.

۳- ج عن علی (ع) قال: وَالَّذِي فَلَقَ الْحَبَّةَ وَ بَرَأَ النَّسَمَةَ إِنَّهُ لَعَهْدُ النَّبِيِّ (ص) إِلَيَّ: أَلَّا يُحِبَّنِي إِلَّا مُؤْمِنًا وَ لَا يُبْغِضُنِي إِلَّا مُنَافِقًا (۳).

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۲۶ و ج ۵/ ص ۷۸.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۲۶.

(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۲۶.

یعنی: علی (ع) فرمود: قسم به خدائی که دانه را شکافت و جانها را آفرید که پیغمبر (ص) به من این عهد را فرمود که: جز مؤمن مرا (علی را) دوست ندارد، و جز منافق مرا دشمن ندارد.

۴- شوج قال رسول الله (ص): خِيَارُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ (۱). و قال: إِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِ بِالرَّحْمَةِ (۲). و قال: الْمُؤْمِنُ إِذَا قَرَأَ الْقُرْآنَ فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِالرَّحْمَةِ (۳). و قال: إِقْرُوا الْقُرْآنَ وَ اسْتَظْهِرُوهُ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَا يُعَذِّبُ قَلْبًا وَعَى الْقُرْآنَ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خوبان شما کسانیند که قرآن را فرا گیرند و به دیگران یاد دهند. و فرمود: چون مؤمن قرائت قرآن کند خدا نظر رحمت به او اندازد. و فرمود: مؤمن چون قرائت قرآن کنید و آنرا تکیه گاه خود قرار دهید زیرا خدایتعالی عذاب نمی کند دلی را که طرف قرآن باشد. (یکی از اوصاف مؤمنین تبعیّت و پیروی ایشان از کتاب خدا و اهمیّت و عمل ایشان به قرآن است، و در این باره اخبار زیادی است که بعداً خواهد آمد).

۵- ج قال النبی (ص): لَأَيُّومٍ أَحَدُكُمْ حَتَّى أَكُونَ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ وَالِدِهِ وَ وَلَدِهِ وَ النَّاسِ أَجْمَعِينَ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هیچیک از شما ایمان نیاورده تا وقتی که من از پدر و فرزند و تمام مردم نزد او محبوب تر باشم.

۶- ج قال النبی (ص): لَأَيُّومٍ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يَحِبُّ لِنَفْسِهِ (۶).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هیچیک از شما ایمان نیاورده تا

(۱) وسائل الشیعه / ج ۴ / ص ۸۲۵ و التاج الجامع للاصول / ج ۴ / ص ۰۳

(۲) بحار الانوار / ج ۹۲ / ص ۰۱۸

(۳) بحار الانوار / ج ۹۲ / ص ۰۱۸

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۰۲۹۰

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۰۲۶ و المصنف / ج ۱۱ / ص ۰۲۰۰

(۶) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۰۲۶

وقتی که دوست بدارد برای برادر خود آنچه برای خود دوست می‌دارد .

۷- ش قال رسول الله (ص): **الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ تَتَكَافَأُ دِمَاؤُهُمْ وَهُمْ يَدٌ عَلَى مَنْ سِوَاهُمْ يَسْعَى بِذِمَّتِهِمْ أَدْنَاهُمْ**^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مؤمنین برادرند، خون ایشان مانند یکدگراست، و ایشان یکدسته‌اند بر علیه دیگران، پست‌تر ایشان باید حفظ کند ذمه ایشان را .

۸- ش قال رسول الله (ص): **إِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللَّهِ**^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بپرهیزید از فراست مؤمن زیرا مؤمن بانوری که خدا به او داده نظر می‌کند .

۹- ج قال النبي (ص): **الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ، وَ الْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَى اللَّهُ عَنْهُ**^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مسلمان کسی است که مسلمین از دست و زبان او در امان باشند و مهاجر کسی است که از آنچه خدا نهی کرده دوری کند .

۱۰- ش قال رسول الله (ص): **الْمُؤْمِنُ مَنْ اتَّخَذَ الْمُؤْمِنُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَ أَمْوَالِهِمْ، وَ الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ يَدِهِ وَ لِسَانِهِ، وَ الْمُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ السَّيِّئَاتِ وَ تَرَكَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ**^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مؤمن کسی است که مؤمنین او را بر جانها و اموالشان امین قرار دهند و مسلم کسی است که مسلمین از دست و زبان او در امان باشند، و مهاجر کسی است که از بدیها هجرت و آنچه را خدا حرام کرده ترک کند .

۱۱- ج قال النبي (ص): **الْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى**

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱۹ / ص ۵۶ .

(۲) وسائل الشیعه / ج ۸ / ص ۴۲۴ .

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۷ .

(۴) وسائل الشیعه / ج ۸ / ص ۵۹۷ .

دُمَائِهِمْ وَ أَمْوَالِهِمْ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مؤمن کسی است که مردم او را بر خونها و اموالشان امین بدانند.

۱۲- ج ان رجلاً سأل النبي (ص) ائى الإسلام خيراً؟ قال: تُطْعِمُ الطَّعَامَ وَ تَقْرَأُ السَّلَامَ عَلَيَّ مَنْ عَرَفْتَّ وَ مَنْ لَمْ تَعْرِفْ (۲).

یعنی: مردی از پیامبر (ص) سئوال کرد چه سلامی خوب است؟ حضرت فرمود: اینکه تو اطعام طعام نمائی و سلام کنی بر آنکه شناختی و بر آنکه شناخته‌ای.

۱۳- ج قال النبي (ص) الْإِيمَانُ بَعْضٌ وَ سَبْعُونَ أَوْ بِضْعٌ وَ سِتُونَ شُعْبَةً، فَأَفْضَلُهَا قَوْلٌ لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ وَ أَدْنَاهَا إِمَاطَةُ الْأَذَى عَنِ الطَّرِيقِ وَ الْحَيَاءُ شُعْبَةٌ مِنَ الْإِيمَانِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ایمان هفتاد و چند شعبه دارد برتر آنها گفتن لایله الا الله و پائین تر آنها برطرف کردن اذیت از راه است، و شرم شعبه‌ای از ایمان است.

۱۴- ش قال رسول الله (ص): مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْأَخِيرِ فَلْيَبْ إِذَا وَعَدَ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس به خدا و روز قیامت ایمان دارد، چون وعده کرد باید وفا کند.

۱۵- ج قال النبي (ص) الْدِّينَ النَّصِيحَةَ، قُلْنَا: لِمَنْ؟ قَالَ: لِلَّهِ وَ لِكِتَابِهِ وَ لِرَسُولِهِ وَ لِأُمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَ عَامَّتِهِمْ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دین خیرخواهی است، گفتیم: برای که؟ فرمود: برای خدا و برای کتاب او و برای رسول او و برای دین زمامداران اسلامی و همه مسلمین (خیرخواهی برای خدا برای دین او می‌باشد و برای کتاب خدا به تعلیم و تعلم آن و برای رسول

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۷.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۷.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۷ و المصنف / ج ۱۱ / ص ۱۲۶ و ۱۲۷.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۸ / ص ۵۱۵.

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۷.

به اطاعت او می باشد.

۱۶- قَالَ النَّبِيُّ (ص): سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دشنام مسلمان گناه و قتال مسلمان کفر است.

۱۷- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): ذَاقَ طَعْمَ الْإِيمَانِ، مَنْ رَضِيَ

بِاللَّهِ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُولًا (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: طعم ایمان را کسی چشیده که به خدای کامل الذات و الصفات خوشنود و به دین اسلام راضی و به رسالت محمد (ص) خرسند باشد.

۱۸- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَحَبَّ إِلَهُ وَابْتَغَى إِلَهُ

وَ أَعْطَى إِلَهُ وَ مَنَعَ إِلَهُ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه برای خدا دوست بدارد و برای خدا دشمن بدارد و برای خدا عطا کند و برای خدا خودداری کند محققاً ایمان را کامل نموده.

۱۹- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا

أَحْسَنَهُمْ خُلُقًا وَ خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِنِسَائِهِمْ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ایمان کسی کامل تر است که خلقش نیکوتر باشد، و خوبان شما برای زنانشان خوبند و خیرخواه.

۲۰- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا رَأَيْتُمُ الرَّجُلَ يَتَعَاهَدُ الْمَسْجِدَ

فَأَشْهَدُوا لَهُ بِالْإِيمَانِ، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: إِنَّمَا يَعْمُرُ

مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ أَقَامَ الصَّلَاةَ وَ آتَى

الزَّكَاةَ - الْآيَةُ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه دیدید مردی به مسجد دل بسته

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۷ .

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۸ .

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۸ ، ج ۵ / ص ۷۸ .

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۸ .

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۸ .

پس برای او به ایمان گواهی دهید، زیرا خدایتعالی (در سوره توبه آیه: ۱۸) فرموده: همانا مساجد خدا را آباد می‌کند آنکه ایمان به خدا و روز جزاء دارد و اقامه نماز کرده و زکات می‌دهد.

۷- بَابُ أَنَّ الْإِيمَانَ يَزِيدُ وَيُنْقُصُ وَيَقْوَى وَيَضْعَفُ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَإِذَا تَلَّيْتُمْ عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا (۱).

۱- ج قال رسول الله (ص): مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر شخصی، منکری را دید پس باید با قدرتش (عملاً) آن را تغییر دهد، و اگر نتوانست پس باید به وسیله زبانش آنرا تغییر دهد، پس اگر نتوانست به قلبش انکار کند، و این ضعیف ترین ایمان است که انسان فقط به قلب قناعت کند.

۸- بَابُ الْوَسْوَسَةِ وَمَا رُفِعَ عَنِ النَّاسِ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ (۳).

۱- ج قال النبي (ص): يَا أَيُّهَا الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمُ يَقُولُ مَنْ خَلَقَ كَذَا. مَنْ خَلَقَ كَذَا حَتَّى يَقُولَ مَنْ خَلَقَ رَبَّكَ، فَإِذَا بَلَغَ ذَلِكَ فَلَيْسَتْ عِندَ بِاللَّهِ وَكَيْتَتَهُ (۴).

(۱) قرآن/ سوره انفال/ آیه ۲۰۰
(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۲۹ و ج ۵/ ص ۲۲۲ و المصنف/ ج ۳/ ص ۲۸۵ و مستدرک الوسائل/ ج ۲/ ص ۳۶۱
(۳) قرآن/ سوره اعراف/ آیه ۲۰۱
(۴) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۰

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: شیطان نزد شما می آید و می گوید چه کس چنین آفریده و که چنین آفریده تا آنکه می گوید چه کس پروردگارت را خلق کرده، پس چون بدینجا رسید باید به خدا پناه برد و باید خودداری کرد.

۲- ج قال النبی (ص): يَا أَيُّهَا الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمُ يَقُولُ مَنْ خَلَقَ السَّمَاءَ مَنْ خَلَقَ الْأَرْضَ يَقُولُ اللَّهُ، فَمَنْ وَجَدَ مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا فَلْيَقُلْ آمَنْتُ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: شیطان نزد یکی از شما می آید و می گوید چه کس آسمان و چه کس زمین را خلق کرده، پس می گوید خدا، و هرکس در دلش چنین افکاری یافت باید بگوید به خدا و رسولان او ایمان آوردم.

۳- ج قال النبی (ص): قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ - إِنَّ أُمَّتَكَ لِأَيُّزَالُونَ يَقُولُونَ مَا كَذَبَا مَا كَذَبَا، حَتَّى يَقُولُوا هَذَا اللَّهُ خَلَقَ الْخَلْقَ فَمَنْ خَلَقَ اللَّهُ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدای عزوجل فرموده- امتت همواره می گویند چیست این چنین، چیست این چنین، تا آنکه می گویند این خدا خلق را آفرید پس چه کس خدا را خلق کرده.

۴- ج سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الْوَسْوَسَةِ؟ فَقَالَ: تِلْكَ مَخْضُ الْإِيمَانِ (۳).

یعنی: از رسول خدا (ص) از وسوسه سؤال شد، فرمود: این (وسوسه) ایمان خالص است.

۵- ج قال رسول الله (ص): إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزُ لِأُمَّتِي مَا حَدَّثَتْ بِهِ أَنْفُسَهَا مَا كَمْ يَتَكَلَّمُوا أَوْ يَعْمَلُوا بِهِ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدایتعالی برای امتم گذشت نموده

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۰ و المصنف/ ج ۱۱/ ص ۲۴۴.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۰.

(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۰.

(۴) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۳.

از آنچه در جان خود خیال کنند مادامی که به زبان نیاورند و به آن عمل نکنند.

ع-ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) زُفِعَ عَن أُمَّتِي تِسْعَةُ أَشْيَاءٍ: الْخَطَايَا، وَالتَّسْيَانُ، وَ مَا أُكْرَهُوا عَلَيْهِ، وَ مَا لَا يَعْلَمُونَ، وَ مَا لَا يُطِيقُونَ، وَ مَا أَصْطَرُّوا إِلَيْهِ، وَ الْحَسَدَ، وَ الطَّيْرَةَ، وَ التَّفَكُّرَ فِي الْوَسْوَاسَةِ فِي الْخَلْقِ مَا لَمْ يَنْطِقُوا بِشَفَاةٍ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از ائمتن نه (۹) چیز برداشته شده (یعنی خدا از آنها مؤاخذه نمی‌کند): خطاء، و فراموشی، و آنچه را بر آن مجبور کردند، و آنچه را ندانند، و آنچه را طاقت نمی‌آورند، و آنچه به آن مضطر شوند، و حسد، و فال بد، و فکر کردن در وسوسه در خلقت مادامی که به زبان نیاورند.

۹- بَابُ فَضِيلَةِ الدِّينِ وَ التَّوْحِيدِ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ...إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَ مَا وَاهُ النَّارُ (۲).

۵۰
ا-ج قَالَ النَّبِيُّ (ص) مَنْ شَهِدَ أَنَّ لَإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ أَنَّ عِيسَى عَبْدُ اللَّهِ وَ رَسُولُهُ وَ كَلِمَتُهُ أَلْفَاها إِلَى مَرْيَمَ وَ رُوحٌ مِنْهُ وَ الْجَنَّةُ حَقٌّ وَ النَّارُ حَقٌّ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ عَلَى مَا كَانَ عَلَيْهِ مِنْ عَمَلٍ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس گواهی دهد که الهی جز خدای یکتای بی‌شریک نیست و اینکه محمد (ص) بنده و رسول اوست و اینکه عیسی (ع) بنده خدا و رسول او و کلمه اوست که به مریم القا کرده و روحی است که از او عطا شده، و بهشت حق و آتش دوزخ حق

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱۱ / ص ۲۹۵

(۲) قرآن / سوره ما ئده / آیه: ۷۲

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۰ و ۳۱

است خدایتعالی او را داخل بهشت کند برطبق عملی که انجام داده است .

۲- ج قال النبی (ص): انا بنی جبریل علیہ السلام فبشرنی انه من مات من امتک لا یشرک باللہ شیئا دخل الجنة، قلت: وان زنی وان سرق؟ قال: وان زنی وان سرقاً (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: جبرئیل (ع) نزد آمد و بشارت داد که هرکس از امت بمیرد و چیزی را شریک خدا نکرده باشد وارد بهشت گردد: گفتم واگرچه زنا کرده باشد و اگرچه دزدی کرده باشد؟ گفت واگرچه زنا کرده باشد و اگرچه دزدی کرده باشد (یعنی قبل از قبول توحید و اسلام اگر کاری کرده باشد مانند زمان جاهلیت، مانع از ورود او به بهشت نشود).

۳- ج قال النبی (ص): ما من احد یشهد ان لا اله الا الله وان محمداً رسول الله صدقاً من قلبه الا حرمه الله علی الناس (۲)؛ یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی نیست که برآستی از قلب خود گواهی دهد به وحدانیت خدا و به رسالت محمد (ص)، مگر اینک خدایتعالی او را بر آتش دوزخ حرام گرداند.

۴- ج عن معاذ بن جبل قال كنت ردفت النبي (ص) على جمار يقال له عفير، فقال: يا معاذ هل تدري ما حق الله على العباد وما حق العباد على الله؟ قلت: الله ورسوله أعلم، قال: فإن حق الله على العباد أن يعبدوا الله ولا يشركوا به شيئاً، وحق العباد على الله عز وجل ألا يعذب من لا يشرك به شيئاً. قلت: يا رسول الله أفلا يبشر الناس؟ قال: لا تبشرهم فيئكلوا (۳).

یعنی: معاذ بن جبل گوید من ردیف پیامبر (ص) سوار برخری بودیم بنام عفیر، حضرت فرمود: ای معاذ آیا می دانی حق خدا بر بندگان چیست و حق بندگان بر خدا چه باشد؟ عرض کردم خدا و

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ص ۳۱ و ج ۵/ص ۲۱۷ و ۲۱۸.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ص ۳۱.

(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ص ۳۲.

رسول او داننا تر است ، فرمود : حق خدا بر بندگان آنستکه جز او را نپرستند و چیزی را شریک او قرار ندهند ، و حق بندگان بر خدای عزوجل آنستکه هرکس به او و شرک نیاورد عذاب نکند . گفتیم : یا رسول الله آیا مردم را بشارت ندهم؟ فرمود : بشارت مسده که مغرور شده و بر خود اعتماد کنند . (در کتب شیعه حدیث فوق باختلاف لفظی ذکر گردیده^(۱)).

۵- ج إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) سُئِلَ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: إِيْمَانٌ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ، قَبْلَ ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، قَبْلَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: حَجٌّ مَبْرُورٌ^(۲).

یعنی: از رسول خدا (ص) سؤال شد کدامین عمل برتر است؟ فرمود: ایمان به خدا و رسول او، گفته شد: پس از آن چه؟ فرمود: جهاد در راه خدا. گفته شد: پس از آن چه چیز؟ فرمود: حجی که مورد قبول باشد.

۶- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِذَا أَحْسَنَ أَحَدُكُمْ إِسْلَامَهُ فَكُلُّ حَسَنَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِعَشْرِ أَمْثَالِهَا إِلَى سَبْعِمِائَةِ ضِعْفٍ، وَ كُلُّ سَيِّئَةٍ يَعْمَلُهَا تُكْتَبُ لَهُ بِمِثْلِهَا^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون یکی از شما اسلامش را نیکو کرد پس هر کار نیکی کند برای او ده مقابل تا هفتصد نوشته شود، و هر کار بدی کند برای او بمانند آن نوشته شود.

۷- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): يَخْرُجُ مِنَ النَّارِ مَنْ قَالَ لِأَلِ اللَّهِ إِلَّا اللَّهُ وَ فِي قَلْبِهِ وَزَنُّ شَعْبِرَةٍ مِنْ إِيْمَانٍ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از آتش دوزخ خارج می شود آنکه بگوید لِأَلِ اللَّهِ إِلَّا اللَّهُ در حالیکه در دلش به وزن جوی از ایمان باشد.

۸- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ مَاتَ لِإِشْرَاقِ يَوْمٍ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ

(۱) بحار الانوار / ج ۳ / ص ۱۰.
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۲.
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۲.
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۲.

الْجَنَّةَ، وَ مَنْ مَاتَ يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا دَخَلَ النَّارَ^(۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه بمیرد درحالیکه شرک به خدا
نیاورده باشد وارد بهشت گردد و آنکه بمیرد درحالیکه شرک به
خدا آورده داخل آتش گردد. (درکتب شیعه از جمله بحار حدیث فوق
با اندک اختلاف لفظی ذکر گردیده^(۲)).

---

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۳.
(۲) بحار الانوار/ ج ۳/ ص ۵.

أَبْوَابُ النَّبِيَّةِ وَالْإِخْلَاصِ

۱- بَابُ النَّبِيَّةِ وَفَوَائِدِهَا

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَ مَا أَمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ .. (۱).

ج ۱- قال النبي (ص): إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى فَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ فَهِجْرَتُهُ إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ. وَمَنْ كَانَتْ هِجْرَتُهُ إِلَى دُنْيَا يُصِيبُهَا أَوْ امْرَأَةٍ يَنْكِحُهَا فَهِجْرَتُهُ إِلَى مَا هَاجَرَ إِلَيْهَا (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همانا کارها به نیت است و همانا برای هرکسی است آنچه نیت نموده، پس هرکس به سوی خدا و رسول او هجرت کرده هجرت او به سوی خدا و رسول اوست، و هرکس به سوی دنیا و یا به قصد نکاح زنی هجرت کرده پس هجرت او به سوی آن چیزی است که هجرت به سوی آن نموده.

ش ۲- عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَأَقُولَ إِلَّا بِعَمَلٍ، وَلَأَقُولَ وَلَا أَعْمَلُ إِلَّا بِنِيَّةٍ، وَلَا قَوْلَ وَلَا عَمَلَ وَلَا نِيَّةَ إِلَّا بِطَابَةِ السُّنَّةِ (۳).

یعنی: از حضرت امیر (ع) نقل شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: گفتاری مفید نیست جز به عمل، و گفتار و عملی مفید نیست مگر به نیت، و گفتار و عمل و نیتی فایده ندارد مگر طبق سنت باشد.

ش ۳- قَالَ النَّبِيُّ (ص): يَا أَبَا ذَرٍّ لِيَكُنْ لَكَ فِي كُلِّ شَيْءٍ

(۱) قرآن / سوره بینه / آیه: ۵.
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۵۱ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸.
(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۳.

نِيَّةٍ حَتَّى فِي النَّوْمِ وَ الْأَكْلِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای اباذر باید برای تو در هر چیزی نیتی باشد حتی در خوابیدن و خوردن.

۴- ش قال رسول الله (ص): لَأَحْسَبَ إِلَّا بِالتَّوَاضُعِ، وَلَا كَرَمَ إِلَّا بِالتَّقْوَى، وَ لَأَعْمَلُ إِلَّا بِنِيَّتِهِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: شرافتی نیست جز به تواضع، و بزرگواری نیست جز به تقوی، و عمل مؤثر نیست جز به نیت.

۵- ش قال رسول الله (ص): إِتَمَّا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَ لِكُلِّ أَمْرٍ مَا نَوَى، فَمَنْ غَزَى ابْتِغَاءَ مَا عِنْدَ اللَّهِ فَقَدِ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ، وَ مَنْ غَزَى يُرِيدُ عَرْضَ الدُّنْيَا أَوْ نَوَى عِقَالًا لَمْ يَكُنْ لَهُ إِلَّا مَا نَوَى (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همانا کارها به نیت است، و برای هر کسی است آنچه نیت کرده، پس آنکه جنگ کرده برای خدا و آنچه نزد خداست پس اجر او بر خداست، و آنکه جنگ کرده به قصد متاع دنیا و یا به نیت پای بند شتر، برای او نیست جز آنچه نیت نموده.

۲- بَابُ اسْتِحْبَابِ نِيَّةِ الْخَيْرِ وَ الْعَزْمِ عَلَيْهِ

۱- ش قال النبي (ص): نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عَمَلِهِ، وَ نِيَّةُ الْكَافِرِ شَرٌّ مِنْ عَمَلِهِ، وَ كُلُّ عَامِلٍ يَعْمَلُ عَلَى نِيَّتِهِ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نیت مؤمن خیری از عمل اوست، و نیت کافر شری از عمل اوست، و هر عمل کننده ای طبق نیتش کار می کند.

توضیح: این کلام رسول خدا (ص) را می توان به معانی دیگری

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۴
- (۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۴
- (۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵
- (۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵

غیر آنچه ترجمه شد حمل نمود، از آنجمله می‌توان گفت خیر و شر اسم تفضیل باشد و معنی چنین می‌شود نیت مؤمن از عمل او بهتر است و نیت کافر از عمل او بدتر است، زیرا نیت مؤمن خالص است اگرچه گاهی عمل او خالص نباشد و نیت او بر ادامه عمل است اگرچه نتواند و یا موفق نشود، بنا بر این نیت خیر، خیلی مهم است، و همچنین نیت کافر کاشف از خیانت او و بر ادامه شر است اگرچه موفق نشود.

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ تَمَتَّى شَيْئًا وَ هُوَ لِرَّكَهُ رِضًا لَمْ يَخْرُجْ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يُعْطَاهُ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس آرزویی داشته باشد که مورد رضای الهی باشد، از دنیا خارج نمی‌شود تا اینکه آنرا عطا کرده شود.

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): نِيَّةُ الْمُؤْمِنِ أَبْلَغُ مِنْ عَمَلِهِ وَ كَذَلِكَ نِيَّةُ الْكَافِرِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نیت مؤمن رساتر از عمل اوست، و همچنین نیت کافر.

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا أَبَا ذَرٍّ، هَمٌّ بِالْحَسَنَةِ وَ إِنْ لَمْ تَعْمَلْهَا، لِيَكُنَّ لَاتُكْتَبُ مِنَ الْغَافِلِينَ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای اباذر همت و قصد خود را به کار نیک توجه بده و اگرچه به عمل نرسی، برای آنکه از زمره غافلان نوشته نشوی.

۵- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ هَمَّ بِحَسَنَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللَّهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً وَ إِنْ هَمَّ بِهَا فَعَمِلَهَا كَتَبَهَا اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ عِنْدَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ ضَعْفٍ إِلَى أَضْعَافٍ كَثِيرَةٍ، وَ إِنْ هَمَّ بِسَيِّئَةٍ فَلَمْ يَعْمَلْهَا كَتَبَهَا اللَّهُ عِنْدَهُ حَسَنَةً كَامِلَةً وَ إِنْ هَمَّ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۹

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۰

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۰

بِهَا فَعَمَلُهَا كَتَبَهَا اللَّهُ سَيِّئَةً وَاحِدَةً^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه قصد کار نیکی کند و موفق به انجام آن نشود، نزد خدا برای او حسنۀ کامله نوشته شود، و اگر قصد کرد و عمل نمود نزد خدا ده حسنۀ تا هفتصد مقابل تا چندین مقابل بسیاری نوشته شود، و اگر قصد کار بدی کرد و انجام نداد نزد خدا حسنۀ کامله نوشته شود (برای آنکه انجام نداده) و اگر قصد کرد و انجام داد نزد خدا یک گناه نوشته شود. این حدیث با کمی اختلاف در کتاب بحار ذکر شده^(۲).

توضیح: این حدیث راجع به اعمال جوارح است و اما اعمال جوانحی که مربوط به جوارح نیست مؤاخذۀ و حساب دارد چنانچه خدا فرموده: ... وَإِنَّ تَبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تَخَفَوْهُ يُحَاسِبِكُمْ بِهِ اللَّهُ...^(۳)، و فرموده: ... وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ قُلُوبُكُمْ...^(۴). مثلاً اگر بدگمانی به خدا و یا حُبِّ شیوع فحشاء میان مؤمنین در دل کسی باشد مؤاخذۀ باشد و اگر چه در عمل او به جوارح نیامده باشد یعنی کاری در خارج نکرده باشد. و این مطلب یکی از محاسن شرع است که در قرآن فرموده: ... وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلُهَا...^(۵). و فرموده: مَنْ تَوَى السَّيِّئَةَ.

۶- ج قال رسول الله (ص): بَيْنَمَا ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ يَمْشُونَ أَخَذَهُمُ الْمَطَرُ فَأَوْوَا إِلَى غَارٍ فِي جَبَلٍ، فَأَنْحَطَّتْ عَلَيْهِمْ غَارِهِمْ صَخْرَةٌ مِنَ الْجَبَلِ فَاسْطَبَقَتْ عَلَيْهِمْ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: انظُرُوا أَعْمَالًا عَمِلْتُمُوهَا طَالِحَةً لِلَّهِ فَأَدْعُوا اللَّهَ بِهَا لَعَلَّهُ يُفَرِّجُهَا عَنْكُمْ، قَالَ أَحَدُهُمْ: اللَّهُمَّ إِنَّهُ كَانَ لِي وَالِدَانِ شَيْخَانِ كَبِيرَانِ وَ لِي صَبِيَّةٌ صِغَارٌ، كُنْتُ أَرْعَى عَلَيْهِمْ، فَإِذَا رُحْتُ عَلَيْهِمْ حَلَبْتُ فَبَدَأَتْ بِوَالِدَيْهِمَا أَسْقِيَهُمَا قَبْلَ بَنِيَّ وَإِنِّي اسْتَخَرْتُ ذَاتَ يَوْمٍ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۵۲.

(۲) بحار الانوار / ج ۵ / ص ۳۲۶.

(۳) قرآن / سوره بقره / آیه: ۲۸۴.

(۴) قرآن / سوره بقره / آیه: ۲۲۵.

(۵) قرآن / سوره انعام / آیه: ۱۶۰.

فَلَمَّ آتٍ حَتَّى أَمْسَيْتُ فَوَجَدْتُهُمَا نَائِمَيْنِ فَحَلَبْتُ كَمَا كُنْتُ أَحْلُبُ
فَقُمْتُ عِنْدَ رُءُوسِهِمَا أَكْرَهُ أَنْ أَوْقِظَهُمَا وَ أَكْرَهُ أَنْ أَسْقِيَ الصَّبِيَّةَ
وَ الصَّبِيَّةَ يَتَمَازَعُونَ عِنْدَ رَجُلَيْ حَتَّى طَلَعَ الْفَجْرُ فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ
أَبِي فَعَلْتُهُ ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَافْرَجْ لَنَا فُرْجَةً نَرَى مِنْهَا السَّمَاءَ
فَفَرَجَ اللَّهُ فَرَأَوْا السَّمَاءَ . وَ قَالَ الْآخَرُ: اللَّهُمَّ إِنَّهَا كَانَتْ لِي
بِنْتُ عَمِّ أَحَبَّبْتُهَا كَأَشَدِّ مَا يُحِبُّ الرِّجَالُ النِّسَاءَ ، فَطَلَبْتُ مِنْهَا
فَأَبَتْ ، حَتَّى آتَيْتُهَا بِمِائَةِ دِينَارٍ فَبَعَيْتُ حَتَّى جَمَعْتُهَا فَلَمَّا
وَقَعْتُ بَيْنَ رَجُلَيْهَا ، قَالَتْ : يَا عَبْدَ اللَّهِ اتَّقِ اللَّهَ وَ لِاتْفَتِحِ
الْخَاتَمَ إِلَّا بِحَقِّهِ ، فَقُمْتُ ، فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَبِي فَعَلْتُهُ ابْتِغَاءً
وَجْهَكَ فَافْرَجْ عَنَّا فُرْجَةً فَفَرَجَ . وَ قَالَ الثَّالِثُ : اللَّهُمَّ ارِنِّي
اسْتَأْجَرْتُ أَحَبِّرًا بِفَرَقِ أَرْزٍ فَلَمَّا قَضَى عَمَلَهُ قَالَ: أَعْطِنِي حَقِّي
فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ فَرَغِبَ عَنْهُ ، فَلَمَّ أَرَزُ أَرْعَهُ حَتَّى جَمَعْتُ مِنْهُ بَقْرًا
وَ رُعَاتِهَا فَجَاءَنِي فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ ، فَقُلْتُ : أَذْهَبُ رَاسِي تِلْكَ
الْبَقْرَ وَ رُعَاتِهَا فَخَذَ ، فَقَالَ: اتَّقِ اللَّهَ وَ لِاتَسْتَهْزِئِي بِي فَقُلْتُ :
رَأَيْتِي لِأَسْتَهْزِئِي بِكَ فَخَذَ فَآخَذَهُ فَإِنْ كُنْتُ تَعْلَمُ أَبِي فَعَلْتُ ذَلِكَ
ابْتِغَاءً وَجْهَكَ فَافْرَجْ مَا بَقِيَ فَفَرَجَ اللَّهُ ، وَ فِي رِوَايَةٍ فَخَرَجُوا
يَمْسُونَ (١).

يعنى: رسول خدا (ص) فرمود: سه نفری در راهی بودند که ایشان را باران فراگرفت و به غار کوهی مأوی گرفتند، ناگاه سنگی بزرگ از کوه سقوط کرد بر در غار ایشان، که درب غار بسته شد، ایشان به یکدیگر گفتند به اعمال شایسته خود بنگرید و خدا را به آن قسم دهید شاید برای شما فرجی نماید، یکی از ایشان گفت خدایا برای من پدر و مادری پیر و فرتوت بود و من دختران کوچکی داشتم که مراعاتشان می‌کردم و چون از چراگاه برمی‌گشتم ابتدا قبل از اطفالم به والدینم می‌رسیدم و شیر برایشان مهیا می‌کردم، روزی دیر آمدم تا شب شد و دیدم والدینم خوابند، پس شیر را دوشیدم مانند همیشه، و بالای سر ایشان ماندم و حیفم

(١) التاج الجامع للاصول / ج ١ / ص ٥٢ و ٥٣ و ٥٤ .

آمد بیدارشان کنم و نخواستم به اطفالم قبلاً بنوشانم با اینکه گرسنه بودند و تا صبح بچه را گرسنه گذاشتم، خدایا اگر می‌دانی برای رضای تو کردم فرجی برای ما روزی کن، پس روزنه‌ای پیدا شد که آسمان را دیدند، دیگری گفت خدایا مرا دختر عمویی بود که بسیار او را دوست می‌داشتم، پس، از او درخواست وصال کردم و او خودداری کرد تا اینکه صد اشرفی به او دادم و او را طلبیدم و با او جمع شدم، چون میان دو پای او واقع شدم گفت ای بنده خدا از خدا بترس و مهر عصمت مرا جز به حق باز مکن، من برخاستم، پس اگر می‌دانی برای رضای تو کردم خدایا فرجی حاصل نما، و سوئی گفت خدایا مرا اجیری بود به چند کیل برنج، چون عمل خود را انجام داد حق خود را خواست من به او عرضه داشتم و او اعراض کرد، من همان برنج را برای اوزاعت کردم، تا گاوها و زراعتی برای او گرد آوردم، و او آمد و مطالبه کرد، گفتم برو این گاوها و زراعتها را دریافت کن، گفت از خدا بترس و مرا مسخره مکن، گفتم تورا مسخره نمی‌کنم دریافت کن، پس دریافت نمود، خدایا اگر می‌دانی برای رضای تو بوده فرجی برای ما روزی کن، پس فرجی حاصل و دربغار باز شد و خارج شدند.

۷- ج قال النبی (ص): إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صَوْرِكُمْ وَ أَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَ أَعْمَالِكُمْ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بدون تردید خدا به صورتها و اموال شما نظر ندارد ولیکن به دلها و اعمالتان می‌نگرد.

۸- ج قال النبی (ص): مَنْ سَأَلَ اللَّهَ الشَّهَادَةَ بِصِدْقِي سَبَّحَ اللَّهُ مَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ وَإِنْ مَاتَ عَلَيَّ فِرَاشِهِ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه بر راستی از خدا شهادت بخواهد خدا او را به درجات شهداء برساند و اگر چه برفراش خود بمیرد.

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۵۵.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۵۵.

۹- ج قال النبی (ص): مَا مِنْ أَمْرٍ إِتَّكَونَ لَهُ صَلَاةٌ بِلَيْلٍ يَغْلِبُهُ عَلَيْهَا نَوْمٌ إِلَّا كُتِبَ لَهُ أَجْرُ صَلَاتِهِ وَكَانَ نَوْمُهُ عَلَيْهِ صَدَقَةً (۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هیچ مردی نیست که اهل نماز شب باشد و خواب بر او غلبه کند مگر آنکه اجر نماز او برای او نوشته شود و خواب او بر او ارزانی و صدقه باشد.

۱۰- ج قال رسول الله (ص): ثَلَاثَةٌ أُقْسِمُ عَلَيْهِنَّ: مَا نَقَصَ مَالُ عَبْدٍ مِنْ صَدَقَةٍ، وَ لِأَظْلَمِ عَبْدٍ مَظْلَمَةٌ فَصَبَرَ عَلَيْهَا إِلَّا زَادَهُ اللَّهُ عِزًّا، وَ لِأَفْتَحَ عَبْدٌ بَابَ مَسْأَلَةٍ إِلَّا أَفْتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ بَابَ فَقْرٍ أَوْ كَلِمَةً نَحْوَهَا، وَ أَحَدْتُكُمْ حَدِيثًا فَاحْفَظُوهُ قَالَ: إِنَّمَا الدُّنْيَا لِأَرْبَعَةٍ نَفَرٍ: عَبْدٌ رَزَقَهُ اللَّهُ مَالًا وَ عِلْمًا فَهُوَ يَتَّقِي فِيهِ رَبَّهُ، وَيَصِلُ فِيهِ رَحْمَتُهُ، وَ يَعْلَمُ لِلَّهِ فِيهِ حَقًّا فَهَذَا بِأَفْضَلِ الْمَنَازِلِ. وَ عَبْدٌ رَزَقَهُ اللَّهُ عِلْمًا وَ لَمْ يَرزُقْهُ مَالًا فَهُوَ طَائِفٌ التَّيِّبَةِ يَقُولُ لَوْ أَنَّ لِي مَالًا لَعَمِلْتُ بِعَمَلِ فُلَانٍ فَهُوَ بَيْنَتَيْهِ، فَأَجْرُهُمَا سَوَاءٌ. وَ عَبْدٌ رَزَقَهُ اللَّهُ مَالًا وَ لَمْ يَرزُقْهُ عِلْمًا فَهُوَ يَخْبِطُ فِيهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ، لَا يَتَّقِي فِيهِ رَبَّهُ وَ لَا يَصِلُ فِيهِ رَحْمَتُهُ وَ لَا يَعْلَمُ لِلَّهِ فِيهِ حَقًّا فَهَذَا بِأَخْبَثِ الْمَنَازِلِ. وَ عَبْدٌ لَمْ يَرزُقْهُ اللَّهُ مَالًا وَ لَا عِلْمًا فَهُوَ يَقُولُ لَوْ أَنَّ لِي مَالًا لَعَمِلْتُ فِيهِ بِعَمَلِ فُلَانٍ فَهُوَ بَيْنَتَيْهِ فَوَزْرُهُمَا سَوَاءٌ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سه چیز است که برای اثبات آنها قسم می‌خورم:

- ۱- مال بنده‌ای از دادن صدقه کم نمی‌شود.
  - ۲- هیچ بنده مظلومی صبر نکرد مگر اینکه خدا عزت او را زیاد کرد.
  - ۳- هیچ بنده‌ای در باب سؤال را برای خود نگشود مگر اینکه خدا در فقر را برای او گشود.
- و من برای شما حدیثی می‌گویم آنرا حفظ کنید: همانا بهره دنیا برای چهار نفر است (بهره ثواب و یا بهره عقاب):
اول بنده‌ای که خدا به او مال و علم داده و او درباره

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۵۵ و ۵۶.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۵۶.

مال خود از خدا پرهیز می‌کند و رحم خود را وصل می‌کند و می‌داند خدا در مال او حقی دارد، پس این شخص در بهترین درجات است. دوم بنده‌ای که خدا به او علم داده ولی مال نداده اما در نیت خود صادق است می‌گوید اگر مالی داشتم مانند فلانی عمل می‌کردم پس با این نیت مأجور و این دونفر در اجر مساویند. سوم بنده‌ای که خدا مال به او داده ولی علم نداده و او در مال خود اشتباه کاری می‌کند ندانسته و از پروردگارش پرهیز ندارد و رحم خود را وصل نمی‌کند و برای خدا در مالش حقی معتقد نیست پس این شخص در بدترین درجات است. چهارم بنده‌ای که خدا نه مال به او داده و نه علم، ولی او می‌گوید اگر مال داشتم مانند فلانی عمل می‌کردم پس او به نیت خود مورد مؤاخذه می‌شود و وزیر این دو مساوی است.

۳- بَابُ تَحْرِيمِ الرِّيَاءِ وَالسَّمْعَةِ فِي الْعِبَادَةِ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: لَأُضِلُّوا صَدَقَاتِكُمْ يَا مَعْرَ وَ الْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَ لِأَيُّومٍ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ... (۱)

و قَالَ: وَ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِثَاءَ النَّاسِ وَ لِأَيُّومٍ بِاللَّهِ وَ لِأَيُّومٍ الْآخِرِ... (۲)

و قَالَ: وَ لَأَتَّكُونَ كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَ رِثَاءَ النَّاسِ... (۳)

۱- ش قال رسول الله (ص): سَيَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ تُخَبِّثُ فِيهِ سَرَائِرَهُمْ، وَ تَحْسَنُ فِيهِ عَلَانِيَتَهُمْ طَمَعًا فِي الدُّنْيَا لِأَيُّومٍ بِهِ مَا عِنْدَ رَبِّهِمْ، يَكُونُ دِينُهُمْ رِيَاءً لِأَخْلَاطِهِمْ خَوْفًا يَعْصِمُهُمُ اللَّهُ بِعِقَابٍ فَيَدْعُوهُ دُعَاءَ الْعَرَبِ فَلَا يَسْتَجِيبُ لَهُمْ (۴).

(۱) قرآن/ سوره بقره / آیه: ۲۶۴.

(۲) قرآن/ سوره نساء / آیه: ۳۸.

(۳) قرآن/ سوره انفال / آیه: ۴۷.

(۴) وسائل الشيعه / ج ۱ / ص ۴۷ و ۴۸.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بر مردم زمانی بیاید که باطن ایشان فاسد و ظواهر ایشان نیکوست برای طمع دنیا: با این نیکی مزد الهی را نمی‌خواهند، دین ایشان ریاست، خوفی ندارند: عقاب الهی همه ایشان را فرا گیرد، پس او را مانند غریق می‌خوانند و برایشان اجابت نشود.

۲- ش قال رسول الله (ص): مَنْ أَسْرَّ سِرْبَةً زَادَهُ اللَّهُ رِذَالَهَا، إِنْ خَيْرًا فَخَيْرًا وَإِنْ شَرًّا فَشَرًّا^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس در باطن خود چیزی دارد خدا آنرا ظاهر سازد اگر خیر باشد خیر و اگر شر باشد شر.

۳- ش قال رسول الله (ص): يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا هُوَ اللَّهُ وَالشَّيْطَانُ، وَالْحَقُّ وَالْبَاطِلُ، وَالْهُدَىٰ وَالضَّلَالَةُ، وَالرُّشْدُ وَالنَّعْيُ، وَالْعَاقِبَةُ وَالْحَسَنَاتُ وَالسَّيِّئَاتُ، فَمَا كَانَ مِنْ حَسَنَاتٍ فَلِلَّهِ وَمَا كَانَ مِنْ سَيِّئَاتٍ فَلِلشَّيْطَانِ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای مردم همانا خداست و شیطان، و حق است و باطل، و هدایت است و ضلالت، و راه صحیح است و سرگردانی، و دنیا است و آخرت، و کارهای نیک است و بد، پس آنچه از نیکی‌ها باشد خاص خدا، و آنچه بدیها باشد خاص شیطان است.

۴- ش قال رسول الله (ص): مَا زَادَ خُشُوعُ الْجَسَدِ عَلَىٰ مَا فِي الْقَلْبِ فَهُوَ عَيْدُنَا نِفَاقًا^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنچه خشوع جسد را بر خشوع دل بیفزاید پس آن نزد ما نفاق است.

۵- ش قال رسول الله (ص): مَنْ صَلَّى مُرَاءَاةَ النَّاسِ فَهُوَ مُشْرِكٌ، وَمَنْ عَمِلَ عَمَلًا مِمَّا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ مُرَاءَاةَ النَّاسِ فَهُوَ مُشْرِكٌ، وَ لَا يَقْبَلُ اللَّهُ عَمَلَ مُرَائٍ^(۴).

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۸

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۹

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۸

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۰

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه نمازی برای دیدن مردم بخواند پس او مشرک است، و هرکس عملی از آنچه خدا به آن امر کرده برای دیدن مردم انجام دهد پس او مشرک است، و خدا عمل ریاکار را نمی‌پذیرد.

۶- ش قال رسول الله (ص): مَنْ تَزَيَّنَ لِلنَّاسِ بِمَا يُحِبُّ اللَّهُ وَ بَارَزَ لِلَّهِ فِي السِّرِّ بِمَا يَكْرَهُ اللَّهُ لَقِيَ اللَّهَ وَهُوَ عَلَيْهِ غَضَبٌ لَهُ مَا قَتَّ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که برای مردم به آنچه دوست می‌دارد خود را بیاراید و در سِرِّ با خدا مبارزه کند و به آنچه خدا مکروه می‌دارد خود را آلوده کند: خدا را ملاقات نماید در حالی که بر او غضبناک و خشمناک باشد.

۷- ش ان رسول الله (ص) سئل فيما النجاة غدا؟ فقال: اِنَّمَا النِّجَاةُ فِي أَنْ لَا تُخَادِعَ اللَّهَ فَيَخْدَعَكُمُ فَإِنَّهُ مَنْ يُخَادِعَ اللَّهَ يَخْدَعُهُ، وَ يَخْلَعُ مِنْهُ الْإِيمَانَ وَ نَفْسَهُ يَخْدَعُ لَوْ يَشْعُرُ قَبْلَ كَيْفَ يُخَادِعُ اللَّهَ؟ قَالَ: يَعْمَلُ بِمَا أَمَرَهُ اللَّهُ ثُمَّ يُرِيدُ بِهِ عَيْسَرَهُ. فَاتَّقُوا اللَّهَ فِي الرِّيَاءِ فَإِنَّهُ الشِّرْكُ بِاللَّهِ، إِنَّ الْمُرَائِي يُدْعَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَرْبَعِ أَسْمَاءٍ: يَا كَافِرُ، يَا فَاجِرُ، يَا غَادِرُ، يَا خَاسِرُ، حَيْطَ عَمَلِكَ وَ بَطَلَ أَجْرِكَ، فَلَاخْلَاصَ لَكَ الْيَوْمَ، فَالْتَمِسْ أَجْرَكَ مِنْ مَنْ كُنْتَ تَعْمَلُ لَهُ (۲).

یعنی: از رسول خدا (ص) سؤال شد که نجات در چیست؟ فرمود: همانا نجات در این است که با خدا خدعه نکنی که خدا با شما خدعه نماید، زیرا هرکس با خدا خدعه کند خدا با او خدعه نماید و ایمان از او سلب شود، و اگر بفهمد با خودش خدعه می‌کند: به آنجناب عرض شد که چگونه با خدا خدعه می‌کند؟ فرمود: به آنچه خدا او را امر کرده عمل می‌کند ولی به غیر نشان می‌دهد و قصدش غیر خداست، پس در مسئله‌ریا از خدا بترسید زیرا آن شرک به

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۰

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۱

خداست؛ زیرا ریاکار روز قیامت به چهار نام خوانده می‌شود: ای کافر، ای نابکار، ای مکار، ای زیانکار، کارت هدر و مزدت باطل است، پس امروز برای تو خلاصی نیست، اجرت را از آنکه برایش کار می‌کردی درخواست کن.

۸- ج قال النبی (ص): مَنْ سَمِعَ سَمِعَ اللّٰهُ بِهِ، وَمَنْ يُرَآئِي يُرَآئِي اللّٰهُ بِهِ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که بشنوند کارش را به مردم، خدا (روز قیامت) کار او را به مردم بشنوند و هرکس ریا کند خدا او را به مردم بنماید.

۹- ج قال رسول الله (ص): قال الله تبارك وتعالى: أَنَا أَعْنَى الشُّرَكَاءِ عَنِ الشُّرْكِ، مَنْ عَمِلَ عَمَلًا أَشْرَكَ فِيهِ مَعِيَ غَيْرِي تَرَكْتُهُ وَشُرَكَاهُ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدای تبارک و تعالی فرمود: من بی‌نیازترین شریکانم از شرک؛ هرکس عملی نماید که غیرمرا با من شریک کند، او را واگذار باشرکش نمایم.

۱۰- ج قال رسول الله (ص): إِنَّ أَوَّلَ النَّاسِ يُقْضَىٰ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ رَجُلٌ اسْتَشْهَدَ فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَفَهُ نِعْمَهُ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتُ فِيهَا؟ قَالَ: فَأَتَلْتُ فِيكَ، حَتَّى اسْتَشْهَدْتُ، قَالَ: كَذَبْتَ وَ لَكِنَّكَ قَاتَلْتَ لِأَنَّ يُقَالُ جَرِيٌّ، فَقَدْ قَبِلَ، ثُمَّ أَمَرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَيَّ وَجْهَهُ حَتَّى أُلْقِيَ فِي النَّارِ. وَ رَجُلٌ تَعَلَّمَ الْعِلْمَ وَعَلَّمَهُ وَقَرَأَ الْقُرْآنَ فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَفَهُ نِعْمَهُ فَعَرَفَهَا، قَالَ: فَمَا عَمِلْتُ فِيهَا؟ قَالَ: تَعَلَّمْتُ الْعِلْمَ وَ عَلَّمْتُهُ وَ قَرَأْتُ فِيكَ الْقُرْآنَ، قَالَ: كَذَبْتَ وَ لَكِنَّكَ تَعَلَّمْتَ الْعِلْمَ لِيقالُ عَالِمٌ، وَ قَرَأْتَ الْقُرْآنَ لِيقالُ هُوَ قَارِئٌ فَقَدْ قَبِلَ، ثُمَّ أَمَرَ بِهِ فَسُجِبَ عَلَيَّ وَجْهَهُ حَتَّى أُلْقِيَ فِي النَّارِ. وَ رَجُلٌ وَسَّعَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَ أَعْطَاهُ مِنْ أَصْنَافِ الْمَالِ كُلِّهِ فَأُتِيَ بِهِ فَعَرَفَهُ نِعْمَهُ فَعَرَفَهَا قَالَ: مَا عَمِلْتُ فِيهَا؟ قَالَ: مَا تَرَكْتُ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۵۷

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۵۷

مِنْ سَبِيلٍ تُحِبُّ أَنْ يُنْفَقَ فِيهَا إِلَّا أَنْفَقْتُ فِيهَا لَكَ، قَالَ: كَذَبْتَ
وَلِكِنَّكَ فَعَلْتَ لِيُقَالَ هُوَ جَوَادٌ فَقَدْ قَبِلَ، ثُمَّ أَمَرَ بِهِ فَسُحِبَ عَلَيَّ
وَجْهِهِ ثُمَّ أُلْقِيَ فِي النَّارِ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: حقیقت این است که اول کسی که علیه او روز قیامت قضاوت شود: مردی است که شهید گردیده، احضار شود و نعمتهای الهی به او معرفی شود، او به آنها عارف گردد: به او خطاب رسد در این نعمتها چه کردی؟ گوید در راه تو قتال کردم تا شهید شدم، خطاب رسد دروغ گفתי ولیکن تو قتال کردی تا گفته شود او دارای جرئت است، پس بتحقیق گفته شد، سپس امر شود او را بصورت بکشند تا اینکه در میان آتش انداخته شود: و مردی که علم را فرا گرفته و به دیگران تعلیم داده و قرائت قرآن نموده، او را احضار کنند و نعمتهای الهی به او معرفی گردند و او آنها را بشناسد، خطاب رسد چه عملی کردی؟ گوید علم را فراگرفتم و آنها را تعلیم دادم و در راه تو قرآن آموختم و قرائت کردم، خطاب رسد دروغ گفתי ولیکن تو علم را تعلیم نمودی تا بگویند او عالم است و قرآن را قرائت کردی تا بگویند قاری است، پس بتحقیق گفته شد: سپس امر شود او را بصورت بکشند تا به آتش انداخته شود: و مردی که خدا به او وسعت داده و از هر مالی به او عطا کرده، احضار گردد و نعمتهای الهی به او معرفی شود و به آنها عارف گردد، خطاب رسد در این نعمتها چه کردی؟ گوید: هیچ راهی که انفاق در آن را دوست داشتی نگذاشتم جز اینکه در آن راهها انفاق کردم برای خاطر تو، خطاب رسد دروغ گفתי، ولیکن تو انفاق کردی تا بگویند او جواد است، پس گفته شد، سپس امر شود او را بصورت بکشند و به آتش انداخته شود.

۱۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): تَعَوَّدُوا يَا لُؤْمِيْنَ جِبِّ الْحَزَنِ،
قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ لِمَا جِبِّ الْحَزَنِ؟ قَالَ: وَ اِدِّ فِيْ جِهَتِهِمْ تَتَعَوَّدُ
مِنْهُ جِهَتُهُمْ كُلَّ يَوْمٍ مِائَةً مَّرَّةً، قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَنْ يَدْخُلُهُ؟

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۵۷ و ۵۸.

قَالَ: الْقُرَاءُ الْمُرَاءُونَ بِأَعْمَالِهِمْ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به خدا پناه برید از چاه اندوه، عرض کردند یا رسول الله چاه اندوه چیست؟ فرمود: درد و زخ جایی است که هر روزی صد مرتبه جهنم از آن پناه می‌برد، گفتیم: یا رسول الله چه کس وارد آن می‌شود؟ فرمود: قاریان ریاکار: بعضی جب الحزن را حب الحزن (با حاء مهمله) در هر دو جا خوانده‌اند و مقصود از آن دوستی حزن آور است که عشق باشد.

۱۲- ج قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ الرَّجُلُ يَعْمَلُ الْعَمَلَ فَيَسِرُّهُ فَإِذَا أَطْلَعَ عَلَيْهِ أَعْجَبَهُ ذَلِكَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَهُ أَجْرَانِ: أَجْرُ السِّرِّ وَ أَجْرُ الْعَلَانِيَةِ^(۲).

یعنی: مردی عرض کرد: یا رسول الله مردی که عملی می‌کند و آن عمل را پنهان می‌دارد، پس چون بر آن مطلع گردند او را خوش آید؟ رسول خدا (ص) فرمود: برای او دو اجر است: اجر پنهان داشتن و اجر آشکارا.

۱۳- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا جَمَعَ اللَّهُ النَّاسَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ لِيَوْمٍ لأَرْيَبَ فِيهِ نَادِيٌ مُنَادٍ: مَنْ كَانَ أَشْرَكَ فِي عَمَلٍ عَمِلَهُ لِلَّهِ أَحَدًا فَلْيَطْلُبْ شَوَابَهُ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ، فَإِنَّ اللَّهَ أَغْنَى الشُّرَكَاءَ عَنِ الشَّرِكِ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون خدا روز قیامت مردم را جمع کند برای روزی که در آن شکی نیست نداکننده‌ای ندا کند هر کس در عملی که برای خدا انجام داده کسی را شریک نموده باید مزدش را از نزد غیر خدا بطلبد زیرا خدا غنی‌ترین شریکان است از شرک.

۱۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يُؤْمَرُ بِرَجَالٍ إِلَى النَّارِ فَيَقُولُ لَهُمْ خَازِنُ النَّارِ: يَا أَشْقِيَاءُ! مَا كُنَّا حَالِكُمْ؟ قَالُوا كُنَّا نَعْمَلُ لِغَيْرِ اللَّهِ فَكَيْفَ لَنَا: خُذُوا شَوَابَكُمْ مِمَّنْ عَمِلْتُمْ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۵۸.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۵۸ و ۵۹.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۵۹.

که (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: امر شود مردانی را به سوی آتش ببرند پس ما مور آتش به ایشان گوید: ای مردم بدبخت حال شما در دنیا چگونه بود؟ گویند ما برای غیر خدا عمل می کردیم به ما گفته شد مزد خود را از کسی که برای او عمل کرده اید دریافت کنید.

۱۵- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنَّ الْمَلَكَ لَيَصْعَدُ بِعَمَلِ الْعَبْدِ مُبْتَهَجًا بِهِ، فَإِذَا صَعِدَ بِحَسَنَاتِهِ يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: اجْعَلُوهَا فِي سَجِينٍ، إِنَّهُ لَيَسُّ رَأْيَايَ أَزَادَ بِهِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: فرشته ای عمل بنده ای را باحال نشاط بالا می برد، پس چون حسنات او را بالا برد خطاب الهی رسد که آنرا در سجین قرار دهید، زیرا او با این عمل مـرا اراده نکرده است.

۱۶- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): رَبِّ طَائِمٍ حَظُّهُ مِنْ صِيَامِهِ الْجُوعُ وَالْعَطَشُ، وَرَبِّ قَائِمٍ حَظُّهُ مِنْ قِيَامِهِ السَّهَرُ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چه بسیار روزه گیری که بهره او از روزه گرسنگی و عطش است و چه بسا برپا ایستاده برای عبادت که بهره او از قیام بیداری است (یعنی ثواب دیگری ندارد).

۲- باب كراهة الكسالة في الخلوة و النشاط بين الناس

۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا عَلِيُّ لِمُرَائِي ثَلَاثُ عِلَامَاتٍ: يَنْشَطُ إِذَا رَأَى النَّاسَ، وَ يَكْسَلُ إِذَا كَانَ وَحْدَهُ، وَ يُحِبُّ أَنْ يُحْمَدَ فِي جَمِيعِ أُمُورِهِ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای علی برای ریاکار سه نشانه است: ۱- چون مردم عمل او را ببینند به نشاط آید.

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۱

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۲

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۳

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۴

۲- در تنهایی که عمل او دیده نمی‌شود کسل است .

۳- دوست می‌دارد که در تمام کارهایش او را تمجید کنند .

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : إِنَّ مِنْ أَعْبَتِ أَوْلِيَاءِي عِنْدِي رَجُلًا خَفِيفَ الْحَالِ ذَا حِظٍّ مِنْ صَلَاةٍ ، أَحْسَنَ عِبَادَةٍ رُبِّهِ بِالْغَيْبِ ، وَ كَانَ غَائِمًا فِي النَّاسِ ، جُعِلَ رِزْقُهُ كِفَافًا فَصَبَرَ عَلَيْهِ ، عَجَلَتْ مَنِيَّتُهُ فَقَلَّ ثَرَاؤُهُ وَ قَلَّ بَوَاكِيهِ (۱) .

یعنی: رسول‌خدا (ص) فرمود: خدای عزوجل فرموده: بدون تردید از جمله بهترین دوستان من نزد مردی است سبکحال، که دارای بهره‌ای از نماز باشد، بندگی پروردگارش را به پنهانی نیکو گرداند، و در میان مردم گمنام باشد، روزی او به قدر کفاف و بر آن صبر دارد، مرگ او زودرس و ارث او کم و گریه‌کنندگان بر او قلیل باشند.

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : أَعْظَمُ الْعِبَادَةِ أَجْرًا أَخْفَاهَا (۲)

یعنی: رسول‌خدا (ص) فرمود: مزد عبادتی بزرگتر است که پنهان‌تر باشد (این سخن در عبادات مستحبی است نه در واجبات، زیرا واجبات باید آشکار باشد طبق احادیث دیگر).

۵- باب تَنْجِزِ الْوَعْدِ وَ عَدَمِ تَنْجِزِ الْوَعِيدِ

۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَنْ وَعَدَهُ اللَّهُ عَلَى عَمَلٍ ثَوَابًا فَهُوَ مُنْجِزُهُ لَهُ ، وَ مَنْ أَوْعَدَهُ عَلَى عَمَلٍ عِقَابًا فَهُوَ فِيهِ بِالْخِيَارِ (۳) .

یعنی: رسول‌خدا (ص) فرمود: کسی را که خدایتعالی بر عملی وعده‌ی مزدی بدهد پس آن مزد برای او حتمی است، و کسی را که خدایتعالی بر عملی وعده‌ی عقاب دهد، پس خدا مختار است که او را عقاب کند یا نه .

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۷ .

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۸ .

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۶۰ .

۶- باب الجِدِّ و المداومة في العبادة والاعتراف بالتقصير

۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ عَرَفَ اللَّهَ وَعَظَّمَهُ، مَنَعَ فَأَهُ مِنَ الْكَلَامِ، وَ بَطَنَهُ مِنَ الطَّعَامِ، وَ عَنَى نَفْسَهُ بِالصَّيَامِ وَالْقِيَامِ، قَالُوا: يَا بَارِئًا وَ أُمَّهَاتِنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، هَؤُلَاءِ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ سَكَتُوا فَكَانَ سُكُوتُهُمْ ذِكْرًا، وَنَظَرُوا فَكَانَ نَظَرُهُمْ عِبْرَةً، وَ نَطَقُوا فَكَانَ نُطْقُهُمْ حِكْمَةً، وَ مَشَوْا فَكَانَ مَشْيُهُمْ بَيِّنَ النَّاسِ بَرَكَهً، لَوْلَا الْأَجَالُ الَّتِي قَدْ كُتِبَتْ عَلَيْهِمْ لَمْ تَقْضَى أَرْوَاحُهُمْ فِي أَجْسَادِهِمْ خَوْفًا مِنَ الْعِقَابِ، وَ شَوْفًا إِلَى الثَّوَابِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه خدا را شناخت و عظمت او را درک کرد، دهان خود را از سخن بازداشت، و شکم خود را از طعام منع نمود، و جان خود را به روزه و قیام واداشت، عرض کردند پدران و مادران ما فدایت ای رسول خدا اینان اولیاء خدایند، فرمود: حقا اولیاء خدا سکوت می‌کنند و سکوتشان یاد خداست، و نظر دارند و نظرشان عبرت است، و سخن گویند و سخنشان حکمت است، و راه روند و رفتن ایشان بین مردم برکت است، اگر اجل مقرری که مقدر شده بر ایشان نبود، ارواحشان در بدنشان قرار نداشت برای ترس از عقاب و اشتیاق به ثواب.

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا أَقْبَحَ الْفَقْرُ بَعْدَ الْغِنَى، وَ أَقْبَحَ الْخَطِيئَةُ بَعْدَ الْمَسْكِنَةِ، وَ أَقْبَحُ مِنْ ذَلِكَ الْعَابِدُ لِلَّهِ ثُمَّ يَدَعُ عِبَادَتَهُ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چه قدر زشت است فقر پس از ثروت و خطای پس از مسکنت، و زشت تر از آن عابدی که برای خدا عبادت کرده سپس عبادت خود را رها نماید.

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: لَا يَتَّكِلُ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۶۵

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۷۱

الْعَامِلُونَ لِي عَلَى أَعْمَالِهِمُ الَّتِي يَعْمَلُونَهَا لِثَوَابِي، فَإِنَّهُمْ لَوِ اجْتَهَدُوا وَ اتَّعَبُوا أَنْفُسَهُمْ أَعْمَارَهُمْ فِي عِبَادَتِي كَانُوا مُقْصِرِينَ، غَيْرِ بِالْغَيْبِ فِي عِبَادَتِهِمْ كُنْهَ عِبَادَتِي فِي مَا يُطَلَّبُونَ عِنْدِي مِنْ كَرَامَتِي وَ النَّعِيمِ فِي جَنَاتِي، وَ رَفِيعِ الدَّرَجَاتِ الْعُلَى فِي جَوَارِي، وَلَكِنْ بِرَحْمَتِي فَلْيَتَّقُوا، وَفَضْلِي فَلْيُرْجُوا، وَ إِلَى حُسْنِ الظَّنِّ بِي فَلْيَطْمَئِنُّوا (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدای عزوجل فرموده عمل کنندگان، بز اعمال خود که برای ثواب من انجام می‌دهند، اعتماد نکنند زیرا ایشان اگر کوشش نمایند و عمرهای خود را در عبادت من به تعب افکنند مقصر خواهند بود، و در عبادت خود به حقیقت و کنه بندگی من نرسیده‌اند و در مقابل آنچه نزد من می‌طلبند از بزرگواری من و نعمتهای بهشتهایم و درجات عالی در جوارم، ولیکن به رحمت من باید اعتماد کنند و به فضل من امیدوار باشند و به خوش‌گمانی به من باید اطمینان حاصل کنند.

۴- ش قال رسول الله (ص): قال الله تعالى: إِنَّ مِنْ عِبَادِي الْمُؤْمِنِينَ لَمَنْ يَجْتَهِدُ فِي عِبَادَتِي، فَيَقُومُ مِنْ رُقَادِهِ وَلَدَيْهِ وَسَادِهِ، فَيَجْتَهِدُ لِي اللَّيَالِي، فَيَتَّعِبُ نَفْسَهُ فِي عِبَادَتِي، فَأَضْرِبُهُ بِاللُّعَاسِ اللَّيْلَةَ وَ اللَّيْلَتَيْنِ نَظْرًا مَنِّي لَهُ، وَ إِبْقَاءً عَلَيْهِ، فَيَنَامُ حَتَّى يُصْبِحَ، فَيَقُومُ وَ هُوَ مَا قَتَ زَارِي لِنَفْسِهِ عَلَيْهَا، وَ لَوْ أَخْلَى بَيْنَهُ وَ بَيْنَ مَا يَرِيدُ مِنْ عِبَادَتِي لَدَخَلَهُ الْعُجْبُ مِنْ ذَلِكَ، فَيَصِيرُهُ الْعُجْبُ إِلَى الْفِشْنَةِ بِأَعْمَالِهِ، فَيَأْتِيهِ مِنْ ذَلِكَ مَا فِيهِ هَلَاكُهُ لِعُجْبِهِ بِأَعْمَالِهِ، وَ رِضَاهُ عَنْ نَفْسِهِ، حَتَّى يُظَنَّ أَنَّهُ قَدْ فَاقَ الْعَابِدِينَ، وَ جَازَ فِي عِبَادَتِهِ حَدَّ التَّقْصِيرِ، فَيَتَّبِعُ عِدَّ مَنِّي عِنْدَ ذَلِكَ، وَ هُوَ يُظَنَّ أَنَّهُ يَتَّقَرَّبُ إِلَيَّ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدای تعالی فرموده که بعضی از بندگان با ایمان کسی است که در عبادت و بندگی من کوشش دارد، پس شبها

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۷۲.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۷۳ و ۷۴.

از بستر خود برمیخیزد و از خواب لذیذ خودداری می‌کند، پس شبها برای من کوشش می‌کند و خود را در عبادت من به رنج می‌افکند و من یکشب و دوشب چرت و پینکی بر او می‌افکنم برای نظری که به او دارم که او را باقی بدارم که بخواهد تا صبح گردد، و او وحشتناک بر خود برخیزد، و اگر بین او و آنچه اراده دارد از عبادتم واگذارم بدون تردید خودپسندی به او وارد شود و خودپسندی او را به فتنه اندازد بواسطه اعمالی که می‌کند به هلاکت می‌رسد برای خودپسندی به اعمالش، و خوش آمد از خودش تا آنکه گمان می‌کند از سایر بندگان تفوق پیدا کرده و از حد تقصیر در عبادت گذشته پس از من دور می‌شود در حالیکه به گمان خود به سوی من تقرب می‌جوید.

۵- ش قال رسول الله (ص): قال موسى بن عمران (ع) لابليس: أَخْبِرْنِي بِالذَّنْبِ الَّذِي إِذَا أَذْنَبَهُ ابْنُ آدَمَ اسْتَحْوَدَتْ عَلَيْهِ، قَالَ: إِذَا أَعْجَبَتْهُ نَفْسُهُ، وَ اسْتَكَثَرَ عَمَلُهُ، وَ صَغُرَ فِي عَيْنِهِ ذَنْبُهُ، وَ قَالَ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ لِدَاوُدَ: يَا دَاوُدُ بَشِّرِ الْمُذْنِبِينَ وَ أَنْذِرِ الصَّادِقِينَ، قَالَ كَيْفَ أَبَشِّرُ الْمُذْنِبِينَ، وَ أَنْذِرُ الصَّادِقِينَ؟ قَالَ: يَا دَاوُدُ بَشِّرِ الْمُذْنِبِينَ أَبِي أَقْبَلُ التَّوْبَةَ وَ أَعْفُو عَنِ الذَّنْبِ، وَ أَنْذِرِ الصَّادِقِينَ أَنْ لَا يُعْجِبُوا بِأَعْمَالِهِمْ، فَإِنَّهُ لَيْسَ عَبْدٌ أَنْصَبَهُ لِلْحِسَابِ إِلَّا هَلَكَ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود که موسی بن عمران (ع) به ابلیس گفت: مرا از گناهی خبر ده که چون بنی آدم مرتکب شود بر او مسلط گردی، ابلیس گفت چون خودپسند گردد و عمل خود را بسیار داند و گناه او در نظرش کوچک باشد. و رسول خدا (ص) فرمود: خدای عز و جل به داود فرمود: ای داود گناهکاران را بشارت ده، و بی‌گناهان و راستگویان را بترسان، عرض کرد چگونه گناهکاران را بشارت دهم و بی‌گناهان را بترسانم؟ خدای تعالی فرمود: ای داود گناهکاران را بشارت ده که من توبه را می‌پذیرم و از گناه

عفو می‌کنم، و بی‌گناهان را بترسان که به اعمال خود خودپسندی نکنند زیرا که هیچ بنده‌ای را برای حساب حاضر نگردانم مگر آنکه هلاک گردد.

۶- ش قال رسول الله (ص): ثَلَاثٌ مَّهْلِكَاتٌ: سُخٌّ مُطَاعٌ، وَ هَوًى مُتَّبَعٌ، وَ إِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سه چیز موجب هلاکت باشد: حرصی که اطاعت شود، و هوسی که پیروی گردد، و مردی که خود را پسند آید.

۷- ش قال رسول الله (ص): كَوْلَا الدَّنْبِ خَيْرٌ مِنَ الْعُجْبِ مَا خَلَا اللَّهُ بَيْنَ عَبْدِهِ الْمُؤْمِنِ وَ بَيْنَ ذَنْبِهِ أَبَدًا^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اگر چنین نبود که گناه بهتسراز خودپسندی می‌باشد هرگز خدا بین بنده مؤمن خود و بین گناه را خالی نمی‌گذاشت.

۸- ش قال رسول الله (ص): ثَلَاثٌ مُنْجِيَاتٌ: خَوْفُ اللَّهِ فِي السِّرِّ وَ الْعَلَانِيَةِ، وَ الْعَدْلُ فِي الرِّضَا وَ الْغَضَبِ، وَ الْقَصْدُ فِي الْغِنَى وَ الْفَقْرِ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سه چیز موجب نجات است: خوف از خدا در پنهانی و آشکار، و عدالت در حال خشنودی و غضب، و میان روی در حال بی نیازی و فقر.

۷- باب السرور بالعبادة والاقتصاد فيه عند خوف الملل

والاخذ بالترخص

۱- ش سَأَلَ النَّبِيَّ (ص) عَنْ خِيَارِ الْعِبَادَةِ؟ فَقَالَ: الَّذِينَ إِذَا أَحْسَنُوا اسْتَبَشَرُوا، وَإِذَا أَسَاءُوا اسْتَغْفَرُوا، وَإِذَا أُعْطُوا

(۱) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۷۸

(۲) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۷۸

(۳) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۷۹

شَكَرُوا، وَإِذَا ابْتُلُوا صَبَرُوا، وَإِذَا غَضِبُوا عَفَرُوا(۱).

یعنی: از رسول خدا (ص) سؤال شد که بهترین بندگان خدا چه کسانی‌اند؟ فرمود: آنانکه چون کار خوبی کردند خوشحالند، و چون بد کنند طلب آمرزش نمایند، و چون به ایشان چیزی داده شود شکرگزارند، و چون مبتلا شوند صبر نمایند، و چون غضب نمایند درگذرند.

۲- ش قال النبي (ص): مَنْ سَرَّتْهُ حَسَنَتُهُ وَ سَاءَتْهُ سَيِّئَتُهُ فَهُوَ مُؤْمِنٌ(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که کار نیکش او را خوشحال و کار بدش او را بدحال کند، او مؤمن است.

۳- ش قال رسول الله (ص): إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ يُؤَخَّذَ بِرِخْصِهِ كَمَا يُحِبُّ أَنْ يُؤَخَّذَ بِعِزَائِمِهِ(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: حَقًّا خدا دوست دارد که به رخصتهای او عمل شود چنانکه دوست می‌دارد به واجبات او عمل گردد. توضیح: فرق بین رخصت و عزیمت این است که رخصت اجازه در فعل و ترک کاری است، اما عزیمت امر حتمی است. مانند آنکه خدا درباره نماز سفر فرموده: فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ(۴). یعنی باکی نیست و مجازید که در سفر خوف نماز را قصر نمائید که در اینجا با اینکه امر حتمی نیست و رخصت است، خدا دوست دارد به این عمل شود که مثلاً در اینجا نماز قصر گردد.

۴- ش قال رسول الله (ص): أَلَا إِنَّ لِكُلِّ عِبَادَةٍ شَرًّا ثُمَّ تَصِيرُ إِلَى فَتْرَةٍ فَمَنْ حَارَتْ شَرَّهُ عِبَادَتِهِ إِلَى سُنَّتِي فَقَدْ اهْتَدَى، وَمَنْ خَالَفَ سُنَّتِي فَقَدْ ضَلَّ وَ كَانَ عَمَلُهُ فِي تَبَارٍ، أَمَا رَبِّي أَصْلَى وَ أَنَا مُوَ أَوْ صَوْمٌ وَ أَفْطَرٌ وَ أَضْحَكٌ وَ أَبْكِي، فَمَنْ رَغِبَ عَنِ مِنْهَا جِي وَ سُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي(۵).

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۸۰

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۸۱

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۸۱

(۴) قرآن / سوره نساء / آیه: ۱۰۱

(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۸۲ و ۸۳

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آگاه باشید برای هر عبادتی میل و نشاطی است سپس به سستی تبدیل گردد، پس هرکس میل و نشاطش طبق سنت من باشد هدایت یافته و هرکس خلاف سنت من باشد گمراه گردیده و عمل او در هلاکت است، اما من نماز می‌خوانم و می‌خوابم و روزه می‌گیرم و افطار می‌کنم و می‌خندم و می‌گیرم، پس هرکس از سنت و روش من اعراض کند از من نیست.

۵- ش قال رسول الله (ص): كَفَى بِالْمَوْتِ مَوْعِظَةً، وَ كَفَى بِالْيَقِينِ غِنًى، وَ كَفَى بِالْعِبَادَةِ شُغْلًا (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مرگ برای بند و نصیحت کافی است و برای بی‌نیازی یقین کافی است، و عبادت برای اشتغال کافی است.

۶- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا عَلِيُّ إِنَّ هَذَا الدِّينَ مَتِينٌ فَأَوْغِلْ فِيهِ بِرِيقٍ، وَ لَاتَبِعَنَّ إِلَى نَفْسِكَ عِبَادَةَ رَبِّكَ، إِنَّ الْأُمْنِيَّةَ يَعْزِي الْمَقْرُطَ لِأَطْهَرًا أَبْقَى، وَ لَا أَرْضًا قَطَعَ، فَأَعْمَلْ عَمَلًا مَنْ يَرْجُو أَنْ يَمُوتَ هَرَمًا، وَ أَحْذَرُ حَذَرَ مَنْ يَتَخَوَّفُ أَنْ يَمُوتَ غَدًا (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای علی، این دین متین است، پس بامدارا وارد آن شو و عبادت پروردگارت را مبعوض خود قرار مده (که از عبادت زیاد منزجر گردی) محققا تندرو نه پشتمی را باقی گذارد و نه زمینی را بپیماید، پس مانند آنکه امیدوار است در پیروی بمیرد عمل کن و مانند آنکه می‌ترسد فردا بمیرد حذر نما.

۸- باب استحباب تعجیل الخیر

۱- ش قال رسول الله (ص): إِنَّ اللَّهَ يُجِبُّ مِنَ الْخَيْرِ مَا يَعْجَلُ (۳).

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۸۳
 (۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۸۳
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۸۵

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا دوست می‌دارد از کار خیر آنچه به‌عجله تمام شود.

۲- ش قال رسول الله (ص): يَا أَبَا ذَرٍّ اغْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ: سَبَابِكَ قَبْلَ هَرَمِكَ، وَصِحَّتِكَ قَبْلَ سَقَمِكَ، وَغِنَاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ، وَفِرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ، وَحَيَاتِكَ قَبْلَ مَوْتِكَ، يَا أَبَا ذَرٍّ، يَا أَيُّهَاكَ وَالتَّسْوِيفُ يَا مَلِكُ فَإِنَّكَ بَيْنَ يَوْمِكَ وَ لَسْتَ بِمَا بَعْدَهُ، يَا أَبَا ذَرٍّ إِذَا أَصْبَحْتَ فَلَا تُحَدِّثْ نَفْسَكَ بِالْمَسَاءِ، وَإِذَا أَمْسَيْتَ فَلَا تُحَدِّثْ نَفْسَكَ بِالصُّبْحِ، وَخُذْ مِنْ صِحَّتِكَ قَبْلَ سَقَمِكَ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای اباذر، پنج چیز را قبل از پنج چیز غنیمت شمر: جوانیت را قبل از پیری، و صحت را قبل از بیماری، و ثروت را قبل از فقری، و بیکاریت را قبل از شغلت، و زندگی خود را قبل از مردنت، ای اباذر بهره‌یز از امروز و فردا کردن بواسطه آرزوهایت، زیرا تو مکلف به امروزت هستی نه به ما بعد آن. ای اباذر چون صبح کردی به خودت وعده شب‌مده و چون وارد شب‌شدی به خودت وعده‌روز مده (یعنی امید به ساعت بعد نداشته باش)، و از صحت خود قبل از بیماریت بهره‌بردار.

مخفی نماند اکنون می‌خواهیم شروع به ابواب علم و فضیلت آن نمائیم، و اخبار زیادی در این باب می‌آوریم تا مردم قدر علم را بدانند و به سراغ تعلیم و تعلم روند. ضمناً اکثر اخبار این باب را از کتاب التاج الجامع للاصول و کتاب بخار الانوار ذکر می‌کنیم.

ابواب العلم

.....

۱- باب فضل العلم و العلماء و مجلسه

قال الله تعالى: وَ يَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَ يَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ (۱).
و قال: إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ (۲).

ج ۱- قال النبي (ص) مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ (۳).

يعنى: رسول خدا (ص) فرمود: آن کسی که خدا خیر او را بخواهد فهم در دین به او می دهد و امور دین او را به او می فهماند و یاد می دهد.

توضیح: فقه به معنای فهم است و در کتاب خدا نیز به همین معنا آمده چنانکه می فرماید: لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا (۴). و نیز فرموده: وَ إِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَأَنْتَفَعُونَ تَسْبِيحَهُمْ (۵). و رسول اکرم (ص) مسردی را که فقط یک سوره کوچک از قرآن (سوره زلزال) را یاد گرفته بود درباره او فرمود: فَقَدْ فَقَّهَ (۶). بنابراین فقه به معنای علم و فهم برجیزی می باشد، و تفقه در دین یعنی تفهم و تعمق در قرآن و حکمت و تحقیق و تدقیق در کتاب خدا و سنت رسول (ص). پس مردم باید هر چه بیشتر به تعلیم کتاب خدا و سنت رسول (ص) بپردازند.

ش ۲- قال رسول الله (ص) طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ

- (۱) قرآن / سوره سبا / آیه: ۶.
(۲) قرآن / سوره فاطر / آیه: ۲۸.
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۱، و بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۷۷ و ۲۱۶ و ۲۲۰.
(۴) قرآن / سوره اعراف / آیه: ۱۷۹.
(۵) قرآن / سوره اسراء / آیه: ۴۴.
(۶) الدر المنثور / ج ۶ / ص ۳۸۲.

مُسْلِمٍ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: طلب علم بر هر مسلمانی واجب است.

۳- ج بَيْنَمَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ وَالنَّاسُ مَعَهُ إِذْ أَقْبَلَ ثَلَاثَةٌ نَفَرٍ، فَأَقْبَلَ اثْنَانِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) وَذَهَبَ وَاحِدٌ، قَالَ قَوْفًا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) قَاتِمًا أَحَدَهُمَا فَرَأَى فُرْجَةً فِي الْحَلَقِ فَجَلَسَ فِيهَا، وَآمَّا الْآخَرَ فَجَلَسَ خَلْفَهُمْ، وَآمَّا الثَّلَاثُ فَادْبَرَ ذَاهِبًا، فَلَمَّا فَرَغَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) قَالَ: أَلَا أُخْبِرُكُمْ عَنِ النَّفْرِ الثَّلَاثَةِ: آمَّا أَحَدُهُمْ فَأَوَى إِلَى اللَّهِ، فَأَوَاهُ اللَّهُ، وَآمَّا الْآخَرَ فَاسْتَحْيَا، فَاسْتَحْيَا اللَّهَ مِنْهُ، وَآمَّا الْآخَرَ فَأَعْرَضَ فَأَعْرَضَ اللَّهُ عَنْهُ (۲).

یعنی: هنگامی که رسول خدا (ص) در مسجد با مردم نشسته بود ناگهان سه نفر آمدند اما یکی از ایشان در میان اصحاب جایی دید و نشست، و اما دیگری پشت سر مردم نشست، و اما سومی برگشت و رفت. پس چون رسول خدا (ص) از سخن خود فارغ شد و فرمود: آیا شما را خبرندم از این سه نفر: اما یکی از ایشان به سوی خدا جا گرفت و خدا او را جای داد، و اما دیگری خجالت کشید خدا خجالت او را پذیرفت و اما دیگری اعراض کرد پس خدا از او اعراض نمود.

۴- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ نَفَسَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا، نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ. وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسِّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ. وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ. وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا، سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ. وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا حَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَتُرِلَّتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَذَكَرَهُمُ

(۱) وسائل الشیعه/ ج ۱۸/ ص ۱۴، ۱۵، ۱۶، و سنن ابن ماجه / ج ۱/ ص ۸۱.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۶۱ و ۶۲.

اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ، وَ مَنْ أَبْطَأَ بِهِ عَمَلُهُ لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس یکی از گرفتاریهای دنیوی مؤمنی را برطرف کند خدا گرفتاری از گرفتاریهای قیامت او را از او برطرف کند، و کسی که عیب مسلمانی را بپوشاند خدا در دنیا و آخرت عیب او را بپوشاند، و هرکس بر تنگدستی آسان گیرد خدا در دنیا و آخرت بر او آسان گیرد، و خدا در یاری و کمک بنده است مادامی که بنده در یاری برادر ایمانی خود باشد، و هرکس راهی برود که در آن دانشی بجوید خدا راه بهشت را بر او آسان گرداند، و هیچ قومی در خانه‌های از خانه‌های خدا برای تلاوت کتاب خدا و درس آن بین خودشان جمع نشدند مگر آنکه ملائکه ایشان را احاطه کرد، و آرامش دل بر آنان نازل شد و رحمت ایشان را فراگرفت و خدا ایشان را در زمره مقربین یاد کرد و هرکس عملش او را عقب اندازد نسیبش او را جلو نبرد

۵- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَبْتَغِي فِيهِ عِلْمًا سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ. وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَجْنِحَتَهَا رِضَاءً لِطَالِبِ الْعِلْمِ وَإِنَّ الْعَالِمَ لَيَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ. حَتَّى الْجِبْتَانِ فِي الْمَاءِ. وَإِنَّ فَضْلَ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَضْلِ الْقَمَرِ عَلَى سَائِرِ الْكَوَاكِبِ. إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ. إِنَّ الْأَنْبِيَاءَ لَمْ يُورَثُوا دِينًا رَاً وَ لَادِرُهُمَا. إِنَّمَا وَرَثُوا الْعِلْمَ. فَمَنْ أَخَذَ بِهِ، أَخَذَ بِحَبْطِ وَافِرٍ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که به راهی رود که در آن دانشی جوید خدایتعالی برای او راه به سوی بهشت را آسان گرداند و فرشتگان پره‌های خود را باخشنودی برای دانشجویان می‌نهند و برای دانشمند طلب‌آموزش می‌کند هرکس که در آسمانها و زمین است حتی ماهیان در آب، و برتری عالم بر عابد مانند برتری

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۲ و ۶۳.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۳.

ماه بر سایر ستارگان است، برآستی که دانشمندان وارث پیمبراند
بتحقیق پیامبران (ع) دینار و درهمی به ارث گذاشتند همانا
دانش را به ارث گذاشتند، پس هرکس دانش را فراگیرد به—رهِ
فراوانی گرفته است. (این حدیث با کمی اختلاف در لفظ در کتب شیعه
از جمله بحار نیز ذکر گردیده^(۱)).

۶- ج قال رسول الله (ص): **أَلْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ، وَمَا سَوِيَ ذَلِكَ
فَهُوَ فَضْلٌ، آيَةٌ مُحْكَمَةٌ، أَوْ سُنَّةٌ قَائِمَةٌ، أَوْ فَرِيضَةٌ غَائِبَةٌ**^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش سه قسم است و غیر آنها فضیلتی
است و آن سه عبارت است از: آیه محکمه و یا سنت برقرار و یا
واجب معتدلی.

توضیح: مقصود این است که علم به این سه قسم علم نافع—

است:

اول دانستن آیات محکمات قرآن.

دوم شناختن سنت دائمی رسول خدا (ص).

سوم واجباتی که موجب عدالت جامعه و اعتدال افراد است.

(این حدیث با اندک اختلاف لفظی در کتاب بحار نیز ذکر شده^(۳)،

چنانکه خواهد آمد.)

۷- ج قال رسول الله (ص): **خَصَلْتَانِ لَا تَجْتَمِعَانِ فِي مُنَافِقٍ:
حُسْنُ سَمْتٍ وَ لَافِقَةٌ فِي الدِّينِ**^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دو خصلت در منافق جمع نگردد: هیئت

نیکو و دانستن و فقیه شدن در دین اسلام. (حدیث فوق با اختلاف

لفظی در کتاب بحار نیز ذکر گردیده^(۵)).

۸- ج قال رسول الله (ص): **أَلْكَلِمَةُ الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ**

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۶۴.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۴.

(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۱۱.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۴.

(۵) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۶۹.

فَحَيِّتْ وَجَدَهَا فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سخن حکمت گمشده مؤمن است که هر جا بیابد پس او سزاوارتر به آن است.

۹- ج قال رسول الله (ص): مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضَى^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس دانش جوید جبرانی برای گذشته او باشد.

۱۰- ج قال رسول الله (ص): فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَايِدِ كَفَضْلِي عَلَى آدْنَاكُمْ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برتری دانشمند بر عابد مانند برتری من است بر پست ترین شما.

۱۱- ج قال رسول الله (ص): إِنَّ اللَّهَ وَ مَلَائِكَتَهُ وَ أَهْلَ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ حَتَّى التَّمَلَّةِ فِي جُحْرِهَا وَ حَتَّى الْحُوتِ لَيُصَلُّونَ عَلَيَّ مُعَلِّمِ النَّاسِ الْخَيْرِ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: محققا خدا و فرشتگان و اهل آسمانها و زمین حتی مورچه در لانه خود و حتی ماهی طلب رحمت می کنند بر آنکه خیر یاد می دهد.

۱۲- ج قال رسول الله (ص): لَنْ يَشْبَعَ الْمُؤْمِنُ مِنْ خَيْرٍ يَسْمَعُهُ حَتَّى يَكُونَ مِنْهَا الْجَنَّةَ^(۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مؤمن از خیری که می شنود هرگز سیر نمی گردد تا آنکه راه او به بهشت برسد.

۱۳- ج قال رسول الله (ص): تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ فَإِنَّ تَعَلُّمَهُ حَسَنَةٌ، وَ مُدَارَسَتَهُ تَسْبِيحٌ، وَ الْبَحْثُ عَنْهُ جِهَادٌ، وَ تَعْلِيمُهُ لِمَنْ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۴، و بحار الانوار / ج ۲ / ص ۹۹.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۴.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۴.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۴ و ۶۵.

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۵.

لَا يَعْلَمُهُ صَدَقَةٌ، وَ هُوَ أَنبِيَسٌ فِي الْوَحْشَةِ، وَ صَاحِبٌ فِي الْوَحْدَةِ، وَ سِلَاحٌ عَلَى الْأَعْدَاءِ، وَ زَيْنٌ الْأَخْلَاءِ، يَرْفَعُ اللَّهُ بِهِ أَقْوَامًا يَجْعَلُهُمْ فِي الْخَيْرِ أَئِمَّةً يَفْتَدَى بِهِمْ، تَرْمُقُ أَعْمَالَهُمْ، وَ تُفْتَبَسُ آثَارُهُمْ، تَرْغَبُ الْمَلَائِكَةُ فِي خَلَّتِهِمْ، يَمَسْحُونَهُمْ بِأَجْنِحَتِهِمْ فِي صَلَاتِهِمْ، لِأَنَّ الْعِلْمَ حَيَاةُ الْقُلُوبِ، وَ نُورُ الْأَبْصَارِ مِنَ الْعَمَى، وَ قُوَّةُ الْأَيْدِي مِنَ الضَّعْفِ، وَ يُنَزِّلُ اللَّهُ حَامِلَهُ مَنَازِلَ الْأَخْيَارِ، وَ يَمْنَحُهُ مُجَاسَّةَ الْأَبْرَارِ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ، بِالْعِلْمِ يُطَاعُ اللَّهُ وَيُعْبَدُ، وَ بِالْعِلْمِ يُعْرَفُ اللَّهُ وَ يُؤَخَّدُ، وَ بِالْعِلْمِ تُوَصَّلُ الْأَرْحَامُ، وَ بِهِ يُعْرَفُ الْحَلَالُ وَ الْحَرَامُ، وَ الْعِلْمُ إِمَامُ الْعَقْلِ وَ الْعَقْلُ تَابِعُهُ، يُلْهِمُهُ السَّعَادَةَ وَ يَحْرِمُهُ الْأَشْقِيَاءَ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش فراگیرید زیرا یادگرفتن آن نیکی و تدریس آن تسبیح و بحث از آن جهاد و یاددادن آن به آنکه نمی‌داند صدقه است. و دانش انیس در وحشت و رفیق در وحدت و اسلحه بردشمنان و زینت دوستان است، خدای تعالی بسبب آن اقوامی را بالا می‌برد و آنان را مقتدای در خیر قرار می‌دهد که کردارشان مورد نظر و آثار ایشان مورد سرمشق گردد، فرشتگان در دوستی آنان راغب و در نماز پرهای خود را به ایشان بمالند، زیرا دانش حیات دلها و نور چشمان است از کوری، و نیروی بدن است از ناتوانی، و خدایتعالی حامل دانش را به منازل خوبان منزل می‌دهد و همنشین نیکان در دنیا و آخرت گرداند؛ بپرکت دانش خدا اطاعت و پرستش شود و بواسطه دانش خدا شناخته شود و به یکتائی پذیرفته گردد، و به علم است که رحم وصل شود، و به علم حلال و حرام شناخته گردد، و دانش، امام عقل و عقل تابع اوست، خدا آنرا به نیکبختان الهام نماید و اشقیاء را محروم گرداند.

۱۴- قال النبی (ص): فَضْلُ الْعِلْمِ أَحَبُّ إِلَيَّ إِلَهِي مِنَ

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۶۶ و ۱۶۷.

فَضَّلِ الْعِبَادَةَ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: فضیلت دانش نزد خدا محبوبتر است از فضیلت عبادت.

۱۵- قال رسول الله (ص): أَفْضَلُ الدِّينِ الْوَرَعُ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بهترین عبادت فقیه شدن و بهترین دیانت پارسائی است.

۱۶- قال رسول الله (ص): لِأَخْيَرِ فِي الْعَيْشِ إِلَّا لِرَجُلَيْنِ: عَالِمٍ مُطَاعٍ أَوْ مُسْتَمِعٍ وَاعٍ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خیری در زندگانی نیست مگر برای دو مرد: عالمی که اطاعت شود و یا شنونده‌ای که حفظ نماید.

۱۷- قال رسول الله (ص): أَرْبَعٌ يُلْزَمَنَّ كُلَّ ذِي حِجْيٍ وَ عَقْلٍ مِنْ أُمَّتِي، قَبِيلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا هُنَّ؟ قَالَ: اسْتِمَاعُ الْعِلْمِ، وَ حِفْظُهُ، وَ تَشْرُهُ عِنْدَ أَهْلِيهِ، وَ الْعَمَلُ بِهِ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چهار چیز برای هر زیرک خردمندی از امت من لازم است: گفته شد یا رسول الله آنها چه باشد؟ فرمود: شنیدن دانش، و حفظ آن، و رساندن به اهل آن، و عمل کردن به آن.

۱۸- قال رسول الله (ص): مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ يَطْلُبُ عِلْمًا شَيْعَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ يَسْتَغْفِرُونَ لَهُ^(۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که برای طلب دانش از خانه اش بیرون رود، هفتاد هزار فرشته برای او طلب آمرزش می‌کنند در دنبال او.

-----

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۶۷
 (۲) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۶۷
 (۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۶۸
 (۴) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۶۸، و ج ۲ / ص ۲۴
 (۵) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۷۰

۱۹- قال رسول الله (ص): سَيَأْتِيَكُمُ قَوْمٌ مِّنْ أَقْطَارِ الْأَرْضِ يَتَفَقَّهُونَ، وَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْرًا^(۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به زودی قومی از اطراف زمین نزد شما بیایند که دانش دین بیاموزند پس برای ایشان به خیر سفارش کنید. و در روایت دیگر چنین آمده: سَيَأْتِيَكُمُ أَقْوَامٌ يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ فَإِذَا رَأَيْتُمُوهُمْ فَقُولُوا لَهُمْ: مَرْحَبًا مَّرْحَبًا بِوَصِيَّةِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) وَ أَقْنُوهُمْ (أَيَّ عِلْمِهِمْ)^(۲). و در روایت دیگر فرمود: فَرَحِبُوا بِهِمْ، وَ حَيَّوْهُمْ وَ عِلِّمُوهُمْ^(۳).

۲۰- ش قال رسول الله (ص): أَلْعَالِمُ بَيْنَ الْجُهَالِ كَالْحَيِّ بَيْنَ الْأَمْوَاتِ، فَاطْلُبُوا الْعِلْمَ فَإِنَّهُ السَّبَبُ بَيْنَكُمْ وَ بَيْنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ^(۴). أَلَا وَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ بُغَاةَ الْعِلْمِ^(۵).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانشمند بین جهال مانند زنده‌ای است در میان مردگان، پس دانش بجوئید که آن سبب بین شما و خدای عزوجل است. آگاه باشید که خدا دانشجویان را دوست می‌دارد.

۲۱- قال رسول الله (ص): أَلْعَالِمُ وَالْمُتَعَلِّمُ شَرِيكَانِ فِي الْأَجْرِ: لِلْعَالِمِ أَجْرَانِ وَ لِلْمُتَعَلِّمِ أَجْرٌ وَاحِدٌ، وَ لِأَخِيرِهِمَا سَوِيٌّ ذَلِكَ^(۶).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانا و دانشجو هر دو در اجر شریکند برای دانا دو اجر و برای دانشجو یک اجر است، و در غیر این چیزی نیست. (این حدیث با اندک اختلاف در کتاب سنن ابن ماجه ذکر گردیده^(۷)).

۲۲- قال رسول الله (ص): أَلِكُلِّ رَجُلٍ مُسْلِمٍ لَا يَجْعَلُ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ يَوْمًا يَتَفَقَّهُهُ فِي أَمْرِ دِينِهِ، وَ يَسْأَلُ عَنْ دِينِهِ^(۸).

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۷۰ و المصنف / ج ۱۱ / ص ۲۵۲.

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۹۰ و ۹۱.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۹۱.

(۴) وسائل الشيعه / ج ۱۸ / ص ۱۵.

(۵) وسائل الشيعه / ج ۱۸ / ص ۱۴.

(۶) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۷۳، ۱۷۴ و ۱۷۶ و ج ۲ / ص ۲۵.

(۷) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۸۳.

(۸) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۷۶.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: افرهر مسلمانى که در هر هفته روزى را برای فهم امر دین و سؤال از دینش قرار نمى دهد.

۲۳- قال رسول الله (ص): عَلَيْكُمْ بِالْعِلْمِ قَبْلَ أَنْ يَقْبِضَ وَ قَبْلَ أَنْ يَجْمَعَ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بر شما باد به تحصیل دانش پیش از آنکه از دستتان گرفته شود و پیش از آنکه جمع گردد.

۲۴- ج قال النَّبِيُّ (ص): فَكَيْفَ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ غَايِدٍ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: وجود یکنفر دانشمند دینی بر شیطان سخت تر از وجود هزار نفر عابد است.

۲۵- قال رسول الله (ص): مَنْ لَمْ يَمَيِّزْ عَلَى ذَلِّ التَّعَلُّمِ سَاعَةً بَقِيَ فِي ذَلِّ الْجَهْلِ أَبَدًا. وَ، طَالِبُ الْعِلْمِ لَا يَمُوتُ أَوْ يَتَمَتَّعُ حِدَّةً يَفْقَدُ كَدِّهِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه ساعتی بر ذلت و زحمت فرا گرفتن دانش صبر نکند در ذلت نادانی ابدی بماند. و، طالب علم نمى میرد مگر اینکه به قدر زحمت و کوشش خود بهره برد.

۲۶- ش قال رسول الله (ص): أُطْلَبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصَّهْنِ (۴). وَ، مَنْ خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ لِيَلْتَمِسَ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ لِيَنْتَفِعَ بِهِ وَبِعِلْمِهِ غَيْرَهُ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ خَطْوَةٍ عِبَادَةَ أَلْفِ سَنَةٍ صِيَامَهَا وَقِيَامَهَا (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش بجوئید و اگر چه به چین باشد. و، هر کس از خانه خود برای درخواست بابی از علم خارج شود تا خود به آن منتفع گردد و آن را به غیر خود تعلیم دهد، خداى تعالی برای او به هر گامی عبادت هزار سال بنویسد که روزها روزه گرفته باشد

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۷۶.

(۲) التاج الجامع للأصول / ج ۱ / ص ۶۴ و بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۷۷، و ج ۲ / ص ۲۵.

(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۷۷.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۱۴.

(۵) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۷۷.

و شبها به عبادت قیام کرده باشد.

۲۷- قال رسول الله (ص): مَنْ خَرَجَ يَطْلُبُ بَابًا مِنْ عِلْمٍ لِيُرَدَّ بَاطِلًا إِلَى حَقٍّ أَوْ ضَلَالَةً إِلَى هُدًى كَانَ عَمَلُهُ كَعِبَادَةِ مُتَعَبِّدٍ أَرْبَعِينَ نَهْماً (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه بیرون رود برای طلب بابی از دانش تا اینکه به آن باطلی را به حق برگرداند و یا ضلالتی را به هدایت بکشانند، این عمل او مانند عبادت کسی است که کار او عبادت و چهل سال عبادت نموده.

۲۸- قال رسول الله (ص): مَنْهُوَمَا نِ لَيْشَبَعَانِ: طَالِبُ عِلْمٍ وَ طَالِبُ دُنْيَا، فَأَمَّا طَالِبُ الْعِلْمِ فَيَزِدُّهُ رِضَى الرَّحْمَنِ، وَ أَمَّا طَالِبُ الدُّنْيَا فَيَتَمَادَى فِي الطُّغْيَانِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دو گرسنه سیرنشوند: طالب علم و طالب دنیا، اما طالب علم که خوشنودی خالق رحمن را زیاد می‌کند، و اما طالب دنیا فرو می‌رود در طغیان.

۲۹- قال رسول الله (ص): مَنْ طَلَبَ عِلْماً فَأَدْرَكَهُ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ كِفْلَيْنِ مِنَ الْأَجْرِ، وَ مَنْ طَلَبَ عِلْماً فَلَمْ يَدْرِكْهُ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ كِفْلاً مِنَ الْأَجْرِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس دانشی را بجوید و آنرا درک کند خدا برای او دو بهره از اجر بنویسد، و هرکسی دانشی بجوید و آنرا درک نکند خدا یک بهره از اجر برای او بنویسد.

۳۰- قال رسول الله (ص): مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى عُتْقَاءِ اللَّهِ مِنَ النَّارِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى الْمُتَعَلِّمِينَ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس دوست دارد که به آرزاده‌های خدا از آتش نظر کند باید به دانش آموزان نظر نماید.

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۲

(۲) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۲

(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۳ و ۱۸۴

(۴) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۴

٣١- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ فَهُوَ كَالصَّائِمِ نَهَارَهُ، الْقَائِمِ لَيْلَهُ، وَإِنَّ بَابًا مِنَ الْعِلْمِ يَتَعَلَّمُهُ الرَّجُلُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَبُو قُبَيْسٍ ذَهَبًا فَأَنْفَقَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (١).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانشجو مانند کسی است که روز، روزه بدارد و شب به قیام عبادت پردازد، و محققا بابی از دانش را که آنمرد فراگیرد برای او بهتراست از آنکه کوه ابوقبیس برای او طلا گردد و در راه خدا انفاق کند.

٣٢- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ جَاءَتْهُ الْمَوْتُ وَهُوَ يَطْلُبُ الْعِلْمَ لِيُحْيِيَ بِهِ الْإِسْلَامَ كَانَ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْأَنْبِيَاءِ دَرَجَةٌ وَاحِدَةٌ فِي الْجَنَّةِ (٢).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه مرگ او رسید درحالیکه دانش می جست تا بدانوسیله اسلام را زنده کند، بین او و پیامبران یکدرجه در بهشت است.

٣٣- قَالَ النَّبِيُّ (ص): قَلِيلٌ مِنَ الْعِلْمِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ الْعِبَادَةِ (٣).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کمی از دانش بهتراست از عبادت بسیار.

٣٤- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): وَاللَّهِ لَإِنْ يَهْدِيَ اللَّهُ بِهَذَاكَ رَجُلًا وَاحِدًا، خَيْرٌ لَكَ مِنْ حُمْرِ النَّعَمِ (٤).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: قسم به خدا هرآینه هدایت کردن خدا مردی را به وسیله هدایت تو، برای تو بهتراست از اینکه چهارپایان سرخ مو داشته باشی، و در روایت دیگر فرمود: خَيْرٌ لَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا، یعنی برای تو بهتراست از اینکه دنیا و آنچه در آن است داشته باشی.

(١) بحار الانوار / ج ١ / ص ١٨٤

(٢) بحار الانوار / ج ١ / ص ١٨٤

(٣) بحار الانوار / ج ١ / ص ١٨٥

(٤) التاج الجامع للاصول / ج ١ / ص ٦٨، و بحار الانوار / ج ١ / ص ١٨٤

۳۵- قَالَ النَّبِيُّ (ص): نَوْمٌ مَعَ عِلْمٍ خَيْرٌ مِنْ صَلَاةٍ مَعَ جَهْلٍ (۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خواب با دانش بهتر است از نماز با نادانی.

۳۶- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنَ الْهُدَىٰ وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَيْثِ الْكَثِيرِ أَطَابَ أَرْضًا فَكَانَ مِنْهَا نَقِيَّةٌ قِيلَتِ الْمَاءُ، فَأَنْبَتَتِ الْكَلَاءُ وَالْعُشْبَ الْكَثِيرَ وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبٌ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مثل آنچه خدا مرا مبعوث گردانیده به آن از هدایت و دانش مثل باران مفید و زیادی است که به زمینی برسد که مقداری از آن، زمین پاکیزه باشد که آب را بپذیرد و چمن و گیاه بسیاری برویاند. و مقداری از آن، زمین های بائر بی گیاهی باشد (مردم نیز نسبت به هدایت من چنینند).

۳۷- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ عَدَا فِي طَلَبِ الْعِلْمِ أَظَلَّتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ، وَبُورِكَ لَهُ فِي مَعِيشَتِهِ، وَ لَمْ يَنْقُصْ مِنْ رِزْقِهِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه در طلب دانش صبح نماید: فرشتگان بر او سایه افکنند و برای او در زندگی برکت حاصل شود و از روزی او کم نگردد.

۳۸- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَيُّمَا نَاشٍ نَشَأَ فِي الْعِلْمِ وَالْعِبَادَةِ حَتَّىٰ يَكْبُرَ أَعْطَاهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَوَابَ اثْنَيْنِ وَ سَبْعِينَ صِدْقًا (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر فردی که در دانش و عبادت نشو و نما کند تا بزرگ گردد. خدایتعالی روز قیامت شواب هفتاد و دو راستگو به او عطا کند.

- (۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۵
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۷ و بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۴
(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۴
(۴) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۵

۳۹- قال رسول الله (ص): مَنْ عَدَا إِلَى الْمَسْجِدِ لِأَيُّرِيدُ إِلَّا لِيَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ لِيَعْلِمَهُ كَانَ لَهُ أَجْرٌ مَعْتَمِرٍ ثَمَّ الْعُمْرَةِ، وَمَنْ رَاحَ إِلَى الْمَسْجِدِ لِأَيُّرِيدُ إِلَّا لِيَتَعَلَّمَ خَيْرًا أَوْ لِيَعْلِمَهُ فَلَهُ أَجْرٌ حَاجِّ ثَمَّ الْحَجَّةِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه صبح به طرف مسجد رود و اراده نکند جز اینکه خیری یاد گیرد و یا یاد بدهد برای او عمره کاملی باشد، و آنکه شب به مسجد رود و اراده نکند جز اینکه خیری یاد گیرد و یا یاد بدهد برای او حج کاملی باشد.

۴۰- عن ابی ذر (ره) قال: سَمِعْنَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: إِذَا جَاءَ الْمَوْتُ طَالِبَ الْعِلْمِ وَهُوَ عَلَى هَذِهِ الْحَالِ مَاتَ شَهِيدًا (۲).
یعنی: از ابوذر نقل شده که گفت: از رسول خدا (ص) شنیدیم که میفرمود: هرگاه مرگ دانشجو برسد درحالیکه دانش میجوید او شهید مرده است.

۴۱- قال رسول الله (ص): مَنْ جَاءَ مَسْجِدِي هَذَا، لَمْ يَأْتِيهِ إِلَّا لِيُخَيَّرَ يَتَعَلَّمَهُ أَوْ يُعَلِّمَهُ، فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ مَنْ جَاءَ لِغَيْرِ ذَلِكَ فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ يَنْظُرُ إِلَى مَتَاعٍ غَيْرِهِ (۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس به مسجد من اینجا آید، و جز برای اینکه خیری را یاد گیرد و یا یاد بدهد نیامده باشد پس چنین کسی به منزله مجاهد در راه خدا باشد، و هرکس برای غیر این آمده باشد پس او به منزله کسی است که به متاع غیر خودش نظر می کند.

۲- باب اصناف الناس فی العلم

۱- قال رسول الله (ص): اُغْدُ عَالِمًا أَوْ مُتَعَلِّمًا، وَ

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۵.

(۲) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۸۶.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۸۲ و ۸۳.

إِيَّاكَ أَنْ تَكُونَ لَاهِبًا مُتَلَدِّدًا^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: صبح کن در حالیکه عالم و یا متعلّم باشی و مبادا اهل لهو و لذت باشی. و در روایت دیگر فرموده: **أَوْ مُسْتَمِعًا أَوْ مُحِبًّا لَهُمْ وَ لَأَتَكُنَّ الْخَامِسَ فَتَهْلِكُ^(۲)**.

۲- قال رسول الله (ص): **لَوْ كَانَ الْعِلْمُ مَنْوُوطًا بِالثَّرِيَّةِ لَتَنَاوَلَهُ رِجَالٌ مِّنْ فَارِس^(۳)**.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اگر دانش در ستاره ثریا باشد مردانی از فارس به آن خواهند رسید.

۳- قال النبي (ص): **خَذُوا الْعِلْمَ مِنْ أَفْوَاهِ الرِّجَالِ^(۴)**.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش را از دهان مردان بگیرید.

۴- قال رسول الله (ص): **الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ يَأْخُذُهَا**

حَيْثُ وَجَدَهَا^(۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: حکمت گمشده مؤمن است هر جا یافت آنرا می‌گیرد.

۵- قال رسول الله (ص): **وَ إِيَّاكُمْ وَ أَهْلَ الدَّفَاتِرِ،**

وَ لَا يَغْرَتُكُمْ الصُّحُفِيُّونَ^(۶).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بهره‌یزید از اهل دفاتر و شما را کتابداران نفرینند (آن‌نانکه کتابها را در کتابخانه‌های عریض و طویل در قفسه‌ها چیده‌اند و خود از محتویات آنها خبر ندارند مردم عوام را فریب می‌دهند. و لذا رسول خدا (ص) هشدار داده که مردم گولشان را نخورند).

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۹۴

(۲) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۹۵

(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۱۹۵

(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۰۵

(۵) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۰۵

(۶) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۰۵

٣- باب مذاكرة العلم و سؤال العالم و ذم مخالطة الجاهل

١- قال رسول الله (ص): **أَلْعِلْمُ خَزَائِنٌ وَ مِفْتَاحُهُ السُّؤَالُ، فَاسْأَلُوا يَرْحَمَكُمُ اللَّهُ، فَإِنَّهُ يُؤَجِّرُ فِيهِ أَرْبَعَةٌ: السَّائِلُ وَ الْمَعْلَمُ، وَ الْمَسْتَمِعُ وَ الْمَحِبُّ لَهُمْ^(١).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش در خزینه‌ها آماده است، و کلید آن پرسش است، پس بپرسید خدا شما را رحمت کند زیرا در پرسش چهار طائفه اجر داده می‌شوند: سائل و معلم و شنونده و دوستدار آنان.

٢- قال رسول الله (ص): **سَأَلُوا الْعُلَمَاءَ، وَ خَالَطُوا الْحُكَمَاءَ، وَ جَالَسُوا الْفُقَرَاءَ^(٢).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از دانشمندان سؤال کنید و با حکیمان مراوده نمائید و با فقراء همنشین باشید.

٣- قال رسول الله (ص): **مَنْ خَرَجَ فِي طَلَبِ الْعِلْمِ كَانَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ^(٣).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که برای طلب علم خارج شود، در راه خدا باشد تا مادامی که برگردد.

٤- قال النبي (ص): **مُجَالَسَةُ أَهْلِ الدِّينِ شَرَفُ الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ^(٤).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همنشینی با اهل دین موجب شرافت دنیا و آخرت است.

٥- قال رسول الله (ص): **الْأَنْبِيَاءُ قَادَةٌ، وَ الْفُقَهَاءُ سَادَةٌ، وَ مُجَالَسَتُهُمْ زِيَادَةٌ، وَ أَنْتُمْ فِي مَمَرِ اللَّيْلِ وَ النَّهَارِ**

(١) بحار الانوار / ج ١ / ص ١٩٦ و ١٩٧.

(٢) بحار الانوار / ج ١ / ص ١٩٨.

(٣) صحيح ترمذی / ج ١٠ / ص ١١٦.

(٤) بحار الانوار / ج ١ / ص ١٩٩.

فِي آجَالٍ مَّنْقُوصَةٍ وَ أَعْمَالٍ مَّحْفُوظَةٍ، وَ الْمَوْتِ يَا تَيْكُم بَغْتَةً، فَمَنْ يَزْرَعُ خَيْرًا يَحْصُدْ غَبِطَةً، وَ مَنْ يَزْرَعُ شَرًّا يَحْصُدْ نَدَامَةً (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: انبیاء پیشرو و مقتدایند و فقهاء ساداتند و همنشینی با ایشان موجب زیادتی است، و شما در محل گذشت شب و روزید دردمتهافی که کم می شود و اعمالی که حفظ و ضبط می شود، و مرگ ناگهان می رسد. پس هرکس خیری بکارد خوشی درو می کند و هرکس شری را بکارد پشیمانی درو می کند. و در روایت دیگر فرمود: **الْمُتَّقُونَ سَادَةٌ، وَ الْفُقَهَاءُ قَادَةٌ، وَ الْجُلُوسُ إِلَيْهِمْ عِبَادَةٌ** (۲). یعنی: پرهیزکاران بزرگند و دانشمندان دینی پیشروند و نشستن با ایشان عبادت است.

۶- قال رسول الله (ص): **أَحْكَمُ النَّاسِ مَنْ فَزَّرَ مِنْ جُهَالِ النَّاسِ، وَ أَسْعَدَ النَّاسِ مَنْ خَالَطَ كِرَامَ النَّاسِ** (۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ثابت قدم ترین مردم کسی است که از جهال مردم فرار کند، و نیکبخت ترین مردم کسی است که با بزرگواران مردم آمیزش کند.

۷- قال رسول الله (ص): **تَذَاكَرُوا وَ تَلَاَقُوا وَ تَحَدَّثُوا فَإِنَّ الْحَدِيثَ جَلَاءٌ لِلْقُلُوبِ** (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مذاکراه و ملاقات کنید و برای یکدیگر حدیث گوئید زیرا حدیث برطرف کننده زنگ دلهاست.

۸- قال رسول الله (ص): **يَا أَبَا ذَرٍّ! لَإِنْ تَغَدَّوْا فَتَعَلَّمُوا آيَةً مِنْ كِتَابِ اللَّهِ، خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تُصَلِّيَ مِائَةَ رَكْعَةٍ** (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای اباذر، هنگام صبح که از خانه بیرون روی پس آیه ای از کتاب خدا را فراگیری، برای تو بهتر

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۰۱

(۲) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۰۱

(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۰۲

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۵۲

(۵) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۷۹

است از اینکه صدرکعت نماز بخوانی.

۹- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: تَذَاكَرُ الْعِلْمِ بَيْنَ عِبَادِي مِمَّا تُحْيِي عَلَيْهِ الْقُلُوبَ الْمَيِّتَةَ إِذَا انْتَهَوْا فِيهِ إِلَى أَمْرِي^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود که خدایتعالی فرموده: مذاکره دانش میان بندگانم از چیزهایی است که دل‌های مرده را زنده می‌کند هنگامی که در این مذاکره به امر من برسند.

۱۰- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): قَالَ الْحَوَارِيُّونَ لِعِيسَى (ع): يَا رُوحَ اللَّهِ مَنْ نُجَالِسُ؟ قَالَ: مَنْ يُدَكِّرُكُمْ اللَّهُ رُؤْيَتَهُ، وَيَزِيدُ فِي عِلْمِكُمْ مَنْطِقَهُ، وَيُرْعَبِكُمْ فِي الْآخِرَةِ عَمَلُهُ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود که: اصحاب خاص حضرت عیسی (ع) گفتند: یا روح الله، با چه کس مجالست کنیم؟ فرمود: با کسی که دیدن او شمارا به یاد خدا آورد، و گفتار او دانش شمارا زیاد کند و عمل او شمارا به آخرت متمایل سازد.

۱۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مُجَالَسَةُ الْعُلَمَاءِ عِبَادَةٌ، وَالنَّظَرُ إِلَى الْبَيْتِ عِبَادَةٌ، وَالنَّظَرُ إِلَى الْمُصْحَفِ عِبَادَةٌ، وَالنَّظَرُ إِلَى الْوَالِدَيْنِ عِبَادَةٌ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همنشینی با علماء عبادت، و نظر کردن به کعبه عبادت، و نظر کردن به قرآن عبادت، و نظر کردن به والدین عبادت است.

۱۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): طُوبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنِ عَيْبِ غَيْرِهِ، وَأَنْفَقَ مَا اكْتَسَبَ فِي غَيْرِ مَعْمِيَةٍ، وَرَجِمَ أَهْلَ الضُّعْفِ وَالْمُسْكِنَةِ، وَخَالَطَ أَهْلَ الْفِقْهِ وَالْحِكْمَةِ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خوشا به حال کسی که عیب خودش او را از

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۰۳.

(۲) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۰۳.

(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۰۴.

(۴) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۰۵.

عیب دیگران مشغول سازد و آنچه کسب کرده در غیر عصیان انفاق کند و به ناتوان و مسکین رحم نماید و با اهل فقه و حکمت آمیزش کند.

۱۳- خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَإِذَا فِي الْمَسْجِدِ مُجْلِسَانِ: مُجْلِسٌ يَتَفَقَّهُونَ ، وَ مُجْلِسٌ يَدْعُونَ اللَّهَ وَ يَسْأَلُونَهُ ، فَقَالَ (ص) كِلَا الْمَجْلِسَيْنِ إِلَى خَيْرٍ، أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَدْعُونَ اللَّهَ، وَ أَمَّا هَؤُلَاءِ فَيَتَعَلَّمُونَ وَ يُفَقِّهُونَ الْجَاهِلَ، هَؤُلَاءِ أَفْضَلُ، بِالتَّعْلِيمِ أُرْسِلْتُ، ثُمَّ قَعَدَ مَعَهُمْ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) از منزل وارد مسجد شد و دید در مسجد دو مجلس منعقد است: مجلسی که تحصیل دانش بود و مجلس دعا که خدایا می خوانند و از خدا سؤال می کردند. فرمود: هر دو مجلس خیر است، اما اینان خدایا می خوانند، و اما آنان دانش فرا می گیرند و به جاهل دانش یاد می دهند آنان بهترند، زیرا من به دانش یاد دادن فرستاده شده ام پس با دانشجویان نشست.

۱۴- قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ عَمِلَ عَلَى غَيْرِ عِلْمٍ كَانَ مَا يُفْسِدُهُ أَكْثَرَ مِمَّا يُصْلِحُ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که ندانسته و بدون علم، کار و عمل کند، زیان و فساد عمل او بیشتر از اصلاح او خواهد بود.

۴- باب العلوم التي أمر الناس بتحصيلها

۱- دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) الْمَسْجِدَ فَإِذَا جَمَاعَةٌ قَدْ أَطَافُوا بِرَجُلٍ، فَقَالَ: مَا هَذَا؟ فَقِيلَ: عَلَّامَةٌ، قَالَ: وَمَا الْعَلَّامَةُ؟ قَالُوا: أَعْلَمُ النَّاسِ بِأَنْسَابِ الْعَرَبِ وَ وَقَائِعِهَا، وَ أَيَّامِ الْجَاهِلِيَّةِ، وَ بِالشُّعَارِ وَ الْعَرَبِيَّةِ. فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): ذَاكَ عِلْمٌ لَا يَصُرُّ مَنْ جِهَلُهُ وَ لَا يَنْفَعُ مَنْ عِلْمُهُ. ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنَّمَا الْعِلْمُ ثَلَاثَةٌ: آيَةٌ

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۰۶

(۲) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۰۸ و وسائل الشيعه / ج ۱۸ / ص ۱۲

مُحَكَّمَةً، أَوْ فَرِيضَةً عَادِلَةً، أَوْ سَنَةً قَائِمَةً، وَ مَا خَلَاهُنَّ هُوَ فَضْلٌ^(۱).
 یعنی: رسول خدا (ص) وارد مسجد شد، دید جماعتی برگرد مردی دور می‌زنند، فرمود: این چیست؟ عرض کردند: علامه است، فرمود: علامه چیست؟ گفتند داناترین مردم به انساب عرب و وقایع عرب و روزهای جاهلیت و داناترین مردم به اشعار و عربیت. فرمود: این دانشی است که به نادانش ضرر نمی‌زند و به دانایش نفع نمی‌دهد سپس پیامبر (ص) فرمود: همانا دانش سه قسم است: آیه محکمه، یا واجب معتدل، یا سنت برقرار، و غیر این سه فضیلتی است (شرح این جملات در صفحه: ۶۵ ذکر گردید). و علمی که در آن نفع نباشد از نظر اسلام بسیار مذموم است، چنانکه رسول خدا (ص) در دعا عرض می‌کرد: اَللّٰهُمَّ! اِنِّیْ اَعُوْذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا یَنْفَعُ^(۲).

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): نِعَمَ الرَّجُلُ الْفَقِيهُ فِي الدِّينِ اِنْ اَحْتَجَّ اِلَيْهِ نَفَعٌ، وَ اِنْ لَمْ يَحْتَجَّ اِلَيْهِ نَفَعَ نَفْسَهُ، وَ لِكُلِّ شَيْءٍ عِمَادٌ، وَ عِمَادُ هَذَا الدِّينِ الْفَقْهُ، اَلْفَقَاهُ اُمْنَاءُ الرَّسُولِ، وَ اَفْضَلُ الْعِبَادَةِ الْفِقْهُ، وَ اَفْضَلُ الدِّينِ الْوَرَعُ^(۳)؛ وَ قَالَ (ص): مَا عُبِدَ اللّٰهُ عَزَّوَجَلَّ بِشَيْءٍ اَفْضَلَ مِنْ فِقْهِ فِي دِيْنٍ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چه خوب مردی است مرد فقیه در دین، اگر به او محتاج شوند بهره می‌دهد، و اگر محتاج نشود خود بهره می‌برد. و برای هر چیزی ستونی است و ستون این دین فقه است، و دانشمندان دینی امناء پیامبرانند. و بهترین عبادت، دانا شدن در دین است و بهترین صفات دینی پارسائی است. و فرمود: خدای عزوجلّ عبادت نشده به چیزی که از فقه در دین بهتر باشد.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): اِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا، وَ مِنَ الْعِلْمِ جَهْلًا، وَ مِنَ الشُّعْرِ جِغْمًا، وَ مِنَ الْقَوْلِ عَدْلًا^(۵).

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۱۱. و وسائل الشیعه / ج ۱۲ / ص ۲۴۵.

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۹۲.

(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۱۶ و ۲۱۷.

(۴) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۱۳.

(۵) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۱۸.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: محققا بعضی از بیانها سحر و بعضی از دانشها جهل و بعضی از شعرها حکمت و بعضی از گفتارها عدالت است.

۴- قال رسول الله (ص): **خَمْسٌ لَا يَجْتَمِعْنَ إِلَّا فِي مُؤْمِنٍ حَقًّا يُوجِبُ اللَّهُ لَهُ بِهِنَّ الْجَنَّةَ: التَّوَرُّ فِي الْقَلْبِ، وَ الْفِيقَهُ فِي الْإِسْلَامِ، وَ الْوَرَعُ فِي الدِّينِ، وَ الْمَوَدَّةُ فِي النَّاسِ، وَ حُسْنُ السَّمْتِ فِي الْوَجْهِ (۱).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: پنج خصلت است که جمع نمی شود مگر در مؤمن حقیقی که خدا به برکت آن خصال بهشت را برای او واجب می گرداند: نورانیت قلب، و دانش در اسلام، و پارسائی در دین، و دوستی میان مردم، و خوش سیمائی در صورت.

۵- قال النبي (ص): **الْعِلْمُ عِلْمَانِ: عِلْمُ الْأَدْيَانِ وَ عِلْمُ الْأَبْدَانِ (۲).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: علم حقیقی دو علم است: علم دینها، و علم بدنها.

۶- قال النبي (ص): **مَنْ أَنْهَمَكَ فِي ظَلَبِ النَّحْوِ سُلِبَ الْخُشُوعُ (۳).** یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: کسی که در فراگیری علم نحوی زیاد روی کند، خشوعش سلب شود. (جعلی بودن حدیث بر همه روشن است، زیرا اصلاً زمان پیغمبر (ص) علم نحوی نبوده تا آنحضرت چنین چیزی فرموده باشد).

۷- قال النبي (ص): **الْعِلْمُ أَكْثَرُ مِنْ أَنْ يُحْصَى فَخُذْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ أَحْسَنَهُ (۴).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش بیش از آنست که به شمار آید، پس تو از هر چیزی و علمی نیکوتر آن را فرا گیر.

(۱) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۱۹

(۲) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۲۰

(۳) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۱۸ و وسائل الشیعه / ج ۱۲ / ص ۲۴۶

(۴) بحار الانوار / ج ۱ / ص ۲۱۹

۸- ش قال رسول الله (ص): مِنْ حَقِّ الْوَالِدِ عَلَيَّ وَالْوَالِدِ عَلَيْهِ ثَلَاثَةٌ: يُحَسِّنُ اسْمَهُ وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَةَ وَيُزَوِّجُهُ إِذَا بَلَغَ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از جمله حقوقی که فرزند بر پدر دارد سه چیز است: نام نیکو بر او بگذارد، نوشتن به او یاد دهد، و وقتی بالغ شد وسائل ازدواج او را مهیا سازد. و در حدیث دیگر فرمود: يُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ^(۲)، یعنی به فرزندش قرآن بیاموزد. و در روایت دیگر فرموده: يُعَلِّمُهُ كِتَابَ اللَّهِ^(۳).

۹- قال النبي (ص): عَلِّمُوا أَبْنَاءَكُمْ الرِّمِيَّ وَالسَّبَّاحَةَ^(۴).
: و قال (ص): حَقُّ الْوَالِدِ عَلَيَّ الْوَالِدِ: أَنْ يُعَلِّمَهُ الْكِتَابَةَ وَالسَّبَّاحَةَ وَالرِّمَامِيَّةَ وَأَنْ لَا يُرْزُقَهُ إِلَّا طَيِّبًا^(۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به فرزندان خود تیراندازی و شنا بیاموزید. و فرمود: حق فرزند بر پدر آنستکه: نوشتن و شنا و تیراندازی به او یاد دهد، و طعام او را جز پاکیزه تهیه نکند.

۱۰- رَأَى الرَّسُولُ (ص) أَنَّ اتِّسَاعَ الْفُتُوحِ يَقْضِي بِأَنْ يَتَعَلَّمَ بَعْضُ أَصْحَابِهِ مَنَعَةَ الدَّبَابَاتِ وَالْمَجَانِيْقِ وَالضُّبُورِ فَأَرْسَلَ إِلَى جَرَشِ الْيَمَنِ اثْنَيْنِ مِنْ أَصْحَابِهِ يَتَعَلَّمَانِهَا^(۶).

یعنی: رسول خدا (ص) دید وسعت فتوحات اسلامی ایجاب می‌کند که بعضی از اصحابش صنایع جدید را که عبارت بود از دبابات و مجانیق و ضبور، تعلیم گیرند، پس برای این منظور، آنحضرت دو نفر از اصحاب خود را به جرش که یکی از بلاد یمن است فرستاد تا در مورد این صنایع، تعلیمات لازم را فرا گیرند.

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱۵ / ص ۲۰۰، و السراج المنیر / ج ۲ / ص ۲۸.

(۲) السراج المنیر / ج ۲ / ص ۲۳۰.

(۳) کافی / ج ۶ / ص ۴۹.

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۲ / ص ۵۱۶.

(۵) السراج المنیر / ج ۲ / ص ۲۳۰.

(۶) الاسلام و الحضارة العربیة / ص ۱۰۳.

۵- باب وظیفه العالم و تشدید الأمر علیه

۱- قال رسول الله (ص): زِينَةُ الْعِلْمِ الْإِحْسَانُ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زینت دانش، احسان به غیر است.

۲- جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا حَقُّ الْعِلْمِ؟ قَالَ: الْإِنصَاتُ لَهُ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: الْإِسْتِمَاعُ لَهُ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: الْحِفْظُ لَهُ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: ثُمَّ الْعَمَلُ بِهِ، قَالَ: ثُمَّ مَهْ؟ قَالَ: ثُمَّ نُشْرُهُ (۲).

یعنی: مردی خدمت رسول خدا (ص) آمد و گفت: ای رسول خدا حق علم چیست؟ فرمود: سکوت برای درک آن، عرض کرد دیگر چه؟ فرمود: گوش دادن به آن، عرض کرد: دیگر چه؟ فرمود: حفظ آن، عرض کرد: دیگر چه؟ فرمود: عمل به آن، عرض کرد دیگر چه؟ فرمود: نشر آن.

۳- قال رسول الله (ص): أَلْعِلْمُ عِلْمَانِ: عِلْمٌ عَلَيَّ اللِّسَانِ فَذَلِكَ حُجَّةٌ عَلَيَّ ابْنِ آدَمَ، وَ عِلْمٌ فِي الْقَلْبِ فَذَلِكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: علم دو علم است: علمی که بر زبان است که آن حجت بر فرزند آدم است (زیرا طبق همان دانش زبانی از او عمل می‌خواهند) و علمی که در قلب است که علم نافع همان است.

۴- قال رسول الله (ص): إِنْ أَلْعِلْمَ يَهْتَفُ بِالْعَمَلِ، فَإِنَّ أَجَابَهُ وَإِلَّا ارْتَحَلَ عَنْهُ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش، دعوت به عمل می‌کند، پس اگر عمل آنرا اجابت کرد که مستقر می‌شود و الا کوچ می‌کنند و مفارقت می‌نماید.

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۶.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۸.

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۳ و ۳۷.

(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۳.

۵- قال رسول الله (ص): مَنَّهُوَمَا نِ لِأَيْشِبَعَانِ: طَالِبُ دُنْيَا وَ طَالِبُ عِلْمٍ، فَمَنْ اقْتَصَرَ مِنَ الدُّنْيَا عَلَى مَا أُجِلَّ لَهُ سَلِيمٌ، وَمَنْ تَنَاوَلَهَا مِنْ غَيْرِجِلِّهَا هَلَكَ، إِلَّا أَنْ يَتُوبَ أَوْ يُرَاجِعَ، وَمَنْ أَخَذَ الْعِلْمَ مِنْ أَهْلِهِ وَ عَمِلَ بِهِ نَجَا، وَمَنْ أَرَادَ بِهِ الدُّنْيَا فَهُوَ حَظُّهُ(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دو گرسنه که سیر نمی‌شوند: یکی طالب دنیا و دیگری طالب دانش، پس هرکس از دنیا اکتفاء نماید بر آنچه برای او حلال شده سالم می‌ماند و آنکه دنیا را از غیر حلال آن تناول کند هلاک شده مگر اینکه توبه کند و یا برگردد، و آنکه دانش را از اهل آن بگیرد و به آن عمل کند نجات یافته، و آنکه از دانش، دنیا را خواسته باشد همان دنیا بهره اوست.

۶- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلْعُلَمَاءُ رَجُلَانِ: رَجُلٌ عَالِمٌ آخِذٌ بِعِلْمِهِ فَهَذَا نَاجٍ، وَ رَجُلٌ تَارِكٌ لِعِلْمِهِ فَهَذَا هَالِكٌ، وَإِنَّ أَهْلَ النَّارِ لَيَتَأَدُّونَ مِنْ رِيحِ الْعَالِمِ التَّارِكِ لِعِلْمِهِ، وَإِنَّ أَشَدَّ أَهْلِ النَّارِ نِدَامَةً وَ حَسْرَةً رَجُلٌ دَعَا عَبْدًا إِلَى اللَّهِ سُبْحَانَهُ فَاسْتَجَابَ لَهُ وَ قَبِلَ مِنْهُ، فَطَاعَ اللَّهَ فَأَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ، وَ أَدْخَلَ الدَّاعِيَ النَّارَ بِتَرْكِهِ عِلْمَهُ(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانشمندان دو عده‌اند: ۱- مردی که علم خود را گرفته و عمل کرده، این نجات یافته. ۲- مردی که علم خود را ترک و به آن عمل ننموده، او هالک است. و حقا اهل آتش متاثر می‌شوند از بوی دانشمندی که به علم خود عمل نکرده و محققا شدیدترین مردم از پشیمانی مردی است که بنده‌ای را دعوت کرده به سوی خدای سبحانه و او اجابت کرده و خدا را اطاعت نموده و خدا او را وارد بهشت گردانیده، ولی آن دعوت کننده را داخل آتش نموده. بواسطه ترک دانش.

۷- قال رسول الله (ص): مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِلَّهِ لَمْ يُصِبْ

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۴ و ۳۵.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۴۳ و ۳۵ و ۱۰۶.

مِنْهُ بَابًا إِلَّا أَزْدَادَ فِي نَفْسِهِ دَلًّا، وَفِي النَّاسِ تَوَاضَعًا، وَ لِلَّهِ خَوْفًا
وَ فِي الدِّينِ اجْتِهَادًا، وَ ذَلِكَ الَّذِي يَنْتَفِعُ بِالْعِلْمِ فَلْيَتَعَلَّمْهُ، وَ
مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِلدُّنْيَا وَ الْمُنْزِلَةَ عِنْدَ النَّاسِ وَ الْحُظُوقَةَ عِنْدَ
السُّلْطَانِ كَمَا يَصِيبُ مِنْهُ بَابًا إِلَّا أَزْدَادَ فِي نَفْسِهِ عَظْمَةً، وَعَلَى النَّاسِ
اسْتِطْلَاقَةً، وَ بِاللَّهِ اغْتِرَارًا، وَ مِنَ الدِّينِ جَفَاءً، فَذَلِكَ الَّذِي
لَا يَنْتَفِعُ بِالْعِلْمِ فَلْيَكْفُفْ وَ لِيُمْسِكْ عَنِ الْحُجَّةِ عَلَى نَفْسِهِ، وَ التَّدَامَةَ
وَ الْخِزْيَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه علم را برای خدا جوید به بابی
از آن نرسد مگر آنکه در پیش خود کوچک گردد و تواضع او زیاد
شود و خوف او از خدا و اجتهاد او در دین افزون گردد، و
این است که به دانش خود بهره مند می شود، باید تعلم کند. و آنکه علم
را برای تحصیل دنیا و مقام نزد مردم و منزلت نزد سلطان
بجوید به بابی از علم نرسد مگر آنکه خود را بزرگ شمرد و بر مردم
منت و ناز فرورد و نسبت به خدا مغرور و نسبت به دین دوریش
افزون گردد، پس این کسی است که به علم بهره مند نمی شود باید
دست بردارد و از حجت بر ضرر خود خودداری کند و از پشیمانی
و خواری روز قیامت امساک نماید.

۸- قال رسول الله (ص): **الْفَقْهَاءُ أُمَّنَاءُ الرَّسْلِ مَا
لَمْ يَدْخُلُوا فِي الدُّنْيَا** (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانشمندان دینی امانت دار پیمبرانند
مادامی که در دنیا داخل نشوند.

۹- قال رسول الله (ص): **مَنْ أَحَبَّ الدُّنْيَا ذَهَبَ
خَوْفُ الْأَجْرَةِ مِنْ قَلْبِهِ وَ مَا آتَى اللَّهَ عَبْدًا عِلْمًا فَازْدَادَ لِلدُّنْيَا
حُبًّا إِلَّا أَزْدَادَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى بُعْدًا وَ أَزْدَادَ اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ
عُصْبًا** (۳).

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۴ و ۳۵.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۶ و ۱۱۰.

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۶.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه دنیا را دوست بدارد ترس از آخرت از دل او برود، و خدا به بنده ای دانش نداده که حساب و به دنیا زیاد گردد مگر آنکه از خدای تعالی دور شده باشد و غضب خدا بر او افزون شده باشد.

۱۰- قال رسول الله (ص): **الْعِلْمُ وَدَيْعَةُ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ وَالْعُلَمَاءُ أُمْنَاؤُهُ عَلَيْهِ، فَمَنْ عَمِلَ بِعِلْمِهِ آدَى أَمَانَتِهِ، وَ مَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِعِلْمِهِ كُتِبَ فِي دِيْوَانِ الْخَائِبِينَ** (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش امانت خدا در زمین است، و دانشمندان امانت دار اویند، پس آنکه به علم خود عمل کند امانت او را اداء کرده، و هرکس به دانش خود عمل نکند در دفتر خیانتکاران نوشته شود.

۱۱- قال رسول الله (ص): **مَنْ أَرَادَ عِلْمًا وَ لَمْ يَزِدْهُ هَدًى لَمْ يَزِدْ مِنْ اللَّهِ إِلَّا بُعْدًا** (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس دانش خود را زیاد کند و هدایت او زیاد نشده باشد از خدا فیضی نبرده جز دوری.

۱۲- قال رسول الله (ص): **الْعِلْمُ الَّذِي لِأَيْعَمَلْ بِهِ كَالْكَنْزِ الَّذِي لَا يُنْفَقُ مِنْهُ، أَتَعَبَ طَاجِبُهُ نَفْسَهُ فِي جَمْعِهِ، وَ لَمْ يَجِئْ إِلَى نَفْعِهِ** (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانشی که به آن عمل نشود مانند گنجی است که از آن انفاق نشود، صاحب آن در جمع آن خود را به زحمت افکنده ولی بهره ای نبرده.

۱۳- ج قال رسول الله (ص): **مَنْ تَعَلَّمَ عِلْمًا مِمَّا يُبْتَغَى بِهِ وَجْهُ اللَّهِ، لَا يَتَعَلَّمَهُ إِلَّا لِيُصِيبَ بِهِ عَرَضًا مِنَ الدُّنْيَا، لَمْ يَجِدْ عَرَفَ الْحَقَّةَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ** (۴).

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۶

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۷

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۷

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۴ و بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۸

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس دانشی را که به آن رضای خدا بسته می‌شود (مانند علم قرآن و سنت رسول^(۱)) فرا گیرد، ولی هدف او از این فراگیری متاع دنیا باشد چنین شخصی روز قیامت بوی بهشت را نیابد.

۱۴- ج قال رسول الله (ص): مَنْ تَعَلَّمَ عِلْمًا لِيُغَيِّرَ اللَّهُ أَوْ أَرَادَ بِهِ غَيْرَ اللَّهِ، فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ^(۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس دانشی را برای غیر خدا فرا گیرد یا مراد او غیر خدا باشد، جایگاهش پراز آتش گردد.

۱۵- قال رسول الله (ص): لِاتَّعَلَّمُوا الْعِلْمَ لِتَمَارُوا بِهِ السُّفَهَاءَ، وَ تُجَادِلُوا بِهِ الْعُلَمَاءَ، وَ لِتَصْرِفُوا وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْكُمْ، وَ ابْتِغُوا بِقَوْلِكُمْ مَا عِنْدَ اللَّهِ، فَإِنَّهُ يَدُومُ وَ يَبْقَى وَ يَنْفَعُ مَا سِوَاهُ، كَوْنُوا يَنَابِيعَ الْحِكْمَةِ، مَطَابِيعَ الْهُدَى، أَحْلَاسَ الْبُيُوتِ، سُرُجَ اللَّيْلِ، جُدَدَ الْقُلُوبِ، خُلُقَانَ الْيَثِيبِ، تُعْرَفُونَ فِي أَهْلِ السَّمَاءِ، وَ تُحْفُونَ فِي أَهْلِ الْأَرْضِ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش را فرامگیرید برای آنکه با سفهاء مراء کنید و با علماء مجادله نمائید و توجه مردم را به سوی خود برگردانید. ؛ و به گفتار خود آنچه نزد خداست بجوئید زیرا آن دوام و بقاء دارد و غیر آن تمام شدنی است. چشمه‌های حکمت و چراغهای هدایت و پلاسهای خانه‌ها باشید، چراغهای شب تار و صاحب دلهای تازه با جامه‌های کهنه باشید، و نزد اهل آسمان معروف و نزد اهل زمین شناخته باشید.

۱۶- ج قال رسول الله (ص): مَنْ طَلَبَ الْعِلْمَ لِيُجَارِيَ بِهِ الْعُلَمَاءَ، أَوْ لِيُمَارِيَ بِهِ السُّفَهَاءَ، أَوْ يَصْرِفَ بِهِ وُجُوهَ النَّاسِ إِلَيْهِ، أَدْخَلَهُ اللَّهُ النَّارَ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه دانش جوید برای آنکه به آن

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۴، و بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۸.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۸.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۴.

با دانشمندان رفت و آمد و از روی ریا اظهار علم کند و یا به آن باسفهاء میرا کند و یا به آن توجه مردم را به خود جلب نماید، خدا او را داخل آتش نماید. و در کتاب بحار نیز این حدیث ذکر و علاوه بر سه دسته مذکور، یکدسته دیگر نیز ذکر شده و آن: **أَوْ يَأْخُذُ بِهِ الْأُمَرَاءُ** (۱). یعنی و یا به دانش از امراء اخاذی کند.

۱۷- **قَالَ النَّبِيُّ (ص): كُلُّ عِلْمٍ وَبَالٌ عَلَى طَاحِبِهِ إِلَّا مَنْ عَمِلَ بِهِ (۲).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر دانشی بر صاحبش بار سنگینی است مگر آنکه به آن عمل کند.

۱۸- **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَالِمٌ لَمْ يَنْفَعَهُ عِلْمُهُ (۳).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سخت ترین مردم از جهت عذاب در روز قیامت دانشمندی است که علم او به او بهره نداده باشد.

۶-باب حق العالم

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَّبِعَكَ عَلَى أَنْ تَعَلِّمَنِي مِمَّا عَلَّمْتَ رَسُودًا (۴).

۱- **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِزْحَمُوا عَزِيزًا ذَلًّا، وَفَنِيًّا افْتَقَرًا، وَعَالِمًا ضَاعَ فِي زَمَانٍ جُهَالًا (۵).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ترحم کنید بر عزیزی که خوار شده و ثروتمندی که فقیر گردیده و دانشمندی که در زمان جهال ضایع شده باشد.

۲- **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): غَرِيبَانِ: كَلِمَةٌ جُكَمَتْ مِنْ**

- (۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۸.
- (۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۸.
- (۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۳۸.
- (۴) قرآن / سوره كهف / آیه: ۶۶.
- (۵) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۴۱.

سَفِيهِ فَأَقْبَلُوهَا ، وَكَلِمَةً سَفَوٍ مِنْ حَكِيمٍ فَأُغْفِرُوهَا ، فَإِنَّهُ لَاحْكِيمٍ إِلَّا ذُو عَثْرَةٍ وَ لَأَسْفِيهِ إِلَّا ذُو تَجْرِبَةٍ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دو چیز غریب است که باید مراعات شود: کلمه حکمت از شخص سفیه آنرا بپذیرید، و کلمه نادانی از شخص حکیم آنرا نشنیده گیرید، زیرا هیچ حکیمی نیست مگر اینکه دارای لغزش است و هیچ سفیهی نیست مگر اینکه صاحب تجربه است.

۳- قال رسول الله (ص): مَنْ عَلَّمَ شَخْصًا مَسْأَلَةً فَقَدْ مَلَكَ رَقَبَتَهُ. فَقِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْبِيعُهُ؟ فَقَالَ: لَا وَلَكِنْ يَأْمُرُهُ وَيَنْهَاهُ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که به شخصی مسئله ای یاد دهد مالک او شده، عرض شد یا رسول الله آیا او را می فروشد؟ فرمود: نه ولیکن او را امر و نهی می کند.

۷- باب ثواب الهداية والتعليم وفضل العلماء

۱- ج قال رسول الله (ص): يَشْفَعُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثَلَاثَةٌ: الْأَنْبِيَاءُ، ثُمَّ الْعُلَمَاءُ، ثُمَّ الشُّهَدَاءُ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سه طائفه روز قیامت شفاعت می کنند: پیامبران سپس دانشمندان سپس شهیدان. مخفی نماند شفاعتی که در قرآن آمده شفاعتی است که موافق توحید است و شفاعت شرکی که روز قیامت انبیاء و اولیاء قوانین خدا را عوض کنند بکلی در قرآن نفی شده و بعلاوه انبیاء و علماء و شهداء به صریح آیات قرآن از حال و افعال و گناهان مردم دنیا اطلاعی ندارند و خدا نخواسته کسی از گناه بنده اش مطلع باشد در این صورت شفیع که اطلاع ندارد چگونه شفاعت خواهد کرد. بنا بر این در حدیث فوق و مانند آن، منظور از شفاعت، همان شفاعتی است که از قرآن استفاده می شود، و

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۴۲ و ۴۴ و ۹۶.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۴۴.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۵، و بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵.

آن : ابلاغ رحمت خدا به وسیله انبیاء و اولیاء و مقربین است برای مؤمنینی که خدا از ایشان راضی باشد. که این چنین شفاعت ، با توحید اسلامی موافق و از قرآن استفاده می شود .

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ مِنْ حَقَائِقِ الْأَيَّامِ : الْإِنْفَاقُ مِنَ الْإِقْتَارِ ، وَ انْتِصَافُ النَّاسِ مِنْ نَفْسِكَ ، وَ بَدْلُ الْعِلْمِ لِلْمَتَّعِلِمِ (۱).

یعنی : رسول خدا (ص) فرمود : ای علی سه چیز از حقایق و نتایج ایمان است : انفاق در تنگدستی و از خود انصاف دادن با مردم ، و عطا کردن دانش به دانشجو .

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وُزِنَ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ بِمِدَامِ الشُّهَدَاءِ فَيَرْجَحُ مِدَادُ الْعُلَمَاءِ عَلَى مِدَامِ الشُّهَدَاءِ (۲).

یعنی : رسول خدا (ص) فرمود : چون روز قیامت شود مداد دانشمندان با خونهای شهیدان سنجیده و میزان شود و مداد دانشمندان بر خون شهیدان ترجیح پیدا کند .

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : يَجِيئُ الرَّجُلُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ لَهُ مِنَ الْحَسَنَاتِ كَالسَّحَابِ الرُّكَامِ أَوْ كَالْجِبَالِ الرَّوَاسِي فَيَقُولُ : يَا رَبِّ أَتَى لِي هَذَا وَ لَمْ أَعْمَلْهَا ؟ فَيَقُولُ : هَذَا عِلْمُكَ الَّذِي عَلَّمْتَهُ النَّاسَ يُعْمَلُ بِهِ مِنْ بَعْدِكَ (۳).

یعنی : رسول خدا (ص) فرمود : روز قیامت مردی می آید که او دارای حسناتی است مانند ابرمتراکم و یا مانند کوههای بلند ، و عرض می کند پروردگارا کجا من چنین عملی داشتم من عملی نکردم ؟ خدا می فرماید : این دانشی است که به مردم یاد دادی که پس از تو به آن عمل کردند .

۵- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۶

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۸

كَفَّضَ الْقَمَرَ عَلَى سَائِرِ النُّجُومِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برتری عالم بر عابد مانند برتری ماه شب بدر است بر سایر ستارگان (البته از نظر اهل زمین)، و در روایت دیگر آنحضرت فرمود: فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ كَفَّضَ الشَّمْسِ عَلَى الْكَوَاكِبِ (۲).

۶- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا عَلِيُّ نَوْمُ الْعَالِمِ أَفْضَلُ مِنْ أَلْفِ رُكْعَةٍ يُصَلِّيهَا الْعَابِدُ. يَا عَلِيُّ لِأَفْقَرِ أَشَدُّ مِنَ الْجَهْلِ، وَ لِأَعْبَادَةٍ مِثْلُ التَّنْفِكِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای علی خواب دانشمند بهتر از هزار رکعت است که عابد بخواند. یا علی فقری بدتر از نادانی نیست و عبادتی مانند فکر کردن نباشد.

۷- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): سَاعَةٌ مِنْ عَالِمٍ يَتَكَبَّرُ عَلَى فِرَاشِهِ يَنْظُرُ فِي عَمَلِهِ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الْعَابِدِ سَبْعِينَ عَامًا (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: یک ساعتی که دانا تکیه بر فراش خود زند و در دانش خود نظر نماید بهتر از عبادت عابد است در هفتاد سال.

۸- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): فَضْلُ الْعَالِمِ عَلَى الْعَابِدِ سَبْعِينَ دَرَجَةً بَيْنَ كُلِّ دَرَجَتَيْنِ مُحَضَّرُ الْفَرَسِ سَبْعِينَ عَامًا، وَ ذَلِكَ أَنَّ الشَّيْطَانَ يَدْعُ الْبِدْعَةَ لِلنَّاسِ فَيُبْمِرُهَا الْعَالِمُ فَيَنْهَى عَنْهَا وَ الْعَابِدُ مُقْبِلٌ عَلَى عِبَادَتِهِ لِأَيَّتَوَجَّهَ لَهَا وَ لِأَيَعْرِفُهَا (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برتری عالم بر عابد هفتاد درجه است که میان هر دو درجه به قدری است که اسبی هفتاد سال بدود، و این برتری برای این است که شیطان بدعتها را برای مردم می‌گذارد و عالم متوجه می‌شود و از آن نهی می‌کند، ولی عابد

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۸

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۹

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۲

(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۳

(۵) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۴

به عبادت خود متوجه و به بدعت متوجه نیست و آنرا نمی شناسد (بلکه به بدعت اقبال می کند).

۹- قال رسول الله (ص): إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْتَزِعُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا وَلَكِنْ يَنْتَزِعُهُ بِمَوْتِ الْعُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ مِنْهُمْ أَحَدٌ اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤَسَاءَ جُهَالًا فَافْتَوَى النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَ أَضَلُّوا^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدایتعالی دانش را ریشه کن نمی کند و لکن آنرا بواسطه مردن دانشمندان می برد تا آنکه از علماء کسی نماند مردم رؤسای جهالی را بپذیرند و آن جهال برایشان فتوای ندانسته بدهند که گمراه شوند و گمراه کنند.

۱۰- قال رسول الله (ص): مَنْ يَشْفَعُ شَفَاعَةً حَسَنَةً، أَوْ أَمْرًا مَعْرُوفًا، أَوْ نَهَى عَنِ مُنْكَرٍ، أَوْ دَلَّ عَلَى خَيْرٍ، أَوْ أَشَارَ بِهِ فَهُوَ شَرِيكٌ، وَمَنْ أَمَرَ بِسُوءٍ أَوْ دَلَّ عَلَيْهِ، أَوْ أَشَارَ بِهِ فَهُوَ شَرِيكٌ^(۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس شفاعت نیکی کند و یا امر به معروف و یا نهی از منکر نماید و یا دلالت بر کار خیری کند و یا اشاره به آن نماید پس او شریک می باشد، و آنکه امر به بدی و یا دلالت بر آن و یا اشاره به آن نماید او نیز شریک است.

۱۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَاطَى الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ عِلْمًا، ثُمَّ يَعْلِمَهُ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بهترین صدقه آنستکه مرد مسلمان دانشی را فراگیرد سپس آنرا به برادر مسلمانش یاد دهد. و در روایت دیگر فرمود: زَكَاتُ الْعِلْمِ تَعْلِيمُهُ مَنْ لَا يَعْلَمُهُ^(۴). یعنی: زکات علم یاد دادن آن به جاهل است.

۱۲- قال رسول الله (ص): إِنَّ مَثَلَ الْعُلَمَاءِ فِي الْأَرْضِ

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۴ و المصنف / ج ۱۱ / ص ۲۵۶ و ۲۵۴ و ۲۵۷.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۴.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۸۹ و بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۵.

(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۵.

كَمَثَلِ النُّجُومِ فِي السَّمَاءِ ، يَهْتَدَى بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ ،
فَإِذَا طَمَسَتْ أَوَسَكَ أَنْ تَضِلَّ الْهَدَاةُ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: حقا مثل دانشمندان زمین مثل ستارگان آسمان است که بواسطه آنها در تاریکی صحرا و دریا هدایت حاصل گردد، پس چون فرو روند گمراهی هدایت یافتگان نزدیک شود.

۱۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَا تَصَدَّقَ النَّاسُ بِصَدَقَةٍ مِثْلَ عِلْمٍ يُنْتَشَرُ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مردم صدقه‌ای بمانند دانشی که نشر شود نداده‌اند.

۱۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَا أَهْدَى الْمَرْءَ الْمَسْلِمُ عَلَى آخِيهِ هَدِيَّةً أَفْضَلَ مِنْ كَلِمَةٍ حِكْمَةٍ يَزِيدُهُ اللَّهُ بِهَا هُدًى وَ يَرْزُقُهُ عَن رَدِي^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مردم مسلمان برای برادرش هدیه‌ای بهتر از کلمه حکمت نداده که بواسطه آن خدا هدایت او را زیاد می‌کند و از پستی و هلاکت او را برمی‌گرداند.

۱۵- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مِنَ الصَّدَقَةِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الرَّجُلُ الْعِلْمَ وَ يُعَلِّمَهُ النَّاسَ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از صدقه محسوب است که مردی دانش فراگیرد و آن را به مردم یاد دهد.

۸- باب صفات العلماء و اصنافهم

۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) نِعَمَ وَ زَيْدُ الْإِيمَانِ الْعِلْمُ ، وَ

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۵.
(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۵.
(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۵.
(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۴.

نِعَمَ وَزَيْرُ الْعِلْمِ الْجَلْمُ، وَ نِعَمَ وَزَيْرُ الْجَلْمِ الرَّفْقُ ، وَ نِعَمَ
وَزَيْرُ الرَّفْقِ اللَّيْنُ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: علم، خوب وزیری است برای ایمان،
و حلم، خوب وزیری است برای علم. و مدارا، خوب وزیری است
برای حلم، و نرمی، خوب وزیری است برای مدارا.

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا جُمِعَ شَيْءٌ إِلَى شَيْءٍ أَفْضَلَ
مِنْ جَلْمٍ إِلَى عِلْمٍ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چیزی با چیزی جمع نشده که بهتر از
حلم با علم باشد.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): صِنْفَانِ مِنْ أُمَّتِي إِذَا صَلَحَا
صَلَحَتْ أُمَّتِي، وَإِذَا فَسَدَا فَسَدَتْ أُمَّتِي، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَنْ
هُمَا؟ قَالَ: الْفُقَهَاءُ وَالْأُمَرَاءُ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دو صنف از امتم چون صالح شوند
امتم صالح شوند و چون فاسد شوند امتم فاسد شود، عرض شد
یا رسول الله آن دو صنف کیانند؟ فرمود: دانشمندان دینی و
فرماندهان.

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لِاتَّجَلِسُوا عِنْدَ كُلِّ دَاعٍ مُدَّعٍ
يَدْعُوكُمْ مِنَ الْيَقِينِ إِلَى الشَّكِّ، وَ مِنَ الْإِخْلَاصِ إِلَى الرِّيَاءِ، وَ مِنَ
التَّوَاضُّعِ إِلَى الْكِبَرِ، وَ مِنَ النَّصِيحَةِ إِلَى الْعَدَاوَةِ، وَ مِنَ الزُّهْدِ
إِلَى الرَّغْبَةِ. وَ تَقَرَّبُوا إِلَى غَالِبِ يَدْعُوكُمْ مِنَ الْكِبَرِ إِلَى التَّوَاضُّعِ
وَ مِنَ الرِّيَاءِ إِلَى الْإِخْلَاصِ، وَ مِنَ الشَّكِّ إِلَى الْيَقِينِ، وَ مِنَ الرَّغْبَةِ
إِلَى الزُّهْدِ، وَ مِنَ الْعَدَاوَةِ إِلَى النَّصِيحَةِ. وَ لَا يَصْلُحُ لِمَوْعِظَةِ الْخَلْقِ
إِلَّا مَنْ خَافَ هَذِهِ الْأَفَاتِ بِصِدْقِهِ، وَ أَشْرَفَ عَلَى عِيُوبِ الْكَلَامِ، وَ عَرَفَ
الصَّحِيحَ مِنَ السَّقِيمِ وَ عِلَلَ الْخَوَاطِرِ وَ فِتَنَ النَّفْسِ وَ الْهَوَى (۴).

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۴۵

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۴۶

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۴۹

(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۵۲

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نه نشینید نزد هرکسی که دعوت کند و ادعا نماید و شمارا از یقین به سوی شک و از اخلاص به سوی ریا و از تواضع به تکبر و از پند و اندرز به سوی عداوت و از زهد به رغبت به دنیا دعوت می‌کند، ولی نزدیک شوید به عالمی که شما را از تکبر به سوی تواضع و از ریا به سوی اخلاص و از شک به سوی یقین و از رغبت به دنیا به زهد و از دشمنی به سوی خیرخواهی دعوت می‌کند. و برای موعظه صلاحیت ندارد مگر کسی که از این آفات، برآستی بترسد، و برعیوب سخن مطلع باشد و صحیح را از غیر صحیح بشناسد و بیماریهای افکار و فتنه‌های نفس و هوی را بداند.

۵- قال رسول الله (ص): **عُلَمَاءُ هَذِهِ الْأُمَّةِ رَجُلَانِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا فَطَلَبَ بِهِ وَجْهَ اللَّهِ وَ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَ بَدَأَ لَهُ لِلنَّاسِ وَ لَمْ يَأْخُذْ عَلَيْهِ طَمَعًا وَ لَمْ يَشْتَرِ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا، فَذَلِكَ يَسْتَغْفِرُ لَهُ مَنْ فِي الْبُحُورِ، وَ دَوَابَّ الْبَحْرِ وَ الْبَرِّ، وَ الطَّيْرُ فِي جَوِّ السَّمَاءِ، وَ يَفْدَمُ عَلَى اللَّهِ سَيِّدًا شَرِيفًا. وَ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا فَبَخِلَ بِهِ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ، وَ أَخَذَ عَلَيْهِ طَمَعًا، وَ اشْتَرَى بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا، فَذَلِكَ يُلْجَمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ، وَ يُنَادَى مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ عَلَى رُؤُوسِ الْأَشْهَادِ: هَذَا فُلَانٌ بَيْنَ فُلَانٍ آتَاهُ اللَّهُ عِلْمًا فِي دَارِ الدُّنْيَا فَبَخِلَ بِهِ عَلَى عِبَادِهِ، حَتَّى يَفْرَغَ مِنَ الْحِسَابِ^(۱).**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانشمندان این امت دو عده‌اند: مردی که خدایش علم داده، به آن رضای خدا و خانه آخرت می‌جوید و علم خود را به مردم بذل می‌کند و بردانش خود چیزی بعنوان طمع نگیرد و آنرا به بهاء کمی نفروشد، پس برای او طلب آمرزش می‌کند هرکه در دریاها و جنبندگان دریا و جنبندگان دریا و صحرا و مرغ در فضای آسمان، و وارد می‌شود بر خدا در حالیکه آقا و با شرافت باشد. و عده دیگر که خدا او را علم داده آن را

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۵۴.

به بندگان بذل نمی‌کند و بخل می‌ورزد و طمع جلو نشر علم او را گرفته و به آن بهای کمی‌گیرد، پس او روز قیامت افسار شود به افساری از آتش و فرشته‌ای از فرشتگان در حضور مردم ندا کند این فلان بن فلان است که خدا در دنیا بها و دانش داد و او بر بندگان خدا بخل نمود، پس او به همین حال باشد تا از حساب فارغ گردد.

۶- قال رسول الله (ص): يَبْعَثُ اللَّهُ الْمُقِنِّطِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُغْلَبَةً وَجُوهَهُمْ (غَلَبَةُ السَّوَادِ عَلَى الْبَيَاضِ) قَيِّقَالُ لَهُمْ: هَؤُلَاءِ: الْمُقِنِّطُونَ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا روز قیامت مایوس‌کنندگان را برمی‌انگیزاند در حالیکه سیاهی صورتشان غلبه دارد، پس بهایشان گفته‌شود اینان مایوس‌کنندگان از رحمت خدایند.

۷- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مِنْ فِقْهِ الرَّجُلِ قَلَّةُ كَلَامِهِ فِي مَا لَا يَعْنِيهِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از دانش دینی مرد کمی گفتار اوست در آنچه فایده ندارد.

۹- باب وجوب تبليغ العلم ونشره وآدابه

قال الله تعالى: وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَ لَاتَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَ اشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبَيَّسَ مَا يَشْتَرُونَ (۳).

۱- ج قال رسول الله (ص): لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ، فَإِنَّ الشَّاهِدَ عَسَى أَنْ يُبَلِّغَ مَنْ هُوَ أَوْعَى لَهُ مِنْهُ (۴).

- (۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۵۵.
- (۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۵۵.
- (۳) قرآن / سورة آل عمران / آیه: ۱۸۷.
- (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۶، بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵۲.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: باید حاضر به غایب برساند زیرا که شاهد ممکن است به کسی برساند که او بهتر حفظ کند از خود او.

۲- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): بَلِّغُوا عَنِّي وَ لَوْ آيِسَةً، وَ حَدِّثُوا عَنِّ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَ لِأَحْرَجَ، وَ مَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّدًا فَلْيَتَّبِعُوا مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از قول من به دیگران برسانید و اگر چه آیه ای باشد، و از بنی اسرائیل حدیث نقل کنید و باکی نیست. و هر کس عمداً بر من دروغ بزند باید جایش را در آتش آماده سازد.

۳- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ سُئِلَ عَن عِلْمٍ فَكَتَمَهُ، أَلْجَمَهُ اللَّهُ بِلِجَامٍ مِنْ نَارٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس از دانشی سؤال شود و او کتمان کند خدا روز قیامت به افساری از آتش او را افسار کند. در کتاب بحار نیز این حدیث با کمی اختلاف ذکر شده است (۳).

۴- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لِأَحْسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ: رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكْتُمْ فِي الْحَقِّ، وَ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ الْحِكْمَةَ فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَ يُعَلِّمُهَا (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: حسد روا نیست (مقصود از حسد در اینجا غیبه و تمنی است) مگر در دو مورد: اول در مورد مردی که خدا به او مالی داده و او را بر مصرف کردن در راه حق مسلط نموده. دوم در مورد مردی که خدا به او حکمت داده و او به آن قضاوت می‌کند و به دیگران یاد می‌دهد.

۵- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): نَضَرَ اللَّهُ امْرَأً سَمِعَ مِنَّا حَدِيثًا فَحَفِظَهُ حَتَّى يُبَلِّغَهُ قُرْبًا حَامِلٍ فَقِهِ إِلَى مَنْ هُوَ أَفْقَهُ مِنْهُ.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۶ و ۶۷.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۷.

(۳) بحار الانوار / ج ۷ / ص ۲۱۷.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۸.

و رُبَّ حَامِلٍ فِقْهٍ لَيْسَ بِفَقِيهِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا روسفید کند مردی را که از ما حدیثی بشنود و آنرا حفظ کند تا به دیگری برساند، چه بسا حامل فقهی که آنرا به فقیه‌تر از خود برساند، و چه بسا حامل فقهی که او فقیه نیست. این روایت با اختلاف لفظی در کتاب و وسائل نیز ذکر شده (۲). و در روایت دیگر آنحضرت فرمود: فَبَلَّغَهُ كَمَا سَمِعَ قَرَبَّ مَبْلَغِ أَوْعَى مِنْ سَامِعٍ (۳).

۶- ج اِنَّ رَجُلًا اَتَى النَّبِيَّ (ص) يَسْتَحْمِلُهُ فَقَالَ: اِنَّهُ قَدْ اُبْدِعَ بِي فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ (ص): اِهْبِتْ فُلَانًا. فَاَتَاهُ فَحَمَلَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللّٰهِ (ص): مَنْ دَلَّ عَلٰى خَيْرٍ فَلَهُ مِثْلُ اَجْرِ فَاعِلِمٍ (۴).

یعنی: مردی آمد خدمت رسول خدا (ص) که او را مرکب سواری دهد و عرض کرد تازه‌ای برای من رخ داده یعنی مرکب مرده، حضرت فرمود برو نزد فلانی، او رفت نزد او و او را مرکب سواری داد، پس حضرت فرمود: هرکس راهنمایی برکار خیری کند برای وی مزدی است مانند مزد کننده‌آن.

۷- ج قال رسول الله (ص) لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو: اُكْتُبْ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ مَا يَخْرُجُ مِنْ فَمِي اِلَّا حَقٌّ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) به عبد الله بن عمرو فرمود: بنویس که قسم به آنکه جانم به دست اوست از دهان من جز حق خارج نمی‌شود.

۸- ج كَانَ النَّبِيُّ (ص) اِذَا تَكَلَّمَ بِكَلِمَةٍ اَغَاذُهَا ثَلَاثًا حَتَّى تُفْهَمَ عَنْهُ وَ اِذَا اَتَى عَلَى قَوْمٍ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ سَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثَلَاثًا (۶).

یعنی: عادت رسول خدا (ص) چنین بود که هرگاه کلامی می‌فرمود سه مرتبه مکرر می‌کرد تا مخاطب بفهمد و چون به قومی وارد می‌شد

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۸ و ۶۹.

(۲) وسائل الشيعة / ج ۱۸ / ص ۶۳.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۸.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۶۹.

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۰.

(۶) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۱.

و سلام می‌کرد سه مرتبه سلام می‌کرد.

۹- ج كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَتَخَوَّلُ بِأَلْمَوْعِظَةِ مَخَافَةَ السَّامِعِ عَلَى أَصْحَابِهِ (۱).

یعنی: عادت رسول خدا (ص) چنین بود که گاه گاهی مردم را موعظه می‌کرد (نه دائماً) تا مبادا اصحاب او ملول گردند.

۱۰- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص) لِأَصْحَابِهِ: إِنَّ النَّاسَ لَكُمْ تَبَعٌ وَإِنَّ رِجَالًا يَأْتُونَكُمْ مِنْ أَقْطَارِ الْأَرْضِ يَتَفَقَّهُونَ فِي الدِّينِ. فَإِذَا آتَوْكُمْ فَاسْتَوْصُوا بِهِمْ خَيْرًا (۲).

یعنی: پیغمبر خدا (ص) به اصحاب خود فرمود: مردم پیرو شمایند و مردانی از اطراف زمین به شما وارد می‌شوند تا فقه‌دین خود را اخذ کنند پس نسبت به ایشان سفارش به خیر کنید. این حدیث مکرر شده است چنانچه در باب فضل العلم حدیث ۱۹ با اندک اختلاف در لفظ گذشت.

۱۱- قَالَ النَّبِيُّ (ص): لَيِّنُوا لِمَنْ تَعَلَّمُونَ وَلِمَنْ تَتَعَلَّمُونَ مِنْهُ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برای کسی که به او یاد می‌دهید و برای آنکه از او یاد می‌گیرید نرمی کنید.

۱۰- باب بقاء اثر العلم والعمل خالداً

۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ دَعَا إِلَى هُدًى كَانَ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلُ أُجُورِ مَنْ تَبِعَهُ، لَئِنْ قُصِّ دُلكَ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا. وَمَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالَةٍ، كَانَ عَلَيْهِ مِنَ الْإِثْمِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ تَبِعَهُ، لَئِنْ قُصِّ دُلكَ مِنْ آثَامِهِمْ شَيْئًا (۴).

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۱ و ۷۲.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۳ و ۷۴، بحار الانوار / ج ۲ / ص ۶۲.

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۶۲.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۵.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس به هدایت دعوت کند برای او و مزدی است مانند مزدهای کسانی که او را پیروی کرده‌اند و از مزدهای آنان کم نشود، و هرکس به ضلالت دعوت کند برای او گناهی است مثل گناهان کسانی که پیروی او کرده‌اند و از گناهان آنان چیزی کم نشود.

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ عَلَّمَ عِلْمًا، فَلَهُ أَجْرٌ مِّنْ عَمَلٍ بِهِ. لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الْعَامِلِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که دانشی را یاد بدهد، پس برای او ست اجر کسی که به آن عمل کند و از مزد عمل کننده کم نگردد.

۳- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ طَالِحٍ يَدْعُو لَهُ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون فرزند آدم بمیرد عمل او قطع شود مگر از سه چیز: کار خوبی که جریان پیدا کرده باشد و یا علمی که به آن بهره‌برند، و یا فرزندی صالحی که برای او دعا کند.

۴- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنْ مَاتَ يَلْحَقُ الْمُؤْمِنُ مِنْ عَمَلِهِ وَحَسَنَاتِهِ بَعْدَ مَوْتِهِ، عِلْمًا عَلَّمَهُ وَنَشْرَهُ، وَوَلَدًا طَالِحًا تَرَكَهُ، أَوْ مُصْحَفًا وَرَّثَهُ، أَوْ مَسْجِدًا بَنَاهُ أَوْ بَيْتًا لِابْنِ السَّبِيلِ بَنَاهُ، أَوْ نَهْرًا أَجْرَاهُ أَوْ صَدَقَةً أَخْرَجَهَا مِنْ مَالِهِ فِي صِحَّتِهِ وَحَيَاتِهِ، تَلَحُّقَهُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: محققا از چیزهایی که به مؤمن پس از موتش می‌رسد چند چیز است: یکی علمی که یاد داده و نشر نموده دیگر فرزند صالحی که گذاشته و یا قرآنی که به ارث از او مانده و یا مسجدی را که بنا نهاده و یا خانهای که برای مسافران بنا کرده و یا نهرا بی که جاری نموده و یا صدقه‌ای را که در حال

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۸۸.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۵، بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۲ و ۲۳.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۵.

صحت و حیات خود از مالش جدا کرده باشد که پس از موتش بها و می‌رسد.

۵- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَ لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْءٌ. وَ مَنْ سَنَّ فِي الْإِسْلَامِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعَمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَ لَا يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که روش نیکی در اسلام بگذارد که پس از او به آن عمل شود برای او نوشته شود مانند مزد کسانی که به آن عمل کنند و از مزد آنان چیزی کم نشود. و کسی که در اسلام روش بدی بگذارد که پس از او به آن عمل شود برای او نوشته شود مانند گناه کسانی که به آن عمل کنند و از گناهان آنان چیزی کم نشود.

۶- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص) لِبِلَالٍ: رَاعِلْمٌ أَنَّهُ مَنْ أَحْيَا سُنَّةً مِنْ سُنَّتِي قَدْ أُمِيتَتْ بَعْدِي فَإِنَّ لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ مَنْ عَمِلَ بِهَا مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا وَ مَنْ ابْتَدَعَ بِدْعَةً ضَلَالَةً لَا يَرْضَى اللَّهُ وَ رَسُولُهُ، كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ عَمِلَ بِهَا، لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أَوْزَارِ النَّاسِ شَيْئًا (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) به بیلال (ره) فرمود: بدان هر کس سنتی از سنتهای مرا که از بین رفته باشد پس از من زنده کند محققاً برای او مزدی است مانند کسانی که به آن عمل کنند بدون اینکه از مزدهای ایشان کم شود و کسی که ایجاد کند بدعت گمراهی را که خدا و رسول او خوشنود نباشد، بر اوست مانند گناهان کسانی که به آن عمل کنند و چیزی از گناهان ایشان کم نشود.

۱۱- باب النهی عن كتمان العلم

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَ

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۷۶.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۷۶.

الْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ
وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ. إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنَّا فَاُولَٰئِكَ
أَتُوبُ عَلَيْهِمْ... (۱)

و همچنین آیات: ۴۲ و ۱۴۶ و ۱۷۴ سوره بقره، و ۷۱ سوره آل عمران، و
غیر اینها از آیات.

۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): رَأَيْتُ عِيسَىٰ بْنَ مَرْيَمَ قَامَ فِي
بَنِي إِسْرَائِيلَ فَقَالَ: يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ لِاتَّحَدِّثُوا بِالْحِكْمَةِ الْجُهَالِ
فَتَظْلِمُوهَا، وَ لِاتَمْنَعُوهَا أَهْلِهَا فَتَظْلِمُوهُمْ، وَ لِاتَعِينُوا الظَّالِمَ عَلَى
ظُلْمِهِ فَيَبْطُلَ فَضْلُكُمْ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود که: عیسی بن مریم (ع) میان بنی اسرائیل
قیام کرد و فرمود: ای بنی اسرائیل حکمت را به جهال نگوئید که
به آن ستم کرده‌اید و از اهل آن باز ندارید که به ایشان ستم
نموده‌اید، و ستمگر را برستمش یاری نکنید که فضل شما هدر
شود.

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): تَنَاصَحُوا فِي الْعُلْمِ فَإِنَّ
خِيَانَةَ أَحَدِكُمْ فِي عِلْمِهِ أَشَدُّ مِنْ خِيَانَتِهِ فِي مَالِهِ، وَإِنَّ اللَّهَ
مُسَائِلُكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: در دانش خیرخواه یکدیگر باشید زیرا
خیانت یکی از شما در علم خود بدتر است از خیانت او در مالش و
حقا که خدا روز قیامت از شما بازخواست کند.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لِأَخِيرٍ فِي عِلْمٍ إِلَّا لِمَسْتَمِعٍ وَاعٍ
أَوْ عَالِمٍ نَاطِقٍ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: در دانش خیری نیست مگر برای شنونده‌ای

(۱) قرآن/ سوره بقره / آیه: ۱۵۹ و ۱۶۰.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۶۶.

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۶۸.

(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۶۸.

که نگهدارد و یا دانشمندی که ناطق باشد.

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّا أُمِرْنَا مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ بِقَدْرِ عُقُولِهِمْ، فَقَالَ (ص): أَمَرَنِي رَبِّي بِمُذَا رَأَى النَّاسُ كَمَا أُمِرْنَا بِإِقَامَةِ الْفَرَائِضِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ما گروه پیامبران ما موریم که با مردم به قدر خرد و درکشان سخن گوئیم. پس از آن فرمود: پروردگارم مرا امر کرده که با مردم مدارا کنم چنانکه امر نموده ما را به برپا داشتن واجبات.

۵- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لِاتَّحَدَّثُوا النَّاسَ بِمَا لَا يَعْرِفُونَ أَوْ تَحِبُّونَ أَنْ يُكَذَّبَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ؟ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به مردم خبر ندهید آنچه را که درک نمی کنند، آیا دوست دارید که خدا و رسول او تکذیب شوند؟

۱۲- باب ذم علماء السوء والنهي عن التقليد

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَ أَطَعْنَا الرَّسُولَ. وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبْرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَ (۳) و قَالَ: وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا... (۴)

و همچنین آیات: ۱۰۷ مائده - ۲۷ و ۱۶۹ و ۱۷۰ و ۱۷۵ و ۱۷۶ اعراف - ۲۵ و ۷۸ یونس - ۷۴ مریم - ۶۹ و ۷۰ صافات - ۱۸، ۱۷ زمر - ۸۳ مؤمن - ۱۴ شوری - ۲ و ۵ جمعه - و غیر از اینها از آیات. و قد مضی بعض اخبار هذا الباب فی باب ۵.

۰۰

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۶۹.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۷۷.

(۳) قرآن / سوره احزاب / آیه: ۶۶ و ۶۷.

(۴) قرآن / سوره لقمان / آیه: ۲۱.

۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا عَلِيُّ، هَلَاكُ أُمَّتِي عَلَى يَدَيْ كُلِّ مُنَافِقٍ عَلَيْهِمُ اللِّسَانُ (۱).
یعنی: رسول خدا (ص) به علی (ع) فرمود: ای علی هلاک امتم به دست هر منافقی است که زبان دان باشد (که با زبان علمی باطلی را مانند حق جلوه دهد).

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا ظَهَرَ الْعِلْمُ، وَاحْتَرَزَ الْعَمَلُ، وَانْتَلَفَتِ اللُّسُنُ، وَاخْتَلَفَتِ الْقُلُوبُ، وَتَقَلَّطَتِ الْأَرْحَامُ، هُنَاكَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَاعْمَى أَبْصَارَهُمْ (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زمانی که دانش ظاهر گردد و عمل مخفی و مورد احتراز باشد و زبانها دارای الفت ولی دلها مختلف باشد و رحم قطع شود، آنوقت خدا ایشان را لعنت کند و کر و کور گرداند.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): سَيَأْتِي عَلَى أُمَّتِي لِأَيِّبَتِي مِنَ الْقُرْآنِ إِلَّا رُسْمُهُ، وَ لَأَمِنَ الْإِسْلَامِ إِلَّا اسْمُهُ، يُسَمَّوْنَ بِهِ وَ هُمْ أَبْعَدُ النَّاسِ مِنْهُ، مَسَاجِدُهُمْ عَامِرَةٌ وَ هِيَ خَرَابٌ مِنَ الْهُدَى، فُقُهَاؤُ ذَلِكَ الزَّمَانِ شَرُّ فُقُهَاؤِ تَحْتَ ظِلِّ السَّمَاءِ، مِنْهُمْ خَرَجَتِ الْفِتْنَةُ وَ إِلَيْهِمْ تَعُودُ (۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برامتم زمانی بیاید که از قرآن میان ایشان باقی نماند مگر خطش، و از اسلام نماند جز اسمش، آنانکه به نام مسلمانی نامیده می شوند از مردم دیگر از اسلام دورترند، مساجدشان معمور ولی از هدایت بدور، دانشمندان دینی آن زمان بدترین دانشمندان زیر آسمانند، از ایشان فتنه خارج و به سوی ایشان فتنه برگردد.

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الرَّثَاةُ لَاتَمْلِحُ إِلَّا لِأَهْلِهَا، فَمَنْ دَعَى النَّاسَ إِلَى نَفْسِهِ وَ فِيهِمْ مَنْ هُوَ أَعْلَمُ مِنْهُ لَمْ يَنْظُرِ اللَّهُ

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۰۶

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۰۹

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۰۹

إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ریاست جز برای اهلش شایسته نیست، پس هرکس مردم را به سوی خود دعوت کند درحالیکه درمیان مردم از او داناتر باشد خدایتعالی روز قیامت به او نظر توجّه نکند.

۵-ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ الْعِبَادِ وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يَبْقَ عَالِمٌ اتَّخَذَ النَّاسُ رُؤَسَاءَ جُهَالًا. فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَ أَضَلُّوا^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدایتعالی دانش را نمی‌گیرد و از میان مردم نمی‌برد ولیکن علم را می‌گیرد با گرفتن و بسردن دانشمندان تا آنکه چون دانشمندی باقی نماند مردم رؤسای نادانی برای خود انتخاب کنند و از آنان سؤال کنند و آنان بدون دانش فتوی دهند پس گمراه شده و دیگران را گمراه کرده‌اند.

۶-ع قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِبْتِي لِأَتَخَوَّفَ عَلَى أُمَّتِي مُؤْمِنًا وَ لِمُشْرِكًا، فَأَمَّا الْمُؤْمِنُ فَيَحْجِزُهُ إِيْمَانُهُ، وَأَمَّا الْمُشْرِكُ فَيَقْتَمِعُهُ كُفْرُهُ، وَلَكِنْ أَتَخَوَّفُ عَلَيْكُمْ مُنَافِقًا عَلَيْهِمُ اللِّسَانُ يَقُولُ مَا تَعْرِفُونَ وَ يَعْمَلُ مَا تُنْكِرُونَ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: من نمی‌ترسم برامتم نه از مؤمن و نه از مشرک ایشان، اما مؤمن ایمانش او را از خرابکاری مانع می‌شود و اما مشرک کفر او او را دفع می‌کند، ولیکن بر شما از منافق دانا زبان می‌ترسم که می‌گوید آنچه را شما می‌دانید و عمل می‌کند به آنچه شما انکار دارید.

۷-ع قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلَا إِنَّ شَرَّ الشَّرِّ شَرُّ الْعُلَمَاءِ وَإِنَّ خَيْرَ الْخَيْرِ خَيْرُ الْعُلَمَاءِ. وَ مَنْ قَالَ أَنَا عَالِمٌ فَهُوَ جَاهِلٌ^(۴).

- (۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۱۰
 (۲) التاج الجامع للأصول / ج ۱ / ص ۷۲، و بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۱۰ و ۱۲۱
 (۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۱۰
 (۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۱۰

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آگاه باشید محققا بدترین بد دانشمندان بد ، و خوبترین خوب ، دانشمندان خوب است ، و هرکس گفت من عالم پس او نادان است .

۸- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَفْتَى النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ لَعَنَتْهُ مَلَائِكَةُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس ندانسته برای مردم فتوی دهد فرشتگان آسمانها و زمین او را لعنت کنند .

۹- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ عَمِلَ بِالْمَقَاتِيسِ فَقَدْ هَلَكَ وَ أَهْلَكَ ، وَ مَنْ أَفْتَى النَّاسَ وَ هُوَ لَا يَعْلَمُ النَّاسِخَ مِنَ الْمُنْسُوخِ وَ الْمُحْكَمَ مِنَ الْمُتَشَابِهِ فَقَدْ هَلَكَ وَ أَهْلَكَ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس به قیاسات عمل کند محققا هلاک شده و هلاک نموده و هرکس برای مردم فتوی دهد درحالیکه ناسخ را از منسوخ و محکم را از متشابه نمی داند محققا هلاک شده و هلاک نموده .

۱۰- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَجْرُكُمْ بِالْفُتْيَا أَجْرُكُمْ عَلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس از شما به فتوی دادن جری تر باشد جرئتش بر خدای عزوجل بیشتر است .

۱۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَفْتَى النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ كَانَ لِمَا يُفْسِدُهُ مِنَ الدِّينِ أَكْثَرَ مِمَّا يُمْسِكُهُ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس ندانسته برای مردم فتوی دهد آنچه را که از دین فاسد می گرداند بیش از آن مقداری است که اصلاح می نماید .

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۱۶ و ۶۶ و ۱۴۱ .
(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۱۸ ، ۱۱۹ و ۱۲۱ و ۲۹۸ .
(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۲۰ .
(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۲۱ .

۱۲- قال رسولُ الله (ص): مَنْ دَعَا إِلَى ضَلَالٍ لَمْ يَزَلْ فِي سَخَطِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجَعَ مِنْهُ^(۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس دعوت به سوی گمراهی کند همواره در غضب خدا می‌باشد تا برگردد از این کار.

۱۳- باب فضل کتابة احادیث السنّة و العلم

۱- قال رسول الله (ص): قَيِّدُوا الْعِلْمَ. قِيلَ: وَ مَا تَقْيِيدُهُ؟ قَالَ: كِتَابَتُهُ^(۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دانش را ببندید. عرض شد چگونه است بستن آن؟ فرمود: نوشتن آن (که از بین نرود و فراموش نگردد). و در روایت دیگر فرمود: قَيِّدُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابِ^(۳).
یعنی: نگهدارید دانش را با نوشتن.

۲- ش قال رسول الله (ص): نَصَرَ اللَّهُ عَبْدًا سَمِعَ مَقَالَتِي قَوَاعَهَا وَ حَفِظَهَا وَ بَلَّغَهَا مَنْ لَمْ يَسْمَعْهَا^(۴).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا روسفید کند بنده‌ای را که گفتار مرا بشنود پس آن را نگهدارد و حفظ کند و به آنکه نشنیده برساند.

۳- رَوَى أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ كَانَ يَجْلِسُ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَيَسْمَعُ مِنْهُ (ص) الْحَدِيثَ فَيُعْجِبُهُ وَ لَا يَحْفَظُهُ، فَشَكَى ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ (ص)، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص): اسْتَعِنْ بِيَمِينِكَ، وَ أَوْمَأْ بِيَدِهِ. آتَى حُطَّ^(۵).
یعنی: روایت شده که مردی از انصار خدمت رسول خدا (ص) می‌نشست که از او حدیث بشنود و او را خوش می‌آمد ولی حفظ نمی‌کرد، و از

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۲.

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵۱ و ۱۵۲.

(۳) گنج‌گهر / ص ۱۹۷.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۶۳.

(۵) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵۲.

همین فراموشی خدمت رسول خدا (ص) شکایت کرد، رسول خدا (ص) به او فرمود: از دست راستت یاری بجو و اشاره کرد به دست او «یعنی: بنویس» .

۴- قال رسول الله (ص): مَنْ آدَى إِلَى أُمَّتِي حَدِيثًا يُقَامُ بِهِ سُنَّةٌ أَوْ يُثَلَّمُ بِهِ بِدْعَةٌ فَلَهُ الْجَنَّةُ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس برساند به امتم حدیثی را که بوسیله آن سنتی اقامه شود و یا بدعتی شکسته شود برای او بهشت است .

۵- قال رسول الله (ص): مَنْ تَعَلَّمَ حَدِيثَيْنِ اثْنَيْنِ يَنْفَعُ بِهِمَا نَفْسَهُ أَوْ يَعْلَمُهُمَا غَيْرَهُ فَيَنْتَفِعَ بِهِمَا كَانَ خَيْرًا مِنْ عِبَادَةِ سِتِّينَ سَنَةً (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که دو حدیث فرا گیرد که به آنها خودش بهره برد و یا به دیگران یاد بدهد که به آنها بهره برند، بهتر است از شصت سال عبادت .

۶- ش قال رسول الله (ص): مَنْ حَفِظَ مِنْ أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا يَنْتَفِعُونَ بِهَا بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقِيهَا غَالِمًا (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس از امتم چهل حدیث حفظ کند از احادیثی که به آن بهره برند خدا او را روز قیامت در شماره فقهاء مبعوث گرداند. و در روایت دیگر فرمود: أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِمَّا يَحْتَاجُونَ إِلَيْهِ مِنْ أَمْرِ دِينِهِمْ بَعَثَهُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَقِيهَا غَالِمًا (۴). و در روایت دیگر فرمود: أَرْبَعِينَ حَدِيثًا فِي أَمْرِ دِينِهِ يُرِيدُ بِهِ وَجْهَ اللَّهِ وَ الدَّارَ الْآخِرَةَ... (۵). و در روایت دیگر فرمود: أَرْبَعِينَ حَدِيثًا يَطْلُبُ بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ وَ الدَّارَ الْآخِرَةَ حَسْرَةَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَعَ النَّبِيِّينَ وَ الصَّادِقِينَ وَ الشُّهَدَاءِ وَ الصَّالِحِينَ وَ حَسَنَ أَوْلِيائِكَ رَفِيقًا (۶). و در روایت دیگر فرمود: أَرْبَعِينَ حَدِيثًا مِنْ السُّنَّةِ ... (۷).

(۱) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵۲ .

(۲) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵۲ .

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۶۶ .

(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵۳ .

(۵) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۶۷ .

(۶) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۶۸ .

(۷) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۱۵۴ .

۱۴- باب میزان صحّة الاخبار و بطلانها

قال الله تعالى: **أَلَلَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ...!**^(۱)
و قال: **تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا**^(۲).

و قال: **إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ**^(۳).

و قال: **قُلْ... إِنْ أَتَيْتُمْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ...!**^(۴).

و قال: **وَ اتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ...!**^(۵).

و قال: **...إِنَّ هَدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهُدَىٰ...!**^(۶).

و همچنين آیه ۱۸۵ سوره بقره و آیات ديگر.

۱- ش قال رسول الله (ص): **إِنَّ عَلَىٰ كُلِّ حَقِّ حَقِيْقَةً وَعَلَىٰ كُلِّ صَوَابٍ نُورًا، فَمَا وُافِقَ كِتَابَ اللَّهِ فَخُدُوهُ، وَمَا خَالَفَ كِتَابَ اللَّهِ فَدَعُوهُ**^(۷).

يعنى: رسول خدا (ص) فرمود: البته بر هر حقی، یک حقیقت و واقعیتی و بر هر درستی یک نورانیتی است، پس هر چه که موافق کتاب خدا بود آن را بگیرد و هر چه که مخالف کتاب خدا بود رها کنید.

۲- قال رسول الله (ص): **إِذَا جَاءَكُمْ عَنِّي بِحَدِيثٍ فَأَعْرِضُوهُ عَلَيَّ كِتَابِ اللَّهِ فَمَا وُافِقَهُ فَأَقْبَلُوهُ وَمَا خَالَفَهُ فَأَصْرِبُوا بِهِ عَلَيَّ الْحَارِيطِ**^(۸).

يعنى: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه حدیثی از من برای شما آمد

- (۱) قرآن / سوره شوری / آیه: ۱۷.
- (۲) قرآن / سوره فرقان / آیه: ۱.
- (۳) قرآن / سوره طارق / آیه: ۱۳.
- (۴) قرآن / سوره یونس / آیه: ۱۵.
- (۵) قرآن / سوره احزاب / آیه: ۲.
- (۶) قرآن / سوره بقره / آیه: ۱۲۰.
- (۷) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۷۸.
- (۸) مجمع البیان / ج ۱ / ص ۱۳.

پس آن را بر کتاب خدا عرضه بدارید پس آنچه با کتاب خدا موافقت داشت آن را قبول کنید و هر چه با کتاب خدا مخالفت داشت آن را بر دیوار بکوبید.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَا جَاءَكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ الْقُرْآنَ فَأَنَا قُلْتُهُ، وَمَا جَاءَكُمْ لِأَيُّوَافِقُ الْقُرْآنَ فَلَمْ أَقُلْهُ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر سخنی بنام من برای شما نقل کردند که موافق قرآن بود پس من گفتم، و هر سخنی که موافق قرآن نبود من نگفتم.

۴- شَ حَطَبَ النَّبِيِّ (ص) بِمِئْنَى فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ مَا جَاءَكُمْ عَنِّي يُوَافِقُ كِتَابَ اللَّهِ فَأَنَا قُلْتُهُ، وَمَا جَاءَكُمْ يَخَالِفُ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ (۲).

یعنی: پیغمبر خدا (ص) در مینای خطبه خواند پس فرمود: ای مردم آنچه از من به شما رسید که موافق کتاب خدا بود پس من آنرا گفتم، و آنچه برای شما آمد که مخالف کتاب خدا بود پس من آن را نگفتم.

۵- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِيَّاكُمْ سَيَجِيئُكُمْ رِوَاةٌ، فَمَا وَافَقَ الْقُرْآنَ فَخُذُوا بِهِ وَمَا كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ فَدَعُوهُ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بزودی راویانی شما را بیایند، پس آنچه موافق قرآن است آنرا بگیرید و آنچه غیر از این شد رها کنید.

۶- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَنَا بَنِي جِبْرِيلَ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِنَّ أُمَّتَكَ مُخْتَلِفَةٌ بَعْدَكَ. فَقُلْتُ: فَأَيْنَ الْمَخْرَجُ يَا جِبْرِيلُ؟ فَقَالَ: كِتَابُ اللَّهِ، بِهِ يُقَصَّمُ كُلُّ جِبَارٍ، مَنِ اعْتَصَمَ بِهِ نَجَا وَمَنْ تَرَكَهُ هَلَكَ، قَوْلُ فَضْلٍ لَيْسَ بِالْهَزْلِ (۴).

(۱) بحار الأنوار / ج ۲ / ص ۲۴۴.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱۸ / ص ۷۹.

(۳) راهی به سوی وحدت اسلامی / ص ۱۳ به نقل از تفسیر طبری.

(۴) الدر المنثور / ج ۶ / ص ۳۳۷.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: جبرئیل مرا آمد و گفت ای محمد امت تو پس از تو در اختلاف باشند. گفتم: ای جبرئیل بیرون شدن از آن و راه نجات کجاست؟ پس گفت: کتاب خدا کسه با آن هرزورگویی شکسته شود، هرکس به آن چنگ زند نجات پیدا کند و هرکس آن را ترک کند هلاک شود، قول و گفتاری است فصل (مَمِيزٌ حَقٌّ و باطل) و شوخی نیست. و در روایت دیگر آمده است که: ذَكَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَوْمًا الْفِتْنَ فَعَظَمَهَا وَشَدَّدَهَا فَقَالَ عَلِيُّ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ (ع) يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَا الْمَخْرُجُ؟ فَقَالَ: كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ الْمُسْتَقِيمُ^(۱). و در روایت دیگر فرمود: كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ خَيْرٌ مَا قَبْلَكُمْ وَ نَبَأٌ مَا بَعْدَكُمْ وَ حُكْمٌ مَا بَيْنَكُمْ هُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَيْلِ...^(۲)

۷- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّهُ سَيَكْذِبُ عَلَيَّ كَمَا كَذِبَ عَلَيَّ مَنْ كَانَ قَبْلِي. فَمَا جَاءَكُمْ عَنِّي مِنْ حَدِيثٍ وَافَقَ كِتَابَ اللَّهِ فَهُوَ حَدِيثِي، وَ أَمَا مَا خَالَفَ كِتَابَ اللَّهِ فَلَيْسَ مِنْ حَدِيثِي^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به زودی از قول من دروغ گویند همانطور که از قول کسانی که قبل از من بودند دروغ گفته شد. پس هر حدیثی از طرف من برای شما آمد که با کتاب خدا موافقت داشت آن حدیث سخن من است و اما آنچه با کتاب خدا مخالفت داشت حدیث من نیست.

۸- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا حَدَّثْتُمْ عَنِّي بِالْحَدِيثِ فَأَنْحَلُونِي أَهْنَاءَهُ وَ أَسْهَلَهُ وَ أَرْسَدَهُ، فَإِنْ وَافَقَ كِتَابَ اللَّهِ فَأَنَا قَوْلُهُ، وَإِنْ لَمْ يُوَافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه خواستید از من حدیثی نقل کنید آن حدیث گوارا تر و آسانتری که بهتر ارشاد می کند به من

(۱) الذر المنثور / ج ۶ / ص ۳۲۷.

(۲) مجمع البیان / ج ۱ / ص ۱۶.

(۳) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۲۷.

(۴) بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۴۲.

نسبت دهید که اگر موافق کتاب خدا باشد من گفته‌ام و اگر موافق کتاب خدا نبود من نگفته‌ام.

۹- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ طَلَبَ الْهُدَى فِي غَيْرِ الْقُرْآنِ أَضَلَّهُ اللَّهُ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس هدایت را از غیر قرآن جوید خدا او را به گمراهی و گذارد. و در روایت دیگری فرماید: مَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ (۲). و در خطابه خود در حجة الوداع فرمود: وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنْ اعْتَصَمْتُمْ بِهِ: كِتَابَ اللَّهِ، وَ أَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي، فَلِمَ أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟ قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ وَأَدَّبْتَ... (۳).

۱۰- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا رَوَى عَنِّي حَدِيثٌ فَأَعْرِضُوهُ عَلَيَّ كِتَابَ اللَّهِ فَإِنْ وَافَقَهُ فَأَقْبِلُوهُ وَإِلَّا دَرَوْهُ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه حدیثی از من روایت شد پس آنرا بر کتاب خدا عرضه بدارید پس اگر با کتاب خدا موافقت داشت آنرا قبول کنید، و اگر موافق کتاب خدا نبود آنرا واگذارید.

۱۱- عَنْ طَلْحَةَ بْنِ مُصَرِّفٍ قَالَ: سَأَلْتُ عَنِّي لَلَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا): هَلْ كَانَ النَّبِيُّ (ص) أَوْصَى؟ فَقَالَ: لَا، فَقُلْتُ كَيْفَ كَتَبَ عَلَى النَّاسِ الْوَصِيَّةَ وَلَمْ يُوصِ؟ قَالَ: أَوْصَى بِكِتَابِ اللَّهِ (۵).

در این باب به همین چند حدیث اکتفاء می‌شود، زیرا مطلب روشن است. و البته احادیث در اهمیت و عظمت و فضیلت قرآن بسیار زیاد است که مقداری از آن بعداً نیز خواهد آمد.

- (۱) بحار الانوار / ج ۹۲ / ص ۲۵.
 (۲) مجمع البیان / ج ۱ / ص ۱۶.
 (۳) صحیح مسلم / ج ۲ / ص ۸۹۰ و سنن أبی داود / ج ۲ / ص ۱۸۵ و سنن ابن ماجه / ج ۲ / ص ۱۰۲۵.
 (۴) التفسیر الکبیر / ج ۱۰ / ص ۱۴۸.
 (۵) صحیح بخاری / ج ۳ / ص ۱۸۶ و ج ۶ / ص ۱۰۷ و صحیح مسلم / ج ۳ / ص ۱۲۵۶ و صحیح ترمذی / ج ۸ / ص ۲۷۳ و سنن نسائی / ج ۶ / ص ۲۴۰ و سنن ابن ماجه / ج ۲ / ص ۹۰۰.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(۱) كِتَابُ الطَّهَارَةِ وَالنَّجَاسَةِ

.....
أَبْوَابُ مَاءِ الْمَطْلُوقِ وَعَيْرِ الْمَطْلُوقِ
.....

۱- بَابُ الْمَاءِ طَاهِرٍ مُطَهِّرٍ يَرْفَعُ الْحَدَثَ وَيُزِيلُ الْخَبَثَ

وَالْوَضُوءَ مِنْ مَاءِ الْبَحْرِ وَفَضْلَ الْوَضُوءِ

قال الله تعالى: ... وَ أَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا (۱).
و قال : ... وَ يُنَزَّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ
عَنْكُمْ رِجْسَ الشَّيْطَانِ ... (۲).
و قال : ... فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ
الْمُطَهَّرِينَ (۳).

و همچنين آيه ۲۲۲ سوره بقره و آيات ديگر

°°

۱- ش قال رسول الله (ص): الْمَاءُ يُطَهِّرُ وَ لَا يُطَهَّرُ (۴).

يعنى: رسول خدا (ص) فرمود: آب پاک می‌کند و پاک نمی‌شود.

۲- ش أتى أهل البادية رسول الله (ص) فقالوا: يَا
رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ جِيَاظَنَا هَذِهِ تَرُدُّهَا السَّبَاعُ وَالْكِلَابُ وَالْبَهَائِمُ،
فَقَالَ (ص): لَهُمْ: لَهَا مَا أَخَذَتْ أَقْوَاهُهَا وَلَكُمْ سَائِرُ ذَلِكَ (۵).

يعنى: اهل صحرا (صحرائشيان) نزد رسول خدا آمدند و عرض کردند
يا رسول الله برحوضهاى ما: درندگان و سگان و حيوانات وارد
مى‌شود، رسول خدا (ص) فرمود: براى آنهاست آنچه دهانها نشان گرفته و

(۱) قرآن/ سوره فرقان/ آيه: ۴۸.
(۲) قرآن/ سوره انفال/ آيه: ۱۱.
(۳) قرآن/ سوره توبه/ آيه: ۱۰۸.
(۴) وسائل الشيعه / ج ۱/ ص ۱۰۰ و ۱۰۱.
(۵) وسائل الشيعه / ج ۱/ ص ۱۱۹.

برای شما باقی آن است .

۳- ج سئِلَ النَّبِيُّ (ص) عَنِ الْمَاءِ يَكُونُ فِي الْفَلَاةِ وَ مَا يَنْوِبُهُ مِنَ الدَّوَابِّ وَ السِّبَاعِ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ (۱).

یعنی: از رسول خدا (ص) سؤال شد از آبی که در صحراست که حیوانات و درندگان به آن وارد می‌شوند؟ رسول خدا (ص) فرمود: چون آب به دو قله رسید نجاست به خود نمی‌گیرد. و در روایت دیگر فرمود: إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَحْمِلِ نَجَسًا وَ لَأَبْسًا (۲). یعنی هرگاه آب به قدر دو قله شد نجاست به خود نگیرد و باکی نیست. و در حدیث دیگر فرموده: إِذَا كَانَ الْمَاءُ قُلَّتَيْنِ لَمْ يَنْجِسْهُ شَيْءٌ (۳). یعنی هرگاه آب به قدر دو قله باشد چیزی آن را نجس نمی‌کند. (قله، سیوی بزرگ است).

۴- ج عن جابر قال : سئِلَ النَّبِيُّ (ص) أَيْ تَوَضَّأُ بِمَاءٍ أَفْضَلَتِ الْحُمْرُ؟ قَالَ: نَعَمْ وَ بَلَمَا أَفْضَلَتِ السِّبَاعُ كُلُّهَا (۴)

یعنی: از جابر روایت شده که از رسول خدا (ص) سؤال شد آیا به آب مانده از شرب الاغها وضو بگیریم؟ فرمود: آری و با آبی که از جلو درندگان تمام آنها مانده است

۵- ج سَأَلَ رَجُلٌ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّا تَرَكِبُ الْبَحْرَ، وَ نَحْمِلُ مَعَنَا الْقَلْبِلَ مِنَ الْمَاءِ، فَإِنْ تَوَضَّأْنَا بِهِ عَطِشْنَا، أَمْ فَتَتَوَضَّأُ مِنْ مَاءِ الْبَحْرِ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): هُوَ الطَّهْرُ مَاءُهُ، الْحِلُّ مَيْتَتُهُ (۵).

یعنی: مردی از رسول خدا (ص) سؤال کرد و گفت یا رسول الله ما به دریا سوار می‌شویم و آب کمی با خود برمی‌داریم که اگر با آن وضو بگیریم تشنه می‌شویم، آیا با آب دریا وضو بگیریم؟ رسول خدا

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۱، و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۲۷.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۷۹.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۸۰.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۳.

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۰، و المصنف / ج ۱ / ص ۹۳ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۲۵.

(ص) فرمود: دریا پاک کننده است و مزده آن حلال است .

۶- ج عَنْ أَنَسِ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) دَعَا بِإِنَاءٍ مِنْ مَاءٍ فَأَتَى بِقَدَحٍ رَحْرَاحٍ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ مَاءٍ فَوَضَعَ أَطْرِبِعَهُ فِيهِ، قَالَ أَنَسٌ: فَجَعَلْتُ أَنْظُرَ إِلَى الْمَاءِ يَنْبُجُ مِنْ بَيْنِ أَطْرِبِعِهِ (ص)، قَالَ أَنَسٌ: فَحَزَرْتُ مَنْ تَوَضَّأَ مَا بَيْنَ السَّبْعِينَ إِلَى الثَّمَانِينَ (۱).

یعنی: از انس روایت شده که پیغمبر (ص) ظرف آبی را خواست پس قدح سرگشاده ای را برای او آوردند که در آن مقداری آب بود، حضرت انگشتان خود را در آن گذاشت ، انس گوید: من نظر کردم به آب که از میان انگشتانش می جوشید، انس گفت من نظر افکنده هفتاد تا هشتاد نفر از آن آب وضو گرفتند (مؤلف گوید ظاهراً این قضیه در غزوه حدیبیه بوده است .).

۷- م عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ تَوَضَّأَ أَوْ شَرِبَ مِنْ غَدِيرٍ كَانَ يُلْقَى فِيهِ لُحُومُ الْكِلَابِ، قَالَ: وَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ: وَ الْجَيْفُ فَذَكَرَ ذَلِكَ فَقَالَ لَهُ: إِنَّ الْمَاءَ لَا يَنْجِسُهُ شَيْءٌ (۲).

یعنی: از ابی سعید خدری روایت شده که پیغمبر وضو گرفت و یا آشامید از آب گودالی که در آن گوشت های سگها انداخته می شد، و آنرا نمی دانم جز اینکه لاشه ها که برای رسول خدا (ص) ذکر شد؟ فرمود: البته آب را چیزی نجس نمی کند .

۸- م عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ تَوَضَّأَ بِمَا أَفْضَلَتِ السَّبَاعُ (۳).

یعنی: از جابر بن عبدالله روایت شده که رسول خدا (ص) به آبی که از جلو درندگان زیاد آمده بود وضو گرفت .

۹- ش إِنْ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع) كَانَ يَشْرَبُ وَ هُوَ قَائِمٌ، ثُمَّ شَرِبَ مِنْ فَضْلِ وُضُوئِهِ قَائِمًا، فَالْتَفَتَ إِلَى الْحَسَنِ (ع) فَقَالَ يَا بَنِيَّ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۱ و ۸۲ .

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۷۸ .

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۷۷ .

رَأَيْتُ رَأَيْتُ جَدَّكَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَنَعَ هَكَذَا (۱).

یعنی: امیرالمؤمنین علی (ع) در حال ایستاده آب می‌نوشید سپس از زیادی آب وضوی خود ایستاده نوشید و توجه به امام حسن کرد و گفت ای فرزند من جدت را دیدم چنین کرد.

۱۰- ج عَنْ اسْمَاءَ قَالَتْ: جَاءَتِ امْرَأَةً إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَقَالَتْ: رَاخِدَانَا يُصِيبُ شَوْبَهَا مِنْ دَمِ الْحَيْضَةِ كَيْفَ تَصْنَعُ بِهِ؟ قَالَ: تَرِدُوهُ ثُمَّ تَقْرُصُهُ بِالْمَاءِ ثُمَّ تَنْضِجُهُ ثُمَّ تَطْلِي فِيهِ (۲).

یعنی: از اسماء روایت کرده‌اند که گفت: زنی خدمت پیغمبر (ص) آمد و گفت به جامه‌ای یکی از ما خون حیض می‌رسد چه بکند؟ رسول خدا (ص) فرمود: آن را برطرف کند سپس با آب بمالد و فشار دهد، سپس آب بریزد و آن را بشوید سپس در آن نماز کند.

۱۱- ج عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَامَ أَعْرَابِيٌّ فَبَالَ فِي الْمَسْجِدِ فَتَنَّا وَلَهُ النَّاسُ فَقَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ (ص): دَعُوهُ وَهَرِيقُوا عَلَيْهِ بَوْلَهُ سَجَلًا مِنْ مَاءٍ أَوْ ذَنْوَبًا مِنْ مَاءٍ، فَإِنَّمَا بُعِثْتُمْ مُسْرِبِينَ وَلَمْ تُبْعَثُوا مُعْسِرِينَ (۳).

یعنی: از ابوهریره روایت است که یک عرب بیابانی (پس از آنکه وارد مسجد شد و دو رکعت نماز خواند و گفت: اَللّٰهُمَّ ارْحَمْنِيْ وَ مَحَمَّدًا وَ لِاتْرَحِمَ مَعَنَا اَحَدًا فَقَالَ النَّبِيُّ (ص) لَقَدْ تَحَجَّرَتْ وَاِسْعًا. فَلَمْ يَلْبِثْ اَنْ قَامَ فِي نَاحِيَةٍ مِنَ الْمَسْجِدِ وَ بَالَ. ایستاد و در مسجد بول کرد، مردم به او صیحه زدند، رسول خدا (ص) فرمود: او را رها کنید و بربول او سطلی و یا ظرف بزرگی پراز آب بریزید که همانا وظیفه شما آسان گرفتن است نه سخت گیری.

۱۲- م عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ قَلْبُ لِعَطَاءٍ: اِنِّيْ رَأَيْتُ اِنْسَانًا مُنْكَشَفًا مَكْشُوفًا عَلَى الْحَوْضِ يَغْرِفُ بِيَدَيْهِ عَلَيَّ فَرْجَهُ، قَالَ: فَتَوَضَّأُ فَلَيْسَ عَلَيْكَ، اِنَّ الدِّينَ سَمْحٌ، قَدْ كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَقُولُ:

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۵۲.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۵ و ص ۱۵۲.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۶.

اسْمَحُوا يُسْمَعُ لَكُمْ، وَ قَدْ كَانَ مَن مَضَى لِأَيُّفِتْشُونَ عَن هَذَا وَلَا يُلْحَفُونَ فِيهِ يُعْنَى يُفْحِصُونَ عَنْهُ^(۱).

یعنی: عبدالرزاق از ابن جریج روایت کرده که او گفت به عطاء گفتیم: من انسانی را دیدم مکشوف العوره بر سر حوض آب را مشت می کرد بادیست و برفرچ خود می ریخت، او گفت وضو بگیر بر تو باکی نیست زیرا که دین آسان است، بتحقیق رسول خدا (ص) می فرمود: آسان گیرید که برای شما آسان گرفته شود، و بتحقیق گذشتگان از این قبیل چیزها فتوی نمی خواستند و اسراری نداشتند یعنی رها می کردند.

۱۳- م قال النبی (ص): لَا يُنَجِّسُ الْمَاءَ إِلَّا مَا غَيَّرَ رِيحَهُ أَوْ طَعْمَهُ أَوْ مَا غَلَبَ عَلَى رِيحِهِ وَ طَعْمِهِ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آب نجس نمی شود مگر آنکه بو و یا طعم آن تغییر کرده باشد یا وقتی که بر بو و طعم آن نجاست غلبه کند.

۱۴- قال النبی (ص): خَلَقَ اللَّهُ الْمَاءَ طَهُورًا لِأَيُّنَجِّسَهُ شَيْءٌ إِلَّا مَا غَيَّرَ لَوْنَهُ أَوْ طَعْمَهُ أَوْ رِيحَهُ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا آب را پاک کننده آفرید، چیزی آن را نجس نمی کند مگر آنکه رنگ و یا طعم و یا بوی آن را تغییر دهد.

۱۵- قال النبی (ص): إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ كُرًّا لَمْ يَحْمِلْ خَبْنًا^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون آب به مقدار کر رسید نجاست به خود نگیرد.

۱۶- ج عن عائشه قالت: كُنْتُ أَغْسِلُ الْجَنَابَةَ مِنْ ثَوْبِ النَّبِيِّ (ص) فَيَخْرُجُ إِلَى الصَّلَاةِ وَإِنْ بَقِيَ الْمَاءُ فِي ثَوْبِهِ^(۵).

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۷۳

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۸۰

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۲۶

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۲۷

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۸

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت من از جامه رسول خدا (ص) جنابت را (یعنی منی را) می‌شستم، پس آنجناب برای نماز بیرون می‌رفت درحالیکه آثار رطوبت در جامه‌اش باقی می‌بود. و عَنْهَا قَالَتْ: لَقَدْ رَأَيْتُنِي أَفْرَكُ الْمَنِيَّ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَرُكًا فَيُطَيِّ فِيهِ (۱). و در روایت دیگر رسول خدا (ص) فرمود: يُغْسَلُ الثَّوْبُ مِنَ الْبَوْلِ أَوْ الْغَائِطِ أَوْ الْمَنِيِّ (۲).

۱۷- ج قال النبی (ص): إِذَا اسْتَيْقَظَ أَحَدُكُمْ مِنْ نَوْمِهِ فَلَا يُدْخِلُ يَدَهُ فِي الْإِنَاءِ حَتَّى يَغْسِلَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَا يَدْرِي أَيُّنَ بَاتَتْ يَدُهُ أَوْ أَيُّنَ كَانَتْ تَطُوفُ يَدُهُ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه یکی از شما از خواب بیدار شد دست خود را در ظرف داخل نکند تا آنکه آنرا بشوید، زیرا یکی از شما در حال خواب نمی‌داند دست او کجا مانده و یا کجا گردانیده.

۱۸- م عن عبد الله بن عمر: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ يَغْسِلُ رَأْسَهُ فِي سَطَلٍ مِنْ نُحَاسٍ لِبَعْضِ أَزْوَاجِهِ (۴).

یعنی: از عبد الله بن عمر روایت شده که پیغمبر (ص) سر خود را در سطلی از مس که متعلق به بعضی از همسرانش بود، می‌شست.

۱۹- م عبد الرزاق عن معمر قال: سَأَلْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ عَنِ الْوُضُوءِ فِي النُّحَاسِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَغْسِلُ رَأْسَهُ فِي سَطَلٍ مِنْ نُحَاسٍ لِزَيْنَبِ بِنْتِ جَحْشٍ، فَقَالَ رَجُلٌ حِينَئِذٍ عِنْدَنَا وَمِنْ آلِ جَحْشٍ: نَعَمْ ذَلِكَ الْمِخْضَبُ عِنْدَنَا (۵).

یعنی: عبد الرزاق روایت کرده از معمر که گفت از عبد الله بن عمر سؤال کردم از وضوی در مس، در جواب گفت: رسول خدا (ص) سر خود را در سطلی از مس که مال زینب بنت جحش بود می‌شست، پس در این هنگام مردی از آل جحش گفت: آری آن ظرف نزد ما است.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۸.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۶۱.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۹ و ۱۰۰.

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۵۹ و ۶۰.

(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۶۰.

۲۰- م عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ صُبُّوا عَلَيَّ مِنْ سَبْعِ قَرَبٍ لَمْ تَحْلُلْ أَوْ كَيْتِهِنَّ فَأَعْهَدَ إِلَى النَّاسِ، قَالَتْ عَائِشَةُ: فَأَجْلَسْنَا هُ فِي مِخْضَبٍ لِحَفْصَةَ مِنْ نَحَابِ، وَ سَكَبْنَا عَلَيْهِ الْمَاءَ مِنْهُنَّ حَتَّى طَفِقَ يُشِيرُ إِلَيْنَا أَنْ قَدْ فَعَلْتُنَّ، ثُمَّ خَرَجَ (۱).

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) در مرضی که در آن وفات کرد فرمود: هفت مشک آب بر من بریزید که سر آنها بازنشده باشد تا با مردم عهدی تازه کنم، عایشه گفت: آنجناب را در پشتی از مس که مال حفصه بود نشان دیم و آب بر او ریختیم از آنها، تا آنکه آنحضرت به ما اشاره کرد که شما بجا آوردید، سپس خارج شد.

۲-باب ماء البئر

۱- ج عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) وَهُوَ يُقَالُ لَهُ: إِنَّهُ يُسْتَقَى لَكَ مِنْ بَيْرٍ بُضَاعَةٌ، وَ هِيَ بَيْرٌ يُلْقَى فِيهَا لِحُومُ الْكِلَابِ وَالْمَحَائِضِ وَ عَذْرُ النَّاسِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ لَا يَنْجِسُهُ شَيْءٌ (۲).

یعنی: ابوسعید خدری گفت شنیدم از رسول خدا (ص) در حالیکه به آنحضرت گفته می شد برای تو از چاه بُضَاعَةٌ آب آورده می شود، و حال آنکه در آن چاه گوشت های سگ و خون های حیض و غائط مردم ریخته می شود؟ حضرت فرمود: حقا آب پاک کننده است چیزی آن را نجس نمی کند (ابوداود صاحب کتاب صحیح گفته من با رداء خود آن چاه را اندازه گرفتم شش ذراع عرض چاه بود و از قتیبة بن سعید شنیدم که گفت از قییم آن چاه از عمق آن سؤال کردم؟ گفت چون آبش زیاد گردد تا عانه برسد، گفتیم چون کم گردد؟ گفت تا

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۶۰.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۰.

پاڤین عورت می‌رسد و از صاحب‌بستانی که چاه در آن می‌باشد پرسیدم که این چاه از حال اولیه‌اش تغییر کرده؟ گفت خیر^(۱).
روایت مذکور در مستدرک چنین آمده: قَالَ النَّبِيُّ (ص) وَقَدْ سُئِلَ عَنْ بَيْتٍ بُضَاعَةٌ: خَلَقَ اللَّهُ الْمَاءَ طَهْرًا لِأَيُّنَجْسُهُ شَيْءٌ إِلَّا مَا غَيَّرَ لَوْنَهُ أَوْ طَعْمَهُ أَوْ رِيحَهُ^(۲).

۲- ش قَالَ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الصَّادِقُ (ع) كَانَتْ فِي الْمَدِينَةِ بَيْتٌ وَسَطٌ مَزْبَلَةٌ، فَكَانَتْ الرِّيحُ تَهْبُتُ وَتُلْقِي فِيهَا الْقَذْرَ، وَكَانَ النَّبِيُّ (ص) يَتَوَضَّأُ مِنْهَا^(۳).

یعنی: در مدینه چاهی در میان مزبله‌ای بود که باد می‌وزید و کثافت در آن می‌انداخت و پیغمبر (ص) از آن وضو می‌گرفت. (معلوم می‌شود چاه بزرگی بوده که متأثر نمی‌شده).

۳- باب الماء تسخينه الشمس و الاستشفاء بالحمامات

۱- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): الْمَاءُ الَّذِي تَسَخَّنَهُ الشَّمْسُ لِاتَّوَضَّأُوا بِهِ، وَ لِاتَّغَسَّلُوا بِهِ وَ لِاتَّعَجِنُوا بِهِ، فَإِنَّهُ يُورِثُ الْبَرَصَ^(۴).
یعنی: رسول‌خدا (ص) فرمود: آبی که خورشید آن را گرم کرده به آن وضو مگیرید و غسل مکنید و خمیرنمائید که موجب برص می‌شود.

۲- ش نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الْإِسْتِشْفَاءِ بِالْحَمَّاتِ وَ هِيَ الْعَيُونُ الْحَارَّةُ الَّتِي تَكُونُ فِي الْجِبَالِ الَّتِي تُوْجَدُ مِنْهَا رَائِحَةُ الْكِبْرِيتِ^(۵).

یعنی: رسول‌خدا (ص) نهی کرد از شفا جستن به آبهای گرم که در کوهستانها می‌باشد و از آنها بوی کبریت یافت می‌شود.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۱.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۲۸.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۳۰.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۵۰ و ۱۵۱.

(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۶۰.

۴- باب النهی عن البول فی الماء الدائم

۱- ج قال رسول الله (ص) : **لَا يَبُولَنَّ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّائِمِ الَّذِي لَا يَجْرِي ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ** (۱) **وَفِي رِوَايَةٍ: ثُمَّ يَتَوَضَّأُ مِنْهُ** (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نباید یکی از شما در آب راکدی که جریان ندارد بول کند سپس در آن غسل و یا وضو بگیرد. و فی روایه اخرى: **نَهَى أَنْ يُبَالَ فِي الْمَاءِ الرَّائِدِ** (۳).

۲- م **نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يُبَالَ فِي الدَّائِمِ الَّذِي لَا يَجْرِي ثُمَّ يَغْتَسِلُ فِيهِ** (۴).
یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از بول کردن در آب ایستاده ای که جریان ندارد، سپس در آن غسل شود. و فی روایه: **نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يُبُولَ الرَّجُلُ فِي الْمَاءِ الْمُنْفَعِ** (۵). یعنی رسول خدا (ص) نهی نمود از بول کردن مرد در آب جمع شده و راکد.

۵- باب الماء يمسه الجنب او يدخله و طهارة بدن الجنب و

الحائض و جواز غسل الرجل والمرأة في اناء واحد

۱- ش عن علي (ع) قال: **سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنِ الْجَنْبِ وَالْحَائِضِ يَعْرِفَانِ فِي الثَّوْبِ حَتَّى يَلِصِقَ عَلَيْهِمَا؟ فَقَالَ: إِنْ الْخَيْضُ وَالْحَبَابَةُ حَيْثُ جَعَلَهُمَا اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَيْسَ فِي الْعَرَقِ، فَلَا يَنْسِلَانِ ثَوْبَهُمَا** (۶). **وَوَرَدَ مِثْلُ هَذَا الْحَدِيثِ فِي مُسْنَدِ زَيْدٍ** (۷).

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: از رسول خدا (ص) سؤال کردم از جنب و حائض در جامه خود عرق می کنند با اندازه ای که جامه بر

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۲
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۲ و المصنف / ج ۱ / ص ۸۹
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۲ و وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۴۱
(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۹۰
(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۸۹
(۶) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۱۰۳۸
(۷) مسند الامام زید / ص ۶۸

آنان می‌چسبد؟ فرمود: خدا حیض و جنابت را هرجا قرار داده در عرق قرار نداده، پس جامه خود را نشویند.

۲- ج عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: لَقِيَنِي رَسُولُ اللَّهِ (ص) مَرَّةً فِي طَرِيقٍ مِنْ طُرُقِ الْمَدِينَةِ وَ أَنَا جُنُبٌ فَأَخْتَنَسْتُ. وَ فِي رِوَايَةٍ فَاسْتَلْتُ فَذَهَبْتُ فَأَغْتَسَلْتُ كُمْ جِئْتُ فَقَالَ: أَيُّنَ كُنْتَ يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ قُلْتُ: رَبِّي كُنْتُ جُنُبًا فَكِرِهْتُ أَنْ أَجَالِسَكَ عَلَى غَيْرِ طَهَارَةٍ، قَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ إِنَّ الْمُسْلِمَ لَا يَنْجُسُ^(۱).

یعنی: از ابی‌هریره روایت است که گفت رسول‌خدا (ص) مراد در راهی از راههای مدینه ملاقات کرد در حالیکه من جنب بودم پس خود را از او مخفی نمودم، و به روایتی خود را عقب زدم و رفتم غسل کردم سپس آمدم، فرمود: کجا بودی ای اباهریره؟ عرض کردم من جنب بودم و خوش نداشتم مجالس باشما باشم بدون طهارت، فرمود: سُبْحَانَ اللَّهِ مسلمان نجس نیست.

۳- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ (ص): نَاوِلِينِي الْخُمْرَةَ مِنَ الْمَسْجِدِ فَقُلْتُ: رَبِّي حَائِضٌ، فَقَالَ: إِنَّ حَيْضَكَ كَيْسَتْ فِي يَدِي^(۲).

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت رسول‌خدا (ص) به من فرمود: سجاده مرا از مسجد بگیر، گفتم من حیضم، فرمود: حیض دردست تو نیست.

۴- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَغْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيَّ (ص) مِنْ رَأْسِي وَ أَحَدٍ كِلَانَا جُنُبٌ وَ كَانَ يَا مَرْبِي فَأَتَزَرُ فَيُبَاشِرُنِي وَ أَنَا حَائِضٌ وَ كَانَ يُخْرِجُ رَأْسَهُ إِلَيَّ وَ هُوَ مُعْتَكِفٌ فَأَغْسِلُهُ وَ أَنَا حَائِضٌ^(۳).

یعنی: روایت شده از عایشه که گفت من و پیغمبر (ص) از یک طرف غسل می‌کردیم در حالیکه هر دو جنب بودیم و حضرت مرا امر می‌کرد که لنگی ببندم، پس در حال حیض با من معانقه می‌کرد و در آغوش

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۵ و ۱۱۶.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۸.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۷ و ۱۱۸.

می‌گرفت و در حالیکه رسول خدا (ص) اعتکاف داشت سر خود را بیرون می‌کرد و من سر او را می‌شستم در حالیکه حائض بودم .

۵- م عبد الرزاق عن معمر عن قتادة: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) لَقِيَ حَذِيفَةَ فَأَهْوَى بِيَدِهِ إِلَى حَذِيفَةَ، فَقَالَ حَذِيفَةُ: إِنِّي جُنُبٌ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ الْمُؤْمِنَ لَا يَنْجُسُ^(۱).

یعنی: عبد الرزاق روایت کرده از معمر از قتاده که رسول خدا (ص) حذیفه را ملاقات کرد، پس دست خود را دراز کرد به سوی حذیفه که با او مصافحه کند، حذیفه گفت که من جنیم، رسول خدا (ص) فرمود: مؤمن نجس نیست (و اگر چه جنب باشد). و به روایت مسند زید (ص ۶۹) فرمود: إِنَّ الْمُسْلِمَ لَا يَنْجُسُ .

۶- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَعْتَسِلُ أَنَا وَالنَّبِيَّ (ص) مِنْ إِنَاءٍ وَاجِدٍ مِنْ قَدَحٍ يُقَالُ لَهُ الْفَرَقُ^(۲) وَفِي رِوَايَةٍ: وَنَحْنُ جُنُبَانِ^(۳) وَفِي رِوَايَةٍ: مِنَ الْجَنَابَةِ^(۴).

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: من و پیامبر (ص) از یک ظرف که نامش فرق بود غسل می‌کردیم. و در روایتی گفته در حالیکه جنب بودیم. و در روایتی غسل جنابت می‌کردیم. (فرق بفتح الفاء و التاء ظرفی است از مس که ۱۶ رطل آب می‌گیرد).

۷- ش كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَغْتَسِلُ بِخَمْسَةِ أَمْدَادٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ صَاحِبَتِهِ، وَ يَغْتَسِلَانِ جَمِيعًا مِنْ إِنَاءٍ وَاجِدٍ^(۵).
یعنی: رسول خدا (ص) غسل به پنج مد آب که بین خود و همسرش بود غسل می‌کرد و هر دو از یک ظرف غسل می‌کردند.

۸- ش عَنْ مَيْمُونَةَ قَالَتْ: أَجَنَّبْتُ أَنَا وَرَسُولُ اللَّهِ (ص) فَأَغْتَسَلْتُ مِنْ جَفْنَةٍ وَفَضَلْتُ فِيهَا فَضْلَةً فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ، فَأَغْتَسَلَ مِنْهَا (وَفِي رِوَايَةٍ يَغْتَسِلُ^(۶)) فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا فَضْلَةٌ مِنِّْي

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۲۴ .

(۲) التاج مع للاصول / ج ۱ / ص ۸۲ ، و ص ۱۱۱ .

(۳) التاج مع للاصول / ج ۱ / ص ۸۲ ، و المصنف / ج ۱ / ص ۲۶۹ .

(۴) التاج مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۱ .

(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۱۲ .

(۶) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۶۹ .

فَقَالَ: لَيْسَ لِلْمَاءِ جُنَابَةٌ (۱).

یعنی: روایت شده از میمونه همسر رسول خدا (ص) که گفت: من با رسول خدا (ص) جنب شدیم، پس من از ظرف بزرگی غسل کردم و مقداری آب در آن ظرف باقی ماند، پس از آن رسول خدا (ص) آمد و از آن غسل کرد، عرض کردم آن آب زیادتی مانده از من است فرمود: این آب جنابتی ندارد.

۹- ج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: رَأَيْتُ بَعْضَ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ (ص) فِي جَفْنَةٍ، فَجَاءَ النَّبِيُّ (ص) لِيَتَوَضَّأَ مِنْهَا أَوْ يَغْتَسِلَ فَقَالَتْ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي كُنْتُ جُنُبًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ الْمَاءَ لَا يَجُنُبُ (۲).

یعنی: ابن عباس روایت کرده که بعضی از همسرهای رسول خدا (ص) در ظرف بزرگی غسل کرد، پس از آن رسول خدا (ص) آمد که از آن ظرف وضو بگیرد و یا غسل کند، آن زن عرض کرد یا رسول الله من جنب بودم، رسول خدا (ص) فرمود: آب که جنب نمی‌شود. این روایت با اندک اختلاف لفظی در کتاب مستدرک نیز ذکر گردیده (۳).

۱۰- م عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ نِسَاءِ النَّبِيِّ (ص) اسْتَحَمَّتْ مِنْ جُنَابَةٍ فَجَاءَ النَّبِيُّ (ص) فِتَوَضَّأَ مِنْ فَضْلِهَا، فَقَالَتْ: إِنِّي رَأَيْتُكَ تَغْتَسِلُ مِنْهُ، فَقَالَ: إِنَّ الْمَاءَ لَا يَنْجِسُهُ شَيْءٌ (۴).

یعنی: روایت کرده ابن عباس که زنی از زنان پیامبر (ص) از جنابت استحمام کرد، پس از آن رسول خدا (ص) آمد و از زیادی آب آن وضو گرفت، آن زن گفت: من از آن آب غسل نموده‌ام، رسول خدا (ص) فرمود: آب را چیزی نجس نمی‌کند.

۱۱- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): لَا يَغْتَسِلُ أَحَدُكُمْ فِي الْمَاءِ الدَّارِمِ وَهُوَ جُنُبٌ (۵).

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۱۳ و ۱۶۹
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۲
 (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۰
 (۴) المصنف / ج ۱ / ص ۱۰۹
 (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۳

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: یکی از شما در آب را کد در حال جنابت غسل نکند (منظور آنستکه اگر آبی داخل ظرف و کم است داخل ظرف نشود که آب را کثیف و مستعمل کند، بلکه از ظرف آب برداشته و در خارج از ظرف خود را بشوید. و ممکن است این حدیث حمل شود بر آبی که مانده و تغییر نموده.)

۱۲- م نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يَتَوَضَّأَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از اینکه مرد از پیش مانده زن وضو بگیرد.

۱۳- م عَنْ حَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحَمِيرِيِّ عَنْ رَجُلٍ صَحِبَ النَّبِيَّ (ص) ثَلَاثَ سِنِينَ أَنَّهُ قَالَ: نَهَى أَنْ يَتَوَضَّأَ الرَّجُلُ بِفَضْلِ الْمَرْأَةِ (۲).

یعنی: حمید بن عبدالرحمن حمیری روایت کرده از مردی که سه سال صاحب پیغمبر (ص) بوده که او گفت: پیغمبر (ص) نهی نمود از اینکه مرد وضو بگیرد از پیش مانده زن.

۱۴- م عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَشْرَبُ فِي الْإِنَاءِ وَ إِنَاءِ حَائِضٍ فَيَأْخُذُهُ النَّبِيُّ (ص) فَيَضَعُ فَاهُ عَلَيَّ مَوْضِعَ فَيَشْرَبُ وَ كُنْتُ أَخْذُ الْعَرَقَ فَاتَّهَشُ مِنْهُ، فَيَأْخُذُهُ مِنِّي ثُمَّ يَضَعُ فَاهُ عَلَيَّ مَوْضِعَ فَيَشْرَبُ مِنْهُ (۳).

یعنی: روایت شده از عایشه که گفت: من در حال حیض در ظرفی آب می نوشیدم، پس پیغمبر (ص) از من می گرفت پس دهان من را می گذاشت در محل دهان من و می آشامید و من گوشت را از استخوان می گرفتم و از آن می مکیدم پس آنحضرت از من می گرفت و دهان بر موضع دهان من می گذاشت و می مکید.

۱۵- م عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ يَغْتَسِلُ بِفَضْلِ مَيْمُونَةَ وَ ذَلِكَ أَبِي سَأَلْتُهُ عَنِ الْجُنُبِينَ يَغْتَسِلَانِ جَمِيعًا (۴).

یعنی: از ابن عباس نقل شده که رسول خدا (ص) با آب باقی مانده از

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۰۶

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۰۶

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۰۸

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۲۷۰

میمونه غسل می‌کرد، و این فرمایش را و برای این بود که من از دو جنبی که با هم غسل می‌کنند سؤال کردم.

۱۶- م عَنْ مَيْمُونَةَ قَالَتْ : كُنْتُ أَعْتَسِلُ أَنَا وَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي إِتْنَاءٍ وَاحِدٍ (۱).

یعنی: از میمونه روایت شده که گفت من و رسول خدا (ص) در یک طرف غسل می‌کردیم.

۱۷- م عَنْ عَطَاءٍ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا أَخْبَرَتْهُ عَنِ النَّبِيِّ (ص) وَ عَنْهَا أَنَّهُمَا شَرَعَا جَمِيعًا وَ هُمَا جُنْبٌ فِي إِتْنَاءٍ وَاحِدٍ (۲).

یعنی: عطاء از عایشه روایت کرده که آن زن خبر داد او را از خودش و از رسول خدا (ص) که هر دو شروع به غسل کردند در حالیکه هر دو جنب بودند در یک طرف.

۱۸- م عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) وَ إِيَّاهَا كَانَا يَغْتَسِلَانِ مِنَ الْإِتْنَاءِ الْوَاحِدِ كِلَاهُمَا يَغْرِفُ مِنْهُ وَ هُمَا جُنْبٌ (۳).

یعنی: از عایشه روایت شده که رسول خدا (ص) و او غسل می‌کردند از یک طرف، هر دو از آن طرف مشت می‌کردند در حالیکه هر دو جنب بودند.

۶- باب طهارة بول الرضيع يصب الماء عليه

۱- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : أَتَى رَسُولَ اللَّهِ (ص) بِبِصِيٍّ يَرْضَعُ قَبَالَ فِي جِجْرِهِ فَدَعَا بِمَاءٍ فَصَبَّهُ عَلَيْهِ (۴).

یعنی از عایشه روایت آمده که گفت بچه شیرخواری را نزد رسول خدا (ص) آوردند و او بردا من حضرت بول کرد، آن جناب آبی خواست و بر آن ریخت. در کتاب مصنف حدیث فوق با اندک اختلاف لفظی

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۶۹.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۶۸.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۶۹.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۷.

ذکر شده (۱).

۲- م عَنْ زَيْنَبِ بِنْتِ جَحْشٍ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) نَائِمًا فِي بَيْتِي، فَجَاءَ حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ يَدْرَجُ فَخَشَيْتُ أَنْ يُوقِظَهُ فَعَلَّتَهُ بِشْيءٍ، قَالَتْ: ثُمَّ عَقَلْتُ عَنْهُ، فَقَعَدَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي النَّبِيِّ (ص) فَوَضَعَ طَرَفَ دَكْرِهِ فِي سُرَّةِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَبَالَ فِيهَا، قَالَتْ: فَفَزِعْتُ لِدَلِيكَ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص) هَاتِي مَاءً فَصَبَّهُ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: يُنْضَحُ بَوْلُ الْغُلَامِ وَيُغْسَلُ بَوْلُ الْجَارِيَةِ (۲).

یعنی: از زینب بنت جحش روایت شده که گفت رسول خدا (ص) در خانه من خوابیده بود پس حسین بن علی بل می‌رفت یعنی سرزانی راه می‌رفت، من ترسیدم که پیغمبر را بیدار کند پس حسین (ع) را به چیزی مشغول کردم سپس از او غفلت کردم که برشکم پیغمبر نشست و ذکرش را در ناف پیغمبر گذاشت و بول کرد، زینب گفت من به فرزند آمدم، پیغمبر (ص) فرمود آبی بیاور، پس آنحضرت آب را بر آن ریخت سپس فرمود: بول پسر بچه را آب پاش می‌شود و بول دختر بچه شسته می‌شود.

۳- م عَنْ أُمِّ قَيْسِ بِنْتِ مِحْصَنِ الَّتِي كَانَتْ مِنَ الْمُهَاجِرَاتِ الْأُولَى اللَّاتِي بَايَعَنَ النَّبِيُّ (ص) قَالَتْ: أَنَّ ابْنَتَهَا ذَلِكَ يَالَ فِي جِمْبِرِ النَّبِيِّ (ص) فَدَعَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِمَاءٍ فَصَبَّهُ عَلَيَّ بَوْلِهِ وَلَمْ يُغْسَلْهُ فَمَضَتْ السَّنَةُ بِذَلِكَ مِنَ النَّضْحِ عَلَيَّ بَوْلٍ مِنْ كَمَا كَلَّ مِنَ الْغُلَامِ، وَ يُغْسَلُ بَوْلٌ مَنْ أَكَلَ مِنْهُمْ (۳).

یعنی: از ام قیس بنت محسن که از زنان مهاجرات اولیه بود که با پیغمبر (ص) بیعت نمودند روایت شده که گفت: پسرش در دام پیغمبر (ص) بول کرد، پس پیغمبر (ص) آبی خواست و آنرا بر بول او ریخت و آنرا نشست، پس سنت بهمین جاری شد که بر بول بچه‌هایی که طعام خور نیستند آب پاشیده شود و بول بچه غذا خور شسته شود.

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۳۸۱

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۳۸۱ و ۳۸۲

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۳۸۰

۴- م عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي بَوْلِ الصَّبِيِّ قَالَ: يَصَبُّ عَلَيْهِ مِثْلَهُ مِنَ الْمَاءِ ، قَالَ: كَذَلِكَ صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِبَوْلِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ (ع) (۱).

یعنی: از ابن عباس درباره بول پسر بچه روایت شده که: آب می‌مانند آن (بهمان مقدار) بر آن ریخته شود، گفته: این چنین رسول خدا (ص) عمل کرد به بول حسین بن علی (ع).

۵- م عَنْ قَابُوسِ بْنِ الْمَخَارِقِ يَرْفَعُهُ إِلَى النَّبِيِّ (ص) قَالَ: يُغَسَّلُ بَوْلُ الْجَارِيَةِ وَ يُنَضَّحُ بَوْلُ الصَّبِيِّ (۲).

یعنی: از قابوس بن مخارق روایت شده که او مرفوعاً از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: بول دختر بچه شسته می‌شود، و بول پسر بچه آب ریخته می‌گردد.

۶- ج عَنْ لَبَابَةَ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَتْ: كَانَ الْحُسَيْنُ فِي حَجْرٍ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَبَالَ عَلَيْهِ فَقُلْتُ: الْبَسُّ ثَوْبًا وَ أَعْطَنِي إِذَا رَكَ حَتَّى أَعْسِلَهُ قَالَ: إِنَّمَا يُغَسَّلُ مِنْ بَوْلِ الْأُنْثَى وَ يُنَضَّحُ مِنْ بَوْلِ الذَّكَرِ (۳).

یعنی: از لبابه بنت حارث روایت آمده که گفت حسین (ع) در دامن رسول خدا (ص) بود و بر آن بول کرد. من گفتم جامه‌ای بپوش و دامن خود را به من بده بشویم؟ حضرت فرمود: همانا از بول دختر شسته می‌شود و از بول پسر آب پاشیده می‌شود.

۷- ج عَنْ أُمِّ قَيْسٍ بِنْتِ مِحْصَنٍ أَنَّهَا أَتَتْ بِابْنِ لَهَا صَغِيرٍ لَمْ يَأْكُلِ الطَّعَامَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَأَجَلَسَهُ فِي حَجْرِهِ فَبَالَ عَلَيَّ ثَوْبَهُ، فَدَعَا بِمَاءٍ فَنَضَّحَهُ وَلَمْ يَغْسِلْهُ (۴) وَ فِي رِوَايَةٍ: فَلَمْ يَزِدْ عَلَيَّ أَنْ تَضَّحَ بِالْمَاءِ (۵).

یعنی: از ام قیس بنت محصن روایت شده که پسر کوچک خود را که

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۳۸۱.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۳۸۰ و ۳۸۱.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۷.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۶ و ۸۷.

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۷.

طعام خور نبود خدمت رسول خدا (ص) آورد، حضرت او را دردا من خود نهاد و او برجامه حضرت بول کرد، آن جناب آبی خواست و بر جامه پاشید و آنرا نشست، و در روایتی: آنحضرت بزریختن آب زیاد ننمود.

۸- م عن أم قیس بنت محصن الأسدیة أخت عکاشة قالت : جاءت ببا بن لها قد أعلقت عليه، تخاف أن يكون به العذرة، فقال النبي (ص) : على ما ذا تدغرون أولادكم بهذه العلق؟ عليكم بهذا العود الهندي يعني الكست، فإن فيه أربعة آشفية، منها ذات الجنب، ثم أخذ النبي (ص) صيتها فوضعه في حجره، فسأل عليه قداعا بماء فنضحه، ولم يكن الصبي بلغ أن يأكل الطعام (۱).
یعنی: از ام قیس بنت محصن اسدیه خواهر عکاشه روایت شده که گفت: فرزند خود را که چیزی برا و آویزان کرده بود که از چشم زخم می ترسید آورد، پس پیغمبر (ص) به او فرمود: برای چه به او لادخود فشار می آوری به این بندها؟ بر شما باد به عود هندی یعنی کست که میوه درختی است در هند و اروپا که در آن چهار شفا می باشد از جمله برای ذات الجنب، سپس رسول خدا (ص) پسرا و او را گرفت و در دامن خود گذاشت، پس بردا من حضرت بول کرد، پس حضرت بر آن آب پاشید، و آن بچه غذا خور نشده بود.

۹- ش عن أم الفضل زوجة العباس أنها جاءت الحسين إلى رسول الله (ص) فقال على ثوبه فقرضته فبكي، فقال النبي (ص) مهلاً يا أم الفضل فهذا ثوبي يغسل، وقد أوجعت ابني (۲).
یعنی: ام الفضل همسر عباس روایت کرده که او حسین (ع) را نزد رسول خدا (ص) آورد، پس او برجامه آنحضرت بول کرد، ام الفضل طفل را از رسول خدا (ص) جدا کرد و او گریه کرد، رسول خدا (ص) فرمود: ای ام الفضل مدارا کن این جامه من شسته می شود و حال آنکه تو فرزند مرا آزار نمودی.

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۳۷۹.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۱۰۰۸.

۱۰- ش إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) أَتَى بِالْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ (ع) فَوَضَعَ فِي حَجْرِهِ فَبَالَ عَلَيْهِ فَأَخَذَهُ فَقَالَ: لَا تَزْرِمُوا ابْنِي، ثُمَّ كَفَا بِمَاءٍ قَصَبٌ عَلَيْهِ (۱).

یعنی: حسین بن علی (ع) را خدمت رسول خدا (ص) آوردند، حضرت، او را در دامن خود نهاد و آن طفل بر دامن او بول کرد، پس او را گرفتند، حضرت فرمود: بول فرزندم را قطع مکنید سپس آب سی خواست و بر آن پاشید. همچنین در کتاب مستدرک از حضرت امیر (ع) روایت کرده که فرمود: بَالَ الْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ (ع) عَلَى ثَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) قَبْلَ أَنْ يَطْعَمَا فَلَمْ يَغْسِلْ بَوْلَهُمَا مِنْ ثَوْبِهِ (۲). یعنی: حسن و حسین (ع) قبل از آنکه طعام خور باشند بر جامه رسول خدا (ص) بول کردند پس آنحضرت بول ایشان را از جامه اش نشست.

۷-باب طهارة المِسْكِ

۱- ش كَأَنَّكَ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص) مِمْسُكَةٌ إِذَا هُوَ تَوَضَّأَ أَخَذَهَا بِبَيْدِهِ وَ هِيَ رَطْبَةٌ، فَكَانَ إِذَا خَرَجَ عَرَفُوا أَنَّهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِرَأْسِ حَيْثِهِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) ظرف مشکى داشت که هر وقت وضو می گرفت آن را با دست می گرفت در حالیکه تر بود، پس چون خارج می شد بواسطه بوی آن می فهمیدند که او رسول الله (ص) است.

۲- ش إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ يَتَطَيَّبُ بِالْمِسْكِ حَتَّى يُرَى وَبَيْصُهُ فِي مَفَارِقِهِ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) خود را چنان با مشک معطر می کرد که آثار براق مشک در فرقی سر او دیده می شد.

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۱۰۰۸.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۶۰.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۱۰۷۸ و ۱۰۷۹.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۴۵.

۸- باب الاسئار و

طهارة البول و الروث من کل ما یؤکل لحمه

- ۱- قال رسول الله (ص): لأبأس بسور ما أكل لحمه (۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به پیش مانده مأكول اللحم باکی نیست.
- ۲- ش قال رسول الله (ص): كل شيء يجتر فسوره حلال و لعابه حلال (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر حیوانی که نشخوار کند پیش مانده آن حلال و آب دها نش حلال یعنی پاک است.
- ۳- ش قال رسول الله (ص): لأبأس ببول ما أكل لحمه (۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به بول مأكول اللحم باکی نیست.
- ۴- ج قال النبي (ص): إذا وقع الذباب في إناء أحدكم فليغمسه كله، ثم ليطره، فإن في أحد جناحيه شفاء، وفي الآخر داء (۴).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون در ظرف یکی از شما مگس افتاد تمام آن را فروبرد سپس بیرون افکند زیرا در یکی از دو پیران شفا و در دیگری درد است.
- ۵- ش ران النبي (ص) نهى عن أكل سور الفأر (۵).
یعنی: رسول خدا (ص) نهی کرد از خوردن پیش مانده موش.

همچنین نقل شده که رسول خدا (ص) در مورد یکی از بیماریها دستور آشامیدن شیرو بول شتر داده که شرح آن در کتاب الطب و کتاب الحد و خواهد آمد.

-
- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۰
(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۶۷ و ج ۲ / ص ۱۰۱۴
(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۱۰۱۲
(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۹ و ج ۳ / ص ۱۲۷ و ۱۲۸
(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۷۲

۹-باب سور الهرة

۱- عَنْ دَاوُدَ بْنِ صَالِحِ بْنِ دِينَارِ التَّمَارِ، عَنْ أُمِّهِ، أَنَّ مَوْلَاتِهَا أَرْسَلَتْهَا بِبَهْرِيَسَةَ إِلَى عَائِشَةَ (رَهْ)، فَوَجَدَتْهَا تَصَلِّي، فَأَشَارَتْ إِلَى أَنْ يَضَعِيهَا، فَجَاءَتْ هَرَّةٌ فَأَكَلَتْ مِنْهَا، فَلَمَّا انْصَرَفَتْ أَكَلَتْ مِنْ حَيْثُ أَكَلَتْ الْهَرَّةُ، فَقَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: «إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجِسٍ، إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَافِينَ عَلَيْكُمْ». وَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَتَوَضَّأُ بِفَمْلِهَا (۱).
یعنی: از داود بن صالح بن دینار تمار از مادرش روایت است که کنیز او گوشت کوبیده‌ای را برای عایشه فرستاد، پس دید او دارد نماز می‌خواند و اشاره کرد که زمین بگذار. پس گربه‌های آمد و از آن خورد، پس چون عایشه نماز را تمام کرد از همانجایی که گربه خورده بود تناول کرد و خورد و گفت: رسول خدا (ص) فرمود: گربه نجس نیست همانا او از طواف کنندگان بر شماست و بتحقیق دیدم رسول خدا (ص) از پس مانده گربه وضو می‌گیرد.

۲- م عبد الرزاق عن ابن جریج عن هشام بن عروة عن اسحاق بن عبد الله عن امرأة عن امرأة عن أمها وكانت تحت أبي قتادة أن أمها أخبرتها: أن أبا قتادة زارهم، فسكبوا له وضوءاً، فدننت منه هرة، فأصغى إليها الإناء الذي فيه وضوءه، فشربت منه، ثم تَوَضَّأَ بِفَمْلِهَا، فَعَجِبُوا مِنْ ذَلِكَ، قَالَ أَبُو قَتَادَةَ: إِنَّ نَبِيَّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: إِنَّهَا لَيْسَتْ بِنَجِسٍ، إِنَّهَا مِنَ الطَّوَافِينَ عَلَيْكُمْ (۲).

یعنی: عبد الرزاق صاحب کتاب مصنف روایت کرده از هشام بن عروه از اسحاق بن عبد الله از زنی و او از مادرش که همسر ابی قتاده بوده که مادرش او را خبر داد که اباقتاده به زیارت ایشان آمد پس برای او آب وضو حاضر کردند، پس در این هنگام گربه‌های نزدیک آمد و خود را به آن آب وضو رسانید و از آن آشامید، سپس

(۱) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۲۰.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۰۰.

اباقتاده از آب پیش مانده گریه وضو گرفت، و آنان از این کار عجب کردند، ابوقتاده گفت که: من از رسول خدا (ص) شنیده‌ام که آنحضرت می‌فرمود: گریه نجس نیست و از طواف کنندگان بر شماس است.

۳- ج عَنْ كَبْشَةَ بِنْتِ كَعْبٍ قَالَتْ : دَخَلَ ابُوقْتَادَةَ ، فَسَكَبَتْ لَهُ وُضُوءًا ، فَجَاءَتْ هِرَّةٌ فَشَرِبَتْ مِنْهُ فَأَصْفَى لَهَا الْإِنَاءَ حَتَّى شَرِبَتْ ، فَرَأَى أَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ ، فَقَالَ : أَتَعْجِبِينَ يَا بِنْتَ أَخِي؟ فَقُلْتُ : نَعَمْ ، فَقَالَ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ : إِنَّهَا لَكَيْسٌ بِنَجَسٍ ، إِنَّهَا مِنَ الطَّوَافِينَ عَلَيْكُمْ وَ الطَّوَافَاتِ (۱).

یعنی: از کبشه دختر کعب بن مالک روایت شده که گفت: ابوقتاده بر من وارد شد، پس برایش آب وضو حاضر کردم، پس گریه آمد تا از آن بیاشامد، پس ابوقتاده ظرف را به گریه رساند و مهیا کرد تا آن حیوان آشامد، در این هنگام اباقتاده دید که من با نظر تعجب به او نگاه می‌کنم، گفت: ای دختر برادرم آیا عجب می‌کنی؟ گفتم: آری، ابوقتاده گفت که رسول خدا (ص) فرموده: گریه نجس نیست، بلکه این حیوان از طواف کنندگان بر شماس است.

۴- م عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : كُنْتُ أَتَوَضَّأُ أَنَا وَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مِنْ إِنَاءٍ قَدْ أَصَابَ مِنْهُ الْهَرَّةُ قَبْلَ ذَلِكَ (۲).

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: من و رسول خدا (ص) وضو می‌گرفتیم از ظرفی که قبل از وضو گریه از آن آشامیده بود.

۵- م عبدالرزاق عن ابن جريج قال: اخبرني صدقة بن يسار قال: تَوَضَّأُ النَّبِيُّ (ص) يَوْمًا فَاحْتَبَسَ عَنْ أَصْحَابِهِ ثُمَّ خَرَجَ ، فَقَالُوا : مَا حَبَسَكَ؟ قَالَ : دَوَيْبَةُ شَرِبَتْ الْهَرَّةُ قَالَ صَدَقَةٌ : لِأَدْرِي أَمِنْ وُضُوءِهِمْ أَمْ مِنْ فَضْلِ وُضُوءِهِمْ لِأَدْرِي ، وَقَالَ رَجُلٌ حِينَئِذٍ عِنْدَنَا مِمَّنْ سَمِعَ الْعِلْمَ : بَلَى مِنْ وُضُوءِهِمْ (۳).

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۳.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۰۲.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۰۳.

یعنی: عبدالرزاق روایت کرده از ابن جریج که گفت صدقه بن یسار مرا خبر داد و گفت: پیغمبر (ص) خواست روزی وضو بگیرد پس از اصحاب خود جدا گردید (به مکانی برای وضو گرفتن رفت) سپس بیرون آمد، اصحاب عرض کردند: چه شمارا نگاه داشت و باعث طولانی شدن شد؟ آنحضرت فرمود: گریه‌ای که حیوان کوچکی است آب آشامید. صدقه گفت: نمی‌دانم آیا از آب وضوی او آب آشامید و یا از زیادی آن نمی‌دانم، و مردی در آن هنگام از کسانی که دارای دانش بود نزدما بود و گفت: بلکه از آب وضوی او.

۶- عن علی (ع) قال: بَيْنَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَتَوَضَّأُ إِذْ لَادَ بِهِ هَذَا الْبَيْتِ فَعَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنَّهُ عَطْشَانٌ فَأَصْغَى إِلَيْهِ الْإِنَاءَ حَتَّى شَرِبَ مِنْهُ الْبَهْرُ ثُمَّ تَوَضَّأَ بِفَضْلِهِ (۱).

یعنی: از حضرت امیر (ع) روایت شده که فرمود: در بین آنکه رسول خدا (ص) وضو می‌گرفت که ناگاه گریه‌خانه به او پناه برد، رسول خدا (ص) دانست که او عطشان و تشنه است، پس ظرف آب را برای گریه نگاه داشت تا از آن نوشید، سپس با باقی مانده آن وضو گرفت.

۷- قال رسول الله (ص): إِنَّ الْهِرَّةَ لَيْسَتْ بِنَجَسٍ إِنَّمَا هِيَ مِنَ الطَّوَافِينَ وَ الطَّوَافَاتِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: گریه نجس نیست، اینست و جزاین نیست که گریه، از طوافین و طوافات است. مقصود آنستکه گریه‌های مذکور از طوافین و گریه‌های مونث از طوافات می‌باشند.

۸- قال رسول الله (ص): الْهِرَّةُ لَا تَقَطُّ الصَّلَاةَ، لِأَنَّهَا مِنْ مَتَاعِ الْبَيْتِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: گریه نماز را قطع نمی‌کند زیرا که او از متاع خانه است.

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۵.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۰۱.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۳۱.

۱۰- باب الفأرة تموت في السمن

۱- ج عَنْ مَيْمُونَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) سُئِلَ عَنِ فَاْرَةٍ سَقَطَتْ فِي سَمْنٍ؟ فَقَالَ: أَلْقَوْهَا وَ مَا حَوْلَهَا وَ كُلُّوا سَمْنَكُمْ^(۱).
 یعنی: از میمونه روایت شده که رسول خدا (ص) سؤال شد از موشی که در روغن افتاده؟ حضرت فرمود: آن موش و اطرافش را بیرون بریزید و روغن خودتان را بخورید.

۲- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا وَقَعَتِ الْفَاْرَةُ فِي السَّمْنِ فَإِنْ كَانَ جَامِدًا فَأَلْقَوْهَا وَ مَا حَوْلَهَا وَ إِنْ كَانَ مَائِعًا فَلَاتَقْرَبُوهُ^(۲).
 یعنی: چون موش در روغن بیفتد پس اگر روغن جامد است آن موش و اطراف آن را بیندازید و اگر مایع است به آن نزدیک نشوید.

۳- م سُئِلَ النَّبِيُّ (ص) عَنِ الْفَاْرَةِ تَقَعُ فِي السَّمْنِ؟ قَالَ: إِذَا كَانَ جَامِدًا فَأَلْقَوْهَا وَ مَا حَوْلَهَا وَ إِنْ كَانَ مَائِعًا فَلَاتَقْرَبُوهُ^(۳).
 یعنی: از پیغمبر سؤال شد از موشی که در روغن می افتد؟ فرمود: هرگاه روغن جامد باشد موش و اطراف آن را بیرون بیندازید، و اگر مایع است به آن نزدیک نشوید.

۴- م سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الْفَاْرَةِ تَقَعُ فِي السَّمْنِ؟ قَالَ: إِنْ كَانَ جَامِدًا أَخَذْ مَا حَوْلَهَا قَدْرَ الْكَفِّ، وَ أَكِلْ بَقِيَّتَهُ^(۴).
 یعنی: از رسول خدا (ص) سؤال شد از موشی که در روغن می افتد؟ فرمود: اگر جامد است اطراف آن به اندازه کف دست گرفته شود و باقی آن خورده شود.

۵- م سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الْفَاْرَةِ تَقَعُ فِي السَّمْنِ؟

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۸
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۸
 (۳) المصنف / ج ۱ / ص ۸۴
 (۴) المصنف / ج ۱ / ص ۸۵

قَالَ: إِنْ كَانَ جُمِدًا أَخَذَ مَا حَوْلَهَا قَدْرَ الْكَفِّ، وَإِذَا وَقَعَتْ فِي
الزَّيْتِ اسْتُصْبِحَ (۱)

یعنی: از رسول خدا (ص) سؤال شد از موشی که در روغن می افتد؟
فرمود: اگر روغن جامد باشد باید اطراف آن به قدر کف دست
گرفته شود، و چون در روغن زیت افتد آن را به عنوان چـراغ
بیفروزید.

۱۱-باب الْكَلْبِ يَلِغُ فِي الْإِنَاءِ

۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا وَلِغَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءٍ
أَحَدِكُمْ فَلْيَرْقَهُ ثُمَّ لِيَسْلُهُ سَبْعَ مَرَارٍ (۲). وَ فِي رُؤَايَةٍ: إِحْدَاهُنَّ
بِالْتَّرَابِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون سگ در ظرف یکی از شما زد
باید آن را بریزد پس آن را هفت مرتبه بشوید. و در روایتی فرمود:
یکی از آنها با خاک باشد. و در روایتی: السَّابِعَةَ بِالتَّرَابِ (۴).
یعنی هفتم آنها با خاک باشد

۲- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): طَهَّرُوا إِنَاءَ أَحَدِكُمْ إِذَا وَلِغَ
فِيهِ الْكَلْبُ أَنْ يَغْسِلَهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: پاکی ظرف یکی از شما وقتی سگی در
آن زبان زد این است که هفت مرتبه آن را بشوئی.

---

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۸۵.
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۵.
(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۶۷. و التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۵.
(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۵.
(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۹۶.

۳- م قال رسول الله (ص): إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي الْإِنَاءِ
فَاغْسِلُوهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ ، أُولَاهُنَّ بِالتُّرَابِ (۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون سگ در ظرف زبان زد آن را هفت
مرتبہ بشوئید کہ اول آنها با خاک باشد.

۴- قال رسول الله (ص): طَهَّرُوا رِأْسَكُمْ إِذَا وَلَغَ فِيهِ
الْكَلْبُ أَنْ يُغْسَلَ بِالتُّرَابِ ثُمَّ بِالمَاءِ (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: پاکی ظرف شما چون سگ در آن زبان
زد این است کہ با خاک سپس با آب شسته شود.

۵- م قال رسول الله (ص): إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءٍ
أَحَدِكُمْ فَلْيَغْسِلْهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ (۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون سگ در ظرف یکی از شما زبان زد
آن را هفت مرتبہ بشوید.

۶- ش عن أبي عبد الله (ع) قال: إِنَّ النَّبِيَّ (ص) أَمَرَ
بِغُسْلِهَا أَوْ غَسَلِ رُطُوبَةَ الْكَلْبِ (۴).
یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت آمده کہ: پیغمبر (ص) امر کرد به
شستن رطوبتی کہ از سگ برسد.

۷- قال رسول الله (ص): إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي الْإِنَاءِ
فَاغْسِلُوهُ سَبْعَ مَرَّاتٍ ، وَعَقِّرُوهُ الثَّامِنَةَ بِالتُّرَابِ (۵).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون سگ در ظرف زبان مالید پس آن را
هفت مرتبہ بشوئید و در مرتبہ هشتم آن را خاک مالی کنید.

---

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۹۶ و التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۵.
(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۶۷.
(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۹۷.
(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۱۰۱۵.
(۵) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۲۳۵ و سنن نسائی / ج ۱ / ص ۵۴.

۱۲- باب جلود المیته اذا دبغت

۱- ج عن ابی عباس ان رسول الله (ص) وجد شاة مئیتة اعطیتها مولاة لمیمونه من الصدقة، فقال رسول الله (ص): هلا انتفعتم بجلدها؟ قالوا: ائتها مئیتة، فقال: انما حرم اكلها (۱).

یعنی: ابن عباس روایت کرده که رسول خدا (ص) گوسفند مرده ای را یافت که به کنیز میمونه از صدقه داده شده بود، رسول خدا (ص) فرمود: چرا از پوست آن بهره نبردید؟ گفتند که: آن، میته است. رسول خدا (ص) فرمود: همانا خوردنش حرام است.

۲- ش عن علی بن ابی المغیره قال: قلت لابی عبد الله جعلت فداک المیته ینتفع منها بشئ؟ فقال: لا، قلت: بلعنا ان رسول الله (ص) مر بشاة مئیتة، فقال: ما کان علی اهل هذه الشاة اذ لم ینتفعوا بلحمها ان ینتفعوا بياهاها؟ قال: تلک شاة لسودة بنت زمعة زوجة النبی (ص)، و كانت شاة مهزولة لا ینتفع بلحمها فترکوها حتی ماتت، فقال رسول الله (ص) ما کان علی اهلها اذ لم ینتفعوا بلحمها ان ینتفعوا بياهاها، ائ تذکری (۲).

یعنی: علی بن ابی المغیره گوید به امام صادق (ع) گفتم فدایت شوم به چیزی از میته نفع برده می شود؟ فرمود: نه. گفتم: به ما رسیده که رسول خدا (ص) به گوسفند مرده گذشت و فرمود: باکی

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۴.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۱۰۸۰.

بر صاحب این گوسفند نبود که به گوشت آن بهره نبرند و به پوستش بهره نبرند؟ امام فرمود: آن گوسفند سوده بنت زمعه همسر پیغمبر (ص) بود و گوسفند لاغری بود که به گوشت آن بهره برده نمی شد، پس آن را رها کردند تا مرد، پس رسول خدا (ص) فرمود: بر صاحبان آن هنگامی که به گوشت آن منتفع نشدند باکی نبود که ذبح و تذکيه نمایند و به پوست آن منتفع شوند.

۳- م عن ابن عباس قال: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَى شَاةٍ لِمَوْلَاةٍ لِمَيْمُونَةَ، فَقَالَ: أَفَلَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِأَهَابِهَا؟ قَالُوا: فَكَيْفَ وَهِيَ مَيْتَةٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟! قَالَ: إِنَّهَا حَرَمٌ لِحَمِّهَا^(۱).

یعنی: روایت شده از ابن عباس که رسول خدا (ص) به گوسفندی گذشت که مال کنیز میمونه بود، پس فرمود: چرا به پوست آن بهره نبردید؟ گفتند: ای رسول خدا (ص) چگونه بهره بریم در حالیکه او مرده؟ فرمود: گوشت آن فقط حرام است.

۴- م عن ابن عباس قال: أَخْبَرْتَنِي مَيْمُونَةُ: إِنَّ شَاةً مَاتَتْ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): أَلَا دَبَّغْتُمْ إِيَّاهَا^(۲).

یعنی: ابن عباس گوید که خبر داد مرا میمونه که گوسفندی مرد پس پیغمبر (ص) فرمود: چرا پوست آن را دباغی نکردید.

۵- م عن عائشة: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) أَمَرَ أَنْ يُسْتَمْتَعَ بِجُلُودِ الْمَيْتَةِ إِذَا دَبَّغَتْ^(۳).

یعنی: عایشه روایت کرده که رسول خدا (ص) امر نمود که به پوستهای حیوان مرده هرگاه دباغی شده باشد بهره برده شود.

۶- ج قال رسول الله (ص): أَيُّمَا إِهَابٍ دَبَّغَ فَقَدْ طَهَّرَ^(۴).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر پوستی که دباغی شود محققا پاک است.

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۶۲

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۶۳

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۶۴

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۴ و المصنف / ج ۱ / ص ۶۳

۷- م كَانَتْ شَاةٌ إِذَا جِئَتْ لِإِحْدَى نِسَاءِ النَّبِيِّ (ص) قَمَاتَتْ
فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): أَفَلَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا بِهَا؟ (۱).

یعنی: یک گوسفند اهلی که مال یکی از زنان پیغمبر بود مرد، پس پیغمبر (ص) فرمود: آیا چرا به پوست آن بهره نبردید؟

۸- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا دَبِغَ الْإِهَابُ فَقَدِّطْهُ (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون پوست حیوان دباغی شود، پاک است. و در روایتی فرمود: دَبَاغُهُ طَهْرٌ (۳). یعنی دباغی پوست موجب طهارت آن است.

۹- م إِنْ النَّبِيُّ (ص) اسْتَسْقَى، فَأَتَى بِسِقَاءٍ، قِيلَ:
إِنَّهُ مَيْتٌ وَذَكَرُوا الدِّبَاغَ؟ فَشَرَبَ النَّبِيُّ (ص) مِنْهُ (۴).

یعنی پیغمبر آب خواست پس مشک آبی آورده شد و گفته شد آن از مرده است که دباغی شده؟ راوی گوید: پس پیغمبر (ص) از آن نوشید.

۱۰- م عن عطاء أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: إِذَا دَبِغَ جِلْدُ
الْمَيْتَةِ فَحَسَبَهُ فَلْيَنْتَفِعْ بِهِ (۵).

یعنی: عطاء روایت کرده که پیغمبر فرمود: چون پوست میت دباغی شد آن را کافی است باید از آن بهره برده شود.

۱۱- م إِنْ النَّبِيُّ (ص) اسْتَوْهَبَ وُضُوءًا، فَقِيلَ لَهُ: مَا نَجِدُ
لَكَ إِلَّا فِي مَسِكَ مَيْتَةٍ، قَالَ: أَدَبْتُمُوهُ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: هَلُمَّ
فَإِنَّ ذَلِكَ طَهْرٌ (۶).

یعنی: پیغمبر (ص) آب وضوئی خواست، به او گفته شد: برای تو آب وضو یافت نکنیم مگر در پوست مرده ای، فرمود: آیا آنرا دباغی کرده اید؟ گفتند: آری، فرمود: بیاورید که آن پاک است.

- (۱) المصنف / ج ۱ / ص ۶۳.
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۴.
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۴.
(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۶۴.
(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۶۲.
(۶) المصنف / ج ۱ / ص ۶۳.

۱۲- م عن عبد الله بن عکیم قال: قُرئَ عَلَيْنَا كِتَابُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فِي أَرْضِ جَهَنَّمَ وَأَنَا غُلَامٌ شَابٌّ: أَلَا تَسْتَمْتَعُونَ مِنَ الْمَيْتَةِ بِشَيْءٍ بِأَهَابٍ وَلَا عَصَبٍ (۱).

یعنی: از عبدالله بن عکیم روایت شده که گفت: نامه رسول خدا (ص) در زمین جهنم بر ما خوانده شد و من بچه جوانی بودم که بهره نبرید به چیزی از میتی نه به پوست و نه به عصب آن. این روایت در کتاب مستدرک نیز ذکر شده (۲). همچنین در کتاب مستدرک از حضرت صادق (ع) روایت کرده که رسول خدا (ص) فرمود: الْمَيْتَةُ نَجِسٌ وَإِنْ دُبِغَتْ (۳). یعنی میتی نجس است و اگرچه دباغی شود. ولی باید دانست که اقوی طهارت جلود میتی پس از دباغی است زیرا اولاً احادیث طهارت کثرت دارد. و ثانیاً جلود میتی پس از دباغی عاری از میکرب می باشد.

۱۳- باب طهارة باطن القدم والتعل والخف بالمشی

على الارض

۱- ش قال رسول الله (ص): جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَ طَهُورًا (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زمین برایم محل سجده و پاک کننده قرار داده شده. (البته این روایت دلالت بر حصر ندارد که فقط زمین سجده گاه و طهور باشد و چیز دیگر نباشد، چنانکه آب طهور است با آنکه زمین نیست).

۲- م عن عائشة قالت: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنِ الرَّجُلِ يَطَأُ نَعْلَيْهِ الْأَدْيُ؟ قَالَ: التُّرَابُ لَهُمَا طَهُورٌ (۵).

یعنی: از عایشه روایت است که گفت از رسول خدا (ص) سؤال کردم از مردی که نعلین را در کثافت می گذارد؟ فرمود: خاک دو نعلین

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۶۵ و ۶۶.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۶۵.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۶۵.

(۴) وسافل الشيعة / ج ۲ / ص ۹۷۰ و المصنف / ج ۱ / ص ۳۲ و

مستدرک الامام زید / ص ۷۵.

(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۲۳.

را پاک می‌کند .

۳- ج قَالَتْ امْرَأَةٌ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ لَنَا طَرِيقًا إِلَى الْمَسْجِدِ مُنْتَنَةً فَكَيْفَ نَفْعَلُ إِذَا مُطِرْنَا؟ قَالَ: أَلَيْسَ بَعْدَهَا طَرِيقٌ هِيَ أَطْيَبُ مِنْهَا؟ قُلْتُ: بَلَى. قَالَ: فَهَذِهِ بِهَذِهِ^(۱).

یعنی: زنی از طائفه بنی عبدالاشهل عرض کرد: یا رسول الله برای ما به سوی مسجد راهی متعفن است، پس وقتی که باران می آید چه بکنیم؟ فرمود: آیا پس از آن راه راه پاکیزه تر از آن نیست؟ عرض کردم بلی هست. فرمود: این راه به مقابل آن راه (و مطهر آن راه) .

۴- م عَنْ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي عَبْدِ الْأَشْهَلِ قَالَتْ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ لَنَا طَرِيقًا مُنْتَنَةً فِي الْمَطَرِ؟ قَالَ النَّبِيُّ (ص): أَلَيْسَ دُونَهَا طَرِيقٌ طَيِّبَةٌ؟ قُلْتُ: بَلَى، قَالَ: فَذَلِكَ بِذَلِكَ^(۲).

یعنی: روایت شده از زنی از طائفه بنی عبدالاشهل که گفت گفتم یا رسول الله ما را راهی است کثیف متعفن در باران. پیغمبر (ص) فرمود: آیا آن طرف آن راه پاکیزه نیست؟ گفتم چرا. فرمود: پس آن راه به این راه (یعنی راه پاکیزه برطرف می‌کند آلودگی کفش را) .

۵- ج جَاءَتِ امْرَأَةٌ تَسْأَلُ أُمَّ سَلَمَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ (ص) فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أُطِيلُ ذَيْلِي وَ أَمْشِي فِي الْمَكَانِ الْقَدِيرِ؟ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يُطَهِّرُهُ مَا بَعْدَهُ^(۳).

یعنی: زنی آمد از ام سلمه همسر رسول خدا (ص) سؤال کند و گفت من زنی هستم که دامنم را بلند گردانیده‌ام و در مکان کثیف (و یا نجس) راه می‌روم؟ ام سلمه گفت رسول خدا (ص) فرموده: ما بعد آن، آن را پاک می‌کند (یعنی زمین پاکی که پس از زمین نجس می‌باشد آن

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۰ .

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۳۳ و ۳۴ .

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۹ و ۹۰ .

را پاک می‌کند.) .

ع-ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِذَا وَطِئَ أَحَدُكُمْ بِنَعْلَيْهِ الْأَذَى فَإِنَّ التُّرَابَ لَهُ طَهُورٌ (۱).

یعنی: هرگاه یکی از شما با نعل خود کثافتی را مالید، پس خاک پاک‌کننده آن است. و در روایت دیگر: إِذَا وَطِئَ أَحَدُكُمْ الْأَذَى بِخَفِيِّهِ فَإِنَّ التُّرَابَ لَهُ طَهُورٌ (۲). و فی روایه: إِذَا وَطِئَ الْأَذَى بِخَفِيِّهِ فَطَهُورُهُمَا التُّرَابُ (۳).

۷-ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِذَا جَاءَ أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلْيَنْظُرْ فَإِنْ رَأَى فِي نَعْلَيْهِ قَذْرًا أَوْ أَذَى فَلْيَمْسَحْهُ وَلْيُصَلِّ فِيهِمَا (۴).

یعنی: چون یکی از شما به مسجد آید باید بنگرد اگر در نعلین او نجاست و یا کثافتی است آنرا به زمین بمالد و در آن‌ها نماز بخواند. این روایت با کمی اختلاف در مستدرک نیز ذکر شده است (۵).

۸-ز عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ (ص) وَقَدْ تَطَهَّرَ لِلصَّلَاةِ فَأَمْسَأْتُ بِهَا مَهْ أَنْفَهُ فَإِذَا دَمٌّ فَأَعَادَهَا مَرَّةً فَلَمْ يَرِ شَيْئًا فَأَهْوَى بِهَا إِلَى الْأَرْضِ فَمَسَحَهُ وَلَمْ يُحَدِّثْ وَضُوءًا وَ مَضَى إِلَى الصَّلَاةِ (۶).

یعنی: از علی بن ابی‌طالب (ع) روایت شده که گفت: با پیغمبر (ص) بیرون رفتم و بتحقیق برای نماز طهارت‌داشت، پس انگشت ابهام خود را به دماغش کرد ناگاه خون بود، پس مرتبه دیگر دست کرد و چیزی ندید، پس با انگشت خم شد به سوی زمین و آن را مالید و وضوئی تجدید نکرد و رفت به سوی نماز (چون خون قلیل مبطل نماز نیست).

۹-ز عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) وَطِئَ بَعِيرٍ رَطْبَ فَمَسَحَهُ بِالْأَرْضِ وَ صَلَّى وَلَمْ يُحَدِّثْ وَضُوءًا

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۰ و المصنف / ج ۱ / ص ۳۳.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۶۳.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۰.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۰ و ص ۱۵۲.

(۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۶۳ و ۲۰۵.

(۶) مسند الامام زید / ص ۶۹ و ۷۰.

وَلَمْ يَغْسِلْ قَدَمًا (۱).

یعنی: از حضرت امیر (ع) روایت شده که گفت رسول خدا (ص) را دیدم که بشکل تازه شتری را پا مال کرد، پس آن را به زمین مالید و نماز کرد و وضوئی تجدید نکرد و دویا را نشست.

۱۴- باب غسل الاناء من الخمر والخنزیر

ج ۱- عَنْ أَبِي ثَعْلَبَةَ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: إِنْ نَجَّاورُ أَهْلَ الْكِتَابِ وَهُمْ يَطْبُخُونَ فِي قُدُورِهِمُ الْخَنْزِيرَ وَ يَشْرَبُونَ فِي آنِيَتِهِمُ الْخَمْرَ؟ فَقَالَ: إِنْ وَجَدْتُمْ غَيْرَهَا فَكُلُوا فِيهَا وَ اشْرَبُوا وَإِنْ لَمْ تَجِدُوا غَيْرَهَا فَأَرْحَضُوهَا بِالْمَاءِ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا (۲).

یعنی: از ابی ثعلبه روایت شده که او از رسول خدا (ص) سؤال نمود و گفت ما مجاور کفار اهل کتابیم و ایشان بردیگهای خـود خنزیر می پزند و در ظرفهای خود خمر می آشامند؟ فرمود: اگر غیر از آن ظرفها یافتید در آن بخورید و بیاشامید و اگر نیافتید پس آنها را با آب شستشو کنید و بخورید و بیاشامید.

۱۵- باب آداب الخلاء

ج ۱- إِنْ النَّبِيُّ (ص) كَانَ إِذَا ذَهَبَ الْمَذْهَبَ أَبْعَدَ (۳).

یعنی: عادت رسول خدا (ص) چنین بود که چون برای تخلیه می رفت از مردم دور می شد.

(۱) مسند الامام زید/ ص ۶۰ و ۶۱.
(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۱۲۸.
(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۹۱.

۲- ج **كَانَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا أَرَادَ الْبِرَّازَ، انْطَلَقَ حَتَّى لَا يَرَاهُ أَحَدٌ (۱).**

یعنی: چون رسول خدا (ص) برای قضاء حاجت می‌رفت به قدری راه می‌رفت که کسی او را نبیند، و در روایت دیگر: **كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا أَرَادَ حَاجَتَهُ فِي السَّفَرِ أَبْعَدَ مَا شَاءَ اللَّهُ وَاسْتَتَرَ (۲).**

۳- ج **عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: كَانَ أَحَبَّ مَا اسْتَتَرَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِحَاجَتِهِ هَدْفٌ أَوْ حَائِشُ نَخْلٍ (۳).**
یعنی: عبدالله بن جعفر گفت که: بهترین جایی که رسول خدا (ص) برای قضاء حاجت خود انتخاب می‌کرد پست و بلندی زمین و یا دیوار نخلستانی بود.

۴- ش **قال رسول الله (ص): مَنْ فِئَهُ الرَّجُلُ أَنْ يَرْتَادَ مَوْضِعًا لِبَوْلِهِ (۴).**
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از فقه مرد است که محلی برای بول خود بجوید.

۵- ش **كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَشَدَّ النَّاسِ تَوَقُّيًّا لِلْبَوْلِ، وَ كَانَ إِذَا أَرَادَ الْبَوْلَ يَعْمِدُ إِلَى مَكَانٍ مَرْتَفِعٍ مِنَ الْأَرْضِ أَوْ إِلَى مَكَانٍ مِنَ الْأَمْكِنَةِ يَكُونُ فِيهِ التُّرَابُ الْكَثِيرُ، كَرَاهِيَةً أَنْ يَنْضَحَ عَلَيْهِ الْبَوْلُ (۵).**
یعنی: رسول خدا (ص) از همه مردم بیشتر پرهیز از بول داشت، عادت او چنین بود که هرگاه می‌خواست بول کند مکان بلندی از زمین را قصد می‌کرد و یا مکانی که خاک زیادی بوده باشد که می‌توان بول بر او ترشح کند و یا بشود. و فی روایه: **أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِالتَّوَقُّيِّ مِنَ الْبَوْلِ وَالتَّحْفِظِ مِنْهُ وَمِنَ النِّجَاسَاتِ كُلِّهَا (۶).**

۶- ج **عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ (ص) بِقَبْرَيْنِ فَقَالَ: إِنَّهُمَا لَيَعْدَبَانِ وَ مَا يَعْدَبَانِ فِي كَبِيرٍ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَسْتَتِرُ**

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۱
(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۴
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۱
(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۳۸
(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۳۸
(۶) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۸

مِنَ الْبُولِ وَ أَمَّا الْآخِرُ فَكَأَن يَمْشِي بِالنَّمِيمَةِ (۱).

یعنی: ابن عباس روایت کرده که پیغمبر (ص) به دو قبر گذشت و فرمود که این دو نفر عذاب می‌شوند و برای گناه بزرگی عذاب نمی‌شوند، اما یکی از ایشان از بول پرهیز نمی‌کرد (یعنی از پاشیدن بول به تن و جامه‌اش باکی نداشت)، و اما دیگری سخن چینی می‌کرد. این روایت با کمی اختلاف در مستدرک نیز ذکر شده (۲). (عالم قبردر اصطلاح اسلامی عالم برزخ است، و عالم قبر مقصود قبر جسمی نیست، و دیگر آنکه سخن چینی ظاهراً از گناهان بزرگ است چنانکه خدا فرموده: وَ تَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَ هُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ (۳).

۷- ج کَانَ السَّبِيَّ (ص) إِذَا أَرَادَ حَاجَةً لِأَيُّرْفَعُ ثَوْبَهُ حَتَّى يَدْنُو مِنَ الْأَرْضِ (۴).

یعنی: عادت رسول خدا (ص) این بود که وقت اراده قضا حاجت جامه خود را بالا نمی‌زد تا نزدیک زمین گردد.

۸- ش نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يَنْظُرَ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ وَ قَالَ: مَنْ تَأَمَّلَ عَوْرَةَ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ لَعَنَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ مَلَكٍ، وَ نَهَى الْمَرْأَةَ أَنْ تَنْظُرَ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ، وَ قَالَ: مَنْ نَظَرَ إِلَى عَوْرَةِ أَخِيهِ الْمُسْلِمِ أَوْ عَوْرَةِ غَيْرِ أَهْلِهِ مُتَعَمِّدًا أَدْخَلَهُ اللَّهُ مَعَ الْمُنَافِقِينَ الَّذِينَ كَانُوا يَبْحَثُونَ عَن عَوْرَاتِ النَّسَائِ، وَ لَمْ يَخْرُجْ مِنَ الدُّنْيَا حَتَّى يَفْضَحَهُ اللَّهُ إِلَّا أَنْ يَتُوبَ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از نظر کردن مرد به عورت برادر مسلمانش و فرمود: کسی که به دقت به عورت برادر مسلمانش نظر کند هفتاد هزار ملک او را لعن کنند و نهی نمود از اینکه زنی به عورت زنی نظر کند و فرمود: کسی که به عورت برادر مسلمانش نظر کند و یا به عورت غیر عیال خود عمداً نظر کند خدا او را در

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۶.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۸.

(۳) قرآن / سوره نور / آیه: ۱۵.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۲.

(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۱۱.

زمره منافقین داخل کند آنانکه تفحص از عورات مردم می‌کردند (یعنی تجسس از عیوب مسلمین می‌کردند) و از دنیا بیرون نرود تا خدا او را رسوا کند مگر اینکه توبه نماید.

۹- ج عَنْ عَلِيٍّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: سِتْرُ مَا بَيْنَ أَعْيُنِ الْجِنَّ وَالْعَوْرَاتِ بَنِي آدَمَ إِذَا دَخَلَ أَحَدُهُمُ الْخَلَاءَ أَنْ يَقُولَ بِاسْمِ اللَّهِ (۱).

یعنی: از حضرت علی (ع) روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: ساتر و پرده میان دیده‌های جن و عورات فرزندان آدم وقتی که یکی از ایشان وارد بیت‌الخلاء می‌شود این‌استکه بگوید: بسم الله. و در روایت دیگر فرمود: إِذَا انْكَشَفَ أَحَدُكُمْ لِبَوْلٍ أَوْ غَيْرِ ذَلِكَ فَلْيَقُلْ: بِسْمِ اللَّهِ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يُعْضُ بَصْرَهُ (۲).

۱۰- ش كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا أَرَادَ دُخُولَ الْمَتَوَصَّاءِ قَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الرَّجْسِ السَّجِسِ الْخَبِيثِ الْمُخْبَثِ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، اللَّهُمَّ امْطِ عَنِّي الْأَذَى وَاعْذِنِي مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. وَإِذَا اسْتَوَى جَالِسًا لِلْوُضوءِ قَالَ: اللَّهُمَّ اذْهَبْ عَنِّي الْقَذَى وَالْأَذَى وَاجْعَلْنِي مِنَ الْمُسْتَطَهَّرِينَ، وَإِذَا تَزَحَّرَ قَالَ: اللَّهُمَّ كَمَا أَطْعَمْتَنِيهِ طَيِّبًا فِي عَافِيَةٍ فَأَخْرِجْهُ مِنِّي خَبِيثًا فِي عَافِيَةٍ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) چون وارد محل تطهیر می‌شد می‌گفت: خدایا من به تو پناه می‌برم از پلیدی و نجاست خبیث خباثت‌آور شیطان رانده‌شده خدایا بردار از من آزار را و مرا از شیطان رانده شده پناه ده. و چون برای وضو می‌نشست می‌گفت: خدایا آزار و کثافت‌را از من بردار و مرا از پاکیزه‌گان قرار ده. و چون به فشار می‌افتاد می‌گفت: خدایا چنانکه در عافیت مرا طعام دادی آنرا در حال خباثت در عافیت از من خارج ساز.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۲.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۱۷.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۱۷.

۱۱- ش كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ يَقُولُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الْخَافِظِ الْمُؤَدِّي . فَإِذَا خَرَجَ مَسَحَ بِيَطْنَهُ وَقَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَخْرَجَ عَنِّي آذَاهُ وَ أَبْقَى فِيَّ قُوَّتَهُ ، فَيَا لَهَا مِنْ نِعْمَةٍ لَا يُقَدِّرُ الْفَارِدُونَ قَدْرَهَا(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) عادت داشت که چون داخل بیت خلا می‌شد، می‌گفت: الحمد لله... «سیاس خدائی را که حفظ و ادا کرد...» سپس چون خارج می‌شد دست برشکم خود می‌کشید و می‌گفت: سپاس خدائی را که آزار آن را خارج ساخت و قوت آن را در من باقی گذاشت، پس واقعا چه نعمت بزرگی است که قدر آن را اندازه گیران اندازه نتوانند.

۱۲- ج كَانَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا دَخَلَ الْخَلَاءَ تَزَعُ خَاتَمَهُ(۲).

یعنی: عادت رسول خدا (ص) چنین بود که چون داخل بیت خلا می‌شد انگشتر خود را بیرون می‌آورد (شاید نام خدا در آن بوده، چنانکه خواهد آمد).

۱۳- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): لَا يَخْرُجُ الرَّجُلَانِ يَضْرِبَانِ الْغَائِطَ كَأَشْفِيَيْنِ عَنْ عَوْرَتَيْهِمَا يَتَحَدَّثَانِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَمُقَّتْ عَلَى ذَلِكَ(۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دو مرد برای غائط کردن بیرون نروند در حالیکه عورتشان مکشوف باشد و یا یکدیگر سخن گویند زیرا خدای عزوجل بر این کار غضب می‌نماید.

۱۴- ج عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: مَرَّ رَجُلٌ عَلَى النَّبِيِّ (ص) وَ هُوَ يَبُولُ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ(۴).

یعنی: از ابن عمر روایت شده که گفت: مردی عبور کرد بر پیمبر (ص) در حالیکه او بول می‌کرد، پس بر او سلام کرد و آن جناب جواب نداد.

۱۵- ش إِنَّ النَّبِيَّ (ص) نَهَى أَنْ يَتَفَوَّطَ الرَّجُلُ عَلَى شَفِيرِ

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۱۷ .
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۱ .
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۲ .
(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۲ .

بِثَرٍ يُسْتَعَذَّبُ مِنْهَا، أَوْ عَلَى شَفِيرِ نَهْرٍ يُسْتَعَذَّبُ مِنْهُ، أَوْ تَحْتَ شَجَرَةٍ فِيهَا ثَمَرُهَا^(۱).

یعنی: بتحقیق رسول خدا (ص) نهی نمود که مرد تغوط کند برکنار چاهی که از آن آب کشیده می شود و یا کنار نهری که از آن آب برداشته می شود و یا زیر درختی که میوه داشته باشد.

۱۶- ش قال رسول الله (ص) ثَلَاثٌ مَنْ فَعَلَهُنَّ مَلَعُونَ: التَّغَوُّطُ فِي ظِلِّ النَّزَالِ، وَالْمَانِعُ الْمَاءِ الْمُنْتَابِ، وَسَاءَ الطَّرِيقُ الْمَسْلُوكُ^(۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سه عمل است که هرکس انجام دهد ملعون است: غائط کننده در سایه ای که مردم نازل می شوند و منع کننده آب روان و سدکننده راهی که رونده دارد.

۱۷- ش قال رسول الله (ص): ثَلَاثَةٌ يَتَخَوَّفُ مِنْهُ الْجُنُونُ: التَّغَوُّطُ بَيْنَ الْقُبُورِ، وَ الْمَشْيُ فِي خُفٍّ وَاحِدٍ، وَالرَّجُلُ يَنَامُ وَحَدَهُ^(۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از سه چیز خوف دیوانگی است: غائط کردن میان قبرها و راه رفتن بایک کفش و خوابیدن مردبتهائی.
۱۸- ش نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يَسْتَقْبِلَ الرَّجُلُ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ بِفَرْجِهِ وَهُوَ يَبُولُ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) نهی کرد از اینکه مرد در حال بول کردن عورت خود را مقابل خورشید و ماه کند (این خبر که خبر واحد است حمل بر کراهت می شود).

۱۹- ج قال رسول الله (ص): إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ الْغَائِطُ فَلَا يَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ وَلَا يُولِيهَا طَهْرَهُ شَرِقُوا أَوْ غَرَّبُوا^(۵).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون غائط شما آمد روبرو قبله و پشت به قبله نکنید، به طرف شرق و یا غرب رو کنید. این روایت با کمی اختلاف لفظی در کتاب و سائل نیز ذکر شده^(۶).

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۲۹.
(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۲۹.
(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۳۲.
(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۴۱.
(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۲.
(۶) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۱۳.

۲۰- ج عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: إِذْ تَقَبَّيْتُ فَوْقَ بَيْتِ حَفْصَةَ لِبَعْضِ حَاجَتِي فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقْضِي حَاجَتَهُ مُسْتَدْبِرًا الْقِبْلَةَ مُسْتَقْبِلَ الشَّامِ (۱). وَ فِي رِوَايَةٍ: فَأَعَدَّا عَلَيَّ لِبَيْنَتَيْنِ (۲).

یعنی: از ابن عمر روایت آمده که گفت: من برای کاری که داشتم بالای خانه حفصه همسر رسول خدا (ص) رفتم و دیدم رسول خدا (ص) قضاء حاجت می‌کند پشت به قبله رو به شام. و در روایت دیگر: در حالیکه روی دو خشت نشسته بود. از این روایت کراهت استقبال و استدبار قبله در قضاء حاجت دیده می‌شود. و از جابر روایت شده که گفت: سَهِيَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ بِبَوْلٍ، فَرَأَيْتُهُ قَبِلَ أَنْ يُقْبَضَ بِعَامٍ، يُسْتَقْبِلُهَا (۳). وَ رُوِيَ عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ قَالَ: إِذَا نَهَى عَنْ ذَلِكَ فِي الْفَضَاءِ، فَإِذَا كَانَ بَيْنَكَ وَ بَيْنَ الْقِبْلَةِ شَيْءٌ يَسْتُسْرِكُ فَلَبَّاسٌ (۴). بنا بر این می‌توان گفت نهی رسول خدا (ص) مربوط به فضای باز مانند صحرا می‌باشد.

۲۱- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ بَالَ جِذَاءَ الْقِبْلَةِ ثُمَّ ذَكَرَ فَانْحَرَفَ اجْتِلَالًا لِلْقِبْلَةِ وَ تَعْظِيمًا لَهَا لَمْ يَقُمْ مِنْ مَقْعَدِهِ ذَلِكَ حَتَّى يُغْفَرَ لَهُ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس روبه قبله بول کند و متذکر شود و برای احترام و تعظیم قبله، خود را از قبله بگرداند، از نشیمن خود همانجا برنخیزد مگر اینکه آمرزش الهی شامل حالش گردد.

۲۲- ج عَنْ أُمِّمَةَ ابْنَةِ رُقَيْقَةَ قَالَتْ: كَانَ لِلنَّبِيِّ (ص) قَدْحٌ مِنْ عَيْدَانٍ تَحْتَ سَرِيرِهِ يُبُولُ فِيهِ بِاللَّيْلِ (۶).

یعنی: از امیمه بنت رقیقه روایت شده که گفت: برای پیغمبر (ص) قدحی بود از چوب نخل زیر تخت او که شب در آن بول می‌کرد.

۲۳- ج نَهَى النَّبِيُّ (ص) أَنْ يُبَالَ فِي الْجُرْحِ (۷).

یعنی: رسول خدا (ص) از بول کردن در سوراخ حیوانات نهی نمود.

- (۱) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۹۲.
- (۲) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۹۲.
- (۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص: ۱۱۷.
- (۴) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۴.
- (۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۱۴.
- (۶) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۹۳.
- (۷) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۹۳.

۲۴- ج عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ (ص) سُبَاطَةَ قَوْمٍ فَبَالَ قَائِمًا ثُمَّ دَعَا بِمَاءٍ فِجَّتُهُ بِهِ فَتَوَضَّأَ^(۱).

یعنی: از حذیفه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) به محل زباله قومی آمد پس ایستاده بول نمود و آبی خواست برای او آوردم تطهیر کرد و وضو گرفت.

توضیح: بول حضرت قائما درحالی بوده که جراحی در ران داشته لِرِوَايَةِ الْحَاكِمِ وَالْبَيْهَقِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ: رَأَيْتُمَا بَالَ قَائِمًا لِحَرْحِ كَانِ فِي مَاءٍ بَيْضِهِ^(۲). و از غایشه روایت شده که درباره آنحضرت می‌گفت: مَا كَانَ يَبُولُ إِلَّا قَاعِدًا^(۳). و در روایت دیگر: مَا كَانَ يَبُولُ إِلَّا جَالِسًا^(۴).

۲۵- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: مَنْ حَدَّثَكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) بَالَ قَائِمًا فَلَا تُصَدِّقُهُ، أَنَا رَأَيْتُهُ يَبُولُ قَاعِدًا^(۵).

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: هر کس تو را حدیث کرد که رسول خدا (ص) ایستاده بول کرد، پس سخن او را تصدیق مکن، زیرا من دیدم آنحضرت را که نشسته بول می‌کرد.

۲۶- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ: قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يَبُولَ قَائِمًا^(۶).

یعنی: روایت شده از جابر بن عبد الله که گفت: رسول خدا (ص) از بول کردن بطور ایستاده نهی نمود.

۲۷- نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يَطْمَحَ الرَّجُلُ يَبُولِهِ مِنْ الْمَكَانِ الْعَالِيِ وَأَنْ يَبُولَ الرَّجُلُ قَائِمًا^(۷).

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از اینکه مرد از مکان بلند ببول خود را رها کند و از اینکه ایستاده ببول نماید. بنا بر آنچه ذکر شد ایستاده بول کردن جز در حال اضطرار مکروه است.

(۱) التاج المعجم للأصول / ج ۱ / ص ۹۲.
(۲) تحفه اثنی عشریه / ص ۹۴.
(۳) تحفه اثنی عشریه / ص ۹۴.
(۴) سنن نسائی / ج ۱ / ص ۲۶.
(۵) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۱۲.
(۶) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۱۲.
(۷) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۹.

۱۶- باب عدم کراهة ذکر الله في حال التخلية وفي كل حال

۱- كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَذْكُرُ اللَّهَ (عزوجل) عَلَيَّ كُلِّ
أَحْيَانٍ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) در تمام اوقات خود ذکر خدا می کرد.

۲- ش عَنِ النَّبِيِّ (ص) أَنَّ مُوسَى لَمَّا نَاجَى رَبَّهُ قَالَ: يَا
رَبِّ أَبْعِدْهُ أَنْتَ مِنِّي فَأَنَا دَيْكٌ، أَمْ قَرِيبٌ فَأَنَا جَيْكٌ، فَأَوْحَى
اللَّهُ إِلَيْهِ أَنَا جَلِيبٌ مِّنْ ذِكْرِنِي، فَقَالَ مُوسَى يَا رَبِّ إِنِّي أَكُونُ
فِي حَالٍ أَجَلِّكَ أَنْ أَذْكُرَكَ فِيهَا، قَالَ: يَا مُوسَى اذْكُرْنِي عَلَيَّ كُلِّ
حَالٍ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود که: چون موسی (ع) با پروردگارش مناجات
کرد عرض کرد: پروردگارا تو دوری که من ندایت کنم و یا نزدیکی
که با تو نجوی کنم؟ پس خدا به او وحی کرد که: هم نشینم با
هر کس مرا ذکر کند و بیاد آورد، موسی عرض کرد پروردگارا من
در حالی می شوم که تو را بزرگ ترمی دانم از اینکه در آن حال تو
را ذکر کنم، خدا فرمود: ای موسی مرا به هر حال ذکر کن. مؤلف
گوید اخبار مناسب این باب در باب ۱۵ قبل از این باب ذکر شد.

۱۷- باب في الاستنجاء

۱- ج عن انس يقول: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَدْخُلُ الْخَلَاءَ
فَأَحْمِلُ أَنَا وَغُلَامٌ نَحْوِي إِذَا وَهَّ مِنْ مَاءٍ وَ عَنَزَةٌ، فَيَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ (۳).

(۱) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۵.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۲۰.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۴.

یعنی: از آنس غلام رسول خدا (ص) روایت شده که: چون رسول خدا (ص) داخل بیت الخلاء می شد من و غلامی ما ننند من ظرف آب و عصائی برای او می بردیم پس او با آب استنجا می کرد. و نیز از عایشه روایت شده که گفت: مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ قَطُّ إِلَّا مَسَّ مَاءً (۱).

۲- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَحْسَنَ إِلَيْكُمْ الثَّنَاءَ فَمَاذَا تَصْنَعُونَ؟ قَالُوا: نَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ (۲) - لِأَنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَنْزَلَ فِي مَدْحِ الْأَنْصَارِ: إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ (۳) -.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای گروه انصار خدا شما را به نیکی مدح نموده شما چه می کنید؟ گفتند: ما با آب استنجا می کنیم. و در حدیث دیگر روایت شده از ابواب انصاری و جابر بن عبد الله و آنس بن مالک که: إِنَّ هَذِهِ آيَةُ نَزَلَتْ فِيهِ رَجُلٌ يُحِبُّ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ (۴) - قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ! إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَحْسَنَ عَلَيْكُمْ فِي الطُّهُورِ، فَمَا طَهُّورُكُمْ؟ قَالُوا: نَتَوَضَّأُ لِلصَّلَاةِ وَنُغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ وَنَسْتَنْجِي بِالْمَاءِ. قَالَ: فَهُوَ ذَاكَ. فَعَلَيْكُمْ مَوَاهِبٌ (۵).

۳- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا أَتَى الْخَلَاءَ أَتَيْتُهُ بِمَاءٍ فِي تَوْرٍ أَوْ رَكْوَةٍ فَاسْتَنْجَى (۶).

یعنی: از ابی هریره روایت شده که گفت: چون پیغمبر (ص) داخل بیت الخلاء می شد برای او در ظرف و یا مشک کوچکی آب می بردم پس استنجا می نمود.

۴- كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَغْسِلُ مَقْعَدَتَهُ ثَلَاثًا (۷).

یعنی: رسول خدا (ص) هنگام قضاء حاجت مقعد خود را سه بار می شست.

۵- قَالَ النَّبِيُّ (ص) لِبَعْضِ نِسَائِهِ: مَرِي نِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ أَنْ يَسْتَنْجِينَ بِالْمَاءِ وَيُبَايِعْنَ فَإِنَّهُ مَطَهْرَةٌ لِلْحَوَاشِي وَمُذْهَبَةٌ لِلدَّرَنِ (۸).

یعنی: پیغمبر (ص) به بعضی از زنانش فرمود: زنان مؤمنین را امر کن که محل بول و غایط خود را با آب تطهیر کنند زیرا که آن

(۱)	سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۲۷
(۲)	وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۲۵۰
(۳)	قرآن / سوره بقره / آیه: ۲۲۲
(۴)	قرآن / سوره توبه / آیه: ۱۰۸
(۵)	سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۲۷
(۶)	سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۱۲
(۷)	سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۲۷
(۸)	مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۶

موجب طهارت و برنده چرک و کثافت است .

۶- ز قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لِاتَّسْتَنْجِي الْمَرْأَةُ بِشَيْءٍ سِوَى الْمَاءِ إِلَّا أَنْ لَاتَجِدَ الْمَاءَ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زن استنجا نکند به چیزی جز به آب مگر آنکه آب نیابد. و در کتاب مستدرک (ج ۱/ص ۳۹) نیز حدیثی به این مضمون ذکر شده .

۷- ج عَنْ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: أَتَى النَّبِيَّ (ص) الْغَائِطَ فَأَمَرَنِي أَنْ آتِيَهُ بِثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ فَوَجَدْتُ حَجَرَيْنِ وَ الْتَمَسْتُ الثَّلَاثَ فَلَمْ أَجِدْهُ فَأَخَذْتُ رَوْثَةً فَأَتَيْتُهُ بِهَا فَأَخَذَ الْحَجَرَيْنِ وَ أَلْقَى الرَّوْثَةَ وَ قَالَ: هَذَا رُكْسٌ (۲).

یعنی: از عبدالله روایت آمده (و ظاهراً هر کجا در کتاب تاج عبدالله ذکر شده مقصود عبدالله بن مسعود می باشد) که می گفت: رسول خدا (ص) را غائط آمد و مرا امر کرد سه عدد سنگ بیاورم، من دو سنگ یافتم و سومی را نیافتم پس پشکلی را گرفتم و آنرا آوردم حضرت دو سنگ را گرفت و پشگل را دور انداخت و فرمود: این رکس یعنی رجز و پلیدی است. این روایت با کمی اختلاف در مستدرک نیز ذکر شده (۳).

۸- ج عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: إِتْبَعْتُ النَّبِيَّ (ص) وَ خَرَجَ لِحَاجَتِهِ فَكَانَ لَا يَلْتَفِتُ فَدَنَوْتُ مِنْهُ فَقَالَ: ابْعِلِي أَحْجَارًا أَسْتَنْقِضُ بِهَا وَ لِأَتِيَنِي بِعَظْمٍ وَ لَارُوثٍ ، فَأَتَيْتُهُ بِأَحْجَارٍ فِي طَرْفِ شِيَابِي فَأَوْضَعْتُهَا إِلَى جَنْبِهِ وَ أَعْرَضْتُ عَنْهُ لَمَّا قَضَى اتَّبَعَهُ بِهِنَّ (۴).

یعنی: از ابی هریره روایت شده که گفت: به دنبال رسول خدا (ص) رفتم او برای حاجت خود بیرون رفت و توجهی نمی کرد، من نزدیک او رفتم، فرمود: سنگهایی برای استنجام پیدا کن و استخوان و پشکلی بیاور. پس سنگهایی را در دامن گذاشتم و در کنار او

(۱) مسند الامام زید/ص ۷۲.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ص ۸۸.

(۳) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ص ۴۰.

(۴) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ص ۹۴.

نهادم و دور شدم پس چون قضاء حاجت کرد با آنها استنجاء نمود.

۹- عَنْ سَلْمَانَ قَالَ: تَهَا نَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِأَقْلٍ مِنْ ثَلَاثَةِ أَحْجَارٍ (۱).

یعنی: از سلمان روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) ما را نهی کرد از استنجا کردن به کمتر از سه سنگ.

۱۰- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ تَوَضَّأَ فَلَيْسَتْ نِيْرٌ، وَ مَنْ اسْتَجَمَرَ فَلْيُوْتِرْ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس وضو بگیرد باید هرچه در دماغ دارد خالی کند و هرکس با سنگ استنجاء کند باید طاق باشد (یعنی سه و یا پنج باشد). و در روایت دیگر فرمود: مَنْ تَجَمَّرَ فَلْيُوْتِرْ وَ مِنْ اسْتَنْجَى فَلْيُوْتِرْ (۳).

۱۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَكْتَحَلَ فَلْيُوْتِرْ، وَ مَنْ اسْتَجَمَرَ فَلْيُوْتِرْ، وَ مَنْ أَكَلَ فَمَا تَخَلَّلَ فَلْيَلْفِظْ، وَ مَا لَكَ بِلِسَانِهِ فَلْيَبْتَلِعْ، وَ مَنْ أَتَى الْغَائِطَ فَلْيَسْتَتِرْ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس سورمه کشد باید طاق باشد و هرکس با سنگ استنجاء نماید باید طاق باشد و هرکس چیزی خورد آنچه خلال کند باید بیرون بریزد و آنچه بازبانش پاک کرد ببلعد و هرکس به غائط برود باید خود را مستور کند. و نیز نقل شده که فرمود: إِذَا اسْتَنْجَى أَحَدُكُمْ فَلْيُوْتِرْ بِهَا وَ تَوَارَا إِذَا لَمْ يَكُنِ الْمَاءُ (۵).

۱۲- ج عَنْ سَلْمَانَ قَبِيلَ لَهُ: قَدْ عَلِمْتُكُمْ نَبِيَكُمْ (ص) كَلَّ شَيْءٍ حَتَّى الْخِرَاءَةِ؟ فَقَالَ: أَجَلٌ لَقَدْ نَهَا نَا أَنْ نَسْتَقْبِلَ الْقِبْلَةَ لِغَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ أَوْ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِالْيَمِينِ أَوْ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِأَقْلٍ مِنْ ثَلَاثَةِ

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۹.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۵.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۹.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۵.

(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۲۳.

أَحْبَارٍ أَوْ أَنْ نَسْتَنْجِيَ بِرَجِيعٍ أَوْ عَظِيمٍ (۱).

یعنی: از سلمان روایت شده که به او گفته شد پیمبر شما به شما هر چیزی حتی آداب مستراح را تعلیم نمود؟ او گفت: آری ما را نهی نمود از اینکه بول و غائط روبه قبله نمائیم و یا بادت راست استنجا کنیم و یا با کمتر از سه سنگ استنجا نمائیم و یا با پیشگل و یا با استخوان خود را پاک کنیم.

۱۳- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلْيَأْخُذْ ذَكَرَهُ بِيَمِينِهِ، وَ لَا يَسْتَنْجِ بِيَمِينِهِ، وَ لَا يَتَنَقَّسُ فِي الْإِنَاءِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون یکی از شما بول کند ذکرش را به دست راست بگیرد و به دست راست استنجا نکند و در ظرف آبندمد. و فی روایه: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يَسْتَنْجِيَ الرَّجُلُ بِيَمِينِهِ (۳).

۱۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلْبَوْلُ قَائِمًا مِنَ الْجَفَاءِ وَالْإِسْتِنْجَاءُ بِالْيَمِينِ مِنَ الْجَفَاءِ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ایستاده بول کردن از جفا و استنجا بادت راست از جفاست.

۱۵- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ بَالَ فَلْيَضَعْ إِصْبَعَهُ الْوُسْطَى فِي أَصْلِ الْعِجَانِ ثُمَّ يَسْلُتُهَا ثَلَاثًا (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس بول کند پس باید انگشت میانه خود را در ناحیه مقعد گذاشته سپس سه بار بکشد.

۱۶- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا بَالَ أَحَدُكُمْ فَلْيَنْتَسِرْ ذَكَرَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ (۶).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون یکی از شما بول کرد پس باید ذکر خود را سه بار بمالد (یعنی بادت به آن بکشد و استبراء کند که

-
- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۴ و ۹۵.
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۳.
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۲۶.
 (۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۲۶.
 (۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۶.
 (۶) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۱۸.

چنانچه در مجرای بول چیزی از بول باقی مانده خارج شود). و نیز از حضرت امیر (ع) روایت شده که فرمود: **لَنْ رَسُولَ اللَّهِ إِذَا بَالَ نَتَرَ ذَكَرَهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ (۱)**.

۱۸- باب سنن الفطرة

۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): **عَشْرٌ مِنَ الْفِطْرَةِ قَصَّ الشَّارِبِ، وَاعْقَاءُ اللَّحْيَةِ، وَالسَّوَاكُ، وَاسْتِنشَاقُ الْمَاءِ، وَقَصُّ الْأَطْفَارِ، وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ، وَنَتْفُ الْأَبِيطِ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَانْتِقَاصُ الْمَاءِ آيَ الْإِسْتِنْجَاءِ، قَالَ مَصْعَبٌ: وَنَسِيتُ الْعَاشِرَةَ إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمُمْضَةُ (۲)**.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ده چیز از فطرت و لزومش فطری است: چیدن شارب و گذاشتن ریش و مسواک و استنشاق آب و چیدن ناخن و شستن بند انگشتان و چیدن و زائل کردن موی زیر بغل، و برطرف کردن موی عانه (اطراف قُبُل) و استنجاء، «مصعب را وی حدیث گوید دهمی را فراموش کردم، جز اینکه مضمضه باشد... ولی ممکن است ختنه باشد چنانکه در بعضی روایات ذکر شده است.

۲- ش عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: **خَمْسٌ مِنَ الْفِطْرَةِ: تَقْلِيمُ الْأَطْفَارِ، وَقَصُّ الشَّارِبِ وَنَتْفُ الْأَبِيطِ، وَحَلْقُ الْعَانَةِ، وَالْإِخْتِائِ (۳)**؛ یعنی: از ابی هریره روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: پنج چیز فطری است: ناخن ها را چیدن و شارب زدن و موی زیر بغل را زایل نمودن و موی اطراف عورت را برطرف کردن و ختنه نمودن. ایسن روایت با اندک اختلاف لفظی در صحیح مسلم نیز ذکر شده (۴).

۳- عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: **مِنْ**

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۶.
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۱ و ج ۳ / ص ۱۶۹ و ۱۷۰.
(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۳۴.
(۴) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۲۲۲.

الْفِطْرَةَ: الْمَمْضَةَ وَالْإِسْتِنَاقَ وَالسَّوَاكُ وَقَصَّ الشَّارِبِ وَتَقْلِيمَ الْأظْفَارِ وَنَتْفَ الْأَبْطِ وَالْإِسْتِحْدَادُ وَغَسْلُ الْبَرَاجِمِ وَالْإِنْتِضَاحَ وَالْإِحْتِنَانُ (۱).

یعنی: از عمار بن یاسر روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: اموری از فطرت و لزومش فطری است: مضمضه و استنشاق آب و مسواک کردن و زدن شارب و گرفتن ناخن و کندن موی زیر بغل و وزایل کردن موی اطراف عورت و شستن بندانگشتان و استنجاء با آب و ختنه نمودن.

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ الْمَجُوسَ جَزَّوْا لِحَاهُمْ، وَوَقَرُوا شَوَارِبَهُمْ، وَإِنَّا نَحْنُ نَجْزُ الشَّارِبَ، وَنُعْفِي اللَّحَى، وَهِيَ الْفِطْرَةُ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود که: مجوس ریش خود را چیده اند، و شاربهای خود را زیاد کردند و ما شاربهارا میچینیم و ریشهارا میگذاریم و این طبق فطرت است.

۵- كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَقْصُّ أَوْ يَأْخُذُ مِنْ شَارِبِهِ وَكَانَ إِبْرَاهِيمُ خَلِيلُ الرَّحْمَنِ يَفْعَلُ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) میبرید یا میگرفت از شاربش و حضرت ابراهیم خلیل الرحمن نیز چنین می کرد.

۶- كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَأْخُذُ مِنْ بَعْضِ لِحْيَتِهِ وَطُولِهَا (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) از عرض و طول ریشش می گرفت و کم می کرد.

۷- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): جَزَّوْا الشَّوَارِبَ وَأَرْخَسُوا اللَّحَى، خَالِفُوا الْمَجُوسَ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: شاربهارا قطع کنید و فروگذارید ریشهارا، با مجوس مخالفت کنید. و در روایت دیگر فرمود: خَالِفُوا

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۰۷

(۲) وسائل الشيعه / ج ۱ / ص ۴۲۳

(۳) صحيح الترمذی / ج / ص ، و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۹

(۴) صحيح الترمذی / ج / ص

(۵) صحيح مسلم / ج ۱ / ص ۲۲۲

الْمُشْرِكِينَ وَفَرَّوْا اللَّحْيَ وَأَحْفُوا الشَّوَارِبَ^(۱). یعنی: مخالف
مشرکین باشید زیادکنید ریشها را و شاربها را بگیرید. و در روایت
دیگر فرمود: حَفُّوا الشَّوَارِبَ، وَأَعْفُوا اللَّحْيَ، وَلَا تَشَبَّهُوا بِالْمَجُوسِ^(۲).
بچینید شاربها را و ریشها را بگذارید و شبیه به مجوس نباشید.

۸- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ لَمْ يَأْخُذْ مِنْ شَارِبِهِ فَلَيْسَ
مِنَّا^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که شاربش را نگیرد پس از ما
نیست.

۹- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: وَقَّتْ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص)
فِي قَصِّ الشَّارِبِ وَتَقْلِيمِ الْأَطْفَارِ وَحَلِيقِ الْعَانَةِ وَنَتْفِ الْأُيْطِ
أَنَّ لَانْتَرَكَ أَكْثَرَ مِنْ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، وَقَالَ مَرَّةً أُخْرَى: أَرْبَعِينَ لَيْلَةً^(۴).
یعنی: از انس بن مالک روایت شده که گفت رسول خدا (ص) برای ما
وقت معین کرد که در چیدن شارب و زدن ناخنها و کندن موی زیر
بغل و تراشیدن عانه (موی اطراف قبل) که بیشتر از چهار روز ترک
نکنیم. و مرتبه دیگر فرمود: بیشتر از چهار شب ترک نکنیم (یعنی از
چهل روز یا چهل شب تجاوز نکند). این روایت با کمی اختلاف در کتاب
تاج نیز ذکر شده^(۵).

۱۰- ش مَرَّ بِالنَّبِيِّ (ص) رَجُلٌ طَوِيلُ اللَّحْيَةِ فَقَالَ: مَا كَانَ
عَلَيَّ هَذَا كَوْهِيًّا مِنْ لِحْيَتِهِ، فَبَلَغَ ذَلِكَ الرَّجُلَ فَهَيَّأَ بِلِحْيَتِهِ بَيْنَ
اللِّحْيَتَيْنِ، ثُمَّ دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ (ص) فَلَمَّا رَأَاهُ قَالَ: هَكَذَا فَاَفْعَلُوا^(۶).
یعنی: مردی باریش دراز به رسول خدا (ص) گذشت، حضرت فرمود:
بر او باکی نبود اگر ریش خود را اصلاح می کرد: گفتار رسول خدا
(ص) به آن مرد رسید و ریش خود را بطور متوسط بین بین اصلاح

- (۱) التاج الجا مع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۰
(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۲۳
(۳) التاج الجا مع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۰
(۴) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۱۵ و ۱۶
(۵) التاج الجا مع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۱
(۶) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۱۹

نمود و چون به رسول خدا (ص) وارد شد حضرت او را دید فرمود چنین کنید .

۱۱- ش كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يُسْرِحُ تَحْتَ لِخَيْتِهِ أَرْبَعِينَ مَرَّةً
وَمِنْ قَوْلِهَا سَبْعَ مَرَّاتٍ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) ریش خود را از زیر شانه میزد و صاف می کرد
چهل مرتبه و از روی آن هفت مرتبه .

۱۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مِنَ السُّنَّةِ أَنْ تَأْخُذَ مِنَ الشَّارِبِ
حَتَّى يَبْلُغَ الْأَطْرَافَ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از سنت است که شارب را بگیری تا
پشت لب برسد .

۱۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لِيَأْخُذَ أَحَدُكُمْ مِنْ شَارِبِهِ وَ
الشَّعْرِ الَّذِي مِنْ أَنْفِهِ وَ لِيَتَعَاهَدَ نَفْسَهُ ، فَإِنَّ ذَلِكَ يَزِيدُ فِي جَمَالِهِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر یک از شما باید از شاری و موی
دماغش بگیرد و بخودش برسد که این کار در جمال او بیفزاید .

۱۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَا يَطْوِلَنَّ أَحَدُكُمْ شَارِبَهُ وَ
لَا شَعْرًا بَطْنِيهِ وَ لَا عَانَتَهُ ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَتَّخِذُهَا مَخْبِئًا يَسْتَتِرُ بِهَا (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: البته یکی از شما شارب و موی زیر بغل
و موی عانه خود را دراز نکند زیرا شیطان این جاها را منزل و
مأوی گیرد و در آنها پنهان گردد (ممکن است مقصود از شیطان مکروب
باشد) .

۱۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): تَقْلِيمُ الْأُظْفَارِ يُمْنَعُ السَّاءَ
الْأَعْظَمَ وَ يَزِيدُ الرِّزْقَ (۵) وَقَالَ: قَصُّوا أَظْفَارَكُمْ فَإِنَّهُ أَرزِينُ لَكُمْ (۶).

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۲۶ .
(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۲۱ .
(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۲۴ .
(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۲۲ .
(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۳۳ .
(۶) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۶۰ .

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چیدن ناخن مانع درد بزرگاست و روزی را افزون می‌کند. و فرمود: بچینید ناخن‌ها تا آن را که آن زینت بیشتری برای شماست.

۱۶- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِلرِّجَالِ: قَصُّوا أَظْفَارَكُمْ، وَ لِلنِّسَاءِ: أْتَرَكْنَ مِنْ أَظْفَارِكُنَّ فَإِنَّهُ أَرْزِيَنَّ لَكُنَّ! (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) به مردان فرمود: ناخن‌های خود را بچینید، و به زنان فرمود: مقداری از ناخن‌های خود را بگذارید زیرا که آن برای شما زینت بیشتری است. (این حدیث ضعیف و مورد تأمل است)

۱۷- ش نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ تَقْلِيمِ الْأَظْفَارِ بِالْأَسْنَانِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از چیدن ناخن با دندان.

۱۸- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَتْرُكُ حَلْقَ عَانَتِهِ فَوْقَ الْأَرْبَعِينَ فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَلْيَسْتَقْرِضْ بَعْدَ الْأَرْبَعِينَ وَ لِأَيَّ حِرَّةٍ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس به خدا و روز جزاء ایمان دارد موی عانه خود را بیشتر از چهل روز نگذارد و اگر نوره نیابد و یا پول ندارد قرض کند و تاخیر نیندازد.

۱۹- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مَنِ أَطْلَى وَ اخْتَضَبَ بِالْحِنَاءِ آمَنَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ مِنْ ثَلَاثِ خِصَالٍ: الْجَذَامِ وَ الْبَرَصِ وَ الْأُكْلَةِ الَّتِي تَطْلِيهَا (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که نوره کشد و با حنا خضاب کند خدای عزوجل او را از سه چیز ایمن گرداند از جدام و برص و خوره تا دفعه دیگر که نوره کشد.

۲۰- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ دَخَلَ الْحَمَّامَ فَاطَّلَى ثُمَّ اتَّبَعَهُ بِالْحِنَاءِ مِنْ قَرْنِهِ إِلَى قَدَمِهِ كَانَ أَمَانًا لَهُ مِنَ الْجُنُونِ وَ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۳۵.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۳۵.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۹۲.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۹۳.

الْجَذَامِ وَالْبَرَصِ وَالْأَكْلَةَ إِلَى مِثْلِهِ مِنَ النُّورَةِ (۱).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که داخل حمام وارد شود و نوره بکشد و در پی آن از سرتا قدمش را حنا بمالد برای او امانست از دیوانگی و جذام و برص و خوره تا دفعه دیگر که نوره بکشد.

۱۹- باب آداب الحمام والنظافة والزينة

۱- ج قال رسول الله (ص): لَا يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ وَلَا الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ، وَلَا يُفْضِي الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ فِي ثَوْبٍ وَاحِدٍ وَلَا تُفْضِي الْمَرْأَةُ إِلَى الْمَرْأَةِ فِي الثَّوْبِ الْوَاحِدِ (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مرد به عورت مرد نظر نکند و زن به عورت زن نظر نکند و مردی در جامه واحد به مرد دیگر نجسند و زنی با زن دیگر بدن خود را نجسباند.

۲- ش قال النبي (ص): لَا يَدْخُلُ أَحَدُكُمْ الْحَمَّامَ إِلَّا بِمِيزَرٍ (۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی از شما داخل حمام نشود مگر با لنگ. و در حدیث دیگر فرمود: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَدْخُلُ الْحَمَّامَ إِلَّا بِمِيزَرٍ (۴).

۳- ش قال رسول الله (ص) عَوْرَةُ الْمُؤْمِنِ عَلَى الْمُؤْمِنِ حَرَامٌ (۵).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: عورت مؤمن بر مؤمن حرام است و قال: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فَلَا يَنْظُرُ إِلَى عَوْرَةِ أَخِيهِ (۶).

۴- ش قال رسول الله (ص): إِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فِي فُضَاءٍ مِنَ الْأَرْضِ فَلْيُحَاذِرْ عَلَى عَوْرَتِهِ (۷).

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۹۲ و ۳۹۳.
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۲.
(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۱۱.
(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۶۸.
(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۶۸.
(۶) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۴ و ۵۴.
(۷) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۱۱.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون یکی از شما در فضائی از زمین غسل کند باید عورت خود را از ناظر حفظ کند.

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا عَلِيُّ يَا كَ وَ دُخُولَ الْحَمَامِ بِغَيْرِ مِيْزِرٍ، مَلْعُونٌ مَلْعُونٌ النَّاطِرُ وَ الْمُنْظُورُ إِلَيْهِ (۱).

یعنی: ای علی مبادا بدون لنگ وارد حمام شوی ، ملعون است ملعون است آنکه نظر می‌کند و آنکه به او نظر می‌شود.

۶- ش نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الْغُسْلِ تَحْتَ السَّمَاءِ إِلَّا بِمِيْزِرٍ، وَ نَهَى دُخُولَ الْأَنْهَارِ إِلَّا بِمِيْزِرٍ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از غسل زیر آسمان بدون لنگ و نهی نمود از داخل شدن نهرها بدون لنگ. و فی رِوَايَةٍ: كَرِهَ الْغُسْلُ تَحْتَ السَّمَاءِ إِلَّا بِمِيْزِرٍ، وَ كَرِهَ دُخُولَ الْأَنْهَارِ إِلَّا بِمِيْزِرٍ فَإِنَّ فِيهَا سُكَّانًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ (۳).

۷- ج عَنْ عَلِيٍّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) رَأَى رَجُلًا يَغْتَسِلُ بِالْبَرَّازِ بِلَا زَارٍ، فَصَعِدَ الْمَنْبِرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ حَيْثُ سَتَبِرُ يُحِبُّ الْحَيَاءَ وَ السَّتْرَ، فَإِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتِرْ (۴).

یعنی: از علی روایت شده که رسول خدا (ص) مردی را در جای خلوت دید که بدون لنگ غسل می‌کند، پس رسول خدا (ص) منبر رفت و پس از حمد و ثناء الهی فرمود: خدا با حیا و پوشاننده است دوست می‌دارد حیا و ستر را ، چون یکی از شما خواست غسل کند باید خود را مستور نماید.

۸- ج عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) نَهَى عَنْ دُخُولِ الْحَمَامَاتِ ثُمَّ رَخَّصَ لِلرِّجَالِ أَنْ يَدْخُلُوهَا فِي الْمِيْزِرِ (۵).

یعنی: از عایشه روایت است که: رسول خدا (ص) از دخول در حمامها نهی

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۶۴

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۷۰

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۷۰

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۳

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۳

نمود، سپس برای مردان تجویز کرد که بالنگ داخل شوند.

۹- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا مِنْ امْرَأَةٍ تَخْلَعُ ثِيَابَهَا فِي غَيْرِ بَيْتِهَا إِلَّا هَتَكَتْ مَا بَيْنَهَا وَبَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هیچ زنی در غیر خانه اش جا مه هایش را نمی کند مگر اینکه پرده ما بین خودش و خدا را هتک نموده است.

۱۰- ج عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: إِذَا سَتَفَتْحَ لَكُمْ أَرْضَ الْعَجَمِ، وَ سَتَجِدُونَ فِيهَا بِيُوتًا يُقَالُ لَهَا الْحَمَّامَاتُ فَلَا يَدْخُلَنَّهَا الرِّجَالُ إِلَّا بِالْأُزْرِ وَ أَمْنَعُوهَا النِّسَاءَ إِلَّا مَرِيضَةً أَوْ نَفْسًا (۲).

یعنی: از عبد الله بن عمرو، روایت است که رسول خدا (ص) فرمود: بزودی برای شما زمین عجم فتح خواهد شد در آنجا خانه های به نام حمام می باشد مردان داخل آن نشوند مگر با زبرجامه و بالنگ

۱۱- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَدْخُلُ الْحَمَّامَ بِغَيْرِ أَرْزَارٍ، وَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَدْخُلُ حَلِيبَتَهُ الْحَمَّامَ، وَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَجْلِسُ عَلَى مَا تَدْعِي بُدَارَ عَلَيْهَا بِالْحَمْرِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس ایمان به خدا و روز دیگر دارد بدون لنگ وارد حمام نشود، و هر کس ایمان به خدا و روز دیگر دارد باید همسر خود را وارد حمام نکند و هر کس ایمان به خدا و روز دیگر دارد بر سفره ای که بر آن خمر دور می زند ننشیند.

۱۲- ج عَنْ جَرَّهْدٍ مِنْ أَصْحَابِ السُّفِّ قَالَ: جَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عِنْدَنَا وَ فَخَذِي مُنْكَشَفَةً فَقَالَ: أَمَا عَلِمْتُمْ أَنَّ الْفَخْدَ عَوْرَةٌ (۴).

یعنی: از جرهد که یکی از اصحاب صقه بود روایت شده که رسول خدا (ص) نزد ما نشست در حالیکه ران من مکشوف بود، فرمود: آیا نمی دانسی

(۱) التاج مع الاصول / ج ۱ / ص ۱۱۳.

(۲) التاج مع الاصول / ج ۱ / ص ۱۱۳.

(۳) التاج مع الاصول / ج ۵ / ص ۲۴۳ و ۲۴۴.

(۴) التاج مع الاصول / ج ۱ / ص ۱۱۲.

که ران عورت است .

۱۳- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : إِحْفَظْ عَوْرَتَكَ إِلَّا مِنْ زَوْجَتِكَ أَوْ مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: عورتت را حفظ کن جز از همسرت و کنیزی که مالک شده‌ای.

۱۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لِأَيُّوَلَّنَ أَحَدُكُمْ فِي مُسْتَحَمِّهِ كُمْ يَغْتَسِلُ فِيهِ (۲). وَ فِي رِوَايَةٍ : ثُمَّ يَتَوَضَّأُ فِيهِ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: البته یکی از شما درجا نیکه استحمام می‌کند بول نکند که سپس در آن غسل کند. و در روایت دیگر: سپس در آن وضو بگیرد.

۱۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : أَلْدَاءُ ثَلَاثَةٌ، وَالِدَوَاءُ ثَلَاثَةٌ، فَأَمَّا الدَّاءُ فَالْدَّمُ وَالْمِرَّةُ وَالْبَلْغَمُ، فَدَوَاءُ الدَّمِ الْحِجَامَةُ، وَ دَوَاءُ الْبَلْغَمِ الْحَمَامُ، وَ دَوَاءُ الْمِرَّةِ الْمُسِي (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: درد سه قسم و دواء آن نیز سه قسم است اما درد: ۱- خون ۲- سودا ۳- بلغم. پس دواء خون حجامت، و دواء بلغم حمام، و دواء سودا راه رفتن است.

۱۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : خِصَالٌ يُورِثُ الْبَرَصَ: أَلْتَوَضَّى وَ الْإِغْتِسَالَ بِالمَاءِ الَّذِي تَسَخَّنَهُ الشَّمْسُ، وَ الْأَكْلُ عَلَى الْجِنَابَةِ، وَ غَسْيَانُ الْمَرْأَةِ فِي حَيْضِهَا، وَ الْأَكْلُ عَلَى الشَّعْرِ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خصالی موجب برص می‌شود: وضو گرفتن و غسل کردن با آبی که خورشید آن را گرم کرده باشد و خوردن پس از جنابت و جماع با زنان در حال حیض او و خوردن روی سیری.

۱۶- ج عَنْ أُمِّ هَانِيَةَ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ تَقُولُ: دَهَبْتُ إِلَى رَسُولِ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۲.

(۲) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۷.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۵۵ و سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۷.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۶۱.

(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۹۹.

اللَّهِ (ص) عَامَ الْفَتْحِ فَوَجَدْتَهُ يَغْتَسِلُ وَ فَاطِمَةُ تَسْتُرُهُ فَقَالَ: مَنْ هَذِهِ؟ قُلْتُ: أَنَا أُمُّ هَانِيٍّ^(۱).

یعنی: از ام‌هانی روایت شده که سال فتح مکه نزد رسول خدا (ص) رفتم و دیدم آنحضرت شستشو و غسل می‌کند و فاطمه پرده‌ای برایش گرفته.

۱۷- ش قال رسول الله (ص): اِغْسِلُوا صُيَابَكُمْ مِنَ الْغَمْرِ فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَشُمُّ الْغِمْرَ فَيَفْزَعُ الصَّبِيَّ فِي رُقَادِهِ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بشوئید و یا غسل دهید اطفال خود را از جربی و چرکی زیرا شیطان آن را می‌بوید پس طفل در حال خواب به فزع می‌آید.

۱۸- ش كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَغْسِلُ رَأْسَهُ بِالسِّدْرِ وَ يَقُولُ: اُغْسِلُوا رُؤُسَكُمْ بِوَرَقِ السِّدْرِ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) سر خود را با سدر می‌شست و می‌فرمود: سرها تان را با برگ سدر شستشو دهید.

۱۹- ش كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَخْتَضِبُ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) خضاب مینمود.

۲۰- ج سِئَلُ أَنْسٍ: أَمْ خَضَبَ النَّبِيِّ (ص)؟ قَالَ: لَمْ يَبْلُغِ الشَّيْبَ إِلَّا قَلِيلًا. وَ فِي رِوَايَةٍ: إِنَّهُ لَمْ يَخْضِبْ إِتْمًا كَانَ الشَّمْطُ عِنْدَ الْعَنْقَقَةِ يَسِيرًا وَ فِي الصَّدْعَيْنِ يَسِيرًا وَ فِي الرَّأْسِ يَسِيرًا. وَ فِي رِوَايَةٍ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يُصَفِّرُ لِحْيَتَهُ بِالْوَرْسِ وَ الرَّعْفَرَانِ وَ قَالَ: أَبُورُمَّةَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ (ص) أَنَا وَ أَبِي وَ كَانَ قَدْ لَطَخَ لِحْيَتَهُ بِالْحِنَاءِ^(۵).

یعنی: از انس سؤال شد که آیا پیغمبر خضاب کرد؟ گفت موهای پیغمبر (ص) سفید نشده بود مگر کمی. و در روایتی خضاب نکرد همانا سفیدی موی او در چانه کمی و در عارض او کمی و در سرا و کمی بود

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۱.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۶۱.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۸۵.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۰۰.

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۴.

و در روایت است که پیغمبر ریشش را به گیاه و زعفران زرد می کرد و ابورمته گفت من و پدرم خدمت رسول خدا (ص) رسیدیم در حالیکه اوریش خود را حنا بسته بود. (مقصود از خضاب رسول (ص) خضاب سرتا پا است، و مقصود از نفی آن خصوص سروریش است چنانکه فرموده سفیدی را خضاب کنید).

۲۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : غَيْرُوا الشَّيْبَ وَ لَا تُشَبِّهُوا بِالْيَهُودِ وَ النَّصَارَى (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: پیری را تغییر دهید و شبیه به یهود و نصاری نباشید. (این کلام وقتی بوده که مسلمین کم بودند).

۲۲- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : إِنْ الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى لَا يَصْبُغُونَ فَخَالِفُوهُمْ . وَ فِي رِوَايَةٍ : أَيْ بِأَبِي قُحَافَةَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ وَ رَأْسَهُ وَ لِحْيَتَهُ كَالثَّغَامَةِ بَيَاضًا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : غَيْرُوا هَذَا بَشَاءً وَ اجْتَنِبُوا السَّوَادَ (۲).

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود که: یهود و نصاری رنگ نمی کنند و شما ایشان را مخالفت کنید (یعنی موی سفید خود را رنگ کنید) و روز فتح مکه ابوقحافه پدر ابی بکر را آوردند در حالیکه سروریش مانند گل ثغامه سفید بود، پس رسول خدا (ص) فرمود: تغییر دهید این سفیدی را به چیزی و از سیاهی اجتناب کنید.

۲۳- ش جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَنظَرَ إِلَى الشَّيْبِ فِي لِحْيَتِهِ ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص) : نُورٌ ، ثُمَّ قَالَ : مَنْ شَابَ شَيْبَهُ فِي الْإِسْلَامِ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ ، قَالَ : فَخَضَّبَ الرَّجُلُ بِالْحِثَاءِ ثُمَّ أَجَاءَ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَلَمَّا رَأَى الْخَضَابَ قَالَ : نُورٌ وَ إِسْلَامٌ ، فَخَضَّبَ الرَّجُلُ بِالسَّوَادِ ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص) : نُورٌ وَ إِسْلَامٌ وَ إِيمَانٌ ، وَ مَحَبَّةٌ إِلَى نِسَائِكُمْ ، وَ رَهْبَةٌ فِي قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ (۳).

یعنی: روایت شده که مردی خدمت پیغمبر (ص) آمد حضرت به او نظری کرد به سفیدی ریشش و فرمود نوری است سپس فرمود هر کس ریش او

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۰۱

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۳

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۰۳

در اسلام سفید گردد برای او روز قیامت نوری است، آن مرد درخت و باحنا خضاب کرد و حضور رسول خدا (ص) رسید، چون رسول خدا (ص) خضاب او را دید فرمود: نور و اسلام است، پس آن مرد به مشکسی خضاب کرد چون رسول خدا (ص) دید فرمود نور و اسلام و ایمان است و موجب محبت زنان تنان و ترس در دل دشمنان تنان .

توضیح: امر رسول خدا (ص) به خضاب و حناء دائمی است، ولیا مر به سواد در زمانی است که مسلمین کم بودند و خواسته پیر مردشان در نظر دشمن جوان باشد.

۲۴- ج عن أبي ذرٍّ عن النبيِّ (ص) قال: إِنَّ أَحْسَنَ مَا غُيِّرَ بِهِ هَذَا الشَّيْبُ الْحِنَاءُ وَالْكَتْمُ (۱).

یعنی: از ابی ذر روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: نیکوتر چیزی که سفیدی مو با آن تغییر داده شود حناء و کتم است (کتم گیاهی است که اگر با آن خضاب شود رنگ آن مشکسی است و اگر کتم را با حناء که قرمز می کند مخلوط و با آن خضاب کنند رنگ آن سیاه مایل به سرخی خواهد شد .

۲۵- ش قال النبي (ص): نَفَقَةُ دِرْهَمٍ فِي الْخِضَابِ أَفْضَلُ مِنْ نَفَقَةِ دِرْهَمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ. إِنَّ فِيهِ أَرْبَعُ عَشْرَةَ خِصْلَةً: يُطْرَدُ الرِّيحَ مِنَ الْأَذْنَيْنِ، وَ يَجْلُو الْغِشَاءَ عَنِ الْبَصَرِ وَ يَكِينُ الْخِيَا شِيمَ، وَيُطِيبُ النَّكْهَةَ، وَ يَشُدُّ اللَّئِنَةَ، وَ يَذْهَبُ بِالْغَشْيَانِ، وَيَقِلُّ وَسْوَءَ الشَّيْطَانِ وَ تَفْرَحُ بِهِ الْمَلَائِكَةُ وَ يُسْتَبْشِرُ بِهِ الْمُؤْمِنُ وَيَغِيظُ بِهِ الْكَافِرُ الْخ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: انفاق دره می در خضاب بهتر است از انفاق دره می در غیر خضاب زیرا در خضاب چهارده خصلت است: باد را از دو گوش طرد می کند و چشم را از تیرگی جلا می دهد و گلوگاه را نرم می کند و بو را خوش می گرداند و لثه را محکم و غشوه را می برد و وسوسه شیطان را کم می کند و فرشتگان را شاد می کند و مؤمن به آن مسرور می شود و کافر بواسطه آن به خشم می آید و خضاب زینت و پاکیزگی است تا آخر .

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۴ .

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۰۲ .

۲۶- ش **أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي غَزَاةٍ غَزَاهَا أَنْ يَخْتَضِبُوا بِالسَّوَادِ لِيَقْوُوا بِهِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ (۱).**

یعنی: رسول خدا (ص) در جنگی که خود حاضر بود امر نمود که به مشکى خضاب کنند تا اینکه بر مشرکین نیرومند شوند.

۲۷- **رُوِيَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) فِي قَوْلِهِ تَعَالَى: وَ أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ / أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ مِنْهُ الْخِضَابَ بِالسَّوَادِ (۳).**

یعنی: از پیغمبر (ص) روایت شده که در بیان قول خدایتعالی که فرموده: مهیا سازید برای ایشان (کفار) هر قدر نیرو که توانائی دارید، آنحضرت فرمود: از جمله این نیرو است خضاب کردن با رنگ سیاه.

۲۸- ش **كَانَ النَّبِيُّ (ص) وَالْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ وَأَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بَنِي الْحُسَيْنِ يَخْتَضِبُونَ بِالْكَتَمِ (۴).**

یعنی: رسول خدا (ص) و حسین بن علی و محمد بن علی بن الحسین (ع) با گیاهی بنام کتم که رنگ آن مشکى است خضاب می کردند.

۲۹- ش **عَنِ الصَّادِقِ قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) الْيَسَاءَ بِالْخِضَابِ ذَاتَ الْبُعْلِ وَ غَيْرَ ذَاتِ الْبُعْلِ (۵). وَ قَالَ: رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَخْضِبَ رَأْسَهَا بِالسَّوَادِ (۶).**

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که گفت رسول خدا (ص) زنان را امر به خضاب نمود چه شوهر دار و چه غیر شوهر دار. و نیز حضرت صادق فرمود: رسول خدا (ص) اجازه داد که زن سر خود را با رنگ سیاه خضاب کند.

۳۰- ج **عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: أَوْمَاتُ امْرَأَةٍ مِنْ وُرَاءِ سِتْرِ بَيْدِهَا كِتَابٌ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَقَبَضَ يَدَهُ فَقَالَ: مَا أَدْرِي أَيْدِي رَجُلٍ**

- (۱) وسائل الشيعه / ج ۱ / ص ۴۰۴.
- (۲) قرآن / سورة انفال / آية ۶۰.
- (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۷.
- (۴) وسائل الشيعه / ج ۱ / ص ۴۰۶.
- (۵) وسائل الشيعه / ج ۱ / ص ۴۱۰.
- (۶) وسائل الشيعه / ج ۱ / ص ۴۱۰.

أَمْ يَدُ امْرَأَةٍ قَالَتْ: بَلْ يَدُ امْرَأَةٍ قَالَتْ: لَوْ كُنْتُ امْرَأَةً لَغَيَّرْتُ
أَظْفَارَكَ بِالْحِنَاءِ^(۱).

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت زنی از پشت پرده بادست
خود اشاره کرد نامه‌ای را به سوی پیغمبر (ص) رسول خدا (ص) دست
اورا گرفت و فرمود: آیا دست مرد است یا دست زن؟ گفت بلکه
دست زن است، فرمود: اگر تو زن باشی هرآینه تغییر می دادی
ناخنهای خود را به حناء.

۳۱- ش عن علی (ع) قال: أَمَرْنَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) بِدَفْنِ
أَرْبَعَةٍ: الشَّعْرِ، وَالسِّنِّ، وَالظُّفْرِ، وَالْدَّمِ^(۲).

یعنی: از علی (ع) روایت شده که رسول خدا (ص) به دفن چهار چیز ما را
امر نمود: موی و دندان و ناخن و خون.

۳۲- ش عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ يَأْمُرُ بِدَفْنِ
سَبْعَةِ أَشْيَاءَ مِنَ الْإِنْسَانِ: الشَّعْرَ، وَالظُّفْرَ، وَالْكَفَّ، وَالْحَيْضَ،
وَالْمَشِيمَةَ، وَالسِّنَّ، وَالْعَلَقَةَ^(۳).

یعنی: از عایشه روایت شده که رسول خدا (ص) به دفن هفت چیز از
انسان امر فرمود: موی و ناخن و خون و حیض و مشیمه (یعنی
جفت ولد انسان که وقت ولادت با او خارج می شود) و دندان و علقه.

۳۳- ش كَانَ لِلنَّبِيِّ (ص) مُكْحَلَةٌ يَكْتَحِلُ مِنْهَا فِي كُلِّ لَيْلَةٍ
ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فِي كُلِّ عَيْنٍ عِنْدَ مَنَامِهِ^(۴).

یعنی: برای رسول خدا (ص) سورمه دانی بود که از آن سورمه می کشید در
هر شبی وقت خواب در هر چشمی سه میل. این روایت با اندک اختلاف
لفظی در کتاب تاج نیز ذکر شده^(۵). و عن علی (ع) قال: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص)
يَأْمُرُنَا بِالْكُحْلِ عِنْدَ النَّوْمِ ثَلَاثًا فِي كُلِّ عَيْنٍ^(۶).

۳۴- ش كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَكْتَحِلُ بِالْإِسْمِدِ إِذَا آوَى إِلَى

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۵.

(۲) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۳۱.

(۳) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۳۱.

(۴) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۱۳.

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۲۰۹.

(۶) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۸.

فَرَأَيْتَهُ وَتَرَا وَتَرَا^(۱).

یعنی: روایت شده که رسول خدا (ص) با سنگ اشمه سوره می کشید وقتی که می خواست در بستر برود به عدد طاق. و در روایت دیگر: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ يَكْتَجِلُ قَبْلَ أَنْ يَنَامَ أَرْبَعًا فِي الْيَمْنَى، وَثَلَاثًا فِي الْبُسْرَى^(۲)؛ یعنی: رسول خدا (ص) قبل از خواب سوره می کشید چهار مرتبه در چشم راست و سه مرتبه در چپ.

۳۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلشَّعْرُ الْحَسَنُ مِنْ كِسْوَةِ اللَّهِ فَأَكْرَمُوهُ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: موی نیکو از پوشش خدائی است آن را گرامی بدارید.

۳۶- ج كَانَ النَّبِيُّ يُضْرَبُ شَعْرَهُ وَتُكَبِّبُهُ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) موی خود را به منکبین خود می رسانید.

۳۷- ش إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ إِذَا طَالَ شَعْرُهُ كَانَ إِلَى شَحْمَةِ أُذُنِهِ^(۵).

یعنی: رسول خدا (ص) چون موی او دراز می شد تا پیه گوشش بود. این روایت با اندک اختلاف لفظی در کتاب تاج نیز ذکر شده^(۶). و قال الصادق: فَلَمَّا حَلَقَهُ لِحَجِّ لَمْ يَعْذُ فِي تَوْفِيرِ الشَّعْرِ^(۷). یعنی چون برای انجام حج تراشید دیگر موی خود را زیاد نگذاشت.

۳۸- ج كَانَ النَّبِيُّ (ص) يُحِبُّ مُوَافَقَةَ أَهْلِ الْكِتَابِ فِي مَا لَمْ يَوْمَرْ فِيهِ وَكَانَ أَهْلُ الْكِتَابِ يَسْأَلُونَ أَشْعَارَهُمْ وَكَانَ الْمُشْرِكُونَ يَفْرِقُونَ رُؤُسَهُمْ فَسَدَلَ النَّبِيُّ (ص) نَاصِيَتَهُ ثُمَّ فَرَّقَ بَعْدُ^(۸).

- (۱) وسائل الشيعة/ج ۱/ص ۴۱۱.
- (۲) وسائل الشيعة/ج ۱/ص ۴۱۳.
- (۳) وسائل الشيعة/ج ۱/ص ۴۲۲.
- (۴) التاج الجامع للاصول/ج ۳/ص ۱۷۲.
- (۵) وسائل الشيعة/ج ۱/ص ۴۱۸.
- (۶) التاج الجامع للاصول/ج ۳/ص ۱۷۲.
- (۷) وسائل الشيعة/ج ۱/ص ۴۱۸.
- (۸) التاج الجامع للاصول/ج ۳/ص ۱۷۲.

یعنی: پیغمبر (ص) موافقت اهل کتاب را دوست می‌داشت در آنچه در آن امری نشده بود و اهل کتاب موی خود را رها می‌کردند و مشرکون موهای خود را دو دسته می‌کردند، پس رسول خدا (ص) جلوسر را رها می‌کرد سپس جدا کرد و دو دسته کرد.

۳۹- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يُحِبُّ التَّيْمَنَ مَا اسْتَطَاعَ فِي سَائِمِهِ كُلِّهِ فِي طَهْوَرِهِ وَتَرْجُلِهِ وَتَنَعُّلِهِ وَسِوَاكِهِ (۱).

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) دوست می‌داشت شروع کردن به جانب و طرف راست را آنقدر که در تمام کارهایش توانست در تطهیر و وضو و شانه زدن و کفش به پا کردن و مسواک،

۴۰- ج نَهَى النَّبِيُّ (ص) عَنِ التَّرْجُلِ إِلَّا غَبًّا (۲).

یعنی: پیغمبر (ص) نهی کرد از شانه زدن به ریش مردم مردم، مگر اینکه یکوقت بجا آوری یکوقت ترک.

۴۰- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): كَثْرَةُ تَسْرِيحِ الرَّأْسِ يَسْذُهِبُ بِالْوَبَا، وَ يَجْلِبُ الرِّزْقَ، وَيَزِيدُ فِي الْجَمَاعِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مرتب کردن و صاف کردن موی سر و با را می‌برد و روزی را جلب می‌کند و در نیروی جماع می‌افزاید.

۴۱- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) قَالَ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِيَأْخُذَ أَحَدُكُمْ مِنْ شَعْرِ صُدْعَيْهِ وَ مِنْ غَارِضِ لِحْيَتِهِ، قَالَ: وَ أَمَرَ أَنْ تُرْجَلَ اللَّحْيَةُ (۴).

یعنی: از علی (ع) روایت است که گفت: رسول خدا (ص) فرمود باید هر یک از شما از موی دوبنا گوش و ریشش بگیرد و امر فرمود که ریش شانه شود.

۴۲- ج عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: نَهَى النَّبِيُّ (ص) عَنِ الْقَزَعِ (۵).

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۲.
- (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۲.
- (۳) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۲۵.
- (۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۹.
- (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۳.

یعنی: از عبدالله بن عمر روایت شده که گفت: پیغمبر نهی کرد از تراشیدن قسمتی از سر و گذاشتن قسمتی.

۴۳- ج عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: رَأَى النَّبِيَّ صَبِيًّا قَدْ حَلِقَ بَعْضَ رَأْسِهِ وَتَرَكَ بَعْضَهُ فَنَهَاهُمْ النَّبِيُّ (ص) فَقَالَ: إِحْلِقُوهُ كُلَّهُ أَوْ تَرَكُوهُ كُلَّهُ (۱)

یعنی: از ابن عمر روایت شده که گفت پیغمبر (ص) طفلی را دید که بعضی از سرش تراشیده شده و بعضی دیگر رها شده پس ایشان را نهی کرد. و فرمود تمام آن را بتراشید و یا تمام را رها کنید.

۴۴- ج قَالَ أَنَسٌ كَأَنَّكَ لَبِي ذُوَابَةٍ فَقَالَتْ لِي أُمَّهِي: لِأَجْزِئِهَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَمُدُّهَا وَيَأْخُذُ بِهَا (۲)

یعنی: انس گفته من زلف داشتم پس مادرم گفت من آن را نمی برم چون رسول خدا (ص) آن را دست می کشید و می گرفت.

۲۰- باب استعمال العطر و الادهان

۱- ج عَنْ أَنَسٍ أَنَّهُ كَانَ لَا يَرُدُّ الطِّيبَ وَ يَزْعُمُ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ لَا يَرُدُّ الطِّيبَ وَ فِي رِوَايَةٍ: ثَلَاثَةٌ لَا تُرَدُّ: أَلُوسَائِدُ، وَالطِّيبُ وَ اللَّبَنُ وَ عَنْهُ قَالَ: كَأَنَّكَ لِلنَّبِيِّ (ص) سُكَّةٌ يَتَطَيَّبُ مِنْهَا (۳).

یعنی: از انس روایت شده که چیز خوشبو را رد نمی کرد و گمان می کرد که پیغمبر (ص) خوشبورا رد نمی کرد. و در روایتی سه چیز رد نمی شود: پستی و بوی خوش و شیر. و انس گفته پیغمبر (ص) عطر خوشبو و یا ظرف عطری داشت که خود را از آن معطر می کرد.

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ النِّسَاءُ وَ الطِّيبُ وَ جُعِلَ قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ (۴).

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۳.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۷۳.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۷.

(۴) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۴۲.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از دنیای شما نزد من محبوب شد زینان و بوی خوش و روشنی چشم در نماز است.

۳- ج قَالَتْ عَائِشَةُ: طَيَّبْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) بِيَدِي بِذَرِيرَةٍ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ لِلْحِلِّ وَالْحَرَامِ. وَقَالَتْ: كُنْتُ أَطِيبُ النَّبِيَّ (ص) بِأَطْيَبِ مَا نَجِدُ حَتَّى أَجِدُ وَبَيْضَ الطَّيْرِ فِي رَأْسِهِ وَ لِحْيَتِهِ^(۱).

یعنی: عایشه گفته است: من بواسطه ذریره که گیاهی است پیغمبر (ص) را خوشبو می‌کردم در موقع حل و موقع احرام. ونیز او گفته: من پیغمبر (ص) را به بهترین چیزی که می‌یافتم خوشبو می‌کردم تا اندازه‌ای که برق آن در سر و ریشش نمایان بود. وعن الصادق قال: كَانَ يُرَى وَبَيْضَ الْمُسْكِ فِي مَفْرَقِ رَسُولِ اللَّهِ (ص)^(۲).

۴- ش عَنْ عَلِيٍّ (ع): أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ لِأَيُّرَةَ الطَّيِّبِ وَالْحُلُوءِ^(۳).

یعنی: علی فرمود: که پیغمبر (ص) عطر و حلوا را رد نمی‌کرد.

۵- ش عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: حَبَابِي رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِأَثْوَرِدٍ بِكُلِّمَا يَدِيهِ، فَلَمَّا أَدْنَيْتُهُ إِلَى أَنْفِي قَالَ: أَمَا أَنْتَ سَيِّدُ رِيحَانِ الْجَنَّةِ بَعْدَ الْأَسْرِ^(۴).

یعنی: علی (ع) فرمود که: رسول خدا (ص) گل سرخی به من عطا کرد به دو دست خود: چون نزدیک دماغ بردم، فرمود: آگاه باش که آن سید گل‌های بهشت است پس از گل آس.

۶- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): الطَّيِّبُ يَشُدُّ الْقَلْبَ^(۵). وَقَالَ: إِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ بِرِيحَانِ قَلْبِشْمِهِ وَ لِيَصْعَهُ عَلَى عَيْنَيْهِ فَإِنَّهُ مِنَ الْجَنَّةِ، وَإِذَا أَتَى أَحَدَكُمْ بِهِ فَلَا يَرُدُّهُ^(۶).

یعنی: بوی خوش قلب را محکم می‌کند. و فرمود: چون برای یکی

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۷.
 (۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۴۶.
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۴۴.
 (۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۶۱.
 (۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۴۱.
 (۶) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۶۰.

از شما ریحانی آوردند آن را بوکنند و بردو چشم بگذارند زیرا آن از بهشت است و چون برای یکی از شما آورده شد رد نکنند. وقال: الرِّيحُ الطَّيِّبَةُ تَشُدُّ الْقَلْبَ وَ تَزِيدُ فِي الْجَمَاعِ (۱)

۷- ج قال النبي (ص): إِذَا اسْتَعْطَرَتِ الْمَرْأَةُ فَمَسَرَّتْ عَلَى الْقَوْمِ لِيَجِدُوا رِيحَهَا فِيهَا كَذَا وَ كَذَا قَالَ قَوْلًا شَدِيدًا. وقال: إِذَا شَهِدْتَ إِحْدَاكُنَّ الْعِشَاءَ فَلَا تَمَسَّ طَبِيبًا (۲). وقال: ثَلَاثَةٌ لَا تَقْرَبُهُمُ الْمَلَائِكَةُ: جِيفَةُ الْكَافِرِ، وَ الْمُنْتَمِخُ بِالْخَلْقِ، وَ الْجُنْبُ إِلَّا أَنْ يَتَوَضَّأَ (۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون زن عطر بزند و بر قومی بگذرد که بوی آن را درک کنند آن زن چنین و چنان است و گفتار سختی درباره وی فرمود. و فرمود: هرگاه یکی از شما زنان به نماز عشاء حاضر شود خود را خوشبو نکند. و فرمود: سه کس را ملائکه نزدیک نشوند: جیفه کافر و آنکه خود را رنگین کرده به زعفران مخلوط و جنب مگر آنکه خود را تطهیر و غسل دهد.

۸- ج أَبْصَرَ النَّبِيُّ (ص) رَجُلًا مَتَخَلِّفًا قَالَ: إِذْ هَبَّ فَاغْسِلَهُ ثُمَّ اغْسِلَهُ ثُمَّ لَا تَعُدُّ. وَقَالَ: إِنَّ خَيْرَ طَبِيبِ الرَّجُلِ مَا ظَهَرَ رِيحَهُ وَ خَفِيَ لَوْنُهُ، وَ خَيْرَ طَبِيبِ النِّسَاءِ مَا ظَهَرَ لَوْنُهُ وَ خَفِيَ رِيحُهُ (۴).
یعنی: رسول خدا (ص) مردی را دید خود را به زعفران مخلوط رنگین کرده، فرمود: برو بشوی سپس بشوی سپس این کار ممکن. و فرمود: بهترین عطر مرد آنستکه بوی آن ظاهر و رنگش مخفی باشد، و بهترین عطر زن آنستکه رنگش ظاهر و بویش مخفی باشد.

۹- ش عن الصادق (ع) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يُنْفِقُ فِي الطَّيْبِ أَكْثَرَ مِمَّا يُنْفِقُ فِي الطَّعَامِ (۵).
یعنی: حضرت صادق فرموده که: رسول خدا (ص) را عادت بود که در بوی خوش بیشتر خرج می کرد از آنچه در طعام خرج می کرد.

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۴۱.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۷.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۸.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۸.

(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۴۳.

۱۰- ش كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَحِبُّ الدَّهْنَ وَ يَكْرَهُ الشَّعِثَ ، وَيَقُولُ :
 إِنَّ الدَّهْنَ يُذْهِبُ الْبُؤْسَ ، وَ كَانَ يَدَّهْنُ بِأَصْنَافٍ مِنَ الدَّهْنِ ، وَ كَانَ
 إِذَا أَذَهَنَ بَدَأَ بِرَأْسِهِ وَ لِحْيَتِهِ ، وَ يَقُولُ : إِنَّ الرَّأْسَ قَبْلَ اللَّحْيَةِ ،
 وَ كَانَ (ص) يَدَّهْنُ بِالْبَنْفَسَجِ ، وَيَقُولُ : هُوَ أَفْضَلُ الْأَدُهَانِ ، وَ كَانَ
 إِذَا أَذَهَنَ بَدَأَ بِحَاجَتَيْهِ ، ثُمَّ شَارِبِيهِ ، ثُمَّ يَدْخُلُ فِي أَنْفِهِ وَيُسَمِّهُ
 ثُمَّ يَدَّهْنُ رَأْسَهُ ، وَ كَانَ يَدَّهْنُ حَاجَتَيْهِ مِنَ الصَّدَاعِ ، وَيَدَّهْنُ شَارِبِيهِ
 بِدَهْنِ سَوَى دَهْنِ لِحْيَتِهِ (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) چنین بود که روغن مالی را دوست می‌داشت و
 ژولیدگی را خوش نداشت و می‌فرمود روغن معطر فقر و سختی را
 می‌برد، و عادت داشت که به انواع روغن، روغن مالی می‌کرد، و از
 سر و ریش شروع می‌کرد و می‌فرمود: سر قبل از ریش است، و روغن
 بنفشه را استعمال می‌کرد و می‌فرمود افضل روغن‌ها است، و چون
 شروع می‌کرد ابتدا به ابروها و شارب خود می‌نمود، سپس وارد
 دماغ می‌کرد و استشمام می‌نمود سپس به سر خود می‌مالید، و از درد
 سر به دو ابروی خود می‌مالید، و روغنی که به شارب خود می‌زد
 غیر از روغنی بود که به ریش می‌زد.

۱۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : عَلَيْكُمْ بِدَهْنِ الْبَنْفَسَجِ فَإِنَّ
 لَهُ فَضْلًا عَلَى الْأَدُهَانِ كَفَضْلِي عَلَى سَائِرِ الْخَلْقِ . وَ قَالَ : إِدْهِنُوا
 بِالْبَنْفَسَجِ فَإِنَّهُ بَارِدٌ فِي الصَّيْفِ حَارٌّ فِي الشِّتَاءِ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بر شما باد به روغن بنفشه زیرا آنرا
 برتری بر سایر روغن‌هاست مانند برتری من بر سایر خلق. و فرمود:
 روغن بنفشه استعمال کنید که در تابستان سرد و در زمستان
 گرم است. و در روایتی فرمود: فَضْلُ الْبَنْفَسَجِ عَلَى الْأَدُهَانِ
 كَفَضْلِ الْإِسْلَامِ عَلَى سَائِرِ الْأَدْيَانِ (۳). و نیز فرمود: لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي
 الْبَنْفَسَجِ لَحَسَوهُ حَسَوًا (۴)

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۵۱

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۵۵

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۵۵

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۵۶

۱۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَنِ ادَّهَنَ بِدُهْنِ الْبَانِ ثُمَّ قَامَ
بَيْنَ يَدَيِ السُّلْطَانِ لَمْ يَضُرَّهُ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ. وَقَالَ: إِنَّهُ لَيْسَ
شَيْءٌ خَيْرًا لِلْجَسَدِ مِنْ دُهْنِ الزَّنْبِقِ يَعْنِي الرَّازِقِيَّ إِنَّ فِيهِ لَمَنَافِعَ
كَثِيرَةً وَشِفَاءً مِنْ سَبْعِينَ دَاءً^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که روغن بان استعمال کند و در
حضور سلطان برود به اراده خدا زیانی به او نرساند. و فرمود:
چیزی برای بدن بهتراز روغن زنبق رازقی نیست زیرا در آن منافع
بسیار و شفاء از هفتاد درد است.

۱۳- ش عَنِ الصَّادِقِ (ع): أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ إِذَا اشْتَكَى
رَأْسَهُ اسْتَعَطَّ بِدُهْنِ الْجُلْجُلَانِ ، وَهُوَ السِّمْسِمُ^(۲)
یعنی: حضرت صادق فرمود: چون رسول خدا (ص) درد سر پیدا می کرد
با روغن کنجد سعوط میکرد. و در روایت دیگر: كَانَ يُحِبُّ أَنْ
يَسْتَعِطَّ بِدُهْنِ السِّمْسِمِ^(۳)

۲۱- باب المنى يصيب الثوب

۱- م عَنْ هَمَّامِ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: أَرْسَلْتُ عَائِشَةَ إِلَى صَيفٍ
لَهَا تَدْعُوهُ، فَقَالُوا لَهَا هُوَ يَغْسِلُ جَنَابَهُ فِي تَوْبِهِ فَقَالَتْ: وَلِمَ
يَغْسِلُهُ؟ لَقَدْ كُنْتُ أَفْرَكُهُ مِنْ تَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ (ص)^(۱).

یعنی: از همام بن حارث روایت آمده که عایشه فرستاد به سوی
مهمانی که او را دعوت کند، پس به عایشه گفتند او منی را که در
جامه اش باشد می شوید، عایشه گفت چرا می شوید، من آن را از جامه
پیغمبر (ص) می سائیدم.

۲- عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: رُبَّمَا فَرَكْتُهُ مِنْ تَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۵۸ و ۴۵۹.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۵۹.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۵۹.

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۳۶۸.

(ص) ییدی (۱)

یعنی: از عایشه روایت شده که: بسا منی را از جامه رسول خدا (ص) بادستم می‌ساییدم.

۳- عَنْ عَمْرٍو بْنِ مَيْمُونٍ، قَالَ: سَأَلْتُ سَلِيمَانَ بْنَ يَسَّارٍ عَنِ الثَّوْبِ يُصِيبُهُ الْمَنِيُّ، أَوْ نَعْسِلُ الثَّوْبِ كَلَّةً؟ قَالَ سَلِيمَانُ، قَالَتْ عَائِشَةُ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يُصِيبُ ثَوْبَهُ، فَيَسْلُهُ مِنْ ثَوْبِهِ، ثُمَّ يَخْرُجُ فِي ثَوْبِهِ إِلَى الصَّلَاةِ، وَأَنَا أَرَى أَثَرَ الْعَسَلِ فِيهِ (۲).
یعنی: از عمرو بن میمون روایت شده که گفت: از سلیمان بن یسار سؤال کردم از جامه‌ای که منی به آن می‌رسد آیا همان منی را بشوئیم و یا تمام جامه را؟ سلیمان گفت عایشه گفته است: به ثوب و جامه پیغمبر (ص) می‌رسید پس از جامه‌اش آن را می‌شست سپس در همان جامه خارج می‌شد به سوی نماز و من اثر غسل را در جامه‌اش می‌دیدم.

۴- عَنْ هَمَّامِ بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ: نَزَلَ بِعَائِشَةَ صَيْفٌ، فَأَمَرَتْ لَهَ بِمِلْحَفَةٍ لَهَا صَفْرَاءٌ. فَأَحْتَلَمَ فِيهَا، فَاسْتَحْيَى أَنْ يُرْسِلَ بِهَا، وَفِيهَا أَثَرُ الْإِحْتِلَامِ. فَغَمَسَهَا فِي الْمَاءِ، ثُمَّ أَرْسَلَ بِهَا. فَقَالَتْ عَائِشَةُ: لِمَ أَفْسَدَ عَلَيْنَا ثَوْبَنَا؟ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَفْرَكَهُ بِإِصْبَعِهِ. رُبَّمَا فَرَكْتَهُ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) بِإِصْبَعِي (۳).

یعنی: از همّام بن حارث روایت آمده که گفت: میهمانی بر عایشه فرود آمد، پس برای پذیرائی او لحاف زرد خود را دستورداد. پس آن میهمان در آن محتلم شد و خجالت کشید که آن را پس بفرستد زیرا که در آن اثر احتلام بود. از اینرو آن را در آب فرو برد سپس آن را فرستاد. عایشه گفت برای چه پوشاک ما را معیوب کرد همانا او را کافی بود که با انگشتش آن را بساید. چه بسا که من با انگشت خود آن را از جامه رسول خدا (ص) می‌ساییدم.

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۷۹.

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۷۸.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۷۹.

۵- عَنِ الْأَسْوَدِ، عَنِ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كُنْتُ أَفْرِكُ الْمَنِيَّ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَيَصِلِي فِيهِ^(۱).

یعنی: اسود روایت کرده از عایشه که گفت: عادت داشتم که منی را از جامه رسول خدا (ص) می‌ساییدم پس آن حضرت در آن نماز میخواند، و در روایت دیگر عایشه گفت: أَخْتَهُ عَنْهُ^(۲). یعنی: آنرا از جامه‌اش می‌تراشیدم.

۶- إِنْ رَجُلًا نَزَلَ بِعَائِشَةَ، فَأَصْبَحَ يَغْسِلُ ثَوْبَهُ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: إِنَّمَا كَانَ يُجَزِّئُكَ، إِنْ رَأَيْتَهُ، أَنْ تَغْسِلَ مَكَانَهُ، فَإِنْ لَمْ تَرَ نَضَحَتْ حَوْلَهُ، وَلَقَدْ رَأَيْتُنِي أَفْرِكُهُ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَرَكًّا، فَيَصِلِي فِيهِ^(۳).

یعنی: میهمانی بر عایشه وارد شد، پس وقت صبح جامه‌اش را می‌شست. پس عایشه گفت: همانا تورا کافی است که اگر آن را دیدی همان مکانش را بشوئی و اگر ندیدی اطرافش را آب‌پاش و نم‌دار کنی. همانا من خود را می‌دیدم که آنرا از جامه رسول خدا (ص) می‌ساییدم. پس آن حضرت در آن نماز می‌خواند و در روایت دیگر عایشه گفت: رَأَيْتِي لِأَحْكُهُ مِنْ ثَوْبِ رَسُولِ اللَّهِ (ص)، يَا بِنْتِ بَطْنِ قُرَيْشٍ^(۴) یعنی چون خشک بود آنرا با ناخنم از جامه رسول خدا (ص) می‌خراشیدم.

۷- عَنِ ابْنِ بَشِيرٍ، أَنَّ رَسُولًا لِلَّهِ (ص) كَانَ يَغْسِلُ الْمَتَى^(۵).
یعنی: از ابن بشر روایت شده که رسول خدا (ص) منی را مشست.

۸- عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ، أَنَّهُ سَأَلَ أُخْتَهُ أُمَّ حَبِيبَةَ، زَوْجَ النَّبِيِّ (ص): هَلْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يُمَلِّي فِي الثَّوْبِ الَّذِي يُجَامِعُ فِيهِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ. إِذَا لَمْ يَكُنْ فِيهِ آذَى^(۶).

یعنی: روایت شده که معاویه بن ابی‌سفیان از خواهرش ام حبیبه همسر پیغمبر (ص) سؤال کرد آیا رسول خدا (ص) در جامه‌ای که در آن

(۱) سنن ابی‌داود / ج ۱ / ص ۱۰۲ و التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۸.

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۷۹.

(۳) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۲۳۸.

(۴) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۲۴۰.

(۵) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۲۳۹.

(۶) سنن ابن‌ماجه / ج ۱ / ص ۱۷۹ و ۱۸۰.

جماع می‌کرد نماز می‌خواند؟ او گفت آری در وقتی که در آن کثافتی نبود.

و به این مضمون روایات دیگری در کتب عامّه آمده که برای طهارت منی به آنها استدلال نموده‌اند چنانکه شافعی و احمد قائل به طهارت منی شده‌اند و شستن را نظافت بیشتری می‌دانند. و ابوحنیفه گوید ترش را باید شست و خشک آنرا باید سائید. و قول امامیه معلوم است چنانکه در باب اول طهارت حدیث آنرا ذکر کردیم همچنین مالک نیز آن را نجس می‌داند که مانند نجاسات دیگر با آب شسته شود. و به نظر ما نیز باید شسته شود زیرا همان فقهای قائل به طهارت، آب مذی را نجس می‌دانند با آنکه رقیق تر از منی است. و خدا خطاب به رسول خود فرموده: **وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ**^(۱). یعنی: و جامه‌ات را پاکیزه کن. بنابراین سزاوار آنستکه تا میتوان، آن را شست. و جامه را تطهیر نمود.

---

(۱) قرآن / سوره مدثر / آیه: ۴.

ابواب الوضوء

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ... (۱)

۰۰

۲۲- باب لا يقبل الله صلاة بغير طهور

۱- ج قال رسول الله (ص): لا تقبل صلاة بغير طهور و لا صدقة من غلول (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نماز بدون طهارت و صدقه از خیانت پذیرفته نشود.

۲- ز قال رسول الله (ص): لا تقبل صلاة إلا بزكاة، و لا تقبل صلاة إلا بقرآن، و لا تقبل صلاة إلا بطهور، و لا تقبل صدقة من غلول (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نمازی پذیرفته نشود جز به زکات، و نمازی پذیرفته نشود مگر به قرائت قرآن، و نمازی پذیرفته نشود جز با طهارت، و صدقه ای که از خیانت است پذیرفته نشود.

۳- ج قال رسول الله (ص): لا تقبل صلاة من أحدث حتى يتوضأ (۴). وقال: لأصلاة إلا بطهور (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نماز کسی که حدیثی از او صادر شده

(۱) قرآن / سورة مائده / آیه: ۶.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۶ و ص ۱۵۲.

(۳) مسند الامام زید / ص ۷۴.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۶. والمصنف / ج ۱ / ص ۱۳۹.

(۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۱.

پذیرفته نشود تا آنکه وضو بگیرد. و فرمود: نمازی جز باطهارت نباشد.

۴- ش و ج قال رسول الله (ص): **إِفْتِتَاحُ الصَّلَاةِ الْوُضُوءُ، وَ تَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَ تَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ (۱)**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: افتتاح نماز وضو و تحریم آن تکبیر و تحلیل آن سلام است.

۵- ش قال رسول الله (ص): **ثُمَّ نِيَّةٌ لِاتِّقْبَالَ اللَّهِ مِنْهُمْ صَلَاةً وَ عَدَا مِنْهُمْ تَارِكُ الْوُضُوءِ (۲)**.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا نماز هشت طائفه را قبول نمی کند و از آنها شمرد تارک وضو را.

۲۳- باب المحافظة على الوضوء

۱- قال رسول الله (ص): **لَا يُحَافِظُ عَلَى الْوُضُوءِ إِلَّا الْمُؤْمِنُ (۳)**؛

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: محافظت بر وضو نمی کند مگر مؤمن.

۲- ج قال رسول الله (ص): **تَبْلُغُ الْحِلْيَةِ مِنَ الْمُؤْمِنِ حَيْثُ يَبْلُغُ الْوُضُوءَ (۴)**.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زینت مؤمن تا آنجا می آید که وضوی او برسد.

۳- قال رسول الله (ص): **مَنْ لَمْ يَتِمَّ وُضُوهُ وَ رُكُوعُهُ وَ سُجُودُهُ وَ خُشُوعَهُ فَصَلَاتُهُ خَدَاجٌ (۵)**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس وضو و رکوع و سجود و خشوع خود را بتمام و کمال نرساند پس نماز او ناقص است.

۴- ج قال رسول الله (ص): **الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ، وَالْحَمْدُ**

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۵۶ و التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۵۲.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۵۸.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۲، و سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۰۲.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۸.

(۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۲.

لِلَّهِ تَمَلُّاً الْمِيزَانَ، وَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ تَمَلَّانِ أَوْ تَمَلَّأْ
 مَا بَيْنَ السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ، وَ الصَّلَاةُ نُورٌ، وَ الصَّدَقَةُ بَرَهَانٌ،
 وَ الصَّبْرُ ضِيَاءٌ، وَ الْقُرْآنُ حُجَّةٌ لَكَ أَوْ عَلَيْكَ، كُلُّ النَّاسِ يَنْدُو
 فَبَاعَ نَفْسَهُ فَمَعَّتْهَا أَوْ مَوْبِقَهَا^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: پاکی جزء ایمان است، و الحمد لله
 پرمی‌کند میزان را، و سبحان الله و الحمد لله پرمی‌کنند ما بین
 آسمانها و زمین را، و نماز نور است، و صدقه برهان است
 برداشتن ایمان، و صبر روشنائی است، و قرآن برای تو حجت
 برنفع تو و یا ضرر توست، تمام مردم صبح می‌کنند در سعی و کوشش
 که خود را به فروش برسانند پس یا خود را آزاد می‌کنند و یا هلاکت
 می‌رسانند.

۲۴- باب ما يذهب الوضوء من الخطايا

۱- ج قال رسول الله (ص): إِنَّ أُمَّتِي يُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 غُرًّا مَحْجَلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ، فَمَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ أَنْ يُطِيلَ غُرَّتَهُ
 فَلْيَفْعَلْ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: امت من روز قیامت خوانده می‌شوند
 در حالیکه از آثار وضوء دست و پاهایشان سفیداست و نورانی،
 پس هرکس از شما بتواند سفیدی و نورانیتش را طولانی کند پس
 انجام دهد.

۲- ج قال رسول الله (ص): إِذَا تَوَضَّأَ الْعَبْدُ الْمُسْلِمُ
 أَوْ الْمُؤْمِنُ فَغَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَ مِنْ وَجْهِهِ كُلُّ خَطِيئَةٍ نَظَرَ إِلَيْهَا بِعَيْنَيْهِ
 مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ، فَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَ مِنْ يَدَيْهِ

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۷۸ و ۷۹.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۷۷.

كُلَّ خُطْبَيْتَةٍ كَانَ بَطَشَتْهَا بِدَاهٍ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ
فَإِذَا غَسَلَ رَجُلٌ رِجْلَيْهِ خَرَجَتْ كُلُّ خُطْبَيْتَةٍ مَشَتْهَا رِجْلَاهُ مَعَ الْمَاءِ أَوْ مَعَ
آخِرِ قَطْرِ الْمَاءِ حَتَّى يَخْرُجَ نَقِيًّا مِنَ الدُّنُوبِ! (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه بنده مسلم و یا مؤمن وضو بگیرد که صورت خود را بشوید، پس با آن آب یا با آخرین قطره آب از صورت او خارج گردد هر خطائی که با چشم به آن نظر کرده، پس چون دو دست خود را شست با آن آب از دستهای او خارج شود، هر خطائی که با نیروی دست کرده، پس چون دو پای خود را شست با آن آب خطاهائی که با دو پا انجام داده خارج شود، تا چون از وضو فارغ شد از گناه پاکیزه گردد.

توضیح: اگر این حدیث و احادیث مشابه آن را که خواهد آمد رسول خدا (ص) فرموده باشد مقصود از خطاها گناهان صغیره و ترک اولی می باشد و گرنه گناهان کبیره بجز توبه حقیقی چاره ندارد چنانچه خدا در قرآن فرموده: *أَزْجَمْلَه دَر سوره نساء فرموده: إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نَكْفِرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مَدْخَلًا كَرِيمًا (۲).*

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) - فِي حَدِيثٍ - أَمَا أَنْتَ يَا أَخَا ثَقِيفٍ فَإِنَّكَ جِئْتَ تَسْأَلُنِي عَنْ وُضُوءِكَ وَ صَلَاتِكَ مَا لَكَ فِي ذَلِكَ مِنَ الْخَيْرِ، أَمَا وُضُوءُكَ فَإِنَّكَ إِذَا وَضَعْتَ يَدَكَ فِي إِيَّائِي ثُمَّ قُلْتَ: بِسْمِ اللَّهِ تَنَاثَرَتْ مِنْهَا مَا اكْتَسَبَتْ مِنَ الدُّنُوبِ، فَإِذَا غَسَلْتَ وَجْهَكَ تَنَاثَرَتْ الدُّنُوبُ الَّتِي اكْتَسَبْتَهَا عَيْنَاكَ بِنَظَرِهِمَا وَ فُوكَ، فَإِذَا غَسَلْتَ ذِرَاعَيْكَ تَنَاثَرَتْ الدُّنُوبُ عَنْ يَمِينِكَ وَ شِمَالِكَ، فَإِذَا مَسَحْتَ رَأْسَكَ وَ قَدَمَيْكَ تَنَاثَرَتْ الدُّنُوبُ الَّتِي مَشَيْتَ إِلَيْهَا عَلَى قَدَمَيْكَ فَهَذَا لَكَ فِي وُضُوءِكَ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) در حدیثی به مردی از طائفه ثقیف فرمود: اما تو ای برادر ثقیفی آمده ای از من سؤال کنی از وضو و نماز خود که برای توجه خیری دارد؟ اما وضوئی که حقا چون دستت را در

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۸.

(۲) قرآن / سوره نساء / آیه ۳۱.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۹۷ و ص ۲۷۶.

ظرف خودنهادی و گفتی بسم الله آنچه از گناهان کسب کرده ای از دست تو می ریزد، پس چون صورتت را شستی گناهایی را که با نظر به دو چشم و دهان کرده ای می ریزد، پس چون دو ذراع را شستی از دست راست و چپ گناهان ریخته شود، پس چون سر و دو قدمت را مسح کردی گناهایی که با دو قدم به سوی آن رفته ای ریخته شود. (این حدیث مانند حدیث دوم محتاج به توضیح است.)

۴- م عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِذَا مَضَى الْعَبْدُ خَرَجَتْ كُلُّ خَطِيئَةٍ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِهَا مَعَ الْمَاءِ إِذَا خَرَجَ مِنْ فِيهِ وَ إِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ خَرَجَتْ كُلُّ خَطِيئَةٍ فِي وَجْهِهِ مَعَ الْمَاءِ الَّذِي يَقَطُرُ مِنْ وَجْهِهِ، وَإِذَا غَسَلَ يَدَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ يَدَيْهِ مَعَ الْمَاءِ الَّذِي يَقَطُرُ مِنْ يَدَيْهِ، وَإِذَا غَسَلَ رِجْلَيْهِ خَرَجَتِ الْخَطَايَا مِنْ رِجْلَيْهِ حَتَّى يَغْسِلَهُمَا، فَإِذَا خَرَجَ مِنْ بَيْتِهِ إِلَى الْمَسْجِدِ مَحَى عَنْهُ بِكُلِّ خَطْوَةٍ خَطِيئَةً، وَ زِيدَ بِهَا حَسَنَةٌ حَتَّى يَدْخُلَ الْمَسْجِدَ (۱)

یعنی: از ابی هریره از پیغمبر (ص) روایت شده که فرمود: هرگاه بنده مضمضه کرد هرگناهی که به آن تکلم می کرده خارج شود با آبی که از دهان او بیرون رود، و چون صورت خود را شست هر گناهی که در صورت او بوده با قطرات آب بیرون رود، و چون دو دست خود را بشوید گناهایی را که با دست مرتکب شده با آبی که از دستهایش میریزد بیرون رود، و چون شست پاهایش را خطاهایی که از پا مرتکب شده بهنگامی که آنها را می شوید بیرون می رود، پس چون از خانه اش بیرون رود به مسجد بهر قدمی از او محو شود گناهی از او و حسنه ای زیاد شود تا داخل مسجد شود. (این حدیث نیز مانند حدیث دوم محتاج به توضیح است.)

۵- ز قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ ثُمَّ يَقُولُ: عِنْدَ قَرَأَتِهِ مِنْ وُضُوئِهِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَ بِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ أَسْتَغْفِرُكَ وَ أَتُوبُ إِلَيْكَ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَّابِينَ وَ اجْعَلْنِي

مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ وَ اغْفِرْ لِي إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، إِلَّا كُتِبَتْ فِي رِقِّ
ثُمَّ خُتِمَ عَلَيْهَا ثُمَّ وَضِعَتْ تَحْتَ الْعَرْشِ حَتَّى تُدْفَعَ إِلَيْهِ بِحَاتِمِهَا يَوْمَ
الْقِيَامَةِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هیچ مسلمانی نیست که وضو بگیرد سپس
وقت فراغ از آن بگوید: «سبحانک... تا آخر» مگر آنکه در ورقه‌ای
نوشته شود سپس بر آن مهر شود سپس زیر عرش نهاده شود تا روز قیامت
بها و بدهند با مهرش.

ع- ز قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أُعْطِيتُ ثَلَاثًا لَمْ يُعْطِهِنَّ نَبِيٌّ
قَبْلِي: جُعِلَتْ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَ طَهُورًا. قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَإِنْ
لَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا، وَ اجِلْ لِي الْمُنْمُ وَ لَمْ يَحِلْ
لِأَحَدٍ قَبْلِي قَوْلُهُ تَعَالَى وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ غِنِمْتٌ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ
خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَى (الْآيَةَ) وَ نَصَرْتُ يَا رُعْبِ عَلَى مَسِيرَةِ
شَهْرٍ وَ فَضَّلْتُ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِثَلَاثٍ: تَأْتِي
أُمَّتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ عُرًّا مُحَجَّلِينَ مِنْ آثَارِ الْوُضُوءِ مَعْرُوفِينَ بَيْنَ
الْأُمَمِ وَ يَأْتِي الْمُؤَدِّنُونَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَطُولُ النَّاسَ أَعْنَاقًا
يُنَادُونَ بِشَهَادَةٍ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ وَ
الثَّلَاثَةُ لَيْسَ مِنْ نَبِيِّ إِلَّا وَ هُوَ يُحَاسِبُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِدَنْسِيبٍ،
غَيْرِي لِقَوْلِهِ تَعَالَى: لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سه چیز عطا شده‌ام که پیغمبری قبل از
من عطا نشده: زمین برایم جای سجده و پاک‌کننده قرار شده،
خدای عزوجل فرمود که اگر آب نیافتید به خاک تیمم کنید و برای
من غنیمت حلال شد و برای احدی قبل از من حلال نشد که خدا فرمود:
وَ اعْلَمُوا أَنَّكُمْ غِنِمْتٌ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي
الْقُرْبَى تا آخر آیه، و به رعبیاری شدم بر مسافت سیر شهری، و بر
انبیا برتری داده شدم در روز قیامت به سه چیز: ائمت بیابند
سفیدنورانی از آثار وضوء بین امتها شناخته شده، و روز قیامت
اذان گوها بیابند در حالیکه سرافرازترین مردم باشند بشهادت

(۱) مستند الاما مزید / ص ۷۸
(۲) مستند الاما مزید / ص ۷۵ و ۷۶

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ندا کنید. و سوّم آنکه هیچ پیغمبری نیست مگر آنکه روز قیامت به گناهی محاسبه می شود جز من برای آنکه خدا فرموده: لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَ مَا تَأَخَّرَ. (ولی باید دانست این حدیث مخالف است با آیه ۶ سوره اعراف که خدا فرموده: وَ لَنَسْتَلِقَنَّ الْمُرْسَلِينَ).

۷- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ يَتَوَضَّأُ فَيَحْسِنُ الْوُضُوءَ كُمْ يَقُولُ حِينَ يَفْرُغُ مِنْ وُضُوئِهِ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَ أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَ رَسُولُهُ اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي مِنَ التَّوَابِينَ وَ اجْعَلْنِي مِنَ الْمُتَطَهِّرِينَ، إِلَّا فَتِحَتْ لَهُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ الثَّمَانِيَةِ يَدْخُلُ مِنْ أَيِّهَا شَاءَ (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: احدی از شما نیست که وضوء خوب بگیرد سپس بعد از فراغ بگوید: «من گواهم که خدائی جز خدای کامل ذات و الصفات نیست و محمد بنده و رسول اوست خدایا مرا از توبه کنندگان قرار بده و از پاکیزگان قرار بده» مگر اینکه هشت در بهشت برای او باز گردد که از هر کدام بخواهد داخل آن گردد.

۸- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ خَرَجَتْ خَطَايَاهُ مِنْ جَسَدِهِ حَتَّى تَخْرُجَ مِنْ تَحْتِ أَظْفَارِهِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که وضوء بگیرد و نیکو بگیرد خطاهای او از جسدش خارج گردد تا آنکه از زیر ناخنهای او خارج گردد. (توضیح این حدیث نیز در حدیث دوم همین باب گذشت).

۹- م عَنْ حُمْرَانَ مَوْلَى عُثْمَانَ: أَنَّ عُثْمَانَ تَوَضَّأَ فَأَهْرَقَ عَلَى يَدَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَ اسْتَنْشَرَ ثَلَاثًا وَ مَضَّمَصَ ثَلَاثًا، وَ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثًا، وَ غَسَلَ الْيُسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ، ثُمَّ غَسَلَ قَدَمَهُ الْيُمْنَى ثَلَاثًا، ثُمَّ الْيُسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ نَحْوَ وُضُوئِي، ثُمَّ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ مِثْلَ وُضُوئِي هَذَا ثُمَّ قَامَ فَرَكَحَ رَكَعَتَيْنِ لَمْ يُحَدِّثْ

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۷۹.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۷۹.

فِيهِمَا نَفْسُهُ غَفَرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ^(۱)

یعنی: از حرمان مولی عثمان روایت شده که عثمان وضو گرفت، پس آب ریخت بردستهای خود سه مرتبه و استنشاق کرد سه مرتبه و سه مرتبه مضمضه کرد، و صورت خود را سه مرتبه شست و دست راست خود را سه مرتبه شست و دست چپ را مانند آن، سپس به سر خود مسح نمود، سپس قدم راست خود را سه مرتبه شست سپس چپ را مانند آن، سپس گفت: رسول خدا (ص) را دیدم وضو گرفت مانند وضوء من، سپس گفت: هر کس وضو گیرد مانند وضوء من این وضوء، سپس برخیزد و دو رکعت بجا آرد که در آنها با خود خیالات خودی نکند برای گناه گذشته او آمرزیده شود. (توضیح این حدیث در حدیث دوم بیان شد مراجعه شود.)

۱۰- م عَنْ حُرْمَانَ مَوْلَى عُمَانَ قَالَ: جَلَسَ عُمَانُ بِالْمَقَاعِدِ فَدَعَا بِوُضُوءٍ فَتَوَضَّأَ ثُمَّ قَالَ: وَاللَّهِ لَأُحَدِّثَنَّكُمْ بِحَدِيثٍ لَوْلَا آيَةٌ فِي كِتَابِ اللَّهِ مَا حَدَّثْتُكُمْوه، إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: مَا تَوَضَّأَ رَجُلٌ فَأَحْسَنَ وَضُوءَهُ إِلَّا غَفَرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الصَّلَاةِ الْأُخْرَى حَتَّى يَمْلِيهَا، قَالَ: أَنَا سَمِعْتُهُ مِنْهُ^(۲) وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): وَلَا تَغْتَرَّوْا^(۳).

یعنی: از حرمان مولی عثمان روایت شده که گفت: عثمان به جا ئیکه محل نشستن بود نشست و آب وضو خواست، پس وضو گرفت سپس گفت به خدا قسم هر آینه شما را حدیثی گویم بحدیثی که اگر آیه در کتاب خدا نبود برای شما حدیث نمی کردم، بدرستی که من از رسول خدا (ص) شنیدم که میفرمود: وضو گرفت مردی که نیکو وضو گیرد مگر آنکه برای او آمرزیده شود ما بین آن وضو و بین نماز دیگر تا آنکه آن را بجا آورد، پس گفت من آنرا از او شنیدم. (این حدیث مانند حدیث دوم محتاج توضیح است.)

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۴۵

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۴۵

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۰۵

۲۵-باب اسباغ الوضوء

۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى مَا يَمْحُو اللَّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَ يَرْفَعُ بِهِ الدَّرَجَاتِ؟ قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ، وَ كَثْرَةُ الْخَطَا إِلَى الْمَسَاجِدِ، وَ انْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ، فَذَلِكَ الرِّبَاطُ^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آیا شما را دلالت نکنم بر آنچه بواسطه آن خدا خطاها را محو و درجات را بالا می‌برد؟ مردم عرض کردند آری دلالت نما ای رسول خدا، فرمود: وضو را شاداب کردن در اوقات ناملائم و قدمهای زیاد به طرف مساجد، و انتظار نماز پس از نماز که اینها برای کمال مواظبت و انضباط است.

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ يُكَفِّرُ اللَّهُ بِهِ الْخَطَايَا وَ يَزِيدُ فِي الْحَسَنَاتِ؟ قِيلَ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ عَلَى الْمَكَارِهِ، وَ كَثْرَةُ الْخَطَا إِلَى هَذِهِ الْمَسَاجِدِ، وَ انْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ، وَ إِنْ مِنْ أَحَدٍ يَخْرُجُ مِنْ بَيْتِهِ مُتَطَهِّرًا فَيَمْلِكِي الصَّلَاةَ فِي الْجَمَاعَةِ مَعَ الْمُسْلِمِينَ ثُمَّ يَقْعُدُ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ الْآخِرَى إِلَّا وَ الْمَلَائِكَةُ تَقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ ارْحَمْهُ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آیا شما را دلالت نکنم به چیزی که خدا بواسطه آن خطاها را جبران و حسنات را زیاد می‌کند؟ عرض شد آری یا رسول الله، فرمود: شاداب کردن وضو و قدم بسیار به طرف این مساجد و انتظار نماز پس از نماز و احدی از خانه اش بیرون نمی‌رود با طهارت که نماز کند در جماعت با مسلمین سپس بنشیند با انتظار نماز دیگر مگر آنکه ملائکه می‌گویند: خدایا او را بیامرزد خدایا برا و رحم کن. (از آیات و احادیث دیگر استفاده می‌شود عظمت

(۱) التناجی الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۷.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۶۷.

واهمیت مسجد وقتی است که بدعتها و خرافات و مطالب ضد قرآنی در آن ذکر نشود مگر برای رد کردن.

۳- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص) فِي وَصِيَّتِهِ لِعَلِيٍّ (ع): يَا عَلِيُّ ثَلَاثُ دَرَجَاتٍ: إِسْبَاغُ الْوُضُوءِ فِي السَّبْرَاتِ، وَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ، وَالْمَسِيُّ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ إِلَى الْجَمَاعَاتِ، يَا عَلِيُّ سَبْعَةٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ فَقَدْ اسْتَكْمَلَ حَقِيقَةَ الْإِيمَانِ وَ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ مُفْتَحَةٌ لَهُ: مَنْ أَسْبَغَ وَضُوءَهُ، وَ أَحْسَنَ صَلَاتَهُ، وَ أَدَّى زَكَاةَ مَالِهِ، وَ كَفَّ غَضَبَهُ، وَ سَجَنَ لِسَانَهُ، وَ اسْتَغْفَرَ لِذَنْبِهِ، وَ أَدَّى التَّمِيحَةَ لِأَهْلِ بَيْتِ نَبِيِّهِ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) در وصیت خود به علی فرمود: ای علی سه چیز درجات است: شاداب کردن وضوء در هواهای سرد و انتظار نماز پس از نماز و شب و روز رفتن به سوی جماعات. ای علی هفت چیز است که در هر کس باشد محققاً ایمان را کامل نموده و دره‌های بهشت برای او باز شده، کسی که وضوی خود را شاداب کند و نمازش را نیکو نماید و زکات مالش را بدهد و غضب خود را نگاه دارد، و زبان خود را زندانی کند، و برای گناهش طلب آمرزش کند و برای خانواده پیمبرش خیرخواهی کند.

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِفْتَحُوا عُيُونَكُمْ عِنْدَ الْوُضُوءِ كَعَلَّهَا لِأَتْرَى نَارَ جَهَنَّمَ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: وقت وضو چشمان خود را باز کنید تا شاید آتش دوزخ را نبیند.

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّا أَهْلُ بَيْتٍ لَاتَحِلُّ لَنَا الصَّدَقَةُ، وَأَمْرُنَا بِإِسْبَاغِ الطُّهُورِ، وَ لَأَنْزَى جِمَارًا عَلَيَّ عَتِيقَةً^(۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ما خانواده‌ای هستیم که صدقه برای ما گوارا نیست و ما مورثیم به شاداب کردن طهارت و خری را براسب

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۴۲.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۴۱.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۴۳.

نجیب نمیکشیم .

۶- م عَنْ عَاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَبْرَةَ عَنْ أَبِيهِ أَوْجَدَهُ قَالَ:
 انْطَلَقْتُ أَنَا وَاصْحَابِي حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص)،
 فَلَمْ نَجِدْهُ فَأَطْمَعْنَا عَارِشَهُ تَمْرًا وَعَمَدَتْنَا عَمِيدَهُ إِذْ جَاءَ النَّبِيُّ
 (ص) يَتَقَلَّعُ، قَالَ: هَلْ أَطْعَمْتِيهِمْ مِنْ شَيْءٍ؟ قُلْنَا: نَعَمْ، فَبَيْنَا نَحْنُ
 عَلَى ذَلِكَ دَفَعَ الرَّاعِي الْغَنَمَ فِي الْمَرَاجِ عَلَى يَدَيْهِ سَخْلَةً، قَالَ: هَلْ
 وُلِدْتَ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَأَذْبَحْ لَهُمْ شَاةً، ثُمَّ أَقْبَلْ عَلَيْنَا فَقَالَ:
 لِاتَّحَسِبَنَّ وَكَمْ يَقِلُّ لِاتَّحَسِبَنَّ أَنَا ذَبَحْنَا الشَّاةَ مِنْ أَجْلِكُمْ لَنَا عَنْمِ
 مِائَةَ الْأَنْزِيدِ أَنْ تَزِيدَ عَلَيْهَا، إِذْ وُلِدَ الرَّاعِي لَنَا بِهَمَّةٍ أَمْرَانَهُ
 فَذَبَحَ شَاةً قَالَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَخْبِرْنِي عَنِ الْوُضُوءِ، قَالَ:
 إِذَا تَوَضَّأْتَ فَاسْبِغْ وَخَلِّ بَيْنَ الْأَصَابِعِ، وَإِذَا اسْتَنْشَرْتَ فَأَبْلِغْ
 إِلَّا أَنْ تَكُونَ ضَائِمًا^(۱)

یعنی: عاصم بن لقیط روایت کرده از پدرش و یا جدش که گفت: من و
 یارانم رفتیم تا رسیدیم خدمت رسول خدا (ص) پس او را نیاقتیم،
 پس عایشه ما را طعام داد و برای ما آردی باروغن طبخ کرد، که
 ناگاه پیغمبر (ص) به سرعت آمد، فرمود: آیا چیزی به ایشان
 طعام داده‌ای؟ گفتیم بلی، پس در این بین که برای این حال بودیم
 چوپان گوسفندان را در آغل نمود و به دست او بچه گوسفندی بود،
 فرمود: آیا زائیده است؟ گفت بلی، فرمود: پس برای ایشان
 ذبح کن سپس بر ما رو کرد پس فرمود: بحساب نیاورید، که این
 گوسفند را بخاطر شما ذبح کردیم برای ما صد عدد گوسفند است که
 نمی‌خواهیم بر آن بیفزاید هرگاه چوپان برای ما حیوانی تولید
 کند او را امر می‌کنیم که گوسفندی ذبح کند. گوید گفتم: یا رسول
 الله مرا از وضو خبرده، فرمود: هرگاه وضو گرفتی آن را شاداب
 کن و بین انگشتان آب برسان و چون استنشاق کردی آب را به
 آخر دماغ برسان مگر آنکه روزه داشته باشی.

۷- ج عَنْ عُمَرَ أَنَّ رَجُلًا تَوَضَّأَ فَتَرَكَ مَوْضِعَ ظِفْرِ عَلَى قَدَمِهِ

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۶ و ۲۷ .

فَابْصَرَهُ النَّبِيُّ (ص) فَقَالَ: ارْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ فَارْجِعْ ثُمَّ صَلِّ! (۱)
یعنی: از عمر روایت که مردی وضو گرفت و به قدر محل ناخنی
روی قدمش جا مانده بود (یعنی آب را نرسانیده بود) رسول خدا (ص) دید
و فرمود: برگرد وضوی خود را نیکو کن، او برگشت و وضو را تمام
کرد سپس نماز کرد.

۸- ج رَأَى أَبُو هُرَيْرَةَ قَوْمًا يَتَوَضَّئُونَ مِنَ الْمِطْهَرَةِ فَقَالَ:
أَسْبِغُوا الْوُضُوءَ فَإِنِّي سَمِعْتُ أَبَا الْقَاسِمِ يَقُولُ: وَيْلٌ لِلْعَرَاقِيبِ
مِنَ النَّارِ! (۲)

یعنی: ابوهریره به قومی که وضومی گرفتند گفت: وضو را شاداب
کنید زیرا من شنیدم رسول خدا (ص) می فرمود: وای برپاشنه ها از
آتش (منظور پاشنه های است که آب وضو نرسیده).

۹- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَسْبِغِ الْوُضُوءَ، وَخَلِّ الْأَصَابِعَ
وَإِذَا اسْتَنْشَرْتَ فَأَبْلِغْ، إِلَّا أَنْ تَكُونَ مَا مِمَّا (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: وضو را شاداب کن و بین انگشتان
آب برسان و چون استنشاق کردی آب را به آخردماغ برسان مگر
آنکه روزه داشته باشی.

۲۶- باب لا وضوء الا من حدث

۱- ج عَنْ عَبْدِ بْنِ تَمِيمٍ عَنْ عَمِّهِ سُكَيْبِ بْنِ أَبِي النَّبِيَّةِ (ص)
الرَّجُلُ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَجِدُ الشَّيْءَ فِي الصَّلَاةِ قَالَ: لَا يَنْصَرِفُ حَتَّى
يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا. وَفِي رِوَايَةٍ: إِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ فِي بَطْنِهِ
شَيْئًا فَأَشْكَلَ عَلَيْهِ أَخْرَجْ مِنْهُ سَيْءٌ أَمْ لَا، فَلَا يَخْرُجَنَّ مِنَ الْمَسْجِدِ حَتَّى
يَسْمَعَ صَوْتًا أَوْ يَجِدَ رِيحًا (۴).

یعنی: روایت شده از عبد بن تیمیم که او روایت کرده از عموی خود

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۵

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۵

(۳) المصنف / ص ۲۶

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۶ و ۹۷

که خدمت رسول خدا (ص) شکایت شد از مردی که به خیال او آمده که در نماز چیزی می‌یابد (از حدث) حضرت فرمود: از نماز منصرف نشود تا صوتی بشنود و یا بوئی بیاید، و در روایت دیگر فرمود: هرگاه یکی از شما از شکمش چیزی یافت که براو مشکل شد و نمی‌داند از او چیزی خارج شده یا نه، فرمود: از مسجد خارج نشود تا صوتی بشنود و یا بادی بیاید.

۳- م عَنْ مَجَاهِدٍ قَالَ: وَجَدَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) رِيحًا وَ مَعَهُ أَصْحَابُهُ، فَقَالَ: مِمَّنْ خَرَجَتْ هَذِهِ الرَّيْحُ؟ فَلَيَتَوَضَّأُ^(۱)
یعنی: از مجاهد روایت شده که گفت رسول خدا (ص) در حالیکه با اصحاب خود بود بادی شنید، پس فرمود: از آنکه این باد خارج شده وضو بگیرد.

۴- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ قَسَا أَوْ ضُرَطَ فَلْيَعِدِ الْوُضُوءَ^(۲).
یعنی: هرکس بادی و یا شرطه‌ای از او صادر شد باید وضو را اعاده کند.

۵- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا أَحَدَتْ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيُمْسِكْ عَلَى أَنْفِهِ ثُمَّ لِيَنْصَرِفْ^(۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه حدی از یکی از شما در نماز بوجود آمد پس دماغ خود را بگیرد و سپس از نماز منصرف شود.

۶- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا شَبَّهَ عَلِيٌّ أَحَدَكُمْ الشَّيْطَانَ وَ هُوَ فِي صَلَاتِهِ فَقَالَ: أَحَدَثْتُ، فَلْيَقُلْ فِي نَفْسِهِ: كَذَبْتُ حَتَّى يَسْمَعَ صَوْتًا بِأُذُنِهِ أَوْ يَجِدَ رِيحًا بِأَنْفِهِ، وَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلَمْ يَدْرِ أَزَادَ أَمْ نَقَصَ، فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَ هُوَ جَالِسٌ^(۴).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه بر یکی از شما شیطان شبهه

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۴۰

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۳۹

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۴۰ والتاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۵۳

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۱۴۰

کرد در حال نماز پس گفت: آیا حدیثی از تو صادر شد، باید پیش خود بگویند دروغ گفتی تا آنکه با گوش خود صدائی بشنود و یا به دماغ خود بوئی بیاید، و چون یکی از شما نماز خواند و ندانست که آیا زیاد کرده و یا نقص، پس دو سجده در حال نشسته انجام دهد.

۸- قال رسول الله (ص): لَوْضُوءٌ إِلَّا مِنْ صَوْتِ أَوْ رِيحٍ (۱)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: وضوئی نیست مگر از صوتی یا بادی.

۲۷- باب الوضوء من النوم

۱- ج عَنْ عَلِيٍّ (ع) عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: وَكَأَنَّ السَّهَّ الْعَيْنَانِ فَمَنْ نَامَ فَلْيَتَوَضَّأْ (۲).

یعنی از حضرت علی (ع) روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: حفاظ دبر دو چشم است (که اگر خواب برود ممکن است بادی از آن خارج شود) پس هر کس خوابید باید وضو گیرد.

۲- عَنْ عَائِشَةَ: قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَنَامُ حَتَّى يَبْفَحَ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُطَلِّي، وَ لَا يَتَوَضَّأُ (۳).

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) می خوابید تا بیدار از خواب بیدار شود، سپس برمی خاست پس نماز می کرد و وضو نمی گرفت.

۳- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنْ الْوَضُوءَ لَا يَجِبُ إِلَّا عَلَى مَنْ نَامَ مُضْطَجِعًا فَإِنَّهُ إِذَا اضْطَجَعَ اسْتَرَحَّتْ مَفْصَلُهُ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: وضو واجب نمی شود مگر بر کسی که به پهلو بخوابد زیرا چون به پهلو بخوابد بندهای او سست گردد. توضیح: از این حدیث و احادیث دیگر استفاده می شود که خواب بخودی خود مبطل وضو نیست بلکه چون وقتی انسان خوابید دیگر

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۷۲.
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۷.
(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۶۰.
(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۷.

اعتمادی به حال او نیست و در مظنه آنست که خدشی از او صادر شده
لذا نباید پس از خواب وضو را تجدید کند.

۲۸-باب الصلوات کلها بوضوء واحد و

ثواب الوضوء علی الطهارة

۱- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص)
يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ . وَ كُنَّا نَحْنُ نُصَلِّي الصَّلَاةَ كُلَّهَا بِوَضُوءٍ وَاحِدٍ^(۱)
یعنی: از انس بن مالک روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) برای
هر نمازی وضو می گرفت، ولی ما همه نمازها را به یک وضو بجا
می آوردیم.

۲- م عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بَرِيْدَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص)
يَتَوَضَّأُ لِكُلِّ صَلَاةٍ ، حَتَّى كَانَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَصَلَّى الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَ
الْمَغْرِبَ بِوَضُوءٍ وَاحِدٍ^(۲).
یعنی: از سلیمان بن بریده روایت است که گفت: رسول خدا (ص)
برای هر نمازی وضو می گرفت تا روز فتح مکه پس نماز ظهر و عصر
و مغرب را با یک وضو بجا آورد.

۳- ج عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بَرِيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) صَلَّى
الصلواتِ يَوْمَ الْفَتْحِ بِوَضُوءٍ وَاحِدٍ وَمَسَحَ عَلَيَّ خَفِيَّهِ ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ:
لَقَدْ صَنَعْتَ الْيَوْمَ شَيْئًا لَمْ تَكُنْ تَصْنَعُهُ ، قَالَ: عَمْدًا صَنَعْتَهُ يَا عُمَرُ^(۳)
یعنی: از سلیمان بن بریده از پدرش روایت شده که: روز فتح مکه
پیغمبر (ص) نمازها را با یک وضو بجا آورد و بر خفین خود مسح کرد، پس
عمر به او گفت: امروز کاری کردی که قبلاً نمی کردی؟ فرمود: ای عمر
عمداً این کار را کردم. این روایت در کتاب مستدرک با کمی اختلاف نیز
ذکر شده^(۴).

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۷۰

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۵۴

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۵

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۲

۴- ج عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَتَوَضَّأُ عِنْدُ كُلِّ صَلَاةٍ قُلْتُ: كَيْفَ كُنْتُمْ تَمْنَعُونَ؟ قَالَ: يُجْزِيءُ أَحَدَنَا الْوُضُوءُ مَا لَمْ يُحْدِثْ^(۱).
یعنی: از انس روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) برای هر نمازی وضو می‌گرفت، راوی گوید به انس گفتم: شما اصحاب پیغمبر (ص) چگونه عمل می‌کردید؟ گفت: کافی است یکی از ما را وضوء مادامی که حدیثی از او سر نزده است.

۵- عَنْ فَضْلِ بْنِ مُبَشَّرٍ، قَالَ: رَأَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يُطَيِّئُ الصَّلَاةَ بِوُضُوءٍ وَاحِدٍ. فَقُلْتُ: مَا هَذَا؟ فَقَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَصْنَعُ هَذَا. فَأَنَا أَصْنَعُ كَمَا صَنَعَ رَسُولُ اللَّهِ^(۲).
یعنی: از فضل بن مبشر روایت شده که گفت: دیدم جابر بن عبد الله را که چندین نماز را با یک وضو بجا می‌آورد، پس گفتم: چیست این؟ گفت: دیدم رسول خدا (ص) که چنین می‌کند پس من انجام می‌دهم همانطوریکه رسول خدا (ص) انجام داد.

۶- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ تَوَضَّأَ عَلَيَّ طَهَّرَ كُتُبَهُ لَهُ عَشْرَ حَسَنَاتٍ^(۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس با داشتن پاکی وضو بگیرد (یعنی تجدید وضو کند) برای او ده حسنه نوشته شود.

۷- ش كَانَ النَّبِيُّ (ص) يُجَدِّدُ الْوُضُوءَ لِكُلِّ فَرِيضَةٍ وَكُلِّ صَلَاةٍ^(۴).
یعنی: رسول خدا (ص) عادت داشت که وضو را برای هر واجب و برای هر نمازی تجدید می‌کرد.

۸- كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يُجَدِّدُ الْوُضُوءَ لِكُلِّ صَلَاةٍ يَبْتَغِي بِذَلِكَ الْفَضْلَ^(۵).
یعنی: رسول خدا (ص) برای هر نمازی وضو را تجدید می‌کرد و به این عمل جویای فضل بود.

- (۱) التناجی مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۵.
- (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۷۰.
- (۳) التناجی مع للاصول / ج ۱ / ص ۷۹.
- (۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۶۵ و ۳۰۹.
- (۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۲.

۹- قال رسول الله (ص): مَنْ جَدَّدَ الْوُضُوءَ جَدَّدَ اللَّهُ لَهُ الْمَغْفِرَةَ^(۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که وضو را تجدید نماید خدا برای او آمرزش را تجدید کند.

۲۹- باب السواك

۱- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَيَّ أُمَّتِي لَفَرَضْتُ عَلَيْهِمُ السَّوَاكَ مَعَ الطُّهُورِ فَلَا تَدْعُهُ يَا عَلِيُّ وَ مَنْ أَطَاقَ السَّوَاكَ مَعَ الْوُضُوءِ فَلَا يَدْعُهُ^(۲).

یعنی: از علی (ع) روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: اگر نه این بود می ترسم که سخت بگیرم بر ائمه بر ایشان واجب می کردم مسواک را با وضو که وانگذار آن را ای علی، و کسی که طاقت دارد با وضو مسواک کند پس آنرا ترک نکند. (در این حدیث اشکالی است که رسول خدا (ص) آیا می تواند چیزی را واجب کند؟).

۲- ج عَنْ حَذِيفَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا قَامَ لِيَتَهَيَّأَ يَشُوصُ فَاةً بِالسَّوَاكِ^(۳). وَ عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ (ص) فَوَجَدْتُهُ يَسْتَنْ سِوَاكِي بِيَدِهِ يَقُولُ أَعْ أَعُ وَالسَّوَاكُ فِي فِيهِ كَأَنَّهُ يَتَهَوَّجُ^(۴).

یعنی: از حذیفه روایت است که گفت: پیغمبر هرگاه که شب برای تهجد بر می خاست دهانش را با مسواک می مالید. و در روایت دیگر ابی موسی گفته که: خدمت پیغمبر (ص) رسیدم دیدم با مسواکی که در دست داشت دهان را مسواک می کرد و در حالیکه مسواک در دهان او بود اعاع می کرد گویا قی می کرد.

۳- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا زَالَ جَبْرَائِيلُ يُوصِينِي بِالسَّوَاكِ حَتَّى خِفْتُ عَلَيَّ سِتِي^(۵).

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۲.
 (۲) مستند الامام زید / ص ۷۲ و ۷۳.
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۶۸.
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۶۸.
 (۵) وسائل الشيعه / ج ۱ / ص ۳۵۱.

يعنى: رسول خدا (ص) فرمود: همواره جبرئیل مرا سفارش به مسواک میکرد تا اندازه ای که بر دندانم ترسیدم (از ساقط شدن و ریختن) و فی روایة آخر زاد: وَمَا زَالَ يُوصِينِي بِالْجَارِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِثُهُ وَ مَا زَالَ يُوصِينِي بِالْمَمْلُوكِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُضْرِبُ لَهُ أَجَلًا يُعْتَقُ فِيهِ وَ مَا زَالَ يُوصِينِي بِالْمَرْأَةِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ لَا يَنْبَغِي طَلَاقُهَا^(١).

۴- ش اَوْ صَانِي جِبْرِئِيلُ يَا لِسَوَاكِ حَتَّى خِفْتُ عَلَى سِنَانِي^(٢).

یعنی جبرئیل مرا سفارش به مسواک کرد تا آنکه بردندانهایم ترسیدم.

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا زَالَ جِبْرِئِيلُ يُوصِينِي بِالسَّوَاكِ حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيَجْعَلُهُ قَرِيضَةً^(٣).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همواره جبرئیل مرا سفارش به مسواک مینمود تا گمان کردم آنرا واجب قرار خواهد داد.

۶- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ نَبِيُّ اللَّهِ (ص) يَسْتَسَاكُ فَيُعْطِينِي السَّوَاكَ لِأَغْسِلَهُ فَأَبْدَأُ بِهِ فَاسْتَاكُ ثُمَّ أَغْسِلُهُ وَأُدْفَعُهُ إِلَيْهِ^(٤).

یعنی: از عایشه روایت شده که پیغمبر خدا (ص) عادت به مسواک داشت چون مسواک می کرد مسواک را به من می داد که بشویم، پس من اول با آن مسواک می کردم سپس می شستم و به او می دادم.

۷- ش قَالَ الصَّادِقُ (ع): إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ إِذَا صَلَّى الْعِشَاءَ الْأَخْرَةَ أَمَرَ بِوَضُوئِهِ وَ سَوَاكِهِ يُوَضُّعُ عِنْدَ رَأْسِهِ مُحَمَّرًا فَيَرْقُدُ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَسْتَاكُ وَ يَتَوَضَّأُ وَ يُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، ثُمَّ يَرْقُدُ ثُمَّ يَقُومُ فَيَسْتَاكُ وَ يَتَوَضَّأُ وَ يُصَلِّيَ، ثُمَّ قَالَ: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ»^(٥). إِنَّهُ كَانَ يَسْتَاكُ فِي كُلِّ مَرَّةٍ فَأَمَّ مِنْ

- (١) وسائل الشيعة / ج ١ / ص ٣٤٧.
 (٢) وسائل الشيعة / ج ١ / ص ٣٤٨ و ٣٥١.
 (٣) وسائل الشيعة / ج ١ / ص ٣٤٨.
 (٤) التاج الجامع للاصول / ج ١ / ص ١٥٥.
 (٥) قرآن / سورة احزاب / آية: ٢١.

نَوْمِهِ^(۱).

یعنی: امام صادق (ع) فرمود که: رسول خدا (ص) را عادت بود که چون نماز عشا را میخواند امر می کرد ظرف آب وضو و مسواک او را نزد سراو سرپوشیده می گذاشتند پس آنچه خواست خدا بود می خوابید سپس برمیخاست و مسواک می کرد و وضو می گرفت و چهار رکعت نماز می خواند سپس می خوابید و بعد برمیخاست و مسواک می کرد و وضو می گرفت و نماز می کرد. سپس فرمود محققا بر شماست که به رسول خدا (ص) تاسی کنید زیرا او را عادت بود که هر مرتبه از خواب برمیخاست مسواک کند و آیه ۲۱ سوره احزاب که درباره تاسی به رسول است قرائت نمود.

۸- إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) لَأَيُّنَا مُرَّالًا وَالسَّوَاكُ عِنْدَ رَأْسِهِ فَإِذَا نَهَضَ بَدَأَ بِالسَّوَاكِ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) نمی خوابید مگر آنکه مسواک نزد سرش بود پس چون از خواب برمیخاست ابتدا به مسواک می کرد.

۹- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَقَدْ أُمِرْتُ بِالسَّوَاكِ حَتَّى خَشِيتُ أَنْ يَكْتُبَ عَلَيَّ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بتحقیق به مسواک نمودن امر شدم باندازه ای که ترسیدم که بر من نوشته شود.

۱۰- قَالَ النَّبِيُّ (ص) لِعَلِيِّ: يَا عَلِيُّ عَلَيْكَ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ وُضُوءِ كُلِّ صَلَاةٍ^(۴).

یعنی: رسول خدا (ص) به علی (ع) فرمود: ای علی برتوباد که وقت وضوی هر نمازی مسواک کنی.

۱۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا لِي أَرَاكُمْ قَلْحًا؟ مَا لَكُمْ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۶.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۳.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۳.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۳.

لَا تَسْتَاكُونَ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چه شده که شما را دندان زرد می بینم
چرا مسواک نمی کنید.

۱۲- ش قال رسول الله (ص): يَا عَلِيُّ ثَلَاثَةٌ يَزِدْنَ فِي الْحِفْظِ
وَيُذْهِبْنَ الْبَلْغَمَ: أَلَلْبَانُ، وَ السَّوَاكُ، وَ قِرَاءَةُ الْقُرْآنِ، يَا عَلِيُّ
السَّوَاكُ مِنَ السُّنَّةِ، وَ مُطَهَّرَةٌ لِلْفَمِ، وَ يَجْلُو الْبَصَرَ، وَ يُرْضِي
الرَّحْمَنَ، وَ يَبَيِّضُ الْأَسْنَانَ، وَ يَذْهَبُ بِالْحَفِيرِ، وَ يَشُدُّ اللَّثَّةَ، وَ
يُسَهِّي الطَّعَامَ، وَ يَذْهَبُ بِالْبَلْغَمِ، وَ يَزِيدُ فِي الْحِفْظِ، وَ يُضَاعَفُ
الْحَسَنَاتِ وَ تَفْرَحُ الْمَلَائِكَةُ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای علی سه چیز حافظه را زیاد می کند
و بلغم را می برد: کندر و مسواک کردن و قرائت قرآن. ای علی
مسواک کردن از سنت رسول خدا و پاکیزه کننده دهان و روشنی دهنده
چشم و موجب رضای خدای رحمن و سفید کننده دندان و برنده زردی
دندان و محکم کننده لثه انسان و موجب میل به طعام، و بلغم را
می برد و حافظه را زیاد می کند و حسنات را افزون می گرداند و
فرشتگان را مسرور می کند. و در روایت دیگر فرمود: يَا عَلِيُّ عَلَيْكَ
بِالسَّوَاكِ فَإِنَّ السَّوَاكَ مُطَهَّرَةٌ لِلْفَمِ وَ مَرْضَاةٌ لِلرَّبِّ وَ مَجْلَدَةٌ لِلْعَيْنِ (۳).

۱۳- ج عَنْ جَابِرِ بْنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: رَكْعَتَانِ بِالسَّوَاكِ أَفْضَلُ
مِنْ سَبْعِينَ رَكْعَةً بِغَيْرِ سَوَاكِ (۴). وَ كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَسْتَاكُ لِكُلِّ صَلَاةٍ (۵).
یعنی: ازجا برابر از بیغمبر (ص) روایت شده که فرمود: دو رکعت با مسواک
بهتر است از هفتاد رکعت بدون مسواک. و خود آن جناب برای هر
نماز مسواک می کرد.

۱۴- ش قال رسول الله (ص): نَطَّفُوا طَرِيقَ الْقُرْآنِ، قَبْلَ
يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ أَمَا طَرِيقُ الْقُرْآنِ؟ قَالَ: أَقْوَاهُمْ، قِيلَ: بِمَاذَا؟

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۳.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۴۹.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۲.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۶۸.

(۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۶.

قَالَ: بِالسَّوَاكِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: راه قرآن را پاکیزه کنید، عرض کردند راه قرآن چیست؟ فرمود: دهانتان، عرض شد با چه چیز پاک کنیم؟ فرمود: با مسواک کردن. و در روایت دیگر آنحضرت فرمود: **طَهِّرُوا أَفْوَاهَكُمْ فَإِنَّهَا طُرُقُ الْقُرْآنِ** (۲).

۱۵- ش قال النبي (ص): **اِكْتَحِلُوا وَتَرًا وَاسْتَاكُوا عَرْمًا** (۳). وَ تَهَيَّ عَنِ السَّوَاكِ فِي الْحَمَامِ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سرمه بشماره طاق بکشید و به عرض مسواک کنید. و از مسواک در حمام نهی نمود. (مسواک به عرض دو احتمال دارد: اول به طول دندان نباشد بلکه به عرض هریک از دندانها باشد. ۲- به عرض دهان.)

۱۶- ش قال رسول الله (ص): **الْتَسَّوَكُ بِالْإِبْهَامِ وَالْمَسْبِحَةُ عِنْدَ الْوُضُوءِ سَوَاكٌ** (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مسواک با انگشت ابهام و با انگشت چنبران وقت وضو مسواک کردن است.

۱۷- ج قال رسول الله (ص): **كَوْلَا أَنْ أَسَقَّ عَلَيَّ أُمَّتِي لَأَمَرْتَهُمْ بِالسَّوَاكِ مَعَ كُلِّ وُضُوءٍ** (۶). وَقَالَ: **السَّوَاكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ، وَ مَرَضَةٌ لِلرَّأْسِ** (۷).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اگر نه این بود که برامتم سخت می گردانیدم هر آینه ایشان را امر می کردم که با هر وضویی مسواک کنند. و فرمود: مسواک موجب پاکیزگی دهان و رضای پروردگار جهان است. و در روایت دیگر فرمود: **كَوْلَا أَنْ أَسَقَّ عَلَيَّ أُمَّتِي لَأَمَرْتَهُمْ بِالسَّوَاكِ عِنْدَ وُضُوءِ كُلِّ صَلَاةٍ** (۸). و در روایت دیگر فرمود: **السَّوَاكُ شَطْرُ**

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۷.
- (۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۴.
- (۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۸.
- (۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۹.
- (۵) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۹.
- (۶) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۰.
- (۷) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۰ و ج ۲ / ص ۶۲.
- (۸) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۴.

الْوُضُوءِ (۱) یعنی مسواک کردن جزء وضو است .

۱۸- ز قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَا مِنْ أَمْرٍ مُسْلِمٍ قَامَ فِيهِ جَوْفَ اللَّيْلِ إِلَى سِوَاكِهِ فَاسْتَنَّ بِهِ ثُمَّ تَطَهَّرَ لِلصَّلَاةِ وَاسْبَغَ الْوُضُوءَ ثُمَّ قَامَ إِلَى بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ إِلَّا آتَاهُ مَلَكٌ فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى فِيهِ فَلَا يَخْرُجُ مِنْ جُوفِهِ شَيْءٌ إِلَّا دَخَلَ فِي جُوفِ الْمَلِكِ حَتَّى يَجِيءَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ شَهِيدًا شَفِيعًا (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هیچ مردی نیست که درجوف شب برخیزد و برود به سوی مسواکش پس این سنت را عمل کند سپس برای نماز وضوگیرد و شاداب کند سپس به خانه‌ای از خانه‌های خدا بایستد، مگر آنکه فرشته‌ای دهانش را برده‌ها و او بگذارد پس از جوف او چیزی خارج نشود مگر آنکه درجوف آن فرشته وارد شود که آنرا بیاورد روز قیامت برای شهادت و شفاعت .

۱۹- ج عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لِأَمْرَتِهِمْ بِالسُّوَاكِ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ وَلَا خَرْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ. فَكَانَ زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ يَشْهَدُ الصَّلَاةَ فِي الْمَسْجِدِ وَسِوَاكُهُ عَلَى أُذُنِهِ مَوْضِعَ الْقَلَمِ مِنْ أُذُنِ الْكَاتِبِ لِأَيَقُومَ إِلَى الصَّلَاةِ إِلَّا اسْتَنَّ، ثُمَّ رَدَّهُ إِلَى مَوْضِعِهِ (۳).

یعنی از زیدبن خالد از پیغمبر روایت است که فرمود: اگر نه این بود که بر ما تم سخت گرفته باشم هر آینه ایشان را وقت هر نماز به مسواک امر می‌کردم و نماز عشا را عقب می‌انداختم تا ثلث شب، پس زیدبن خالد نمازها را در مسجد بجا می‌آورد و چوب مسواکش بر گوشش بود مانند جای قلم از گوش نویسنده به نمازی بر نمی‌خاست مگر آنکه مسواک می‌کرد سپس بر می‌گردانید به جای خودش .

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۵۴ .

(۲) مسند الامام زید / ص ۷۳ .

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۶۸ .

۳- باب مقدار الماء للوضوء والغسل

۱- ج کان النَّبِيُّ (ص) يَغْتَسِلُ بِالسَّاعِ إِلَى خَمْسَةِ أَمْدَادٍ وَ يَتَوَضَّأُ بِالْمُدِّ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) با یک صاع چهار مدتا پنج مد غسل می‌کرد و با یک مُدّ وضو می‌گرفت (مُدّ تقریباً یک چارک است). این حدیث در کتاب وسائل با اندک اختلاف لفظی ذکر شده (۲).

۲- ج عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَتَوَضَّأُ بِإِنَاءٍ يَسَعُ رَطْلَيْنِ وَ يَغْتَسِلُ بِالسَّاعِ (۳).

یعنی انس روایت کرده که پیغمبر (ص) با ظرفی که دو رطل آب می‌گرفت وضو می‌گرفت و با یک صاع غسل می‌کرد.

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الْوُضُوءُ مُدٌّ وَ الْغُسْلُ صَاعٌ، وَ سَيِّئَةٌ أَقْوَامٌ بَعْدِي يَسْتَقِيلُونَ ذَلِكَ فَأَوْلِيكَ عَلَيَّ خِلَافِ سُنَّتِي، وَ الثَّابِتُ عَلَيَّ سُنَّتِي مَعِيَ فِي حَظِيرَةِ الْقُدْسِ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: وضو به مدی از آب و غسل به صاعی است، و بزودی مردمی بیایند که این را کم شمردند و ایشان برخلاف سنت من می‌باشند و آنکه بر سنت من ثابت باشد در جایگاه قدس با من است.

۴- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: كُنَّا نُنْمِرُ فِي الْغُسْلِ لِجِنَابَتِهِ لِلرَّجُلِ بِصَاعٍ وَ لِلْمَرْأَةِ بِصَاعٍ وَ نِصْفِ (۵).

یعنی: از حضرت امیر (ع) روایت شده که گفت ما ما مورشدیم در غسل جنابت برای مرد با یک صاع و برای زن با یک صاع و نصف.

(۱) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۱.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۳۸ و ۳۳۹.

(۳) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۱.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۳۹.

(۵) مسند الامام زید / ص ۷۰.

۵- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّهُ سَيَكُونُ فِي هَذِهِ الْأُمَّةِ قَوْمٌ يَعْتَدُونَ فِي الطُّهُورِ وَالدُّعَاءِ (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به زودی در این امت قومی بوجود آیند که در وسیله پاکی و دعا از حد تجاوز می کنند.

۶- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): خِيَارُ أُمَّتِي يَتَوَضَّأُونَ بِالْمَاءِ الْيَسِيرِ (۲)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خوبان امتم با آب کم وضو می گیرند.

۷- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنْ لِلْوُضُوءِ شَيْطَانًا يُقَالُ لَهُ الْوَلْهَانُ فَاتَّقُوا وَسْوَاسَ الْمَاءِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برای وضو شیطانی است به نام ولهان (که موجب وله و سرگردانی بشر است) لذا از وسواس در آب پرهیز کنید.

۸- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) مَرَّ بِسَعْدٍ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ، فَقَالَ: «مَا هَذَا السَّرْفُ؟» فَقَالَ: «أَفِي الْوُضُوءِ إِسْرَافٌ؟» قَالَ: نَعَمْ وَإِنْ كُنْتَ عَلَيَّ نَهْرٍ جَارٍ (۴).

یعنی: از عبد الله بن عمرو، روایت شده که رسول خدا (ص) به سعد گذشت در حالیکه او وضو می گرفت، فرمود: این اسراف چیست؟ او گفت: آیا در وضو اسراف است؟ فرمود: بلی و اگرچه بربل نهر جاری باشی.

۹- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَقُولُ: بَدْتُ عِنْدَ خَالَتِي مَيْمُونَةَ، فَقَامَ النَّبِيُّ (ص) فَتَوَضَّأَ مِنْ شَنَّةٍ وَضُوءًا، يُقَالُ لَهُ: فَقَمْتُ فَصَنَعْتُ كَمَا صَنَعَ (۵).

یعنی: از ابن عباس روایت است که می گفت: نزد خاله ام میمونه شب ماندم پس پیغمبر (ص) برخاست و از مشکى وضو گرفت وضوئى که کم آب مصرف می کرد، پس برخاستم مانند او من وضو گرفتم

(۱) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۱.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۱.

(۳) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۲.

(۴) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۷.

(۵) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۷.

۳۱- باب التسمية على الوضوء

۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لِأَصْلَةِ لِمَنْ لَوُضُوهُ لَهُ وَ لَوُضُوهُ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نمازی ندارد کسی که وضو ندارد و وضوئی نیست برای آنکه نام خدا را بروضو نبرده باشد (یعنی وضو کاملی ندارد).

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : أَلْتَسْمِيَةُ مِفْتَاحُ الْوُضُوءِ، وَ مِفْتَاحُ كُلِّ شَيْءٍ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نام خدا بردن کلید وضو و کلید هر چیزی است.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لِأَصْلَةِ لِمَنْ لَوُضُوهُ لَهُ، وَ لَوُضُوهُ لِمَنْ لَمْ يَذْكُرْ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ، وَ لِأَصْلَةِ لِمَنْ لَا يُصَلِّي عَلَى النَّبِيِّ، وَ لِأَصْلَةِ لِمَنْ لَا يُحِبُّ الْأَنْصَارَ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نمازی ندارد کسی که وضو ندارد، و وضوئی نیست برای آنکه نام خدا را بروضو نبرده باشد. و نمازی نیست برای کسی که بر پیغمبر صلوات نمی فرستد، و نمازی نیست برای آنکه انصار را دوست نمی دارد.

۴- قَالَ النَّبِيُّ (ص) : يَا عَلِيُّ إِذَا تَوَضَّأْتَ فَقُلْ بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ تَمَامَ الْوُضُوءِ وَ تَمَامَ الصَّلَاةِ وَ تَمَامَ رِضْوَانِكَ وَ تَمَامَ مَغْفِرَتِكَ فَهَذَا زَكَاةُ الْوُضُوءِ (۴).

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: ای علی چون وضو گرفتی بگوخدا یا از تو سؤال می کنم وضوی تمام و کامل و نماز تمام و رضوان تمام و آمرزش

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۰.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۷.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۰.

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۶.

تمام ، پس این زکات وضوء است .

٣٢- باب التيمّن في الوضوء

١- ش كَانَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا تَوَضَّأَ بَدَأَ بِمِائِ مِنْهُ (١). وَقَالَ :
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّيْمَنَ فِي كُلِّ شَيْءٍ (٢)!

یعنی: پیغمبر (ص) چون وضوءی گرفت به طرفهای راست ابتدا می کرد . و فرمود: خدا تیا من در هر چیزی را دوست می دارد .

٢- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : إِذَا تَوَضَّأْتُكُمْ فَأَبْدَأُوا بِمِائِ مِنْكُمْ (٣). وَفِي رِوَايَةٍ : إِذَا لَبَسْتُمْ وَتَوَضَّأْتُمْ فَأَبْدُوا بِمِائِ مِنْكُمْ (٤).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه وضوء گرفتید پس به طرفهای راست ابتدا کنید . و در روایت دیگر فرمود: چون لباس کردید و وضوء گرفتید به طرفهای راست ابتدا کنید .

٣٣- باب المضمضة والاستنشاق

١- ش الْمَضْمَضَةُ وَالْإِسْتِنْشَاقُ مِمَّا سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) (٥).

یعنی: مضمضه و استنشاق از جمله سنتهای رسول خدا (ص) است .

٢- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لِيُبَالِغَ أَحَدُكُمْ فِي الْمَضْمَضَةِ وَالْإِسْتِنْشَاقِ فَإِنَّهُ غُفْرَانٌ لَكُمْ وَمَنْفِرَةٌ لِلشَّيْطَانِ (٦).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: باید شما کاملاً مضمضه و استنشاق کنید زیرا این عمل باعث آمرزش شما و نفرت شیطان است

- (١) وسائل الشیعه / ج ١ / ص ٣١٦ .
(٢) مستدرک الوسائل / ج ١ / ص ٤٨ .
(٣) سنن ابن ماجه / ج ١ / ص ١٤١ .
(٤) مستدرک الوسائل / ج ١ / ص ٤٨ .
(٥) وسائل الشیعه / ج ١ / ص ٣٥٣ .
(٦) وسائل الشیعه / ج ١ / ص ٣٥٤ .

۳- عَنْ عَلِيٍّ (ع)، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ فَمَضَمَ ثَلَاثًا وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا مِنْ كَفِّ وَاحِدٍ (۱) وَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) مَضَمَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ عُرْفَةٍ وَاحِدَةٍ (۲).

یعنی: از حضرت علی (ع) روایت است که رسول خدا (ص) وضو گرفت ، پس سه مرتبه مضمضه کرد و سه مرتبه استنشاق کرد از یکمشت . و از ابن عباس روایت است که رسول خدا (ص) مضمضه و استنشاق کرد از یکمشت آب .

۴- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ يَزِيدِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: أَتَانَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَسَأَلَنَا وَضُوءًا، فَأَتَيْنَهُ بِمَاءٍ، فَمَضَمَ وَاسْتَنْشَقَ مِنْ كَفِّ وَاحِدٍ (۳).

یعنی: از عبد الله بن یزید الانصاری روایت شده که گفت پیغمبر (ص) نزد ما آمد و آب وضو خواست ، پس آبی برای او آوردم که مضمضه و استنشاق کرد از یکمشت .

۵- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): اسْتَنْشِرُوا مَرَّتَيْنِ بِالِغَتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دوبار استنشاق کنید که آب برسد و یا سه مرتبه .

۳۴- باب تخليل اللحية

۱- ج عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ إِذَا تَوَضَّأَ أَخَذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَأَدْخَلَهُ تَحْتَ حَنَكِهِ فَخَلَّلَ بِهِ لِحْيَتَهُ وَقَالَ: هَكَذَا أَمَرَنِي رَبِّي (۵).

یعنی: از انس روایت شده که پیغمبر (ص) را عادت بود که چون وضو می گرفت کفی از آب می گرفت و زیر حنک خود داخل می کرد که به

-
- (۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۲
  - (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۱
  - (۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۲
  - (۴) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۳
  - (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۴

زیر ریش خود برسانند .

۲- كَان رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا تَوَضَّأَ خَلَلَ لِحْيَتَهُ وَفَرَّجَ أَصَابِعَهُ مَرَّتَيْنِ (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) چون وضومی گرفت ریشش را خلال می‌کرد و انگشتانش را دو مرتبه بازمینمود .

۳- كَان رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا تَوَضَّأَ عَرَّكَ غَارِضِيهِ بَعْضَ الْعَرَكِ ، ثُمَّ شَبَّكَ لِحْيَتَهُ بِأَصَابِعِهِ مِنْ تَحْتِهَا (۲)!

یعنی: رسول خدا (ص) چون وضومی گرفت دو رخسار خود را مقداری دست می‌مالید سپس ریشش را با انگشتانش از زیر دست می‌مالید .

۴- عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ فَخَلَلَ لِحْيَتَهُ (۳).

یعنی: از ابی ایوب انصاری روایت شده که گفت: دیدم رسول خدا (ص) را وضو گرفت پس ریشش را خلال نمود. این روایت در سنن ابن‌ماجه از عثمان و از عمار یاسر نیز نقل شده (۴).

۵- عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: كُنْتُ أُوضِي رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَلَمْ يَكُنْ يَدْعُ أَنْ يَنْضَحَ غَابَتَهُ ثَلَاثًا (۵).

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: من رسول خدا (ص) را وضومی دادم، پس رها نمی‌کرد از اینکه پاکیزه کند زیر ریشش را سه مرتبه .

۳۵-باب المسح بالرأس

۱- عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ فَمَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّةً (۶).

- (۱) سنن ابن‌ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۹ .
 (۲) سنن ابن‌ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۹ .
 (۳) سنن ابن‌ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۹ .
 (۴) سنن ابن‌ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۸ .
 (۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۰ .
 (۶) سنن ابن‌ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۰ .

یعنی: روایت شده از سلمه بن اکوع که گفت: دیدم رسول خدا (ص) را که وضو گرفت و سرخود را یک بار مسح نمود.

۲- م عَنْ عَمْرِو بْنِ يَحْيَى بْنِ عَمَارَةَ بْنِ أَبِي حَسَنٍ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ يَمْسَحُ رَأْسَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً بِكَفِّهِ، يُقْبِلُ بِيَدَيْهِ وَيُدْبِرُ عَلَى رَأْسِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً^(۱)!

یعنی: از عمرو بن یحیی روایت شده که: پیغمبر (ص) سرخود را مسح می کرد با دو کف خود یک مرتبه که با دو دست خود پیش به جلو سر می آورد و به عقب سر می برد.

۳- م عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَادْبَرَ، بَدَأَ بِمُقَدِّمِ رَأْسِهِ ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ مِنْهُ^(۲)!

یعنی: از عبداللہ بن زید روایت شده که: رسول خدا (ص) با دست خود سرش را مسح کشید پس به جلو سر می آورد و به عقب می کشید. ابتدا به جلو سر خود کرد سپس دو دست را برگردانید تا به آن جایی که از آنجا ابتدا کرده بود.

۴- م عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ عَفْرَاءَ: أَنَّ النَّبِيَّ تَوَضَّأَ وَ مَسَحَ رَأْسَهُ مَرَّتَيْنِ، قَالَ: وَ بَلَغَنِي أَنَّ عَلِيًّا (ع) قَالَ: مَسَحَ ثَلَاثًا^(۳)!

یعنی: روایت شده از ربیع بنت عفرآء که: پیغمبر وضو گرفت، و سرخود را دو مرتبه مسح کرد، راوی گوید: و به من رسیده که علی (ع) فرمود: سه مرتبه مسح نمود.

۵- م عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عَجَلَانَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ يَمْسَحُ بِأُذُنَيْهِ مَعَ وَجْهِهِ مَرَّةً وَ يَمْسَحُ بِرَأْسِهِ يَدْخُلُ كَفَّيْهِ فِي الْمَاءِ ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا مَا أَقْبَلَ مِنْ رَأْسِهِ الْيَأْفُوخَ ثُمَّ الْقَفَا ثُمَّ الصُّدْعَيْنِ ثُمَّ يَمْسَحُ بِأُذُنَيْهِ مَسْحَةً وَاحِدَةً، كُلُّ ذَلِكَ بِمَا فِي كَفِّهِ مِنْ تِلْكَ الْمَسْحَةِ^(۴)!

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۰۶

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۰۶

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۰۸

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۰۱۰

یعنی: عبدالرزاق از ابن جریج روایت کرده که گفت: ابن عجلان ما را خبر داد که: پیغمبر (ص) به دو گوش خود با صورت خود مسح می‌کرد و به سر خود مسح می‌نمود، دو دست خود را داخل آب می‌کرد سپس به هر دو دست مسح می‌کرد جلو سر خود یا فوخ را، سپس قفا سپس دو بینا گوش را، سپس بایک مرتبه مسح، دو گوش خود را مسح می‌کرد. تمام اینها را با آن رطوبتی که در کفا و بود از همان کشیدن یک مرتبه در آب.

۶- عَنْ الْمُسَوْرِبِ بْنِ شَعْبَةَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) مَسَحَ بِرَأْسِهِ (۱)

یعنی: از مسوربن شعبه روایت شده که پیغمبر (ص) جلو سر خود را مسح نمود.

۳۶- باب المسح بالاذنين

۱- ج عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَ أُذُنَيْهِ ظَاهِرَهُمَا وَ بَاطِنَهُمَا (۲).

یعنی: از ابن عباس روایت شده که پیغمبر (ص) به سر و دو گوش خود مسح کرد به ظاهر و باطن دو گوش.

۲- م عَنْ عُثْمَانَ أَنَّهُ تَوَضَّأَ فَمَسَحَ بِأُذُنَيْهِ ظَاهِرَهُمَا وَ بَاطِنَهُمَا وَقَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ (ص) يَفْعَلُهُ (۳).

یعنی: روایت شده از عثمان که او وضو گرفت پس به دو گوش خود به ظاهر و باطن آنها مسح کرد و گفت: پیغمبر (ص) را دیدم که چنین میکرد.

۳- م عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ عَفْرَاءَ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) مَسَحَ بِأُذُنَيْهِ ظَاهِرَهُمَا وَ بَاطِنَهُمَا (۴).

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۵.
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۴.
 (۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۳ و ۱۴.
 (۴) المصنف / ج ۱ / ص ۱۴.

یعنی: از ربیع بنت عفرأ روایت شده که پیغمبر (ص) به دوگوش خود به ظاهر و باطن آنها مسح کرد.

۴- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) مَسَحَ أُذُنَيْهِ ، دَاخِلَهُمَا بِالسَّبَابِئِينَ ، وَخَالَفَ ابْهَامَيْهِ إِلَى ظَاهِرِ أُذُنَيْهِ . فَمَسَحَ ظَاهِرَهُمَا وَبَاطِنَهُمَا^(۱)

یعنی: از ابن عباس روایت است که رسول خدا (ص) دوگوش خود، داخل آنها را با دو انگشت سبابه مسح نمود و با دو انگشت ابهام ظاهر آنها را مسح کرد پس هم ظاهر و هم باطن آنها را مسح کرد.

۵- عَنِ الرَّبِيعِ بِنْتِ مَعُوذِ بْنِ عَفْرَاءَ ، قَالَتْ : تَوَضَّأَ النَّبِيُّ (ص) فَأَدْخَلَ إِصْبَعِي فِي جُحْرِي أُذُنَيْهِ^(۲)

یعنی: از ربیع بنت معوذ روایت شده که پیغمبر (ص) وضو گرفت پس انگشتان خود را در دوسوراخ دوگوشش داخل نمود.

۶- م عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ : الْأُذُنَانِ مِنَ الرَّأْسِ^(۳)

یعنی: از سلیمان بن موسی روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: دوگوش از سر محسوب است.

۳۷-باب غسل الرجلین

۱- م عَنْ أَبِي ذَرٍّ ، قَالَ : أَشْرَفَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَنَحْنُ نَتَوَضَّأُ فَقَالَ : «وَيْلٌ لِلْأَعْقَابِ مِنَ النَّارِ» قَالَ : فَطَفِقْنَا نَغْسِلُهَا غَسْلًا وَتَدْلِكُهَا دَلِكًا^(۴)

یعنی: از ابی ذر روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) بر ما مشرف شد در حالی که ما وضو می گرفتیم، پس فرمود: «وای بر عقب پاشنه ها از

- (۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۱
- (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۱
- (۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۱
- (۴) المصنف / ج ۱ / ص ۲۲

آتش» گفت: پس ما شروع کردیم به شستن کامل آنها و مالیدن کامل آنها.

۲- م عن محمد بن زیاد قال: رأيت أبا هريرة مرَّ يقوم يتوضؤون من المطهرة، فقال: أحسنوا الوضوء يرحمكم الله، ألم تسمعوا ما قال رسول الله (ص): ويل للأعقاب من النار!^(۱)

یعنی: از محمد بن زیاد روایت شده که گفت: دیدم اباهریره را که به قومی که از ظرف آب وضو می گرفتند گذشت، پس گفت: نیکو وضو بگیرید خدا شما را رحمت کند، آیا نشنیدید آنچه را رسول خدا (ص) فرمود که: وای بر عقب پاشنه ها از آتش.

۳- م عن سعيد بن أبي سعيد قال: توضأ عبد الرحمن بن أبي بكر عند عائشة فقالت له: أسبغ الوضوء فإني سمعت رسول الله (ص) يقول: ويل للأعقاب من النار!^(۲)

یعنی: روایت شده از سعید بن ابی سعید که گفت: عبد الرحمن بن ابی بکر نزد عایشه وضو گرفت، پس عایشه به او گفت: وضو را شاداب کن، همانا من از رسول خدا (ص) شنیدم که می فرمود: وای بر پاشنه ها از آتش.

۴- عن جابر بن عبد الله، قال: سمعت رسول الله (ص) يقول: ويل للعراقيب من النار!^(۳)

یعنی: از جابر بن عبدالله روایت شده که گفت شنیدم از رسول خدا (ص) که می فرمود: وای بر پاشنه ها از آتش.

۵- عن عبد الله بن عمرو، قال: رأى رسول الله (ص) قوماً يتوضؤون فرأى أعقابهم تلوح فقال ويل للأعقاب من النار أسبغوا الوضوء!^(۴)

یعنی: روایت شده از عبدالله بن عمرو که گفت: رسول خدا (ص) قومی

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۱

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۳

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۵

(۴) سنن نسائی / ج ۱ / ص ۷۸

را دید که وضومی گیرند، پس دید پاشنه‌ها شان نمایا ناست (یعنی آب به آنها نرسیده) پس فرمود: وای بر پاشنه‌ها از آتش، وضو را شاداب کنید.

توضیح: نویسنده گوید در بعضی روایات وَیْلٌ لِلْأَعْقَابِ و در بعضی وَیْلٌ لِلْعَرَا قِیْبِ آ مده و هردو لغت به یک معنی می‌باشد، حال آنکه مقصود در رسول خدا (ص) این بوده که پاشنه‌های قدم را بشوئید برای وضو و یا در وضو و یا چون غالباً پاشنه‌های مردم عرب چرک و سیاه بوده با ضافه برای آنکه محل ریزش بول بوده رسول خدا (ص) چنین فرموده که آنرا پاکیزه کنند و اصلاً مربوط به وضو نبوده است، فیه احتمالین وَالْأَوَّلُ أَقْوَى.

۶- م عَنْ عُمَانَ بْنِ أَبِي سَوِيدٍ، أَنَّهُ ذَكَرَ لِعَمْرٍو بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ الْمَسْحَ عَلَى الْقَدَمَيْنِ، فَقَالَ: لَقَدْ بَلَغَنِي عَنْ ثَلَاثِيهِ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ (ص) أَنَّهُمْ إِذْ أُبْنُ عَمِكَ الْمُغِيرَةَ بْنِ شُعْبَةَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) غَسَلَ قَدَمَيْهِ (۱).

یعنی: روایت شده از عثمان بن ابی‌سوید که برای عمر بن عبدالعزیز مسح برد و قدم را یادآور شد، پس گفت: از سه نفر اصحاب محمد (ص) که پست‌ترین ایشان عموزاده تو مغیره بن شعبه باشد من رسیده که پیغمبر (ص) دو قدم خود را شست.

۷- م عَنْ الرَّبِيعِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) غَسَلَ قَدَمَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا (۲).

یعنی: از ربیع روایت شده که رسول خدا (ص) در وضو دو قدم خود را سه مرتبه سه مرتبه شست.

۸- م عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ إِذَا غَسَلَ قَدَمَيْهِ خَلَلَ أَصَابِعَهُ (۳).

یعنی: از یحیی بن ابی‌کثیر روایت شده که: رسول خدا (ص) هر وقت دو قدم خود را می‌شست بین انگشتان خود را آب می‌رسانید.

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۱

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۲

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۳

۹- م عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنَّهُ بَلَغَهُ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) نَظَرَ إِلَى رَجُلٍ أَعْمَى يَتَوَضَّأُ ، فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: «بَطْنُ الْقَدَمِ» ، وَ لَا يَسْمَعُهُ الْأَعْمَى ، وَجَعَلَ الْأَعْمَى يُغْسِلُ بَطْنَ الْقَدَمَيْنِ ، فَسَمِيَ الْبَصِيرُ^(۱)!

یعنی: از محمد بن محمود روایت شده که به او خبر رسید که پیغمبر (ص) به مرد کوری که وضو می گرفت نظر نمود، و رسول خدا (ص) به او می فرمود: باطن قدم و آن کور آنرا نمی شنید، و آن کور شروع کرد باطن دو قدم خود را می شست، پس آن کور بینا نامیده شد.

۱۰- م عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُحَمَّدٍ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) نَظَرَ إِلَى رَجُلٍ مَحْجُوبِ الْبَصَرِ يَتَوَضَّأُ وَ هُوَ مَتْنَاءُ فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): « قَلِيلٌ قَلِيلٌ بَطْنُ الْقَدَمَيْنِ » ، فَغَسَلَ بَطْنَ الْقَدَمِ ، فَسَمِيَ الْبَصِيرُ^(۲)!

یعنی: روایت شده از محمد بن محمود که: پیغمبر (ص) به مردی کور که وضو می گرفت نظر کرد در حالیکه دور بود، پس پیغمبر (ص) فرمود: کم کم به باطن قدمها، پس او باطن دو قدم را شست که بینا نامیده شد.

۱۱- عَنْ الْمُقْدَامِ بْنِ مَعْدِيكَرِبَ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ فَغَسَلَ رِجْلَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا^(۳)!

یعنی: از مقدم بن معدیکرب روایت شده که رسول خدا (ص) وضو گرفت پس دو پای خود را سه مرتبه سه مرتبه شست.

۱۲- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا تَوَضَّأْتَ فَخَلِّلْ بَيْنَ أَصَابِعِ يَدَيْكَ وَ رِجْلَيْكَ^(۴)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون وضو گرفتی بین انگشتان دستها و پاهایت را خلال کن یعنی آب برسان.

۱۳- ج عَنِ الْمُسْتَوْرِدِ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ (ص) إِذَا تَوَضَّأَ فَيَخْلِلُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ بِخِنْصَرِهِ^(۵)!

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۵

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۵

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۶

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۴

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۴

یعنی از مستورد روایت شده که گفت : پیغمبر (ص) را دیدم که چون وضومی گرفت با انگشت کوچک آب را به انگشتان پای خود می‌رسانید .

۱۴- عَنْ عاصِمِ بْنِ لَقِيطِ بْنِ صَيْرَةَ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَسْبِغِ الْوُضُوءَ وَخَلِّلْ بَيْنَ الْأَصَابِعِ^(۱)!

یعنی: روایت شده از عاصم بن لقیط بن صیره از پدرش که گفت : رسول خدا (ص) فرمود : چون وضوگرفتی پس وضو را شاداب کن و بین انگشتان را خلال کن یعنی آب برسان .

۱۵- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَاسْبِغِ الْوُضُوءَ وَاجْعَلِ الْمَاءَ بَيْنَ أَطْبَعِ يَدَيْكَ وَرِجْلَيْكَ^(۲)!

یعنی: از ابن عباس روایت شده که گفت : رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه برای نماز قیام کردی پس وضو را شاداب کن و بین انگشتان دستها و پاها آب قرار بده .

۱۶- ش عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) وَابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ (ص) أَنَّهُ تَوَضَّأَ وَمَسَحَ عَلَى قَدَمَيْهِ وَنَعَلَيْهِ^(۳)!

یعنی: از امیرالمؤمنین و ابن عباس از پیغمبر (ص) روایت شده که آن جناب وضوگرفت و بر دو قدم و دو نعل خود مسح نمود .

۱۷- م عَنْ أَبِي السُّودَاءِ، قَالَ: سَمِعْتُ ابْنَ عَبْدِ خَيْرٍ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ عَلِيًّا يَتَوَضَّأُ فَجَعَلَ يَغْسِلُ ظَهْرَ قَدَمَيْهِ، وَقَالَ: لَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَغْسِلُ ظَهْرَ قَدَمَيْهِ لَرَأَيْتُ بَاطِنَ الْقَدَمَيْنِ أَحَقَّ بِالغَسْلِ مِنْ ظَاهِرِهِمَا^(۴)!

یعنی: از ابی السوداء روایت شده که گفت : از ابن عبدخیر شنیدم از پدر خود حدیث کرد که گفت : علی را دیدم وضومی گیرد و ظاهر دو قدم را می‌شوید و فرمود : اگر نه این بود که رسول خدا (ص) را دیدم ظاهر دو قدم خود را می‌شوید هرآینه باطن دو قدم را سزاوارتر به شستن می‌دانستم از ظاهر آن دو .

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۳ .

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۳ .

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۹۵ .

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۲۰۱ و ۲۰۰ .

۱۸- ش قَالَ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (ع): لَوْلَا أَنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يُمَسِّحُ ظَاهِرَ قَدَمَيْهِ لَطَنَنْتُ أَنْ بَاطِنَهُمَا أَوْلَى بِالْمَسْحِ مِنْ ظَاهِرِهِمَا^(۱)!

یعنی: امیرالمؤمنین(ع) فرمود: اگر نه این بود که من رسول خدا (ص) را دیدم که به ظاهر دو قدم مسح کرد هرآینه گمان می بردم که باطن دو قدم سزاوارتر به مسح است.

۱۹- قَالَ عَلِيٌّ (ع): إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) خَرَجَ ذَاتَ يَوْمٍ فَقَالَ: حَبِّدَا الْمُتَخَلِّلُونَ فَقِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا هَذَا التَّخَلُّلُ؟ قَالَ (ص): فِي الْوُضُوءِ بَيْنَ الْأَصَابِعِ وَالْأَظْفَارِ وَ التَّخَلُّلُ مِنَ الطَّعَامِ^(۲).
یعنی: علی(ع) فرمود که: روزی رسول خدا (ص) بیرون آمد و فرمود: خوشا به حال خلال کنندگان، پس گفته شد یا رسول الله این خلال در چه باشد؟ فرمود: آب رسانیدن میان انگشتان و ناخنها در وضو و تخلل از طعام است (که پس از صرف طعام خلال کنند).

۲۰- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): رَجِمَ اللَّهُ الْمُتَخَلِّلِينَ مِنْ أُمَّتِي فِي الْوُضُوءِ وَ الطَّعَامِ^(۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا رحمت کند متخللین از امتم را در وضو و در طعام.

۲۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): تَخَلَّلُوا بَيْنَ أَصَابِعِكُمْ بِالْمَاءِ قَبْلَ أَنْ تُخَلَّلَ بِالنَّارِ^(۴)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بین انگشتان خود را با آب خلال کنید و بشوئید پیش از آنکه با آتش خلال شود.
لایحقی از جمله: يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ^(۵) که در آیه وضو است غسل استفاده می شود. و مفصود از کلمه: اِلَى الْكَعْبَيْنِ^(۵)، دواستخوان برآمده در دو طرف هر پاست و اگر بر آ مدگی روی پا منظور بود، مانند مَرَأِيقٍ، کعباب می فرمود. و همچنین کلمه: أَرْجُلِكُمْ^(۵) که در آیه وضو آمده، شامل کف پا نیز می شود.

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۹۲ و ۲۹۳.
(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۹.
(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۰.
(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۹.
(۵) قرآن / سوره مائده / آیه: ۶.

۳۸- باب كيفية الوضوء وجملة من احكامه

۱- ش عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) فِي عَهْدِهِ إِلَى مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ - لَمَّا وَلاَهُ مِصْرَ - إِلَى أَنْ قَالَ - : وَ انْظُرْ إِلَى الْوُضُوءِ فَإِنَّهُ مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ ، تَمَضُّصٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، وَ اسْتِنْشَاقٌ ثَلَاثًا ، وَ اغْسِيلُ وَجْهِكَ ، ثُمَّ يَدَكَ الْيُمْنَى ، ثُمَّ الْيُسْرَى ، ثُمَّ امْسَحْ رَأْسَكَ وَ رِجْلَيْكَ فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَصْنَعُ ذَلِكَ ، وَاعْلَمْ أَنَّ الْوُضُوءَ نِصْفُ الْإِيمَانِ (۱)

یعنی: از امیرالمؤمنین (ع) در عهدنامه خود به محمد بن ابی بکر - زمانی که او را ولی امر مصر قرارداد - تا آنکه فرمود: و نظر کن به وضوی خود زیرا آن از تمام نماز است ، سه مرتبه مضمضه و سه مرتبه استنشاق کن ، و روی خود را بشوی ، سپس دست راستت را ، سپس دست چپ را ، سپس سرت را و پاهایت را مسح نما زیرا من دیدم رسول خدا (ص) چنین می کرد . (این روایت در کتاب مستدرک که از کتب شیعه نیز می باشد به شرح زیر آمده ، و در آن بجای مسح پا، شستن پا ذکر شده):

۲- كَتَبَ عَلِيُّ (ع) إِلَى مُحَمَّدٍ وَ أَهْلِ مِصْرَ . اَمَّا بَعْدُ ، إِلَى أَنْ قَالَ (ع) : ثُمَّ الْوُضُوءُ فَإِنَّهُ مِنْ تَمَامِ الصَّلَاةِ ، اغْسِيلُ كَفَيْكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، وَ تَمَضُّصٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، وَ اسْتِنْشَاقٌ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، وَ اغْسِيلُ وَجْهِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، ثُمَّ يَدَكَ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْمِرْفَقِ ، ثُمَّ يَدَكَ الشَّمَالِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِلَى الْمِرْفَقِ ، ثُمَّ امْسَحْ رَأْسَكَ ، ثُمَّ اغْسِيلُ رِجْلَكَ الْيُمْنَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، ثُمَّ اغْسِيلُ رِجْلَكَ الْيُسْرَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ، فَإِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) هَكَذَا كَانَ يَتَوَضَّأُ ، قَالَ النَّبِيُّ (ص) الْوُضُوءُ نِصْفُ الْإِيمَانِ (۲)

یعنی: حضرت علی (ع) به محمد بن ابی بکر و اهل مصر نوشت ، تا آنکه فرمود: سپس وضو از تمام و کمال نماز است ، سه مرتبه دوکف خود را بشوی و سه مرتبه مضمضه کن و سه مرتبه استنشاق کن و صورتت

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۷۹ .

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۴ .

را سه مرتبه بشوی ، سپس دست راست را سه مرتبه تا مرفق ، سپس دست چپ را سه مرتبه ، سپس سرت را مسح کن ، سپس پای راست را سه مرتبه بشوی ، سپس پای چپ را سه مرتبه بشوی ، زیرا — رسول خدا (ص) دیدم که این چنین بود وضوی گرفت ، پیغمبر (ص) فرمود : وضو نصف ایمان است .

۳- ش قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ الْبَاقِرُ (ع) أَلَا حَكِي لَكُمْ وُضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ (ص)؟ فَقُلْنَا: بَلَى، فَدَعَا بِقَعْبٍ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ مَاءٍ فَوَضَعَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ ثُمَّ حَسَرَ عَنْ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ غَمَسَ فِيهِ كَفَّهُ الْيَمْنَى ثُمَّ قَالَ: هَكَذَا إِذَا كَانَتِ الْكَفُّ طَاهِرَةً، ثُمَّ غَرَفَ مِلًّا مَاءً فَوَضَعَهَا عَلَى جِبْهَتِهِ ثُمَّ قَالَ بِسْمِ اللَّهِ. وَ سَدَلَهُ عَلَى أَطْرَافِ لِحْيَتِهِ، ثُمَّ أَمَرَ يَدَهُ عَلَى وَجْهِهِ وَ ظَاهِرِ جِبْهَتِهِ مَرَّةً وَاحِدَةً ثُمَّ غَمَسَ يَدَهُ الْيُسْرَى فَغَرَفَ بِهَا مِلًّا ثُمَّ وَضَعَهُ عَلَى مِرْفَقِهِ الْيَمْنَى فَأَمَرَ كَفَّهُ عَلَى سَاعِدِهِ حَتَّى جَرَى الْمَاءُ عَلَى أَطْرَافِ أَصَابِعِهِ ثُمَّ غَرَفَ بِيَمِينِهِ مِلًّا فَوَضَعَهُ عَلَى مِرْفَقِهِ الْيُسْرَى فَأَمَرَ كَفَّهُ عَلَى سَاعِدِهِ حَتَّى جَرَى الْمَاءُ عَلَى أَطْرَافِ أَصَابِعِهِ وَ مَسَحَ مُقَدَّمَ رَأْسِهِ وَ ظَهَرَ قَدَمَيْهِ سِبْلَةً يَسَارَهُ وَ بَقِيَّةَ بِلَّةٍ يَمْنَاهُ (۱).

یعنی: حضرت باقر (ع) فرمود: آیا وضوی رسول خدا (ص) را برای شما حکایت نکنم؟ راوی گفت بلی، پس آنجناب قدحی خواست که در آن مقداری آب بود آنرا جلو خود گذاشت و دو ذراع خود را بالا زد و سپس دست راست خود را فرو برد در آب و فرمود: چنین باید کرد وقتی که کف دست پاک باشد و دست خود را پر از آب کرد و — پیشانی نهاد و گفت بسم الله و آب را بر اطراف ریش خود جاری ساخت ، سپس دست خود را بر صورت و پیشانی مالید یک مرتبه ، سپس دست چپ را فرو برد در آب و پر از آب کرد و بر مرفق راست نهاد و کف خود را بر بازوی خود مرور داد تا آب جاری بر اطراف انگشتانش شد ، سپس دست راست را فرو برد و آنرا پر کرد و بر مرفق چپ نهاد و کف خود را مرور داد بر بازوی تا آب بر اطراف انگشتانش جاری گردید و مسح کرد جلو سر و ظاهر قدمش را به تری دست راست

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۷۲ .

وبقیه تری دست چپ . (باید دانست از حضرت باقر (ع) روایات دیگری مانند این روایت با کمی اختلاف لفظی وارد شده که آنحضرت در آنها ، کیفیت وضو را نقل فرموده است^(۱) .

۴- عَنْ هِنْدِ بِنْتِ الْجَوْنِ قَالَتْ : نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِخَيْمَةِ خَالَتِهَا أُمَّ مَعْبُدٍ وَمَعَهُ أَصْحَابُ لَهُ إِلَى أَنْ قَالَتْ: فَلَمَّا قَامَ مِنْ رُقْدَتِهِ دَعَا بِمَاءٍ فَغَسَلَ يَدَيْهِ فَأَنْقَاهُمَا ثُمَّ مَضَمَ فَاَهُ وَ مَجَّهُ عَلَى عَوْسَجَةٍ كَانَتْ إِلَى جَنْبِ خَيْمَةِ خَالَتِهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا وَ غَسَلَ وَجْهَهُ وَ ذَرَأَ عَلَيْهِ ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَرِجْلَيْهِ^(۲)

یعنی: از هند بنت جون روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) وارد شد به خیمه خاله خود ام معبد و با او بودند اصحاب او تا آنجا که ام معبد گوید: چون از خواب خود برخاست آبی خواست و دو دست خود را شست و آنها را پاکیزه کرد سپس مضمضه کرد دهانش را، و بر باغچه ای که جنب خیمه خاله اش بود بیرون ریخت سه مرتبه، و سه مرتبه استنشاق کرد و صورت و دو ذراعش را شست سپس به سر و دو پایش مسح کرد.

۵- إِنْ النَّبِيَّ (ص) قَامَ بِحَيْثُ يَرَاهُ أَصْحَابُهُ ثُمَّ تَوَضَّأَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَ ذَرَأَ عَلَيْهِ وَ مَسَحَ رَأْسَهُ وَ رِجْلَيْهِ^(۳)

یعنی: پیغمبر (ص) بطوریکه اصحاب او را می دیدند ایستاد سپس وضو گرفت، پس صورت و دو ذراعش را شست و سر و دو پای خود را مسح کرد.

۶- عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) أَنَّهُ قَالَ لِلنَّاسِ فِي الرَّحْبَةِ: أَلَا أَدَلُّكُمْ عَلَى وَضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ (ص)؟ قَالُوا: بَلَى فَدَعَا بِقَعْبٍ فِيهِ مَاءٌ، فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَ ذَرَأَ عَلَيْهِ وَ مَسَحَ عَلَى رَأْسِهِ وَ رِجْلَيْهِ وَ قَالَ: هَذَا وَضُوءٌ مَنْ لَمْ يُحَدِّثْ حَدَّثًا^(۴)

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۵، ۲۷۶ و ۲۹۱

مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۳ و ۴۵

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۷

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۴

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۴

یعنی: از حضرت امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (ع) روایت شده که در رحبه برای مردم فرمود: آیا شما را دلالت نکنم بروضوی رسول خدا (ص)؟ گفتند: بلی، پس آنحضرت قدحی آب خواست، پس صورت و دو ذراعش را شست و برسر و دوپای خود مسح نمود، و فرمود: این وضوی کسی است که حدیثی صادر ننموده.

۷- ش عَنْ زُرَّارَةَ، عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: الْوُضُوءُ مَثْنِي مَثْنِي مَنْ زَادَ لَمْ يُوجَرْ عَلَيْهِ، وَحَكَى لَنَا وَضُوءَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَغَسَلَ وَجْهَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً وَ ذِرَاعَيْهِ مَرَّةً وَاحِدَةً وَ مَسَحَ رَأْسَهُ بِفُضْلِ وَضُوءِهِ وَرَجْلَيْهِ (۱) وَ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: فَرَضَ اللَّهُ الْوُضُوءَ وَاحِدَةً وَاحِدَةً وَوَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِلنَّاسِ اثْنَتَيْنِ اثْنَتَيْنِ (۲).

یعنی: زراره از حضرت صادق روایت کرده که گفت وضو دو تا دوتا است کسی که زیاد کند اجری بر او نیست و آنجناب وضوی رسول خدا (ص) را برای ما حکایت کرد که صورت خود را یکمرتبه و دو ذراع خود را یکمرتبه شست و با باقی مانده آب وضو سر و دوپای خود را مسح کرد. و در روایت دیگر فرمود: خدا وضو را یکمرتبه یکمرتبه واجب کرد و رسول خدا (ص) برای مردم دو مرتبه دو مرتبه را نهاد.

۸- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) اثْنَتَيْنِ اثْنَتَيْنِ (۳). وَ فِي رِوَايَةٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً (۴).

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که گفت رسول خدا (ص) دو مرتبه دو مرتبه وضو گرفت. و در روایت دیگر ابن عمر روایت کرده که: رسول خدا (ص) یکمرتبه یکمرتبه وضو گرفت.

۹- عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ (ع) قَالَ: كَانَ عَلِيُّ (ع) إِذَا تَوَضَّأَ تَمَمَّضَ وَ اسْتَشَقَّ وَ غَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا وَ غَسَلَ وَجْهَهُ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۰۷.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۰۸.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۰۹.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۰۹.

ثَلَاثًا وَغَسَلَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا وَ مَسَحَ بِرَأْسِهِ ثَلَاثًا وَ نَضَحَ غَابَتَهُ ثُمَّ قَالَ هَكَذَا وَصَّاءُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) (۱)

یعنی: از علی بن الحسین (ع) از پدرش روایت شده که فرمود: علی (ع) چون وضو می‌گرفت مضمضه و استنشاق میکرد، پس دودست خود را سه مرتبه می‌شست و صورتش را سه مرتبه می‌شست و دو ذراعش را سه مرتبه می‌شست و به سر خود مسح می‌کرد سه مرتبه، و پاکیزه می‌کرد زیر ریشش را سپس فرمود: این چنین رسول خدا (ص) وضو گرفت.

۱۰- عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَ ذِرَاعَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَ تَمَضَّمُ وَ اسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَ أُذُنَيْهِ مَرَّةً وَ غَسَلَ قَدَمَيْهِ (۲)

یعنی: از علی بن الحسین از حسین بن علی از علی بن ابی‌طالب (ع) روایت شده که فرمود: دیدم رسول خدا (ص) وضو گرفت پس صورتش و دو ذراعش را سه مرتبه سه مرتبه شست و مضمضه و استنشاق کرد سه مرتبه سه مرتبه، و به سر و دو گوشش یکبار مسح نمود و دو قدمش را شست.

۱۱- ش عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: جَلَسْتُ اتَوَضَّأُ فَأَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) حِينَ ابْتَدَأَتْ فِي الْوُضُوءِ، فَقَالَ لِي: تَمَضَّمُ وَ اسْتَنْشَقُ وَ اسْتَنْشَقُ، ثُمَّ غَسَلْتُ وَجْهِي ثَلَاثًا، فَقَالَ: قَدْ يُجْزِيكَ مِنْ ذَلِكَ الْمَرَّتَانِ، قَالَ: فَغَسَلْتُ ذِرَاعِي وَ مَسَحْتُ بِرَأْسِي مَرَّتَيْنِ، فَقَالَ: قَدْ يُجْزِيكَ مِنْ ذَلِكَ الْمَرَّةِ، وَ غَسَلْتُ قَدَمَيَّ قَالَ: فَقَالَ لِي: يَا عَلِيُّ خَلِّ بَيْنَ الْأَصَابِعِ لِاتَّخَلَّلَ بِالنَّارِ (۳)

یعنی: از علی (ع) روایت است که گفت: نشستم وضو بگیـم، پس هنگامی که ابتدای در وضو کردم رسول خدا (ص) رسید، پس فرمود مضمضه و استنشاق و مسواک کن، گوید: سپس صورتت را سه مرتبه شستم، فرمود: دو مرتبه تورا کافی است، علی (ع) گفت: دو ذراعم

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۳
(۲) مسند الامام زید / ص ۵۱ و ۵۴ و ۵۶
(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۹۶ و ۲۹۷

راشستم و به سرم دومرتبه مسح کشیدم، فرمود: یکمرتبه تورا کافی است، و دو قدم را شستم، فرمود: یا علی بین انگشتان را باز کن و آب برسان که آتش به آنها نرسد.

ما تا اینجا روایاتی که صاحب کتاب وسائل الشیعه درباره کیفیت وضوی رسول خدا (ص) از کتب مختلف شیعه جمع آوری و نقل نموده آوردیم، و اگر در سایر کتب شیعه چند روایت دیگری نیز برای مسح پا از آنحضرت نقل شود همچون روایات مذکوره و مثل آنهاست که ما بیان نمودیم. و باید دانست که امامیه شستن دو قدم در وضو را مبطل وضو می‌دانند زیرا در نقل سنت رسول خدا (ص) در کتب ایشان اختلاف شده، و ما در این کتاب بعضی از روایات شستن پا را که در آنها شستن پا از رسول خدا (ص) در کتب فریقین نقل شده نیز آورده ایم زیرا اختلاف و نفاق بین مسلمین بدترین اسباب ذلت و اضمحلال است خصوصاً در مسائل جزئی. و بعلاوه از اصحاب رسول خدا (ص) شستن نقل شده همچنانکه از ائمه شیعه علیهم السلام نیز در بعضی از روایات شستن نقل شده، و معلوم می‌شود که ائمه (ع) گاهی مسح می‌کرده اند و گاهی غسل، زیرا در کتاب وسائل الشیعه که مورد اعتماد علمای شیعه می‌باشد در ابواب الوضوء (باب ۲۵) سه روایت از ائمه شیعه آورده که دلالت بر جواز غسل دارد و آنها عبارت است از روایت ۱۳ و ۱۴ و ۱۵ که هر سه را از کتاب کافی کلینی نقل کرده، در حدیث ۱۳ روایت کرده که ایوب بن نوح گوید نوشتم به حضرت کاظم (ع) و سؤال کردم از مسح بر قدمین؟ در جواب فرمود: **أَلُوضُوءُ بِالْمَسْحِ وَلَا يَجِبُ فِيهِ إِلَّا ذَاكَ وَمَنْ غَسَلَ فَلَابَأْسَ .** و در حدیث ۱۴ نقل کرده از عمّار بن موسی از حضرت صادق (ع) درباره کسی که وضو می‌گیرد و تمام اعضای وضو را انجام می‌دهد و جز دو قدم را که در آب فرو می‌برد؟ حضرت فرمود: **فرو بردن در آب کافی است .** و در حدیث ۱۵ روایت کرده از علی (ع) که در وضو دو قدم خود را در حضور رسول خدا (ص) شست. و نیز کتاب وسائل الشیعه در باب حکم الاقطع الید والرجل (باب ۴۹) از حضرت باقر و صادق (ع) دو روایت آورده که دلالت بر غسل دارد و آنها عبارتند از روایت ۳ و ۴ که در روایت

۳ حضرت باقر (ع) فرموده: **يَغْسِلُهُمَا** . و در روایت ۴ حضرت صادق (ع) می‌فرماید: **يَغْسِلُ ذَلِكَ الْمَكَانَ الَّذِي قُطِعَ مِنْهُ** . و همچنین در کتاب مستدرک الوسائل روایاتی ذکر شده که دلالت بر غسل پا دارد از آن جمله در ابواب وضوء باب ۳۶، سه روایت آمده که دلالت بر شستن پا دارد و ما آن روایات را در باب **غَسَلَ الرَّجُلَيْنِ** ذکر کردیم. و در باب ۲۸ از حضرت کاظم (ع) روایت نموده که درباره تطهیر قدمین فرمود: **اغْسِلْهُمَا غُسْلًا**، یعنی کاملاً آنها را شستشو نما. و نیز در باب ۴۲، دو روایت ذکر نموده که آنها نیز شستن را می‌رساند. و ایضا روایت ۴ از باب ۲۳. و همینطور چند روایت دیگر که در ابواب دیگر آن کتاب ذکر شده و مادر همین باب آنها را آوردیم. و عجب باید کرد از علمائی که تمام این روایات را حمل بر تقیه کرده‌اند در حالیکه زمان رسول خدا (ص) و زمان حضرت علی (ع) تقیه‌ای نبوده و اختلاف سنی و شیعه وجود نداشته است.

۱۲- م عَنْ أَبِي حِيَةَ بْنِ قَيْسٍ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: شَهِدْتُ عَلِيًّا فِي الرَّحْبَةِ بِالْ، ثُمَّ تَوَضَّأَ، فَغَسَلَ كَفَّيْهِ ثَلَاثًا وَ مَضْمَضَ وَ اسْتَنْشَرَ ثَلَاثًا وَ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، وَ ذَرَعَ عَيْنَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَ غَسَلَ قَدَمَيْهِ ثَلَاثًا، ثُمَّ اسْتَتَمَ فَأَيْتَمًا، ثُمَّ أَخَذَ فَشَرِبَ فَضْلَ وَضُوءِهِ، ثُمَّ قَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَعَلَّ كَالَّذِي رَأَيْتُمُونِي فَعَلْتُ فَأَحْبَبْتُ أَنْ أُرِيَّكُمْ!

یعنی: از ابی‌حیه بن قیس از علی (ع) روایت شده که گفت: علی را در رحبه کوفه دیدم بول کرد، سپس وضو گرفت، پس دو کف خود را سه مرتبه شست و سه مرتبه مضمضه و استنشاق کرد و آب را بیرون ریخت، و سه مرتبه صورت خود را شست و دو ذراع خود را سه مرتبه سه مرتبه شست و به سر خود مسح کرد و دو قدم خود را سه مرتبه شست، سپس در حال قیام تمام کرد سپس ظرف آب را گرفت و زیادی آب وضو را نوشید. سپس فرمود: من دیدم رسول خدا (ص) را که بجای آورد مانند آنچه را که دیدم من بجای آوردم، و دوست داشتم که به شما بنمایانم.

۱۳- م عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ حُسَيْنٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي عَنْ أَبِيهِ قَالَ: دَعَا عَلِيٌّ (ع) بِوَضُوءٍ، فَقَرَّبَ لَهُ، فَغَسَلَ كَفَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَهُمَا فِي وُضُوءِهِ، ثُمَّ مَضَمَ ثَلَاثًا، وَاسْتَنْشَقَ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثًا، ثُمَّ الْيُسْرَى كَذَلِكَ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ مَسْحَةً وَاحِدَةً، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثَلَاثًا، ثُمَّ الْيُسْرَى كَذَلِكَ، ثُمَّ قَامَ قَائِمًا فَقَالَ لِبَنِي: نَأُولِبْنِي فَنَأُولْتُهُ الْإِنَاءَ الَّذِي فِيهِ فَضْلٌ وَضُوءٌ، فَشَرِبَ مِنْ فَضْلِ وَضُوءِهِ قَائِمًا، فَعَجِبْتُ، فَلَمَّا رَأَيْتَنِي عَجِبْتُ، قَالَ: لِاتَّعَجَبَ قَائِمِي رَأَيْتَ أَبَاكَ السَّبِيَّ (ص) يَصْنَعُ مِثْلَ مَا رَأَيْتَنِي أَصْنَعُ، يَقُولُ بِوَضُوءِهِ هَذَا، وَبِشْرَابِهِ فَضْلٌ وَضُوءٌ قَائِمًا^(۱)

یعنی: از محمد بن علی بن حسین (ع) که فرمود: مرا پدرم از پدرش خبر داد که فرمود: علی (ع) آب وضو خواست برای او آوردند، پس دو کف خود را سه مرتبه شست پیش از آنکه آنها را داخل آب وضو کند، سپس سه مرتبه مضمضه کرد و سه مرتبه استنشاق نمود، سپس صورت خود را سه مرتبه شست، سپس دست راست خود را تا مرفق سه مرتبه شست، سپس چپ را بدینگونه، سپس سر خود را یک مرتبه مسح کرد، سپس پای راست خود را سه مرتبه تا کعبین شست سپس چپ را بدینگونه، سپس برخاست ایستاد و فرمود: آب وضو را بده، پس به او دادم ظرفی که در آب زیادی آب وضوی او بود پس از زیادی آب وضوء خود ایستاده آشامید که من عجب کردم و چون دیدم من عجب کردم، فرمود: عجب مکن زیرا من دیدم پدرت پیمبر (ص) چنین کرد بمانند آنچه از من دیدی که انجام دادم، میفرمود به وضوی خود این است و به نوشیدن زیادی آب وضوی خود در حال قیام.

۱۴- م عِدَالِرِّزَّاقٍ عَنِ ابْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَبْدُ الْكَرِيمِ عَنِ الْخَازِفِيِّ، أَنَّ عَلِيًّا (ع) بِالْكَوْفَةِ قَالَ لِخَادِمِهِ: يَا قَنْبَرُ! أَبْغِئِي وُضُوءًا فَجَاءَهُ بِهِ، قَالَ الْمُغْبِرَةُ: عَنْ عَبْدِ الْكَرِيمِ فِي عَسٍ. فَبَدَأَ فَغَسَلَ يَدَيْهِ قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَهُمَا فِي الْوُضُوءِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ مَضَمَ ثَلَاثًا،

وَاسْتَنْشَرَ ثَلَاثًا ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ، ثُمَّ غَسَلَ يَدَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْمِرْفَقِ ثَلَاثًا ، ثُمَّ الْيُسْرَى كَذَلِكَ ، ثُمَّ عَرَفَ عُرْفَهُ مَاءً بِأَحَدِي يَدَيْهِ عَلَى رَأْسِهِ فَمَسَحَ بِهَا ، قَالَ : فِي الصَّيْفِ كَأَنَّهُ عَرَفَهَا لِلصَّيْفِ ، قَالَ : ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَهُ الْيُمْنَى إِلَى الْكَعْبَيْنِ ثَلَاثًا ثُمَّ الْيُسْرَى كَذَلِكَ ، ثُمَّ قَامَ قَائِمًا فَشَرِبَ مِنْ فُضْلِ وُضُوئِهِ ، ثُمَّ قَالَ : مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى وُضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَهَكَذَا ، فَلْيَتَوَضَّأْ ، قَالَ : وَ يَرَوْنَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) شَرِبَ فُضْلَ وُضُوئِهِ قَائِمًا كَمَا صَنَعَ عَلِيٌّ ، ثُمَّ صَلَّى الْمَكْتُوبَةَ قَالَ : ثُمَّ لَمْ يَبْرَحْ مِنْ مَقْعَدِهِ حَتَّى دَعَا قَنْبِرًا بِوُضُوءِ الصَّلَاةِ ، ثُمَّ عَرَفَ عُرْفَهُ وَاحِدَةً فَمَضَمَ مِنْهَا ، وَاسْتَنْشَرَ ، وَ مَسَحَ بِوَجْهِهِ وَ ذِرَاعَيْهِ ، وَرَأْسِهِ وَ رِجْلَيْهِ ، مِنْ تِلْكَ الْعُرْفَةِ مَسْحَةً وَاحِدَةً لِكُلِّ عَضْوٍ قَسَمَهَا فَمَضَمَ وَاسْتَنْشَرَ وَ مَسَحَ بِوَجْهِهِ وَ ذِرَاعَيْهِ وَ رَأْسِهِ وَاحِدَةً ، ثُمَّ قَالَ : هَكَذَا وَ وُضُوءٌ مَنْ لَمْ يُحَدِّثْ يَقُولُ : إِنَّ أَحَبَّ أَنْ يَتَوَضَّأَ وَ إِنْ شَاءَ فَلَا (۱) .

یعنی: روایت نموده عبدالرزاق (صاحب مصنف) از ابن جریج که گفت مرا عبدالکریم از خارفی روایت کرد که علی (ع) در کوفه به خادم خود فرمود: ای قنبر آب وضو برایم بجو، پس قنبر آنرا آورد، مغیره از عبدالکریم نقل کرده که آب را در قدحی آورد، پس آنحضرت به دستهای خود ابتدا کرد پیش از آنکه آنها را در آب وضو کند سه مرتبه، سپس سه مرتبه مضمضه کرد و سه مرتبه استنشاق، سپس صورتش را سه مرتبه شست، سپس دست راستش را تا مرفق سه مرتبه شست، سپس دست چپش را بدینگونه، سپس مثنی آب با یکی از دستهای خود بر سر خود ریخت و با آن مسح کرد، (راوی) گوید: در تابستان گویا آب را بخاطر تابستان مشت کرد و گفت: سپس قدم راست را تا کعبین سه مرتبه شست، سپس چپ را بدینگونه، سپس در حال قیام ایستاد و از زیادی آب وضو آشامید سپس فرمود: هر کس دوست دارد به وضوی رسول خدا (ص) نظر کند پس بدینگونه باید وضو گیرد. گفت: و می دیدند که رسول خدا (ص) از زیادی آب وضویش آشامید همچنانکه علی (ع) انجام داد. سپس آنحضرت نماز واجب را بجا آورد، (راوی) گوید: سپس محل نشستن خود را ترک نکرد تا اینکه قنبر را

برای آوردن آب وضوی نماز صدارد، سپس مثنی آب گرفت و از آن مضمضه و استنشاق کرد و با آن صورت و دودراع و سر و پاهایش را مسح نمود از همان یک مشت آب یکبار مسح برای هر عضو قسمتش را. که مضمضه و استنشاق و مسح صورت و دودراع و سرش همه را یکبار نمود سپس فرمود: این وضوی کسی است که حدیثی از او سرنزده می فرمود: اگر دوست داشته باشد وضو گیرد و اگر خواست، نگیرد. و باید دانست اخبار زیادی در کتب عامه آمده که در آنها کیفیت وضوی رسول خدا (ص) از حضرت امیر (ع) نقل شده، و چون در همه آنها شستن پا نقل شده، ما برای مراعات اختصار از آوردن آنها صرف نظر نمودیم. و اما کتاب المصنّف که نویسنده آن عبدالرزاق بنا به تصریح علمای رجال، شیعه بوده است، پس مقداری روایت از آن نقل نمودیم.

۱۵- م عبدالرزاق قال: أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلٍ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى الرَّبِيعِ بِنْتِ عَفْرَاءَ فَقَالَتْ: مَنْ أَنْتَ؟ قَالَ: قُلْتُ: أَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: فَمَنْ أُمُّكَ؟ قُلْتُ: رِيْطَةُ بِنْتِ عَلِيٍّ أَوْ فُلَانَةَ بِنْتِ عَلِيٍّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَتْ: مَرْحَبًا يَا ابْنَ أُخْتِي، قُلْتُ: جِئْتُكَ أَسْأَلُكَ عَنْ وُضُوءِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَمْلَأُ وَيُزَوِّرُنَا، وَكَانَ يَتَوَضَّأُ فِي هَذَا الْإِنَاءِ أَوْ فِي مِثْلِ هَذَا الْإِنَاءِ وَهُوَ نَحْوُ مِنْ مِدَّةٍ، قَالَتْ: فَكَانَ يَغْسِلُ يَدَيْهِ وَيَمْضِضُ وَيَسْتَنْشِرُ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ مَرَّتَيْنِ، وَ مَسَحَ بِأُذُنَيْهِ ظَاهِرَهُمَا وَ بَاطِنَهُمَا، وَغَسَلَ قَدَمَيْهِ ثَلَاثًا^(۱).

یعنی: از عبدالرزاق روایت شده که گفت: معمر از عبدالله بن عقیل بن ابی طالب روایت کرده که او گفت: وارد شدم بر ربیع بنت عفرآ، پس او گفت: تو کیستی؟ گفتم: من عبدالله بن محمد بن عقیل بن ابی طالبم، گفت: مادرت کیست؟ گفتم: ریطة بنت علی (ع) و یا فلانه بنت علی بن ابی طالب (ع)، گفت: مرحبا به تنوای خواهرزاده ام. گفتم: آمده ام که از تو سؤال کنم از وضوی

(۱) المصنّف / ج ۱ / ص ۳۷.

رسول خدا (ص)؟ گفت: رسول خدا (ص) چنین بود که مرا صله می‌کرد و به زیارت ما می‌آمد، و در این ظرف یا مانند آن وضو می‌گرفت و در حالیکه آن ظرف به قدریک مدب بود، گفت: پس دودست خود را می‌شست و مضمضه می‌کرد و آب را استنشاق کرده بیرون می‌ریخت، سپس صورتش را سه مرتبه شست سپس دودست خود را سه مرتبه سه مرتبه سپس به سر خود مسح کرد به دو مرتبه و نیز دو گوش خود را به ظاهر و باطن آنها، و دو قدم خود را سه مرتبه شست.

۱۶- عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، قَالَ: قَالَ لَنَا ابْنُ عَبَّاسٍ: اتَّحِبُّونَ أَنْ أُرِيَكُمْ كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَتَوَضَّأُ؟ فَدَعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ فَأَغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ الْيُمْنَى فَمَضَمَضَ وَاسْتَنْشَقَ، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَجَمَعَ بِهَا يَدَيْهِ، ثُمَّ غَسَلَ وَجْهَهُ، ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا يَدَيْهِ الْيُمْنَى ثُمَّ أَخَذَ أُخْرَى فَغَسَلَ بِهَا يَدَيْهِ الْيُسْرَى، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً مِنَ الْمَاءِ ثُمَّ نَفَخَ يَدَهُ ثُمَّ مَسَحَ بِهَا رَأْسَهُ وَأُذُنَيْهِ، ثُمَّ قَبَضَ قَبْضَةً أُخْرَى مِنَ الْمَاءِ فَرَشَّ عَلَى رِجْلَيْهِ الْيُمْنَى وَفِيهَا النَّعْلُ ثُمَّ مَسَحَهَا بِيَدَيْهِ يَدٍ فَسَوَّقَ الْقَدَمَ وَ يَدٍ تَحْتَ النَّعْلِ، ثُمَّ صَنَعَ بِالْيُسْرَى مِثْلَ ذَلِكَ (۱).

یعنی: عطاء بن یسار از ابن عباس روایت کرده که گفت: آیا دوست دارید که به شما نشان دهم که رسول خدا (ص) چگونه وضو می‌گرفت؟ پس آبی خواست و مشت آبی با دست راست برداشت و مضمضه و استنشاق کرد، سپس مشت دیگری گرفت و با آن دستها را پرکرد سپس صورتش را شست، سپس مشت دیگری گرفت و با آن دست راست را شست، سپس مشت دیگری گرفت و با آن دست چپ را غسل داد، سپس مشت آبی از آب گرفت و دستش را تکان داد و با آن بر سر و دو گوش کشید، سپس مشت دیگری گرفت پس بر پای راست خود پاشید و در آن نعل بود سپس به دودست خود بالای قدم را با یک دست و دستی زیر نعل، سپس با پای چپ نیز چنین کرد.

۱۷- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَغَرَفَ غُرْفَةً فَمَضَمَضَ وَاسْتَنْشَقَ ثُمَّ غَرَفَ غُرْفَةً فَغَسَلَ وَجْهَهُ ثُمَّ غَرَفَ غُرْفَةً

(۱) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۲۴.

فَغَسَلَ يَدَهُ الْيَمْنَى ، ثُمَّ غَرَفَ غُرْفَةً فَغَسَلَ يَدَهُ الْيُسْرَى ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَ أَدْنِيهِ بَاطِنَهُمَا بِالسَّبَابَتَيْنِ وَ ظَاهِرَهُمَا بِإِبْهَامَيْهِ ، ثُمَّ غَرَفَ غُرْفَةً فَغَسَلَ رِجْلَهُ الْيَمْنَى ، ثُمَّ غَرَفَ غُرْفَةً فَغَسَلَ رِجْلَهُ الْيُسْرَى (۱)

یعنی: از ابن عباس روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) وضو گرفت، پس مشت آبی برداشت و مضمضه و استنشاق کرد، سپس مشت آبی برداشت و با آن صورتش را شست، سپس مشت آبی گرفت پس دست راستش را شست سپس مشت آبی و با آن دست چپش را شست، سپس سر و دو گوش را مسح نمود باطن دو گوش را با دوانگشت سبابه و ظاهر دو گوش را با دوانگشت ابهام (یعنی شصت)، سپس مشت آبی برداشت پس پای راستش را شست سپس مشت دیگری برداشت و پای چپ را شست.

۱۸- م عَنْ شَقِيقِ بْنِ سَلْمَةَ ، قَالَ : رَأَيْتُ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ تَوَضَّأَ ، فَغَسَلَ كَفَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا ، وَ مَضَّمُضَ وَ اسْتَنْشَقَ وَ اسْتَنْشَرُ وَ غَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا ، قَالَ وَ حَسْبَتْهُ قَالَ : وَ ذِرَاعِيهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا ، ثُمَّ مَسَحَ بِرَأْسِهِ وَ أَدْنِيهِ ظَاهِرَهُمَا وَ بَاطِنَهُمَا ، وَ غَسَلَ قَدَمَيْهِ ثَلَاثًا ثَلَاثًا وَ خَلَّلَ أَصَابِعَهُ وَ خَلَّلَ لِحْيَتَهُ حِينَ غَسَلَ وَجْهَهُ قَبْلَ أَنْ يَغْسَلَ قَدَمَيْهِ ثُمَّ قَالَ : رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَفْعَلُ كَالَّذِي رَأَيْتُمُونِي فَعَلْتُ (۲)

یعنی: روایت شده از شقیق بن سلمه که گفت عثمان بن عفان را دیدم وضو گرفت، پس دو کف دست خود را سه مرتبه سه مرتبه شست، و مضمضه و استنشاق نمود و آب ریخت و صورت خود را سه مرتبه شست گوید و خیال کردم که دوزراع خود را سه مرتبه سه مرتبه شست، سپس به سر خود و دو گوش خود به ظاهر آنها و باطن آنها مسح نمود، و دو قدم خود را سه مرتبه سه مرتبه شست و بین انگشتانش را آب رسانید و هنگامی که صورت را شست میان موهای ریش آب رسانید پیش از آنکه دو قدم را بشوید، سپس گفت: رسول خدا (ص) را دیدم بجا می آورد چنانکه دیدید من بجا آوردم.

۱۹- م عَنْ عَمْرِو ابْنِ يَحْيَى الْمَازِنِيِّ: أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِعَبْدِ

(۱) سنن النسائي / ج ۱ / ص ۷۴.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۴۱.

اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ - وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ (ص) - هَلْ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُرِيَنِي
كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَتَوَضَّأُ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَدَعَا عَبْدُ اللَّهِ بْنَ
زَيْدٍ يَوْضُوءَ، فَأَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ فَعَسَلَهُمَا مَرَّتَيْنِ، ثُمَّ مَضَمَّ وَاسْتَنْشَرَ
ثَلَاثًا، وَغَسَلَ وَجْهَهُ ثَلَاثًا، ثُمَّ غَسَلَ يَدَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ مَرَّتَيْنِ
ثُمَّ مَسَحَ رَأْسَهُ بِيَدَيْهِ، فَأَقْبَلَ بِهِمَا وَادْبَرَ، بَدَأَ بِمُقَدِّمِ رَأْسِهِ ثُمَّ
ذَهَبَ بِهِمَا إِلَى قَفَاهُ، ثُمَّ رَدَّهُمَا حَتَّى رَجَعَ إِلَى الْمَكَانِ الَّذِي بَدَأَ
مِنْهُ، ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ (۱)

یعنی: از عمرو بن یحیی المازنی روایت شده که مردی به عبدالله بن زید که از اصحاب رسول خدا (ص) بود گفت: آیا می‌توانی به ما نشان دهی کیفیت وضوی رسول خدا (ص) را؟ گفت بلی، پس عبدالله بن زید آب وضویی خواست، پس ریخت بردودست خود و دومرتبه آنها را شست، سپس مضمضه کرد و بیرون ریخت سه مرتبه، سپس صورتش را سه مرتبه شست، سپس دو دستش را تا مرفق شست، سپس سرش را با دودست خود مسح کرد و آنها را جلو آورد و عقب برد، ابتدا به جلو سر خود کرد سپس آنها را به عقب سر خود برد سپس آنها را برگردانید تا برگشت به همانجائی که ابتدا کرده بود سپس دو قدم خود را شست.

۲۵- عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) دَعَا بِمَاءٍ
فَتَوَضَّأَ مَرَّةً مَرَّةً، فَقَالَ: «هَذَا وَطِيفَةُ الْوُضُوءِ» أَوْ قَالَ: «وُضُوءٌ مَنِ
لَمْ يَتَوَضَّأْهُ لَمْ يَقْبَلِ اللَّهُ لَهُ صَلَاةً» ثُمَّ تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ
قَالَ: «هَذَا وَضُوءٌ مَنْ تَوَضَّأَهُ أَعْطَاهُ اللَّهُ كِفْلَيْنِ مِنَ الْأَجْرِ» ثُمَّ تَوَضَّأَ
ثَلَاثًا ثَلَاثًا، فَقَالَ: «هَذَا وَضُوءِي وَ وَضُوءُ الْمُرْسَلِينَ مِنْ قَبْلِي» (۲)

یعنی: از ابی بن کعب روایت شده که: رسول خدا (ص) آبی خواست پس یکمرتبه یکمرتبه وضو گرفت (یعنی در غسل و مسح به یکمرتبه کفایت کرد)، پس فرمود: این است و طیفه و اندازۀ لازم در صحت وضو یا آنکه فرمود: هر کس این وضو را نگیرد خدا نمازی برایش قبول نکند. سپس رسول خدا (ص) دو مرتبه دو مرتبه وضو گرفت و فرمود: این

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۴۴.

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۴۵ و ۱۴۶.

وضوی کسی است که هرکس چنین وضوگیرد خدا به او دو بهره از اجر عطا کند. سپس سه مرتبه سه مرتبه وضوگرفت پس فرمود: اینست وضوی من ووضوی مرسلین قبل از من.

۲۱- ج جاءَ اعرابی إلى النبی (ص) یسألُه عن الوضوءِ؟ فآراه ثلاثاً ثلاثاً، ثم قال: هكذا الوضوءُ، فمن زاد علی هذا فقد آساءَ و تعدی و ظلمَ (۱)!

یعنی: یکنفر اعرابی خدمت رسول خدا (ص) آمد و از وضو سؤال کرد رسول خدا (ص) سه مرتبه سه مرتبه وضو را به او نشان داد، سپس فرمود وضو چنین است، پس آنکه بر آن بیفزاید محققاً بد کرده و تعدی نموده و ستم کرده.

۲۲- ج عن عبد الله بن زید: انَّ النَّبِيَّ (ص) تَوَضَّأَ مَرَّتَيْنِ مَرَّتَيْنِ (۲)!

یعنی: از عبد الله بن زید روایت شده که: پیغمبر (ص) دو مرتبه دو مرتبه وضو گرفت.

۲۳- ج عن ابن عباس قال: تَوَضَّأَ النَّبِيُّ (ص) مَرَّةً مَرَّةً (۳). وَفِي رِوَايَةٍ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَضُوءً بَيْنَ مَرَّةٍ وَ ثَلَاثًا (۴)!

یعنی: از ابن عباس روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) وضوگرفت یکمرتبه یکمرتبه، و در روایت دیگر گفت: رسول خدا (ص) دو وضو گرفت یکمرتبه و سه مرتبه.

۲۴- ش قال رسول الله (ص): لَا تُضْرِبُوا وُجُوهَكُمْ بِالماءِ إِذَا تَوَضَّأْتُمْ وَ لَكِنْ شَبَّوْا المَاءَ شَبًّا (۵)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: در وضو آب را به صورت خود نزنید و لکن آب را پراکنده کنید (که به همه صورت برسد).

۲۵- كان رسول الله (ص) إِذَا تَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ حَرَّكَ خَاتَمَهُ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۴

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۴

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۴

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۴۲

(۵) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۳۰۶

شَلَاذًا (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) را چنین عادت بود که هرگاه برای نماز وضو می‌گرفت انگشترش را سه مرتبه حرکت می‌داد. این روایت در سنن ابن ماجه چنین ذکر شده: **إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) إِذَا تَوَضَّأَ حَسَرَكَ حَاتِمَهُ (۲) و در روایت دیگر از آنحضرت نقل شده که فرمود: أَمَرَنِي جِبْرِئِيلُ أَنْ أَمُرَ أُمَّتِي بِتَحْرِيكِ الْخَوَاتِيمِ عِنْدَ الْوُضُوءِ وَالْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ (۳).** یعنی: جبرئیل مرا امر کرد که اتم را امر کنم به حرکت دادن انگشترها وقت گرفتن وضو و غسل جنابت.

۳۹- باب النضح بعد الوضوء

۱- ج **عَنِ الْحَكَمِ أَوْ ابْنِ الْحَكَمِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) بَالَ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَنَضَحَ فَرْجَهُ (۴)**

یعنی: از حکم یا ابن حکم از پدرش روایت شده که: پیغمبر (ص) بول کرد سپس وضو گرفت و به عورت خود آب پاشید.

۲- **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): عَلَّمَنِي جِبْرَائِيلُ الْوُضُوءَ، وَ أَمَرَنِي أَنْ أَنْضَحَ تَحْتَ ثَوْبِي، لِمَا يَخْرُجُ مِنَ الْبَوْلِ بَعْدَ الْوُضُوءِ (۵)**

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: جبرئیل وضو را به من تعلیم کرد امر کرد که زیر جامه ام آب بپاشم برای آنچه از بول پس از وضو خارج می‌شود.

۳- **عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَنَضَحَ فَرْجَهُ (۶).**

یعنی: از جابر روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) وضو گرفت و به عورت خود آب پاشید.

-
- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۹
 (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۳
 (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۹
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۲
 (۵) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۷
 (۶) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۷

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : إِذَا تَوَضَّأْتَ فَأَنْتِضِحْ (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون وضو گرفتی آب بپاش . مؤلف گوید: این کار برای جلوگیری از سوسه خروج آبی پس از وضو می باشد، که بعد از بول هنگام وضو و یا پس از آن بپاشند. واللہ اعلم. البته روشن است که واجب نیست .

۴- باب المندیل بعد الوضوء وبعد الغسل

۱- ج عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كَانَ لِلنَّبِيِّ (ص) خِرْقَةٌ يَسْتَنْشِفُ بِهَا بَعْدَ الْوُضُوءِ (۲)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: برای پیغمبر دستمالی بود که پس از وضو، با آن خشک می کرد.

۲- عَنْ أُمِّ هَانِيَةَ بِنْتِ أَبِي طَالِبٍ ، أَنَّهَا لَمَّا كَانَ غَاثُ الْفَتْحِ ، فَأَمَّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِلَى عُسَيْبِ بْنِ عَمْرِو بْنِ أَبِي سَلَمَةَ ، فَسَتَرَتْ عَلَيْهِ . فَسَتَرَتْ عَلَيْهِ فَاظْمَهُ ، ثُمَّ أَخَذَتْ تَوْبَهُ فَأَلْتَحَفَتْ بِهِ (۳)

یعنی: از ام هانی بنت ابی طالب روایت شده که چون سال فتح مکه پیغمبر (ص) غسل کرد فاطمه برای او پرده آویخت سپس جامه خود را گرفت و به خود پیچید .

۳- عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ ، قَالَ : أَتَانَا النَّبِيُّ (ص) فَوَضَّعْنَا لَهُ مَاءً فَأَغْتَسَلَ . ثُمَّ أَتَيْنَاهُ بِمَلْحَفَةٍ وَرُسِيَةٍ فَاشْتَمَلَ بِهَا . فَكَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَى أَثَرِ الْوَرَسِ عَلَى عُنُقِهِ (۴)

یعنی: از قیس بن سعد روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) نزد ما آمد، برای او آبی نهادیم غسل کرد، سپس برای او حوله ای رنگ شده به ورس آوردیم که به خود پیچید که گویا من نظر کردم به اثر

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۷

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۲

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۸

(۴) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۸

ورس برشکم او .

۴- عَنْ سُلْمَانَ الْفَارِسِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ، فَقَلَبَ جِبَةً صُوفٍ كَانَتْ عَلَيْهِ، فَمَسَحَ بِهَا وَجْهَهُ^(۱)
یعنی: از سلمان فارسی روایت شده که رسول خدا (ص) وضو گرفت و جبهه خود را برگردانید پس با آن صورت خود را مسح نمود .

۵- عَنْ مَيْمُونَةَ، قَالَتْ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) بِثَوْبٍ، حِينَ اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ، فَرَدَّهُ وَجَعَلَ يَنْفُضُ الْمَاءَ^(۲)
یعنی: از میمونه روایت شده که گفت: چون پیغمبر (ص) غسل کرد برای او پوششی آوردم آنرا برگردانید و درحالیکه آب از او می ریخت . (شاید آن پوشش تمیز نبوده و یا آنحضرت، در رفتن عجله داشته، زیرا در روایات قبل ذکر شد که برای اینکار پارچه ای داشته، بخصوص که اگر کسی احتیاج به خشک کردن داشته باشد بهتر است آب را خشک نماید) .

۴۱- باب الاستعانة على الوضوء

۱- عَنْ الرَّبِيعِ بِنْتِ مَعُوذٍ، قَالَتْ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ (ص) بِمِيْضَاةٍ. قَالَ: «اسْكُبِي»، فَسَكَبْتُ، فَغَسَلَ وَجْهَهُ وَذِرَاعَيْهِ، وَأَخَذَ مَاءً جَدِيدًا، فَمَسَحَ بِرَأْسِهِ، مُقَدِّمَةً وَمُؤَخَّرَةً، وَغَسَلَ قَدَمَيْهِ ثَلَاثًا^(۳)
یعنی: از ربیع دختر معوذ روایت شده که گفت: ظرف آبی برای پیغمبر آوردم، فرمود: بریز، پس ریختم، پس صورت و دو ذراعش را شست و آب جدیدی گرفت و با آن سرش جلو و عقب آنرا مسح کرد، و دو قدمش را سه مرتبه سه مرتبه شست .

۲- عَنْ أُمِّ عِيَّاشٍ، وَكَانَتْ أُمَّةً لِرُقِيَّةَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۸ .

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۵۸ .

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۲۸ .

(ص)، قَالَتْ: كُنْتُ أُوصِي رَسُولَ اللَّهِ (ص)، أَنَا قَائِمَةٌ وَهُوَ قَائِدٌ (۱).
یعنی: ازام عیاش کنیز رقیه روایت شده که گفت: من رسول خدا (ص) را
وضو می‌دادم در حالیکه من ایستاده و او نشسته بود.

۳- عَنِ الْمُغْبِرَةِ بْنِ شُعْبَةَ، قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ (ص) لِبَعْضِ حَاجَتِهِ، فَلَمَّا رَجَعَ تَلَقَّيْتُهُ بِالْإِدَاوَةِ، فَصَبَبْتُ عَلَيْهِ، فَغَسَلْتُ يَدَيْهِ، ثُمَّ غَسَلْتُ وَجْهَهُ، ثُمَّ ذَهَبَ يَغْسِلُ ذِرَاعَيْهِ فَمَضَا قَبْلَ الْجَبَةِ فَأَخْرَجَهُمَا مِنْ تَحْتِ الْجَبَةِ، فَغَسَلَهُمَا وَمَسَحَ عَلَيَّ خُفَّيْهِ، ثُمَّ صَلَّى بِنَا (۲).

یعنی: از مغیره بن شعبه روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) بسرایی
بعضی حوائجش بیرون رفت، پس چون برگشت با ظرف کوچکی از آب او
را دیدار کردم، پس برا او آب ریختم، پس دودستش را شست، سپس
صورتش را شست، پس چون خواست دو ذراعش را بشوید لباسش تنگ
بود لذا دستهای خود را از زیر لباس بیرون آورد و آنها را شست،
و برد و کفشش مسح نمود، سپس با ما نماز خواند.

۴- عَنْ صَفْوَانَ بْنِ عَسَّالٍ، قَالَ: صَبَبْتُ عَلَى النَّبِيِّ (ص) الْمَاءَ فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ، فِي الْوُضُوءِ (۳).
یعنی: از صفوان بن عسال روایت شده که گفت: در سفر و حضر در هنگام
وضو برای پیغمبر (ص) آب ریختم.

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) حَصَلَتَانِ لَا أُجِبُّ أَنْ يُشَارِكَنِي فِيهَا أَحَدٌ: وَضُوءِي فَإِنَّهُ مِنْ صَلَاتِي، وَصَدَقَتِي فَإِنَّهَا مِنْ يَدِي إِلَى يَدِ السَّائِلِ فَإِنَّهَا تَقَعُ فِي يَدِ الرَّحْمَنِ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دو خصلت است که دوست ندارم احدی با
من شرکت کند: وضوی من که از نماز می‌باشد، و صدقه من که آن
از دست من به دست سائل می‌رسد که آن در دست خدای رحمن است.
از این حدیث اگر پیغمبر (ص) فرموده باشد کراهت استغانت در وضو
استفاده می‌شود.

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۳۸.

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۳۷.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۳۸.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۳۶.

۴۲- باب الوضوء من مس الذكر

۱- م عَنْ بَسْرَةَ بِنْتِ صَفْوَانَ أَنَّهَا سَمِعَتْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَأْمُرُ بِالْوُضُوءِ مِنْ مَسِّ الْفَرْجِ (۱)

یعنی: از بسره بنت صفوان روایت شده که او شنید رسول خدا (ص) امر می‌کرد به وضو از مس فرج.

۲- م عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: إِذَا مَسَّ أَحَدَكُمْ ذَكَرَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ (۲).

یعنی: از زیدبن خالد جهنی روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه یکی از شما ذکر خود را مس کرد باید وضو گیرد.

۳- م عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) صَلَّى الصُّبْحَ ثُمَّ عَادَ لَهَا، فَقِيلَ لَهُ: إِنَّكَ قَدْ كُنْتَ صَلَّىتَ، فَقَالَ: أَجَلٌ، وَلَكِنِّي مَسَسْتُ ذَكَرِي فَتَسَّيْتُ أَنْ اتَّوَضَّأْتُ (۳).

یعنی: از یحیی بن ابی‌کثیر روایت شده که پیغمبر (ص) نماز صبح را کرد سپس آنرا اعاده کرد، به او گفته شد که نماز کرده بودی؟ فرمود: بلی ولیکن به ذکر خود دست کشیدم و فراموش کردم وضو بگیرم.

۴- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ مَسَّ ذَكَرَهُ أَوْ ائْتَشِيَهُ أَوْ رَفَغِيهِ فَلْيُعِدِّ الْوُضُوءَ (۴).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس ذکر خود و یا بیضتین و یا بیخ رانهای خود را مس کرد باید نظافت را اعاده کند.

۵- م عَنْ أَبِي مَاهِمَةَ: أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ (ص) فَقَالَ: مَسَسْتُ ذَكَرِي وَ أَنَا أَصْلِي؟ قَالَ: لِأَبْسِ إِنَّمَا هُوَ جَذِيَةٌ مِنْكَ (۵).

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۱۳.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۱۳.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۱۳ و ۱۱۴.

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۱۲۱.

(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۱۱۷.

یعنی: از ابی امامه روایت شده که: مردی از پیغمبر (ص) سؤال کرد و گفت من به ذکر خود دست کشیده‌ام و نمازمی‌خوانم؟ فرمود: باکی نیست همانا آن عضوی از توست.

۶- عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: مَنْ مَسَّ فَرْجَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ! (۱)

یعنی: از ام حبیبه روایت شده که گفت: از رسول خدا (ص) شنیدم که می‌فرماید: هرکس فرج خود را مس کند باید وضو گیرد.

۷- سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الْمَسِّ الذَّكْرَ، فَقَالَ: لَيْسَ فِيهِ وُضُوءٌ، إِنَّمَا هُوَ مِثْلُكَ! (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) از مس ذکر سؤال شد؟ فرمود: در آن وضویی نیست، همانا آن جزئی از توست.

مؤلف گوید: از اخبار فوق استحباب وضو از مس ذکر استفاده می‌شود. وَاللَّهِ أَعْلَمُ.

۴۳-باب الوضوء مما مسته النار

۱- م عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ بْنِ حُسَيْنٍ (ع)، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبِي أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) دُعِيَ إِلَى الطَّعَامِ فَأَكَلَ كِتْفًا، ثُمَّ جَاءَهُ الْمُؤَدِّنُ فَقَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَكَمْ يَتَوَضَّأُ! (۳)

یعنی: از محمد بن علی بن حسین (ع) روایت است که گفت: پدرم مرا خبر داد که رسول خدا (ص) به طعام می‌خوانده شد، پس کتفی میل کرد سپس مؤذن آمد پس به نماز ایستاد و وضو نگرفت.

۲- م عَنْ عَمْرِو بْنِ أَمِيَةِ الضَّمْرِيِّ عَنْ أَبِيهِ أَنََّّهُ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ (ص) أَحْتَزَّ مِنْ كِتْفٍ فَأَكَلَ، فَأَتَاهُ الْمُؤَدِّنُ فَأَلْفَى السَّكِينِ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَكَمْ يَتَوَضَّأُ! (۴)

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۶۲.

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۶۳.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۳.

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۳ و ۱۶۴.

۳- م عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ أَنَّهُ سَمِعَ ابْنَ عَبَّاسٍ يَقُولُ: تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) ثُمَّ احْتَزَرَ كَيْفًا فَأَكَلَ ثُمَّ مَضَى إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ (۱)!

یعنی: از عطاء بن یسار روایت شده که از ابن عباس شنید که می گفت رسول خدا (ص) خدا وضو گرفت سپس کتفی را شکافت پس خورد سپس به سوی نماز رفت و وضو نگرفت .

۴- م عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) أَكَلَ مِنْ كَيْفِ شَاةٍ ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ (۲)!

یعنی: از مردی از انصار از پدرش روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) را دیدم که از کتف گوسفندی خورد سپس به نماز ایستاد و وضو نگرفت .

۵- م عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، يَقُولُ: بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَأْكُلُ عَرَقًا أَنَا وَالْمَوْذِنُ فَوَضَعَهُ وَ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَمْسَسْ مَاءً (۳)!

یعنی: از ابن عباس روایت شده که می گفت: در بین آنکه رسول خدا (ص) گوشت از استخوان جدا شده میل می کرد مؤذن نزد او آمد، پس آنرا زمین نهاد و به نماز ایستاد و به آبی مس نکرد .

۶- م عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ (ص) أَخْبَرَتْ أَنَّهَا قَرَّبَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص) جَنْبًا مَشْوِيًّا فَأَكَلَ مِنْهُ، ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ (۴)!

یعنی: از عطاء بن یسار روایت است که ام سلمه همسر پیغمبر (ص) او را خبر داد که وی برای رسول خدا (ص) گوشت پهلوی کباب شده ای آورد پس رسول خدا (ص) از آن میل کرد، سپس ایستاد به نماز و وضو نگرفت .

۷- م عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: قَرَّبَ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص) حَبْزٌ وَ لَحْمٌ، ثُمَّ دَعَا بِوَضُوءٍ فَتَوَضَّأَ، ثُمَّ صَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ دَعَا بِفَضْلِ طَعَامِهِ فَأَكَلَ، ثُمَّ قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ وَلَمْ يَتَوَضَّأْ (۵)!

یعنی: از جابر بن عبد الله روایت شده که می گفت: نان و گوشتی برای

- (۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۴
 (۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۴
 (۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۴
 (۴) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۴
 (۵) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۵

رسول خدا (ص) آمد ، سپس آب وضو خواست و وضو گرفت سپس نماز ظهر را خواند ، سپس باقیمانده طعمش را خواست و خورد سپس به نماز ایستاد و وضو نگرفت .

۸- م . إِنَّ عُمَانَ بْنَ عَفَانَ أَكَلَ طَعَامًا قَدْ مَسَّتْهُ النَّارُ ثُمَّ مَضَى إِلَى الصَّلَاةِ وَكَمْ يَتَوَضَّأُ ، قَالَ : وَلَا أَعْلَمُ إِلَّا قَالَ ثُمَّ قَالَ عُمَانُ : تَوَضَّأْتُ كَمَا تَوَضَّأَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) ، وَ أَكَلْتُ كَمَا أَكَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) ، وَ صَلَّى كَمَا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص) (۱)

یعنی: بدرستی که عثمان بن عفان طعام پخته به آتش را خورد سپس به سوی نماز رفت و وضو نگرفت ، گفت: و نمی دانم جز اینکه گفت سپس عثمان گفت: وضو گرفتم چنانکه رسول خدا (ص) وضو گرفت ، و خوردم چنانکه رسول خدا (ص) خورد و نماز کردم چنانکه رسول خدا (ص) نماز خواند .

۹- عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ (ص) قَالَتْ دَخَلْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَأَنَا وَ لَتُهُ كَتَفَ شَاةٍ فَبَيْنَا هُوَ يَتَعَرَّقُهُ إِذْ جَاءَهُ بِلَالٌ يُؤَدِّنُهُ لِلصَّلَاةِ فَقَامَ وَ صَلَّى وَ كَمْ يَتَوَضَّأُ (۲)

یعنی: از ام سلمه همسر پیامبر (ص) روایت است که گفت: بر رسول خدا (ص) وارد شدم و کتف گوسفندی به او تسلیم کردم ، پس در بین آنکه آنحضرت از گوشت آن می گرفت بلال آمد که برای نماز او را اذان می گفت ، پس ایستاد و نماز خواند و وضو نگرفت .

۱۰- م . عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ : خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِلَى الصَّلَاةِ فَرَأَى بَعْضَ صِبْيَانِهِ مَعَهُ عَرَقٌ فَأَخَذَهُ فَأَنْتَهَشَ مِنْهُ ثُمَّ مَضَى فَصَلَّى (۳)

یعنی: از ابراهیم روایت آمده که گفت رسول خدا (ص) به نماز رفت پس دید بعضی از اطفال او گوشت همراه دارد پس آنرا گرفت ، پس از آن به دهان زد سپس رفت و نماز خواند .

۱۱- م . عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ هُبُو

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۶ .
(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۳ .
(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۶ و ۱۶۷ .

وَ أَصْحَابُهُ فِي بَيْتِهِ فَجَاءَهُ الْمُؤَذِّنُ فَقَامَ إِلَى الصَّلَاةِ حَتَّى إِذَا كَانَ
بِالْبَابِ لَقِيَ بِمَحْفَةٍ فِيهَا خُبْزٌ وَلَحْمٌ فَرَجَعَ بِأَصْحَابِهِ فَأَكَلَ وَآكَلُوا
ثُمَّ رَجَعَ إِلَى الصَّلَاةِ وَ لَمْ يَتَوَضَّأْ (۱)

یعنی: از ابن عباس روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) واصحاب او
درخانه او بودند که مؤذن آمد، پس آنحضرت برای نماز برخاست،
تا رسید به درب منزل و برخورد به ظرفی که در آن گوشت و نان بود
پس با اصحاب خود برگشت پس او میل کرد و میل کردند، سپس به
نماز رفت و وضو نگرفت.

۱۲- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَمْشِي وَ
قَدْ أَكَلَ اللَّحْمَ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَغْسِلَ يَدَهُ، وَإِنْ كَانَ لَبْنَا لَمْ يَمْصُلْ
حَتَّى يَغْسِلَ يَدَهُ وَ يَتَمَضَّمْ (۲)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) نماز
میخواند با اینکه گوشت خورده بود بدون آنکه دست خود را بشوید
و اگر شیرخورده بود نماز نمیخواند تا دست خود را بشوید و مضمضه
کند.

۱۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): تَوَضَّأُوا مِمَّا يَخْرُجُ مِنْكُمْ، وَ
لَا تَوَضَّأُوا مِمَّا يَدْخُلُ، فَإِنَّهُ يَدْخُلُ طَيْبًا وَ يَخْرُجُ خَبِيثًا (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: وضو بگیرید از آنچه از شما خارج
می شود، و وضو نگیرید از آنچه داخل می شود، زیرا پاک داخل
می شود و خبیث خارج می گردد.

۱۴- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) أَكَلَ كَتِفَ شَاةٍ
فَمَضَّمْ وَ غَسَلَ يَدَيْهِ وَ صَلَّى (۴)

یعنی: از ابی هریره روایت شده که: رسول خدا (ص) از کتف گوسفندی
خورد، پس از آن مضمضه کرد و دودستش را شست و نماز خواند.

۱۵- م عَنْ أَبِي سُفْيَانَ بْنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ الْأَخْنَسِ، أَنَّهُ دَخَلَ

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۷

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۰۵

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۰۶

(۴) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۶۵

عَلَىٰ أُمِّ حَبِيبَةَ فَسَقَتْهُ سَوْفَقًا ثُمَّ قَامَ يُصَلِّي، فَقَالَتْ لَهُ: تَوَضَّأْ يَا
ابْنَ أَخِي! فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: تَوَضَّأْ مِمَّا مَسَّتِ
النَّارُ (۱)!

یعنی: از ابی سفیان بن مغیره بن اخنس روایت شده که او بر ام
حبیبه وارد شد در حالیکه آرد بوداده شده خورده بود، سپس ایستاد
که نماز بخواند، ام حبیبه به او گفت وضو بگیر ای برادرزاده
زیرا من از رسول خدا (ص) شنیدم که می فرمود: از آنچه آتش
به آن رسیده وضو بگیر.

۱۶- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) تَوَضَّؤُوا
مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ (۲)!

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: از آنچه
آتش به آن رسیده وضو بگیرید.

۱۷- م عَنْ اِبْرَاهِيمَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قَارِظٍ، قَالَ: مَرَرْتُ
بِأَبِي هُرَيْرَةَ وَهُوَ يَتَوَضَّأُ، فَقَالَ: أَتَدْرِي مِمَّا اتَوَضَّأُ؟ مِنْ أَشْوَارِ
أَقْطِ أَكَلْتَهَا، إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: تَوَضَّؤُوا مِمَّا مَسَّتِ
النَّارُ (۳)!

یعنی: از ابراهیم بن عبدالله بن قارظ روایت شده که گفت: به
ابی هریره گذشتم در حالیکه او وضو می گرفت، پس گفتم: آیا
می دانی از چه وضو می گیرم؟ از گوشت گاو و کشک که خورده ام، زیرا
من از رسول خدا (ص) شنیدم که می فرمود: از آنچه آتش به آن
رسیده وضو بگیر.

۱۸- عَنْ أَبِي طَلْحَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: تَوَضَّؤُوا مِمَّا
انْضَجَّتِ النَّارُ (۴)!

یعنی: از ابی طلحه روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: از آنچه آتش
آنرا پخته است وضو بگیرید.

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۷۲

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۶۴

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۷۲ و ۱۷۳

(۴) سنن نسائی / ج ۱ / ص ۱۰۶

۱۹- عَنْ أَبِي أَيُّوبَ ، قَالَ قَالَ النَّبِيُّ (ص) : تَوَضَّؤُوا مِمَّا غَيَّرَتِ النَّارُ (۱) !
 یعنی: از ابی ایوب روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: از آنچه را که آتش آنرا تغییر داده وضو بگیرید.

۲۰- عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ ، قَالَ : سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ : كَانَ آخِرَ الْأَمْرَيْنِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) تَرَكَ الْوُضُوءَ مِمَّا مَسَّتِ النَّارُ (۲) !

یعنی: از محمد بن منکدر روایت شده که گفت: از جابر بن عبد الله شنیدم که می گفت: آخر دو امر (وضو، و ترک آن) از رسول خدا (ص)، ترک وضو بود از آنچه آتش به آن رسیده.
 توضیح: از احادیث فوق نتیجه گرفته اند که خوردن گوشت شتر ناقص وضومی باشد و کسی که وضو داشته و از گوشت شتر چیزی خورده باشد برای نماز تجدید وضو کند. و در مورد خوردن گوشت گوسفند و یا هر چیز دیگری که با آتش پخته شده باشد تجدید وضو واجب ندانسته اند و بعضی با توجه به معنای لغوی کلمه وضو، در اینجا منظور از وضو را نظافت دانسته اند ولی چنین استنباطی نادرست است و نمی توان بدون وجود قرینه چنین معنایی نمود.

۲۲- باب الوضوء من لحوم الابل

۱- عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمْرَةَ ، قَالَ : أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ نَتَوَضَّأَ مِنْ لُحُومِ الْإِبِلِ وَ لَأَنْتَوَضَّأَ مِنْ لُحُومِ الْكَنَمِ (۳) .
 یعنی: از جابر بن سمره روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) ما را امر کرد که از گوشت های شتر وضو بگیریم ولی از گوشت های گوسفند وضو نگیریم

(۱) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۱۰۶
 (۲) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۱۰۸
 (۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۶۶

۲- عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ، قَالَ ، سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الْوُضُوءِ مِنْ لَحْمِ الْإِيلِ ؟ فَقَالَ : « تَوَضَّؤُوا مِنْهَا » (۱)!

یعنی: روایت شده از براء بن عازب که گفت: رسول خدا (ص) سؤال شد از وضو از گوشت‌های شتر؟ پس فرمود: از آن وضو بگیرید.

۳- عَنْ أَسِيدِ بْنِ حَضِيرٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لَاتَوَضَّؤُوا مِنَ الْبَابِ الْغَنِيمِ وَ تَوَضَّؤُوا مِنَ الْبَابِ الْإِيلِ (۲)!

یعنی: از اسید بن حضیر روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: از شیرهای گوسفند وضو نگیرید، و وضو بگیرید از شیرهای شتر.

۴- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: تَوَضَّؤُوا مِنْ لَحْمِ الْإِيلِ وَ لَاتَوَضَّؤُوا مِنْ لَحْمِ الْغَنِيمِ ، وَ تَوَضَّؤُوا مِنَ الْبَابِ الْإِيلِ ، وَ لَاتَوَضَّؤُوا مِنَ الْبَابِ الْغَنِيمِ ، وَ صَلُّوا فِي مُرَاجِ الْغَنِيمِ ، وَ لَاتُطَّلُوا فِي مُعَاطِنِ الْإِيلِ (۳)!

یعنی: از عبد الله بن عمرو روایت شده که می‌گفت از رسول خدا (ص) شنیدم که می‌فرمود: وضو بگیرید از گوشت‌های شتر و وضو نگیرید از گوشت‌های گوسفند، و وضو بگیرید از شیرهای شتر، و وضو نگیرید از شیرهای گوسفند، و نماز بخوانید در آغل و منزلگاه گوسفند و نماز بخوانید در منزلگاه شتر.

۵- عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ، قَالَ : سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الْوُضُوءِ مِنْ لَحْمِ الْإِيلِ ، فَقَالَ : تَوَضَّؤُوا مِنْهَا ، وَ سُئِلَ عَنِ لَحْمِ الْغَنِيمِ فَقَالَ : لَاتَتَوَضَّؤُوا مِنْهَا ، وَ سُئِلَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي مَبَارِكِ الْإِيلِ فَقَالَ : لَاتُطَّلُوا فِي مَبَارِكِ الْإِيلِ ، فَإِنَّهَا مِنَ الشَّيَاطِينِ ، وَ سُئِلَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي مُرَابِضِ الْغَنِيمِ ، فَقَالَ : صَلُّوا فِيهَا فَإِنَّهَا بَرَكَةٌ (۴)!

یعنی: از براء بن عازب روایت شده که گفت: سؤال شد رسول خدا (ص) از وضوی از گوشت‌های شتر، پس فرمود: از آن وضو بگیرید، و سؤال شد از گوشت‌های گوسفند، پس فرمود: از آن وضو نگیرید،

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۶۶

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۶۶

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۶۶

(۴) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۴۷ و المصنف / ج ۱ / ص ۴۰۸ و ۴۰۹

و سؤال شد از نماز در اقامتگاههای شتر، پس فرمود: در اقامتگاههای شتر نماز نخوانید که آن از شیاطین است ، و سؤال شد از نماز در آسایشگاههای گوسفند ، پس فرمود : در آنها نماز بخوانید که برکت است .

برای توضیح احادیث فوق رجوع شود به توضیحی که ذیل احادیث باب قبل ذکر شد .

۴۵- باب الوضوء من المذی

۱- ج عَنْ عَلِيٍّ (ع) ، قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا مَذَّاءً وَ كُنْتُ اسْتَحِي أَنْ اسْأَلَ النَّبِيَّ (ص) لِمَكَانِ ابْتِنْتِهِ ، فَأَمَرْتُ الْمِقْدَادَ بْنَ الْأَسْوَدِ فَسَأَلَهُ ، فَقَالَ: يَغْسِلُ ذَكَرَهُ وَ يَتَوَضَّأُ^(۱) .

یعنی: از علی (ع) روایت آمده که گفت : من مردی بودم که آب مذی زیاد از من می آمد ، و خجالت می کشیدم که حکم آنرا از رسول خدا (ص) بپرسم برای اینکه فاطمه علیها سلام نزد من بود پس به مقداد بن الاسود گفتم که او سؤال کند ، او سؤال کرد ، رسول خدا (ص) فرمود: ذکرش را بشوید و وضو بگیرید .

توضیح: مذی آب رقیق سفید لزجی است که وقت شهوت بدون شهوت و جهش خارج می شود و نیز در عقب آن سستی نیست و بسا که خروج آن احساس نشود .

۲- م عَنْ الْمِقْدَادِ ، أَنَّ عَلِيًّا (ع) أَمَرَهُ أَنْ يَسْأَلَ النَّبِيَّ (ص) عَنِ الرَّجُلِ إِذَا دَنَا مِنَ امْرَأَتِهِ فَخَرَجَ مِنْهُ الْمَذْيُ مَاذَا عَلَيْهِ؟ فَإِنَّ عِنْدِي ابْتِنْتَهُ وَ أَنَا اسْتَحِي أَنْ أَسْأَلَهُ ، قَالَ الْمِقْدَادُ: فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: إِذَا وَجَدَ أَحَدُكُمْ ذَلِكَ فَلْيَنْضَحْ فَرْجَهُ وَ لِيَتَوَضَّأْ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ^(۲) .

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۷ .

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۵۶ .

یعنی: از مقداد روایت است که: علی (ع) او را امر نمود که از پیغمبر (ص) سؤال کند از مردی که چون به زن خود نزدیک شود، آب مذی از او خارج گردد براو چه باشد؟ علی گفت چون دختر رسول خدا (ص) نزد من است و من شرم دارم که از او سؤال کنم؟ مقداد گفت پس از رسول خدا (ص) سؤال کردم، پس فرمود: هرگاه یکی از شما این آب را یافت به فرج خود آب بریزد و وضو چون وضوی نماز بگیرد.

۳- عَنْ عَلِيٍّ (ع)، قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا مَذَاءً، فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) لِمَكَانِ فَاطِمَةَ (ع) ابْنَتِي لِأَنَّهَا عِنْدِي، فَقُلْتُ لِلْمِقْدَادِ يَمْضِي وَ يُسْئَلُهُ، فَسَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنِ الرَّجُلِ يُنْزِلُ الْمَذَى مِنَ النِّسَاءِ، فَقَالَ: لِيُغْسِلَ طَرْفَ ذَكَرِهِ وَ أَنْثِيَّهِ وَ لِيَتَوَضَّأَ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ^(۱)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: من مردی بودم که آب مذی زیاد از من می آمد و خجالت کشیدم که حکم آنرا از رسول خدا (ص) بپرسم برای اینکه فاطمه (ع) دخترش نزد من بود، پس به مقداد گفتم برو و آنرا سؤال کند، پس او از رسول خدا (ص) سؤال کرد از مردی که به خاطر زنان از او مذی می آید، پس رسول خدا (ص) فرمود: طرف ذکرو بیضتین خود را بشوید و وضوی نمازی بگیرد.

۴- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا مَذَاءً، فَاسْتَحْيَيْتُ أَنْ أَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنْ ذَلِكَ لِمَكَانِ ابْنَتِي مِنِّي فَأَمَرْتُ الْمِقْدَادَ ابْنَ الْأَسْوَدِ فَسَأَلَهُ فَقَالَ: يَا مِقْدَادُ هِيَ أُمُورٌ ثَلَاثَةٌ: الْوَدَى شَيْءٌ يُتَّبَعُ الْبَوْلَ كَهَيْئَةِ الْمَنِيِّ فَذَلِكَ مِنْهُ الطَّهُّورُ وَ لَأُغْسَلَ مِنْهُ، وَالْمَذَى أَنْ تَرَى شَيْئًا أَوْ تَذَكَّرَهُ فَيَنْتَشِرُ فَذَلِكَ مِنْهُ الطَّهُّورُ وَ لَأُغْسَلَ مِنْهُ، وَ الْمَنِيُّ الْمَاءُ الْبَاقِي إِذَا وَقَعَ مَعَ الشَّهْوَةِ وَ جَبَّ الْعُسْلُ^(۲)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: من مردی بودم که بسیار آب مذی از من خارج می شد، و شرم داشتم که از رسول خدا (ص) سؤال

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۲.

(۲) مسند الامام زید / ص ۶۶ و ۶۷.

کنم، برای آنکه دخترش همسرم بود، پس مقداد بن اسود را امر کردم که از او سؤال کند، پس رسول خدا (ص) فرمود: ای مقداد این سه امر است: ودی است که دنبال بول می آید بهیئت منی است، پس این چیزی است که از آن طهارت می شود و از آن غسلی نیست. و مدی است که به بینی چیزی را و یا بیاد آوری آنرا، پس آن منتشر شود، پس این نیز باید از آن طهارت کرد و غسلی ندارد. و منی که آب جهنده است چون بیاید با شهوت واجب است غسل. این روایت در مستدرک چنین ذکر شده که پیغمبر (ص) فرمود: **ثَلَاثَةُ شَيْءٍ: مَنِيٌّ وَوَدِيٌّ وَوَدِيٌّ: فَأَمَّا الْمَذْيُ فَالرَّجُلُ يُلَاعِبُ امْرَأَتَهُ فَيَمِزُّ فِيهِ الْوَضُوءَ، وَأَمَّا الْوَدْيُ فَهُوَ الَّذِي يَتَّبِعُ الْبَوْلَ يَشْبَهُ الْمَنِيَّ فَفِيهِ الْوَضُوءُ أَيْضًا، وَأَمَّا الْمَنِيُّ فَهُوَ الْمَاءُ الدَّافِقُ الَّذِي يَكُونُ مِنْهُ الشَّهْوَةُ فَفِيهِ الْغُسْلُ (۱)**

۵- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)، قَالَ: إِنْ عَلِيًّا (ع) كَانَ رَجُلًا مَذَاءً فَاسْتَحْيَى أَنْ يَسْأَلَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) لِمَكَانِ فَاطِمَةَ (ع) فَأَمَرَ الْمُقَدَّادَ أَنْ يَسْأَلَهُ وَهُوَ جَالِسٌ، فَسَأَلَهُ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ص): لَيْسَ بِشَيْءٍ (۲)

یعنی: حضرت صادق (ع) فرمود: علی مردی بود که آب مذی از او زیاد می آمد و از رسول خدا (ص) خجالت کشید که حکم آنرا بپرسد برای آنکه فاطمه (ع) را داشت، پس به مقداد گفت که او سؤال کند در حالیکه خود علی نشسته باشد پس مقداد سؤال کرد، رسول خدا (ص) فرمود چیزی نیست.

۶- ش عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَسْمَاعِيلَ بْنِ بَزِيْعٍ، قَالَ: سَأَلْتُ الرَّضَا (ع) عَنِ الْمَذْيِ، فَأَمَرَنِي بِالْوَضُوءِ مِنْهُ، ثُمَّ أَعَدْتُ عَلَيْهِ فِي سَنَةِ أُخْرَى فَأَمَرَنِي بِالْوَضُوءِ مِنْهُ، وَقَالَ: إِنْ عَلِيًّا (ع) أَمَرَ الْمُقَدَّادَ دَبْنَ الْأَسْوَدِ أَنْ يَسْأَلَ النَّبِيَّ (ص) وَاسْتَحْيَى أَنْ يَسْأَلَهُ، فَقَالَ: فِيهِ الْوَضُوءُ (۳)

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۲.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۹۷.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۹۹.

یعنی: از محمد بن اسماعیل بن بزیع روایت است که گفت: از حضرت رضا (ع) سؤال کردم از مزی؟ پس مرا امر کرد که از آن وضو بگیرم، سپس در سال دیگری آن مسئله را تکرار کردم، پس (دوباره) مرا امر کرد به وضوی از آن، و فرمود: علی (ع) مقدار بن اسود را امر کرد که این مسئله را از پیغمبر (ص) سؤال کند و خجالت کشید که خودش سؤال کند، پس (رسول خدا ص) فرمود: در آن وضوء است.

۷- م عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ عَلِيًّا قَالَ: قُلْتُ لِلْمِقْدَادِ: سَلْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَإِنِّي لَوَلا أَن تَحْتِيَ ابْنَتَهُ لَسَأَلْتُهُ عَنْ ذَلِكَ، إِذَا مَا اقْتَرَبَ الرَّجُلُ مِنْ امْرَأَتِهِ فَأَمْدَى وَ لَمْ يَمْلِكْ ذَلِكَ وَ لَمْ يَمْسَسْهَا، فَسَأَلَ الْمِقْدَادُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا مَا أَمْدَى أَحَدُكُمْ وَ لَمْ يَمْسَسْهَا فَلْيَغْسِلْ ذَكَرَهُ وَ أَنْشِيهِ (۱).

یعنی: از عروه روایت آمده که علی (ع) به مقداد فرمود: از رسول خدا (ص) سؤال کن زیرا من اگر نبودم که دخترش همسر من می باشد هر آینه خود از او این سؤال را کرده بودم، هرگاه مرد به زن خود نزدیک شد پس آب مزی او آمد و این اختیاری نبود و دخول نکرده همسرش را؟ پس مقداد سؤال کرد؟ پس رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه یکی از شما مزی از او آمد و زن خود را مس نکرده (یعنی همبستر نشده) پس باید ذکر و بیضتین خود را بشوید.

۸- ج عَنْ سَهْلِ بْنِ حَنَيْفٍ، قَالَ: كُنْتُ أَلْقَى مِنَ الْمَذْيِ شِدَّةً وَ كُنْتُ أَكْثَرُ مِنْهُ الْإِغْتِسَالَ فَسَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنْ ذَلِكَ؟ فَقَالَ: إِنَّمَا يُجْزِيكَ مِنْ ذَلِكَ الْوُضُوءُ، قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَكَيْفَ يَمَّا يُصِيبُ ثَوْبِي مِنْهُ؟ قَالَ يَكْفِيكَ أَنْ تَأْخُذَ كَفًّا مِنْ مَاءٍ فَتَنْضِحَ بِهَا مِنْ ثَوْبِكَ حَيْثُ تَرَى أَنَّهُ أَصَابَهُ (۲).

یعنی: از سهل بن حنیف روایت است که گفت: من از آب مزی در شدت و زحمت افتادم و از آن جهت زیاد غسل می کردم، پس از رسول خدا (ص) از آن پرسیدم؟ فرمود: فقط کافی است که از آن وضوگیری،

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۵۷.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۸۸.

عرض کردم یا رسول الله به جامه من از آن رسیده، حکم آن چیست؟ فرمود: تورا کافی است که کفی از آب بگیری و به هر جای جامهات که دیدی از آن رسیده بپاشی.

۹- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنِ الْمَاءِ يَكُونُ بَعْدَ الْمَاءِ، فَقَالَ: ذَاكَ الْمَذْيُ وَكُلُّ فُحْلٍ يُمَذِّي، فَتَغَسَّلُ مِنْ ذَلِكَ فَرَجَكَ وَأَنْتَيْكَ، وَتَوَضَّأَ وَضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ^(۱)!

یعنی: از عبد الله بن سعد روایت شده که گفت: از رسول خدا (ص) سؤال کردم از خروج آب پس از آب (یعنی خروج مذی پس از بول)؟ فرمود این مذی است و هر نری ازش مذی می آید، پس می شوئی از این آب فرج و بیضتین خود را، و وضو می گیری وضوی برای نماز. و در حدیث دیگر از حضرت امیر (ع) نقل شده که رسول خدا (ص) فرمود: مِنَ الْمَذْيِ الْوُضُوءُ، وَ مِنَ الْمَنِيِّ الْغُسْلُ^(۲).

۱۰- عَنْ عَلِيٍّ (ع)، قَالَ: كُنْتُ رَجُلًا مَذَّاءً فَجَعَلْتُ أُغْتَسِلُ حَتَّى تَسْفُقَ ظَهْرِي، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ (ص) أَوْ ذُكِرَ لَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَاتَفْعَلْ، إِذَا رَأَيْتَ الْمَذْيَ فَاغْسِلْ ذَكَرَكَ وَتَوَضَّأَ وَضُوءَكَ لِلصَّلَاةِ، فَإِذَا فَضَحْتَ الْمَاءَ فَاغْتَسِلْ^(۳)!

یعنی: از علی روایت شده که گفت: من مردی بودم که آب مذی بسیار از من می آمد، پس مکرر غسل می کردم تا پشتم به زحمت افتاد، پس این را برای پیغمبر (ص) ذکر کردم و یا برای او ذکر کردند، رسول خدا (ص) فرمود: غسل مکن هرگاه مذی را دیدی ذکرت را بشوی، و وضو بگیر وضوی برای نماز، پس هرگاه آب جهاندی (یعنی منی خارج ساختی) پس غسل کن.

توضیح: آنچه از روایات فوق استفاده می شود آنست که هرگاه شخصی از او آب مذی خارج گردید، پس مکانی از بدنش که آب مذی رسیده بشوید و همچنین لباسش را نیز بشوید و یا آب بپاشد، و برای نماز نیز تجدید

وضو نماید.

- (۱) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۵۴ و ۵۵.
(۲) صحیح ترمذی / ج ۱ / ص ۱۷۴.
(۳) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۵۳.

۴۶- باب الوضوء من القبلة والتمس والمباشرة

۱- ج عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَبَّلَ امْرَأَةً مِنْ نِسَائِهِ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ وَكَمْ يَتَوَضَّأُ، قَالَ عُرْوَةُ، فَقُلْتُ لَهَا: مَنْ هِيَ إِلَّا أَنْتِ فَصَحَّكَتُ! (۱)

یعنی: روایت آمده از عایشه که: رسول خدا (ص) زنی از زنان خود را بوسید، سپس برای نماز بیرون رفت و وضو گرفت، عروه گفت من به عایشه گفتم کدام زن بوده جز تو، پس او خندید.

۲- م عَبْدِ الرَّزَّاقِ عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ شُعَيْبٍ عَنِ امْرَأَةٍ سَمَّاهَا أَتَّهَا سَمِعَتْ عَائِشَةَ تَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَتَوَضَّأُ وَكَانَ يُخْرِجُ إِلَى الصَّلَاةِ فَيَقْبِلُنِي ثُمَّ يَمْشِي فَمَا يُحَدِّثُ وَضُوءًا (۲)!

یعنی: عبدالرزاق از اوزاعی روایت کرده که گفت: عمرو بن شعیب مرا خبر داد از زنی که نام آنرا ذکر کرد که او از عایشه شنید که او می‌گفت: رسول خدا (ص) وضو می‌گرفت و بیرون می‌رفت به سوی نماز، پس مرا می‌بوسید، سپس نماز می‌کرد و تجدید وضو نمی‌کرد.

۳- م عَنْ عُرْوَةَ بِنِ الزُّبَيْرِ، عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَبَّلَنِي رَسُولُ اللَّهِ (ص) ثُمَّ صَلَّى وَكَمْ يُحَدِّثُ وَضُوءًا (۳)!

یعنی: از عروه بن الزبیر روایت شده که از عایشه روایت کرده که گفت: رسول خدا (ص) مرا بوسید سپس نماز بجا آورد و تجدید وضو نکرد.

۴- م عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ يُقْبِلُ بَعْدَ الْوُضُوءِ وَ لَا يُعِيدُ (۴)!

یعنی: از عایشه روایت شده که: پیغمبر (ص) پس از وضو می‌بوسید و وضو را اعاده نمی‌کرد.

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۹۸ و ۹۹
 (۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۳۵
 (۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۳۵
 (۴) المصنف / ج ۱ / ص ۱۳۵

۵- م وَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ فِي الصَّلَاةِ فَقَبِضَ عَلَى قَدَمِ عَائِشَةَ عَيْرِمَتَلِدِدٍ (۱)

یعنی: درحالیکه رسول خدا (ص) در مسجد در نماز نشسته بود پس قدم عایشه را گرفت نه برای لذت بردن (یعنی بدون شهوت).

۶- م عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: حَدَّثْتُ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: :
إِنَّمَا هِيَ رِيحَانُكَ (۲)

یعنی: از ابن جریر روایت شده که گفت: بزایم حدیث شده که پیغمبر (ص) فرمود: همانا همسر ریحانه توست.

۷- عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) لَيَمَلِي وَأَبِي لَمَعَرَضَةَ بَيْنَ يَدَيْهِ اعْتِرَاضَ الْجَنَازَةِ حَتَّى إِذَا أَرَادَ أَنْ يُوتَرَ مَسَنِي بِرِجْلِهِ (۳)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) نماز می کرد و من جلو او به عرض ماندم جنازه می خوا بیدم تا هروقت می خواست نماز وتر بخواند قدم او به من مس مینمود.

۸- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: فَقَدْتُ النَّبِيَّ (ص) ذَاتَ لَيْلَةٍ فَجَعَلْتُ أَطْلُبُهُ بِيَدِي فَوَقَعْتُ يَدِي عَلَى قَدَمَيْهِ وَ هُمَا مُنْصُوبَتَانِ وَ هُوَ سَاجِدٌ يَقُولُ: أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخِطِكَ وَ بِمُعَافَاتِكَ مِنْ عِقُوبَتِكَ وَ أَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لِأَحْيِي نَسَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَتُّنِي عَلَى نَفْسِكَ (۴)

یعنی: عایشه گفت: شبی رسول خدا (ص) را گم کردم و با دستم او را جویا شدم و دستم بر دو قدم او خورد درحالیکه دو قدم او منصوب بود و در سجده بود و می گفت: اَعُوذُ... تا آخر.

۹- عَنْ عَلِيٍّ (ع) أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَبَّلَ زُبَّ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ كَشَفَ عَنْ أُرْبِيَّتِهِ وَقَامَ فَصَلَّى مِنْ غَيْرِ أَنْ يَتَوَضَّأَ (۵)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که پیغمبر (ص) ذکر حسین بن علی را که شیرخوار بود بوسید و او را باز کرد پس بدون آنکه وضو گیرد به

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۳۶

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۳۶

(۳) سنن النسائي / ج ۱ / ص ۱۰۱ و ۱۰۲

(۴) سنن النسائي / ج ۱ / ص ۱۰۲ و ۱۰۳

(۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۳۲

نماز ایستاد و نماز خواند.

۴۷- باب الوضوء من القیء والقلس والدم

۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَصَابَهُ قَيْءٌ أَوْ رُعَافٌ أَوْ قَلَسٌ أَوْ مَذْيٌ فَلْيَنْصِرِفْ فَلْيَتَوَضَّأْ ثُمَّ لِيَبْنِ عَلَيَّ مَلَاتِهِ وَهُوَ فِي ذَلِكَ لِأَيْتَكَلَّمُ (۱)!

یعنی رسول خدا (ص) فرمود: هرکس او را استفراغ و یا خون دماغ و یا قلس (قی کردن با نذازه دهان یا کمتر) و یا مذی برسد باید برگردد و وضو بگیرد سپس بنا گذارد بر نمازش (یعنی باقی مانده نمازش را بخواند) در حالیکه تکلم نکند (یعنی ما بین قطع نماز و اشتغال مجدد به نماز تکلمی نکند).

۲- عن انس قال: اِخْتَجَمَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَصَلَّى وَ لَمْ يَتَوَضَّأْ وَ لَمْ يَزِدْ عَلَيَّ عَسَلٍ مَحَا جِمِهِ (۲)!

یعنی: از انس روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) حجامت کرد پس نماز خواند و وضو نگرفت و غیرا ز شستن مواضع حجامت خود (جای دیگر را) زیاد نکرد.

۳- عَنْ ثُوبَانَ، قَالَ: قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ هَلْ يَجِبُ الْوُضُوءُ مِنَ الْقَيْءِ؟ قَالَ: لَوْ كَانَ وَاجِبًا لَوَجَدْتَهُ فِي كِتَابِ اللَّهِ (۳)!

یعنی: از ثوبان روایت شده که گفت: به رسول خدا (ص) گفتم آیا وضو از قی کردن واجب است؟ فرمود: اگر واجب بود هر آینه آن را در کتاب خدا یافته بودی.

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الْقُلْسُ يُفْسِدُ الْوُضُوءَ (۴)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: قلس وضو را فاسد می کند.

(۱) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۲۶.

(۲) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۲۸.

(۳) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۲۵ و ۲۲۶.

(۴) مسند الامام زید / ص ۶۲.

۵- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَاءَ فَتَوَضَّأَ فَلَقِبْتُ
ثُوبَانَ فِي مَسْجِدِ دِمَشْقَ فذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ صَدَقَ أَنَا صَبَبْتُ لَهُ
وَضُوءَهُ (۱)

یعنی: از ابی الدرداء روایت شده که: پیغمبر (ص) قی کرد پس وضو گرفت، پس من ثوبان را در مسجد دمشق دیدم و این را برایش ذکر کردم، گفت راست است من برای پیغمبر (ص) آب وضو ریختم. (شاید پیغمبر (ص) قبل از قی وضوئی نداشته).

۶- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلَوْضُوءُ مِنَ الْقِيِّ وَإِنْ كَانَ
قَلَسًا يَغْلِبُهُ فَلْيَتَوَضَّأْ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: وضو از قی کردن است و اگر قلس آید و غالب گردد از آن نیز باید وضو گیرد.
توضیح: از این احادیث استحباب وضو از استفراغ استفاده می شود و ممکن است بگوئیم وضو در این احادیث وضوی عبادی نیست بلکه وضوی نظافت است، مثلاً اگر قی کرد دهان خود را بشوید که خلاف ظاهر است.

۴۸- باب استحباب الكون على طهارة

۱- ش إِنَّ سَلْمَانَ رَوَى أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: مَنْ بَاتَ
عَلَى طَهْرٍ فَكَأَنَّمَا أَحْيَى الْكَلْبَ (۳)

یعنی: سلمان روایت کرده از رسول خدا (ص) که فرمود: کسی که با طهارت بخوابد گویا شب را احیا نموده

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَكْثَرُ مِنَ الطُّهُورِ يَزِيدُ
اللَّهُ فِي عُمْرِكُمْ، وَإِنْ اسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَكُونُوا بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ عَلَى
طَهَارَةٍ كَمَا فَعَلْتُمْ، فَإِنَّكُمْ تَكُونُونَ إِذَا مِتُّ عَلَى طَهَارَةٍ شَهِيدًا (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) به انس خادم خود فرمود: اکثراً با طهارت باش

(۱) صحیح الترمذی / ج ۱ ص ۱۲۶ والتاج الجامع للاصول / ج ۱ ص ۹۹.

(۲) المصنف / ج ۱ ص ۱۳۸.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ ص ۲۶۶.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۱ ص ۲۶۸ و ۲۶۹.

که خدا عمرت را زیادگرداند و اگر می‌توانی شب و روز با طهارت باشی همینطور کن زیرا تو اگر با طهارت بمیری شهید مرده‌ای.

۳- عَنِ الْمَهْجَرِ بْنِ قَنْفِذٍ، أَنَّهُ سَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ (ص) وَهُوَ يَتَوَضَّأُ فَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ فَرَّغَ مِنْ وُضُوئِهِ فَرَدَّ عَلَيْهِ وَقَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ إِلَّا أَبِي كَرِهْتُ أَنْ أَدُكَّرَ لِلَّهِ إِلَّا عَلَى طَهَارَةٍ! (۱)

یعنی: از مهاجر بن قنفذ روایت شده که او بر پیغمبر (ص) سلام کرد در حالیکه پیغمبر (ص) وضو می‌گرفت و جواب او را رد نکرد تا از وضو فارغ شد آنوقت جواب داد و فرمود: مانع ردّ جواب سلام تو برایم نشد مگر آنکه خوش نداشتم ذکر خدا کنم مگر با طهارت (منظور آنکه آنحضرت حتی ذکر خدا که بهترین ذکر است با وضو بجا می‌آورد، و البته حضرت می‌دانست جواب سلام را فوت نخواهد کرد، و نیز آنحضرت چسب با وضو و چسب وضو یا دخدا می‌کرد، و از این حدیث استفاده می‌شود ذکر خدا بهتر است که با وضو باشد).

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا عَلِيُّ إِذَا حَمَلْتَ امْرَأَتَكَ فَلَا تُجَا مَعَهَا إِلَّا وَ أَنْتَ عَلَى وُضوءٍ فَإِنَّهُ إِنْ قَضَىٰ بَيْنَكُمَا وَلَدٌ يَكُونُ أَعْمَى الْقَلْبِ، بِخَيْلِ الْيَدِ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای علی علی چون همسرت حامله شد بدون وضو با او هم‌بستر شو زیرا اگر فرزندی از شما بوجود آید کور دل و بخیل خواهد شد.

۵- عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ، قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِذَا أَتَيْتَ مَضْجِعَكَ فَتَوَضَّأْ وَ وُضوءَكَ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ اصْطَبِعْ عَلَى شِقِّكَ الْأَيْمَنِ، ثُمَّ قُلِ اللَّهُمَّ اسْلَمْتُ نَفْسِي إِلَيْكَ وَ وَجَّهْتُ وَجْهِي إِلَيْكَ وَ فَوَّضْتُ أَمْرِي إِلَيْكَ وَ أَلْجَأْتُ ظَهْرِي إِلَيْكَ رَغْبَةً وَ رَهْبَةً إِلَيْكَ لِأَمَلِجَا وَ لِأَمْنِجِي مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ اللَّهُمَّ آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَ وَ بِنَبِيِّكَ الَّذِي رُسَلْتَ. فَإِنْ مِتَّ مِنْ لَيْلِكَ فَأَنْتَ عَلَى الْفِطْرَةِ وَ اجْعَلْهُنَّ آخِرَ مَا تَتَكَلَّمُ بِهِ (۳)

(۱) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۶۵.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۲۷۰.

(۳) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۶۸.

یعنی: از براء بن عازب روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: چون به خوابگاه خود آمدی وضو بگیر مانند وضوی نمازت سپس برطرف راست بخواب، سپس بگو: اَللّٰهُمَّ... تا آخر، پس چون از شب خود با چنین حال مردی همانا برستت بوده ای، و این کلمات دعا را آخرین سخنانت قرار بده (که بعد از آنها سخنی نگوئی و بخوابی).

۶- ج قال رسول الله (ص) إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَضَّأْ!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه یکی از شما غضب کند باید وضو بگیرد.

۴۹- باب استحباب الوضوء للجنب لاجل الاكل

والشرب والمعاودة والنوم

۱- ج عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا كَانَ جُنْبًا فَأَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ أَوْ يَنَامَ تَوَضَّأَ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ!

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: عادت رسول خدا (ص) بود که چون جنب می شد و می خواست بخورد و یا بخوابد وضو می گرفت مانند وضوی نماز.

۲- ج سَأَلْتُ عَائِشَةَ: كَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَصْنَعُ فِي الْجُنَابَةِ؟ أَكَانَ يُغْتَسِلُ قَبْلَ أَنْ يَنَامَ أَمْ يَنَامُ قَبْلَ أَنْ يَغْتَسِلَ؟ قَالَتْ: كُلُّ ذَلِكَ قَدْ كَانَ يَفْعَلُ، رَبَّمَا اغْتَسَلَ قَنَامًا وَرَبَّمَا تَوَضَّأَ قَنَامًا، قُلْتُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأَمْرِ سَعَةً! (۳)

یعنی: از عایشه سؤال شد که رسول خدا (ص) در حال جنابت چه می کرد؟ آیا غسل می کرد قبل از آنکه بخوابد و یا می خوابید قبل از آنکه غسل کند؟ عایشه گفت: هر یک از اینها را گاهی می آورد، بسا غسل کرده و خواب می رفت و بسا وضو می گرفت و بعد می خوابید، راوی گفت: الْحَمْدُ لِلَّهِ... سپاس خدائی را که در امر وسعتی قرار داد.

(۱) التاج الجا مع للاصول / ج ۵ / ص ۵۲. ومستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵۱.

(۲) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۶. والمصنف / ج ۱ / ص ۲۷۸.

(۳) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۶.

۳- ج عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ بَيْنَهُمَا وُضُوءًا^(۱)!

یعنی: از ابی سعید روایت شده از پیغمبر (ص) که فرمود: اگر یکی از شما با عیالش هم‌بستر شد سپس خواست تکرار کند با یدبین آنها وضو بگیرد.

۴- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع)، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) سُئِلَ هَلْ يَطْعَمُ الْجُنْبُ قَبْلَ أَنْ يَغْتَسِلَ؟ قَالَ: لَا حَتَّىٰ يَغْتَسِلَ أَوْ يَتَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ^(۲)!

یعنی: از علی (ع) روایت شده که از پیغمبر (ص) سؤال شد آیا جنب طعام بخورد پیش از آنکه غسل کند؟ فرمود: نه تا اینکه غسل کند و یا وضوی برای نماز بگیرد.

۴- م عَنْ عُمَرَ، أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ (ص) هَلْ يَنَامُ أَحَدُنَا أَوْ يَطْعَمُ وَهُوَ جُنْبٌ؟ فَقَالَ: نَعَمْ، يَتَوَضَّأُ وُضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ^(۳)!

یعنی: از عمر روایت شده که از رسول خدا (ص) سؤال نمود: آیا یکی از ما در حال جنابت بخوابد یا طعام بخورد؟ پس فرمود: بله، و وضوی مانند وضوی نماز بگیرد.

۵- م عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَنَامُ جُنْبًا لَا يَمْسُ مَاءً^(۴)!

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) جنب می‌خوابید و آب نمی‌نمی‌کرد (شاید منظور از آب، آب غسل جنابت باشد، و یا آنکه بگوئیم آنحضرت گاهی وضو نمی‌گرفته که معلوم باشد وضو واجب نیست، بنا بر این باید گفت آنحضرت غالباً هنگام جنابت وضو نمی‌گرفته).

۶- م كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْكُلَ وَهُوَ جُنْبٌ غَسَلَ يَدَيْهِ ثُمَّ تَمَضَّضَ وَ أَكَلَ^(۵)!

یعنی: رسول خدا (ص) هرگاه در حال جنابت می‌خواست بخورد، دودست

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۶

(۲) مسند الامام زید / ص ۷۱

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۷۹

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۵

(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۱

خود را می‌شست سپس مضمضه می‌نمود و غذا می‌خورد .
توضیح: از این حدیث استفاده می‌شود وضوی نماز مخصوص جنبی است که در
حال جنابت بخواد بخوابد ولی برای خوردن میتواند دستها را
بشوید و مضمضه کند و بخورد، و یا آنکه بگوئیم آنحضرت هنگام خوردن،
گاهی وضوئی مانند وضوی نماز می‌گرفته و گاهی فقط دستها را می‌شسته.

۷- م عَنِ ابْنِ عُمَرَ، سَأَلَ النَّبِيَّ (ص) أَنَا مُنْجَسٌ؟
فَقَالَ: تَوَضَّأَ وَضُوءَكَ لِلْمَلَأَةِ^(۱)

یعنی: از ابن عمر روایت شده که از رسول خدا (ص) سؤال کرد آیا در
حال جنابت بخوابم؟ پس رسول خدا (ص) فرمود: وضوئی همچون وضوی نماز
بگیر. و از عمار روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: إِنَّ الْمَلَأَةَ
لَتَحْضُرُ جَنَازَةَ كَافِرٍ بِخَيْرٍ، وَلَاجْنَابًا حَتَّى يَغْتَسِلَ أَوْ يَتَوَضَّأَ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ،
وَ لِامْتِصَّامِهَا بِصَفْرَةٍ^(۲)

۵- باب الوضوء في النعل

۱- م عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سَلِيمٍ وَ بَكْرَةَ سَوَادَةَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص)
كَانَ يَحْتَدِي النَّعَالَ السَّبْتِيَّةَ لِلْوُضُوءِ^(۳)

یعنی: از صفوان بن سلیم و بکر بن سواده روایت شده که پیغمبر
(ص) برای وضو نعلین های سبتیه بپا می‌کرد.

۲- م عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جَرِيحٍ قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عُمَرَ: رَأَيْتَكَ تَلْبَسُ
هَذِهِ النَّعَالَ السَّبْتِيَّةَ، قَالَ: إِنِّي رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَلْبَسُهَا وَ
يَتَوَضَّأُ فِيهَا، قُلْنَا لِابْنِ بَكْرٍ: مَا السَّبْتِيَّةُ؟ قَالَ: نِعَالٌ لَيْسَ فِيهَا
شَعْرٌ مِنْ جُلُودِ الْبَقَرِ، قُلْنَا: لَعَلَّ ذَلِكَ مِنْ قَدَمِهَا يَذْهَبُ شَعْرُهَا،
قَالَ: لَا، إِلَّا أَنَّهَا تَدْبَعُ كَذَلِكَ بِالشَّعْرِ كَهَيْئَةِ الرِّكَاءِ^(۴)

یعنی: از عبید بن جریح روایت شده که گفت: به عبدالله بن عمر

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۲

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۱

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۰۲

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۲۰۲

گفتم: دیده‌ام تورا که این نعلینهای سَبْتِیَّه را می‌پوشی، در جواب گفت: من رسول خدا (ص) را دیدم که اینها را می‌پوشد و در آنها وضو می‌گیرد. به ابی‌بکر گفتیم: سَبْتِیَّه چه چیز است؟ گفت: نعلین‌هایی است که در آنها موئی از پوست گاو نیست، گفتیم شاید این نداشتن مو از کهنه شدن آنها است که مویش بر طرف می‌شود: گفت: نه جز اینکه آنها دَبَّاغی می‌شود بدینگونه بدون مو، مانند هیئت مشک آب. (نویسنده گوید استفاده از دمپایی از نوع بالا برای وضو شاید برای آن بوده که راحت‌تر می‌توانستند آن را به پا کنند).

۵۱- باب المسح علی الخفین

۱- ج عَنْ الْمَغِيرَةِ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) تَوَضَّأَ فَمَسَحَ بِنِاصِيَتِهِ
وَعَلَى الْعِمَامَةِ وَعَلَى الْخُفَّيْنِ (۱)

یعنی: از مغیره روایت شده که رسول خدا (ص) وضو گرفت و به موی جلو سر و بر عمامه و بر موزه مسح کشید.

۲- عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) سَرِيَّةً
فَأَصَابَهُمُ الْبَرْدُ فَلَمَّا قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ (ص) شَكُوا إِلَيْهِ مَا أَصَابَهُمْ
مِنَ الْبَرْدِ فَأَمَرَهُمْ أَنْ يَمْسَحُوا عَلَى الْعَصَائِبِ وَالتَّسَاخِينِ (۲)

یعنی: از ثوبان روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) لشکریانی را روانه کرد، پس سرما به ایشان رسید، پس چون بر پیغمبر (ص) وارد شدند از سرمائی که به ایشان رسیده، شکایت کردند، پس آنحضرت ایشان را امر کرد که بر عصائب (پیشانی‌بندها یا عمامه‌ها) و بر پاپوشهایشان مسح کنند.

توضیح: از روایات فوق استفاده می‌شود که در صورت بیماری سرو سرمای شدید و زکام می‌توان بر عمامه مسح نمود اما اولاً باید بر مقداری

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۴.

(۲) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۰۶.

از سرنیز مسح شود و مسح عمامه تنها کفایت نمی نماید. چنانکه در حدیث دیگر درباره مسح آنحضرت نیز آمده که **يَضَعُ يَدَهُ عَلَى نَاصِيَتِهِ ثُمَّ يَمُرُّ بِيَدِهِ عَلَى الْعِمَامَةِ** (۱). بنا براین آنحضرت که شاید مبتلا به بیماری شده و بر عمامه مسح نموده، بر سرنیز مسح نموده. ثانیاً بعضی برای مسح بر عمامه مانند مسح بر موزه، شرط طهارت نموده اند که به نظر ما واجب نیست. و اما مسح بر موزه، شرح آن در روایات زیر بیان شده است:

۳- م عَنْ عِبَادِ بْنِ زِيَادٍ، أَنَّ عُرْوَةَ بْنَ الْمَغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّ الْمَغِيرَةَ بْنَ شُعْبَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ غَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) غَزْوَةَ تَبُوكَ، قَالَ: فَتَبَيَّرَزَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) قَبْلَ الْغَاظِطِ، فَحَمَلْتُ مَعَهُ إِدَاوَةً قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ، فَلَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِلَيَّ أَخَذْتُ أَهْرِيْقَ عَلَى يَدَيْهِ مِنَ الْإِدَاوَةِ، فَغَسَلَ يَدَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ مَضَمَخَ وَاسْتَنْشَرَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ، ثُمَّ ذَهَبَ يَخْرُجُ جَبْتَهُ عَنْ ذِرَاعَيْهِ فَمَضَخَ كَمَا جَبْتَهُ، فَادْخَلَ يَدَيْهِ فِي الْجَبْتِ، حَتَّى أَخْرَجَ ذِرَاعَيْهِ مِنْ أَسْفَلِ الْجَبْتِ، ثُمَّ غَسَلَ ذِرَاعَيْهِ إِلَى الْمِرْفَقَيْنِ ثُمَّ تَوَمَّأَ عَلَى حُقَيْهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ وَاقْبَلْتُ مَعَهُ حَتَّى يَجِدَ النَّاسَ قَدْ قَدَّمُوا عَبْدًا الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ فَأَدْرَكَ النَّبِيَّ (ص) إِحْدَى التَّرْكَعَتَيْنِ فَصَلَّى مَعَ النَّاسِ التَّرْكَعَةَ الْأُخْرَى، فَلَمَّا سَلَّمَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يُتِمُّ صَلَاتَهُ، فَأَقْرَعَ ذَلِكَ الْمُسْلِمِينَ فَأَكْثَرُوا التَّسْبِيْحَ، فَلَمَّا قَضَى النَّبِيُّ (ص) صَلَاتَهُ، أَقْبَلَ عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَالَ: أَحْسَنْتُمْ أَوْ قَالَ: أَصَبْتُمْ يَغْبِطُهُمْ أَنْ صَلُّوا الصَّلَاةَ لَوَقْتِهَا (۲)

یعنی: از عباد بن زیاد روایت شده که عروه بن مغیره بن شعبه خبر داد او را که خبر داد او را مغیره بن شعبه که: او با رسول خدا (ص) در جنگ تبوک شرکت کرد، گفت رسول خدا (ص) برای غاظت کردن بیرون رفت، پس با او ظرفی از آب حمل کردم، پیش از نماز فجر بود، چون رسول خدا (ص) به سوی من برگشت، ظرف را گرفتم و از ظرف بردودست او ریختم، پس دودست خود را سه مرتبه شست، سپس

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۸۹

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۹۲

مضمضه و استنشاق کرد و صورت خود را شست ، سپس شروع کرد جبه خود را از ذراع خود بیرون آورد پس دو آستین جبه تنگ شد و دودست خود را درجبه داخل نمود تا دودست خود را از پائین جبه خارج نمود ، سپس دو ذراع خود را تا مرفق شست ، سپس برموزه های خود وضو کرد ، سپس اقبال کرد و من با او اقبال کردم تا مردم را دید که عبدالرحمن بن عوف را مقدم داشته اند پس پیغمبر (ص) یکی از دو رکعت را درک کرد پس با مردم رکعت دیگر را خواند ، پس چون عبدالرحمن سلام داد رسول خدا (ص) ایستاد و نماز خود را تمام نمود ، پس مسلمین را این کار ناراحت کرد و بسیار تسبیح گفتند ، پس چون پیغمبر (ص) نماز خود را تمام کرد به ایشان رو کرد ، سپس گفت نیکو کردید و یا فرمود : صواب کردید خوشابه حال شما که نماز را به وقتش خواندید .

۴- ج عَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) مَسَحَ عَلَى الْخَفَّيْنِ ، فَقُلْتُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ نَسِيتُ ، قَالَ : بَلْ أَنْتَ نَسِيتُ ، بِهَذَا أَمَرَنِي رَبِّي عَزَّوَجَلَّ (۱)

یعنی : از مغیره بن شعبه روایت شده که : پیغمبر (ص) برموزه های خود مسح نمود ، پس گفتم : ای رسول خدا (ص) فراموش کردی؟ گفت ، بلکه تو فراموش کردی ، به این مسح پروردگارم عزوجل امر نمود .

۵- م عَنْ حُدَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ ، قَالَ : كُنْتُ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) ، فَبَالَ فَأَثَمًا عَلَى سِبَاظَةِ قَوْمٍ يَعْنِي كُنَاسَتِهِ ثُمَّ تَنَحَّى ، فَاتَّيْتُهُ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ فَمَسَحَ عَلَيَّ خَفَّيَّ (۲)

یعنی : از حذیفه بن یمان روایت شده که گفت : نزد رسول خدا (ص) بودم پس ایستاده بول کرد بر محل زباله قومی سپس دور شد ، پس آبی برای او آوردم پس برموزه های خود مسح کرد . (قبلاً علت ایستاده بول نمودن آنحضرت را بیان کردیم) .

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۶ .

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۹۳ .

۶- ج عَنْ بُرَيْدَةَ أَنَّ النَّجَاشِيَّ أَهْدَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) حَقَّيْنِ أَسْوَدَيْنِ سَاذَجَيْنِ فَلَبِسَهُمَا ثُمَّ تَوَضَّأَ وَ مَسَحَ عَلَيْهِمَا^(۱)!

یعنی: از بُرَیْدَه روایت شده که نجاشی سلطان حبشه برای رسول خدا (ص) یکجفت موزه سیاه ساده فرستاد، پس رسول خدا (ص) دربرکرد سپس وضوگرفت و بر آنها مسح نمود.

۷- عَنْ أَوْسِ بْنِ أَوْسٍ ، قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ (ص) تَوَضَّأَ وَ مَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى^(۲)!

یعنی: از اوس بن اوس روایت شده که گفت: دیدم پیغمبر (ص) را که وضوگرفت و برنعلین خود مسح نمود سپس ایستاد و نماز خواند.

۸- ش إِنْ رَأَى رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ ثُمَّ مَسَحَ عَلَى نَعْلَيْهِ فَقَالَ لَهُ الْمَغْبِرَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ لَهُ: بَلْ أَنْتِ نَسِيتِ هَكَذَا أَمْ رَبِّي رَبِّي^(۳)!

یعنی بدرستیکه رسول خدا (ص) وضوگرفت و برنعلین خود مسح کرد، مغیره گفت یا رسول الله آیا فراموش کرده ای؟ رسول خدا (ص) فرمود بلکه تو فراموش کرده ای چنین مرا امر کرد پروردگارم. این حدیث در کتب عامه مَسَحَ عَلَى الْحَقَّيْنِ ذکر شده چنانکه در حدیث ۴ ذکر کردیم.

۹- ج عَنْ الْمَغْبِرَةِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَوَضَّأَ وَ مَسَحَ عَلَى الْجُورَبَيْنِ وَ النَّعْلَيْنِ^(۴)!

یعنی: از مغیره روایت شده که رسول خدا (ص) وضوگرفت و بر جورابها و نعلین خود مسح نمود.

توضیح: از این حدیث و مانند آن استفاده شده که آنحضرت بر جورابها و نعلین، هردو مسح نموده، بنا بر این در شرایطی که چنین مسحی بتوان نمود باید به همراه مسح بر نعلین جوراب نیز مسح شود و مسح بر جوراب یا نعلین به تنهایی کفایت نمی کند و چنانکه نقل شده در زمان آنحضرت

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۶.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۹.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۲۴.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۷.

جورابها بافتن از پشم و موی بز و حیواناتی نظیر آن و گاهی از پوست تهیه می‌شده و بتنهائی و داخل نعلین بشکل موزه می‌شده، ولی عده‌ای از فقها نیز برای عقیده‌اند که مسح بر جورابها بتنهائی نیز در صورتیکه ضخیم و سنگین باشد اشکالی ندارد. و اما شرایط مسح بر جورابها و نعلین از نظر مدت و زمان و سایر شرایط ما ننند مسح بر خفین است. چنانکه خواهد آمد.

۱۰- ش عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: سَمِعْتُهُ يَقُولُ: جَمَعَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ أَصْحَابَ النَّبِيِّ (ص) وَفِيهِمْ عَلِيٌّ (ع) فَقَالَ: مَا تَقُولُونَ فِي الْمَسْحِ عَلَى الْخَفَّيْنِ فَقَامَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ فَقَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَمْسُحُ عَلَى الْخَفَّيْنِ فَقَالَ عَلِيٌّ (ع): قَبْلَ الْمَاءِ ثِدَّةً وَأَبَعْدَهَا؟ فَقَالَ: لَا أَدْرِي، فَقَالَ عَلِيٌّ (ع): سَبَقَ الْكِتَابُ الْخَفَّيْنِ، إِنَّمَا نُزِكَتِ الْمَاءُ ثِدَّةً قَبْلَ أَنْ يُقْبَضَ بِشَهْرَيْنِ أَوْ ثَلَاثَةٍ^(۱)

یعنی: از زرارہ از ابی جعفر روایت شده که گفت شنیدم می‌فرمود: عمر بن خطاب اصحاب پیغمبر (ص) را جمع کرد در حالیکه میان ایشان علی (ع) بود، پس گفت: در مسح بر موزه‌ها چه می‌گوئید؟ مغیره ایستاد و گفت: من رسول خدا (ص) را دیدم که بر موزه‌ها مسح می‌کرد، سپس علی (ع) فرمود: کتاب خدا مقدم بر موزه‌هاست، همانا سوره‌ها نازل شده پیش از آنکه رسول خدا (ص) وفات کند به دو ماه یا سه ماه. این مطلب در کتب شیعه، با الفاظ دیگر نیز از حضرت امیر نقل شده^(۲)

۱۱- م عَنْ اِبْرَاهِيمَ عَنْ هَمَامٍ قَالَ: رَأَيْتُ جَرِيرًا بَالَ ثُمَّ مَسَحَ عَلَيَّ نَعْلَيْهِ، فَقِيلَ لَهُ: فَقَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَعَلَّ ذَلِكَ قَالَ اِبْرَاهِيمُ: وَكَانُوا يَرَوْنَ الْمَسْحَ كَانَ بَعْدَ الْمَاءِ ثِدَّةً لِأَنَّ جَرِيرًا آخَرَهُمْ إِسْلَامًا^(۳)

یعنی: از ابراهیم از همام بن حارث روایت شده که گفت جریر را دیدم ببول کرد سپس بر موزه‌های خود مسح کرد، به او ایراد شد؟ گفت رسول خدا (ص) را دیدم این چنین کرد، ابراهیم گفت و می‌دیدند

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۱۲۳.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۸ و ۴۹.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۱۹۴.

که مسح پس از سوره مانده بود، زیرا جریر آخرین کسی است که اسلام آورده .

۱۲- م عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: وَضَّاتُ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَمَسَحَ عَلَى خَفِيهِ بَعْدَ مَا أَنْزَلَتِ الْمَاءُ ثَدَةً^(۱)

یعنی: از جریر بن عبد الله روایت شده که گفت: وضو دادم رسول خدا (ص) را بعد از نزول سوره مانده، پس بر موزه های خود مسح نمود. توضیح: باید دانست استدلال عامّه در مسح خفین تنها به حدیث جریر یا شخص دیگری که اسلامش پس از نزول سوره مانده باشد نیست زیرا معلوم است که حدیث جریر با قرآن معارضه نمی تواند کند، بلکه عامّه از این جهت مسح بر خفین را با شرایط آن جایز می دانند که به تواتر نزد ایشان نقل شده که رسول خدا (ص) پس از سوره مانده مسح بر خفین نموده و با نزول این سوره نسخ نشده، و دلیل این تواتر را عمل اصحاب رسول خدا (ص) می دانند، و اما در مورد حدیث نقل شده از حضرت امیر که ما نیز آنرا در همین باب (روایت دهم) نقل کردیم که آن حضرت فرموده: سَبَقَ الْكِتَابُ الْخَفَيْنِ، پس ایشان این روایت را قبول ندارند و مجعول می دانند. به خصوص که در کتب ایشان از حضرت علی (ع) نیز در جواز مسح بر خفین چند حدیث نقل شده که معتبر است، و اما فقهای شیعه چنانکه در کتب ایشان آمده مسح بر خفین را در سرمای شدید یا هنگام ترس از دزد و مانند اینها جایز می دانند. و اما شرایط مسح بر خفین چنانست که در زیر خواهد آمد. ولی با اینهمه به نظر نویسنده بهتر است حتی المقدور از این عمل اجتناب نمود.

۱۳- ج عَنْ الْمُغِيرَةِ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ (ص) فِي سَفَرٍ فَأُهْوِيَتْ لِأَنْزَعِ خَفِيهِ، فَقَالَ: دَعُهُمَا فَإِنِّي أَدْخَلْتُهُمَا طَاهِرَتَيْنِ فَمَسَحَ عَلَيْهِمَا^(۲)

یعنی: از مغیره روایت شده که گفت با پیغمبر (ص) بودم در سفری،

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۹۵

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۶

پس اشاره کردم که موزه‌های او را بکنم، فرمود: رها کن زیرا من پاهای خود را در آن داخل کردم در حالیکه هر دو پاک بودند، و بر آنها مسح نمود. (یکی از شرایط مسح بر خفین همینست که قبل از پوشیدن موزه‌ها باید با وضو باشد.)

۱۴- ج عَنْ شُرَيْحِ بْنِ هَانِيٍّ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ الْمَسْحِ عَلَى الْخَفَّيْنِ، فَقَالَتْ: عَلَيْكَ يَا بَنِي أَبِي طَالِبٍ، فَإِنَّهُ كَانَ يَسَافِرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَسَأَلْنَاهُ، فَقَالَ: جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ وَكَلِمَاتٍ لِلْمَسَافِرِ وَ يَوْمًا وَكَلِمَةً لِلْمُقِيمِ (۱)

یعنی: از شریح بن هانی روایت است که گفت از عایشه درباره مسح بر موزه‌ها سؤال کردم؟ پس گفت از فرزند ابی طالب سؤال کن زیرا او بارسول خدا (ص) مسافرت می‌کرد، پس از او سؤال کردیم فرمود: رسول خدا (ص) این کار را سه روز با شبهای آن برای مسافر و یک روز و یک شب برای مقیم قرار داد. (این حدیث اعتبار مسح بر خفین را برای مدت زمان معینی که پیامبر-ص- تعیین نموده بیان می‌کند که با انقضای مدت مذکور دیگر نمی‌توان بر موزه‌ها مسح نمود. همچنین در بین مدت مذکور چنانچه موزه‌ها را از پا در آورند برای وضوی مجدد باید بر خود پاها مسح کنند.)

۱۵- م عبد الرزاق عن ابن عيينة عن عاصم عن زر بن جبیش، قال: أتيت صفوان فقال: ما جاء بك؟ فقلت: ابتغاء العلم، فقال: إن الملائكة تسمع أجنحتها لطالب العلم رضى بما يطلب، قلت: حك في صدري المسح على الخفين بعد الغائط والبول وكنت امرأة من أصحاب رسول الله (ص)، فأتيتك أسألك عن ذلك هل سمعت منه في ذلك شيئاً؟ قال: نعم، كان يأمُرنا إذا كنا سفراً، أو كنا مسافرين لأن نزع أخطافنا ثلاثة أيام بلياليهن إلا من جنابة، ولكن من غائط وبول ونوم (۲)

یعنی: عبدالرزاق روایت کرده از ابن عیینة از عاصم از زر بن جبیش که گفت: نزد صفوان آمدم، گفت برای چه آمدی؟ گفتم برای جستن دانش، گفت که فرشتگان بالهای خود را برای دانش جو برای خوشنودی به آنچه می‌جوید، می‌نهند، گفتم در سینه من چیزی آمده راجع به مسح بر موزه‌ها پس از غایط و بول و تو مردی از اصحاب

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۷.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۰۵ و ۲۰۶.

رسول الله می‌باشی که آمدم از تو از آن سؤال کنم آیا چیزی از او در این باره شنیده‌ای؟ گفت آری، ما را امر می‌کرد هنگامیکه سفر بودیم یا مسافر می‌شدیم که موزه‌های خود را تا سه روز باشبهای آنها نکنیم مگر اینکه برای جنابت باشد (که برای غسل جنابت باید آنها را درآورند) ولیکن از غایط و بول و خواب (در آوردن آنها لازم نیست. نویسنده گوید مسح بر موزه‌ها در سفر در مدت مذکور ظاهراً مراعات حال مسافرین بوده است خصوصاً در سفرهای سخت قدیم).

۱۶- ج عَنِ عَلِيٍّ، قَالَ: لَوْ كَانَ الدِّينُ بِالرَّأْيِ لَكَانَ اسْفَلُ الْخُفِّ أَوْلَىٰ بِالْمَسْحِ مِنْ أَعْلَاهُ وَقَدْ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَمْسَحُ عَلَىٰ ظَهْرِ خَفَيْهِ (۱).
یعنی: از علی (ع) روایت شده که فرمود: اگر دین به رای باشد زیر موزه‌ها اولی به مسح کردن است از بالای آن و بتحقیق رسول خدا (ص) را دیدم که بر ظاهر موزه‌ها مسح می‌کرد.

۱۷- ج عَنِ الْمُغْبِرَةِ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ يَمْسَحُ عَلَىٰ ظَهْرِ الْخَفَيْنِ (۲).

یعنی: از مغیره روایت شده که پیغمبر (ص) بر ظاهر موزه‌ها مسح می‌نمود. ولی در حدیث دیگر از مغیره روایت شده که گفت: إِنَّ النَّبِيَّ (ص) مَسَحَ أَعْلَىٰ الْخُفِّ وَاسْفَلَهُ (۳).

۱۸- ش عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ (ص): أَنَّهُ قَالَ: أَشَدُّ النَّاسِ حَسْرَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ رَأَىٰ وُضُوءَهُ عَلَىٰ جِلْدٍ غَيْرِهِ (۴).
یعنی: از عایشه از پیغمبر (ص) روایت شده که فرمود: روز قیامت از همه مردم حسرتش بیشتر آن کسی است که وضوی او دیده شود بر پوست غیرش.

۱۹- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع): أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) مَسَحَ قَبْلَ نَزُولِ الْمَائِدَةِ فَلَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ الْمَائِدَةِ لَمْ يَمْسَحْ بَعْدَهَا (۵).

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۶ و ۱۰۷.
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۶.
(۳) صحيح الترمذی / ج ۱ / ص ۱۴۶.
(۴) وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۳۲۴.
(۵) مسند الامام زيد / ص ۸۰.

یعنی: از علی (ع) روایت است که رسول خدا (ص) بر خفین مسح کرد قبل از نزول سوره مائده، پس چون آیه مائده نازل شد مسح بر خفین ننمود. و در روایت دیگر حضرت علی (ع) وضو گرفت و برد و نعلین خود مسح نمود و فرمود: هَذَا وَضُوءٌ مِّنْ لَّمْ يُحْدِثْ^(۱)، یعنی این وضوی کسی است که حدیثی از او سر نزده. و نیز در مسند زید از آن حضرت نقل شده که کان یقول: سَبَقَ الْكِتَابُ الْخَفَيْنِ^(۲). یعنی کتاب خدا که شستن است بر مسح خفین سبقت گرفته

۲۰- قال علی (ع): ... إِنَّ النَّبِيَّ (ص) تَرَكَ الْمَسْحَ عَلَيَّ الْخَفَيْنِ حِينَ نَزَلَتِ الْمَائِدَةُ وَ لَيْتَنِي أَمَسَحُ عَلَيَّ ظَهْرِي حَمَارٍ أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أَمَسَحَ عَلَيَّ الْخَفَيْنِ وَ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ^(۳).
یعنی: حضرت علی (ع) فرمود: همانا چون سوره مائده نازل شد پیغمبر (ص) مسح بر خفین را ترک نمود، و اگر مسح بر پشت حماری کنم نزد من بهتر است از اینکه بر خفین مسح کنم. و آیه ۶ سوره مائده را تلاوت کرد. مؤلف گوید: ظاهر جمله: ... وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ، این است که باید خود سر و خود پا را تطهیر نمود بنا بر این مسح بر خفین چندان موافق قرآن نیست مگر آنکه بگوئیم پیغمبر (ص) در وضوی تجدیدی بر خفین مسح نموده. بهر حال به نظر ما بهتر است حتی المقدور از این عمل اجتناب نمود.

۵۲- باب مس المصحف

م
عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: فِي كِتَابِ النَّبِيِّ (ص) لِعَمْرٍو بْنِ حَزْمٍ: لَا يُمَسُّ الْقُرْآنُ إِلَّا عَلَى طَهْرٍ^(۴)
یعنی: از عبدالله بن ابی بکر از پدرش روایت شده که گفت: در نام مس پیغمبر (ص) به عمرو بن حزم آمده که: نباید قرآن مس شود مگر با طهارت. مؤلف گوید از این حدیث اگر پیغمبر (ص) فرموده باشد استحباب وضو برای مس قرآن استفاده می شود. و ممکن است منظور از آن، کراهت مس قرآن در حال جنابت باشد، چنانچه مکروه است جنب قرآن بخواند.

(۱) مسند الامام زید / ص ۷۸
(۲) مسند الامام زید / ص ۸۴
(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۴۸
(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۳۴۱ و ۳۴۲

۵۳- باب الرجل يطاء نعتاً

۱- م عِبْدُ الرَّزَاقِ عَنْ بَشْرِ بْنِ رَافِعٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ أَبِي كَثِيرٍ
عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: تَهَا نَا رَسُولُ اللَّهِ
(ص) أَنْ نَكْشِفَ سِتْرًا، أَوْ نَكْشِفَ شَعْرًا، أَوْ نُحَدِّثَ وَضُوءًا، قَالَ قُلْتُ
لِيَحْيَى: قَوْلُهُ: أَوْ نُحَدِّثَ وَضُوءًا؟ قَالَ: إِذَا وَطِئَ نَتْنًا وَكَانَ مُتَوَضِّئًا،
قَالَ وَقَوْلُهُ: وَلَا نَكْشِفُ سِتْرًا، يَقُولُ: لِأَنْكَشِفَ السِّتْرَ عَنْ يَدِهِ إِذَا
سَجَدَ (۱)

یعنی: عبدالرزاق از بشر بن رافع از یحیی بن ابی کثیر و او از
ابی عبیده بن عبدالله بن مسعود و او از پدرش روایت کرده که
گفت: رسول خدا (ص) نهی کرد ما را از اینکه ساتری را مکشوف و یا
موئی را جمع و یا وضوئی را آلوده کنیم. راوی (بشر بن رافع)
گوید به یحیی گفتم: مقصود از قول او «وضوئی را آلوده کنیم» چه
باشد؟ گفت: در حالیکه وضو گرفته باشد چیز متعفن و گندی را لگدو
پایمال کند، گفت: و قول او که «لانکشف سترا» می فرماید:
هرگاه سجده کرد جامه را عمدتاً مکشوف نسازد.

۵۴- باب الوضوء بالنبيذ

۱- م عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: لَمَّا كَانَ لَيْلَةَ الْجَنَّةِ
تَخَلَّفَ مِنْهُمْ رَجُلَانِ، فَقَالَا نَشْهَدُ الْفَجْرَ مَعَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَقَالَ
النَّبِيُّ (ص): مَعَكُمْ مَاءٌ؟ قُلْتُ: لَيْسَ مَعِيَ مَاءٌ، وَلَكِنْ مَعِيَ إِدَاوَةٌ فِيهَا
نَبِيذٌ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): تَمْرَةٌ طَيِّبَةٌ وَمَاءٌ طَهُورٌ فَتَوَضَّأَا. قَالَ
إِسْرَائِيلُ فِي حَدِيثِهِ ثُمَّ صَلَّى الصُّبْحَ (۲)

یعنی: از عبدالله بن مسعود روایت شده که گفت: هنگامیکه شب جن بود
دو مرد از ایشان ماندند و گفتند ای رسول خدا ما تا مشاهده فجر

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۳۳ و ص ۴۰۲

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۱۷۹

با توئیم! پس پیغمبر (ص) فرمود: آیا همراه تو آب است؟ گفتم: با من آبی نیست، ولیکن با من ظرف کوچکی است که در آن نیبذاست پس پیغمبر (ص) فرمود: خرمای پاک و آب پاک (یعنی در مخلوط شدن این دو صدمه‌ای برای وضوگرفتن نیست) پس وضوگرفت. اسرائیل در حدیث خود گفته سپس نماز صبح را بجا آورد.

توضیح: این حدیث که به همین مضمون در سنن ابی داود و ابن ماجه و صحیح ترمذی ذکر شده قابل قبول نیست و نمی‌توان به آن عمل نمود، زیرا خدایتعالی در قرآن فرموده: **فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَتِيمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا** (۱) یعنی: «پس چون آبی نیافتید با خاک پاک تیمم کنید.» کسه حقتعالی در صورت نبودن آب برای وضو، فقط تیمم را جایگزین آن نموده است.

۵۵- باب المسح علی الجبائر

۱- ش **عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع)**، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنِ الْجَبَائِرِ تَكُونُ عَلَى الْكَسِيرِ كَيْفَ يَتَوَضَّأُ طَائِبًا؟ وَ كَيْفَ يَغْتَسِلُ إِذَا أُجْنِبَ؟ قَالَ: يُجْزِيهِ الْمَسْحُ عَلَيْهَا فِي الْجَنَابَةِ وَالْوَضُوءِ، قُلْتُ: فَإِنْ كَانَ فِي بَرْدٍ يَخَافُ عَلَى نَفْسِهِ إِذَا أْفْرَغَ الْمَاءَ عَلَى جَسَدِهِ، فَقَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): «وَلَاتُقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا» (۲).

یعنی: از علی بن ابی طالب (ع) روایت شده که گفت: از رسول خدا (ص) سؤال کردم از جبیره‌ها روی شکسته‌بندها، چگونه صاحب آن وضوگیرد و چون جنب شود چگونه غسل کند؟ فرمود: مسح کردن بر روی جبیره او را کافی است در جنابت و در وضو: گفتم اگر سرما باشد و بر خود بتنرسد چون آب بر بدنش بریزد؟ رسول خدا (ص) قرائت نمود آیه مبارکه: **وَلَاتُقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا** (۳) یعنی: خود را نکشید زیرا خدا به شما رحیم است.

(۱) قرآن: سوره مائده / آیه ۶، و: سوره نساء / آیه ۴۳.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۲۸.

(۳) قرآن: سوره نساء / آیه ۲۹.

۲- م عن علی (ع)، قال: اِنْكَسَرَ أَحَدُ زُنْدَيْ. فَسَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ (ص)، فَأَمَرَنِي أَنْ أَمْسَحَ عَلَى الْجَبَائِرِ (۱)
 یعنی: از حضرت علی (ع) روایت شده که گفت یکی از دو زند من شکست، پس، از رسول خدا (ص) سؤال کردم، مرا امر فرمود که بر جبریه‌ها مسح کنم. (منظور از زند یکی از دوج دست و یا یکی از دو استخوان ساعد است).

۵۶- باب من تَوَضَّأَ فَتَرَكَ مَوْضِعًا لَمْ يَصِبْهُ الْمَاءُ

۱- عَنْ أَنَسٍ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ (ص) وَقَدْ تَوَضَّأَ وَتَرَكَ مَوْضِعَ الظُّفْرِ لَمْ يَصِبْهُ الْمَاءُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ص): «إِرْجِعْ فَأَحْسِنْ وُضُوءَكَ» (۲)

یعنی: از انس روایت شده که مردی خدمت پیغمبر (ص) آمد در حالیکه وضو گرفته بود و محل ناخن را واگذارده بود که آب به آن نرسیده بود، پیغمبر (ص) به او فرمود: برگرد وضویت را نیکو کن.

۲- عَنْ عُمَرِ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: رَأَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) رَجُلًا تَوَضَّأَ فَتَرَكَ مَوْضِعَ الظُّفْرِ عَلَى قَدَمِهِ، فَأَمَرَهُ أَنْ يُعِيدَ الْوُضُوءَ فِي الصَّلَاةِ (۳)

یعنی: عمر بن خطاب روایت کرده که رسول خدا (ص) مردی را دید که وضو گرفته و موضع ناخن بر قدمش را واگذارده، پس او را امر کرد که وضو و نمازش را اعاده کند.

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۱۶۱ و سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۵ و مسند الامام زید / ص ۸۳ .
 (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۸ .
 (۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۸ .

ابواب الجنابة

قال الله تعالى: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا... (۱)
وَقَالَ: ... وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا... (۲)

۰۰

۵۷- باب وجوب الغسل من الجنابة

۱- ج قال رسول الله (ص): إِذَا جَلَسَ بَيْنَ شُعْبَيْهَا الْأَرْبَعِ ثُمَّ جَهَدَهَا فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ، وَفِي رِوَايَةٍ: وَإِنْ لَمْ يُنْزَلْ، وَفِي أُخْرَى: وَ مَسَّ الْخِتَانُ الْخِتَانَ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون مردی میان شعبه های چهارگانه زن نشست و جماع کرد محققا غسل واجب شود، و در روایتی: و اگر چه انزال منی نشود، و در روایت دیگر چون محل ختنه هردو به یکدیگر مس کرد غسل واجب است. (این روایات با کمی اختلاف لفظی در کتاب مستدرک نیز ذکر شده (۴)).

۲- م عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا جَلَسَ بَيْنَ الشُّعْبِ الْأَرْبَعِ ثُمَّ أَلْزَقَ الْخِتَانَ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجَبَ الْغُسْلُ (۵)
یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه مردی میان شعبه های چهارگانه نشست و ختان را به ختان چسباند بتحقیق غسل واجب گردد.

۳- قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِذَا أَجَنَّبَ الْمُكَلَّفُ فَقَسَدُ وَجَبَ

(۱) قرآن / سوره نساء / آیه ۴۳.

(۲) قرآن / سوره مائده / آیه ۶.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۸ و ۱۰۹.

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۶۶.

(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۲۴۵ و ۲۴۶.

الغسل^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون مکلف جنب شود بتحقیق غسل واجب شده .

۴- عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ جَاءَ أَعْرَابِيٌّ أَحَدُ بَنِي عَامِرٍ فَسَأَلَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) فَلَمْ يَجِدْهُ فَأَلَوْا هُوَ يَفْرَجُ فَطَلَبَهُ فَلَمْ يَجِدْهُ، فَأَلَوْا هُوَ يَمْنَى قَالَ فَطَلَبَهُ فَلَمْ يَجِدْهُ فَقَالُوا هُوَ يَعْرِفُهُ فَطَلَبَهُ فَلَمْ يَجِدْهُ فَأَلَوْا هُوَ بِالْمَشَا عَر قَالَ فَوَجَدَهُ بِالْمَوْقِفِ إِلَى أَنْ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (ص) مَا حَاجَتُكَ؟ قَالَ جَاءْتَنَا رُسُلُكَ تُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَتُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَتَحُجُّوا الْبَيْتَ وَتَغْتَسِلُوا مِنَ الْجَنَابَةِ، وَبَعَثَنِي قَوْمِي إِلَيْكَ رَايِدًا أَبْغَى أَنْ أَسْتَحْلِفَكَ وَأَخْشَى أَنْ تَغْضِبَ إِلَيَّ أَنْ قَالَ: قَالَ: إِنَّ اللَّهَ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ هُوَ أَرْسَلَكَ؟ قَالَ: نَعَمْ هُوَ أَرْسَلَنِي، قَالَ يَا لِلَّهِ الَّذِي قَامَتِ السَّمَاوَاتُ بِأَمْرِهِ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَ أَرْسَلَكَ بِالصَّلَاةِ الْمَفْرُوضَةِ وَالزَّكَاةِ الْمَعْقُولَةِ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ هُوَ أَمْرُكَ بِالْإِغْتِسَالِ مِنَ الْجَنَابَةِ وَالْحُدُودِ كُلِّهَا، قَالَ: نَعَمْ. (۲)

یعنی: از ابی جعفر روایت شده که یک اعرابی از بنی عامر، از پیغمبر (ص) سؤال کرد او را نیافت، گفتند به مکانی است، پس جویا شد و نیافت او را، گفتند او به منی است پس جویا شد او را نیافت، پس گفتند او در عرفه است پس جویا شد او را نیافت، پس گفتند او به مشعر است، راوی گفت پس او را به موقف یافت، تا آنکه پیغمبر (ص) فرمود: چه حاجت داری؟ گفت فرستاده های تو نزده آمدند که نماز بخوانید و زکات بدهید و حج کنید و از جنابت غسل کنید، و قوم من مرا به سوی تو فرستاده اند به عنوان فاصد جویا شوم که تورا قسم دهم و می ترسم غضب کنی تا آنکه راوی گفت آن عرب گفت که آن خدائی که آسمانها را بدون ستون برافراشته او تورا فرستاده؟ حضرت فرمود: آری او مرا فرستاده. گفت تو را قسم می دهم به آنکه آسمانها به امرا و برپا شده او بر تو این

(۱) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۶۵.

(۲) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۶۵.

کتاب را نازل کرده و تورا فرستاده به نماز واجب و زکات بسته شده، فرمود: آری. گفت او تورا امر کرده به غسل کردن از جنابت و به اجرای حدود تمام آن، فرمود: آری.

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا جَامَعَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ خَرَجَ الْمَاءُ مِنْ كُلِّ عِرْقٍ وَ شَعْرَةٍ فِي جَسَدِهِ فَأَوْجِبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْإِغْتِسَالَ مِنَ الْجَنَابَةِ^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون مرد با عیال خود جماع کند آب منی از هر رگ و موئی که در جسد اوست خارج گردد و لذا خدای عزوجل غسل از جنابت را واجب گردانیده.

۶- ج عن عائشه: إِذَا جَاوَزَ الْخِتَانُ الْخِتَانَ فَقَدْ وَجِبَ الْغُسْلُ فَعَلْتُهُ أَنَا وَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَأَعْتَسَلُنَا^(۲)

یعنی: از عایشه روایت است که گفت: هرگاه محل ختنه از محل ختنه تجاوز کرد غسل واجب است، من و پیغمبر (ص) بجا آوردیم، و هر دو غسل کردیم.

۷- م عن أَبِي بِنِ كَعْبٍ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ (ص)، قَالَ: أَرَأَيْتَ إِذَا جَامَعَ أَحَدُنَا فَأَكْسَلَ وَ لَمْ يُمِّنْ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَغْسِلُ مَا مَسَّ مِنْهُ وَ لِيَتَوَضَّأَ^(۳)

یعنی: ابی بن کعب از رسول خدا (ص) روایت کرده که در جواب سؤال او که هرگاه یکی از ما مجامعت کند و منی نیاید؟ فرمود: آنچه مس کرده بشوید و وضو بگیرید.

۸- م عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ (ص) يَقُولُ: إِذَا جَامَعَ أَحَدُكُمْ فَأَكْسَلَ فَلْيَتَوَضَّأْ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ^(۴)

یعنی: ابویوب انصاری روایت کرده که شنید از رسول خدا (ص) که میفرمود: هرگاه یکی از شما مجامعت کرد و منی نیامد باید وضو

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۶۶.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۹.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۴۹ و ۲۵۰.

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۲۵۰.

بگیرد وضوی نمازی.

۹- م عَنْ أَبِي بِن كَعْبٍ سَأَلَ النَّبِيَّ (ص) فَقَالَ: أَحَدُنَا يَأْتِي الْمَرْأَةَ ثُمَّ يَكْسِلُ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ! (۱)
یعنی: ابی بن کعب از پیغمبر (ص) سؤال کرد وگفت یکی از ما به زنش دخول می‌کند و منی نمی‌آید، پیغمبر (ص) فرمود: آب از آب یعنی غسل برای آمدن آب است.

۱۰- م عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَقِيلِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ لِسَعْدِ بْنِ عِبَادَةَ: الْمَاءُ مِنَ الْمَاءِ! (۲)
یعنی: عبدالله بن محمد بن عقیل بن ابی طالب روایت کرده که رسول خدا (ص) به سعد بن عباده فرمود: آب از آب است. (یعنی آب غسل از آمدن آب منی است).

۱۱- م عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا أَعْجَلَ أَحَدُكُمْ أَوْ أَقْطَطَ فَلَا يَغْتَسِلُ! (۳)
یعنی: ابی سعید خدری روایت کرده که رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه یکی از شما به عجله افتاد و یا منی نازل نشد غسل نکند.

۱۲- ج عَنْ أَبِي بِن كَعْبٍ قَالَ: إِنَّ الْفُتْيَا الَّتِي كَانُوا يُفْتُونَ بِهَا إِنَّ الْمَاءَ مِنَ الْمَاءِ كَانَتْ رُخْصَةً رَخَّصَهَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي بَدَأِ الْإِسْلَامِ ثُمَّ أَمَرَ بِالْإِعْتِسَالِ بَعْدُ! (۴)
یعنی: بدرستی که آن فتواهایی که فتوی می‌دادند به اینکه آب غسل از آمدن آب منی است این رخصتی بود که رسول خدا (ص) در ابتداءی اسلام رخصت داد، سپس ما را امر به غسل کردن نمود (یعنی غسل کردن از جماع و اگرچه منی نیاید).

۱۳- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: إِنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ (ص) عَنِ الرَّجُلِ يُجَامِعُ أَهْلَهُ ثُمَّ يَكْسِلُ هَلْ عَلَيْهِمَا الْغُسْلُ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) ابْنِي

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۵۰

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۵۱

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۵۱

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۹ و المصنف / ج ۱ / ص ۲۴۸

لَفَعَلُ ذَلِكَ أَنَا وَ هَذِهِ ثُمَّ نَغْتَسِلُ (۱)

یعنی: روایت شده از عایشه که گفت: مردی از رسول خدا (ص) سؤال کرد از مردی که با اهل خود جماع می‌کند و کسل و سست می‌شود (واگرچه انزال نشود) آیا برآند و غسلی است؟ حضرت فرمود: من و این (واشاره به عایشه کرد) این کار را و این غسل را می‌کنیم. مؤلف گوید: از احادیث فوق و اتفاق مسلمین چنین استفاده می‌شود که هرگاه جماع واقع شد و اگرچه انزال نشود واجب است که مرد و زن هر دو غسل نمایند.

۱۴- ج عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ يَغْتَسِلُ مِنْ أَرْبَعٍ: مِنَ الْجَنَابَةِ وَيَوْمَ الْجُمُعَةِ وَمِنَ الْحِجَامَةِ وَمِنْ غُسْلِ الْمَيِّتِ (۲)

یعنی: از عایشه روایت شده که رسول خدا (ص) از چهار چیز غسل می‌کرد از جنابت و روز جمعه و از حجامت و از غسل میت. مؤلف گوید غسل جمعه در ابواب صلاة جمعه و غسلهای دیگر هر کدام در ابواب مربوطه شرح آنها خواهد آمد.

۵۸- باب المرأة تری فی منامها ما یری الرجل

۱- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: سُئِلَ النَّبِيُّ (ص) عَنِ الرَّجُلِ يَجِدُ الْبَلَلَ وَ لَا يَذْكُرُ احْتِلَامًا، قَالَ: يَغْتَسِلُ. وَ عَنِ الرَّجُلِ يَرَى أَنْ قَسِدَ احْتِلَامًا وَ لَا يَجِدُ الْبَلَلَ، قَالَ: لَا غُسْلَ عَلَيْهِ (۳) فَقَالَتْ أُمُّ سَلِيمٍ: أَلْمَرْأَةُ تَرَى ذَلِكَ أَعَلَيْهَا الْغُسْلُ؟ قَالَ: نَعَمْ إِنَّمَا النِّسَاءُ شِقَاقُ الرِّجَالِ (۴)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: از رسول خدا (ص) سؤال شد از مردی که رطوبت منی را می‌بیند ولی احتلامی به یادش نمی‌آید؟ فرمود: غسل کند. و سؤال شد از مردی که می‌داند محتلم شده ولی رطوبتی نمی‌آید؟ فرمود: بر او غسلی نیست. ام سلمه عرض کرد زن رطوبت منی را می‌بیند آیا بر او غسلی است؟ فرمود: بلی

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۰۹.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۱۱.

(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۱۰ و المصنف/ ج ۱/ ص ۲۵۴.

(۴) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۱۰.

همانا زنان نظیر مردانند.

۲- ش ان امرأة سالت رسول الله (ص) عن المرأة ترى في المنام مثل ما يرى الرجل؟ فقال: أتجد كذبه؟ فقالت: نعم، فقال: عليها ما على الرجل (۱)

یعنی: زنی از رسول خدا (ص) سؤال کرد از آنزنی که در خواب می بیند آنچه مرد می بیند؟ فرمود: آیا لذتی احساس می کند؟ عرض کرد بلی، فرمود: برعهده اوست آنچه برعهده مردان است.

۳- ج عن أم سلمة، قالت: جاءت أم سليم إلى النبي (ص) فقالت: يا رسول الله، إن الله لأستحيي من الحق فهل على المرأة من غسل إذا احتلمت؟ فقال رسول الله (ص): نعم إذا رأت الماء، فقالت أم سلمة: يا رسول الله وتحتلم المرأة؟ فقال: تربت يداك فيم يشبهها وكذاها (۲)

یعنی: از ام سلمه روایت شده که گفت: ام سلیم خدمت پیغمبر (ص) آمد و عرض کرد: یا رسول الله خدا از حق و بیان آن حیا ندارد، آیا بر زن غسل لازم است هرگاه محتلم شود؟ فرمود: بلی اگر آب ببیند، ام سلمه عرض کرد یا رسول الله آیا زن محتلم می شود؟ فرمود ای فقیر پس بچه چیز فرزندش شبیه به او می گردد (یعنی چون بچه از آب مادر خلق می شود شبیه به مادر می گردد). این روایت با کمی اختلاف در مستدرک نیز ذکر شده (۳) و در روایتی در اینجاست رسول خدا (ص) فرمود: إن ماء الرجل غليظ أبيض و ماء المرأة رقيق أصفر فمن أيهما علا أو سبق يكون منه الشبه (۴) و در روایت دیگر رسول خدا (ص) فرمود: إذا اجتمعا فعلا مني الرجل مني المرأة أذكرا يذن الله وإذا علا مني المرأة مني الرجل أنثا يذن الله (۵)

۴- م عن عائشة قالت: استفتت امرأة رسول الله (ص) عن

(۱)	وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۷۶
(۲)	التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۰۹ و المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۳ و ۲۸۴
(۳)	مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۶۶
(۴)	التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۰
(۵)	التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۰

الْمَرْأَةُ تَحْتَلِمُ، فَقَالَتْ لَهَا عَائِشَةُ: فَضَحَّتِ النِّسَاءُ أَوْ تَرَى الْمَرْأَةَ دَلِكًا؟... وَأَمَرَ النَّبِيُّ (ص) الْمَرْأَةَ بِالْغُسْلِ إِذَا أَنْزَلَتْ الْمَرْأَةَ (۱)
 یعنی: عایشه روایت کرده که زنی از رسول خدا (ص) سؤال کرد از زن که محتلم می‌شود؟ عایشه به او گفت: زنان را رسوا کردی آیا زن محتلم می‌شود، رسول خدا (ص) او را امر به غسل کرد هرگاه آن زن انزال کند. و در روایت دیگر رسول خدا (ص) فرمود: إِذَا ظَهَرَ مِنْهَا مَا يُظْهِرُ مِنَ الرَّجُلِ فَلْتَغْتَسِلْ (۲)؛ و در روایتی: إِذَا رَأَتْ رَطْبًا فَلْتَغْتَسِلْ (۳)

۵- عَنْ خَوْلَةَ بِنْتِ حَكِيمٍ، أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنْأَمِهَا مَا يَبْرِي الرَّجُلَ؟ فَقَالَ: لَيْسَ عَلَيْهَا غُسْلٌ حَتَّى تُنْزِلَ. كَمَا أَنَّهُ لَيْسَ عَلَى الرَّجُلِ غُسْلٌ حَتَّى يُنْزَلَ (۴)
 یعنی: از خوله بنت حکیم روایت شده که از رسول خدا (ص) سؤال کرد از آن زنی که در خواب می‌بیند آنچه مرد می‌بیند؟ فرمود: بر آن زن غسلی نیست تا آنکه انزال کند چنانکه بر مرد غسلی نیست تا انزال کند.

۵۹- باب كيفية الغسل

۱- ج عَنْ مَيْمُونَةَ قَالَتْ: وَصَّعْتُ لِلنَّبِيِّ (ص) مَاءً لِلْغُسْلِ فَنَسَلْتُ يَدَيْهِ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا ثُمَّ أَفْرَعُ عَلَى شِمَالِهِ فَغَسَلْتُ مَذَاكِبِيرَهُ ثُمَّ مَسَحْتُ يَدَهُ بِالْأَرْضِ ثُمَّ مَضَمْتُ وَاسْتَنْشَقْتُ وَغَسَلْتُ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ ثُمَّ أَفَاضْتُ عَلَى جَسَدِهِ ثُمَّ تَحَوَّلْتُ عَنْ مَكَانِهِ فَغَسَلْتُ قَدَمَيْهِ. فَأَتَيْتُهُ بِخُرْقَةٍ فَلَمْ يَرُدَّهَا فَجَعَلْتُ يَنْفُضُ الْمَاءَ بِيَدِهِ (۵)

یعنی: از میمونه همسر رسول خدا (ص) روایت است که گفت برای رسول خدا (ص) آبی گذاشتم برای غسل. پس دو دست خود را دو مرتبه و یا سه مرتبه شست، پس آب ریخت بر دست چپ خود و عورت خود را شست و دست خود را به زمین مالید (برای زایل نمودن اثر استنجاء

- (۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۳
 (۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۶۶
 (۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۵
 (۴) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۹۷
 (۵) التاج الجامع للأصول / ج ۱ / ص ۱۱۴

و نظافت بیشتر) سپس مضمضه و استنشاق کرد و صورت و دو دست خود را شست و آب بر جسد خود ریخت ، سپس از مکان جا بجا شد و دو قدم خود را شست : پس من پارچه‌ای آوردم او را نپذیرفت و آب را با دست خود حرکت و تکان داد .

۲- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا اغْتَسَلَ مِنَ الْجَنَابَةِ يَبْدَأُ فَيَغْسِلُ يَدَيْهِ ثُمَّ يُفْرِغُ بِيَمِينِهِ عَلَى شِمَالِهِ فَيَغْسِلُ كَرَجَهُ ثُمَّ يَتَوَضَّأُ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ثُمَّ يَأْخُذُ الْمَاءَ فَيُدْخِلُ أَصَابِعَهُ فِي أَصُولِ الشَّعْرِ حَتَّى إِذَا رَأَى أَنْ قَدْ اسْتَبْرَأَ حَفَنَ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ حَفَنَاتٍ ثُمَّ أَفَاضَ عَلَى سَائِرِ جَسَدِهِ ثُمَّ غَسَلَ رِجْلَيْهِ (۱).

یعنی: روایت است از عایشه که گفت : عادت رسول خدا (ص) این بود که چون از جنابت غسل می‌کرد، ابتدا دو دست خود را می‌شست سپس با دست راست آب می‌ریخت بر دست چپ و عورت خود را می‌شست سپس مانند وضوی نماز، وضو می‌گرفت ، سپس آب را می‌گرفت و با انگشتان آب را داخل زیرمو می‌کرد تا وقتی که بداند آب را به مو و پوست بدن رسانیده سه مشت پر بر سر خود می‌ریخت سپس بر سایر جسدش سپس دو پارا می‌شست .

۳- م كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا أَرَادَ أَنْ يَغْتَسِلَ مِنَ الْجَنَابَةِ أَفْرَغَ عَلَى يَدَيْهِ ثُمَّ تَوَضَّأَ وَضُوءَهُ لِلصَّلَاةِ ، ثُمَّ تَخَلَّلَ شَعْرَهُ بِالْمَاءِ حَتَّى يَسْتَبْرَأَ الْبَشْرَةَ ، ثُمَّ يُفِيضُ عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثًا ، ثُمَّ يُفِيضُ عَلَى سَائِرِ جَسَدِهِ ثُمَّ يَأْخُذُ الْإِنَاءَ فَيُكْفُوهُ عَلَيْهِ (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) هرگاه می‌خواست از جنابت غسل کند آب برد و دست می‌ریخت سپس وضوی نمازی می‌گرفت سپس موی خود را با آب خلال می‌کرد یعنی بتمام آنها می‌رسانید تا بشره پاک شود، سپس سه مرتبه بر سر می‌ریخت سپس بر سایر اعضای بدن خود، سپس ظرف را می‌گرفت و تمام آب را بر خود می‌ریخت .

۴- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَبَلَّوْا

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۴ ، و مسندا لاما مزید / ص ۶۴ .

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۶۰ و ۲۶۱ .

الشَّعْرَ وَاتَّقُوا الْبَشْرَةَ^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زیرهر موئی جنابتی است پس آن را تر کنید و بشره را پاکیزه نمائید.

۵- م عَنْ مَيْمُونَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) حِينَ فَرَّغَ مِنْ غُسْلِ الْجَنَابَةِ تَنَحَّى فَعَسَلَ قَدَمَيْهِ^(۲)

یعنی: میمونه زوجه رسول خدا (ص) روایت کرده که پیغمبر (ص) هنگامی که از غسل جنابت فارغ شد، دور شد و دو قدمش را شست.

۶- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، سَأَلَهُ رَجُلٌ: كَمْ أَفَيْضٍ عَلَى رَأْسِي وَأَنَا جُنُبٌ؟ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَحْتُو عَلَى رَأْسِهِ ثَلَاثَ حَنِيكٍ. قَالَ الرَّجُلُ: إِنَّ شَعْرِي طَوِيلٌ. قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَكْثَرَ شَعْرًا مِنْكَ وَأَطْيَبَ^(۳)

یعنی: از ابی هریره روایت شده که مردی از او سؤال کرد چه قدر آب بر سر خود بریزم در حالیکه من جنیم؟ ابی هریره گفت: رسول خدا (ص) سه مرتبه آب بر سرش می ریخت. آن مرد گفت: موی سر من دراز است. ابو هریره گفت: رسول خدا (ص) از تو بیشتر مو داشت، و پاکیزه تر بود. و بهمین مضمون روایت در کتاب مستدرک نیز ذکر شده^(۴).

۷- عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) أَنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَيَلْبَسُ الْمَاءَ تَحْتَهَا فِي أَصُولِ الشَّعْرِ كُلِّهَا وَخَلِيلٌ أَدْنَيْكَ بِأَصْبَعِكَ وَانظُرْ أَنْ لَا تَبْقَى شَعْرَةٌ مِنْ رَأْسِكَ وَ لِحَيْتِكَ إِلَّا وَتَدْخُلُ تَحْتَهَا الْمَاءُ^(۵)

یعنی: از رسول خدا (ص) روایت است که زیر هر موئی جنابت است پس آب را زیر آن برسان در بیخ تمام موها و آب را به گوشها برسان با انگشت که موئی از سرت و ریش باقی نماند مگر آنکه آب به زیر آن برسانی.

۸- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنَّ تَحْتَ كُلِّ شَعْرَةٍ جَنَابَةٌ فَاغْسِلُوا

- (۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۶۲
 (۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۷۱ و ۲۷۲
 (۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۹۱
 (۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۶۹
 (۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۷۰

الشَّعْرَ وَاتَّقُوا الْبَشْرَةَ. وَفِي رِوَايَةٍ: مَنْ تَرَكَ مَوْضِعَ شَعْرَةٍ مِنْ جَنَابَةٍ لَمْ يَغْسِلْهَا فَعَلَّ بِهَا كَذَا وَكَذَا مِنَ النَّارِ^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: محققاً برهر موئی جنابتی است، پس موها را بشوئید و بشره را پاک گردانید. و در روایتی فرمود: هرکس محل موئی را واگذارد و از جنابت غسل ندهد چنین و چنان عذابی از آتش برای اوست.

۹- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِيَجِبُ التَّيْمَنَ فِي طَهُورِهِ إِذَا تَطَهَّرَ وَفِي تَرْجُلِهِ إِذَا تَرَجَّلَ وَفِي نَيْتَالِهِ إِذَا اتَّعَلَ^(۲)

یعنی: از عایشه روایت است که رسول خدا (ص) دوست می داشت ابتدا کردن به طرف راست را در وقت وضو و غسل و در وقت شانه زدن وقتی که کفش می پوشید.

۱۰- عَنِ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا جَامَعَ الرَّجُلُ فَلَا يَغْتَسِلُ حَتَّى يَبُولَ مَخَافَةَ أَنْ يَتَرَكَ دَبْقِيَةَ الْمَنِيِّ فَيَكُونُ مِنْهُ دَاءٌ لَدَوَاءٌ كَهَذَا^(۳)

یعنی: از علی روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه مرد جماعت کند غسل نکند تا اینکه بول کند برای ترس از اینکه بقیه منی تردد کند پس از او دردی بوجود آید که دوا ندارد.

۶- باب ما جاء في غسل النساء من الجنابة

۱- ج عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي امْرَأَةٌ أَشَدُّ صَفْرَ رَأْسِي أَفَأَنْقِضُهُ مِنَ الْجَنَابَةِ؟ قَالَ: لَا إِنَّمَا يَكْفِيكَ أَنْ تَجِدِي عَلَى رَأْسِكَ ثَلَاثَ حَشَيَاتٍ ثُمَّ تُفِيضِينَ عَلَيْكِ الْمَاءَ فَتَطْهَرِينَ^(۴)

یعنی: از ام سلمه روایت شده که گفت عرض کردم ای رسول خدا من

- (۱) التاج مع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۱۵
 (۲) التاج مع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۱۵
 (۳) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۷۱
 (۴) التاج مع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۱۴

زنی هستم که موهای سر مرا محکم می‌یافم آیا برای غسل جنابت با زکنم؟ فرمود: نه همانا برای تو کافی است که برسرت سه دفعه آب بریزی سپس آب را بر خود جاری کنی که پاک شوی.

۲- عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا اغْتَسَلَتِ الْمَرْأَةُ مِنْ حَيْضِهَا نَقَضَتْ شَعْرَهَا نَقْضًا وَغَسَلَتْ بِخَطْمِي وَأَشْنَانِي، فَإِذَا اغْتَسَلَتْ مِنَ الْجَنَابَةِ صَبَّتْ عَلَى رَأْسِهَا الْمَاءَ وَعَصْرَتْ (۱)
یعنی: از انس روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه زن از حیض خود غسل نماید باید موهای خود را کاملاً باز نماید و آنرا با خطمی و اشنان بشوید، و اگر از جنابت غسل نماید کافی است که بر سر خود آب بریزد و بفشارد. (بنا بر این مستحب است که زن برای غسل حیض موهای خود را باز کند و کاملاً آن را نظافت نماید و احادیث دیگری نیز در این باره آمده که در ابواب حیض ذکر می‌شود.)

۶۱- بَابُ مَنْ يَغْتَسِلُ مِنْ جَمِيعِ نِسَائِهِ غَسْلًا وَاحِدًا وَ

مَنْ يَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ وَاحِدَةٍ غَسْلًا

۱- ج عَنْ أَنَسٍ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ يَغْتَسِلُ وَاحِدًا أَوْ فِي رِوَايَةٍ فِي اللَّيْلِ الْوَاحِدَةِ (۲) وَفِي رِوَايَةٍ: مِنْ غَيْرِ مَسِي (۴)
یعنی، انس روایت نموده که: پیامبر (ص) طواف میکرد بر زنان خود به یک غسل، و در روایتی در یک شب، و در روایتی بدون آنکه با (همه) زنان آمیزش کند.

۲- ج عَنْ أَبِي رَافِعٍ، قَالَ: طَافَ النَّبِيُّ (ص) ذَاتَ يَوْمٍ عَلَى نِسَائِهِ يَغْتَسِلُ عِنْدَ هَذِهِ وَ عِنْدَ هَذِهِ، قَالَ فَقُلْتُ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَا تَجْعَلُهُ غَسْلًا وَاحِدًا، قَالَ: هَذَا أَزْكَى وَ أَطْيَبُ وَ أَطَهَرُ (۵)
یعنی: از ابی رافع روایت شده که گفت روزی رسول خدا (ص) بر زنانش طواف کرد (و با آنان مباشرت نمود) و نزد این غسل کرد و نزد آن زن

- (۱) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۳۱۲ و ۳۱۳
(۲) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۶ و المصنف / ج ۱ / ص ۲۷۵
(۳) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۶
(۴) التاج الجا مع للاصول / ج ۲ / ص ۳۲۳
(۵) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۶

غسل کرد، گوید عرض کردم یا رسول الله چرا یکا غسل قرار ندادی آنرا؟ فرمود: این تعدد غسل پاک و پاکترو پاکیزه تر است .

۶۲- باب الرجل یستدفی بامرأته قبل ان تغتسل

۱- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَغْتَسِلُ مِنَ الْجَنَابَةِ ثُمَّ يَسْتَدْفِي بِهَا قَبْلَ أَنْ أَغْتَسِلَ (۱)
یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) از جنابت غسل میکرد سپس خود را بواسطه من گرم می کرد پیش از آنکه من غسل کنم .

۶۳- باب من اغتسل فترك موضعاً لم يصبه الماء

۱- م عَنِ الْعَلَاءِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: اغْتَسَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَوْمَ الْجَنَابَةِ، فَرَأَى يَمُنُّكَ مَكَانًا مِثْلَ مَوْضِعِ الدَّرْهِمِ لَمْ يَمَسَّهُ الْمَاءُ قَالَ: فَمَسَحَهُ بِشَعْرٍ لِحْيَتِهِ، أَوْ قَالَ بِشَعْرٍ رَأْسِهِ (۲). وَفِي رِوَايَةٍ: قَالَ أَحَدُ لِتَّبِي (ص): أَغْتَسَلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَإِنَّ مِثْلَ مَوْضِعِ الدَّرْهِمِ لَمْ يَمَسَّهُ الْمَاءُ، فَأَخَذَ التَّبِي (ص) بِكَفِّهِ مِنْ بَعْضِ رَأْسِهِ مِنَ الْكُذْبِيِّ فِيهِ فَمَسَحَهُ بِهِ (۳)
یعنی: از علاء بن زیاد روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) روزی غسل جنابت کرد، پس جائی از پشت شانهاش را به قدر درهمی دید که آب نرسیده پس با رطوبت ریش و یا سرخود آنرا مسح کرد. و در روایت دیگر کسی به رسول خدا (ص) گفت غسل کرده ای؟ فرمود: بلی، او گفت به قدر درهمی آب نرسیده، پس پیغمبر (ص) بیادست خود از رطوبت سرخود برداشت و آنجا را مسح نمود. این روایات با کمی اختلاف در

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۹۲ .
(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۶۵ .
(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۶۵ .

مستدرک نیز ذکر شده (۱).

۲- عَنْ عَلِيٍّ (ع)، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَقَالَ: إِنِّي اغْتَسَلْتُ مِنَ الْجَنَابَةِ، وَصَلَّيْتُ الْفَجْرَ، ثُمَّ أَصْبَحْتُ فَرَأَيْتُ قَدْرَ بَوْضِ الظُّفْرِ لَمْ يَصِبْهُ الْمَاءُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَوْ كُنْتُ مَسَّخْتُ عَلَيْهِ بِيَدِكَ أَجْرًا كَذَا (۲).

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: مردی خدمت پیغمبر (ص) آمد و گفت: من از جنابت غسل نمودم و نماز صبح را خواندم، سپس چون صبح کردم دیدم به اندازه محل ناخن آب به آن نرسیده، پس رسول خدا (ص) فرمود: اگر با دستت بر آن مسح کرده بودی تو را کافی بود.

۳- ز عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ (ص)، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَصَابَتْهُ جَنَابَةٌ فَمَسَّخْتُ رَأْسِي ثُمَّ جَلَسْتُ حَتَّى جَفَّ رَأْسِي أَفَأَعِيدُ الْمَاءَ عَلَى رَأْسِي فَقَالَ: لَا، بَلْ يُجْزِيكَ غَسْلُ رَأْسِكَ عَنِ الْإِعَادَةِ (۳).

یعنی: از حضرت علی (ع) روایت شده که مردی خدمت پیغمبر (ص) آمد و گفت: یا رسول الله جنابتی به من رسید پس سرم را شستم و نشستم تا سرم خشک شد، آیا دو مرتبه بر سرم آب را بریزم، فرمود نه بلکه همان شستن سر از اعاده کفایت می‌کند.

۶۴- باب كراهة دخول الجنب والحائض المسجد

۱- ش فِي وَصِيَّةِ النَّبِيِّ (ص) لِعَلِيٍّ: رَأَى اللَّهَ كَرِهَ لِأُمَّتِي الْعَبَثَ فِي الصَّلَاةِ وَإِثْيَانَ الْمَسَاجِدِ جُنُبًا (۴).

یعنی: در ضمن سفارش رسول خدا (ص) به علی فرمود: خدا خوش ندارد برای امتم بازی کردن در نماز و در حال جنابت به مسجد رفتن.

۲- ش نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يَقْعُدَ الرَّجُلُ فِي الْمَسْجِدِ

- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۷۰.
 (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۸.
 (۳) مسند الامام مزید / ص ۶۵.
 (۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۸۶.

وَهُوَ جُنُبٌ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود که مرد در حال جنابت در مسجد نشیند.

۳- ش قال رسول الله (ص): إِنَّ اللَّهَ كَرِهَ لِي سِتَّ خِصَالٍ وَكَرِهْتَهُنَّ لِلأَوْصِيَاءِ مِنْ وَلَدِي وَأَتْبَاعِهِمْ مِنْ بَعْدِي، وَعَدَمْتُهَا رِثْيَانُ الْمَسَاجِدِ جُنُبًا (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: که خدا خوش نداشت برای من شش خلعت را و من برای اوصیاء از اولادم و برای اتباع ایشان پس ز خودم خوش نداشتم، یکی از آن شش خلعت در حال جنابت به مسجد آمدن است.

۴- ش قال رسول الله (ص): أَلَا إِنَّ هَذَا الْمَسْجِدَ لِأَيْحُسَلِّ لَجُنُبٍ إِلَّا لِمَحَمَّدٍ وَآلِهِ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آگاه باشید این مسجد برای جنسب حلال نیست مگر برای محمد و آل او. و در روایت دیگر فرمود: لِأَيْحُسَلِّ لِأَحَدٍ أَنْ يَجُنُبَ فِي هَذَا الْمَسْجِدِ إِلَّا أَنَا وَ عَلِيٌّ وَ فَاطِمَةُ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ، وَ مَنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ قَاتِهِ مِنْنِي (۴). نویسنده گوید این دو روایت دلالت دارد بر تبعیض تکلیف، و مخالف تعمیم آیات و روایات اسلامی است و ممکن است از مجعولات مغرضین و مخربین اسلام و غلاة باشد. باضافه مخالف است با روایت هفتم و نهم همین باب که ما به شماره ۱ و ۳ ذکر نمودیم، و چون روایت ۷ و ۹ موافق قرآن است باید پذیرفته شود. و بعلاوه از عطاء بن یسار روایت شده که گفت: رَأَيْتُ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) يَجْلِسُونَ فِي الْمَسْجِدِ وَ هُمْ مُجْتَنِبُونَ إِذَا تَوَضَّأُوا وَضُوءَ الصَّلَاةِ (۵). و نیز از زید بن اسلم روایت شده که: كَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) يَتَحَدَّثُونَ فِي الْمَسْجِدِ وَ هُمْ عَلَى غَيْرِ وَضُوءٍ وَ كَانَ الرَّجُلُ يَكُونُ جُنُبًا فَيَتَوَضَّأُ ثُمَّ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ فَيَتَحَدَّثُ (۶).

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): سِتَّةٌ كَرِهَهَا اللَّهُ لِي فَكَرِهْتُهَا

(۱)	وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۸۶
(۲)	وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۸۶
(۳)	وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۸۶
(۴)	وسائل الشيعة / ج ۱ / ص ۴۸۷
(۵)	نبيل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۸۸
(۶)	نبيل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۸۸

لِلْأَيْمَةِ مِنْ ذُرِّيَّتِي وَ لِيَكْرَهَهَا الْأَيْمَةُ لِاتِّبَاعِهِمْ: أَلْعَبْتُ فِي الصَّلَاةِ
وَ الْمَنْ بَعْدَ الصَّدَقَةِ، وَ التَّرَفُّ فِي الصَّوْمِ، وَ الضَّحْكُ بَيْنَ الْقُبُورِ
وَ التَّطَلُّعُ فِي الدَّوْرِ، وَ إِتْيَانُ الْمَسَاجِدِ جُنْبًا^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: شش چیز را خدا برای من مکروه داشت
و من برای امامان از ذریه خودم خوش ندارم و باید آن امامان
برای پیروان نشان مکروه داشته باشند: بازی کردن در نماز، و منت
گذاشتن پس از صدقه، و فحش دادن در حال روزه، و خندیدن میان
قبرها و مشرف شدن در خانه‌ها و جنب به مساجد رفتن.

نویسنده گوید: اولاً از این اخبار استفاده می‌شود که ورود و توقف جنب
در مسجد مکروه است نه حرام چنانچه عده‌ای فقها امروزه می‌گویند، و
ثانیاً حکم کراهت و یا حرمت باید از خدا باشد چه برای رسول خدا
(ص) و چه برای افراد امتش نه آنکه خدا چیزی را یعنی حکمی را
فقط برای رسولش بیاورد و رسول برای ذریه و یا امتش تعمیم
دهد. و بعلاوه خدا در قرآن فرموده: وَلَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَ
الْأَذَى^(۲) ولی در این روایات منت پس از صدقه را مکروه دانسته. این
روایات طبق مذاق شرع و عقل صحت ندارد.

۶- ج عَنْ عَائِشَةَ، عَنِ النَّبِيِّ (ص)، قَالَ: وَجَّهُوا هَذِهِ الْبُيُوتَ
عَنِ الْمَسْجِدِ فَإِنِّي لَا أَحِلُّ الْمَسْجِدَ لِحَائِضٍ وَ لِأَجْنَبٍ^(۳)

یعنی: عایشه از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: درب این
خانه‌ها را از مسجد بگردانید زیرا که من گوارا نمی‌گردانم دخول
در مسجد را برای حائض و جنب.

۷- إِنَّ مَيْمُونَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَضَعُ رَأْسَهُ
فِي جِجْرٍ إِحْدَانَا فَيَتْلُو الْقُرْآنَ وَ هِيَ حَائِضٌ وَ تَقُومُ إِحْدَانَا بِالْخُمْرَةِ
إِلَى الْمَسْجِدِ فَتَبْسُطُهَا وَ هِيَ حَائِضٌ^(۴)

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۴۸۸.

(۲) قرآن / سوره بقره / آیه: ۲۶۴.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۱.

(۴) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۱۴۷.

یعنی: بدرستی که میمونه گفت رسول خدا (ص) سوش را در کنار یکی از ما می گذاشت و تلاوت قرآن می کرد در حالیکه آن زن حائض بود یکی از ما بر می خاست و سجاده را به مسجد می برد و پهن می کرد در حالیکه حیض بود .

مؤلف گوید آنچه از احادیث این باب استفاده می شود آنستکه جنب و حائض مکروه است که در مسجد بنشینند و توقف کنند .

۶- باب کراهة قراءة القرآن للجنب والحائض

۱- ج عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: لَا تَقْرَأُ الْحَائِضُ وَلَا الْجَنْبُ شَيْئًا مِنَ الْقُرْآنِ (۱)

یعنی: ابن عمر روایت کرده از رسول خدا (ص) که فرمود: جنب و حائض چیزی از قرآن نخوانند .

۲- عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: لَا يَقْرَأُ الْحَائِضُ وَلَا النَّفْسَاءُ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا (۲)

یعنی: از جابر روایت شده که پیغمبر (ص) فرمود: حائض و نساء از قرآن چیزی نخوانند .

۳- ج عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يُقْرِئُنَا الْقُرْآنَ عَلَى كُلِّ حَالٍ مَا كُنَّا يَكُنُّ جُنُبًا (۳)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که فرمود: عادت رسول خدا (ص) این بود که بر هر حالی برای ما قرآن قرائت می کرد (و تعلیم مینمود) مادامیکه جنب نبود . (این روایت با کمی اختلاف در کتاب مستدرک نیز ذکر شده (۴))

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۱
(۲) نیل الأوطار / ج ۱ / ص ۲۸۵
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۶
(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۶۸

۶۶- باب الاستنار عند الغسل

۱- م عن اسماعيل بن أمية قال: ذهب عبد الرحمن بن عوف و أبو بكر أو خالد بن الوليد إلى غدير بظا هـر الحرة فَاغْتَسَلَا فَرَجَعَا ، فَأَخْبَرَ النَّبِيَّ (ص) عَنْ مَخْرَجِهِمَا ، حَتَّى أَخْبَرَا عَنْ اغْتِسَالِهِمَا قَالَ: فَكَيْفَ فَعَلْتُمَا؟ قَالَ سَتَرْتُ عَلَيْهِ حَتَّى إِذَا اغْتَسَلَ سَتَرَ عَلَيَّ حَتَّى اغْتَسَلْتُ ، قَالَ: لَوْ فَعَلْتُمَا غَيْرَ ذَلِكَ لَأَوْجَعْتُكُمَا ضَرْبًا (۱)!

یعنی: اسماعیل بن امیه روایت کرده که عبدالرحمن بن عوف و ابوبکر ویا خالد بن ولید به سوی غدیری (گودال آبی) که بیرون مدینه بود رفتند و غسل کردند و برگشتند و پیغمبر (ص) را خبر کردند که برای غسل خارج شده بودند، پیغمبر (ص) فرمود: چه کار کردید؟ گفتند هر یکی از ما ستری بردیگری گرفت و او غسل کرد فرمود: اگر غیر از این کرده بودید شما را با زدن بدرد می آوردم.

۲- م عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: لَمَّا كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَأْتِي الْخُدَيْبِيَّةَ وَ عَلَيْهِ ثَوْبٌ مُسْتَوْرٌ عَلَيْهِ هَبَّتِ الرِّيحُ فَكَشَفَتْ الثَّوْبَ عَنْهُ فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ يُغْتَسِلُ عُرْيَانًا يَا بُرَّازَ ، فَتَغَيَّظَ النَّبِيُّ (ص) وَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ! اتَّقُوا اللَّهَ وَ اسْتَحْيُوا مِنَ الْكِرَامِ ، فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَاتْفَارِقُكُمْ إِلَّا عِنْدَ إِحْدَى ثَلَاثٍ: إِذَا كَانَ الرَّجُلُ يُجَامِعُ امْرَأَتَهُ ، وَإِذَا كَانَ فِي الْخَلَاءِ ، وَنَسِيَتِ السَّائِلَةَ ، قَالَ النَّبِيُّ (ص): فَإِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَوَارَ بِالْإِغْتِسَالِ إِلَى جِدَارٍ ، أَوْ إِلَى جَنْبِ بَعِيرٍ ، أَوْ يَسْتُرَ عَلَيْهِ آخُوهُ (۲)!

یعنی: مجاهد روایت کرده که زمانی که پیغمبر (ص) در خدیبیه بود، بادی وزید و پرده ای که رسول خدا (ص) در آن بود بالا رفت ناگاه دید مردی برهنه غسل می کند، پیغمبر (ص) غضب کرد و فرمود: ای مردم از خدا بترسید و از ملائکه حیا کنید زیرا ملائکه از شما مفارقت نمی کنند مگر در سه موقع: هرگاه مردی با زن خود مجامعت

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۵

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۶

کند و هرگاه در بیت‌الخلا برود و سومی آنرا را وی فراموش کرد پیغمبر (ص) فرمود: هرگاه یکی از شما غسل کند باید پنهان به غسل پردازد به سوی دیواری و یا پهلوی شتری و یا برادر او با ساتری او را مستور کند.

۳- م عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) رَأَى قَوْمًا يَغْتَسِلُونَ فِي النَّهْرِ عُرَاءَ لَيْسَ عَلَيْهِمْ أُرٌّ، فَوَقَّفَ فَنَادَى يَا عَلِيُّ صَوِّتْ، فَقَالَ: «مَا لَكُمْ لِاتْرَجُونَ لِيهِ وَقَارًا» (۱).

یعنی: علی بن ابی طالب روایت کرده که پیغمبر (ص) دید قومی در نهر برهنه غسل می‌کنند و لنگی بر ایشان نیست، پس ایستاد و با صدای بلند فرمود: «مَا لَكُمْ لِاتْرَجُونَ لِيهِ وَقَارًا» (۲)

۴- م عَنْ عَامِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) اسْتَأْجَرَ رَجُلًا فَرَأَهُ يَغْتَسِلُ عُرْيَانًا بِالْبَرَّازِ عِنْدَ حَرَبَةٍ، فَقَالَ لَهُ: خُذْ إِجَارَتَكَ وَادْهَبْ عَنَّا (۳).

یعنی: عامر روایت کرده که شنیدم پیغمبر (ص) مردی را اجیر کرد پس دید او برهنه غسل می‌کند نزد خرابه‌ای، فرمود: مال الاجاره خود را بگیر و از نزد ما برو.

۵- حَدَّثَنِي أَبُو السَّمْحِ، قَالَ: كُنْتُ أَخْدُمُ النَّبِيَّ (ص) فَكَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَغْتَسِلَ، قَالَ: «وَلَيْنِي» فَأَوْلَّيْتُهُ قَفَايَ، وَاسْتُرُّ الثَّوْبَ فَأَسْتُرُهُ بِهِ (۴).

یعنی: از ابوالسّمح روایت شده که گفت: من خدمت رسول خدا (ص) می‌کردم، پس چون می‌خواست غسل کند، فرمود: پشت کن و روبه گردان (برای آنکه آنحضرت را نبیند) پس من از او روگردانیدم، و پارچه‌ای را پهن می‌کردم و او را به آن مستور می‌کردم.

۶- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص):

- (۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۶.
 (۲) قرآن / سورة نوح / آیه: ۱۳.
 (۳) المصنف / ج ۱ / ص ۲۸۹.
 (۴) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۰۱.

لَا يَغْتَسِلَنَّ أَحَدُكُمْ بِأَرْضِ فَلَاةٍ ، وَ لَأَفْوَقَ سَطْحٍ لَأَيُّوَارِيهِ ، فَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَرِي ، فَإِنَّهُ يَرِي^(۱)!

یعنی: از عبداللہ بن مسعود روایت است کہ گفت: رسول خدا (ص) فرمود: یکی از شما بہ زمین بیابان و بالای بامی کہ اورا مستور نمی کند غسل نکند، اگر او نمی بیند بد رستیکہ او دیدہ می شود.

۷- عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : مَا نَظَرْتُ ، أَوْ مَا رَأَيْتُ فَرَجَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) قَطُّ^(۲)!

یعنی: از عایشہ روایت شدہ کہ گفت: هیچ گاہ نظر نکردم و یا هرگز ندیدم عورت رسول خدا (ص) را.

۶۷- بَابُ الْوُضُوءِ بَعْدَ الْغُسْلِ

۱- عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لَأَيُّوَضًا وَ بَعْدَ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ^(۳)

یعنی: از عایشہ روایت شدہ کہ گفت: رسول خدا (ص) پس از غسل جنابت وضو نمی گرفت. و در روایتی: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لَأَيُّوَضًا بَعْدَ الْغُسْلِ^(۴)

۲- عَنْ عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَغْتَسِلُ وَ يُمَلِّي الرَّكْعَتَيْنِ وَ صَلَاةَ الْغَدَاةِ وَ لِأَرَاهُ يُحَدِّثُ وَضُوءًا بَعْدَ الْغُسْلِ^(۵)

یعنی: از عایشہ روایت شدہ کہ گفت: رسول خدا (ص) غسل می کرد و دو رکعت نماز و نماز صبح می خواند و اورا نمی دیدم کہ پس از غسل وضوی جدیدی بیاید.

-
- (۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۰۱
 (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۷
 (۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۱۹۱
 (۴) سنن النسائي / ج ۱ / ص ۱۳۷
 (۵) سنن أبي داود / ج ۱ / ص ۶۵

۶۸- باب استحباب الغسل علی الکافر اذا اسلم

۱- ج عَنْ قَيْسِ بْنِ عَاصِمٍ أَنَّهُ اسْلَمَ فَأَمَرَهُ النَّبِيُّ (ص) أَنْ يَغْتَسِلَ بِمَاءٍ وَ سُدْرٍ^(۱)

یعنی: از قیس بن عاصم روایت است که اسلام آورد، پس رسول خدا (ص) او را امر کرد که با آب و سدر غسل و شست و شو کند.

۲- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ ثَمَامَةَ اسْلَمَ فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): اذْهَبُوا بِهِ إِلَى حَاطِطِ بَنِي قُلَافٍ فَمُرُوهُ أَنْ يَغْتَسِلَ^(۲)

یعنی: از ابی هریره روایت شده که: ثمامه اسلام آورد، پس پیغمبر (ص) فرمود: او را ببرید در زیر دیوار فلان طائفه و او را امر کنید که غسل کند.

۳- عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: أَنَّ ثَمَامَةَ ابْنَ إِثَالِ الْحَنْفِيِّ انْطَلَقَ إِلَى نَجْلِ قَرِيبٍ مِنَ الْمَسْجِدِ فَأَغْتَسَلَ ثُمَّ دَخَلَ الْمَسْجِدَ فَقَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، يَا مُحَمَّدُ وَاللَّهِ مَا كَانَ عَلَيَّ مِنَ الْأَرْضِ وَجْهُ أَبْغَضَ إِلَيَّ مِنْ وَجْهِكَ فَقَدْ أَصْبَحَ وَجْهَكَ أَحَبَّ الْوُجُوهِ كُلِّهَا إِلَيَّ وَإِنَّ خَيْلِكَ أَخَذَتْنِي وَ أَنَا أُرِيدُ الْعُمْرَةَ فَمَاذَا تَرَى فَبَشَّرَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَأَمَرَهُ أَنْ يَغْتَمِرَ مَخْتَصِرًا^(۳)

یعنی: از سعید بن ابی سعید روایت شده که شنید ابوهریره می گوید که ثمامه بن اثال حنفی به طرف آب کمی که نزدیک مسجد بود رفت و غسل کرد و داخل مسجد شد و شهادتین را بر زبان جاری کرد، سپس گفت یا محمد به خدا قسم صورتی بر روی زمین مبعوض تر از صورت تو نزد من نبود، و صبح کرد صورت تو در حالیکه محبوبترین تمام صورتها نزد من است، و بدرستی که لشکرتو مرا گرفتند و من اراده عمره دارم، پس رأی شما چیست؟ پس رسول خدا (ص) او را بشارت داد و او را امر کرد که عمره کند.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۱ و المصنف / ج ۱۰ / ص ۳۱۸ / ج ۶ / ص ۹

(۲) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۸۲ و المصنف / ج ۱۰ / ص ۳۱۸

(۳) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۱۰۹ و ۱۱۰

۶۹- باب غسل المغمی علیه اذا افاق

۱- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: ثَقُلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَقَالَ: صَلَّى النَّاسُ؟ فَقُلْنَا: لَا، هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: صَعَوْا لِي مَاءٌ فِي الْمِخْضَبِ، فَفَعَلْنَا، فَأُغْتَسَلَ، ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنْوَأَ فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَفَاقَ، فَقَالَ: أَصَلَى النَّاسُ؟ فَقُلْنَا: لَا، هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ: صَعَوْا لِي مَاءٌ فِي الْمِخْضَبِ، فَفَعَلْنَا، فَأُغْتَسَلَ ثُمَّ ذَهَبَ لِيَنْوَأَ فَأُغْمِيَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَفَاقَ، فَقَالَ: أَصَلَى النَّاسُ؟ فَقُلْنَا: لَا، هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَتْ: وَالنَّاسُ عَكُوفٌ فِي الْمَسْجِدِ يَنْتَظِرُونَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) الْعِشَاءَ، فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِلَى أَبِي بَكْرٍ أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَجُلًا رَقِيقًا فَقَالَ يَا عُمَرُ صَلِّ بِالنَّاسِ. فَقَالَ: أَنْتَ أَحَقُّ بِذَلِكَ. فَصَلَّى بِهِمْ أَبُو بَكْرٍ تِلْكَ الْأَيَّامَ. ثُمَّ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) وَجَدَ حَقَّةً فَخَرَجَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا الْعَبَّاسُ لِصَلَاةِ الظُّهْرِ، فَلَمَّا رَأَاهُ أَبُو بَكْرٍ ذَهَبَ لِيَتَأَخَّرَ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ أَنْ لَا تَتَأَخَّرَ، وَأَمَرَهُمَا فَاجْلِسَا هُ إِلَى جَنْبِهِ، فَجَعَلَ أَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي قَائِمًا وَرَسُولُ اللَّهِ (ص) يُصَلِّي قَاعِدًا^(۱)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) سنگین شد، پس فرمود: آیا مردم نماز کرده اند؟ گفتیم: نه منتظر شما می‌اند یا رسول الله، فرمود: برایم آب در پشت بگذارید، پس انجام دادیم، پس غسل کرد، سپس رفت که برخیزد پس بیهوشی بر او عارض شد، سپس بیهوش آمد، پس فرمود: آیا مردم نماز کرده اند؟ گفتیم: نه، منتظر شما می‌اند یا رسول الله، پس فرمود: آبی برای من در پشت بگذارید، پس گذاشتیم سپس غسل کرد، سپس رفت که برخیزد بیهوش شد سپس به هوش آمد و فرمود: آیا مردم نماز خوانده اند؟ گفتیم نه منتظر شما می‌اند ای رسول خدا، عایشه گفت: و مردم در مسجد توقف داشتند و منتظر رسول خدا (ص) بودند برای نماز عشاء، پس

(۱) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۶ / ص ۲۵۱.

رسول خدا (ص) فرستاد به سوی ابابکر که با مردم نماز بخواند، و ابوبکر مرد نازک دل بود و به عمر گفت با مردم نماز بخوان، عمر گفت تو سزاوارتری به این، پس ابوبکر آن روزها را با مردم نماز خواند. سپس رسول خدا (ص) بیماریش سبک شد و در میان دو مرد که یکی از ایشان عباس بود برای نماز ظهر بیرون آمد، پس چون ابوبکر او را دید رفت که عقب برود، رسول خدا (ص) به او اشاره کرد که عقب مرو، و به آن دو مرد اشاره کرد و امر کرد که او را در کنار ابوبکر بنشانند، پس ابوبکر ایستاده نماز خواند و رسول خدا (ص) نشسته.

ابواب الحيض والاستحاضه

قال الله تعالى: وَ يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَزِلُوا
النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَ لَاتَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأَتْوهُنَّ
مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ (١)

°°

٧٠- باب المستحاضه ترجع لعادتها او تعمل القوى حياضاً،

ووجوب الغسل من الحيض

١- ش رَأَى فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِي حَبِيشٍ أَتَتْ النَّبِيَّ (ص) فَقَالَتْ :
رَأَيْتِي أَسْتَحَاضُ وَ لَا أَطْهَرُ ، فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ (ص) : لَيْسَ ذَلِكَ بِحَيْضٍ ، إِنَّمَا
هُوَ عَرَقٌ فَإِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةَ فَدَعِيَ الصَّلَاةَ ، وَإِذَا أَذْبَرَتْ فَأَغْتَسِلِي
عَنْكَ الدَّمَ وَ مَلِي ، وَ كَانَتْ تَسْتَسَلُّ فِي وَقْتِ كُلِّ صَلَاةٍ (٢) . وَقَالَ النَّبِيُّ
(ص) : إِنَّ دَمَ الْحَيْضِ أَسْوَدٌ يُعْرَفُ (٣) وَ فِي رِوَايَةٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص)
قَالَ لَهَا : تَدْعُ الصَّلَاةَ قَدَرًا أَقْرَأُهَا أَوْ قَدَرًا حَيْضُهَا (٤)

يعنى: فاطمه بنت ابى حبيش حضور رسول خدا (ص) آمد و گفت من
مستحاضه مى شوم و پاك نمى گردم؟ فرمود: اين حيض نيست همانا
اين (پارگى) رگاست: پس چون حيض آمد نماز را رهاكن و چون پشت كرد
خون را از خود بشوى و نمازكن. و آن زن غسل مى كرد در وقت هر
نمازى . و پيغمبر (ص) فرمود كه: خون حيض سياه است شناخته
مى شود. و در روايتى رسول خدا (ص) به او فرمود: نماز را به قدر
ايام حيضت رهاكن.

توضيح: اين حديث كه در كتب عامه نيز با اندك اختلاف لفظى ذكر شده
دلالت دارد كه مستحاضه چنانچه صاحب عادت است بايد به عادت خود

(١) قرآن / سوره بقره / آيه ٢٢٢ .

(٢) وسائل الشيعه / ج ٢ / ص ٥٢٨ .

(٣) وسائل الشيعه / ج ٢ / ص ٥٣٩ .

(٤) وسائل الشيعه / ج ٢ / ص ٥٤٢ .

رجوع نماید. ضمناً در این حدیث نیامده که پیغمبر (ص) برای هر نماز امر به غسل نموده باشد، بلکه چنانکه در حدیث ذکر شده خود سائل هنگام هر نماز غسل مینموده از جهت استحباب چنانکه خواهد آمد.

۲- ش قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (ع): سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الْمَرْأَةِ تَسْتَحَاضُ؟ قَالَتْ: مَا مَرَّهَا أَنْ تَمُكَّتْ أَيَّامَ حَيْضِهَا لِاتَّصَلَى فِيهَا ثُمَّ تَغْتَسِلُ (۱) .
یعنی: امام باقر (ع) فرمود: از رسول خدا (ص) از زنی سؤال شد که استحاضه می‌شود؟ رسول خدا (ص) او را امر کرد که ایام حیض درنگ کند و در آن ایام نماز نخواند سپس غسل کند.

۳- ج عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَبِي حَبِيشٍ سَأَلَتِ النَّبِيَّ (ص) فَقَالَتْ: يَا نَبِيَّ اسْتَحَاضُ فَلَا أَطْهَرُ أَفَادْعُ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ: لَا، إِنَّ ذَلِكَ عَرَقٌ وَ لَيْسَ بِالْحَيْضَةِ وَلَكِنْ دَعِيَ الصَّلَاةَ قَدَرُ الْأَيَّامِ الَّتِي كُنْتَ تَحِيضِينَ فِيهَا ثُمَّ اغْتَسَلِي وَصَلِّي. وَ فِي رِوَايَةٍ إِذَا أَقْبَلَتِ الْحَيْضَةَ فَدَعِيَ الصَّلَاةَ وَإِذَا أَدْبَرَتْ فَاغْتَسَلِي عَنْكَ الدَّمُ وَصَلِّي. وَ فِي رِوَايَةٍ التِّرْمِذِيُّ: وَ تَوَضَّئِي لِكُلِّ صَلَاةٍ حَتَّى يَجِيءَ ذَلِكَ الْوَقْتُ (۲) .
یعنی: روایت شده از عایشه که فاطمه بنت ابی حبیش از رسول خدا (ص) سؤال کرد و گفت من مستحاضه می‌شوم و پاک نمی‌گردم آیا نماز را ترک کنم؟ فرمود: نه بدرستی که این (پا رگی) رگی است و حیض نیست ولیکن بقدر ایامی که عادتاً حیض می‌شود نماز را ترک کن، سپس غسل کن و نماز بخوان. و در روایت دیگر فرمود: چون حیض آمد نماز را ترک کن و چون رفت خون را از خودت بشوی و نماز کن، و در روایت ترمذی فرمود: برای هر نمازی وضو بگیر تا آن وقت (یعنی ایام حیض) بیاید.

۴- عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ (ص): أَنَّ امْرَأَةً كَانَتْ تَهْرَاقُ الدَّمَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَاسْتَفْتَتْ لَهَا أُمُّ سَلَمَةَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَقَالَ: لِيَنْظُرْ عِدَّةَ اللَّيَالِي وَالْأَيَّامِ الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُهُنَّ مِنَ الشَّهْرِ قَبْلَ أَنْ يُمْسِبَهَا الَّذِي أَصَابَهَا فَلْيَتَرَكِ الصَّلَاةَ قَدَرُ ذَلِكَ مِنَ الشَّهْرِ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۵۴۳

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۲

فَإِذَا حَلَفَتْ فَلْتَغْتَسِلْ ثُمَّ لَتَسْتُفِرْ بِثَوْبٍ ثُمَّ لَتَمَلِّ (۱)

یعنی: امّ سلمه همسر پیغمبر (ص) روایت کرده که در زمان رسول خدا (ص) زنی خونریزی کرد، پس امّ سلمه برای او از رسول خدا (ص) فتوی خواست؟ رسول خدا (ص) فرمود: باید به عدد روزها و شبهای که از ماه حیض می‌شده بنگرد پیش از آنکه به استحاضه گرفتار شود پس به اندازه همان ایام، از ماه نماز را ترک کند، پس چون آنها گذشت غسل کند، و با پارچه‌ای خود را حفظ کند و نماز بخواند یعنی پارچه‌ای بر خود ببندد که در حال نماز از او خون نیاید. این روایت با اندک اختلاف در کتاب تاج و مصنف نیز ذکر شده است (۲). (از این حدیث استفاده می‌شود که غسل واجب فقط یک مرتبه و آنهم هنگام قطع خون حیض است.)

۵- عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ لِلْمَرْأَةِ الَّتِي كَانَتْ تَهْرُقُ الدَّمَ فَلْتَنْظُرْ عِدَّةَ الْآيَامِ وَاللَّيَالِي الَّتِي كَانَتْ تَحِيضُ قَبْلَ أَنْ يُصِيبَهَا الَّذِي أَصَابَهَا فَلْتَتْرِكِ الصَّلَاةَ بِقَدْرِ ذَلِكَ مِنَ الشَّهْرِ (۳)

یعنی: از پیغمبر (ص) روایت شده که فرمود به زنی که خونریزی داشت که باید در نظر داشته باشد شماره ایام و شبهاییکه حیض می‌شده پیش از آنکه مبتلا به استحاضه شود پس نماز را به قدر همان ایام حیض در ماه ترک کند.

۶- ج عَنِ فَاطِمَةَ بِنْتِ أَبِي حَبِيبٍ أَنَّهَا قَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أُسْتَحَاضُ ، فَقَالَ لَهَا : إِذَا كَانَ دَمُ الْحَيْضِ فَإِنَّهُ دَمٌ أَسْوَدٌ يَعْرِفُ فَإِذَا كَانَ ذَلِكَ فَأَمْسِكِي عَنِ الصَّلَاةِ فَإِذَا كَانَ الْآخِرُ فَتَوَضَّئِي وَصَلِّي فَإِنَّمَا هُوَ عَرَقٌ (۴)

یعنی: از فاطمه بنت ابی‌حبیب روایت شده که گفت: گفتم ای رسول خدا من مستحاضه می‌شوم؟ فرمود: وقتی که خون حیض باشد که آن سیاه و شناخته شده است در چنین وقتی از نماز خودداری کن و در وقت دیگر

(۱) سنن ابی‌داود / ج ۱ / ص ۷۱.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۶ والمصنف / ج ۱ / ص ۳۰۹.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۷۲.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۶ و ۱۲۳.

که خون دیگری است وضوبگیر، و نماز بخوان که آن (پا رگی) رگی است. (این روایت با اندک اختلاف در کتاب مصنف نیز ذکر شده است) (۱)

توضیح: از این حدیث استفاده می‌شود که خون حیض را زنان می‌شناسند و اگر کلمه: یعرف را به کسر راء بخوانیم یعنی خون حیض دارای بوئی است که بوسیله آن بو خود را می‌شناساند. در این حدیث تصریح شده که خون حیض از خون استحاضه تمیز داده می‌شود. و نیز از این حدیث و مانند آن استفاده می‌شود که خون استحاضه حکم حدث اصغرا دارد که مستحاضه باید برای هر نماز وضو بگیرد و غسل واجب نیست چنانکه فقهای اسلام بجز امامیه بر این عقیده اند که هیچگاه برای مستحاضه جز یکبار غسل هنگام قطع خون حیض، غسل دیگری واجب نیست. و اما احادیثی که در آنها به بیش از یکبار غسل امر شده که خواهد آمد اولاً بسیاری از فقها حکم به ضعف آن احادیث نموده اند. و ثانیاً آن احادیث معارض است با اخباری که حکم به صحت آنها شده و در آنها رسول خدا (ص) تصریح فرموده که برای مستحاضه یکبار غسل هنگام قطع خون حیض کافی است. بخصوص که تعدد غسل تکلیف شاقی است که خدا آنرا نخواسته. مؤلف گوید چنانکه فقهاء نیز گفته اند می‌توان احادیثی را که در آنها امر به غسل زیادتر از یکبار شده حمل بر استحباب نمود و بین احادیث را جمع نمود. بنا بر این مستحاضه از طریق شناختن خون و یا از طریق عادت خود باید پس از قطع خون حیض یکبار غسل کند و برای هر نماز یک وضوبگیرد. و اگر هم از طریق عادت و هم از طریق شناختن خون یعنی بطور مجموع تشخیص دهد که خون حیض او قطع شده بهتر است.

۷- م عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ أَنَّهَا اسْتَحِيضَتْ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَجَلَ حَيْضَتِهَا سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةَ (۲)

یعنی: ام حبیبه روایت کرده که حیض شد پس رسول خدا (ص) مدت حیض او را شش روز و یا هفت روز قرار داد.

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۳۰۳.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۹۹.

۸- م عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ بِنْتِ جَحْشٍ، قَالَ: أُسْتَحِضْتُ سَبْعَ سِنِينَ فَاشْكَيْتُ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص)، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): لَيْسَتْ بِتِلْكَ بِحَيْضَةٍ، وَلَكِنَّهُ عَرْفٌ فَأَعْتَسِلِي، فَكَأَنْتِ تَغْتَسِلُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، وَكَأَنْتِ تَغْتَسِلُ فِي الْمِرْكَنِ فَتَرَى الدَّمَ فِي الْمِرْكَنِ (۱)

یعنی: ام حبیبه بنت جحش روایت کرده که هفت سال حیض شدم و شکایت به رسول خدا (ص) کردم فرمود: این حیض نیست ولیکن رگی است، پس غسل کن. پس او وقت هر نمازی غسل می کرد و در وانی که غسل می کرد خون می دید. (در این حدیث نیامده که رسول خدا (ص) ام حبیبه را برای هر نماز امر به غسل کرده باشد بلکه خود او چنین می کرده).

۹- م عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَقَالَتْ: رَأَيْتِي أُسْتَحِضْتُ فِي غَيْرِ قُرْبِي، قَالَ: فَأَحْتَشِي كُرْسُفًا فَإِنْ يَعُدُّ فَأَحْتَشِي كُرْسُفًا وَ صُومِي وَ صَلِّي وَأَقْضِي مَا عَلَيْكَ (۲)

یعنی: از ابی جعفر روایت شده که گفت: زنی خدمت پیغمبر (ص) آمد و گفت من استحاضه شدم در غیر حیض؟ فرمود: پنبه بگذار، پس اگر عود کرد باز پنبه بگذار و نماز بخوان و روزه بگیر و آنچه بر تو است انجام بده.

۱۰- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِلَّتِي تَعْرِفُ أَيَّامَهَا: دَعِي لَصَلَاةِ أَيَّامٍ أَقْرَأِيكَ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) به زنی که ایام حیض او معلوم بود و می دانست فرمود: نماز را در روزهای حیضت رها کن.

۷۱- باب المستحاضة تتحیض غالب الحيض او

تجمع بین الصلاتین بعد الغسل اذا لم تميز

۱- م وَجَّعَ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ طَلْحَةَ عَنْ أُمِّهِ ابْنَةَ جَحْشٍ، قَالَتْ: كُنْتُ أُسْتَحِضُ حَيْضَةً كَثِيرَةً طَوِيلَةً، قَالَتْ: فَجِئْتُ النَّبِيَّ (ص) أَسْتَفْتِيهِ

- (۱) المصنف / ج ۲ / ص ۳۰۳.
 (۲) المصنف / ج ۱ / ص ۳۱۱.
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۵۴۶.

وَ أَخْبِرَهُ، فَوَجَدْتَهُ فِي بَيْتِ أُخْتِي زَيْنَبَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ لِي إِلَيْكَ حَاجَةً، قَالَ: مَا هِيَ؟ قُلْتُ: ابْنِي لَأَسْتَحِي بِهٖ، قَالَ: وَمَا هِيَ أَى هِنَاهُ! قَالَتْ، قُلْتُ: رَأَيْتِي أُسْتَحِضُ حَيْضَةً طَوِيلَةً كَبِيرَةً قَدْ مَنَعْتَنِي الصَّلَاةَ وَ الصَّوْمَ، فَمَا تَرَى فِيهَا؟ قَالَ: أَنْعَتُ لَكَ الْكُرْسُفَ فَإِنَّهُ يَذْهَبُ الدَّمَّ، قَالَتْ قُلْتُ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، قَالَ: فَتَلَجِّمِي، قُلْتُ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، قَالَ: فَاتَّخِذِي ثَوْبًا، قُلْتُ: هُوَ أَكْثَرُ مِنْ ذَلِكَ، إِنَّمَا يَبْجُ ثَجًا، قَالَ: سَأَمُرُّكَ بِأَمْرَيْنِ بَايَهُمَا فَعَلْتِ فَقَدْ أَجَزَاكَ اللَّهُ مِنَ الْآخِرِ، فَإِنْ قَوَيْتِ عَلَيْهِمَا فَأَنْتِ أَعْلَمُ وَ قَالَ: إِنَّمَا هَذِهِ رَكُضَةٌ مِنْ رَكُضَاتِ الشَّيْطَانِ، قَالَ فَتَحِيضِي سِتَّةَ أَيَّامٍ أَوْ سَبْعَةَ فِي عِلْمِ اللَّهِ، ثُمَّ اغْتَسَلِي حَتَّى إِذَا رَأَيْتِ أَنَّكَ قَدْ طَهَرْتِ وَ اسْتَيْقَنْتِ فَصَلِّي أَرْبَعَةَ وَ عَشْرِينَ لَيْلَةً وَ أَيَّامَهَا، وَصَوْمِي فَإِنَّ ذَلِكَ يُجْزئُكَ، وَ كَذَلِكَ فَافْعَلِي فِي كُلِّ شَهْرٍ كَمَا تَحِيضُ النِّسَاءُ وَ يَطْهَرْنَ لِمِيقَاتِ حَيْضِهِنَّ وَ طَهْرِهِنَّ، وَ إِنْ قَوَيْتِ عَلَيَّ أَنْ تُؤَخِّرِي الظُّهْرَ وَ تُعَجِّلِي الْعَصْرَ فَتَغْتَسَلِي لَهُمَا جَمِيعًا، ثُمَّ تُؤَخِّرِي الْمَغْرِبَ وَ تُعَجِّلِي الْعِشَاءَ فَتَغْتَسَلِي لَهُمَا وَ تَجْمَعِينَ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ، وَ تَغْتَسَلِينَ مَعَ الْفَجْرِ ثُمَّ تُصَلِّيْنَ، وَ كَذَلِكَ فَافْعَلِي وَ صَوْمِي إِنْ قَوَيْتِ عَلَيَّ ذَلِكَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): وَ هَذَا أَعْجَبُ الْأَمْرَيْنِ الَّتِي (۱)

یعنی: روایت کرده عمران بن طلحه از مادرش حمّنه بنت جحش که گفت: من حیض می‌شدم حیض بسیار طولانی، گفت پس آدمم خدمت پیغمبر (ص) که فتوی بخوام و اخبار کنم، پس دیدم آنحضرت در خانه زینب است، گفتم: ای رسول خدا (ص) حاجتی دارم؟ فرمود: چه باشد؟ گفتم: خجالت می‌کشم، فرمود: بگو، گفتم: من حیض می‌شوم حیض بسیار طولانی بزرگ که مانع نماز و روزه من شده شما چه رأیی می‌دهید؟ فرمود: برای تو وصف می‌کنم پنبه را که خون را می‌برد، گفت گفتم: آن بیشتر از این است، فرمود: لجامش کن، گفتم: بیش از آن است، فرمود: جامه‌ای بگیر، گفتم: بیش از این است، همانا جاری می‌شود جاری شدنی، فرمود: تورا امر می‌کنم

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۳۰۶ و ۳۰۷ - والتاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۳ و ۱۲۴ و ۱۲۵

به دو چیز به هر کدام عمل کنی تورا کافی است از دیگری، اگر می‌توانی به هر دو عمل کنی خود بهتر می‌دانی؛ و فرمود: همانا این جریان است شیطانی، پس فرمود: شش روز را حیض قرار بده و یا هفت روز، پس غسل کن تا چون پاکی و پاکیزگی خود را دیدی بیست و چهار روز شبانه روز نماز بخوان و روزه بگیر، همین تورا کافی است، و در هر ماه چنین عمل کن چنانکه زنان حیض می‌شوند و پاک می‌گردند به وقت حیض و طهر خودشان، و اگر می‌توانی ظهر را عقب بیندازی و عصر را زودتر بخوانی (یعنی هر دو را با هم بخوان) و برای هر دو غسل نمائی، سپس مغرب را عقب بیندازی و به نماز عشاء عجله کنی پس برای دو نماز غسل کنی و دو نماز را با هم بخوانی، و با نماز صبح غسل می‌کنی و نماز می‌خوانی، و این چنین نماز کن و روزه بگیر اگر بر چنین کاری قدرت داری، رسول خدا (ص) فرمود: این بهترین دو امر است نزد من.

توضیح: این حدیث حمل می‌شود بر زنی که عادت خود را نشناسد و نیز نتواند خون حیض را از خون استحاضه تمیز دهد. و در این حدیث رسول خدا (ص) فرموده اگر می‌توانی جمع بین دو نماز کن و غسل نماز و این قرینه است که این کار مستحب است و بعلاوه فرموده: هر کدام را عمل کنی تورا کافی است. بنابراین از این حدیث می‌توان استفاده نمود که غسل برای هر نماز واجب نیست بلکه کافی است که یک غسل برای تمام شدن حیض خود انجام داد. این حدیث به طور ناقص در کتاب وسائل نیز ذکر شده^(۱).

۲- عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ سَهْلَةَ بِنْتَ سَهْلٍ اسْتَحْيِضَتْ فَأَتَتْ النَّبِيَّ (ص) فَأَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ، فَلَمَّا جَهَّذَهَا ذَلِكَ أَمَرَهَا أَنْ تَجْمَعَ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ بِغُسْلٍ، وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِغُسْلٍ، وَتَغْتَسِلَ لِلصُّبْحِ^(۲).

یعنی: از عایشه روایت شده که سهله بنت سهیل استحاضه شد پس خدمت پیغمبر (ص) آمد، پس رسول خدا (ص) او را امر کرد که برای هر نماز

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۵۴۷.

(۲) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۷۹.

غسل کند، پس چون این کار به او فشار آورد، آنحضرت او را امر کرد بین ظهر و عصر به یک غسل و مغرب و عشا را با یک غسل جمع کند و برای نماز صبح غسل کند.

۳- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ : أُسْتَحِيضَتْ زَيْنَبُ بِنْتُ جَحْشٍ فَقَالَ لَهَا النَّبِيُّ (ص) : اُغْتَسِلِي لِكُلِّ صَلَاةٍ (۱)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: زینب دختر جحش استحاضه شد پس پیغمبر (ص) برای او فرمود که: برای هر نماز غسل نما.

۴- م عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ : أَنَّهَا كَانَتْ تَهْرَاقُ الدَّمَاءَ وَ أَنَّهَا كَانَتْ سَأَلَتِ النَّبِيَّ (ص) فَأَمَرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ (۲)

یعنی: ام سلمه روایت کرده که از او خونریزی می‌شد و او از پیغمبر (ص) سؤال کرد، حضرت او را امر کرد که وقت هر نمازی غسل کند.

۵- م عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّ امْرَأَةً مِنَ الْمُسْلِمِينَ اسْتَحِيضَتْ ، فَسَأَلَتِ النَّبِيَّ (ص) أَوْ سُئِلَ عَنْهَا ، فَقَالَ : إِنَّمَا هُوَ عَرْفٌ ، تَتْرُكُ الصَّلَاةَ قَدْرَ حَيْضَتِهَا ، ثُمَّ تَجْمَعُ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ يَغْتَسِلُ وَاحِدًا ، وَ الْمَغْرِبَ وَ الْعِشَاءَ يَغْتَسِلُ وَاحِدًا ، وَ تَغْتَسِلُ لِلصُّبْحِ غُسْلًا (۳)

یعنی: عبدالرحمن بن قاسم از پدرش روایت کرده که زنی از مسلمین حیض شد پس از پیغمبر (ص) سؤال کرد و یا از پیغمبر (ص) از آن سؤال شد؟ فرمود: آن رگی است نماز را ترک کند بقدر حیض خود، سپس نماز ظهر و عصر را جمع کند به یک غسل و مغرب و عشاء را با یک غسل، و غسلی برای نماز صبح کند.

از این احادیث استفاده می‌شود که مستحاضه باید برای هر نماز غسل کند چنانکه امامیه می‌گویند.

۶- عَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ فِي الْمَسْتَحِضَةِ تَدْعُ الصَّلَاةَ أَيَّامَ أَقْرَانِهَا ثُمَّ تَغْتَسِلُ وَتَتَوَضَّأُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ وَ تَصُومُ وَتُصَلِّي (۴)

(۱) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۷۸
(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۳۰۷
(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۳۰۸
(۴) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۸۰

یعنی: از عدی بن ثابت از پدرش از جدش از رسول خدا (ص) روایت شده که درباره مستحاضه فرمود: نماز را در روزهای حیض خود رها می‌کند سپس غسل می‌کند و در وقت هر نماز وضو می‌گیرد و روزه می‌گیرد و نماز می‌خواند.

۷- عَنْ عَكْرَمَةَ أَنَّ أُمَّ حَبِيبَةَ بَيَّنَّتْ جَحْشَ اسْتِحْيَاضَتْ فَأَمَرَهَا النَّبِيُّ (ص) أَنْ تَنْتَظِرَ أَيَّامَ أَقْرَائِهَا ثُمَّ تَغْتَسِلَ وَتُصَلِّيَ، فَإِنْ رَأَتْ شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ تَوَضَّأَتْ وَصَلَّتْ (۱)!

یعنی: از عکرمة روایت شده که ام‌حبیبه بنت جحش استحاضه شد پس رسول خدا (ص) او را امر کرد که منتظر باشد روزهای حیض خود را پس از آن غسل کند و نماز بخواند، پس اگر چیزی از آن دید وضو بگیرد و نماز بخواند.

به نظر نویسنده آنچه از احادیث صحیحه ما نند حدیث فاطمه بنت ابی حبیش و غیر آن استفاده می‌شود آنستکه برای مستحاضه بیشتر از یک غسل پس از تمام شدن خون حیض واجب نیست. وَاللَّهِ أَعْلَمُ.

۷۲- باب الصفرة والكدرة بعد الحيض

۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: فِي الْمَرْأَةِ تَرَى مَا يُرِبُّهَا بَعْدَ الطَّهْرِ قَالَ: «إِنَّمَا هِيَ عِرْقٌ أَوْ عُرُوقٌ» (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) درباره زنی که پس از ظهر ببیند چیزی را که او به شک بیندازد (که آ یا خون حیض است یا نه) فرمود: همانا رگی است و یا فرمود: رگهایی است. و نیز از ام‌عطیه روایت شده که گفت: كُنَّا لَا نَعُدُّ الصَّفْرَةَ وَ الْكُدْرَةَ شَيْئًا (۳) یعنی ما رنگ زردی و کدر را بعد از ظهر به شمار حیض نمی‌آوردیم. (این احادیث دلالت دارند که زردی و کدورت بعد از ظهر از حیض نیستند و اما اگر در وقت حیض باشد آن دو حیض است).

(۱) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۸۲.

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۲.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۲.

۷۳- باب تحريم وطى الحائض

۱- ج عَنْ أَنَسٍ : أَنَّ الْيَهُودَ كَانُوا إِذَا حَاضَتِ الْمَرْأَةُ فِيهِمْ لَمْ يَأْكُلُواهَا وَ لَمْ يَجَامِعُوهُنَّ فِي السُّبُوتِ فَسَأَلَ الْأَمْعَابُ النَّبِيَّ (ص) عَنْ ذَلِكَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ - وَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذَى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَ لِتَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ - فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : اصْنَعُوا كُلَّ شَيْءٍ إِلَّا النِّكَاحَ (۱)

یعنی: از انس روایت شده که یهود را عادت چنین بود که چون زنی در میان نشان حیض می شد با او هم خوراک نمی شدند و در خانه ای با آنان جمع نمی شدند، پس اصحاب رسول خدا (ص) از آن سؤال کردند که خدا آیه: وَ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ... آیه ۲۲۲. سوره بقره را نازل نمود، پس رسول خدا (ص) فرمود: هر کاری نکنید جز اینکه همبستر نشوید: نویسنده گوید در توراة نیز همانطوریکه گفته ذکر شده.

۲- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص) : مَنْ جَامَعَ امْرَأَتَهُ وَ هِيَ حَائِضٌ فَخَرَجَ الْوَلَدُ مَجْدُومًا أَوْ أَبْرَصَ فَلَا يَلُومَنَّ إِلَّا نَفْسَهُ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه با زن خود در حالیکه او حیض باشد جماع کند پس اگر فرزند دارای بیماری جذام یا برص متولد گردد، ملامت نکند جز خود را.

۳- ج عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: مَنْ أَتَى حَائِضًا أَوْ امْرَأَةً فِي دُبُرِهَا أَوْ كَاهِنًا فَقَدْ كَفَرَ بِمَا أَنْزَلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٍ (ص) (۳)

یعنی: ابوهریره از پیغمبر (ص) روایت کرده که فرمود: هر کس نزد حائض برود و یا به دبر زنی درآید و یا نزد کاهنی برود محققا به آنچه بر محمد (ص) نازل گشته کافر شده است

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۱۷.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲/ ص ۵۶۸.

(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۱۹.

۴- ش قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ لِعَلِيٍّ:
لَا يَبْغِيكُمْ إِلَّا ثَلَاثَةٌ: وَلَدُنَا، وَ مُنَافِقٌ، وَ مَنْ حَمَلَتْ بِهِ أُمُّهُ وَ هِيَ
حَائِضٌ (۱)

یعنی: ام سلمه گفت شنیدم که رسول خدا (ص) به علی فرمود: شما را دشمن نمی‌دارد مگر سه کس: ولدزنا و منافق و ولدحیض. مؤلف گوید آیه قرآن حکم حرمت جماع با حائض را صریحاً بیان کرده بنابراین دیگر احتیاجی به نقل چنین روایاتی برای اثبات حرمت نمی‌باشد.

۷۴- باب استحباب الكفارة من الوقاع في الحيض

۱- ج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) فِي الَّذِي يَا تِي امْرَأَتُهُ وَ هِيَ حَائِضٌ قَالَ: يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ بِنِصْفِ دِينَارٍ (۲)

یعنی: ابن عباس از رسول خدا (ص) روایت کرده درباره مردی که با زن خود جماع می‌کند در حالیکه او حیض است که فرموده: یکدینار و یا نصف دینار صدقه بدهد. و در روایت دیگر: إِذَا أَصَابَهَا فِي أَوَّلِ الدَّمِ قَدِينَارٌ وَإِذَا أَصَابَهَا فِي انْقِطَاعِ الدَّمِ فَنِصْفُ دِينَارٍ (۳) یعنی: اگر در اوائل ایام حیض باشد یکدینار و اگر در انقطاع خون و او آخر آن باشد نصف دینار. و در روایت دیگر: إِذَا كَانَ دَمًا أَحْمَرَ قَدِينَارٌ وَإِذَا كَانَ دَمًا أَصْفَرَ فَنِصْفُ دِينَارٍ (۴) یعنی: هرگاه خون سرخ باشد یکدینار و هرگاه زرد باشد نصف دینار.

۲- م عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ (ص) أَصَابَ امْرَأَتَهُ حَائِضًا، فَأَمَرَ أَنْ يَتَصَدَّقَ بِنِصْفِ دِينَارٍ (۵)

یعنی: عبداللہ بن الحارث روایت کرده که مردی که در حال حیض با

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۵۶۸
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۹ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۷۴
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۹
(۴) صحیح الترمذی / ج ۱ / ص ۲۱۸
(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۳۲۸

زنش جماع کرده بود خدمت پیغمبر (ص) آمد، پس پیغمبر (ص) او را امر کرد که نصف دینار صدقه بدهد.

۳- م عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَتَى امْرَأَتَهُ فِي حَيْضَتِهَا فَلَيْتَمَدَّقَ بِدِينَارٍ، وَمَنْ أَتَاهَا وَقَدْ أَذْبَرَ الدَّمَ عَنْهَا فَلَمْ تَغْتَسِلْ فَنِصْفُ دِينَارٍ^(۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه با زن خود در حیض جماع کند یکدینار صدقه دهد و کسیکه با زن خود در حالیکه خون او بند آمده و غسل نکرده جماع کند نصف دینار بدهد.

۷۵- باب مباشرة الحائض و مؤاكلتها و ترجيلها

۱- ش عَنْ مَيْمُونَةَ، كَانَتْ تَقُولُ: إِنْ النَّبِيَّ (ص) كَانَ يَأْمُرُنِي إِذَا كُنْتُ حَائِضًا أَنْ أَتَزَرَ بِتُوبٍ ثُمَّ أَضْطَجِعَ مَعَهُ فِي الْفِرَاشِ^(۲)!

یعنی: میمونه همسر رسول خدا (ص) می گفت که: رسول خدا (ص) چون حیض می شدم مرا امر می کرد که لنگی به بندم سپس با او در رختخواب بخوابم.

۲- ج عَنْ مَيْمُونَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يُبَاشِرُ نِسَاءَهُ فَوْقَ الْإِزَارِ وَ هُنَّ حَائِضٌ. وَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُضْطَجِعُ مَعِيَ وَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُ تُوْبٌ^(۳).

یعنی: از میمونه همسر رسول خدا (ص) روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) با زنانش از بالای لنگ مباشرت می کرد در حالیکه حیض بودند و با من هنگام حیض همخوابه می شد در حالیکه بین من و بین آنحضرت جامه ای بود. (یعنی فقط پهلوی من می خوابید بدون آنکه جماع کند).

۳- ج قَالَتْ عَائِشَةُ: كُنْتُ أَنَا وَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) تَبِيْتُ

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۲۹.

(۲) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۵۷۱ و ۵۷۲.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۸.

فِي الشَّارِ الْوَاجِدِ وَ أَنَا حَائِضٌ طَائِتٌ فَإِنْ أَصَابَهُ مِنْ شَيْءٍ غَسَلَ
مَكَانَهُ وَ لَمْ يَعِدْهُنَّ صَلَّى فِيهِ (۱)

یعنی: عایشه گفت که من و رسول خدا (ص) می‌خوابیدیم در زیر یکپارچه درحالیکه من حیض بودم پس اگر از من چیزی به او می‌رسید همان مکان را می‌شست و تجاوز نمی‌کرد و در آن نماز می‌خواند. و نیز از عایشه روایت شده که گفت: وَ قَدْ كَانَ يَا مُرْبِي إِذَا كُنْتُ حَائِضًا أَنْ أَتَزَرَ لَكُمْ يَبَا شُرْبِي (۲) یعنی: رسول خدا (ص) مرا امر می‌کرد در وقتی که حیض بودم که لنگ ببندم سپس با من مباشرت می‌کرد.

۴- م عَنْ مَيْمُونَةَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَبَا شُرْبِ الْمَرْأَةِ مِنْ نِسَائِهِ حَائِضًا، تَكُونُ عَلَيْهَا الْخِرْقَةُ إِلَى الرُّكْبَةِ أَوْ إِلَى نِصْفِ الْفَخْذِ (۳)

یعنی: میمونه روایت کرده که رسول خدا (ص) زنی از زنان خود را که حیض می‌شد درحالیکه پارچه‌ای تازانو و نصف ران بسته بود مباشرت می‌کرد.

۵- عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: كُنْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فِيهِ لِحَافٍ. فَوَجَدْتُ مَا تَجِدُ النِّسَاءُ مِنَ الْحَيْضَةِ، فَأَنْسَلْتُ مِنَ اللَّحَافِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): «أَتَفْسِيتِ؟» قُلْتُ: وَجَدْتُ مَا تَجِدُ النِّسَاءُ مِنَ الْحَيْضَةِ. قَالَ: ذَلِكَ مَا كَتَبَ اللَّهُ عَلَى بَنَاتِ آدَمَ. فَأَلَيْتِ: فَأَنْسَلْتُ، فَأَصْلَحْتُ مِنْ سَأَلِي، ثُمَّ رَجَعْتُ. فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ (ص): «تَعَالَيْ فَأَدْخِلِي مَعِيَ فِي اللَّحَافِ» قَالَتْ: فَدَخَلْتُ مَعَهُ (۴)

یعنی: از ام سلمه روایت شده که گفت: با رسول خدا (ص) در لحاف او بودم پس حیض شدم و از لحاف خود را بیرون آوردم، رسول خدا (ص) فرمود: آیا حیض شده‌ای؟ گفتم: آنچه زنان می‌بینند از حیض یافتم، فرمود: این چیزی است که خدا بر دختران آدم مقرر کرده،

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۸

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۶۹

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۳۲۱

(۴) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۰۹

ام سلمه گفت: پس خود را کنار کشیدم و خود را اصلاحی که شام بود انجام دادم، پس برگشتم، رسول خدا (ص) به من فرمود: با من داخل لحاف شو، پس داخل شدم. این حدیث با کمی اختلاف در کتاب مصنف نیز ذکر شده (۱).

۶- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنِ مَوَاطِنِ الْحَائِضِ. فَقَالَ: «وَأَكْلِهَا» (۲).

یعنی: از عبدالله بن سعد روایت است که گفت: از رسول خدا (ص) سؤال کردم از همخوراک شدن با حائض؟ فرمود: همخوراک باش.

۷- م عَنْ عُرْوَةَ، قَالَ: كَانَتْ عَائِشَةُ تَرَجُلُ رَأْسَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) مُعْتَكِفًا وَهِيَ حَائِضٌ، قَالَ: يُنَاوِلُهَا رَأْسَهُ وَهِيَ فِي حَجْرَتِهَا وَ النَّبِيِّ (ص) فِي الْمَسْجِدِ (۳).

یعنی: عروه روایت کرده که عایشه سر رسول خدا (ص) را شانه می کرد در حالیکه رسول خدا (ص) در مسجد معتکف بود و عایشه حیض بود، سر خود را به دست عایشه می داد در حالیکه او در حجره خود و رسول خدا (ص) در مسجد بود.

۸- م عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَضَعُ رَأْسَهُ فِي حَجْرِي وَ أَنَا حَائِضٌ ثُمَّ يَقْرَأُ الْقُرْآنَ (۴).

یعنی: از عایشه روایت است که پیغمبر (ص) سر خود را در زانوی من می گذاشت در حالیکه من حائض بودم و او قرائت قرآن می کرد.

۷۶- باب الحائض تختضب

۱- عَنْ مَعَاذَةَ، أَنَّ امْرَأَةً سَأَلَتْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: تَخْتَضِبُ الْحَائِضُ؟ فَقَالَتْ: قَدْ كُنَّا عِنْدَ النَّبِيِّ (ص) وَ نَحْنُ نَخْتَضِبُ، فَلَمْ يَكُنْ

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۳۲۲.
(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۳.
(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۳۲۴.
(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۳۲۶.

يَنْهَانَا عَنْهُ (۱)

یعنی: از معاذه روایت شده که: زنی از عایشه سؤال کرد و گفت: زن حائض خضاب کند؟ عایشه گفت: ما نزد پیغمبر (ص) بودیم در حالیکه خضاب می‌کردیم و ما را از آن نهی نمی‌کرد.

۷۷- باب الحائض كيف تغتسل

۱- عَنْ عَائِشَةَ: إِنْ أَسْمَاءُ سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْمَحِيضِ؟ فَقَالَ: «تَأْخُذُ إِحْدَاكُنَّ مَاءَهَا وَ يَسْدِرُهَا فَتَطْهَرُ، فَتُحَسِّنُ الطَّهْرَ، أَوْ تَبْلُغُ فِي الطَّهْرِ، ثُمَّ تَصُبُّ عَلَى رَأْسِهَا فَتَدْلُكُهُ دَلَكًا شَدِيدًا، حَتَّى تَبْلُغَ شَوْنَ رَأْسِهَا. ثُمَّ تَصُبُّ عَلَيْهَا الْمَاءَ، ثُمَّ تَأْخُذُ فِرْصَةً مُمْسِكَةً فَتَطْهَرُ بِهَا.» قَالَتْ أَسْمَاءُ: كَيْفَ أَتَطْهَرُ بِهَا؟ قَالَ: «سُبْحَانَ اللَّهِ! تَطْهَرِي بِهَا.» قَالَتْ عَائِشَةُ (كَأَنَّهَا خُفِيَ ذَلِكَ) تَتَّبِعِي بِهَا أَشْرَ الدَّمِ. قَالَتْ: وَ سَأَلْتُهُ عَنِ الْغُسْلِ مِنَ الْجَنَابَةِ. فَقَالَ: «تَأْخُذُ إِحْدَاكُنَّ مَاءَهَا فَتَطْهَرُ، فَتُحَسِّنُ الطَّهْرَ أَوْ تَبْلُغُ فِي الطَّهْرِ. حَتَّى تَصُبَّ الْمَاءَ عَلَى رَأْسِهَا فَتَدْلُكُهُ حَتَّى تَبْلُغَ شَوْنَ رَأْسِهَا. ثُمَّ تُفِيضُ الْمَاءَ عَلَى جَسَدِهَا.» فَقَالَتْ عَائِشَةُ: نَعَمْ النِّسَاءُ نِسَاءُ الْأَنْصَارِ لَمْ يَمْنَعْنِ الْحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِي الدِّينِ (۲)

یعنی: از عایشه روایت شده که اسماء از رسول خدا (ص) سؤال کرد از غسل حیض؟ پس رسول خدا (ص) فرمود: «یکی از شما آب وسدر خود را می‌گیرد و تطهیر می‌کند، خوب خود را پاک می‌کند و یاد درپاکی خود را می‌رساند، سپس بر سر خود آب می‌ریزد و کاملاً می‌مالد و می‌رساند تا آب بجزئیات سراو برسد. سپس آب را بر خودش می‌ریزد سپس قطعه پنبه‌ای که به مشک مالیده شده می‌گیرد و خود را با آن پاک می‌کند... اسماء گفت چگونه با آن پاک کنم؟ رسول خدا (ص) فرمود: «سُبْحَانَ اللَّهِ با آن پاک کن» عایشه (بطور آهسته و مخفیانه که

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۵ .

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۰ و ۲۱۱ و المصنف / ج ۱ / ص ۳۱۵ .

کسی جز اسماء نشنود) گفت: با آن اثرخون را بگیر (یعنی در موضع فرج آن پنبه را بگذار)، عایشه گفت: و اسماء از او از غسل جنابت سؤال کرد؟ فرمود: «یکی از شما آب را می‌گیرد و تطهیر می‌کند و خوب پاک می‌کند و یادریاکی خود را می‌رساند تا آنکه آب را بر سر خود می‌ریزد و میمالد تا آب بجزئیات سر برسد. سپس آب را بر جسد خود می‌ریزد». پس عایشه گفت: خوب زنانی هستند زنان انصار که حیا ایشان را از داناشدن دردین باز نمی‌دارد. (مؤلف گوید: از این حدیث استفاده می‌شود که در غسل جنابت نیز زن باید آب را به ریشه سر و زیر موها کاملاً برساند پس هرگاه موهای سر او بسته باشد و بداند آب نمی‌رسد باید موها را باز کند، چنانکه در احادیث دیگر آمده زیر هر موئی جنابتی است، و در غسل حیض هم چنانکه ذکر شد مستحب است موها را باز نماید). مقداری از این حدیث در کتاب تاج نیز ذکر شده (۱).

۲- عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ لَهَا، وَكَأَنْتَ حَائِضًا: «أَنْقِضِي شَعْرَكَ وَ اغْتَسِلِي» (۲)
یعنی: از عایشه روایت شده که در حالیکه حیض بود پیغمبر (ص) به او فرمود: موی خود را باز کن و غسل نما.

۷۸- باب الحائض لا تصوم ولا تصلي و تقضى الصوم دون الصلاة

۱- ش عَنْ زُرَّارَةَ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (ع) عَنْ قَضَاءِ الْحَائِضِ الصَّلَاةَ، ثُمَّ تَقْضَى الصِّيَامَ؟ قَالَ: لَيْسَ عَلَيْهَا أَنْ تَقْضِيَ الصَّلَاةَ، وَعَلَيْهَا أَنْ تَقْضِيَ صَوْمَ شَهْرِ رَمَضَانَ، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيَّ فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ يَأْمُرُ بِذَلِكَ فَاطِمَةَ (ع) وَ كَانَ يَأْمُرُ بِذَلِكَ الْمُؤْمِنَاتِ (۳)
یعنی: از زراره روایت است که از ابی جعفر سؤال کردم از قضاء

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۱۹ و ۱۲۰.

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۰.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۵۸۹.

کردن حائض نماز را سپس قضاء روزه را؟ فرمود: بر او قضاء نماز نیست و بر او قضاء ماه رمضان می باشد، سپس بر من رو کرد و فرمود: رسول خدا (ص) به این امر، امری کرد فاطمه را، و مؤمنات را نیز به این امری کرد.

۲- ج عَنْ مُعَاذَةَ، قَالَتْ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ، فَقُلْتُ: مَا بَالُ الْحَائِضِ تَقْضِي الصَّوْمَ وَ لَا تَقْضِي الصَّلَاةَ؟ فَقَالَتْ: أَمْ حَرُورِيَّةٌ أَنْتِ؟ قُلْتُ: لَسْتُ بِحَرُورِيَّةٍ وَلَكِنِّي أَسْأَلُ. قَالَتْ: كَانَ يُصِيبُنَا ذَلِكَ فَنُؤْمِرُ بِقَضَاءِ الصَّوْمِ وَ لَا نُؤْمِرُ بِقَضَاءِ الصَّلَاةِ (۱)

یعنی: از معاذه روایت شده که گفت: از عایشه سؤال کردم و گفتم: چه شده که حائض روزه را قضا می کند و نماز را قضا نمی کند؟ عایشه گفت: آیا تو از اهل حروراء هستی؟ گفتم نه ولی سؤال کردم؟ عایشه گفت: به ما حیض می رسید، پس امر می شدیم به قضاء روزه و ما مور نمی شدیم به قضاء نماز.

۷۹- باب المستحاضه تعتكف ويغشاها زوجها

۱- ج عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: إِعْتَكَفَ مَعَ النَّبِيِّ (ص) امْرَأَةٌ مِنْ أَزْوَاجِهِ فَكَانَتْ تَرَى الصَّفْرَةَ وَ الْحُمْرَةَ وَ رَبَّمَا وَضَعْنَا الطُّسْتَ تَحْتَهَا وَ هِيَ تَمْلِي (۲)

یعنی: از عایشه روایت است که گفت: زنی از زنان رسول خدا (ص) با آن جناب اعتکاف داشت که آن زن زردی و سرخی را می دید و بسا بود که طشت زیر او می نهادیم و در این حال نماز می خواند.

۲- ج عَنْ عِكْرَمَةَ، قَالَ: كَانَتْ أُمَّ حَبِيبَةَ تُسْتَحَاضُ فَكَانَ زَوْجُهَا يَغْشَاهَا (۳) وَ عَنْهُ، أَنَّ حَمْنَةَ بِنْتَ جَحْشٍ كَانَتْ مُسْتَحَاضَةً وَ كَانَ زَوْجُهَا يَجِئُ بِهَا (۴)

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۰ و المصنف / ج ۱ / ص ۳۳۲ .

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۵ .

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۵ .

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۵ .

یعنی: از عکرمة روایت شده که گفت: امّ حبیبه مستحاضه می‌شد و شوهر او با او هم‌آغوش می‌شد. و نیز از عکرمة روایت شده که کَمَنَه بنت جَحْش مستحاضه بود و شوهر او با او مجامعت می‌کرد.

۸۰- باب ما تفعل المحرمة اذا حاضت

۱- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) لِأَتْرَى إِلَّا الْحَجَّ فَلَمَّا كَانَ بِسَرْفٍ حِضْتُ فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَ أَنَا أَبْكِي فَقَالَ مَا لَكِ أُنْفِستِ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ. قَالَ: هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ عَلَيَّ بِنَاتِ آدَمَ فَأُقْضَى مَا يَقْضِي الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطُوفِي بِالْبَيْتِ وَ صَحِّي رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنْ نَسَائِهِ الْبَقَرُ (۱)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: با رسول خدا (ص) بیرون رفتیم و هدفی جز حج نداشتیم، پس چون به مکان سرف رسیدیم حیض شدم، پس رسول خدا (ص) بر من وارد شد درحالیکه گریه می‌کردم، فرمود: چه شده تورا آیا حیض شده‌ای؟ گفتیم: آری، فرمود: این امری است که خدای عزوجل بر دختران آدم مقرر کرده، پس آنچه حاجیان می‌کنند انجام ده جز اینکه به خانه کعبه طواف مکن. و رسول خدا (ص) از طرف زنان خود گاو قربانی کرد.

ابواب النفاس

.....

۱- باب النفاس کم تجلس

۱- ج عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ : كَانَتْ النَّفْسَاءُ تُجْلِسُ عَلَيَّ عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) أَرْبَعِينَ يَوْمًا، فَكُنَّا نَطْلِي وَجُوهَنَا بِالْوَرَسِ مِنْ الْكَلْفِ (۱)

یعنی: از ام سلمه روایت شده که گفت: زنی که در زمان رسول خدا (ص) وضع حمل می‌کرد، چهار روز می‌نشست، پس ما زنان صورتمان را با گیاه ورس روغن‌مالی می‌کردیم از جهت دانه‌های کوچکی که بر صورتمان ظاهر می‌شد.

۲- عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ، قَالَ : وَقَّتَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِلنِّسَاءِ فِي نَفَاسِهِنَّ أَرْبَعِينَ يَوْمًا (۲)

یعنی: از عثمان بن ابی‌العاص روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) برای زنان در نفاسشان چهار روز وقت قرار داد.

۳- عَنْ أَنَسٍ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَقَّتَ لِلنِّسَاءِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا إِلَّا أَنْ تَرَى الطَّهْرَ قَبْلَ ذَلِكَ (۳)

یعنی: از انس روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) برای نفاس چهار روز وقت قرار داد مگر آنکه قبل از چهار روز طهر را ببیند.

۴- عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ وَ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : تَنْتَظِرُ النَّفْسَاءُ أَرْبَعِينَ يَوْمًا إِلَّا أَنْ تَرَى الطَّهْرَ قَبْلَ ذَلِكَ

(۱) الشاح الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۱.

(۲) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۳۵۷.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۱۳.

فَإِنْ بَلَغَتْ أَرْبَعِينَ يَوْمًا وَلَمْ تَرَ الطُّهْرَ فَلْتَغْتَسِلْ (۱)

یعنی: از ابی‌الدرداء و ابی‌هریره روایت شده که گفتند: رسول‌خدا (ص) فرمود: زن نفساء چهار روز انتظار رکشد مگر آنکه قبل از چهل روز پاکی ببیند و اگر به چهل روز رسید و طهر را ندید غسل کند. توضیح: بنا بر آنچه در روایات رسیده از رسول‌خدا (ص) تصریح شده مدت نفاس پس از زایمان چهل روز است مگر آنکه زن قبل از چهل روز کاملاً پاک شود و در این مدت چهل روز زن نمازها را باید ترک کند ولی می‌تواند وضو بگیرد و ذکر خدا بگوید و همین‌طور در سایر احکام که نفساء حکم حائض را دارد و اگر پس از چهل روز خون قطع نشد و خونریزی ادامه داشت دیگر احکام نفاس بر زن مترتب نیست و باید غسل کند. و به نظر ما آنچه ذکر شد صحیح‌ترین اقوال است و صاحب رسول‌خدا (ص) و تابعین و پس از تابعین نیز چنانکه در کتب ذکر شده این چنین عمل می‌کردند.

و اما اقوال دیگری که در آنها مدت نفاس ۵۰ یا ۶۰ روز و یا بیشتر از ۶۰ روز تا قطع خون ذکر شده ظنیات است و هیچ‌کدام دلیل و مستندی از قول رسول‌خدا (ص) ندارد و مانند اخبار مختلفی است که در این مورد از ائمه امامیه در کتب ایشان نقل شده که در بعضی مدت نفاس ده روز یا کمتر از آن و در بعضی روایات شان ۱۷ یا ۱۸ روز و در بعضی ۲۳ روز و در بعضی ۳۰ روز و در بعضی ۵۰ روز و در بعضی بین ۴۰ و ۵۰ روز و در بعضی بیش از ۵۰ روز تا قطع خون و غیر اینها ذکر شده که به هیچیک از این اقوال اعتمادی نیست بلکه باید به آنچه در کتب ایشان موافق سنت رسول‌خدا (ص) آمده عمل کنید مانند آنکه از حضرت علی (ع) نقل کرده اند که فرمود: تَقَعْدُ النَّفْسَاءُ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فَإِذَا جَاوَزَتْ أَرْبَعِينَ يَوْمًا اغْتَسَلَتْ وَ صَلَّتْ وَ كَانَتْ بِمَنْزِلَةِ الْمُسْتَحَاضَةِ تَصُومُ وَ تُمَلِّي وَ يَأْتِيهَا زَوْجُهَا (۲) و در روایت دیگر فرمود: النَّفْسَاءُ تَقَعْدُ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ، فَإِنْ طَهَّرَتْ ، وَ إِلَّا اغْتَسَلَتْ وَ صَلَّتْ ، وَيَأْتِيهَا

(۱) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۲۵۷

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۷۸

زَوْجِهَا وَكَانَتْ يَمْنُزِلَةَ الْمُسْتَحَاضَةِ تَصُومُ وَتُطَيِّبُ (۱)

۸۲- باب ما تفعل النفساء عند الاحرام

۱- ش ان أسماء بنت عميس نَفَسَتْ بِمُحَمَّدِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ بِذِي الْحَلِيفَةِ فَقَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ أَصْنَعُ؟ فَقَالَ لَهَا : اِغْتَسِلِي وَاحْتَشِي وَ اَهْلِي بِالْحَجِّ ، فَاغْتَسَلْتُ وَ اِحْتَشْتُ وَ دَخَلْتُ مَكَّةَ ، وَلَمْ تَطْفُ وَ لَمْ تَسْعَ حَتَّى تَقْضِيَ الْحَجَّ فَرَجَعْتُ اِلَى مَكَّةَ فَاتَتْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَقَالَتْ : يَا رَسُولَ اللَّهِ اَحْرَمْتُ وَ لَمْ اَطْفُ وَ لَمْ اَسْعَ ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) : وَ كَمْ لَكَ الْيَوْمُ؟ فَقَالَتْ ثَمَانِيَةَ عَشْرِيَوْمًا ، فَقَالَ : اَمَّا الْاَنَ فَاخْرُجِي السَّاعَةَ فَاغْتَسِلِي وَ اِحْتَشِي وَ طُوفِي وَ اسْعِي ، فَاغْتَسَلْتُ وَ طَافْتُ وَ سَعْتُ وَ اَحَلَّتْ (۲)

یعنی: اسماء بنت عمیس زوجه ابی بکر محمد بن ابی بکر را در ذی الحلیفه زائید و نفاس شد و گفت: ای رسول خدا (ص) چه کار کنم؟ رسول خدا (ص) فرمود: شست و شو کن و پنبه بگذار و برای حج لبیک بگو، پس آذن غسل کرد و پنبه گذاشت و وارد مکه شد و طواف و سعی نکرد تا حج تمام شد و به مکه برگشت، پس خدمت رسول خدا (ص) آمد و گفت: ای رسول خدا (ص) احرام بستم و طواف و سعی نکردم، رسول خدا (ص) فرمود: چند روز است ابتلای تو؟ عرض کرد: هیجده روز فرمود: الآن بیرون رو و غسل کن و پنبه بگذار و طواف و سعی کن: پس او غسل کرد و طواف و سعی نمود و مُحَلِّ شد.

توضیح: در این روایت که دو بار امر به غسل شده، غسل اول که در حین نفاس است منظور از آن شستشو و نظافت است و غسل دوم غسل نفاس است. و چنانچه در این حدیث ذکر شده اسماء می دانسته که طواف به بیت بر نفاس حرام است و پس از پاک شدن خدمت رسول خدا (ص) آمده و رسول خدا (ص) او را امر به غسل و طواف نموده است. که در کتاب وسائل حدیث به این کیفیت ذکر شده. ولی در سنن ابن ماجه به شرح زیر ذکر شده:

{۱} وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۱۵
{۲} وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۱۴

۲- عَنْ أَبِي بَكْرٍ، أَنَّهُ خَرَجَ حَاجًّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) وَمَعَهُ
 أَسْمَاءُ بِنْتُ عَمِّيسٍ، فَوَلَدَتْ بِالشَّجَرَةِ، مُحَمَّدَ بْنَ أَبِي بَكْرٍ، فَأَتَى أَبُو بَكْرٍ
 النَّبِيَّ (ص) فَأَخْبَرَهُ، فَأَمَرَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يَأْمُرَهَا أَنْ تَغْتَسِلَ،
 ثُمَّ تَهَلَّ بِالحَجِّ، وَتَصْنَعَ مَا يَصْنَعُ النَّاسُ إِلَّا أَنَّهَا لَاتَطُوفُ بِالنَّبِيِّ (۱)
 یعنی: از ابی بکر روایت شده که با رسول خدا (ص) به قصد حج بیرون شد و با او
 اسماء بنت عمیس بود، پس او در منزل گاه شجره محمد بن ابی بکر را زائید،
 پس ابوبکر خدمت پیغمبر (ص) آمد و او را خبر داد، رسول خدا (ص) او را امر کرد
 که اسماء را امر کند به اینکه غسل کند سپس صدا را به ذکر بلند کند و برای حج
 لبیک گوید و آنچه مردم می کنند انجام دهد جز اینکه به خانه کعبه طواف نکند.
 (نویسنده گوید در کتاب وسائل (ج ۹، ابواب احرام، باب ۴۹، حدیث اول)،
 توضیح بیشتری را جمع به این مطلب است که ما آن حدیث را در ابواب حج
 همین کتاب (باب الحائض والتفساء تعملمان المناسک الاطواف) خواهم آورد.)

۸۳- باب ما ترى الحامل من الدّم

۱- عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا كَانَ اللَّهُ
 عَزَّوَجَلَّ لِيَجْعَلَ حَيْضًا مَعَ حَمْلٍ فَإِذَا رَأَتِ الْمَرْأَةُ الدَّمَ فَلَاتَسُدَّ
 الصَّلَاةَ إِلَّا أَنْ تَرَى الدَّمَ عَلَى رَأْسِ وَلَدَتِهَا إِذَا صَرَبَهَا الطَّلِقُ وَ
 رَأَتِ الدَّمَ تَرَكَتِ الصَّلَاةَ (۲)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: خدای
 عزوجلّ حیض را با حمل قرار نداده پس چون زن آبستی خون دید
 نماز را ترک نکند مگر آنکه خون را سرزائیدن ببیند هنگامیکه
 در دزایمان او را بگیرد و خون ببیند که نماز را ترک کند.

۸۴- باب سقوط الصلاة عن النفساء

۱- ج عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ، قَالَتْ: كَانَتْ الْمَرْأَةُ مِنْ نِسَاءِ النَّبِيِّ
 (ص) تَقْعُدُ فِي النَّفَاسِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً لِأَيِّ مَرُهَا النَّبِيُّ (ص) بِقَضَاءِ

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۲ / ص ۹۷۳
 (۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۷۴ و ۷۸

صَلَاةُ النَّفَاسِ (۱)

یعنی: از اَمِّ سَلَمَةَ روایت شده که گفت: زنی از زنان پیغمبر (ص) در هنگام نفاس چهل شب می‌نشست و رسول خدا (ص) او را به قضاء نماز نفاس امر نمی‌نمود.

مؤلف گوید منظور از زنان پیغمبر (ص) اعم است از همسران و سایر فامیل و اقربای آنحضرت. و دیگر آنکه نفاس مانند حیض است یعنی تمام چیزهایی که برای حائض حلال و حرام و مکروه و مستحب است، در مورد نفاس نیز آن احکام جاری است.

۸۵-باب الصلاة علی النفساء اذا ماتت

۱- عَنْ سَمْرَةَ، قَالَتْ: مَلَيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) عَلَى أُمِّ كَعْبٍ مَاتَتْ فِي نَفَاسِهَا فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي الصَّلَاةِ فِي وَسْطِهَا (۲)
یعنی: از سمره روایت شده که گفت: با رسول خدا (ص) نماز خواندم بر ام‌کعب که در نفاس خود وفات کرده بود، پس رسول خدا (ص) در نماز محاذی وسط آن زن ایستاد.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۱.

(۲) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۱۹۵.

ابواب التيمم

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ... وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ... (١)

وَقَالَ: ... وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ... (٢)

◌◌

٨٦- باب بدء التيمم

١- ج وم : عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ : خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ حَتَّى إِذَا كُنَّا بِالْبَيْدَاءِ أَوْ بِذَاتِ الْحَيْشِ انْفَطَعَ عَقْدُ لِي، فَأَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَى التَّمَاثِيهِ وَأَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ وَكَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَكَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَأَتَى النَّاسُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ فَقَالُوا: يَا لَأْتَرَى إِلَى مَا صَنَعَتْ عَائِشَةُ؟ أَقَامَتْ بِرَسُولِ اللَّهِ (ص) وَبِالنَّاسِ مَعَهُ وَكَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَكَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، فَجَاءَ أَبُو بَكْرٍ وَرَسُولُ اللَّهِ (ص) وَأَضَعُ رَأْسَهُ عَلَى فِخْذِي قَدْ نَامَ فَقَالَ: حَبِسَتْ رَسُولُ اللَّهِ وَالنَّاسُ وَكَيْسُوا عَلَى مَاءٍ وَكَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ، قَالَتْ فَغَاتَبَنِي أَبُو بَكْرٍ وَقَالَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ وَجَعَلَ يَطْعَنُ بِيَدِهِ فِي خَاصِرَتِي فَلَا يَمْنَعُنِي مِنَ التَّحَرُّكِ إِلَّا مَكَانَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) عَلَى فِخْذِي، فَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) حَتَّى أَصْبَحَ عَلَى غَيْرِ مَاءٍ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ آيَةَ التَّيَمُّمِ - فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا - . قَالَ أَسِيدُ بْنُ الْحَضِيرِ وَهُوَ أَحَدُ النَّقَبَاءِ مَا هِيَ بِأَوَّلِ بَرَكَتِكُمْ يَا آلَ أَبِي بَكْرٍ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَبِعِثْنَا الْبَعِيرَ

(١) قرآن/ سورة نساء / آية : ٤٣ .

(٢) قرآن/ سورة مائدة / آية : ٠٦ .

الَّذِي كُنْتُ عَلَيْهِ فَوَجَدْنَا الْعِقْدَ تَحْتَهُ (۱)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: ما با رسول خدا (ص) برای سفری بیرون رفتیم تا آنکه چون به بئیداء و یا به ذات الجیش رسیدیم، گردن بند من پاره شد، پس رسول خدا (ص) برای پیدا کردن آن توقف کرد و مردم نیز با او توقف کردند و بر سر آبی نبودند و آبی نیز با ایشان نبود. پس مردم بعنوان اعتراض نزد ابوبکر رفتند و گفتند آیا توجه به کار عایشه نداری که رسول خدا (ص) و مردم را متوقف ساخته در حالیکه نه بر سر آبند و نه آبی دارند. پس ابوبکر در حالیکه رسول خدا (ص) سر خود را بران من (عایشه) گذاشته و خواب بود آمد و گفت: رسول خدا (ص) و مردم را متوقف ساخته ای با اینکه نه بر سر آبند و نه آبی دارند، و ابوبکر مرا عتاب کرد و آنچه خدا خواسته بود به من گفت (یعنی با خشونت صحبت کرد) و با دست به پهلو من مشت زد. و مانع حرکت من این بود که رسول خدا (ص) سرش بردا من من بود، پس رسول خدا (ص) تا صبح بدون آب خوابید، پس خدا آیه تیمم را نازل نمود که «فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا» اُسید بن حَضِر که یکی از نقباء بود گفت: ای خانواده ابی بکر، این اولین برکت شما نیست (یعنی برکات شما قبلاً نیز بسیار بوده) عایشه گفت شتری که حامل من بود برانگیخته و بلند نمودیم، پس گردن بند را در زیر شتر یافتیم.

۸۷- باب من لم يجد ماء

۱- ج عَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ الْخَزَائِعِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) رَأَى رَجُلًا مُعْتَزِلًا لَمْ يَصِلْ فِي الْقَوْمِ، فَقَالَ: يَا فُلَانُ مَا مَنَعَكَ أَنْ تُمَلِّيَ فِي الْقَوْمِ؟ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَطَابَتْهُ جَنَابَةٌ وَوُلَامَاءٌ، قَالَ: عَلَيْكَ بِالصَّعِيدِ فَإِنَّهُ يَكْفِيكَ (۲)

(۱) التاج الجامع للاصول/ج ۱/ص ۱۲۶ و ۱۲۷ والمصنف / ج ۱/ص ۲۲۸

(۲) التاج الجامع للاصول/ج ۱/ص ۱۲۷

یعنی: از عثمان بن حنین روایت شده که: رسول خدا (ص) مردی را دید جدا در گوشه‌ای که در میان مردم نماز نخواند، رسول خدا (ص) فرمود: ای فلانی چه مانعت شد از اینکه بین مردم نماز بخوانی؟ او گفت: ای رسول خدا مرا جنابتی رسیده و آبی نبود، رسول خدا (ص) فرمود: بر تو باد به خاک پاک (یعنی تیمم کن) زیرا آن تورا کافی است.

۸۸- باب من تصيبه الجنابة في ارض باردة

۱- م عَنْ قَتَادَةَ، قَالَ: جَاءَ أَهْلُ الطَّائِفِ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَشَكَّوْا إِلَيْهِ الْبُرْدَ، وَسَأَلُوهُ عَنْ غُسْلِ الْجَنَابَةِ، فَقَالَ: أَمَّا أَنَا فِإِنِّي أَفِيضُ عَلَى رَأْسِي ثَلَاثًا^(۱)

یعنی: از قتاده روایت شده که اهل طائف خدمت پیغمبر آمدند و شکایت کردند از سرما و سؤال کردند از غسل جنابت (در سرما) فرمود: اما من بر سر خود سه مرتبه آب می‌ریزم.

۲- ج عَنْ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ، قَالَ: احْتَلَمْتُ فِي لَيْلَةٍ بَارِدَةٍ فِي عَزْوَةٍ ذَاتِ السَّلَاسِلِ فَأَشْفَقْتُ أَنْ أَغْتَسِلَ فَأَهْلَكَ فَتَيَمَّمْتُ ثُمَّ صَلَّيْتُ بِأَصْحَابِي الصُّبْحَ فَذَكَرُوا ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ (ص)، فَقَالَ: يَا عَمْرُو صَلَّيْتُ بِأَصْحَابِكَ وَأَنْتَ جُنُبٌ؟ فَأَخْبَرْتَهُ بِالَّذِي مَنَعَنِي مِنَ الْإِغْتِسَالِ، وَ قُلْتُ: يَا نَبِيَّ سَمِعْتُ اللَّهَ يَقُولُ: «وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا» فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَ لَمْ يَقُلْ شَيْئًا^(۲)

یعنی: از عمرو بن عاص روایت شده که گفت: در شب سردی در جنگ ذات السلاسل جنب شدم و ترسیدم که غسل کنم و هلاک شوم، پس تیمم کردم سپس به صاحب خود نماز خواندم، پس این را برای پیغمبر (ص) ذکر کردم، پس فرمود: ای عمرو تو به صاحبت در حال جنابت نماز خواندی؟ (عمرو گوید) پس آنحضرت را خبر کردم به آنچه

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۲۶.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۸.

مانع غسل من شده بود و گفتم شنیدم که خدا می فرماید: «وَلَاتَقْتُلُوا
 أَنْفُسَكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا» (۱) پس رسول خدا (ص) خندید و
 چیزی نفرمود.

توضیح: چنانکه در این حدیث ذکر شده پس از آنکه عمُرو عُلَّت ترک غسل
 خود را بیان نموده اولاً رسول خدا (ص) تبسم فرموده و ثانیاً اعتراضی
 ننموده بنا بر این در سرمای شدید و ترس هلاکت باید تیمم نمود. و
 دیگر آنکه بعضی گفته اند شخص با وضوی تواند به کسی که تیمم نموده
 در نماز اقتدا کند زیرا عمُرو بن عاص هنگامیکه امیر لشکر بوده با
 تیمم نماز خوانده و امام جماعت بوده. مطلب دیگر آنکه از جمله: صَلَّيْتَ
 يَا صَاحِبَ بَيْتٍ وَأَنْتَ جُنُبٌ اسْتَفَادَهُ مِثْلُكَ تَيْمُّمٌ رَافِعٌ حَدِيثٌ نَيْسْتٌ. و باید
 دانست اگر شخصی در سرما بتواند آب را گرم و غسل کند دیگر نمی تواند
 تیمم کند، و همچنین اگر بتواند بین اعضای بدن در شستن فاصله
 اندازد و آنهارا تک تک بشوید و پس از شستن بوسیله ای گرم کند
 اونیز نمی تواند تیمم کند.

۸۹- باب من يعزب عن الماء والرخصة في الجماع

لعادم الماء

۱- م عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ (ص)
 فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي أَكُونُ فِي الرَّمْلِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ أَوْ خَمْسَةَ
 فَتَكُونُ فِيْنَا النَّفْسَاءُ أَوْ الْحَائِضُ أَوْ الْجُنُبُ فَمَا تَرَى؟ قَالَ: عَلَيْكَ
 التَّوَابُ (۲)

یعنی: از ابی هریره روایت شده که یکنفر اعرابی خدمت پیغمبر
 (ص) رسید و گفت: ای رسول خدا، من چهار ماه و یا پنج ماه در بین
 ریگزارم و در میان ما نفساء و یا حائض و یا جنب است چه رای
 می دهی؟ فرمود: بر تو باد به خاک (چنانکه ملاحظه می شود در این
 حدیث فرموده به خاک تیمم کن یعنی تیمم باید به خاک باشد).

(۱) قرآن / سوره نساء / آیه: ۲۹.

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۳۶.

۲- م عَنْ أَبِي ذَرٍّ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ (ص) وَقَدْ اجْتَنَبَ، فَدَعَا النَّبِيَّ (ص) يَمَاءٍ فَأَسْتَتَرَ وَاغْتَسَلَ، ثُمَّ قَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ص): إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ وَضُوءَ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدَ الْمَاءَ فَلْيَمْسَهُ بِبَشْرَتِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ هُوَ خَيْرٌ^(۱)!

یعنی: از ابی ذر روایت شده که آمد خدمت پیغمبر (ص) درحالی که جنب بود، پس پیغمبر آبی خواست و ابی ذر پنهان شد و غسل کرد، سپس پیغمبر (ص) به او فرمود: خاک پاک وضوء مسلمان است و اگر چه تا ده سال آب نیابد پس چون آب یافت باید به بشره خود مسح نماید که این خوب است. این حدیث با اندک اختلاف در کتاب تاج و نیز در کتاب وسائل ذکر شده^(۲).

از این حدیث استفاده می شود که هرگاه شخصی که تیمم نموده آب پیدا کند تیمم او باطل می شود چه داخل نماز شده باشد یا هنوز داخل نشده باشد.

۳- قال رسول الله (ص): يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ طَهُورٌ، وَإِنْ لَمْ تَجِدِ الْمَاءَ إِلَى عَشْرِ سِنِينَ، فَإِذَا وَجَدْتَ الْمَاءَ فَأَمْسَهُ جِلْدَكَ^(۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای ابی ذر خاک طیب پاک کننده است و اگر چه تا ده سال آب پیدا نکنی، پس چون آب یافتی پس آنرا به پوست خود برسان.

از کلمه طهور استفاده می شود که تیمم برای کسی که به آب دسترسی ندارد موجب طهارت است و می تواند کارهای را که باید با طهارت انجام دهد بجا آورد. مثلاً قرائت قرآن و خوردن و یارفتن به مسجد در حال جنابت و غیر اینها چنانچه تیمم کند دیگر برای او مکروه نیست.

۴- ش رُوِيَ أَنَّ أَبَا ذَرٍّ سَأَلَ النَّبِيَّ (ص) عَنِ الرَّجُلِ يَكُونُ مَعَ

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۳۸
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۷ و وسائل / ج ۲ / ص ۹۸۴ و ۹۹۱ و ۹۹۵
 (۳) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۹۲

أَهْلِهِ فِي السَّفَرِ فَلَا يَجِدُ الْمَاءَ ، يَأْتِي أَهْلَهُ؟ فَقَالَ: آيَةُ أَهْلِكَ تُوجِّزُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) أَوْجِرُ؟ قَالَ: نَعَمْ، إِنَّكَ إِذَا أَتَيْتَ الْحَرَامَ أُرِزْتَ ، فَكَذَلِكَ إِذَا أَتَيْتَ الْحَلَالَ أُجِرْتَ ، فَقَالَ: أَلَا تَرَى أَنَّهُ إِذَا خَافَ عَلَى نَفْسِهِ فَاتَى الْحَلَالَ أُجِرَ!)

یعنی: روایت شده که ابوذر از رسول خدا (ص) سؤال کرد از مردی که در سفر با اهل خود می باشد و آب نمی یابد آیا با همسرش هم بستر بشود؟ رسول خدا (ص) فرمود: با اهل خود هم بستر شو اجر ببر، عرض کرد ای رسول خدا (ص) اجر ببرم؟ فرمود: بلی زیرا تو اگر حرامی بیاوری و زور برده ای و همچنین اگر کار حلالی کنی اجر داده شوی، پس فرمود: آیا نمی بینی که هرگاه کسی بر جان خود ترسید و حلالی آورد اجر داده شود.

۹۰- باب من لا یجد الماء ولا الصعید و من یجد

ما یکفی بعض طهارته

۱- ج عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّهَا اسْتَعَارَتْ مِنْ أَسْمَاءَ قِلَادَةً فَهَلَكَتْ فَأَرْسَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) نَاسًا مِنْ أَصْحَابِهِ فِي طَلَبِهَا فَأَدْرَكْتَهُمْ الصَّلَاةَ فَصَلُّوا بِغَيْرِ وُضوءٍ ، فَلَمَّا أَتَوْا النَّبِيَّ (ص) شَكُّوا ذَلِكَ إِلَيْهِ فَنَزَلَتْ آيَةُ التَّيْمَمِ . قَالَ أُسَيْدُ بْنُ حُضَيْرٍ: جَزَاكَ اللَّهُ خَيْرًا فَوَاللَّهِ مَا نَزَلَ بِكَ أَمْرٌ تَكْرَهِيهِ إِلَّا جَعَلَ اللَّهُ لَكَ وَ لِلْمُسْلِمِينَ فِيهِ خَيْرًا (۱)

یعنی: از عایشه روایت شده که او از اسماء قلاده وگردن بندی را عاریه کرد و آنرا گم کرد، پس رسول خدا (ص) مردمی از اصحاب خود را (به ریاست اُسَید بن حُضَیر) در طلب آن فرستاد، پس وقت نماز به ایشان رسید و ایشان بدون وضوء نماز خواندند، پس چون خدمت پیغمبر (ص) رسیدند، به او شکایت کردند، پس آیه تَیْمَم نازل شد، اسید بن حُضَیر گفت: ای عایشه خدا تو را جزای خیر دهد پس به خدا امری که مورد کراهت تو باشد به تو وارد نشد مگر آنکه در آن امر خدا برای تو و برای مسلمین خیری قرار داد. این حدیث با کمی اختلاف

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۹۸ .

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۷ .

در کتاب مصنف نیز ذکر شده^(۱).

توضیح: از این حدیث عده‌ای از فقها استفاده نموده‌اند بر وجوب نماز هرگاه آب و خاک یافت نشود زیرا چنانچه در حدیث ذکر شده: قبل از نزول آیه تیمم که اصحاب رسول خدا (ص) غیر از آب چیز دیگری را مُطَهِّر نمی‌دانستند نماز را بدون وضو خواندند و بدون طهارت آنرا ترک نکردند و رسول خدا (ص) نیز اعتراضی ننمود. و در آنوقت موجود نبودن آب همچون موجود نبودن آب و خاک است و بعلاوه رسول خدا (ص) فرموده: إِذَا أَمَرْتُمْ بِأَمْرٍ كَأَنْتُمْ مِنْهُ مَا اسْتَطَعْتُمْ^(۲) یعنی: هرگاه شما را به امری امر کردم آنچه را از آن می‌توانید بیاورید. که این سخن یک قانون و دستور کلی است که شامل موارد بسیار از جمله مطلب بالا می‌شود چنانکه خدا در قرآن فرموده: قَاتِلُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ^(۳) و بنا بر این قاعده روشن می‌شود حال آن شخصی که دارای کمی آب است که با آن فقط بعضی از اعضا را می‌تواند تطهیر کند که باید همان بعض را طهارت کنید و وضو ساقط نمی‌شود.

۹۱-باب من تیمم وصلی ثم وجد الماء فی الوقت

۱- ج عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: خَرَجَ رَجُلَانِ فِي سَفَرٍ، فَحَضَرَتِ الصَّلَاةُ وَكَيْسَ مَعَهُمَا مَاءٌ فَتَيَمَّمَا صَعِيدًا طَيِّبًا وَصَلَّيَا ثُمَّ وَجَدَا الْمَاءَ فِي الْوَقْتِ فَأَعَادَ أَحَدُهُمَا الصَّلَاةَ وَالْوُضُوءَ، وَلَمْ يُعِدِ الْآخَرَ، ثُمَّ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَذَكَرَا ذَلِكَ لَهُ فَقَالَ لِلَّذِي لَمْ يُعِدْ: أَصَبْتَ السَّنَةَ وَ أَجْرَ أَتِكَ صَلَاتِكَ، وَقَالَ لِلَّذِي نَوَّمَا وَ أَعَادَ: لَكَ الْأَجْرُ مَرَّتَيْنِ^(۴)

یعنی: از ابی سعید روایت شده که گفت دومزدی در سفری بودند که وقت نماز شد و آبی نداشتند، پس تیمم کردند و نماز خواندند،

- (۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۲۷ .
 (۲) نیل الاوطار / ج ۱ / ص ۳۲۹ .
 (۳) قرآن / سوره تغابن / آیه ۱۶ .
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۱ و ۱۳۲ و المصنف / ج / ص ۲۳۰ .

سپس در وقت بودند که آب یافتند و یکی از ایشان نماز را با وضو اعاده کرد و دیگری اعاده نکرد، سپس نزد رسول خدا (ص) آمدند و این مطلب را ذکر کردند، حضرت به آنکه اعاده نکرده بود، فرمود: تو طبق سنت عمل کردی و نمازت برایت کافی بود و به دیگری فرمود: توکه اعاده کردی دارای دو اجر می باشی. این حدیث در کتاب مصنف نیز با اندک اختلاف ذکر شده (۱)

۹۲ باب المجروح یتیمم

۱- ج عَن جَابِرٍ، قَالَ: خَرَجْنَا فِي سَفَرٍ فَأَصَابَ رَجُلًا مِنَّا حَجْرًا فَشَجَّهُ فِي رَأْسِهِ ثُمَّ أَحْتَلَمَ فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ فَقَالَ: هَلْ تَجِدُونَ لِي رُخْصَةً فِي التَّيْمُمِ؟ قَالُوا: مَا نَجِدُ لَكَ رُخْصَةً وَ أَنْتَ تَقْدِرُ عَلَى الْمَاءِ فَأَعْتَسَلَ فَمَاتَ، فَلَمَّا قَدِمْنَا عَلَى النَّبِيِّ (ص) أُخْبِرَ بِذَلِكَ، فَقَالَ: قَتَلُوهُ قَتَلْتَهُمُ اللَّهُ أَلَسَأَلُوا إِذْ لَمْ يَعْلَمُوا فَاَتَمَّ شِفَاءُ الْعِيِّ السُّؤَالِ إِنَّمَا كَانَ يَكْفِيهِ أَنْ يَتَيَّمَّمَ وَيَعْصَبَ عَلَى جُرْحِهِ خِرْقَةً ثُمَّ يَمْسَحَ عَلَيْهَا وَيَغْسِلَ سَائِرَ جَسَدِهِ (۲)

یعنی: از جابر روایت شده که گفت: در سفری بیرون رفتیم، پس مردی از ما را سنگی رسید و سرش را شکافت سپس محتم شد، پس از رفقایش سؤال کرد که آیا برای من اجازه ای در تیمم می یابید؟ گفتند ما برای تو رخصتی نمی یابیم در حالیکه تو قدرت و دسترسی به آبداری، پس آنمرد غسل کرد و مرد، پس چون برپیمبر (ص) وارد شدیم آنحضرت به این مطلب آگاه شد، پس فرمود: او را کشتند خدا ایشان را بکشد چرا سؤال نکردند هنگامی که ندانستند همانا شفا نادانی سؤال است، البته او را کافی بود که تیمم کند و بر جراحت خود دستمالی ببندد سپس بر آن مسح کند و سائر بدنش را بشوید. وبهین مضمون در کتاب مستدرک نیز ذکر شده (۳)

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۳۰.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۸.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۵۵ و ۱۵۶ و المصنف / ج ۱ / ص ۲۲۳.

۹۱- باب الاختلاف فی کیفیت التیمم

ج ۱- جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ فَقَالَ: إِنِّي أَجَنَّبْتُ
فَلَمْ أَصِبِ الْمَاءَ ، فَقَالَ عَمَّا رِبِنٌ يَا سِرُّ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ : أَمَا تَذَكَّرُ
أَدُّ كُنَّا فِي سَفَرٍ أَنَا وَ أَنْتَ ، فَأَمَّا أَنْتَ فَلَمْ تَصِلْ وَ أَمَّا أَنَا
فَتَمَعَّكَتُ وَ صَلَّيْتُ ، فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ (ص) فَقَالَ: إِنَّمَا كَانَ
يَكْفِيكَ هَكَذَا فَضَرَبَ بِكَفِّهِ عَلَى الْأَرْضِ وَ نَفَخَ فِيهِمَا ثُمَّ مَسَحَ بِهِمَا
وَجْهَهُ وَ كَفَّيَهُ (۱)

یعنی: مردی آمد نزد عمر بن خطاب وگفت من جنب شدم و به آب بی
نرسیدم، پس عمار بن یاسر به عمر گفت: آیا بیادنداری وقتی که
مادر سفری بودیم من و تو، پس تو نماز خواندی (به امید آنکه آب
پیدا شود) و اما من به خاک غلطیدم و نماز خواندم و پس از آن
به رسول خدا (ص) عرض کردم، فرمود: همانا تو را این چنین کافی
بود: پس رسول خدا (ص) دو کف دست خود را بر زمین زد و در آنها
دمید سپس با آن دو کف صورت و دو کف خود را مسح نمود. و نیز در
روایت دیگر در چنین وقتی از آنحضرت نقل شده که: **فَوَضَعَ يَدَيْهِ
عَلَى الْأَرْضِ ثُمَّ رَفَعَهُمَا فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَ يَدَيْهِ وَفَوْقَ الْكَفِّ قَلِيلًا (۲)**
یعنی: دو دست خود را بر زمین نهاد سپس آن دو را بلند نمود پس
صورت و دو دست و کمی بالاتر از کف را مسح نمود. و در روایت دیگر
درباره مسح کفین آمده که **مَسَحَ كَفَّيْهِ كُلَّ وَاحِدَةٍ عَلَى الْأُخْرَى، فَمَسَحَ
الْيُسْرَى عَلَى الْيُمْنَى، وَالْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى (۳)**

۲- عَنْ عَمَّا رِبِنِ بْنِ يَاسِرٍ، قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ (ص) عَنِ التَّيْمُمِ؟
فَأَمَرَنِي ضَرْبَةً وَاحِدَةً لِلْوَجْهِ وَ الْكُفَّيْنِ (۴)
یعنی: از عمار بن یاسر روایت شده که گفت: از پیغمبر (ص) سؤال
کردم از تیمم؟ پس مرا امر کرد به یک ضربه برای صورت و دو کف.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۹

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۷۶ و ۹۷۷

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۷۷ و ۹۷۸

(۴) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۸۹

و در روایت دیگر به او فرمود: **إِنَّمَا يُجْزِيكَ أَنْ تَضْرِبَ بِكَفِّكَ ثُمَّ تَنْفُضُهَا ثُمَّ تَمْسَحُ بِوَجْهِكَ وَ يَدِكَ كَمَا أَمَرَكَ اللَّهُ** (۱) یعنی: همانا تورا کافی است که بزنی به دو کف خود سپس آنهارا بتکانی سپس چنانکه خداتورا امر کرده به صورت و دستت مسح کنی.

۳- م **إِنَّ عَمَّارَ بْنَ يَاسِرٍ كَانَ يَحْدِثُ أَنَّهُ كَانَ مَعَ النَّبِيِّ (ص) فِي سَفَرٍ وَ مَعَهُ عَائِشَةُ، فَهَلَكَ عِقْدُهَا، فَاحْتَبَسَ النَّاسُ فِي ابْتِغَائِهِ حَتَّى أَصْبَحُوا وَ لَيْسَ مَعَهُمْ مَاءٌ فَنَزَلَ التَّيْمَمُ، قَالَ عَمَّارٌ: فَفَعَلُوا فَمَسَحُوا فَضْرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ، فَمَسَحُوا بِهَا وَجْوهَهُمْ، ثُمَّ عَادُوا فَضْرَبُوا بِأَيْدِيهِمْ ثَانِيَةً فَمَسَحُوا بِهَا أَيْدِيَهُمْ إِلَى الْإِبْطَيْنِ أَوْ قَالَ إِلَى الْمَنَاكِبِ (۲)**

یعنی: عمار بن یاسر می گفت که: او با پیغمبر (ص) بود در سفری که عایشه همراه او بود، پس گردن بند عایشه گم شد، مردم برای جستن آن توقف کردند تا صبح شد و آبی با ایشان نبود، پس آیه تیمم نازل شد، عمار گوید مردم برخاسته و مسح کردند که دستها را بر زمین زدند و به صورتهای خود کشیدند سپس دو مرتبه مکرر کردند و دستها را بر زمین زدند و با آن دستهای خود را تا زیر بغل ها و یا تا دوشها مسح کردند.

۴- ج **عَنْ أَبِي جَهْمٍ قَالَ: أَقْبَلَ النَّبِيُّ (ص) مِنْ نَحْوِ بَيْتِ جَمَلٍ فَلَقِيَهُ رَجُلٌ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ النَّبِيُّ حَتَّى أَقْبَلَ عَلَى الْجِدَارِ فَمَسَحَ بِوَجْهِهِ وَ يَدَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَيْهِ السَّلَامَ. وَ فِي رِوَايَةٍ: فَمَسَحَ وَجْهَهُ وَ ذِرَاعَيْهِ. وَ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: فَضْرَبَ بِيَدَيْهِ عَلَى الْحَارِطِ وَ مَسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ ثُمَّ ضْرَبَ صَرْبَةً أُخْرَى فَمَسَحَ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ رَدَّ عَلَى الرَّجُلِ السَّلَامَ وَ قَالَ: إِنَّهُ لَمْ يَمْنَعْنِي أَنْ أَرُدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ إِلَّا أَتَيْتَنِي أَوْ كُنَّ عَلَى طَهْرٍ (۳)**

یعنی از ابی جهیم روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) از طرف بیت جمل

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۵۷

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۲۱۳ و ۲۱۴

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۹ و ۱۳۰

آمد و مردی او را ملاقات کرد و سلام نمود، رسول خدا (ص) جواب او را نداد تا آنکه به دیوار رو کرد (و دست به دیوار زد) و به صورت و دو دست خود مسح نمود، و در روایتی: به صورت و دو ذراع خود مسح نمود. و در روایت دیگر: دو دست خود را بردیوار زد و با آنها صورتش را مسح نمود، سپس مرتبه دیگر زد پس دو ذراع خود را مسح کرد سپس بر آن مرد سلام را رد کرد و فرمود که: مانع من نشد که سلام را بر تو رد کنم جز اینکه بر طهارت نبودم. (این حدیث حمل شده بر هنگامیکه آنحضرت برای وضو آب نداشته و یا تیمم آنحضرت بجای وضوی مستحیی بوده نه واجبی. و نیز حمل شده بر دیواری که بر آن خاک بوده است).

توضیح: باید دانست احادیثی که در آنها تیمم به ضربت و مسح بالاتر از کف ذکر شده نزد بسیاری از علمای اسلام اسناد آن ضعیف و مورد گفتگو و یا منسوخ می باشد. بلکه به صحت احادیثی حکم نموده اند که در آنها امر به یک ضربت و مسح صورت و دو کف ذکر شده، که این مطلب قول عدّه ای از صحابه و تابعین و عموم محدثین و تعدادی از فقهاء می باشد و در این صورت مسح تا مرفقین را کاملتر دانسته اند. ولی به نظر دسته دیگر از علماء یعنی بعضی از صحابه از جمله حضرت علی (ع) و بعضی از تابعین و اکثریت فقهاء، مسح تا مرفقین با مرتبه ضربت واجب می باشد. و به نظر نویسنده قدر متیقن در تیمم همان مسح صورت و دستها تا مچ بایک ضربت می باشد و صحت زیادتر از این مقدار ثابت نشده و مورد تردید است اگرچه عمل کردن به ضربت و مسح تا مرفقین کاملتر است.

۹۴- باب التیمم بالصعید

قال رسول الله (ص): تَمَسَّحُوا بِالْأَرْضِ فَإِنَّهَا أُمَّكُمْ وَ

أ- هِيَ بِكُمْ بَرَّةٌ (۱)

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۵۶.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زمین را مسح کنید که آن مادر شما و به شما مهربان است.

۲- م بَعَثَ النَّبِيُّ (ص) عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ وَ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ يَحْرَسَانِ الْمُسْلِمِينَ ، فَأَجْنَبَا حِينَ أَصَابَهُمَا بَرْدُ السَّحَرِ ، فَتَمَرَّغَ عُمَرُ بِالْتُّرَابِ ، وَ تَيَمَّمَ الْأَنْصَارِيُّ صَعِيدًا طَيِّبًا فَتَمَسَّحَ بِهِ ، ثُمَّ صَلَّى ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص) : أَصَابَ الْأَنْصَارِيُّ (۱)

یعنی: روایت شده که پیغمبر (ص) عمر بن خطاب و مردی از انصار را مأمور کرد که مسلمین را پاسبانی کنند، پس به سرمای سحر هردو جنب شدند، و عمر در خاک غلطان شد و انصاری با خاک پاک تیمم و با آن مسح کرد، سپس هردو نماز خواندند، پس پیغمبر (ص) فرمود: انصاری صواب کرده است.

۳- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : جُعِلَتِ الْأَرْضُ كُلُّهَا لِي وَ لِأُمَّتِي مَسْجِدًا وَ طَهُورًا فَأَيُّنَا أَدْرَكَتْ رَجُلًا مِنْ أُمَّتِي الصَّلَاةَ فَعِنْدَهُ مَسْجِدُهُ وَ عِنْدَهُ طَهُورُهُ (۲)

یعنی: از ابی امامه روایت است که رسول خدا (ص) فرمود: زمین تمامش برای من و امتم مسجد و پاک کننده قرار داده شده، پس هر جا مردی از امتم وقت نمازش رسید پس نزدا و محل سجده و نزدا و پاک کننده است

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : أَلْتُّرَابُ طَهُورٌ الْمُسْلِمِ إِذَا لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ . وَ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى : جُعِلَتِ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَ تَرَابُهَا طَهُورًا (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خاک پاک کننده مسلمان است هر گاه آب نیابد. و در روایت دیگر فرمود: زمین برایم مسجد و خاک آن پاک کننده قرار داده شده. و بهمین مضمون در کتاب مستدرک نیز وارد شده. و در روایت دیگر فرمود: جُعِلَتِ لِي الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَ تَرَابُهَا

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۲۴۱.

(۲) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۵ / ص ۲۴۸.

(۳) التفسیر الکبیر / ج ۱۰ / ص ۱۱۴.

طَهُورًا أَيْنَمَا أَدْرَكْتَنِي الصَّلَاةُ تَيَمَّمْتُ وَصَلَّيْتُ (۱)

۵- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى
أَعْطَى مُحَمَّدًا (ص) شَرَايِعَ نُوحٍ وَابْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى وَجَعَلَ لَهُ
الْأَرْضَ مَسْجِدًا وَطَهُورًا (۲)

یعنی: حضرت صادق (ع) روایت کرده که خدا به محمد (ص) شریعتهای نوح
و ابراهیم و موسی و عیسی (ع) را قرارداد و برای او زمین را محل
سجده و پاک کننده قرارداد.

۶- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): فَضَّلْتُ بِأَرْبَعٍ: جُعِلْتُ لِي
الْأَرْضُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا، وَ أَيْنَمَا رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِي أَرَادَ الصَّلَاةَ فَلَمْ يَجِدْ
مَاءً وَ وَجَدَ الْأَرْضَ فَقَدْ جُعِلَتْ لَهُ مَسْجِدًا وَطَهُورًا، وَنُصِرْتُ بِالرُّعْبِ
مَسِيرَةَ شَهْرٍ وَ أَجِلْتُ لِأُمَّتِي الْعَنَائِمَ، وَ أُرْسِلَتْ إِلَيَّ النَّاسُ كَأَفْئَةٍ (۳) وَ
فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: أُعْطِيتُ حَمَمًا وَ عَدَا مِنْهَا وَ أُعْطِيتُ جِوَامِعَ الْكَلِمِ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به چهار چیز برتری یافتم زمین برایم
مسجد و پاک کننده قرارداد شده هر مردی از امتم بخواند نماز
بخواند و آبی نیابد و زمین یابد پس بتحقیق برای او در زمین
مسجد و طهور قرار داده شده و یاری شدم به رعب به مقدار یک ماه
و غنائم جنگی برای امتم حلال شد، و به سوی تمام مردم فرستاده
شدم. و در روایت دیگر فرمود: پنج چیز به من عطا شده و از آن پنج
چیز شمرده که: و عطا شدم کلمات جامعی را، و بهمین مضامین در کتاب تاج ذکر شده (۵)

۷- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص):
أُعْطِيتُ مَا لَمْ يُعْطَ أَحَدٌ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، فَقُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا هُوَ؟
قَالَ: نُصِرْتُ بِالرُّعْبِ وَ أُعْطِيتُ مَفَا تَبِيحِ الْأَرْضِ وَ سَمَّيْتُ أَحْمَدَ وَ جُعِلَ
الشَّرَابُ لِي طَهُورًا وَ جُعِلَتْ أُمَّتِي خَيْرَ الْأُمَّةِ (۶)

یعنی: از علی بن ابی طالب (ع) روایت شده که می گفت: رسول خدا (ص)

- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۵۶
- (۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۶۹
- (۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۷۰
- (۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۷۰
- (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۳۰
- (۶) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۱ / ص ۹۸

فرمود: عطا شدم آنچه را که احدی از انبیا عطا نشده اند: گفتیم ای رسول خدا (ص) آن چه باشد؟ فرمود: یاری شدم به ترس و عطا گردیدم کلیدهای زمین را و نامیده شدم به احمد و برایم خاک پاک کننده شد و امتم بهترین امتها قرار داده شد (چنانکه خدا فرموده: **كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ**)^(۱)

۸- **عَنْ حَذِيفَةَ: قَالَ لَشَّ قُضِلْنَا عَلَى النَّاسِ بِثَلَاثٍ: جُعِلَتْ مَفُوفُنَا كَمَفُوفِ الْمَلَائِكَةِ، وَجُعِلَتْ لَنَا الْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدًا، وَجُعِلَتْ تَرْبَتُهَا لَنَا طَهُورًا إِذَا لَمْ نَجِدِ الْمَاءَ**^(۲)

یعنی: از حدیفه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: فضیلت داده شدیم بر مردم به سه چیز: صفوف ما مانند صفوف ملائکه شد و تمام زمین برای ما مسجد و خاک آن پاک کننده قرار داده شد هرگاه آب نیابیم.

توضیح: آنچه از آیات و اخبار استفاده می شود آنستکه تیمم باید بر خاک باشد و اگر بر چیزهایی مانند سنگ و ریگ و شن نیز تیمم شود باید دارای خاک باشند و غالباً دارای خاک هم می باشند. و اگر کلمه صعید را که در آیات تیمم آمده بمعنی مطلق زمین هم بگیریم همچنان منظور خاک است زیرا خدا در آیه ۶ سوره مائده فرموده: **فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَاَمْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ** که در این آیه خدا کلمه «مینه» فرموده که تبعیض استفاده می شود یعنی به بعضی از زمین تیمم کنید و آن خاک است که هنگام تیمم به دست منتقل می شود و اگر در بعضی روایات آمده که زمین طهور است در بعضی دیگر فرموده که خاک زمین طهور است و عام را حمل بر خاص می کنیم و دیگر آنکه خدا فرموده **صَعِيدًا طَيِّبًا** و گفته اند زمین طیب زمینی است که گیاه بروی آنند چنانچه خدا فرموده: **وَ الْبَلَدِ الطَّيِّبِ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِأَدْنِ رَبِّهِ**^(۳) بهر حال خدا امر کرده که از زمین طیب تیمم شود و ظاهر امر برای وجوب است و بنا بر این به زمین شوره زار و مانند آن و یا سنگی که عاری از خاک باشد و نتوان چیزی از آن به صورت منتقل کردن یا ید تیمم نمود.

(۱) قرآن/سوره آل عمران/ آیه: ۱۱۵.

(۲) صحیح مسلم/ ج ۱/ ص ۳۷۱.

(۳) قرآن/سوره اعراف/ آیه: ۵۸.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب الجنائز

.....

ابواب المریض و المحتضر

.....

اسباب استحباب الصبر علی المرض

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ... وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ (۱)

وَقَالَ: الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ (۲)

وَقَالَ: وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا مَا رَزَقْنَاهُمْ (۳)

وَقَالَ: لَتَبْلُوَنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ (۴)

وَقَالَ: خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا (۵)

°°

و آیات دیگر

°°°°

۱- ج قال النبی (ص): لأیصیب المؤمن شوکة فما فوقها إلا رقعته الله بها درجة و حظ عنه بها خطیئة (۶)

یعنی: عایشه از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: به مؤمن خاری و بالاتر از آن نمی رسد مگر آنکه بسبب آن درجه ای از او بالا رود و گناهی از او بریزد.

- (۱) قرآن / سورة شعراء / آیات ۶۹- و ۸۰
- (۲) قرآن / سورة بقره / آیات ۱۵۶ و ۱۵۷
- (۳) قرآن / سورة رعد / آیه ۲۲
- (۴) قرآن / سورة آل عمران / آیه ۱۸۶
- (۵) قرآن / سورة ملک / آیه ۴
- (۶) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۷

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَا يَمْرُضُ مُؤْمِنٌ وَ لَا مُؤْمِنَةٌ إِلَّا أَحَظَّ اللَّهُ بِهِ مِنْ خَطَايَاهُ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مرد مؤمن و زن مؤمنه بیمار نمی شود مگر آنکه خدا بواسطه آن از بعضی خطاهای او می گذرد.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ مَرِضَ لَيْلَةً وَاحِدَةً كَفَّرَتْ عَنْهُ ذُنُوبَ سَنَةٍ فَإِذَا عَوَفِيَ الْمَرِيضُ مِنْ مَرَضِهِ تَحَاتَّتْ خَطَايَاهُ كَمَا تَحَاتُّ وَرَقُ الشَّجَرِ الْيَابِسِ فِي الْيَوْمِ الْعَاصِفِ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه یک شب بیمار گردد گناهان سال او کفاره شود پس چون از بیماریش خارج شد خطاهای او ریخته شود مانند برگ درخت خشک در روز پرباد (اگر این حدیث و مانند آن را پیغمبر (ص) فرموده باشد مقصود از گناهان، گناهان صغیره و ترک اولی می باشد).

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا كَانَ الْعَبْدُ عَلَى طَرِيقَةٍ مِنَ الْخَيْرِ فَمَرِضَ أَوْ سَافَرَ أَوْ عَجَزَ عَنِ الْعَمَلِ بِكَبِيرٍ يَكْتُبُ اللَّهُ لَهُ مِثْلَ مَا كَانَ يَعْمَلُ ثُمَّ قَرَأَ: « فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ » (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه بنده ای در راه خیر و عمل خیری بود و مریض شد و یا مسافرت کرد و یا بواسطه سن پیری از آن عمل ناتوان شد، خدا برای او بنویسد مانند آنچه عمل می کرده، سپس آنحضرت قرائت کرد آیه ای را که می گوید: « برای ایشان اجر است قطع نشدنی » (مؤلف گوید منظور از سفر در این حدیث، سفر توأم با سختی است چنانچه در کنار مریض و پیر ذکر گردیده).

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا مَرِضَ الْعَبْدُ أَوْ سَافَرَ كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ مِنَ الْأَجْرِ مِثْلَ مَا كَانَ يَعْمَلُ صَاحِبًا مُقِيمًا (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون بنده بیمار و یا مسافر شود

- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۱
 (۲) مسند الامام زید / ص ۱۸۵
 (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۱
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۸

خدایتعالی برای او اجر می‌نویسد بمانند اجر عملی که در حال صحت و اقامت می‌کرده است (توضیح این حدیث در حدیث قبل گذشت).

۵- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) رَفَعَ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَتَبَسَّمَ فَسُئِلَ عَنْ ذَلِكَ، قَالَ: نَعَمْ عَجِبْتُ لِمَلَكَئِن هَبَطَا مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ يَلْتَمِسَانِ عَبْدًا ضَالِحًا مُؤْمِنًا فِي مِصْلَى كَانَ يُصَلِّي فِيهِ لِيَكْتُبَا لَهُ عَمَلَهُ فِي يَوْمِهِ وَ لَيْلَتِهِ فَلَمْ يَجِدَاهُ فِي مِصْلَاهُ فَعَرَجَا إِلَى السَّمَاءِ فَقَالَا: رَبَّنَا عَبْدُكَ فَلَانَ الْمُؤْمِنِ التَّمَسَّنَاهُ فِي مِصْلَاهُ لِنَكْتُبَ لَهُ عَمَلَهُ لِيَوْمِهِ وَ لَيْلَتِهِ فَلَمْ نُصِبْهُ فَوَجَدْنَاهُ فِي جِبَالِكَ فَقَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ اكْتُبَا لِعَبْدِي مِثْلُ مَا كَانَ يَعْمَلُ فِي مِصَّتِهِ مِنَ الْخَيْرِ فِي يَوْمِهِ وَ لَيْلَتِهِ مَا دَامَ فِي جِبَالِي فَإِنَّ عَلَيَّ أَنْ أَكْتُبَ لَهُ أَجْرَ مَا كَانَ يَعْمَلُهُ إِذَا حَبَسْتَهُ عَنْهُ^(۱)

یعنی: حضرت صادق فرمود که: رسول خدا (ص) توجهی به آسمان نمود و تبسم فرمود از جناب او از علت این تبسم سؤال شد؟ فرمود: آری، تعجب کردم از دو ملکی که از آسمان آمدند به سوی زمیــــــــــــن بجستجوی بنده صالح مؤمنی که در جای خود نماز می‌خواند تا برای او عمل روز و شب او را بنویسند پس او را در محل نمازش نیافتند و برگشتند و عرض کردند پروردگارا بنده تو فلان کس را در محل نمازش نیافتیم تا برای او عمل روز و شبش را بنویسیم او را در بند بلا و بیماری تو دیدیم خدای عزوجل فرمود: برای بنده ام بنویسید مانند آنچه در زمان صحتش عمل می‌کرده از کار خیر در شب و روزش مادامیکه در بندمن گرفتار است زیرا بر من است مزد آنچه عمل می‌کرده زیرا من او را باز داشته ام. (مؤلف گوید این حدیث با توجه به آیات: *إِذْ يَتَلَقَى الْمُتَلَقِيَانِ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ*^(۲) مورد تأمل است).

۶- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص) : إِذَا مَرَضَ الْمُؤْمِنُ وَكَلَّ اللَّهُ بِهِ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۱

(۲) قرآن / سوره ق / آیات ۱۷ و ۱۸

مَلَكًا يَكْتُبُ لَهُ فِي سَقْمِهِ مَا كَانَ يَعْمَلُ لَهُ مِنَ الْخَيْرِ فِي صِحَّتِهِ حَتَّى يَرْفَعَهُ اللَّهُ وَ يَقْبِضَهُ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون مؤمن بیمار گردد خدا فرشته‌ای براو بگمارد که برای او بنویسد آنچه را در حال صحت برای خود از کار خیر می‌کرده است.

۷- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا سَبَقَتْ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَنَزَلَةً لَمْ يَبْلُغْهَا بِعَمَلِهِ ابْتِلَاءُ اللَّهِ فِي جَسَدِهِ أَوْ فِي مَالِهِ أَوْ فِي وَلَدِهِ ثُمَّ صَبْرَهُ عَلَى ذَلِكَ حَتَّى يَبْلُغَهُ الْمَنَزَلَةَ الَّتِي سَبَقَتْ لَهُ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى (۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون برای بنده از جانب خدا درجه و مقامی مقدر شده باشد که به عمل خود به آن نرسد خدا او را مبتلا کند در بدن و یا در مال و یا در فرزندش سپس به او صبر عنایت کند تا او را به آن منزلی که برای او مقرر شده برساند.

۸- قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنَّ الرَّجُلَ لَيَكُونُ لَهُ الدَّرَجَةُ عِنْدَ اللَّهِ لَا يَبْلُغُهَا بِعَمَلِهِ يُبْتَلَى بِبِلَاءٍ فِي جِسْمِهِ فَيَبْلُغُهَا بِذَلِكَ (۳).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: محققاً آن مردی که برای او درجه‌ای باشد که به آن نمی‌رسد به عمل خود، او ببلائی در جسمش مبتلامی‌شود که به آن وسیله به آن درجه برسد.

۹- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلْمَرِيضُ إِذَا كَانَ صَابِرًا كُتِبَ لَهُ حَسَنَاتٌ وَإِنْ كَانَ جَمِزًا كُتِبَ هَلُوعًا لِأَجْرِكُمْ (۴).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بیمار هرگاه صبر کند برای او حسنات نوشته‌شود و اگر جزع کن باشد بی‌حوصله‌ای که اجری برای او نباشد نوشته‌شود.

۱۰- قَالَ النَّبِيُّ (ص): سَاعَاتُ الْوَجَعِ يُدْهِبُنَ سَاعَاتِ

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۳.
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۷.
(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۰.
(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۰.

الْخَطَا يَا (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ساعات درد ساعات خطاها را می برد.

۱۱- ش عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ (ع) قَالَ: غَادَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) سَلْمَانَ فِي عِلَّتِهِ، فَقَالَ: يَا سَلْمَانُ إِنَّ لَكَ فِي عِلَّتِكَ ثَلَاثَ خِصَالٍ: أَنْتَ مِنْ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ يَذْكُرُ، وَدُعَاؤُكَ فِيهِ مُسْتَجَابٌ، وَلَا تَدْعُ الْعِلَّةَ عَلَيْكَ ذَنْبًا إِلَّا أَحَطَّتْهُ، مَتَّعَكَ اللَّهُ بِالْعَافِيَةِ إِلَى انْقِضَاءِ اجْلِكَ (۱)

یعنی: از جعفر بن محمد روایت است که: رسول خدا (ص) عیادت کرد سلمان را در بیماریش، پس فرمود: ای سلمان برای تو در این بیماری سه خصلت است: ۱- تونسبت به خدایتعالی درذکری. ۲- دعایت در آن مستجاب است. ۳- این بیماری گناهی بر تو نگذارد مگر اینکه همرا می ریزد، خدا تورا به عافیت بهره دهد تا وقت منقضی شدن عمرت.

۱۲- ج عَنْ أُمِّ الْعَلَاءِ قَالَتْ: غَادَنِي النَّبِيُّ (ص) وَ أَنَا مَرِيضَةٌ فَقَالَ: أَبْشِرِي يَا أُمَّ الْعَلَاءِ فَإِنَّ مَرَضَ الْمُسْلِمِ يُدْهِبُ اللَّهُ بِهِ خَطَايَاهُ كَمَا تَذْهَبُ النَّارُ حَبَّتِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ (۲)

یعنی: از ام العلاء روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) از من عیادت کرد در حالیکه بیمار بودم و فرمود: ای ام العلاء تورا مژده باد که بسبب بیماری مسلمان، خدا گناهان او را می برد چنانکه زنگ طلا و نقره را، آتش، می برد.

۱۳- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا يُصِيبُ الْمُسْلِمَ مِنْ نَصَبٍ وَلَا وَصَبٍ وَلَا هِمٍّ وَلَا حَزَنٍ وَلَا آدَىٍّ وَلَا غَمٍّ حَتَّى الشُّوْكَةِ إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا مِنْ خَطَايَاهُ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به مسلمانى رنجى و مرضى و غمى و غصه و اندوهى و آزارى نمى رسد حتى خارى که به بدن او برود مگر آنکه خدا بواسطه آن جبران کند از خطاهای او.

- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۵.
 (۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۳۸.
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۷.
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۹.

۱۴- ج دَخَلَ شَبَابٌ مِنْ قُرَيْشٍ عَلَى عَائِشَةَ وَ هِيَ بِمِنَى وَ هُمْ يَضْحَكُونَ فَقَالَتْ : مَا يَضْحَكُكُمْ؟ فَقَالُوا : فُلَانٌ خَرَّ عَلَى طَنْبِ فُسْطَاطٍ فَكَأَدَتْ عُنْفُهُ أَوْ عَيْتَهُ أَنْ تَذْهَبَ فَقَالَتْ : لِاتَّضَحُّكُوا فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ : مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُشَاكُ شَوْكَةً فَمَا فَوْقَهَا إِلَّا كُتِبَتْ لَهُ بِهَا دَرَجَةٌ وَ مُحِيتْ عَنْهُ بِهَا خَطِيئَةٌ (۱)!

یعنی: جوانانی از قریش برعایشه وارد شدند در حالیکه او در منی بود و ایشان می‌خندیدند، فرمود چه چیز شمارا می‌خندانند؟ گفتند فلانی افتاده بر روی طنابهای خیمه و نزدیک بود گردن و یا چشمش برود، فرمود: خنده نکنید زیرا من شنیدم رسول خدا (ص) می‌فرمود: مسلمانی نیست که خاری به بدن او وارد شود جز اینکه برای او درجه نوشته شود و خطائی از او محو شود،

۱۵- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُصِبْ مِنْهُ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس خدا خیر او را بخواهد او را بلا می‌رساند.

۱۶- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : يَا عَلِيُّ أَنْبِيئُ الْمُؤْمِنِ تَسْبِيحٌ وَصِيَا حُهُ تَهْلِيلٌ، وَ تَوَمُّهُ عَلَى الْفِرَاشِ عِبَادَةٌ، وَ تَقَلُّبُهُ مِنْ جَنْبِ إِلَى جَنْبٍ جِهَادٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَإِنْ عُوِيَ مَشَى فِي النَّاسِ وَمَا عَلَيْهِ مِنْ ذَنْبٍ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای علی، ناله مؤمن تسبیح و فریاد او تهلیل و خواب او در بستر، عبادت و گردیدن او از پهلو به پهلو جهاد در راه خداست، و اگر خوب شد در میان مردم راه رود در حالیکه گناهی بر او نباشد.

۱۷- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لِلْمَرِيضِ أَرْبَعُ خُصَالٍ: يُرَفَّعُ عَنْهُ الْقَلَمُ، وَ يَأْمُرُ اللَّهُ الْمَلَكَ فَيَكْتُبُ لَهُ كُلَّ فَضْلٍ كَانَ يَعْمَلُ فِي

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۹

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۹

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۳

صِحَّتِهِ، وَ يَتَّبِعُ مَرَضَهُ كُلَّ عَضْوٍ فِي جَسَدِهِ فَيَسْتَخْرِجُ ذُنُوبَهُ مِنْهُ، فَإِنْ مَاتَ مَاتَ مَغْفُورًا لَهُ، وَإِنْ غَاشَ غَاشَ مَغْفُورًا لَهُ^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برای بیمار چهار خصال است: قلم از او برداشته می‌شود (از تکالیفی که قدرت و توانائی انجام آن را ندارد مؤاخذه نشود)، و خدا فرشته‌ای را امر می‌کند که برای او بنویسد هر کار خوبی را که در حال صحت انجام می‌داده و بیماری او در هر عضوی از بدنش اثر دارد که گناهان آن را خارج می‌کند، پس اگر مُرد آمرزیده شده و اگر زنده ماند آمرزیده شده.

۱۸- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا مَرَضَ الْمُسْلِمُ كُتِبَ لَهُ بِأَحْسَنِ مَا كَانَ يَعْمَلُ فِي صِحَّتِهِ، وَ تَسَاقَطَتِ ذُنُوبُهُ كَمَا تَسَاقِطُ وَرَقُ الشَّجَرِ^(۲) وَ قَالَ (ص): حُمِّي لَيْلَةَ كَفَّارَةِ سَنَةٍ^(۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون مسلمانی بیمار گردد برای او نیکوترین عملی که در زمان صحتش می‌کرده نوشته‌شود و گناهان او مانند برگ درخت بریزد، و فرمود: تب شبی کفّارۀ سالی است.

۱۹- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنْ الْمُؤْمِنِ إِذَا حَمَّ حَمَاءَةً وَاحِدَةً تَنَاسَرَتِ الذُّنُوبُ مِنْهُ كَوَرَقِ الشَّجَرِ فَإِنْ أَقْبَلَ يَعْبُدُ اللَّهَ بَيْنَ إِخْوَانِهِ وَ أَصْحَابِهِ كَانَ مَغْفُورًا لَهُ، فَطُوبَى لَهُ إِنْ تَابَ، وَوَيْلٌ لَهُ إِنْ عَادَ، وَ الْعَافِيَةُ أَحَبُّ إِلَيْنَا^(۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مؤمن چون یکمرتبه تب کند گناهان او از او مانند برگ درخت بریزد، پس اگر خوب شد و بین برادران دینی و یارانش آمد، مورد مغفرت شده، پس خوشحال او اگر توبه کرده باشد و وای بر او اگر به گناه برگردد، در حالیکه عافیت نزد ما بهتر است. (مؤلف گوید چنانکه قبلاً نیز ذکر شد مقصود از گناهان در این حدیث و مانند آن گناهان صغیره و ترک اولی می‌باشد و بعلاوه مریض باید اهل صبر باشد و جزع و ناشکری ننماید.)

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۴

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۵

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۵

(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۴

۲۰- ش عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) إِنَّهُ تَبَسَّمَ فَقِيلَ لَهُ مَا لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَبَسَّمْتَ؟ فَقَالَ: عَجِبْتُ لِلْمُؤْمِنِ وَجَزَعِهِ مِنْ السَّقَمِ، وَكَوْ يَعْلَمُ مَا لَهُ فِي السَّقَمِ مِنَ الثَّوَابِ لَأَحَبَّ أَنْ لَا يَزَالَ سَقِيمًا حَتَّى يَلْقَى رَبَّهُ عَزَّوَجَلَّ^(۱)!

یعنی: ابن مسعود از رسول خدا (ص) روایت کرده که آن جناب لبخندی زد، عرض شد یا رسول الله چه شده که تبسم نمودی؟ فرمود عجب کردم از برای مؤمن و جزع او از بیماری و درد، و اگر می دانست که چقدر برای او در بیماری ثواب است هر آینه دوست می داشت که همواره بیمار باشد تا خدای عزوجل را ملاقات کند.

۲۱- اِنَّهُ لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: «لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلُ سُوءًا يُجْزِيهِ» فَقَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص) يَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) جَاءَتْ قَاصِمَةُ الظَّهْرِ، فَقَالَ (ص): كَلَّا أَمَا تَحْزَنُ أَمَا تَكْرَهُنَّ أَمَا يُصِيبُكَ اللَّوَاءُ وَالْهُمُومُ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَذَلِكَ مِمَّا يُجْزِي بِهِ^(۲)

یعنی: بدرستی که چون آیه: «لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ...»^(۳) نازل شد مردی گفت یا رسول الله شکننده ظهر نازل شده، رسول خدا (ص) فرمود: نه چنین است آیا محزون نمی شوی آیا بیمار نمی شوی آیا رنج و گرفتاریها و غصه ها به تو نمی رسد؟ عرض کرد بلی، فرمود: آنها از جمله چیزهایی است که به آن جزا داده می شود.

۲۲- عَنْ جَابِرٍ قَالَ: أَقْبَلَ رَجُلٌ أَصَمٌّ أَخْرَسَ حَتَّى وَقَفَ عَلَي رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَأَشَارَ بِيَدِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): «عَطَوْهُ صَحِيفَةً حَتَّى يَكْتُبَ فِيهَا مَا يُرِيدُ، فَكَتَبَ ابْنِي أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَكْتُبُوا لَهُ كِتَابًا تَبَشِّرُونَهُ بِالْجَنَّةِ فَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ مُسْلِمٍ يَفْجَعُ بِكَرْبِمَتِهِ أَوْ بِلِسَانِهِ أَوْ بِسَمْعِهِ أَوْ بِرِجْلِهِ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۵.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۰.

(۳) قرآن / سوره نساء / آیه: ۱۲۳.

أَوْ بِيَدِهِ فَيَحْمَدُ اللَّهَ عَلَى مَا أَصَابَهُ وَ يَحْتَسِبُ عِنْدَ اللّٰهُ ذَلِكَا إِلَّا نَجَاةً مِّنْ ذَلِكَ وَ أَدْخَلَهُ الْجَنَّةَ، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ لِأَهْلِ الْبِلَاحِ فِي الدُّنْيَا دَرَجَاتٍ فِي الْآخِرَةِ مَا تُنَالُ بِالْأَعْمَالِ حَتَّىٰ أَنْ الرَّجُلَ لَيَتَمَتِّي أَنْ جَسَدَهُ فِي الدُّنْيَا كَانَ يُفْرَضُ بِالْمَقَارِبِ مِمَّا يَرَىٰ مِنْ حَسَنِ ثَوَابِ اللَّهِ لِأَهْلِ الْبِلَاءِ مِنَ الْمُؤَجَّبِينَ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبَلُ الْعَمَلَ فِي غَيْرِ الْإِسْلَامِ (۱)

یعنی: از جابر روایت شده که گفت: مردی کر و لال آمد تا اینکه مقابل رسول خدا (ص) ایستاد و با دست اشاره نمود، رسول خدا (ص) فرمود: یک صفحه کاغذ به او بدهید تا در آن آنچه اراده دارد بنویسد پس آن شخص نوشت که: من شهادت می‌دهم به لَإِلَهَ إِلَّا اللَّهُ و اینکه محمد رسول خدا (ص) است. رسول خدا (ص) فرمود: برای او نامه‌ای بنویسید و او را به بهشت بشارت دهید، زیرا مسلمانی نباشد که مبتلا شده به رفتن یکی از اعضایش و یا زبانش و یا گوشش و یا پا و یا دست او، پس او بر آنچه به او رسیده حمد خدا کند و نزد خدا آنرا به حساب بگذارد، مگر آنکه این حمد او را نجات دهد و او را وارد بهشت کند، سپس رسول خدا (ص) فرمود: برای اهل بلا در دنیا، در آخرت درجاتی است که بواسطه اعمال به آنها نرسد تا آن اندازه که مرد تمنا کند که ای کاش جسد او در دنیا به مقراضها مقراض می‌شد از جهت آنچه می‌بیند از ثواب نیک الهی برای اهل بلای مؤحدین زیرا خدا عمل در غیر اسلام را نمی‌پذیرد.

۲۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلْحَمِي رَائِدُ الْمَوْتِ، وَ سَجْنُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ، وَ قَوْرُهَا مِنْ جَهَنَّمَ، وَ هِيَ حَظُّ كُلِّ مُؤْمِنٍ مِنَ النَّارِ (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: تب مقدمه مرگ و زندان خدا در زمین است و شدت آن از دوزخ است و آن بهره هر مؤمنی از آتش است (یعنی بنده با تقوی و مؤمن بواسطه ابتلاء بان آتش را نمی‌بیند).

۲۴- ج قَالَتْ عَائِشَةُ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا أَشَدَّ عَلَيْهِ الْوَجَعُ مِنْ

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۱

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۲

رَسُولُ اللَّهِ (ص) (۱)

یعنی: عایشه گفت: من احدی را که دردش شدیدتر از رسول خدا (ص) باشد ندیدم.

۲۵- ج قَالَ عَبْدُ اللَّهِ (ص): دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ (ص) وَهُوَ يُوعَكُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّكَ تُوَعَكُ وَعَمَّا شَدِيدًا، قَالَ: أَجَلٌ لِي أَوْعَكَ كَمَا بُوَعَكَ رَجُلَانِ مِنْكُمْ، قُلْتُ: ذَلِكَ بِأَنَّ لَكَ أَجْرَيْنِ، قَالَ: أَجَلٌ ذَلِكَ كَذَلِكَ مَا مِنْ مُسْلِمٍ يُصِيبُهُ أَدَى شَوْكَةٍ فَمَا فَوْقَهَا إِلَّا كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا سَيِّئَاتِهِ كَمَا تَحَطُّ الشَّجَرَةُ وَرَقَّهَا (۲)

یعنی: عبدالله بن عمر گفت: وارد شدم بر پیغمبر (ص) در حالیکه در حرارت تب بود، گفتم: یا رسول الله تب شما شدید است، فرمود آری تب من مانند تب دونفر از شماست، گفتم: برای شما دو اجر است، فرمود: بلی چنین است به هیچ مسلمی آزار خاری و بالاتر از آن نمی رسد مگر آنکه جبران کند بدیهای او را چنانکه درخت برگ خود را می ریزد.

۲۶- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): رَأَيْتُمْ مَثَلُ الْمَرِيضِ إِذَا بَرَأَ وَصَحَّ كَالْبُرْدَةِ تَفَعُّ مِنَ السَّمَاءِ فِي صَفَائِهَا وَ لَوْنِهَا (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همانا مثل بیمار چون خوب و صحیح شود مانند برفی است که از آسمان بیاید در صفا و رنگ. این حدیث در کتاب مستدرک نیز با اندک اختلاف لفظی ذکر شده (۴)

۲۷- ج قَالَ جَابِرٌ: دَخَلَ النَّبِيُّ (ص) عَلَى أُمِّ السَّائِبِ، فَقَالَ: مَا لَكَ يَا أُمَّ السَّائِبِ تُزْفُزِفِينَ؟ قَالَتْ: الْحَمَّى لِأَبَارِكَ اللَّهُ فِيهَا فَقَالَ: لِأَنَّ سَيْبِي الْحَمَّى فَإِنَّهَا تُدْهَبُ خَطَايَا بَنِي آدَمَ كَمَا يُدْهَبُ الْكَبِيرُ خَبَثُ الْحَدِيدِ (۵)

یعنی: جابر گفت: پیغمبر (ص) بر ام السائب وارد شد و فرمود: چه

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۹
- (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۹ و ۱۹۰
- (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۰
- (۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۷۹
- (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۰

شده تورا که می‌چندی ؟ گفت تب ، خدا برکت در آن نگذاشته ، فرمود تب را بدمگو که خطاهای بنی آدم را از بین می‌برد چنانکه کوره رنگ آهن را .

۲۸- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ : مَنْ مَرِضَ ثَلَاثًا فَلَمْ يَشْكُ إِلَى أَحَدٍ مِنْ عَوَادِهِ أَبَدَلْتُهُ لَحْمًا خَيْرًا مِنْ لَحْمِهِ وَ دَمًا خَيْرًا مِنْ دَمِهِ ، فَإِنْ عَافَيْتَهُ عَافَيْتَهُ وَلَإِنَّ رَبَّكَ لَهُ ، وَإِنْ قَبِضْتَهُ قَبِضْتَهُ إِلَى رَحْمَتِي (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود که خدای عزوجل فرموده هرکس سه روز بیمار گردد و به احدی از عیادت کنندگانش شکایت نکند گوشت او را بدل به گوشتی بهتر از آن کنم و خون او را بدل به خونی بهتر از آن نمایم ، پس اگر او را عافیت دادم او را عافیتش داده ام در حالیکه بی‌گناه است و اگر او را قبض روح کردم به سوی رحمت خود می‌برم .

۲۹- ج عَادَ النَّبِيُّ (ص) رَجُلًا مِنْ وَعُكِي كَانَ بِهِ فَقَالَ: أَبِشْرُ فَإِنَّ اللَّهَ يَقُولُ هِيَ نَارِي أَسْلَطْتُهَا عَلَى عَبْدِي الْمُذْنِبِ لِيَتَكُونَ حَظَّهُ مِنَ النَّارِ (۲)

یعنی: پیغمبر (ص) مردی را بواسطه تب شدیدی که داشت عیادت کرد پس فرمود: بشارت باد که خدایتعالی می‌فرماید این تب آتش من است آنرا بر بنده گناهکار مسلط می‌کنم تا اینکه بهره‌ا او باشد از آتش .

۳۰- ج عَنْ عَطَاءٍ ، قَالَ: قَالَ لِي ابْنُ عَبَّاسٍ : أَلَا أُرِيكَ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ قُلْتُ بَلَى ، قَالَ: هَذِهِ الْمَرْأَةُ السَّوْدَاءُ أَنْتِ النَّبِيُّ (ص) فَقَالَتْ : رَبِّي أُصْرِعُ وَ إِبْنِي أَتَكْشَفُ فَادْعُ اللَّهَ لِي ، قَالَ : إِنْ شِئْتَ صَبْرَتْ وَ لَكَ الْجَنَّةُ وَ إِنْ شِئْتَ دَعَوْتَ اللَّهَ أَنْ يُعَافِيكَ ؟ فَقَالَتْ : أَصْبِرُ ، فَأَلَتْ : رَبِّي أَتَكْشَفُ فَادْعُ اللَّهَ لِي أَلَا تَكْشَفُ ، فَدَعَا لَهَا (۳)

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۸ .

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۰ .

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۰ .

یعنی: از عطاء روایت شده که گفت: ابن عباس برایم گفت: آیا تورا نشان ندهم به زنی از اهل بهشت؟ گفتم: آری، گفت این زن سیاه خدمت پیغمبر (ص) آمد و گفت من غش می‌کنم و می‌افتم و مکشوف می‌شوم خدارا برایم بخوان، فرمود: اگر می‌خواهی صبر کن و بهشت برای تو، و اگر خواسته باشی دعا کنم خدارا عافیت دهد گفت صبر می‌کنم، ولی مکشوف میمانم برایم خدارا بخوان که مکشوف نما من پس پیغمبر (ص) برای او دعا کرد.

۳۱- ج عَنْ أَنَسٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ (ص) يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ: إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِي بِحَبِيبَتِيهِ فَمَبْرَ عَمُوضَةٍ مِنْهُمَا الْجَنَّةُ (۱)

یعنی: از انس روایت شده که گفت: شنیدم رسول خدا (ص) می‌فرمود: خدایتعالی فرموده هرگاه بنده‌ام را مبتلا به دو چشمش کنم و صبر کند به عوض آن دو بهشت به او می‌دهم. و در روایت دیگر فرمود: أَرْبَعٌ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ: كِتْمَانُ الْفَاقَةِ وَكِتْمَانُ الصَّدَقَةِ وَكِتْمَانُ الْمُصِيبَةِ وَكِتْمَانُ الْوَجَعِ (۲)

۲- باب الطاعون

۱- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): الْمَبْطُونُ شَهِيدٌ وَالْمَطْعُونُ شَهِيدٌ (۳)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بیماری که آب در شکم او جمع می‌شود و همان موجب مرگ او می‌شود و همچنین طاعون زده شهیدند.

۲- ج عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنِ الطَّاعُونِ فَأَخْبَرَهَا أَنَّهُ كَانَ عَذَابًا يَبْعَثُهُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ فَجَعَلَهُ اللَّهُ رَحْمَةً لِلْمُؤْمِنِينَ فَلَيْسَ مِنْ عَبْدٍ يَفْعُ الطَّاعُونَ فَيَمُوتُ فِي بَلَدِهِ طَائِرًا يَعْلَمُ أَنَّهُ لَنْ يُصِيبَهُ إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ إِلَّا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ الشَّهِيدِ (۴)

یعنی: از عایشه روایت شده که او سؤال کرد رسول خدا (ص) را از

- (۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۱۹۰
(۲) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۸۱
(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۱۹۱
(۴) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۱۹۱

طاعون ؟ رسول خدا (ص) او را خبر داد که طاعون عذابی است که خدا آنرا بر هر کس بخواهد می‌فرستد و آن را برای مؤمنین رحمت قرار داده پس بنده‌ای نیست که طاعون بیاید و او در شهرش بماند و صبر کند و بداند که آن نمی‌رسد مگر به هر کس خدا مقرر کرده باشد مگر آنکه برای او مانند اجر شهید است .

۳- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الطَّاعُونَ رِجْزٌ أَوْ عَذَابٌ أُرْسِلَ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَوْ عَلَىٰ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَإِذَا سَمِعْتُمْ بِهَا بِأَرْضٍ فَلَاتَقْدَمُوا عَلَيْهِ وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَاتَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: طاعون پلیدی است که فرستاده شد بر بنی اسرائیل و یا بر کسانی که قبل از شما بودند پس هرگاه خبر آن را شنیدید به زمینی قدم بر آن مگذارید و هرگاه به زمینی آمد و شما در آن بودید پس بعنوان فرار از آن بیرون مروید .

۴- ج عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: إِذَا سَمِعْتُمْ بِالْوُبَاءِ فَلَاتَقْدَمُوا عَلَيْهِ وَإِذَا وَقَعَ بِأَرْضٍ وَأَنْتُمْ بِهَا فَلَاتَخْرُجُوا فِرَارًا مِنْهُ (۲)

یعنی: از عبدالرحمن بن عوف روایت شده که گفت: شنیدم رسول خدا (ص) می‌فرمود: هرگاه به زمینی و یا را شنیدید پس بر آن قدم مگذارید و هرگاه به زمینی که شما در آن هستید و یا واقع شد خارج نشوید برای فرار از آن .

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الْفَارُّ مِنَ الْوُبَاءِ كَالْفَارِّ مِنَ الرَّحْفِ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه از وبا فرار کند مانند آنست که از جنگ فرار کند (چنانچه از حضرت صادق نقل شده رسول خدا (ص) این کلام را راجع به سرحدداران ثغور اسلام فرموده که سرحدها را رها

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۱ .

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۲ .

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۴۵ . و مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۳ / ص ۳۲۴ .

نکنند .

۶- عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسْلِمٍ قَالَ قُلْتُ لِأَبِي جَعْفَرٍ وَبِأَيِّ إِذَا وَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ أَسْتَعِزُّ؟ فَقَالَ: وَمَا بَأْسٌ أَنْ تَعْتَزِلَ الْوَبَاءَ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِرَجُلٍ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ كَانَ فِي دَارٍ فِيهَا إِخْوَتُهُ فَمَاتُوا وَلَمْ يَبْقَ غَيْرُهُ، إِرْتَجِلْ مِنْهَا وَهِيَ ذَمِيمَةٌ^(۱)!

یعنی: از محمد بن مسلم روایت شده که گفت به ابی جعفر گفتم و با بر زمین آید آیا کناره گیریم؟ فرمود: باکی نیست که از وباء کناره گیری و بتحقیق رسول خدا (ص) به مردی که به او خبر داد که در خانه ای بوده که برادرانش در آن بودند و مردند و مجز او کسی باقی نمانده، فرمود: از آن خانه کوچ کن که مذموم است .

مؤلف گوید: طاعون و وباء بیماری واگیر و خطرناک می باشند که در گذشته مردم زیادی را تلف نموده ولی از قرن ۱۹ میلادی به بعد بواسطه اکتشافات طبیی و برقراری اصول بهداشت از شیوع طاعون در شهرهای بزرگ جلوگیری گردید، بیماری طاعون در انسان به دو شکل ظاهر می شود که یک نوع آن معالجه می شود ولی یک فرم خونی آن که به طاعون سیاه معروف است بسیار خطرناک است و میکرب داخل خون می شود و بیمار در ظرف چند ساعت میمیرد . ولی به فضل و رحمت خداوندی با اکتشافات اخیر امروزه برای جلوگیری از ابتلای به طاعون واکسن به کار می رود . و معالجه آن نیز با تزریق سرم ضد طاعون انجام می شود .

۳- باب عیادة المریض

۱- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ خَمْسٌ: رَدُّ السَّلَامِ وَ عِيَادَةُ الْمَرِيضِ وَ اتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ وَ اجَابَةُ الدَّعْوَةِ وَ تَشْمِيْتُ الْغَاطِسِ^(۲)!

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۶ .

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۰ .

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: حَقُّ مُسْلِمٍ بِرْمَسْلَمٍ بِنَجْجِزِ اسْتِ : سلام او را جواب دادن و بیمار را عیادت کردن و مشایعت جنازه و اجابت دعوت او و نام بردن خدا در عطسه او (که بگوید رَحِمَكَ اللَّهُ).

۲- ج عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ قَالَ : عَادَنِي رَسُولُ اللَّهِ (ص) مِنْ وَجَعٍ كَأَنَّ بَعِيَّتِي (۱)

یعنی: از زیدبن ارقم روایت است که گفت رسول خدا (ص) برای دردی که در دو چشم داشتم عیادت نمود. (از این حدیث معلوم می شود که بیماری بیمار اگرچه خفیف هم باشد عیادت او لازم است).

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : سِرٌّ مَبِيلاً عُدُّ مَرِيضًا (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مسافت میلی را سیرکن که عیادت نما مریضی را (یعنی اگرچه راه دور باشد زیرا با وسایل آن زمان سیر یک میل مشقت داشته).

۴- ج عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ سَعْدٍ أَنَّ أَبَاهَا قَالَ : أَشْتَكَيْتُ بِمَكَّةَ فَجَاءَ نَبِيَّ النَّبِيِّ (ص) يَعُودُنِي وَوَضَعَ يَدَهُ عَلَيَّ جَنْبَيْي ، ثُمَّ مَسَحَ صَدْرِي وَبَطْنِي ثُمَّ قَالَ : اللَّهُمَّ اشْفِ سَعْدًا وَاتِمِّمْ لَهُ هَجْرَتَهُ (۳)

یعنی: از عایشه بنت سعد روایت است که پدرش سعد گفت: من در مکه بیمار شدم رسول خدا (ص) به عیادت آمد و دست خود را به پیشانی من نهاد سپس به سینه و شکم دست کشید و گفت خدایا سعد را شفا بده و هجرتش را برایش تمام گردان. در آخر این حدیث از قول سعد آمده که گفت: فَمَا زِلْتُ أَجِدُ بَرْدَهُ عَلَيَّ كَيْدِي فِيمَا يُخَالُ إِلَيَّ حَتَّى السَّاعَةِ (۴) یعنی همواره اثر سردی دست حضرت را بر کبد خود می یابم به خیال خودم تا این ساعت.

۵- ج قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : دَخَلَ النَّبِيُّ (ص) عَلَيَّ رَجُلٍ يَعُودُهُ فَقَالَ : لَأَبُاسٌ طَهُورٌ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَقَالَ : كَلَّا بَلْ حُمِي تَفُورٌ عَلَيَّ شَيْخٌ

(۱) التاج المع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۰

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۳

(۳) التاج المع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۱ و ج ۳ / ص ۱۹۶

(۴) التاج المع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۶

كَبِيرٍ حَتَّى تُزَيَّرَهُ الْقُبُورَ قَالَ النَّبِيُّ (ص) : فَنَعَمْ إِذَا (۱) !
 یعنی: ابن عباس گفت: پیغمبر (ص) وارد شد بر مردی که او را عیادت کند و فرمود باکی نیست ان شاء الله موجب طهارت است او گفت چنین نیست بلکه تبی است که بر مرد پیری فوران می کند تا او را به قبور برد، پیغمبر (ص) فرمود: در این هنگام آری.

۶- ج كَانْ غُلَامٌ لِيَهُودَ يَخْدُمُ النَّبِيَّ (ص) فَمَرَضَ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ (ص) يَعُودُهُ فَقَالَ: أَسْلِمٌ، فَأَسْلَمَ. وَفِي رِوَايَةٍ: فَقَعَدَ عِنْدَ أَبِيهِ فَقَالَ لَهُ: أَسْلِمٌ، فَنَظَرَ الْغُلَامُ إِلَى أَبِيهِ فَقَالَ لَهُ: أَطِيعُ أَبَا الْقَاسِمِ فَأَسْلَمَ فَقَامَ النَّبِيُّ (ص) وَهُوَ يَقُولُ: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَقَذَهُ مِنَ النَّارِ (۲) !

یعنی: یکنفر بچه یهودی بود که پیغمبر (ص) را خدمت میکرد و او بیمار شد پس پیغمبر (ص) برای عیادت او رفت و به او فرمود: اسلام بیاور، و در روایتی: بالای سر او نشست و فرمود: مسلمان شو: آن طفل به پدر خود نگاه کرد پدرش گفت آبا القاسم را اطاعت کن پس اسلام آورد، پس پیغمبر (ص) برخاست در حالیکه می فرمود: الْحَمْدُ لِلَّهِ که خدا او را از آتش نجات داد.

۷- ج عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: مَا مِنْ عَبْدٍ مُسْلِمٍ يَعُودُ مَرِيضًا لَمْ يَحْضُرْ أَجَلُهُ فَيَقُولَ سَبْعَ مَرَّاتٍ: أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيكَ إِلَّا عُوْفِي (۳) !

یعنی: از عباس از رسول خدا (ص) روایت شده که فرمود: هر بنده مسلمانانی که بیماری را که اجلش نرسیده عیادت کند و هفت مرتبه بگوید از خدای بزرگ پروردگار عرش بزرگ خواهانم که تورا شفا دهد: مگر آنکه آن بیمار شفا خواهد یافت. این روایت با انسداد اختلاف در کتاب مستدرک نیز ذکر شده. (۴)

۸- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص) : إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَنَقِّسُوا

- (۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۱۹۶.
- (۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۱۹۶.
- (۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۱۹۷ و ج ۱/ ص ۳۵۱.
- (۴) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۹۵.

لَهُ فِي أَجَلِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ شَيْئًا وَ يُطَيَّبُ بِنَفْسِهِ (۱)
 یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه بر بیماری وارد شدید بگوئید
 «حالت خوب است و به زودی شفا پیدا خواهی کرد» ولی دربارهٔ اجل
 باید مهیا بود.

۹- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): عَوِّدُوا الْمَرِيضَ وَاتَّبِعُوا
 الْجَنَائِزَ، فَإِنَّهُنَّ يَذْكُرَنَّ الْآخِرَةَ (۲)
 یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بیمار را عیادت و جنازه‌ها را متابعت
 کنید که اینها یادآورندهٔ آخرتند. این حدیث با کمی اختلاف در کتاب
 مستدرک نیز ذکر شده (۳)

۱۰- ز قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): عَوِّدُوا مَرُضَكُمْ وَ اشْهَدُوا
 جَنَائِزَكُمْ وَ زُورُوا قُبُورَ مَوْتَاكُمْ فَإِنَّ ذَلِكَ يَذْكُرْكُمْ الْآخِرَةَ (۴)
 یعنی: بیمارهایتان را عیادت کنید و جنازه‌ها را حاضر
 شوید و قبرهای مرده‌ها را زیارت کنید که این کارها آخرت
 را بیادتان می‌آورد.

۱۱- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: مَرُضْتُ فَعَادَنِي رَسُولُ اللَّهِ (ص)
 فَقَالَ: قُلِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ تَعْجِيلَ غَافِيَتِكَ وَ صَبْرًا عَلَيَّ بَلِيَّتِكَ
 وَ خُرُوجًا إِلَيَّ رَحْمَتِكَ فَقَلِّبْهَا فَقُمْتُ كَمَا تَمَّا نَشِطْتُ مِنْ عِقَالٍ (۵)
 یعنی: از علی روایت شده که گفت: بیمار شدم پس رسول خدا (ص)
 به عیادتم آمد و فرمود: بگو اللَّهُمَّ تَاخِرًا، پس آنرا گفتم که
 برخاستم که گویا از بند رها شدم.

۱۲- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَيَّ رَجُلٌ
 مِنَ الْأَنْصَارِ مَرِيضٌ يَعُوذُهُ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ لِي فَقَالَ (ص): قُلْ
 أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ وَ أَسْأَلُ اللَّهَ الْكَبِيرَ فَقَالَهَا
 ثَلَاثَ مَرَّاتٍ فَقَامَ كَمَا تَمَّا نَشِطُ مِنْ عِقَالٍ (۶)

(۱) التاج الجا مع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۷
 (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۹۲
 (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۹۵
 (۴) مسند الامام زید / ص ۱۸۰
 (۵) مسند الامام زید / ص ۱۸۱ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۵
 (۶) مسند الامام زید / ص ۱۸۱

یعنی: از علی روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) بر مرد بیماری از انصار وارد شد برای عیادت او، او گفت یا رسول الله برایم دعا کن، فرمود: بگو: **أَسْأَلُ اللَّهَ تَعَالَى، بِسْأَلِهِ وَبِرَحْمَتِهِ أَنْ يَشْفِيَ بِنُورِهِ** پس برخاست که گویا از بندی رها شده.

۱۳- م **عَنْ أَبِي مُوسَى قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَجِيبُوا الدَّاعِيَ، وَعَوِّدُوا الْمَرِيضَ، وَفُكُّوا الْعَانِيَ (۱)**
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دعوت کننده را اجابت و بیمار را عیادت و اسیر را آزاد کنید.

۴- باب ثواب من عاد مریضا

۱- ش **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ عَادَ مَرِيضًا نَادَى مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ بِرِسْمِهِ: يَا فُلَانُ طِبْتَ وَطَابَ مَمْشَاكَ بِثَوَابِ مِنَ الْجَنَّةِ (۲)**
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که بیماری را عیادت کند ندا کننده ای از آسمان او را به نامش ندا کند: ای فلانی پاک شدی و راهت پاک باد به ثوابی از بهشت.

۲- ش **عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: يُعِيرُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ عَبْدًا مِنْ عِبَادِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَقُولُ: عَبْدِي مَا مَنَعَكَ إِذَا مَرِضْتَ أَنْ تَعُودَنِي؟ فَيَقُولُ: سُبْحَانَكَ سُبْحَانَكَ أَنْتَ رَبُّ الْعِبَادِ، لَأَتَمْرُسُ وَ لَأَتَأَلَمُ، فَيَقُولُ مَرِيضٌ أَخُوكَ الْمُؤْمِنُ فَلَمْ تَعُدَّهُ، وَعَزَّيْبِي وَجَلَّابِي وَ لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ ثُمَّ لَتَكَفَّلْتُ بِحَوَائِجِكَ فَكَفَّضْتَهَا لَكَ، وَ ذَلِكُمْ مِنْ كَرَامَةِ عَبْدِي الْمُؤْمِنِ وَ أَنَا الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (۳)**

یعنی: روایت شده از رسول خدا (ص) که فرمود: خدا سرزنش می کند روز قیامت بنده ای از بندگان را و میفرماید بنده من چه مانع تو شد که مرا عیادت کنی وقتی که بیمار شدم؟ بنده عرض می کند

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۹۳

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۲۴

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۳۵

تو منزهی تو منزهی تو پروردگار بندگانیه بیمار می‌شوی و نه رنجور، خدا می‌فرماید برادر ایمانی تو بیمار شد او را عیادت نکردی قسم به عزت و جلالم اگر او را عیادت می‌کردی مرا نزد او یافته بودی سپس من متکفل حوائج تو می‌شدم و برای تو انعام می‌دادم و این برای بزرگواری بنده مؤمن است و منم رحمن و رحیم .

۳- ج عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ يَقُولُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: يَا ابْنَ آدَمَ مَرِضْتُ فَلَمْ تَعُدْنِي قَالَ يَا رَبِّ كَيْفَ أَعُوذُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ عَبْدِي فَلَانًا مَرِضَ فَلَمْ تَعُدَّهُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ عُدْتَهُ لَوَجَدْتَنِي عِنْدَهُ. يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَطَعْمَتُكَ فَلَمْ تَطْعِمْنِي قَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ أُطْعِمُكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّهُ اسْتَطَعْمَكَ عَبْدِي فَلَانٌ فَلَمْ تَطْعِمْهُ أَمَا عَلِمْتَ أَنَّكَ لَوْ أَطْعَمْتَهُ لَوَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي. يَا ابْنَ آدَمَ اسْتَسْقَيْتُكَ فَلَمْ تُسْقِنِي قَالَ: يَا رَبِّ كَيْفَ أَسْقِيكَ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَالَمِينَ؟ قَالَ: اسْتَسْقَاكَ عَبْدِي فَلَانٌ فَلَمْ تَسْقِهِ أَمَا إِنَّكَ لَوْ سَقَيْتَهُ وَجَدْتَ ذَلِكَ عِنْدِي (۱).

یعنی: روایت شده از رسول خدا (ص) که فرمود: خدای عزوجل روز قیامت می‌فرماید: ای فرزند آدم بیمار شدم مرا عیادت نکردی، بنده عرض می‌کند پروردگارا چگونه تورا عیادت کنم تو پروردگار جهانی، خدا فرماید: آیا ندانستی فلان بنده ام بیمار شد پس او را عیادت نکردی آیا ندانستی که اگر او را عیادت کرده بودی مرا نزد او یافته بودی، ای فرزند آدم از تو طعام خواستم مرا طعام ندادی عرض می‌کند چگونه پروردگارا تورا طعام دهم و حال آنکه تو پروردگار جهانی؟ خطاب رسد آیا ندانستی فلان بنده ام طعام خواست پس طعامش ندادی آیا ندانستی اگر اطعامش کرده بودی ثواب بزرگ نزد من می‌یافتی ای فرزند آدم از تو آب خواستم پس مرا آب ندادی، عرض می‌کند چگونه پروردگارا تورا آب دهم و حال آنکه تو پروردگار جهانی، خطاب رسد فلان بنده ام آب خواست آبش ندادی آگاه باش اگر سیرایش کرده بودی آنرا نزد من می‌یافتی. این روایت با

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۲/ ص ۱۹۶ و ۱۹۷.

اندک اختلاف لفظی در کتاب و سائل نیز ذکر شده (۱)

۴- م عَنْ أَبِي قَلَابَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: عَائِدُ الْمَرِيضِ فِي حُرْفَةِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَرْجِعَ (۲)

یعنی: از ابی قلابه روایت است که رسول خدا (ص) فرمود: عیادت کننده بیمار در طلب بهشت است تا برگردد.

۵- م إِنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ (ص): كَيْفَ أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: بِخَيْرٍ، مِنْ رَجُلٍ لَمْ يَصُمْ الْيَوْمَ وَ لَمْ يُعِدْ مَرِيضًا، فَقَالَ الرَّجُلُ: وَ مَا عِيَادَةُ الْمَرِيضِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: كَصِيَامٍ (۳)

یعنی: مردی به رسول خدا (ص) گفت: تو چگونه ای فرمود: به خیرم، از مردمی هستم که نه امروز روزه گرفتم و نه بیماری را عیادت کرده ام، آن مرد گفت عیادت بیمار چگونه است؟ فرمود: ما نندروزه است.

۶- ج عَنْ ثَوْبَانَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِنَّ الْمُسْلِمَ إِذَا عَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ لَمْ يَزَلْ فِي حُرْفَةِ الْجَنَّةِ (۴)

یعنی: از ثوبان روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: چون مسلمانی مسلمانی را عیادت کند همواره در چیدن ثمرات بهشت است. این روایت با اندک اختلاف در کتاب مستدرک نیز ذکر شده (۵)

۷- ز قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مَنْ عَادَ مَرِيضًا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ وَ كَانَ فِي حُرْفَةِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَرْجِعَ (۶) وَ فِي رِوَايَةٍ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا حُرْفَةُ الْجَنَّةِ قَالَ جَنَّاهَا (۷)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه بیماری را عیادت کند برای او مانند اجر آن بیمار است و همواره در چیدن میوه های بهشت است.

۸- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَطْعَمَ مَرِيضًا شَهَوَتْهُ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۳۵ و ۶۳۶.

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۹۲.

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۹۳.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۰.

(۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۳.

(۶) مسند الامام زید / ص ۱۸۰.

(۷) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۷ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۳.

أَطْعَمَهُ اللَّهُ مِنْ شِمَارِ الْجَنَّةِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس بیماری را طبق اشتهاى او اطعام کند خدا او را از طعامهای بهشت اطعام کند.

۹- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ كَفَى ضَرِيْرًا حَاجَتَهُ مِنْ حَوَائِجِ الدُّنْيَا وَ مَشَى لَهُ فِيهَا حَتَّى يَقْضَى اللَّهُ لَهُ حَاجَتَهُ أَعْطَاهُ اللَّهُ بَرَاءَةً مِنَ النَّفَاقِ وَ بَرَاءَةً مِنَ النَّارِ وَ قَضَى لَهُ سَبْعِينَ حَاجَةً مِنْ حَوَائِجِ الدُّنْيَا وَ لَأَيُّزَالٍ يَخْوُضُ فِي رَحْمَةِ اللَّهِ حَتَّى يَرْجِعَ، وَ مَنْ سَعَى لِمَرِيضٍ فِي حَاجَةٍ قَضَاهَا أَوْ لَمْ يَقْضِهَا خَرَجَ مِنْ ذُنُوبِهِ كَيْسُومٍ وَ لَدَتَهُ أُمُّهُ، فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يَا أَبَى أَنْتَ وَأُمِّي يَا رَسُولَ اللَّهِ فَإِنْ كَانَ الْمَرِيضُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ أَوْ لَيْسَ أَكْبَرُ إِذَا سَعَى فِي حَاجَةِ أَهْلِ بَيْتِهِ؟ قَالَ: نَعَمْ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس حاجتی از حوائج دنیای شخص مبتلائی را کفایت کند و در سعی آن برود تا حاجت او را خدا انجام دهد؛ خدایتعالی بیزاری از نفاق و بیزاری از آتش دوزخ رابه او عطا کند و برای او هفتاد حاجت از حوائج دنیا را برآورد و همواره در رحمت خدا غرق باشد تا برگردد. و هرکس در حاجت بیماری سعی کند، چه انجام گیرد و یا نگیرد از گناهانش بیرون رفته مانند روزی که از مادر متولد شده (البته گناهان صغیره) مردی از انصار گفت پدر و مادرم فدایت یا رسول الله اگر بیمار از خانواده خودش باشد آیا اجرش بزرگتر نیست وقتی که در حاجت اهل بیت خود سعی کند؟ رسول خدا (ص) فرمود: بلی بزرگتر است.

۵- باب فی النهی عن تمنی الموت و فی حسن الظن بالله

۱- ج عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: لَا يَتَمَنَّيَنَّ أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ لِيُزِيلَ بِهِ فَإِنْ كَانَ لِأَبَدٍ مَتَمَنَّيًّا لِلْمَوْتِ فَلْيَقُلِ اللَّهُمَّ أَحْيِنِي مَا

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۸۳ .
(۲) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۶۴۳ و ۶۴۴ .

كَانَتْ الْحَيَاةُ خَيْرًا لِي، وَ تَوَقَّيْتُ إِذَا كُنْتُ الْوَفَاةُ خَيْرًا لِي (۱)!

یعنی: انس از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: کسی آرزوی مرگ برای گرفتاری که برای او آمده نکند، و اگر ناچار تمنای مرگ کند باید بگوید: خدایا مرا زنده بگذار اگر حیات برایم خیر است و مرا بمیران اگر مرگ برایم خیر است. (منظور آنکه به مقدرات الهی راضی باشد و خود را تسلیم خدا کند).

۲- ج قَالَ قَيْسٌ أَتَيْتُ خَبَابًا وَقَدْ اِكْتَوَى فِي بَطْنِهِ سَبْعًا فَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: لَوْلَا أَنَّ النَّبِيَّ (ص) نَهَانَا أَنْ نَدْعُو بِالْمَوْتِ لَدَعَوْتُ بِهِ (۲)

یعنی: قیس گفت خدمت خباب رفتم در حالیکه هفت جای شکم کباب شده بود، می‌گفت اگر نه این بود که رسول خدا (ص) ما را از درخواست مرگ نهی کرده هر آینه مرگ را درخواست می‌کردم و در کتاب بخاری آمده که رسول خدا (ص) فرمود: لَا يَتَمَنَّى أَحَدُكُمْ الْمَوْتَ إِلَّا مَا مُحْسِنًا فَلَعَلَّ يَزِدَادُ، وَإِلَّا مَا مُسِيئًا فَلَعَلَّ يَسْتَعْتَبُ (۳)

۳- ج عَنْ جَابِرٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَبْلَ مَوْتِهِ يَثَلَاثَ يَقُولُ: لَا يَمُوتُ أَحَدُكُمْ إِلَّا وَهُوَ يُحْسِنُ الظَّنَّ بِاللَّهِ تَعَالَى (۴)

یعنی: از جابر روایت شده که گفت از رسول خدا (ص) سه روز قبل از وفاتش شنیدم که می‌فرمود: کسی از شما نمیرد مگر آنکه به خدای تعالی گمان نیکو داشته باشد. (یعنی هنگام مرگ چنین باشد).

۴- ج عَنْ عَبْدِ بَنِ الصَّامِتِ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: مَنْ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ، وَمَنْ كَرِهَ لِقَاءَ اللَّهِ كَرِهَ اللَّهُ لِقَاءَهُ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ أَوْ بَعْضُ أَزْوَاجِهِ: إِنَّا لَنَكْرَهُ الْمَوْتَ قَالَ: لَيْسَ ذَاكَ وَلَكِنَّ الْمُؤْمِنَ إِذَا حَضَرَ الْمَوْتَ بُشِّرَ بِرِضْوَانِ اللَّهِ وَكَرَاهَتِهِ فَلَيْسَ شَيْءٌ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ، فَأَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ وَ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ،

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۳۷ ووسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۵۹
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۳۷
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۳۷ ووسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۵۹
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۳۷

وَإِنَّ الْكَافِرَ إِذَا حَضَرَ الْمَوْتَ بُشِّرَ بِعَذَابِ اللَّهِ وَ عُقُوبَتِهِ، فَلَيْسَ شَيْءٌ أَكْرَهَ إِلَيْهِ مِمَّا أَمَامَهُ، فَكِرِهَ لِإِقَاءِ اللَّهِ وَ كِرِهَ اللَّهُ لِإِقَائِهِ (۱)

یعنی: از عبادت بن صامت از رسول خدا (ص) روایت شده که فرمود: هرکس دوست بدارد ملاقات خدا را خدا ملاقات او را دوست می‌دارد، و هرکس ملاقات خدا را کراهت داشت خدا ملاقات او را کراهت دارد، عایشه و یایکی از زنان دیگر رسول خدا (ص) گفت محققاً ما موت را کراهت داریم، رسول خدا (ص) فرمود: مقصود من این نیست و لیکن مؤمن چون مرگش برسد به رضوان خدا و کرامت او بشارت داده شود (خدایتعالی در قرآن فرموده: إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَامُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَ لَاتَحْزَنُوا وَ أَبْشِرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ (۲)) پس چیزی از آنچه در جلو دارد پیش او محبوب‌تر نیست، پس او ملاقات خدا را دوست دارد و خدا ملاقات او را دوست دارد و کافر چون مرگش برسد به عذاب خدا و عقاب او بشارت داده شود پس چیزی نزد او مکروه‌تر از آنچه در جلو دارد نیست پس ملاقات خدا را خوش ندارد و خدا ملاقات او را خوش ندارد.

۵- ج إِنَّ النَّبِيَّ (ص) دَخَلَ عَلَى شَابٍّ وَ هُوَ فِي الْمَوْتِ، فَقَالَ: كَيْفَ تَجِدُكَ؟ فَقَالَ: أَرْجُو اللَّهَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَإِنِّي أَخَافُ دُنُوبِي، فَقَالَ (ص): لَا يَجْتَمِعَانِ فِي قَلْبِ عَبْدٍ فِي مِثْلِ هَذَا الْمَوْطِنِ إِلَّا أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا يَرْجُوا وَ أَمَّنَّهُ وَمَا يَخَافُ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) وارد شد بر جوانی که در حال مرگ بود، فرمود: در چه حالی؟ عرض کرد یا رسول الله امید به خدا دارم و از گناهانم می‌ترسم رسول خدا (ص) فرمود این خوف و رجا در دل بنده‌ای در چنین حالی جمع نمی‌شود مگر اینکه خدایش آنچه امیدوار است عطا کند و از آنچه می‌ترسد ایمن سازد. (یعنی هنگام مرگ رجا و امید مؤمن غلبه دارد و البته در حال صحت باید خوف غلبه داشته باشد

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۳۸.

(۲) سوره فصلت / آیه: ۳۰.

(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۳۸.

چنانکه از آیات قرآن استفاده می‌شود و البته بندگان مقرب خدا نیز به رحمت خدا امیدوار و از عذاب او خائفند چنانکه درباره ایشان فرموده: **يَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ** (۱).

۶- ش **لَمَّا أُسْرِيَ بِالنَّبِيِّ (ص) قَالَ يَا رَبِّ مَا حَالُ الْمُؤْمِنِ عِنْدَكَ؟ قَالَ يَا مُحَمَّدُ مَنْ أَهَانَ لِي وَلِيًّا فَقَدْ بَارَزَنِي بِالْمُحَارَبَةِ، وَ أَنَا أَسْرَعُ شَيْءٍ إِلَى نُصْرَةِ أَوْلِيَائِي، وَ مَا تَرَكْتُ فِي شَيْءٍ أَنَا فَأَعْلُهُ كَتَرَدَدِي فِي وَفَاءِ الْمُؤْمِنِ بِكُرَةِ الْمَوْتِ وَ أَكْرَهُ مَسَائِلَتَهُ** (۲)

یعنی: چون رسول خدا (ص) را به معراج بردند عرض کرد پروردگارا حال مؤمن نزد تو چگونه است خطاب رسید یا محمد کسی که ولی و دوست مرا اهانت کند محققاً اعلان جنگ با من داده و من زودتر از هر چیزی به یاری دوستانم شتاب دارم و در چیزی که فاعل آنم تأخیر و تردد ندارم مانند تردد و تأخیری که دروفات مؤمن دارم، او مرگ را کراهت دارد و من بد آمد او را کراهت دارم (نویسنده گوید جملات این حدیث از مشکلات احادیث است یعنی آخر آن ۰).

۶- باب استحباب ذکر الموت و کراهة طول الأمل

۱- ش **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ الْمَوْتِ أَحَبَّهُ اللَّهُ** (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس مرگ را زیاد یاد کند خدا او را دوست دارد.

۲- ش **قَالَ النَّبِيُّ (ص): الْمَوْتُ الْمَوْتُ الْأَوَّلُ لِأَيْدِي الْمَوْتِ. وَقَالَ: إِذَا اسْتَحَقَّتْ وِلَايَةُ اللَّهِ وَ السَّعَادَةُ جَاءَ الْأَجَلَ بَيْنَ الْعَيْنَيْنِ وَ ذَهَبَ الْأَمَلُ وَرَاءَ الظَّهْرِ، وَ إِذَا اسْتَحَقَّتْ وِلَايَةُ الشَّيْطَانِ وَ الشَّقَاوَةُ جَاءَ**

(۱) قرآن / سوره اسراء / آیه: ۵۷.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۴۴.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۴۹.

الْأَمَلُ بَيْنَ الْعَيْنَيْنِ وَ ذَهَبَ الْأَجَلُ وَرَاءَ الظَّهْرِ . وَ سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ
(ص) آيَةُ الْمُؤْمِنِينَ أَكْبَسُ؟ فَقَالَ: أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلْمَوْتِ وَأَشَدَّهُمْ
لَهُ اسْتِعْدَادًا^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مرگ مرگ و نیست چاره‌ای از مرگ، و فرمود: هنگامیکه ولایت خدا سزاوار کسی شد مرگ در جلو او حاضر و آرزو پشت سر او می‌رود (یعنی به فکر مرگ و انجام اعمال صالحه است) و هنگامیکه ولایت شیطان و شقاوت سزاوار او شد آرزو در جلو او و مرگ پشت سر او رود (یعنی مرگ را فراموش کند) و از رسول خدا (ص) سؤال شد کدامیک از مؤمنین زیرک‌ترند؟ فرمود: آنانکه بیشتر یاد مرگ کنند.

۳- چوش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَكْثَرُوا مِنْ ذِكْرِ هَذَا مِنَ اللِّذَاتِ^(۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زیاد به یاد قطع کننده لذات باشید.
۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَكْثَرُوا ذِكْرَ الْمَوْتِ فَإِنَّهُ هَادِمٌ لِلذَّاتِ، حَائِلٌ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الشَّهَوَاتِ^(۳)
یعنی: زیاد یاد مرگ کنید که آن شکننده لذات و حائل بین شما و بین شهوات است.

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِنَّ صَلَاحَ أَوَّلِ هَذِهِ الْأُمَّةِ بِالزُّهْدِ وَالْيَقِينِ، وَهَلَاكُ آخِرِهَا بِالسُّخْرِ وَالْأَمَلِ^(۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: صلاح اول این امت به زهد و یقین و هلاک آخر این امت به بخل و آرزو است (مقصود از اول و آخر ممکن است پیشوایان و ثروتمندان باشد و مقصود از آخر فقرا و نادانان باشد و ممکن است مقصود از اول و آخر تقدّم و تاخّر زمانی باشد).

۶- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ أَخَوْفَ مَا أَخَافُ عَلَى أُمَّتِي

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۴۹
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۳۸ و وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۴۹
(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۵۰
(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۵۱

الْهَوَىٰ وَ طُولُ الْأَمَلِ، أَمَّا الْهَوَىٰ فَاتَّهَ بِصِدِّ عَنِ الْحَقِّ وَ أَمَّا طُولُ الْأَمَلِ فَمُنْسِي الْأَخْرَةَ (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بر اتم از دو چیز بیشتر می ترسم: هوای نفس و درازی آرزو. اما هوای نفس از حق باز می دارد، و اما درازی آرزو آخرت را فراموش می نماید.

۷- ز قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِأَصْحَابِهِ: مَنْ أَكْبَسَ النَّاسَ؟ قَالُوا اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، فَقَالَ (ص): أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلْمَوْتِ وَأَشَدَّهُمْ كَهَاسْتِعْدَادًا (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) به اصحاب خود فرمود: زیرکترین مردم کیست؟ گفتند خدا و رسول او بهتر می داند، فرمود: آنکه مرگ را زیادتیر یاد آرد و بیشتر برای آن مستعد باشد.

۷- باب قلقین المحتضرو القرآنة عنده

۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ (۳)!
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به دهان مردگان خود کلمه: لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ بگذارید (که حاضرین بر سر محتضرا این کلمه را بلند بگویند تا او بشنود و این شهادت را بگوید).

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ فَإِنَّهَا تَهْدِمُ الذَّنُوبَ، فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَمَنْ قَالَ فِي صَحَّتِهِ؟ فَقَالَ: ذَلِكَ أَهْدَمٌ وَأَهْدَمٌ، إِنَّ لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ أُنْسٌ لِلْمُؤْمِنِ فِي حَيَاتِهِ وَ عِنْدَ مَوْتِهِ وَ حِينَ يُبْعَثُ. وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) قَالَ جِبْرِئِيلُ: يَا مُحَمَّدُ لَوْ تَرَاهُمْ حِينَ يُبْعَثُونَ هَذَا بِيضٌ وَجْهُهُ يُنَادِي: لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ، وَ هَذَا مُسْوَدٌ وَجْهُهُ يُنَادِي: يَا وَيْلَاهُ يَا كِبْرَاهُ (۴).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به زبان مردگان خود کلمه توحید را بگذارید زیرا این کلمه می ریزد گناهان را، عرض کردند یا رسول

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۵۱.

(۲) مسند الامام زید / ص ۱۸۲.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۳۹.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۶۴.

اللَّهُ هرکس در حال صحت خود بگوید چگونه است؟ فرمود: آن بهتر می‌ریزد زیرا کلمه لا إله إلا الله انس مؤمن در حیات او و نزد مردنش و وقت حشر برای قیامتش باشد. و فرمود: جبرئیل گفت: یا محمد اگر گویندگان این کلمه را ببینی وقت حشر قیامت که سفیدرو می‌باشند و ندا می‌کنند لا إله إلا الله و آن دیگری روسیاه و ندا می‌کند ای وای ای وای.

۳- ش ان رَسُولَ اللَّهِ (ص) دَخَلَ عَلَيَّ رَجُلٍ مِنْ بَنِي هَاشِمٍ وَهُوَ يَقْضِي فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص) قُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَلِيُّ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبِّ الْأَرْضِينَ السَّبْعِ وَ مَا بَيْنَهُنَّ وَ مَا تَحْتَهُنَّ وَرَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، فَقَالَهَا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي اسْتَنْقَذَهُ مِنَ النَّارِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) وارد شد بر مردی از بنی هاشم در حالیکه جان می‌داد، به او فرمود کلمات فرج را بگو، پس او گفت، رسول خدا (ص) فرمود: الْحَمْدُ لِلَّهِ که خدا او را از آتش نجات داد. (مؤلف گوید ثابت نیست زمین مانند آسمانها هفت عدد یا طبقه باشد، ولی در دعاها ذکر شده.)

۴- ش حَضَرَ رَجُلًا الْمَوْتُ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ فُلَانًا حَضَرَ الْمَوْتَ فَنَهَضَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَمَعَهُ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِهِ حَتَّى آتَاهُ وَهُوَ مُعْمَى عَلَيْهِ فَدَعَا لَهُ رَسُولُ اللَّهِ فَافَاقَ الرَّجُلُ فَقَالَ لَهُ مَا رَأَيْتَ؟ قَالَ رَأَيْتُ بَيَاضًا كَثِيرًا وَ سَوَادًا كَثِيرًا، قَالَ فَأَيُّهُمَا كَانَ أَقْرَبَ إِلَيْكَ فَقَالَ السَّوَادُ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): قُلْ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الْكَثِيرَ مِنْ مَعْصِيكَ وَاقْبَلْ مِنِّي الْيَسِيرَ مِنْ طَاعَتِكَ، فَقَالَ: ثُمَّ أَعْمَى عَلَيْهِ، فَدَعَا لَهُ النَّبِيُّ فَافَاقَ الرَّجُلُ فَقَالَ: مَا رَأَيْتَ؟ قَالَ: رَأَيْتُ بَيَاضًا كَثِيرًا وَ سَوَادًا كَثِيرًا، قَالَ: فَأَيُّهُمَا أَقْرَبَ إِلَيْكَ، فَقَالَ: الْبَيَاضُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) غَفَرَ اللَّهُ لِمَا حَبَبَكُمْ (۲)

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۶۶

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۶۷

یعنی: روایت شده که مردی را مرگ در رسید، به رسول خدا (ص) عرض شد که فلانی در حال احتضار است، رسول خدا (ص) با عده‌ای از اصحاب خود برخاستند و نزد او آمدند در حالیکه او بیهوش بود، رسول خدا (ص) دعا کرد چون مرد به هوش آمد، رسول خدا (ص) فرمود چه دیدی؟ عرض کرد سفیدی بسیار و سیاهی بسیار، حضرت فرمود: کدام به تو نزدیک تر بود؟ عرض کرد سیاهی، رسول خدا (ص) به او گفت بگو خدایا معاصی بسیار مرا بیامرز و طاعت مختصر مرا بپذیر، او گفت و سپس بیهوش گردید، رسول خدا (ص) برای او دعا کرد، پس آن مرد به هوش آمد، رسول خدا (ص) فرمود: چه دیدی؟ عرض کرد سفیدی بسیار و سیاهی بسیار، فرمود: کدام به تو نزدیکتر بود؟ گفت سفیدی، رسول خدا (ص) به دوستان و بستگانش فرمود: خدا رفیق شمارا بیامرزد.

۵- ش اُعْتَقَلَ لِسَانَ رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَقَالَ لَهُ: قُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَيْهِ، فَأَعَادَ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَيْهِ، فَأَعَادَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَيْهِ، وَعِنْدَ رَأْسِ الرَّجُلِ امْرَأَةٌ فَقَالَ لَهَا: هَلْ لِي هَذَا الرَّجُلِ أُمٌّ؟ قَالَتْ نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا أُمُّهُ، فَقَالَ: أَفَرَأَيْتَ أَنْتِ عَنْهُ أُمَّ لَا؟ فَقَالَتْ: بَلْ سَاخِطَةٌ، فَقَالَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ (ص): فَإِنِّي أُجِبُّ أَنْ تَرْضَى عَنْهُ، فَقَالَتْ: قَدْ رَضِيتُ عَنْهُ بِرِضَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ لَهُ: قُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، فَقَالَ: قُلْ: يَا مَنْ يَقْبَلُ الْيَسِيرَ، وَيُعْفُو عَنِ الْكَبِيرِ اقْبَلْ مِنِّي الْيَسِيرَ، وَأَعْفُ عَنَّا الْكَبِيرَ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفْوُ الْغَفُورُ، فَقَالَتْ: قُلْ: مَا ذَا تَرَى؟ فَقَالَ: أَرَى أَسْوَدَيْنِ قَدْ دَخَلَا عَلَيَّ، فَقَالَ: أَعِدُّهَا فَأَعَادَهَا، فَقَالَ: مَا تَرَى؟ فَقَالَ: قَدْ تَبَاعَدَا عَنِّي، وَدَخَلَا أَبْيَضَيْنِ، وَخَرَجَا الْأَسْوَدَانِ فَمَا أَرَاهُمَا، وَدَنَا الْأَبْيَضَانِ مِنِّي الْآنَ يَا خُدَّانِ بِنَفْسِي، فَمَاتَ مِنْ سَاعَتِهِ (۱)

یعنی: روایت شده که زبان مردی از اهل مدینه وقت سكرات مرگ بند آمد، پس رسول خدا (ص) بر او وارد شد و به او فرمود: بگو:

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۶۸.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، او نتوانست بگوید ، رسول خدا (ص) سه مرتبه مکرر به او فرمود کلمه توحید را بر زبان جاری کن ، او نتوانست ، در حالیکه نزدیک سر آنمرد زنی بود ، حضرت به او فرمود : آیا این مرد مادر دارد ؟ عرض کرد بلی يَا رَسُولَ اللَّهِ منم مادراؤ ، فرمود : آیا تو از او خشنود هستی یا خیر ؟ عرض کرد من بر او خشناکم رسول خدا (ص) فرمود : من دوست دارم از او راضی شوی ، عرض کرد من برای شما از او راضی می شوم ، رسول خدا (ص) به آنمرد فرمود : بگو : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، او گفت : لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ، حضرت به او فرمود بگو ای خدا که کم را می پذیری و از زیاد عفو مینمائی ، از من کمی را بپذیر و آن زیادیهارا عفو نما ، زیرا تو بخشنده و آمرزنده ای ، او این جملات را گفت ، حضرت فرمود : چه می بینی ؟ عرض کرد دو سیاهی می بینم که بر من وارد شدند ، رسول خدا (ص) فرمود : مکرر کن این جملات را ، او مکرر کرد ، رسول خدا (ص) فرمود چه می بینی ؟ عرض کرد آندو از من دور شدند و دو سفید وارد شدند و آندو سیاهی خارج گردیدند که آنان را نمی بینم و دو سفیدی به من نزدیک شده اند که جان مرا بگیرند و همان ساعت فوت کرد :
اللَّهُمَّ اجْعَلْ عَاقِبَةَ أَمْرِنَا خَيْرًا .

۶- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : فِي آخِرِ خُطْبَةٍ خَطَبَهَا : مَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِسَنَةٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : وَإِنَّ السَّنَةَ لَكَثِيرَةٌ ، مَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِشَهْرٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : وَإِنَّ الشَّهْرَ لَكَثِيرٌ ، مَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِيَوْمٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : وَإِنَّ الشَّهْرَ لَكَثِيرٌ ، مَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِيَوْمٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : وَإِنَّ يَوْمًا لَكَثِيرٌ ، مَنْ تَابَ قَبْلَ مَوْتِهِ بِسَاعَةٍ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ ، ثُمَّ قَالَ : وَإِنَّ السَّاعَةَ لَكَثِيرَةٌ ، مَنْ تَابَ وَقَدْ بَلَغَتْ نَفْسُهُ هَذِهِ - وَأَهْوَأَ بِيَدِهِ إِلَى حَلْقِهِ - تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) در آخرین خطبه ای که خطا به نمود فرمود: کسی که قبل از موتش به یکسال توبه کند خدا توبه او را می پذیرد، سپس فرمود: محققاً سال زیاد است، کسیکه قبل از موتش به یک ماه

توبه کند خدا توبه او را می پذیرد، و محققاً ماه زیاد است، کسیکه قبل از موتش به یک روز توبه کند خدا توبه او را می پذیرد، سپس فرمود: یکروز زیاد است کسی که توبه کند قبل از موتش به ساعتی خدا توبه او را بپذیرد، سپس فرمود: ساعت زیاد است، کسیکه توبه کند در حالیکه جان به گلویش رسیده خدا توبه او را بپذیرد. (مؤلف گوید این حدیث موافق قرآن نیست زیرا اولاً خدا فرموده: **إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ** (۱). یعنی: اینست و جز این نیست که پذیرفتن توبه برخداست برای آنانکه کار بد می کنند از روی جهالت سپس! نزدیک و بزودی توبه می کنند پس ایشانند که خدا توبه ایشان را می پذیرد. یعنی پس از گناه توبه را به تاخیر نیندازد بلکه فوراً توبه کند. و ثانیاً در آیه پس از این آیه فرموده: **وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّي تُبْتُ الْآنُ** ... (۲). یعنی: و توبه ای نیست برای کسانی که کارهای بد می کنند تا وقتی که یکی از ایشان را مرگ حاضر شود، گوید بتحقیق من الان توبه کردم (۳).

۷- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ تَابَ وَقَدْ بَلَغَتْ نَفْسُهُ هَذِهِ - وَأَهْوَى يَدَيْهِ إِلَى حُلِقِهِ - تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِ (۳)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس در حالیکه جان به گلویش رسد توبه کند خدا توبه او را بپذیرد. (مؤلف گوید این حدیث نیز موافق قرآن نیست که توضیح آن در حدیث قبل بیان شد).

۸- م عَنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: كَانَ لِأَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ ابْنٌ وَكَانَ فِيهِ بَعْضُ مَا لَمْ يَرْضَ أَبُو بَكْرٍ، فَكَانَ يُحَقِّرُهُ لِذَلِكَ، فَمَرَضَ فَدَخَلَ عَلَيْهِ أَبُوهُ، فَقَالَ لَهُ الْغُلَامُ: أُرْسِلْكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ بِرِسَالَةٍ أُبْلِغُهُ عَنِّي أَبِي أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

(۱) قرآن / سوره نساء / آیه: ۱۷.

(۲) قرآن / سوره نساء / آیه: ۱۸.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۶۴.

فَانْطَلَقَ أَبُو بَكْرٍ حَتَّى دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ (ص) فَأَخْبَرَهُ بِذَلِكَ . فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : بَلِّغْ أَبْنَكَ أَنَّ لَهُ الْجَنَّةَ ، قَالَ : فَخَرَجَ أَبُو بَكْرٍ فَلَقِيَهِ عُمَرُ فَأَخْبَرَهُ ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ : ارْجِعْ بِنَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) حَتَّى نَسْتَنْبِثَ مِنْهُ ، فَرَجَعَا إِلَى النَّبِيِّ (ص) ، فَقَالَ لَهُ مِثْلَ هَذَا ، فَقَالَ عُمَرُ : يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا لِلْأَمْوَاتِ ، فَكَيْفَ الْأَحْيَاءُ ؟ قَالَ النَّبِيُّ (ص) مِثْلَهُ ، وَمِثْلَهُ حَتَّى عَدَّ بَعْضًا وَثَلَاثِينَ مَرَّةً (۱)!

یعنی: قاسم بن محمد روایت کرده که ابی بکر الصدیق را پسری بود و در او چیزهائی بود ناپسند او و لذا ابوبکر او را حقیر می شمرد پس آن پسر بیمار شد و به ابی بکر گفت تورا می فرستم با رسالتی خدمت رسول خدا (ص) به او برسان که من شهادت می دهم که لا اله الا الله و ان محمدا عبده و رسوله ، پس ابوبکر رفت و وارد شد بر پیغمبر (ص) و او را اخبار کرد، رسول خدا (ص) فرمود: پسرت را برسان که اهل بهشت است، ابوبکر از خدمت رسول بیرون آمد و عمر را ملاقات کرد و او را خبر داد، عمر گفت برگردیم خدمت رسول خدا تا از او جستجو کنیم از این سخن، پس برگشتند به سوی پیغمبر و پیغمبر (ص) مانند همان را گفت، عمر گفت این سخن مخصوص اموات است، برای احیا چطور؟ پیغمبر (ص) مانند همان فرمود و تا ۳۴ مرتبه تکرار کرد.

۹- شوز قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لَقِنَا مَوْتَاكُمْ لِأَلِ اللَّهِ إِلَّا اللَّهُ فَإِنَّ مَنْ كَانَ آخِرَ كَلَامِهِ لِأَلِ اللَّهِ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ (۲)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مردگان خود را به کلمه: لا اله الا الله تلقین کنید یعنی به زبان نشان بگذارید زیرا هر کس آخر کلام او لا اله الا الله باشد وارد بهشت گردد.

۱۰- ج عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ : إِقْرُوا نِسَ عَلِيٍّ مَوْتَاكُمْ (۳)

- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۳۸۶ .
(۲) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۶۶۴ . و مسند الامام زيد / ص ۱۷۶ .
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۰ .

یعنی: معقل بن یسار روایت کرده از پیغمبر (ص) که فرمود: بر مردگان خود تیس قرائت کنید.

مؤلف گوید: مقصود از خواندن تیس پندگرفتن از آیات آن است که بفهمد نه اینکه برود در قبرستان. و یا چنانچه بعضی از فقهاء گفته‌اند مقصود از مردگان در این حدیث کسانیند که در حال احتضارند چنانکه در حدیث قبل به محتضر اطلاق می‌شده بود که لَقِّنُوا مَوْتَاكُمْ لِإِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ. که محتضر باشند آیات سوره تیس توجه بیشتری به خدا و قیامت و بهشت و جهنم پیدا کند و بلکه از وسوسه شیطان در امان باشد و رحمت خدا شامل حال او شود. و بعضی گفته‌اند چنانکه در نماز بر جنازه سوره حمد خوانده می‌شود اشکالی ندارد که بر آن سوره تیس نیز خوانده شود که رحمت خدا در محلی که در آن قرآن خوانده می‌شود نازل می‌گردد. بهر حال بنظر ما خواندن قرآن برای عمل و فهمیدن و عبرت گرفتن است چنانکه در سوره تیس می‌خوانیم

لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا... (۱)

۱۱- ج قال رسول الله (ص): مَنْ كَانَ آخِرُ كَلِمِهِ لِإِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس آخرین سخن او یا لایله‌الله باشد به بهشت وارد شود.

۸- باب الدعاء عند المحتضر وتوجيهه وتغميض الميت

۱- ج عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ إِذَا حَضَرْتُمُ الْمَرِيضَ أَوْ الْمَيِّتَ فَقُولُوا خَيْرًا فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَيَّ مَا تَقُولُونَ، قَالَتْ: فَلَمَّا مَاتَ أَبُو سَلَمَةَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ (ص) فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبِي سَلِمَةَ قَدْ مَاتَ قَالَ قَوْلِي: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَلَهُ

(۱) قرآن/ سوره تیس / آیه: ۷۵.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۳۹.

وَأَعْقَبَنِي مِنْهُ عُقْبَى حَسَنَةً قَالَتْ : فَقُلْتُ فَأَعْقَبَنِي اللَّهُ مَنْ هُوَ خَيْرٌ لِي مِنْهُ مُحَمَّدًا^(۱)!

یعنی: از ام سلمه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: چون نزد مریض و یا میت حاضر شدید کلام خیر بگوئید زیرا ملائکه بر آنچه می گوئید آمین می گویند. ام سلمه گفت چون ابا سلمه شوهرم وفات کرد آمدم خدمت رسول خدا (ص) و عرض کردم یا رسول الله، ابا سلمه وفات کرد، فرمود: بگو خدایا من و او را بیامرز و جانشین خوبی برایم از او بجای گذار، ام سلمه گفت من این دعا را درخواست کردم پس خدا جانشینی بهتر از او برایم گذاشت که محمد (ص) باشد.

۲- ش قَالَ عَلِيٌّ (ع) : دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَيَّ رَجُلٍ مِنْ وُلْدِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ وَهُوَ فِي النَّزْعِ وَقَدْ وُجِّهَ إِلَى غَيْرِ الْقِبْلَةِ، فَقَالَ: وَجِّهُوهُ إِلَى الْقِبْلَةِ فَإِنَّكُمْ إِذَا فَعَلْتُمْ ذَلِكَ أَقْبَلْتُ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ وَأَقْبَلَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ عَلَيْهِ بِوَجْهِهِ، فَلَمْ يَزَلْ كَذَلِكَ حَتَّى يُقْبَضَ^(۲)

یعنی: از علی روایت شده که رسول خدا (ص) بر مردی از فرزندان عبدالمطلب در حال لیکه و در حال جان دادن بود و به سوی غیر قبله او را گذاشته بودند، فرمود: او را به طرف قبله توجه دهید زیرا چون این کار را کردید فرشتگان بر او رو کنند و مورد توجه خدای عزوجل گردد پس همواره چنین باشد تا قبض روح شود. مؤلف گوید این حدیث با اندک اختلاف لفظی در مسند زید نیز ذکر شده و در آخر حدیث ذکر شده: ثُمَّ أَقْبَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِلَيْهِ لِأَنَّ اللَّهَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ^(۳)

۳- ج عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ : دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَيَّ أَبِي سَلَمَةَ وَ قَدْ شَقَّ بَصْرَهُ فَأَغْمَضَهُ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ الرُّوحَ إِذَا قُبِضَ تَبِعَهُ الْبَصَرُ فَصَجَّ نَاسٌ مِنْ أَهْلِهِ فَقَالَ: لَأَتَدْعُوا عَلَيَّ أَنْفُسِكُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ يُؤْمِنُونَ عَلَيَّ مَا تَقُولُونَ ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِأَبِي سَلَمَةَ وَارْفَعْ دَرَجَتَهُ فِي الْمَهْدِيِّينَ وَاخْلُقْهُ فِي عَقْبِهِ فِي الْغَائِبِينَ

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۲۳۹.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲/ ص ۶۶۲.

(۳) مسند الامام زید / ص ۱۷۶.

وَأَغْفِرُنَا وَلَهُ يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ، وَافْسَحْ لَهُ فِي قَبْرِهِ وَنَوِّزْ لَهُ فِيهِ^(۱) یعنی: از اُمِّ سَلَمَه روایت شده که گفت رسول خدا (ص) برای سلمه وارد شد در حالیکه او چشمش بازمانده بود، حضرت دیده‌ها را برهم گذاشت سپس فرمود چون روح قبض شود چشم به دنبال آن می‌رود (نگاه می‌کند و از کار می‌افتد). پس مردمی از خانواده‌اش گریه کردند حضرت فرمود برای خودتان جُزبخیر دعا نکنید زیرا ملائکه بر آنچه بگوئید آمین می‌گویند، سپس عرض کرد خدایا ابی سلمه را بیامرز و درجه‌ها را در میان هدایت یافتگان بالاببر و جانشینی در میان بازماندگانش بگذار و او را بیامرز ای پروردگارجها نیان و برای او قبرش را وسعت ده و نورانی گردان برایش. این حدیث با اندک اختلاف در کتاب مصتف نیز ذکر شده^(۲)

۹- باب علامة الموت وموت الفجأة و اعمار الأمة

۱- م عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَعْرِقُ فِي مَرَضِهِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ^(۳)

یعنی: از قتاده روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) در بیماری وفاتش عرق می‌کرد.

۲- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): أَلْمُؤْمِنُ يَمُوتُ بِعَرَقِ الْجَبِينِ^(۴) یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: مؤمن با عرق پیشانی می‌میرد (برای شدت موت و یا برای خجالت از مشاهده فرشتگان رحمت).

۳- م عَنْ قَتَادَةَ قَالَ: قَالَ أَصْحَابُ النَّبِيِّ (ص): يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهُ يَمْرُضُ الرَّجُلُ الَّذِي كُنَّا نَرَى أَنَّهُ ضَالِحٌ فَيَشُدُّ عَلَيْهِ عِنْدَ مَوْتِهِ، وَ يَمْرُضُ الرَّجُلُ الَّذِي مَا كُنَّا نَرَى فِيهِ خَيْرًا فَيَهْوَنُ عَلَيْهِ عِنْدَ مَوْتِهِ، كَقَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنْ الْمُؤْمِنُ يَبْقَى مِنْ ذُنُوبِهِ شَيْءٌ فَيَشُدُّ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۳۹ و ۳۴۰.

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۳۸۸ و ۳۹۳.

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۹۵.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۱.

عَلَيْهِ عِنْدَ مَوْتِهِ لِأَنَّ يُلْقَى اللَّهُ لِأَذْنَبِ لَهُ، وَإِنَّ الْمُنَافِقَ تَبَقَّى مِنْ حَسَنَاتِهِ شَيْءٌ فَيَهْوَنُ عَلَيْهِ لِأَنَّ يُلْقَى اللَّهُ وَالأَحْسَنَةَ لَهُ (۱)

یعنی: از قتاده روایت شده که گفت: اصحاب رسول خدا (ص) گفتند: یا رَسُولَ اللَّهِ بدرستی که ما می بینیم مردی که صالح است بیمار می شود و وقت مرگش بر او سخت می شود و مردی که در او خیری ندیده ایم بیمار می شود و وقت مرگش بر او آسان می گردد، پیغمبر (ص) فرمود مؤمن از گناهانش چیزی مانده پس وقت مرگ بر او سخت می شود برای آنکه خدا را که ملاقات می کند بی گناه باشد یعنی آن سختی برای جبران گناهش می باشد و منافق چیزی از حسناتش باقی مانده پس بر او سهل می شود تا آنکه خدا را ملاقات کند و حسنه ای نداشته باشد.

۴- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنْ نَفْسَ الْمُؤْمِنِ تَخْرُجَ رَشْحًا وَ لَا أُحِبُّ مَوْتًا كَمَوْتِ الْجِمَارِ. قِيلَ: وَمَا مَوْتُ الْجِمَارِ؟ قَالَ: مَوْتُ الْفَجَاءَةِ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: جان مؤمن بیرون می رود مانند ترشح، و دوست نمی دارم مرگی مانند مرگ درازگوش، عرض شد موت درازگوش چه گونه است؟ فرمود: مرگ ناگهانی.

۵- م عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: مَوْتُ الْفَجَاءَةِ تَخْفِيفٌ عَلَى الْمُؤْمِنِ وَ أَخْذُهُ أَسْفٌ عَلَى الْكَافِرِ (۳)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: شنیدم رسول خدا (ص) می فرمود: موت ناگهانی تخفیف بر مؤمن و تاسف بر کافر است.

۶- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةِ الْجُمُعَةِ إِلَّا وَقَاهُ اللَّهُ فِتْنَةَ الْقَبْرِ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: روز و شب جمعه مسلمانانی نمی میرد مگر آنکه خدا او را از فتنه قبر حفظ می کند.

- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۹۵ و ۵۹۶
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۱
 (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۹۸
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۱ و ۳۴۲

۷- ج قال النبي (ص): أَعْمَارُ أُمَّتِي مَا بَيْنَ السَّتِينَ إِلَى السَّبْعِينَ وَ أَقْلَهُمْ مَنْ يَجُوزُ ذَلِكَ^(۱)!

یعنی: بیفمیر (ص) فرمود: عمرهای اتمم ما بین شصت تا هفتاد سال است و کمتر کسی از ایشان از این حد تجاوز می‌کند.

۱۰- باب استراحة المؤمن بالموت

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ^(۲).

۱- جوم عَنِ أَبِي قَتَادَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ مَرَّ عَلَيْهِ بِجَنَازَةٍ فَقَالَ: مُسْتَرِيحٌ وَ مُسْتَرَاخٌ مِنْهُ، فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا الْمُسْتَرِيحُ وَ الْمُسْتَرَاخُ مِنْهُ؟ فَقَالَ: الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ يُسْتَرِيحُ مِنْ نَصَبِ الدُّنْيَا وَ الْعَبْدُ الْفَاجِرُ يُسْتَرِيحُ مِنْهُ الْعِبَادَةُ، وَالْإِبْلَادُ، وَالشَّجْوُ وَالِدَوَائِبُ^(۳).

یعنی: از ابی قتاده روایت شده که جنازه‌ای بر رسول خدا (ص) گذشت، پس فرمود: راحت شونده و از او راحت شده، عرض کردند یعنی چه؟ فرمود: بنده مؤمن از رنج دنیا راحت می‌شود و بنده نایکبار بندگان و شهرها و درخت و جنبندگان از او راحت می‌شوند.

۲- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ اللَّهَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَقْبِضَ الْمُؤْمِنَ كَشَفَ لَهُ عَمَّا يَسْرُهُ فَعِنْدَ ذَلِكَ أَحَبَّ لِقَاءَ اللَّهِ وَ أَحَبَّ اللَّهُ لِقَاءَهُ^(۴)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: که چون خدا بخواهد مؤمن را قبض روح کند برای او و مکشوف گردد عالم دیگر، پس در آن هنگام دوست بدارد لقاء خدا را و خدا او را دوست بدارد.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۲.

(۲) قرآن / سوره نحل / آیه ۳۲.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۲ و المصنّف / ج ۳ / ص ۴۴۳.

(۴) المصنّف / ج ۳ / ص ۵۸۶ و ۵۸۷.

۱۱- باب من قتل بالأمراض الشديدة و من مات غريباً

۱- م عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ الْجَرَّاحِ، قَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ (ص) أَتَى عَبْدَ اللَّهِ بْنَ ثَابِتِ أَبِي الرَّبِيعِ، يَعُودُهُ فِي مَرَضِهِ مَرَّتَيْنِ، فَتَوَفَّى حِينَ أَتَاهُ فِي الْأُخْرَةِ مِنْهُمَا، فَصَرَخَ بِهِ النَّبِيُّ (ص) مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ، ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ (ص): قَدْ حِيلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَ أَبِي الرَّبِيعِ، فَإِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، فَلَمَّا سَمِعَتْ ذَلِكَ بَنَاتُهُ وَبَنَاتُ أَخِيهِ، قُمْنَ يَبْكِينَ فَقَالَ لَهُنَّ جَبْرُ بْنُ عَتِيكَ: لَا تُؤْذِبِينَ رَسُولَ اللَّهِ (ص)، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): دَعُوهُنَّ يَا أَبَا عَبْدِ اللَّهِ فَلْيَبْكِينَ أَبَا الرَّبِيعِ مَا دَامَ بَيْنَهُنَّ فَإِذَا وَجِبَ فَلْيَبْكِيْنَهُ. قَالَتِ ابْنَتُهُ: لَقَدْ كُنْتُ قَدَقَمَيْتُ جِهَارَكَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): قَدَّوَقَعَ أَجْرُ أَبِي الرَّبِيعِ عَلَيَّ نَبِيَّتِهِ مَا ذَا تَعْدُونَ الشَّهَادَةَ؟ قَالُوا: أَلْقَتُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، فَقَالَ: إِنَّ شُهَدَاءَ أُمَّتِي إِذَا لَقِيلَ، فَقَالُوا: قَمَا الشُّهَدَاءُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: أَلْمَطْعُونَ شَهِيدٌ، وَ أَلْمَبْطُونَ شَهِيدٌ، وَ مَا حَبُّ الْحَرِيْقِ شَهِيدٌ، وَ مَا حَبُّ الْعَرَقِ شَهِيدٌ، وَ مَا حَبُّ ذَاتِ الْجَنْبِ شَهِيدٌ، وَ مَا حَبُّ الْكُمِّ شَهِيدٌ، وَ الْمَرْأَةُ تَمُوتُ يَجْمَعُ شَهِيدٌ، وَ كَفَّنَهُ النَّبِيُّ (ص) فِي قَمِيصِهِ (۱)

یعنی: از ابو عبیده جراح روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) به عیادت عبداللہ بن ثابت ابی الربیع، دو مرتبہ آمد کہ در مرتبہ دوم او وفات کرد و پیغمبر (ص) دو مرتبہ او را صدا زد سپس فرمود: مرگ بین ما و بین ابی الربیع حائل شد إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، پس دختران او و دختران برادرش چون شنیدند بر پا خاستند و گریه کردند، جبر بن عتیک گفت: رسول خدا را اذیت نکنید، پیغمبر (ص) فرمود: بگذار به ابی الربیع گریه کنند ما دامیکہ بینشان است و چون غایب شد گریه نکنند، دخترش گفت تو در راه خدا مجہز خود را انجام دادی، پیغمبر (ص) فرمود: اجر ابی الربیع طبق نیت اوست شما شہادت را چه چیز می دانید؟ گفتند کشته شدن در راه خدا،

فرمود که : شهدای اَمتَم در این حساب کمند، عرض کردند پس شهادت چیست یا رَسُولَ اللّٰه؟ فرمود : مطعون شهید است، مبطون شهید است، غرق شده شهید است، غصّه دار شهید است، دارای مرض ذات الجنب شهید است و زنی که بواسطه فرزند در شکمش بمیرد شهید است. و پیغمبر (ص) او را در پیراهنش کفن نمود.

۲- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): آتَدْرُونَ مَنْ الشَّهِيدُ مِنْ أُمَّتِي؟ قَالُوا: نَعَمْ الَّذِي يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى طَائِرًا مُحْتَسِبًا. قَالَ (ص): إِنَّ شَهِيدَ أُمَّتِي إِذَا لَقِيلَ، أَلشَّهِيدُ الَّذِي ذَكَرْتُمْ وَالطَّعِينُ وَالْمَبْطُونُ وَصَاحِبُ الْهَدْمِ وَالْغَرِيبُ وَالْمَرْأَةُ تَمُوتُ جَمْعًا، قَالُوا: وَكَيْفَ تَمُوتُ الْمَرْأَةُ جَمْعًا؟ قَالَ (ص): يَعْتَرِضُ وَلَدُهَا فِي بَطْنِهَا فَتَمُوتُ^(۱)

یعنی: از علی روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: آیامی دانید شهید از امت من کیست؟ گفتند: آری آنستکه در راه خدا صبر کند و به حساب خدا کشته شود، فرمود: در این هنگام شهید اَمتَم کم است شهید آنستکه شما ذکر کردید و طاعون رفته و مبطون شده وزیر آوار مانده و غرق شده و زنی که بجمع می میرد، نیز شهیدند، گفتند: چگونه زن مرده است بجمع؟ فرمود: فرزندش به عرض در شکم می ماند که می میرد. این روایت با کمی اختلاف در کتاب تاج نیز ذکر شده^(۲).

۳- ش سئِلَ النَّبِيُّ (ص) عَنِ امْرَأَةٍ أَسْرَهَا الْعَدُوُّ فَأَصَابُوا بِهَا حَتَّى مَاتَتْ أَهْيَ بِمَنْزِلَةِ الشَّهِيدِ؟ قَالَ: نَعَمْ إِلَّا أَنْ تَكُونَ أَعْمَانَتْ عَلَيَّ نَفْسِهَا^(۳)

یعنی: از رسول خدا (ص) سؤال شد از زنی که دشمن او را اسیر کرده و به او نزدیکی کردند تا وفات کرد آیا او بمنزله شهید است؟ فرمود: آری مگر اینکه خود کمک کرده باشد.

۴- ج عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: مَاتَ رَجُلٌ بِالْمَدِينَةِ مِمَّنْ وُلِدَ بِهَا فَصَلَّى عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ (ص) ثُمَّ قَالَ: يَا لَيْتَهُ مَاتَ

(۱) مسند الامام زید/ص ۱۶۷.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۴/ص ۳۳۲ و المصنف/ ج ۵/ص ۲۷۰ و ۲۷۱.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲/ص ۷۰۰.

بِغَيْرِ مَوْلِدِهِ، قَالُوا: وَلِمَ ذَاكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا مَاتَ بِغَيْرِ مَوْلِدِهِ قَبِلَ لَهُ مِنْ مَوْلِدِهِ إِلَى مُنْقَطِعِ أَكْرِهِ فِي الْجَنَّةِ (۱) یعنی: عبداللہ بن عمرو روایت کرده که مردی در مدینه که از اهل مدینه بود وفات کرد و رسول خدا (ص) بر او نماز کرد سپس فرمود: ای کاش او در غیر وطنش وفات می کرد، عرض کردند برای چه یا رسول اللہ؟ فرمود: زیرا مردی که در غیر وطنش بمیرد از وطنش نامحلّ وفاتش را اندازه گیرند و بهمان اندازه در بهشت به او عطا کنند.

۱۲- باب تقبیل المیت

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يُقَبِّلُ عُثْمَانَ بْنَ مَطْعُونٍ وَهُوَ مَيِّتٌ حَتَّى رَأَيْتُ الدَّمَّوعَ تَسِيلُ (۲) یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: دیدم رسول خدا (ص) را می بوسید عثمان بن مظعون را در حالیکه از دنیا رفته بود تا اندازه ای که دیدم اشکش جاری است. این روایت با اندک اختلاف در کتاب مصتف و وسائل نیز ذکر شده (۳)

۱۳- باب التّعجیل بامر المیت وقضاء دینه

۱- أَنَّ طَلْحَةَ بْنَ الْبَرَاءِ مَرِضٌ فَأَتَاهُ النَّبِيُّ (ص) يَعُودُهُ، فَقَالَ: إِنِّي لَأَرَى طَلْحَةَ إِلَّا قَدْ حَدَّثَ فِيهِ الْمَوْتُ، فَأَذْنُوبِي بِهِ، وَعَجِّلُوا، فَإِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِجِيفَةِ مُسْلِمٍ أَنْ تُحَبَسَ بَيْنَ ظَهْرَانِي أَهْلِهِ (۴) یعنی: بدرستی که طلحه بن براء بیمار شد که رسول خدا (ص) به عیادت او آمد و فرمود: من طلحه را نمی بینم مگر مردنی، پس

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۷

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۲

(۳) المصتف / ج ۳ / ص ۵۹۶ و وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۳۴

(۴) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۰۰

آنرا اعلام کنید و عجله نمائید زیرا سزاوار نیست جنازه مسلمانى میان خانواده اش بماند .

۲- ش إِنْ النَّبِيَّ (ص) سُئِلَ عَنْ رَجُلٍ يُدْعَى إِلَى وَلِيمَةٍ وَ إِلَى جِنَازَةٍ فَأَيُّهُمَا أَفْضَلُ؟ وَ أَيُّهُمَا يُجِيبُ؟ قَالَ: يُجِيبُ الْجِنَازَةَ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الْأَجْرَةَ، وَ لَبَدَعُ الْوَلِيمَةِ فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الدُّنْيَا (۱). وَ قَالَ (ص): إِذَا دُعِيتُمْ إِلَى الْجِنَازَةِ فَاسْرِعُوا، وَإِذَا دُعِيتُمْ إِلَى الْعَوَاسِ فَابْطِئُوا (۲).

یعنی: از رسول خدا (ص) سؤال شد از مردی که دعوت می شود به ولیمه و به جنازه کدام افضل است و کدام را اجابت کند؟ فرمود: جنازه را اجابت کند زیرا موجب یادآوری آخرت است و ولیمه را بگذارد، زیرا که موجب یادآوری دنیا است. و رسول خدا (ص) فرمود: چون به تشییع جنازه دعوت شدید سرعت کنید و چون به عروسیها دعوت شدید کندی نمائید.

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): ثَلَاثَةٌ مَا أَدْرِي أَيُّهُمْ أَعْظَمُ أَجْرًا: الَّذِي يَمُتِي مَعَ الْجِنَازَةِ بِغَيْرِ رِداءٍ، أَوْ الَّذِي يَقُولُ: ارْفُقُوا بِهِ، أَوْ الَّذِي يَقُولُ: اسْتَغْفِرُوا لَهُ عَفَرَ اللَّهُ كُفْمَ (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سه کسند که من نمی دانم اجر کدام بزرگتر است: آنکه با جنازه می رود بدون رداء، و یا آنکه می گوید مدارا کنید با او، و یا آنکه می گوید برای او طلب آمرزش کنید خدا شمارا بیامرزد.

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا مَاتَ الْمَيِّتُ أَوَّلَ النَّهَارِ فَلَا يَفْقَهُ إِلَّا فِي قَبْرِهِ (۴). وَ قَالَ: كَرَامَةُ الْمَيِّتِ تَعْجِيلُهُ (۵).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون کسی اول روز بمیرد او را مگذارید به ظهر برسد مگر در قبرش. و فرمود: بزرگداشت میّت تعجیل در دفن

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۶۰.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۶۰ و ۶۶۱.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۷۵.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۷۶.

(۵) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۷۶.

اوست .

۶- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : إِحْسُوا الْغَرِيقَ يَوْمًا وَلَيْلَةً
ثُمَّ ادْفِنُوهُ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: غرق شده را یک روز و یک شب نگهدارید
سپس او را دفن کنید .

۷- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لِاتُقَرَّوْا الْمَمْلُوبَ بَعْدَ ثَلَاثَةِ
أَيَّامٍ حَتَّى يُنْزَلَ وَيُدْفَنَ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دارکشیده را پس از سه روز مگذارید تا
آنکه فرود آید و دفن شود .

۸- ج عَنْ عَلِيٍّ (ع) عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ : يَا عَلِيُّ ثَلَاثٌ لَا تُؤَخَّرُهَا
الصَّلَاةُ إِذَا آتَتْ، وَالْجَنَازَةُ إِذَا حَضَرَتْ، وَالْأَيِّمُ إِذَا وَجَدْتَ لَهَا كَفْوًا (۳)

یعنی: علی (ع) از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: ای علی سه
چیز را عقب نینداز: نمازی که وقت آن آمده، و جنازه ای که حاضر
باشد وزن بی شوهری که برای او همسر پیدا شود .

۹- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مُعَلَّقَةٌ بِدَيْنِهِ
حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نفس مؤمن بسته به دین اوست تا آنکه
پرداخت شود. این روایت با اندک اختلاف در وسائل نیز ذکر شده (۵) و
البته باید دانست این حدیث راجع به شخصی است که مالی داشته باشد
که پس از فوت او باید از آن مال دین او را بدهند. و اما کسی که
مالی نداشته باشد تکلیفی ندارد و خدامتولی امر اوست که جبران
و پرداخت نماید چنانکه از احادیث استفاده می شود. و همچنین است در
صورتیکه مالی داشته باشد و ورثه دین او را اداء نکنند .

۱۰- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَنْ أَخَذَ أَمْوَالَ النَّاسِ يُرِيدُ

- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۹۴
(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۷۸
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۷
(۴) سنن ابن ماجه / ج ۲ / ص ۸۰۶ و صحیح الترمذی / ج ۴ / ص ۲۹۷
(۵) وسائل الشیعه / ج ۱۳ / ص ۷۸

أَدَاءُهَا أَدَّى اللَّهُ عَنْهُ، وَمَنْ أَخَذَ يُرِيدُ إِتْلَافَهَا أَتْلَفَهُ اللَّهُ^(۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی که مال مردم را بگیرد و قصد ادای آن را داشته باشد خدا وسائل ادای دین او را فراهم آورد و کسیکه بخواهد تلف کند خدا او را تلف کند.

۱۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ أَعْظَمَ الذُّنُوبِ عِنْدَ اللَّهِ أَنْ يُلْقَاهُ بِهَا عَبْدٌ بَعْدَ الْكَبَائِرِ الَّتِي نَهَى اللَّهُ عَنْهَا أَنْ يَمُوتَ رَجُلٌ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ لَا يَدْعُ لَهُ قَضَاءً^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بدستیکه بزرگترین گناها نزد خدا پس از کبایر است که خدا از آنها نهی کرده: این است که بنده ای خدا را ملاقات کند و بمیرد و برگردن او دینی باشد که برای قضاء آن چیزی نگذارد.

۱۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَدَا نَدِينًا، يَعْلَمُ اللَّهُ مِنْهُ أَنَّهُ يُرِيدُ أَدَاءَهُ إِلَّا آدَاهُ اللَّهُ عَنْهُ فِي الدُّنْيَا^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هیچ مسلمانی نیست که فرضی بگیرد که خدا بداند که او اراده ادای آن را دارد مگر آنکه خدا وسائل ادای آن را در دنیا فراهم آورد.

توضیح: باید دانست که یکی از مصارف هشتگانه زکات جهت پرداخت قرض بدهکارانی است که دین ایشان در راه عصیان نبوده و از عهده ادای آن عاجز باشند که وظیفه مسلمین و حکومت اسلامی است که از بیت المال آن را اداء نمایند که احادیثی نیز در این باره وارد شده مانند آنکه از رسول خدا (ص) وارد شده که فرمود: مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ، وَمَنْ تَرَكَ دَيْنًا فَعَلَيْكَ وَعَلَى الْوَالِدَةِ مِنْ بَعْدِي مِنْ بَيْتِ الْمَالِ^(۴) مگر آنکه مسلمین در ضعف باشند و قادر به ادای چنین دینی نباشند مانند صدر اسلام که در این صورت باید امر مقروض را به خدا واگذار نمایند که شرح آن در احادیث فوق گذشت.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۲ / ص ۲۲۵.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۲ / ص ۲۲۶.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۲ / ص ۸۰۵.

(۴) نیل الاوطار / ج ۴ / ص ۵۵.

ابواب غسل المیت

.....

۱۴- باب کیفیت غسل المیت و جملة من احکامه

۱- ش عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: غَسَلَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (ع) رَسُولَ اللَّهِ (ص) بَدَأَ بِالسِّدْرِ، وَالثَّانِيَةَ بِثَلَاثَةِ مَشَاقِيهِلٍ مِنْ كَافُورٍ وَ مِثْقَالٍ مِنْ مِشْكِ، وَدَعَا بِالثَّلَاثَةِ بِقُرْبَةِ مَشْدُودَةٍ الرَّأْسِ فَأَفَاضَهَا عَلَيْهِ ثُمَّ أَدْرَجَهُ (۱). وَ فِي رِوَايَاتٍ أُخْرَى: إِنَّ عَلِيًّا (ع) غَسَلَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فِي قَمِيصِهِ ثَلَاثَ غَسَلَاتٍ (۲).

یعنی: از حضرت صادق روایت شده که فرمود: علی (ع) رسول خدا (ص) را غسل داد، ابتدا به سدر نمود، و دوّم را با سه مثقال کافور و یک مثقال مُشک و برای سوّم مَشکی سربسته را خواست و بریدن آنجناب ریخت، سپس او را در کفن مندرج نمود. و در روایات دیگری است که علی (ع) رسول خدا (ص) را در میان پیراهنش به سه غسل، غسل داد.

۲- م عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ قَالَ: غَسَلَ النَّبِيَّ (ص) فِي قَمِيصٍ، وَ غَسَلَ ثَلَاثًا بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَ وُلِّيَ عَلِيٌّ سِفْلَتَهُ وَالْفُضْلُ بْنُ عَبَّاسٍ يَحْتَضِنُ النَّبِيَّ (ص)، وَ الْعَبَّاسُ يَصُبُّ الْمَاءَ، قَالَ: وَ عَلِيٌّ يُعَسِّلُ سِفْلَتَهُ وَ يَقُولُ الْقَوْلَ لِعَلِيِّ: أَرْجِنِي أَرْجِنِي، فَطِغَتْ وَتَبِنِي، إِنَّ بِي لَأَجِدُ شَيْئًا يَتَنَزَّلُ عَلَيَّ فَطِغْتُ وَتَبِنِي، قَالَ: وَ غَسَلَ النَّبِيَّ (ص) مِنْ بَيْتِ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۸۴ و ۶۸۵.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۸۵.

لِسَعْدِ بْنِ خُثَيْمَةَ، يُقَالُ لَهَا الْغَرَسُ بِقُبَا، قَالَ: وَكَانَ النَّبِيُّ (ص)
لَا يُغْسِلُ رَأْسَهُ إِلَّا بِسِدْرٍ، وَبِهِ نَأْخُذُ^(۱)!

یعنی: محمد بن علی بن الحسین روایت کرده که پیغمبر (ص) در پیراهن غسل داده شد و سه مرتبه با آب و سدر غسل داده شد، و علی (ع) متولی غسل آنحضرت بود و فضل بن عباس او را نگه می داشت و عباس آب می ریخت. و فضل به علی (ع) می گفت مرا راحت کن رگ حیاتم قطع شد، بدرستی که چیزی بر من نازل می شود که رگ حیاتم را قطع کند. و پیغمبر (ص) از چاه سعد بن خثیمه که نام آن چاه غرس و درقبا بود غسل داده شد. و پیغمبر (ص) سر خود را نمی شست جز با سدر و به همین عمل ما اخذ می کنیم.

۳- ج عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي غَسْلِ ابْنَتِهِ: اِبْتَدَأْ بِمِائِيهَا وَ مَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا^(۲)!

یعنی: ام عطیه روایت کرده که رسول خدا (ص) درباره غسل دختر خود فرمود: ابتدا کنید به طرفهای راستش و به محل وضوی او. (یعنی غسل با دستمالی که به دست خود بسته ابتدا عورت میت را تطهیر کند سپس او را وضو دهد سپس شروع به غسل او کند که پس از شستن سرمیت طرف راست او و سپس طرف چپ او را غسل دهد).

۴- ج عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: دَخَلَ عَلَيْنَا النَّبِيُّ (ص) وَ نَحْنُ نَغْسِلُ ابْنَتَهُ فَقَالَ: اغْسِلْنَهَا ثَلَاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ بِمَاءٍ وَ سِدْرٍ، وَ اجْعَلْنَ فِي الْأَخِرَةِ كَأَفُورًا، فَإِذَا فَرَّغْتَنَ فَأَذِنْتَنِي فَلَمَّا فَرَّغْنَا آذَنَّا، فَالْقَى إِلَيْنَا حَقْوَهُ فَقَالَ: اشْعِرْنَاهَا رِجْلَاهُ، وَ زَادَتْ فِي رِوَايَةٍ: فَصَفَرْنَا شَعْرَهَا ثَلَاثَةَ قُرُونٍ وَ أَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا. وَ فِي رِوَايَةٍ: اغْسِلْنَهَا وَثْرًا ثَلَاثًا أَوْ خَمْسًا أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتَنَ ذَلِكَ^(۳).

یعنی: از ام عطیه روایت شده که گفت رسول خدا (ص) بر ما وارد شد در حالیکه ما دخترش (ظاهراً زینب زن ابی العاص) را غسل می دادیم

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۳۹۷.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۴.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۴ و ۳۵۵.

فرمود: اورا سه مرتبه و یا پنج مرتبه و یا بیشتر با آب و سدر غسل دهید و در غسل آخر کافور قرار دهید، و چون فارغ شدید مرا مطلع سازید، پس چون فارغ شدیم اورا اعلام کردیم پس جامه خود را به سوی ما انداخت و فرمود: اورا با آن بپوشانید. و در روایت دیگری جمله‌ای وارد شده که موی اورا بافتیم به سه دسته و پشت سرش انداختیم. و در روایت دیگر آمده که فرمود: اورا سه مرتبه که طاق باشد و یا پنج مرتبه و یا بیشتر از این غسل دهید اگر خواستید.

توضیح: غسل میت واجب است چنانچه به آن امر شده و وجود پاک خود رسول خدا (ص) نیز غسل داده شد. و دیگر آنکه چنانچه در روایات ذکر شده نباید میت را کمتر از سه بار غسل بدهند و بعضی گفته اند از ۷ بار تجاوز نکنند ولی میتوان گفت تا نظافت کامل اورا باید غسل داد. و تعداد غسلها باید طاق باشد، و نیز لازم است بدن میت با آب و سدر و یا آب و صابون غسل داده شود تا کاملاً تمیز شود و هنگام غسل به شکم و کمی فشار وارد شود تا چنانچه چیزی خارج می شود خارج شود و پس از غسل و هنگام نماز چیزی از او خارج نشود که حاضرین را ناراحت کند. و باید در غسل آخر مقداری کافور با آب غسل مخلوط کنند زیرا کافور را که از درخت جنگلی کافور تهیه می کنند دارای بوی قوی و نافذ و اثر ضد عفونی می باشد و علاوه بر اینها دارای خاصیتی است که موجب می شود که جسد دیر متلاشی گردد.

۵- م عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: كَانَ آدَمُ رَجُلًا أَشْعَرَ، طَوَّالًا، آدَمُ كَأَنَّهُ نَخْلَةٌ سَحُوقٌ، وَأَنَّهُ لَمَّا حَضَرَهُ الْوَفَاةُ نَزَلَتْ الْمَلَائِكَةُ بِحَنُوطِهِ وَكَفَّنِيهِ مِنَ الْجَنَّةِ، فَلَمَّا مَاتَ عَسَلُوهُ بِالْمَاءِ وَالسِّدْرِ ثَلَاثًا، وَجَعَلُوا فِي الثَّلَاثَةِ كَافُورًا، وَكَفَّنُوهُ فِي وَثْرِيَابٍ، وَحَفَرُوا لَهُ لَحْدًا، وَصَلُّوا عَلَيْهِ وَقَالُوا: هَذِهِ سُنَّةُ وُلْدِ آدَمَ مِنْ بَعْدِهِ (۱)

یعنی: ابی بن کعب روایت کرده که پیغمبر (ص) فرمود: آدم مرد مودار درازی بود مانند درخت سحوق و چون وفات او رسید ملائکه حنوط اورا با کفن او از بهشت آوردند پس چون وفات کرد اورا با آب

و سدر سه مرتبه غسل دادند و در میان آب سوم کافور وارد کردند و او را در جامه های طاق کفن کردند و برای او لحدی کردند و بر او نماز خواندند، و گفتند این سنت اولاد آدم است پس از او.

۶- ش عَنْ أُمِّ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: إِذَا تَوَقَّيْتُ الْمَرْأَةَ فَأَرَادُوا أَنْ يَغْسِلُوهَا فَلْيَبْتَدِءُوا بِبَطْنِهَا فَلْتُمَسَّحْ مَسْحًا رَقِيقًا إِنْ لَمْ تَكُنْ حُبْلَى فَإِنْ كَانَتْ حُبْلَى فَلَا تُحَرِّكِيهَا، فَإِذَا أَرَدْتَ غَسْلَهَا فَأَبْدِئِي بِسِفْلِهَا فَأَلْقِي عَلَيَّ عَوْرَتَهَا ثَوْبًا سَتِيرًا، ثُمَّ خُذِي كُرْسَفَةً فَأَغْسِلِيهَا فَأَحْسِنِي غَسْلَهَا، ثُمَّ ادْخِلِي يَدَكَ مِنْ تَحْتِ الثَّوْبِ فَأَمْسَحِيهَا بِكُرْسُفِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ وَأَحْسِنِي مَسْحَهَا قَبْلَ أَنْ تَوَضَّعِيهَا ثُمَّ وَقَّعِيهَا بِمَاءٍ فِيهِ سِدْرٌ^(۱)

یعنی: از مادر انس بن مالک روایت است که رسول خدا (ص) فرمود: چون زنی بمیرد و بخواهند غسلش دهند باید ابتدا شکم او را بنرمی بمالند اگر آبستن نباشد و اگر آبستن بود او را حرکت مده، پس چون خواستی غسلش دهی ابتدا به پائین تنه او نما و جامه ای که او را بپوشاند بر عورت بینداز سپس پنبه ای بگیر و آنرا بشوی و خوب آنرا بشوی سپس دست خود را از زیر جامه داخل نما و با پنبه او را سه مرتبه مسح نما و خوب مسح کن پیش از آنکه او را بشوئی، سپس او را با آب سدر بشوی. (چنانچه در این حدیث ذکر شده غسل دهنده نباید به عورت میّت نظر کند، و همچنین از فعلهای این حدیث که به صیغه مؤنث ذکر شده استفاده می شود که زن را باید زن و مرد را مرد غسل دهد مگر آنکه زوجین باشند).

۷- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِعَلِيٍّ: يَا عَلِيُّ، إِذَا أَنَا مَيِّتٌ فَأَغْسِلْنِي بِسَبْعِ قَرَبٍ مِنْ بَيْتِ غَرْسٍ^(۲)

یعنی: رسول خدا (ص) به علی فرمود: چون من وفات کردم مرا با هفت مشک از آب چاه غرس، غسل بده.

۸- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): فُرِضَ عَلَيَّ غَسْلُ مَوْتَاهَا وَ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۸۹

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۱۹

الصَّلَاةُ عَلَيْهَا وَ دَفْنُهَا^(۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برامّتم واجب شد غسل مردگانش و نماز بر آنان و دفن آنان .

۱۵- باب الرجل يموت مع النساء و النساء مع الرجال

۱- شوز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: أَتَى رَسُولَ اللَّهِ (ص) نَفْرًا، فَقَالُوا: إِنَّ امْرَأَةً تُوَفِّيَتْ مَعَنَا وَ لَيْسَ مَعَهَا ذُو مَحْرَمٍ، فَقَالَ: كَيْفَ صَنَعْتُمْ؟ فَقَالُوا: صَبَبْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ صَبًّا، فَقَالَ: أَوْ مَا وَجَدْتُمْ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ تُغْسِلُهَا؟ قَالُوا: لَا، قَالَ: أَفَلَا يَتِمُّوْهَا؟^(۲)

یعنی: از علی روایت شده که چند نفر آمدند خدمت رسول خدا (ص) و عرض کردند زنی با ما بوده و وفات کرده و محرمی با او نبوده، فرمود: با او چه کردید؟ گفتند بر او آبی ریختیم کاملاً، فرمود: آیا زنی از اهل کتاب نیافتید که غسلش دهد؟ گفتندنه، فرمود: آیا چرا او را تیمّم ندادند.

۲- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا مَاتَ الرَّجُلُ مَعَ النِّسَاءِ وَ الْمَرْأَةُ مَعَ الرِّجَالِ فَاتَّهَمَا يُيْتَمَانِ وَ يُدْفَنَانِ وَ هُمَا بِمَنْزِلَةِ مَنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ^(۳)

یعنی: روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه مردی با بودن زنان و زنی با بودن مردان فوت شود آنان را تیمّم دهند و دفن می شوند و اینها بمنزله کسی هستند که آب نیافته است .

۱۶- باب اجر الغاسل

و كتبه ما يري من الميِّت و رفته بالميت

۱- ش عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فِي خُطْبَةٍ طَوِيلَةٍ: مَنْ غَسَلَ مَيِّتًا

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۹۸ .
(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۰۵ و ۷۱۰، ۷۱۱ . و مسند الامام زید / ص ۱۶۴ .
(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۱۳ .

فَأَدَى فِيهَا الْأَمَانَةَ كَمَا كَانَ لَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ مِنْهُ عِتْقُ رَقَبَةٍ، وَرَفَعَ لَهُ مِائَةَ دَرَجَةٍ، قَبِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ يُؤَدِّي فِيهَا الْأَمَانَةَ؟ قَالَ: يَسْتُرُ عَوْرَتَهُ وَيَسْتُرُ شَيْئَهُ وَإِنْ لَمْ يَسْتُرْ عَوْرَتَهُ وَشَيْئَهُ حَبِطَ أَجْرُهُ وَكُشِفَتْ عَوْرَتُهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ (۱)

یعنی: روایت شده از رسول خدا (ص) که در خطبه طولانی خود فرمود: کسیکه مرده‌ای را غسل دهد و در حق او امانت را ادا نماید برای اوست به هر موعی از او ثواب آزاد کردن بنده‌ای و برای او صد درجه بالا رود، عرض شد یا رسول الله چگونه در حق او امانت را رعایت کند، فرمود: عورت او را بپوشاند و زشتی او را ستر نماید و اگر چنین نکند پادشاه او از بین میرود و عورت او درد دنیا و آخرت مکشوف گردد.

۲- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ غَسَّلَ أَخَاهُ مُسْلِمًا فَنَطَفَهُ وَكَمْ يَفِذْرَهُ وَكَمْ يَنْظُرُهُ إِلَى عَوْرَتِهِ وَكَمْ يَذْكُرُهُ مِنْهُ سَوْءًا كَمْ شِيعَهُ وَطَلَى عَلَيْهِ ثُمَّ جَلَسَ حَتَّى يُدْلِيَ فِي قَبْرِهِ حَرَجٌ مِنْ ذُنُوبِهِ عَطْلًا أَيْ خَالِيًا (۲)

یعنی: از علی روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه برادر خود را غسل دهد و او را نظیف کند و او را آلوده نگرداند و به عورت او نظریفکند و از او بدی ذکر نکند سپس او را تشییع کند و برای او نماز بخواند سپس بنشیند تا او را در قبرش گذارند از گناهانش بیرون رود و خالی گردد. (اگر این حدیث را پیغمبر (ص) فرموده باشد منظور از گناهان، ترک اولی و صغیره می‌باشد زیرا خدا فرموده: الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْأَثْمِ وَالْفَوَاحِشِ... (۳) و فرموده: إِنَّ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نَكَفَرْنَا عَنْكُمْ سَبِيحًا تَكْم... (۴)).

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ الرِّفْقَ لَمْ يُوَضَّ عَلَى شَيْءٍ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۹۲

(۲) مسند الامام زید / ص ۱۶۱

(۳) قرآن / سوره شوری / آیه ۳۷، و سوره نجم / آیه ۳۲

(۴) قرآن / سوره نساء / آیه ۳۱

إِلَّا زَانَهُ، وَ لَانزَعَ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا شَانَهُ. وَقَالَ (ص): أَلرَّفَقُ يَمُنُّ، وَ الْخَرْقُ شَوْمٌ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مدارا بر چیزی نهاده نشد مگر آنکه آن را زینت داد و از چیزی جدا نشد مگر آنکه آنرا زشت گردانید. و فرمود: مدارا میمنت و تندی شوم است (بنا بر این با جنازه میت باید مدارا کرد).

۴- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): كَسْرُ عِظَامِ الْمَيِّتِ كَكْسْرِهَا حَيًّا (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: شکستن استخوانهای میت مانند شکستن آنهاست در حال حیات. (بنا بر این باید با جسد میت هنگام غسل و کفن و دفن وسایزموارد با مهربانی و لطف و مدارا رفتار نمود).

۱۷- باب إذا خيف تناثر جسد الميت

عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: إِنَّ قَوْمًا أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا تَأْجِبُنَا وَ هُوَ مَجْدُورٌ فَإِنْ عَسَلْنَاهُ أَسْلَخَ؟ فَقَالَ: يَمِيمٌ (۳)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: قومی نزد رسول خدا آمدند و گفتند: یا رسول الله رفیق ما از دنیا رفته و مرض آبله داشته اگر غسلش دهیم اعضایش از هم جدا شود، فرمود: او را تیمم دهید.

۱۸- باب الشهيد لا يغسل

۱- ج عَنْ جَابِرٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يَجْمَعُ بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ مِنْ قَتْلَى أَحَدٍ فِي تَوْبٍ وَاحِدٍ نَمَّ يَقُولُ: أَيُّهُمَا أَكْثَرُ أَخْذًا لِلْقُرْآنِ؟ فَإِذَا أُشِيرَ لَهُ إِلَى أَحَدِهِمَا قَدَّمَهُ فِي اللَّحْدِ وَقَالَ: أَنَا شَهِيدٌ عَلَى

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۶۹۳
(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۴۴۴
(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۰۳

هُؤُلَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَمَرَ بِدَفْنِهِمْ فِي دِمَائِهِمْ وَلَمْ يُغَسَّلُوا وَ
لَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِمْ (۱)

یعنی: از جابر روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) از مقتولین در احد را دو نفر در یک جامه جمع می نمود سپس می فرمود: کدامیک ایشان بیشتر به قرآن آشنا بود؟ چون به یکی از آن دو اشاره می شد او را در لحد مقدم می داشت. و فرمود: من گواهم برایشان در روز قیامت و امر فرمود به دفن آنان در خونهایشان و غسل داده نشدند و نماز برایشان نخواند. (ولی رسول خدا (ص) از نماز برایشان نهی نکرد).

۲- شوز عن علي (ع) قال: قال رسول الله (ص): إذا مات الشهيد من يومه أو من الغد فواروه في ثيابه، وإن بقي أيا ما حتى تتغير جراحته غسل (۲)

یعنی: از علی روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه شهید همانروز و یا فردای آن وفات کرد او را در میان جامه هایش مستور و دفن کنید و اگر چند روزی ماند که جراحات او تغییر کرد (خوب شد) غسل داده شود.

۳- ز عن علي (ع) قال: كلما كان يوم أحد أصيبوا فذهبت رؤوس عاصمتهم فطلى عليهم رسول الله (ص) ولم يغسلهم (۳)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: چون روز احد کشته شدند و سرهاشان رفت، پس رسول خدا (ص) برایشان نماز گذاشت وایشان را غسل نداد.

۴- ش استشهد حنظلة بن أبي عامر الزاهبي بأحد فسلم يأمير النبي (ص) يغسله، وقال: رأيت الملائكة بين السماء والأرض تغسل حنظلة (۴)

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۵ .
(۲) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۶۹۹ و مسند الامام زید / ص ۱۶۵ .
(۳) مسند الامام زید / ص ۱۶۶ .
(۴) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۶۹۸ .

یعنی: حنظله بن ابی عامر راهب در احد شهید گردید و رسول خدا (ص) به غسل او امر نکرد، و فرمود: فرشتگان را دیدم میان آسمان و زمین او را غسل می دهند.

۵- ش **إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَفَنَ حَمْزَةَ فِي ثِيَابِهِ وَلَمْ يَغْسِلْهُ وَلَكِنَّهُ صَلَّى عَلَيْهِ (۱)**

یعنی: رسول خدا (ص) حمزه را در جامه هایش کفن کرد و او را غسل نداد، لیکن براو نماز کرد.

۱۹- باب الغسل من غسل المیت

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ غَسَلَ الْمَيِّتَ فَلْيَغْتَسِلْهُ وَ مِنْ حَمَلِهِ فَلْيَتَوَضَّأْ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس مرده را غسل داد پس باید غسل کند، و کسیکه او را حمل نمود پس وضو بگیرد. این روایت بانندک اختلاف در کتب دیگرمانند مصنف و صحیح ترمذی نیز ذکر شده (۳) (مؤلف گوید بسیاری از فقهاء قائل به استحباب غسل مس میت می باشند و به نظرمان نیز دلیلی بر بیشتر از استحباب نداریم بخصوص که بعضی خبر فوق را منسوخ دانسته اند (۴). و از علی (ع) روایت شده که فرمود:

الْغُسْلُ مِنَ غَسْلِ الْمَيِّتِ سُنَّةٌ وَإِنْ تَوَضَّأَتْ أَجْزَأُكَ (۵)

۲۰- باب تطییب بدن المیت

۱- م **عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ مُوسَى قَالَ: إِذَا أُجْمِرَ الْمُتَوَفَّى فَلْيَبْدَأْ بِرَأْسِهِ حَتَّى تَبْلُغَ رِجْلَيْهِ، وَ تُجْمَرُ وَثْرًا، نُبِّهْتُ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) أَمَرَ بِذَلِكَ (۶)**

یعنی: از سلیمان بن موسی روایت شده که گفت: هرگاه فوت شده

-
- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۰۰
 (۲) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۰۱
 (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۰۷ و ۴۰۸ و صحیح الترمذی / ج ۴ / ص ۲۱۴
 (۴) مسند الامام زید / ص ۱۶۳
 (۵) المصنف / ج ۳ / ص ۴۱۹

به بوی خوش بخور داده شد پس باید از سر او شروع شود تا آنکه به دوپای او برسد، و عدد بخور باید طاق باشد، من خبرشدم که رسول خدا (ص) به این ترتیب امر فرمود.

۲- قال النبی (ص): إِذَا أَجْمَرْتُمُ الْمَيْتَ فَأَجْمِرُوهُ ثَلَاثًا (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه میت را به بوی خوش بخور دادید پس او را سه مرتبه بخور دهید.

۳- ش رُوِيَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) حَنِطَ بِمِثْقَالِ مِسْكِ سِوَى الْكَافُورِ (۲)!

یعنی: روایت شده که رسول خدا (ص) به یک مثقال مشک سوای کافوریکه استعمال گردید، حنوط شد.

توضیح: خوشبو کردن میت را پس از پایان غسل، حنوط گویند که امامیه واجب می دانند پس از غسل میت به مواضعی از بدن او کافور مالیده شود. ولی سایر مسلمانان استعمال کافور را در آخرین غسل میت مُغْنِي از بکار بردن آن در حنوط می دانند. و خوشبو کردن پس از غسل را با مشک بوسیله بخور و مانند آن انجام می دهند که جسد و کفن میت را خوشبو می کنند و آن را کاری نیک می شمردند اما نه واجب. و در کتب امامیه نیز نقل شده که: كَانَ عَلِيٌّ (ع) لَا يَرِي بِأَلْمِسْكِ فِي الْحَنُوطِ بَأْسًا (۳) یعنی: علی (ع) چنین بود که به حنوط با مشک باکی نداشت. و همچنین در کتب شیعه احادیث دیگری نیز بر جواز استعمال مشک و بخور آن ذکر شده رجوع شود به وسائل (۴) و رسول خدا (ص) فرمود: أَطِيبُ طَبِيبِكُمُ الْمِسْكَ (۵) یعنی: پاکیزه ترین بوی خوش شما مشک است. ضمناً در کتاب وسائل احادیثی برای حنوط پیغمبر (ص) است که به نظر ما مورد اشکال است.

۴- ش إِنَّ النَّبِيَّ (ص) نَهَى أَنْ يُوَضَعَ عَلَى النَّعْشِ الْحَنُوطُ (۶)

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود که بر روی تابوت میت حنوط بگذارند.

- (۱) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۳ / ص ۳۳۱.
- (۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۳۵.
- (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۰۵.
- (۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۳۵.
- (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۷.
- (۶) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۴۸.

ابواب الكفن

۲۱- باب کفن النبی (ص)

۱- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : سَجَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) حِينَ مَاتَ بِثَوْبٍ حَبْرَةٍ (۱)

یعنی: از عائشه روایت شده که گفت: هنگام وفات رسول خدا (ص) بدن او به جامه‌ای از برد (کتان) یمانی پوشیده شد.

۲- ش عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) يَقُولُ: كُفِّنَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ: بُرْدٍ أَحْمَرَ حَبْرَةٍ، وَ ثَوْبٍ أَبْيَضٍ صُحَارِيِّينَ (۲). وَقَالَ: أَمَرَ النَّبِيُّ (ص) بِالْعِمَامَةِ (۳)

یعنی: روایت شده از حضرت باقر (ع) که میفرمود: رسول خدا (ص) در سه جامه کفن شد یکی برد قرمز یمانی و دیگر دو جامه سفید صحاری. و فرمود: رسول خدا (ص) به پستن عمامه برسر میت امر فرمود.

۳- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: كَفَّنَتْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فِي ثَلَاثَةِ أَثْوَابٍ: ثَوْبَيْنِ يَمَانِيَيْنِ أَحَدُهُمَا سَحْقٌ، وَقَمِيصٌ لِمَا نَ يَتَجَمَّلُ بِهِ (۴)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) را کفن کردم در سه جامه: دو جامه یمانی یکی از آنها کهنه بود، و سومی با پیراهنی که خود را در آن زینت میکرد.

۴- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : كُفِّنَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي ثَلَاثَةِ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۲
(۲) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۷۲۶ و ۷۲۷ و ۷۲۸ و ۷۲۹
(۳) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۷۲۶
(۴) مسند الامام زيد / ص ۱۷۸

أَثْوَابٍ يُمَا نِيَّةٍ بَيْضٍ سَحْوَلِيَّةٍ مِنْ كُرْسُفٍ لَيْسَ فِيهَا قَمِيصٌ وَلَا عِمَامَةٌ (۱) .
یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) در سه جامه یمانی
کفن شد که سفید و پاکیزه بود از زینبه، در آنها پیرهن و عمامه نبود.

۵- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ص) قَالَ: كُنَّا ثَوْبًا رَسُولَ اللَّهِ
(ص) اللَّذَانِ أَحْرَمَ فِيهِمَا يُمَا نِيَّةٍ عِبْرِيٌّ وَأَظْفَارٌ، وَفِيهِمَا كُفْنٌ (۲) .
یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که فرمود: دو جامه رسول خدا (ص)
که در آنها احرام بسته بود یمانی و ظفاری بود و در همان دو کفن
گردید.

۶- م عَنْ عَلِيِّ بْنِ حُسَيْنٍ (ع) قَالَ: كُفِّنَ النَّبِيُّ (ص) فِي ثَلَاثَةِ
أَثْوَابٍ أَحَدُهَا جَبْرَةٌ (۳) . وَ فِي حَدِيثٍ : إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) لَمْ يُعَمَّمْ وَ
لَمْ يُقَمَّمْ (۴) .

یعنی: از علی بن حسین (ع) روایت شده که فرمود: پیغمبر (ص) در سه
جامه کفن شد که یکی از آنها پارچه کتان خط دار بود. و در روایت
دیگر آمده که: پیغمبر (ص) را معمم نکردند و پیرهن در بر ننمودند.
و از ابن عباس روایت شده که دو پارچه اش سفید بود (۵)
مؤلف گوید مستحب است میت با سه جامه کفن شود. و اما قدر واجب
در کفن همان پوشاندن مواضع ستر میت مانند سینه و شکم و پاها و
می باشد که با جامه ای بپوشانند و بیش از این مقدار مستحب است چنانکه
خواهد آمد.

۲۲- باب التکفین من اصل المال و استحباب احسان الکفن

و کراهیه المغالاة فیہ

- ۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : إِنَّ أَوَّلَ مَا يُبَدَأُ بِهِ مِنَ الْمَالِ:
- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۳ .
  - (۲) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۷۳۳ .
  - (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۲۰ .
  - (۴) المصنف / ج ۳ / ص ۴۲۶ .
  - (۵) المصنف / ج ۳ / ص ۴۲۰ .

الْكَفَنُ ، ثُمَّ الدَّيْنُ ، ثُمَّ الوَصِيَّةُ ، ثُمَّ المَمِيرَاتُ (۱) .
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود که: اول چیزی که از مال گرفته می‌شود:
کفن است ، سپس دین ، سپس وصیت ، سپس ارث ، می‌باشد . (از این حدیث
استفاده می‌شود که خارج نمودن قیمت کفن میت از مال او مقدم بر دین
او می‌باشد) .

۲- إِنْ حَمَزَةٌ لَمْ يَوْجَدْ لَهُ كَفَنٌ إِلَّا بُرِدَتْ مَلْحَاءً إِذَا جُعِلَتْ
عَلَى رَأْسِهِ قَلَصَتْ عَنْ قَدَمَيْهِ وَإِذَا جُعِلَتْ عَلَى قَدَمَيْهِ قَلَصَتْ عَنْ رَأْسِهِ
حَتَّى مُدَّتْ عَلَى رَأْسِهِ وَجُعِلَ عَلَى قَدَمَيْهِ الْإِذْحَرُ (۲) .

یعنی: برای حمزه کفنی (از ما ترک او) پیدا نشد مگر کفنی برنگ ملحاء
که چون بر سر او انداخته می‌شد قدمهای او پیدا بود و چون بر
قدمهای او قرار میگرفت از سرا و کم می‌آمد تا اینکه بر سرا و
کشیده شد و بر قدمهای او علف اذخر قرار داده شد .

۳- م إِنْ مَضَعَ بَنُ عَمِيرٍ قَتَلَ يَوْمَ أُحُدٍ وَ تَرَكَ بُرْدَةً ،
فَإِذَا جَعَلْنَاهَا عَلَى رَجُلَيْهِ بَدَا رَأْسُهُ ، وَإِذَا جَعَلْنَاهَا عَلَى رَأْسِهِ
بَدَتْ رِجْلَاهُ ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ (ص) بِجَعْلِهَا عَلَى رَأْسِهِ ، وَ يُجَعَلُ عَلَيْهَا شَيْءٌ
مِنْ إِذْحَرٍ (۳) !

یعنی: مصعب بن عمیر روز احد کشته شد و یک پارچه برد یمانی
داشت چون برپاهای او کشیده می‌شد سرا و پیدا بود و چون بر سرا و
قرار داده می‌شد پاهای او پیدا بود ، پس پیغمبر (ص) امر کرد که آن
پارچه را بر سرا و قرار دهند و برپای او علف اذخر قرار داده شود .
مؤلف گوید طبق احادیث فوق هرگاه ما ترک میت چیزی جز یک پارچه
نباشد میت با همان پارچه کفن می‌شود و بیش از آن واجب نیست ،
پس هرگاه مقدار آن پارچه کمتر از بدن میت باشد با آن پارچه سر
میت و مواضع مهم از بدن او پوشیده می‌شود زیرا اگر بیش از این
واجب بود ، مسلمین برای مصعب پارچه دیگری تهیه میکردند . و اگر

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱۳ / ص ۹۸

(۲) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۶ / ص ۳۹۶

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۲۷ و ۴۲۸

آن پارچه از مقدار مذکور کمتر باشد باید فقط ۲ موضع ستر از عورت پوشیده گردد. مطلب دیگر آنکه طبق احادیث مخارج غسل و کفن و دفن میت را باید از اصل مال او بردارند و اگر مالی ندارد بر کسیکه عهده دار نفقه او بوده واجب است بپردازد و در غیر این صورت باید از بیت المال و یا بطریقی که مسلمین می‌توانند تأمین شود.

۴- م قُتِلَ حَمَزَةٌ يَوْمَ أُحُدٍ، وَ قُتِلَ مَعَهُ رَجُلٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، فَجَاءَتْ صَفِيَّةُ ابْنَةَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بِنُوبَيْنٍ لِنُكْفِنَ بِهِمَا حَمَزَةً، فَلَمْ يَكُنْ لِلْأَنْصَارِ كَفَنٌ، فَاسْتَهَمَ النَّبِيُّ (ص) بَيْنَ الثُّوبَيْنِ، ثُمَّ كَفَنَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا فِي ثُوبٍ (۱)

یعنی: حمزه روز اُحُد کشته شد و مردی از انصار با او شهید شد، پس صفیه دختر عبدالمطلب دو جامه آورد که او را کفن کند چون انصاری کفن نداشت پیغمبر (ص) قسمت کرد هر یکی از آنها را در یک جامه کفن نمود.

۵- ج عَنْ جَابِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَفَنَ حَمَزَةَ بِنَّ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فِي نَمْرَةٍ فِي ثُوبٍ وَاحِدٍ (۲)

یعنی: از جابر روایت شده که: رسول خدا (ص) حمزه را در یک عبای خطی در یک جامه او را کفن نمود. این حدیث با کمی اختلاف در کتاب مستدرک نیز ذکر شده (۳)

۶- م عَنْ صَفْوَانَ بْنِ سَلِيمٍ قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يُسْتَجَادَ الْأَكْفَانُ (۴)

یعنی: از صفوان بن سلیم روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) امر نمود که کفن های خوب به کار رود.

۷- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِنَّ الْمَيِّتَ يُبْعَثُ فِي شَيْءٍ بِسَهٍ

- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۴۲۷
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۶
 (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۰۷
 (۴) المصنف / ج ۳ / ص ۴۳۱

الَّتِي قُبِضَ فِيهَا (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: میت مبعوث می‌شود در جامه‌هایی که در آن قبض روح شده.

۸- ج عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِذَا كَفَّنَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُحْسِنْ كَفَنَهُ (۲)!

یعنی: جابر روایت کرده از پیغمبر (ص) که فرمود: هرگاه یکی از شما برادرش را کفن نمود باید کفن او را نیکو کند (یعنی زیاده روی و اسراف نکند و کفنی باشد فراخور شان میت و تمیز و سفید رنگ و اگر میت پارچه مخصوصی را برای کفن وصیت کرده در همان پارچه او را کفن کند).

۹- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَا تَغَالُوا فِي الْكَفَنِ، فَإِنَّهُ يُسَلَبُ سَلْبًا سَرِيحًا (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کفن را گران نکنید زیرا بسرعت از بین می‌رود (مقصود آنکه تعداد کفن بیشتر از حد متعارف و گران قیمت نباشد).

۲۳- باب كفن المرأة

۱- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) فِي حَدِيثٍ: أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ أَسَدٍ أَوْصَتْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَقَبِلَ وَوَصَّيْتُهَا، فَلَمَّا مَاتَتْ نَزَعَ قَمِيصَهُ، وَقَالَ: كَفِّنُوهَا فِيهِ (۴)

یعنی: در حدیثی از حضرت صادق (ع) روایت شده که فاطمه بنت اسد وصیت نمود به رسول خدا (ص)، و آن جناب وصیت او را پذیرفت، پس چون از دنیا رفت رسول خدا (ص) پیراهن خود را کند و فرمود او را در آن پیراهن کفن کنید. وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ فِي حَدِيثٍ وَفَاةِ فَاطِمَةَ بِنْتِ

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۴۳۰

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۶

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۶

(۴) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۷۵۵

أَسَدٌ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (ص) لِعَلِيٍّ: خُذْ عِمَامَتِي هَذِهِ وَ خُذْ ثَوْبِي هَذَيْنِ فَكَفَّنِي فِيهَا وَ مِرِّالنِّسَاءَ فَلْيُحْسِنْ غَسْلَهَا (۱) . یعنی: رسول خدا (ص) به علی فرمود: عمامه و دو جامه مرا بگیر و فاطمه را در آن دو کفن کن و امر فرمود زنان را که او را غسل نیکو بدهند.

۲- ج عَنِ لَيْلَى بِنْتِ قَانِفِ الشَّقَفِيَّةِ قَالَتْ: كُنْتُ فِي مَنِّ غَسَلْتُ أُمَّ كَلْثُومَ بِنْتِ النَّبِيِّ (ص) عِنْدَ وَفَاتِهَا، فَكَانَ أَوَّلُ مَا أَعْطَانَا النَّبِيُّ (ص): الْحَقَّاءَ، ثُمَّ الدَّرْعَ، ثُمَّ الْخِمَارَ، ثُمَّ الْمِلْحَفَةَ، ثُمَّ أَدْرَجَتْ بَعْدَ فِي الثَّوْبِ الْأَخْرِ، قَالَتْ: وَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) جَالِسٌ عِنْدَ الْبَابِ مَعَهُ كَفَنُهَا يُنَاوِلُنَاهَا ثَوْبًا ثَوْبًا (۲) .

یعنی: از لیلی بنت قانف روایت شده که گفت: من از جمله کسانی بودم که ام کلثوم بنت رسول خدا (ص) را وقت وفاتش غسل دادند، پس اول پارچه‌ای که رسول خدا (ص) به ما داد لنگ بود، سپس پیراهن، سپس چارقد، سپس سرتاسری، سپس درجامه دیگری درج شد، لیلی گفت رسول خدا (ص) دم در نشسته بود و کفن ام کلثوم با او بود و یک جامه یک جامه به ما می‌داد. (طبق این حدیث اگر زن را با یک لنگ و یک پیراهن و یک چارقد و دو پارچه سرتاسری کفن کنند بهتر و کاملاً درست است).

۲۴- باب ائى الكفن خير

۱- ش عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (ص) بَلِّسْ مِنْ لِبَاسِكُمْ شَيْئًا حَسَنًا مِنَ الْبَيَاضِ فَالْبِيسُ وَ كَفِّنُوا فِيهِ مَوْتَاكُمْ (۳) .
یعنی: روایت شده از امام باقر (ع) که گفت: رسول خدا (ص) فرموده: از لباسهای شما چیزی نیکوتر از سفید نیست پس آنرا بیوشید و مردگان خود را در آن کفن نمائید.

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۵۵ .
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۲ .
(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۵۰ .

۲- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): اَلْبَسُوا مِنْ ثِيَابِكُمُ الْبِياضَ فَإِنَّهَا مِنْ خَيْرِ ثِيَابِكُمْ ، وَ كَفِّنُوا فِيهَا مَوْتَكُمْ^(۱) !
 یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: لباس سفید دربرکنید، زیرا آن بهترین و پاکیزه ترین جامه شماست، و در آن اموات خود را کفن نمائید. این روایت با کمی اختلاف در وسائل و مصنف نیز ذکر شده^(۲)!

۲۵- باب إعداد الكفن وكراهة المماكسة في شرائه

۱- ش عَنِ الصَّادِقِ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا أَعَدَّ الرَّجُلُ كَفَنَهُ كَانَ مَا جُورًا كَلَّمَا نَظَرَ إِلَيْهِ^(۳) !
 یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: چون مردی کفن خود را مهیا کرده باشد هر وقت به آن نظر کند دارای اجر است.

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا عَلِيُّ لِأَتَمَّ كِسْفٍ فِي أَرْبَعَةِ أَشْيَاءَ: فِي شِرَاءِ الْأُضْحِيَّةِ، وَالْكَفَنِ، وَالنَّسَمَةِ، وَالْكِرَاءِ إِلَى مَكَّةَ^(۴) !
 یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ای علی در چهار چیز معطل مشو و چکچک مکن: در خرید قربانی و کفن و خرید بنده و کرایه تا مکه.

۲۶- باب كيف يكفن المحرم اذا مات

ج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَجُلًا وَقَصَهُ بَعِيرُهُ وَ نَحْنُ مَعَ النَّبِيِّ (ص) وَهُوَ مُحْرَمٌ فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): اغْسِلُوهُ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، وَكَفِّنُوهُ فِي ثَوْبَيْنِ، وَ لَا تَمْسُوهُ طَيْبًا، وَ لَا تَخَمِّرُوا رَأْسَهُ، فَإِنَّ اللَّهَ يَبْعَثُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبِّيًّا^(۵) !

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۶ .
 (۲) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۷۵۰ . والمصنف / ج ۳ / ص ۴۲۹ .
 (۳) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۷۵۶ .
 (۴) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۷۶۱ .
 (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۷ .

یعنی: از ابن عباس روایت شده که مردی را (در حال احرام) شترش
 او را به زمین زد و ما با رسول خدا (ص) بودیم در حال احرام، پس
 رسول خدا (ص) فرمود: او را با آب و سدر غسل دهید و در دو جامه
 کفن کنید و بوی خوش به او نزنید و سرش را نپوشانید زیرا
 خدا در روز قیامت او را محشور می کند در حالیکه لبیک گویند است.

۲۷- باب الشَّهِيدِ يَكْفَنُ فِي ثِيَابِهِ الَّتِي قَتَلَ فِيهَا

۱- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ثَعْلَبَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ
 يَوْمَ أُحُدٍ زَمَلُوهُمْ فِي ثِيَابِهِمْ قَالَ وَجَعَلَ يَدْفِنُ فِي الْقَبْرِ الرَّهْطَ،
 قَالَ وَقَالَ: قَدِّمُوا أَكْثَرَهُمْ قُرْآنًا^(۱)

یعنی: از عبداللّه بن ثعلبه روایت است که رسول خدا (ص) روز اُحد
 فرمود: ایشان را در جامه هایشان بپوشانید. و گفت: گروهی را
 در قبر واحد دفن میکرد، گوید فرمود: هر که از ایشان قرآن را
 بهتر می داند مقدم بدارید.

۲- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِقَتْلِي
 أُحُدٍ أَنْ يُنْزَعَ عَنْهُمْ الْحَدِيدُ وَالْجُلُودُ وَأَنْ يُدْفَنُوا بِدِمَائِهِمْ، وَ
 ثِيَابِهِمْ^(۲)

یعنی: از ابن عباس روایت است که گفت: رسول خدا (ص) درباره
 شهدای اُحد امر فرمود: آهن و پوستها را از ایشان بکنید و ایشان
 با خونها و جامه هایشان دفن شوند.
 مؤلف گوید: چون کسی در میدان جنگ شهید شد چنانچه در حدیث ذکر شده
 باید آهن آلات و ابزار جنگی که با اوست از او جدا کنند و سپس در همان
 جامه ای که به تن اوست او را دفن کنند. و روایات دیگری در این باره
 در باب الشَّهِيدِ لَا يُغْسَلُ ذکر گردید مراجعه شود.

(۱) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۵ / ص ۴۳۱ و المصنّف / ج ۵ / ص ۲۷۲.

(۲) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۱۹۵.

ابواب الصلاة على الميت

۲۸- باب وجوب الصلاة على اهل القبلة وجواز صلاة الجنائز في المسجد

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَ لَاتَمَلَّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَ لَاتَقْسُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَ مَاتُوا وَ هُمْ فَاسِقُونَ (۱)
وهمچنین آیه ۸۰ سوره توبه و آیه ۶ سوره منافقون.

۵۰

۱- قَالَ النَّبِيُّ (ص): فَرَضَ عَلَيَّ غُسْلُ مَوْتَاهَا وَ الصَّلَاةُ عَلَيْهَا.
یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: بر اتم واجب شد غسل مردگانشان و نماز بر آنان.

۲- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: أَتَى رَجُلٌ النَّبِيَّ (ص) وَ هُوَ شَابٌّ فَاسْلَمَ وَهُوَ أَغْلَفٌ. فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِخْتَنِي، فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ عَلَى نَفْسِي، فَقَالَ (ص): إِنْ كُنْتَ تَخَافُ عَلَيَّ نَفْسِكَ فَكُفِّ، فَمَاتَ، وَصَلِّيَ عَلَيْهِ وَ أُهْدِيَ لَهُ فَأَكَلَ (۲)

یعنی: از علی (ع) روایت است که مردی خدمت پیغمبر (ص) آمد در حالیکه جوان بود پس اسلام آورد در حالیکه ختنه نکرده بود. پس رسول خدا (ص) فرمود: ختنه کن، گفت: من بر خودم میترسم که تلف شوم، فرمود: اگر میترسی خودداری کن، پس او مرد، و رسول خدا (ص) بر او نماز خواند و برای او هدیه آوردند میل نمود.

۳- م قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي لَيْلَى (ص): دُعِيَ أَقْتُلُ أَبِي، فَأَتَهُ يُؤْذِي اللَّهَ وَرَسُولَهُ؟ قَالَ النَّبِيُّ (ص): لِأَقْتُلُ أَبَاكَ ثُمَّ ذَهَبَ، ثُمَّ رَجَعَ إِلَيْهِ فَقَالَ: دُعِيَ أَقْتُلُهُ، فَقَالَ: لِأَقْتُلُ أَبَاكَ،

(۱) قرآن/ سوره توبه / آیه: ۸۴.

(۲) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۱۷.

(۳) مسند الامام زید / ص ۱۷۱.

ثُمَّ جَاءَ الثَّالِثَةَ فَقَالَ لَهُ مِثْلَ ذَلِكَ، قَالَ: فَتَوَضَّأَ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَعَلِّي
 أَسْقِيهِ لَعَلَّهُ أَنْ يَلِينَ قَلْبُهُ، قَالَ: فَتَوَضَّأَ النَّبِيُّ (ص) فَسَقَاهُ إِيَّاهُ،
 فَقَالَ: سَقَيْتَكَ وَضَوْءَ رَسُولِ اللَّهِ (ص)، قَالَ: سَقَيْتَنِي بِوَلِّ أُمَّكَ، قَالَ
 ابْنُ عَبَّاسٍ: فَلَمَّا كَانَ مَرَضَهُ الَّذِي مَاتَ فِيهِ جَاءَهُ النَّبِيُّ (ص) فَتَكَلَّمَ
 بِكَلَامٍ بَيْنَهُمَا، فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: قَدَفَهْمْتُ مَا تَقُولُ أُمِّنُّ عَلَى فِكَفْنِي فِي
 قَمِيصِكَ هَذَا، وَصَلَّ عَلَيَّ، قَالَ: فَكَفَّنَهُ النَّبِيُّ (ص) فِي قَمِيصِهِ ذَلِكَ وَصَلَّى
 عَلَيْهِ (۲) وَعَنْ عِكْرَمَةَ: غَيَّرَ النَّبِيُّ اسْمَ ابْنِ عَبْدِ اللَّهِ هَذَا، سَمَّاهُ عَبْدًا لِلَّهِ
 وَكَانَ اسْمُهُ الْحَبَابَ (۱)

یعنی: از عبد اللہ بن عبد اللہ بن ابی روایت شده که به پیغمبر (ص) گفت: بگذار پدرم را بقتل برسانم زیرا او خدا و رسولش را اذیت می‌کند، پیغمبر (ص) فرمود: پدرت را مکش، او رفت سپس برگشت و گفت بگذار او را بکشم، فرمود: پدرت را مکش، مرتبه سوم آمد و مانند همان را به او فرمود، او گفت: ای رسول خدا (ص) وضو بگیر شاید آب وضوی شما را به او بنوشانم دلش نرم شود، گوید: پیغمبر (ص) وضو گرفت و از آب وضو به پدرش آشا مانید، وگفت آب وضوی رسول خدا (ص) را به تو آشا ماندم، او گفت: بول مادر را به من آشا مانندی، ابن عباس گفته چون مرض او به موتش رسید پیغمبر (ص) نزد او آمد و بین خودشان کلامی گفتند، عبد اللہ بن ابی گفت فهمیدم چه می‌گوئی، بر من منت بگذار و مرا در پیراهن خود کفن کن و بر من نماز بخوان، پس پیغمبر (ص) او را در پیراهن خود کفن کرد و بر او نماز خواند، و از عکرمه روایت شده که فرزند عبد اللہ بن ابی، نامش حباب بود، پس پیغمبر (ص) تغییر داد او را عبد اللہ نامید. و در روایت دیگر از جابر روایت شده که گفت: مَاتَ رَأْسُ الْمُنَافِقِينَ بِالْمَدِينَةِ وَ أَوْصَى أَنْ يُصَلَّى عَلَيْهِ النَّبِيُّ (ص) وَ أَنْ يُكْفَنَهُ فِي قَمِيصِهِ، فَصَلَّى عَلَيْهِ وَ كَفَّنَهُ فِي قَمِيصِهِ وَقَامَ عَلَى قَبْرِهِ. فَأَنْزَلَ اللَّهُ: وَلَا تَمَلُّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَ لَاتَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ (۲)

(۱) و (۲) المصنّف / ج ۳ / ص ۵۳۸

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۸۸

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: لَمَّا مَاتَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي سَلُولٍ
 دُعِيَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِيُصَلِّيَ عَلَيْهِ فَلَمَّا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَتَبَتُّ
 إِلَيْهِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ تَصَلِّيَ عَلَيَّ ابْنُ أَبِي وَقَدْ قَالَ يَوْمَ كَذَا
 وَكَذَا كَذَا وَكَذَا أَعَدُّهُ عَلَيْهِ فَتَبَسَّمَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَقَالَ أَخِرَ عَنِّي
 يَا عُمَرُ فَلَمَّا اكْتَرْتُ عَلَيْهِ قَالَ ابْنِي قَدْ خَيْرْتُ فَأَخْتَرْتُ فَلَوْ عَلِمْتُ أَبِي
 لَوَزِدْتُ عَلَى السَّبْعِينَ عُفْرًا لَزِدْتُ عَلَيْهَا فَصَلِّيَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ
 (ص) ثُمَّ انْصَرَفَ فَلَمْ يَمُكِّثْ إِلَّا يَسِيرًا حَتَّى تَزَلَّتِ الْأَيْتَانِ مِنْ بَرَاءَةِ
 وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تُقَمُّ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا
 بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ فَعَجِبْتُ بَعْدَ مِنْ جُرْأَتِي عَلَى
 رَسُولِ اللَّهِ (ص) يَوْمَئِذٍ (۱)

یعنی: از عمر بن خطاب روایت است که گفت چون عبد الله بن ابی بن سلول فوت شد رسول خدا (ص) خوانده شد برای اینکه بر او نماز بخواند پس چون رسول خدا (ص) به نماز ایستاد من به او ایراد کردم و گفتم یا رسول الله بر این ابی نماز میکنی و حال آنکه در فلان روز چنین گفت و در کجا چنین گفت و بدینگونه بر او شمردم، پس رسول خدا (ص) تبسم کرد و فرمود: ای عمر دست بردار، پس چون من تکرار کردم فرمود: من مخیر شدم و این کار را کردم (اشاره به آیه: اِسْتَفْرَلَهُمْ اَوْ لَاتَسْتَفْرَلَهُمْ اِنْ تَسْتَفْرَلَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ (۲)) که اگر میدانستم که اگر زیادتر از هفتاد مرتبه برای او استغفار کنم آمرزیده شود هر آینه بر آن زیاد میکردم، پس رسول خدا (ص) بر او نماز کرد سپس از نماز که منصرف شد درنگ نکرد مگر کمی که این دو آیه از سوره توبه نازل شد: وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ... (۳) (عمر گوید) پس بعداً من در عجب شدم از جرئت من بر رسول خدا (ص) در آنروز.

۴- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: لَمَّا مَاتَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي
 بِنِ سَلُولٍ حَضَرَ النَّبِيَّ (ص) جِنَازَتَهُ فَقَالَ عُمَرُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَلَمْ يَنْهَكَ
 اللَّهُ أَنْ تَقُومَ عَلَى قَبْرِهِ فَقَالَ وَيْلَكَ وَ مَا يُدْرِيكَ مَا قُلْتُ إِبْنِي قُلْتُ

(۱) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۶۷ و ۶۸

(۲) قرآن / سوره توبه / آیه ۸۰

(۳) قرآن / سوره توبه / آیه ۸۴

اللَّهُمَّ احْسُ جَوْفَهُ نَارًا، وَامْلَأْ قَبْرَهُ نَارًا، وَأَصْلِهِ نَارًا! (۱)
 یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که گفت: چون عبد الله بن ابی
 فوت شد، رسول خدا (ص) بر جنازه او حاضر شد (برای نماز چنانکه در
 مستدرک روایاتی مانند این روایت آورده و ذکر کرده که صَلَّى
 النَّبِيُّ... (۲) و در این روایت نیز قرینه موجود است) پس عمر گفت یا رَسُولَ
 اللَّهِ آیا خداتورا از قیام بر قبر او نهی نکرد؟ رسول خدا (ص)
 ساکت ماند، دومرتبه عمر گفت آیا خدا تورا از قیام بر قبر او
 نهی نکرده؟ رسول خدا (ص) فرمود: وای بر تو چه می دانی چه گفتم،
 من گفتم خدایا شکمش را پراز آتش کن، خدایا قبر او را پراز
 آتش کن و او را به آتش وارد ساز. (مؤلف گوید این حدیث و
 احادیث دیگری مانند آن که در کتاب مستدرک آمده (۳) اشکالاتی دارد
 از آنجمله آنکه موافق با سیره رسول خدا (ص) نیست چنانکه در جنگ
 اُحُد وقتی آنهمه مصیبت به رسول خدا (ص) وارد شد و آنحضرت
 مجروح و دندانهای جلوی شکست، از او خواستند که بر دشمنان
 نفرین کند، ولی آنحضرت در جواب فرمود: اَبْتِي لَمْ اُبْعَثْ لِعَانًا
 وَلِكُنِّي بُعِثْتُ ذَا عِيَا وَرَحْمَةً (۴) و بعلاوه خدایتعالی در آیئه
 وَلَاتَقُمْ عَلٰی قَبْرِهٖ... از هر نوع قیام بر قبر افرادی مانند
 عبد الله بن ابی نهی فرموده است. (۵)

۵- ج عَن عَائِشَةَ قَالَتْ: وَاللَّهِ لَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص)
 عَلٰی ابْنِي بِيضَاءَ فِي الْمَسْجِدِ سُهَيْلٍ وَ اَخِيهِ (۵)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: قسم بخدا که رسول خدا (ص) بر
 دو فرزند بیضاء: سهیل و برادرش در مسجد نماز خواند. و در
 روایت دیگر عایشه گفت: وَاللَّهِ مَا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلٰی سُهَيْلٍ
 بِنِ بِيضَاءَ اِلَّا فِي الْمَسْجِدِ (۶)

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۷۰
 (۲) و (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۲
 (۴) خیانت درگزارش تاریخ / ج ۱ / ص ۲۳۳
 (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۳
 (۶) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۸۶

۶- عن ابي هريرة قال: مَنْ صَلَّى عَلَيَّ جَنَازَةً فِي الْمَسْجِدِ فَلَأَشِيَّ عَلَيْهِ (۱)

یعنی: از ابوهریره روایت شده که گفت: کسیکه بر جنازه‌ای در مسجد نماز بخواند گناهی بر او نیست. (مؤلف گوید ولی در صورتیکه جنازه موجب نجاست مسجد گردد باید خارج مسجد بر او نماز خواند).

۲۹- باب الصلاة على النبي (ص)

۱- دَخَلَ النَّاسُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) أَرْسَالًا، يُصَلُّونَ عَلَيْهِ، حَتَّى إِذَا فَرَعُوا أَدْخَلُوا النِّسَاءَ، حَتَّى إِذَا فَرَعُوا أَدْخَلُوا الصِّبْيَانَ، وَكَمْ يَوْمَ النَّاسِ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) أَحَدٌ (۱)

یعنی: مردم (پس از فوت رسول خدا (ص)) دسته دسته بر آنحضرت وارد شدند که برای نماز بخوانند که چون مردان از نماز فارغ شدند زنان را وارد ساختند و چون زنان فارغ شدند اطفال را وارد کردند. و احدی در نماز بر رسول خدا (ص) بر مردم امامت نکرد.

۲- م عَنِ ابْنِ الْمُسَيَّبِ، قَالَ: كَمْ يَوْمَهُمْ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) أَحَدٌ، كَانُوا يَدْخُلُونَ أَفْوَاجًا، الرِّجَالُ، وَالنِّسَاءُ، وَالصِّبْيَانُ، إِلَى الْبَيْتِ الَّذِي هُوَ فِيهِ وَالْحَجْرَةَ، فَيَدْعُونَ، ثُمَّ يَخْرُجُونَ، وَيَدْخُلُونَ آخَرُونَ حَتَّى فَرَعَ النَّاسُ (۲)

یعنی: از ابن مسیب روایت شده که در نماز بر رسول خدا (ص)، کسی بر مردم امامت نکرد، مردم فوج فوج وارد می شدند، مردان و زنان و اطفال به حجره‌ای که در آن رسول خدا (ص) بود، سپس بیرون می رفتند و دیگران وارد می شدند. و به همین مضمون، اخباری در کتاب وسائل نیز نقل شده (۳). (مؤلف گوید عدم امامت بر رسول خدا (ص) و فردای نماز خواندن بر آنحضرت ظاهراً به لحاظ احترام و بیشتر بزرگ داشتن قدر آنحضرت بوده است).

- (۱) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۰۷
 (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۵۲۱
 (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۳ و ۴۷۴
 (۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۷۹ و ۷۸۰ - (ضمن حدیث ۱۶۱۰).

۳- باب الصلاة علی الشهداء

۱- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ : أَنَّ شَهِدَاءَ أَحَدٍ لَمْ يُغَسَّلُوا ، وَ دُفِنُوا بِدِمَائِهِمْ ، وَ لَمْ يُصَلَّ عَلَيْهِمْ (۱)

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که شهدای احد غسل داده نشدند و با خونهایشان دفن گردیدند، و بر ایشان نماز خوانده نشد.

۲- إَنَّ النَّبِيَّ (ص) مَرَّ بِحَمْزَةٍ وَ قَدْ مَثَلَ فِيهَا ، وَ لَمْ يُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنَ الشُّهَدَاءِ غَيْرَهُ (۲)

یعنی: پیغمبر (ص) بر جنازه حمزه در حالیکه مثله شده بود گذشت، و آنحضرت براحدی از شهدا غیر حمزه نماز نخواند.

۳- ش إَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَفَّنَ حَمْرَةَ فِي ثِيَابِهِ وَ لَمْ يُغَسِّلهُ وَ لَكِنَّهُ صَلَّى عَلَيْهِ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) حمزه را در جامه و کفن نمود و او را غسل نداد و لکن بر او نماز خواند.

۴- وَ وَضَعَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) حَمْرَةَ فَصَلَّى عَلَيْهِ وَجِيءَ بِرَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ فَوَضَعَ إِلَيْهِ جَنِيهَ فَصَلَّى عَلَيْهِ فَرَفَعَ الْأَنْصَارِيُّ وَ تَرَكَ حَمْرَةَ ثُمَّ جِيءَ بِآخَرَ فَوَضَعَهُ إِلَيْهِ جَنْبَ حَمْرَةَ فَصَلَّى عَلَيْهِ ثُمَّ رَفَعَ وَ تَرَكَ حَمْرَةَ حَتَّى صَلَّى عَلَيْهِ يَوْمَئِذٍ سَبْعِينَ صَلَاةً (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) حمزه را گذاشت و بر او نماز خواند سپس مردی از انصار آورده شد پس کنار حمزه گذاشته شد و آنحضرت بر او نماز خواند پس انصاری برداشته شد و حمزه را برداشد سپس مرد دیگری آورده شد و کنار حمزه گذاشته شد پس آنحضرت بر او نماز خواند و او برداشته شد و حمزه را برداشد (آنقدر اینکار ادامه داشت) تا آنکه آنحضرت در آنروز

(۱) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۱۹۵

(۲) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۱۹۶

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۰۰

(۴) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۱ / ص ۴۶۳ و المصنف / ج ۵ / ص ۲۷۷

هفتاد نماز بر حمزه خواند.

۵- م قَالَ النَّبِيُّ (ص) لِلشَّهْدَاءِ يَوْمَ أَحُدٍ: إِنَّ هَؤُلَاءِ قَدْ مَضَوْا، وَقَدْ شَهِدْتُمْ عَلَيْهِمْ، وَلَمْ يَأْكُلُوا مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا، وَلَكِنَّكُمْ تَأْكُلُونَ مِنْ أَجُورِكُمْ، وَلَا أَدْرِي مَا تُحْدِثُونَ بَعْدِي^(۱). و عن ابی مالک قال: صَلَّى النَّبِيُّ (ص) عَلَيَّ قَتْلِي أَحَدًا^(۲)!

یعنی: روایت شده که پیغمبر (ص) راجع به شهدای احد فرمود که اینان رفتند و من شهادت برایشان می‌دهم و از اجورشان چیزی نخورند ولیکن شما از اجورتان می‌خورید و نمی‌دانم پس از من چه خواهید کرد. و از ابی مالک روایت شده که پیغمبر (ص) بر شهدای احد نماز خواند.

۶- م عَنِ ابْنِ أَبِي رِبَاحٍ قَالَ: صَلَّى النَّبِيُّ (ص) عَلَيَّ قَتْلِي بَدْرًا^(۳)!

یعنی: از ابن ابی رباح روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) بر شهدای بدر نماز خواند. و بهمین مضمون در کتاب مستدرک نیز نقل شده^(۴).

۷- م عَنْ شَدَّادِ بْنِ الْهَادِ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَعْرَابِ جَاءَ النَّبِيَّ (ص) فَأَمَّنَ بِهِ، وَاتَّبَعَهُ، وَقَالَ: أَهَاجِرٌ مَعَكَ، فَأَوْصَى النَّبِيُّ (ص) بِهِ بَعْضَ أَصْحَابِهِ، فَلَمَّا كَانَتْ غَزْوَةُ خَيْبَرَ - أَوْ قَالَ: حُنَيْنٍ - عَنِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) شَيْئًا يَقْسِمُ، وَقَسَمَ لَهُ، فَأَعْطَى أَصْحَابَهُ مَا قَسَمَ، وَكَانَ يَرعى ظَهْرَهُمْ، فَلَمَّا جَاءَ دَفْعُوهُ إِلَيْهِ فَقَالَ: مَا هَذَا؟ قَالَ: قَسَمْتُ قَسَمَهُ لَكَ النَّبِيُّ (ص)، فَأَخَذَهُ فَجَاءَ بِهِ النَّبِيُّ (ص) فَقَالَ: مَا هَذَا يَا مُحَمَّدُ؟ قَالَ: قَسَمْتُ قَسَمْتَهُ لَكَ، قَالَ: مَا عَلَيَّ هَذَا اتَّبَعْتُكَ، وَلَكِنِّي اتَّبَعْتُكَ عَلَيَّ أَنْ أُرْمِيَ هَاهُنَا - وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى حَلْقِهِ - بِسَهْمٍ، فَأَمُوتَ، فَأَدْخَلَ الْجَنَّةَ، قَالَ: إِنَّ تَصَدَّقَ اللَّهُ يُصَدِّقَكَ، فَلَبِثُوا قَلِيلًا، ثُمَّ نَهَضُوا فِي قِتَالِ الْعَدُوِّ، فَأَتَى بِهِ النَّبِيُّ (ص) يُحْمَلُ وَقَدْ أَصَابَهُ سَهْمٌ، حَيْثُ

(۱) و (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۴۱ و ج ۵ / ص ۲۷۳.

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۴۲.

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۰۰.

أَشَارَ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): أَهُوَ؟ أَهُوَ؟ قَالُوا: نَعَمْ، قَالَ: صَدَقَ اللَّهُ فَمَدَّقَهُ، فَكَفَّنَهُ النَّبِيُّ (ص) فِي جُبَّةِ النَّبِيِّ (ص)، ثُمَّ قَدَّمَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ، فَكَانَ مِمَّا ظَهَرَمِنْ صَلَاتِهِ: اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا عَبْدُكَ خَرَجَ مِنْهَا جِرًّا فِي سَبِيلِكَ قُتِلَ شَهِيدًا^(۱)!

یعنی: شادابن هاد روایت کرده که مردی از اعراب خدمت پیغمبر (ص) آمد و ایمان آورد و تابع پیغمبر (ص) شد و گفت با تو هجرت میکنم پیغمبر (ص) سفارش او را به بعضی اصحاب خود فرمود، پس چون جنگ خیبر و یاحنین شد، رسول خدا (ص) غنیمتی به دست آورد و برای او قسمتی گذاشت و به اصحاب خود داد که به او بدهند، چون آمد به او دادند، گفت این چه باشد؟ گفتند این قسمتی است که رسول خدا (ص) برای تو گذاشته، آنرا گرفت و خدمت پیغمبر (ص) آمد و گفت این چه باشد؟ فرمود: قسمتی است که برای تو معین کردم، گفت برای این پیرو تو نشده ام ولیکن پیرو تو شده ام که جان در راه تو بدهم - و به حلق خود اشاره کرد - که بهشت بروم، رسول خدا (ص) فرمود اگر با خدا راست بگوئی خدا تو را تصدیق میکند. پس مدتی نگذشت که به جنگ دشمن رفتند و او را از میدان جنگ حمل دادند و خدمت پیغمبر (ص) آوردند در حالیکه تیری به حلق او رسیده بود، پیغمبر (ص) فرمود: آیا همان مرد است گفتند آری، فرمود: با خدا راست گفت و خدا او را تصدیق کرد، پس پیغمبر (ص) او را در جبهه خود کفن کرد سپس او را در جلو خود گذاشت و برای او نماز خواند و آنچه از نماز او شنیده شد این بود: اللَّهُمَّ إِنَّ هَذَا عَبْدُكَ خَرَجَ مِنْهَا جِرًّا فِي سَبِيلِكَ قُتِلَ شَهِيدًا.

توضیح: بدانکه احادیث وارده بر لزوم نماز بر شهداء معارض است با اخبار ترک نماز بر ایشان، و اکثر فقهاء اسلام قائل به ترک نماز بر شهید میباشند و احادیثی که در آنها ذکر نماز بر ایشان شده حکم به ضعف اسناد آنها نموده اند و در مقابل احادیث ترک نماز را صحیح دانسته اند. و بعلاوه احادیث دال بر لزوم نماز را حمل نموده اند که

نماز در آنها بمعنای دعا است . و نیز به نظر این فقهاء چون در نماز میت شرط شده علاوه بر طهارت نمازگذار، آنکه بر او نماز می شود نیز غسل داده شده و با طهارت باشد لذا می گویند نباید بر شهیدی که غسل داده نشده نمازگذار . ولی از آن طرف عدّه ای دیگر از فقهاء قائلند که باید بر شهید نماز خواند و گفته اند علاوه بر اخبار وارده در این مورد، احادیث لزوم نماز بر مطلق میت نیز بر این مدعا دلالت دارد و نیز نماز را به معنای دعا گرفتین خلاف ظاهر است . مؤلف گوید نظرمان نیز همین قول اخیر است . وَاللّٰهُ اَعْلَمُ .

۳۱- باب الصلاة على المرجوم

۱- م قَالَ الزَّهْرِيُّ: رَجِمَ النَّبِيُّ (ص) الْأَسْلَمِيُّ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْهِ (۱) وَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ قَالَ: رَجِمَ النَّبِيُّ (ص) امْرَأَةً ثُمَّ صَلَّى عَلَيْهَا (۲) .
یعنی: زهری روایت کرده که پیغمبر (ص) مردی را سنگسار کرد و براو نماز نخواند . و از ابی قلابه روایت شده که پیغمبر (ص) زنی را رجم کرد و براو نماز خواند .

۲- م عَنِ ابْنِ الْمَسْبُوبِ قَالَ: رَجِمَ النَّبِيُّ (ص) رَجُلَيْنِ فَصَلَّى عَلَى أَحَدِهِمَا ، وَلَمْ يُصَلِّ عَلَى الْآخَرِ (۳) .
یعنی: از ابن مسیب روایت شده که پیغمبر دو مرد را رجم نمود، و بر یکی از ایشان نماز خواند و بر دیگری نماز نخواند .

۳- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ أَنَّ امْرَأَةً مِنْ جَهَنَّمَ آتَتْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَقَالَتْ: يَا بَنِي زَيْنَتٍ وَ هِيَ حُبْلَى فَدَفَعُهَا إِلَى وَلِيِّهَا فَقَالَ أَحْسَنَ أَكَيْفًا فَإِذَا وَضَعَتْ فَأُتِيَتْ بِهَا فَلَمَّا وَضَعَتْ جَاءَ بِهَا فَأَمْرِبُهَا فَشَكَّتْ عَلَيْهَا شَيْبًا ثُمَّ رَجَمَهَا ثُمَّ صَلَّى عَلَيْهَا فَقَالَ لَهُ عُمَرُ أَتُصَلِّي عَلَيْهَا وَ قَدْ زَنَتْ فَقَالَ لَقَدْ تَابَتْ تَوْبَةً لَوْ قَسِمَتْ بَيْنَ

(۱) و (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۲۵ .
(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۲۶ .

سَبْعِينَ مِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ لَوْ سَعَتْهُمْ وَهَلْ وَجَدَتْ تَوْبَةً أَفْضَلَ مِنْ أَنْ
جَاذَتْ بِنَفْسِهَا لِلَّهِ عَزَّوَجَلَّ^(۱)

یعنی: از عمران بن حصین روایت شده که زنی از طائفه جهینه خدمت رسول خدا (ص) آمد و گفت من زنا داده ام در حالیکه آبستن بود، پس رسول خدا (ص) او را به ولیش سپرد و فرمود: به او احسان کن و چون وضع حمل کرد او را بیاور ، پس چون وضع حمل کرد، رسول خدا (ص) امر کرد او را به جامه هایش پیچیدند سپس او را رجم کرد، سپس براو نماز کرد، عمرگفت آیا براو نماز میخوانی حال آنکه زنا داده فرمود: او توبه ای کرده که اگر بین هفتاد نفر از اهل مدینه تقسیم شود همه را مغفرت شامل شود، آیا توبه بهتر از آن هست که خود را برای خدای عزوجل بخشید.

مؤلف گوید اگر در بعضی روایات آمده که رسول خدا (ص) برمرجوم نماز نخواند منافات ندارد با روایاتی که آنحضرت برمرجوم نماز خوانده ، زیرا در بعضی موارد آنحضرت نماز بر میتی نخوانده و اصحاب را امر کرده تا نماز را بخوانند. ولی باید دانست که رجم موافق کتاب خدا نیست.

۴- عن ابی بَرَزَةَ الْأَسْلَمِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) لَمَّا يُصَلِّ عَلَى مَا عَزَبَ مِنْ مَالِكٍ ، وَلَمْ يَنْتَهَ عَنِ الصَّلَاةِ عَلَيْهِ^(۲)

یعنی: از ابی برزّه اسلمی روایت شده که: رسول خدا (ص) بر ما عزبن مالک نماز نخواند، و دیگران را از نماز بر او نهی ننمود.

۳۲- باب الصلاة على ولد الزنا

۱- م عَنْ عَمْرٍو بْنِ يَحْيَى قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَى وَدِدِ الزَّانَا وَ أُمِّهِ مَا تَتَّ فِي نَفْسِهَا^(۳)

یعنی: از عمرو بن یحیی روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) بر ولد الزنا و مادرش در نفاس مرده بود نماز کرد.

(۱) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۶۳ و ۶۴.

(۲) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۰۷.

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۳۴.

۲- عَنْ عَلِيٍّ (ع) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى عَلَيَّ امْرَأَةً مَاتَتْ فِي نِفَاسِهَا مِنَ الزَّوْنِ وَالزَّنَا وَعَلَى وَلَدِهَا وَ أَمَرَ بِالصَّلَاةِ عَلَيَّ الْبِرِّ وَالْفَاجِرِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ (۱).

یعنی: از علی (ع) روایت شده که رسول خدا (ص) بر زنی که در نفاسش از زنا مرده بود و همچنین بر فرزند آن زن نماز کرد و امر نمود بر نماز خواندن بر نیکوکار و بدکار از مسلمین .

۳۳- باب الصلاة على من غلّ و من قتل نفسه

۱- عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ قَالَ مَاتَ رَجُلٌ بِخَيْبَرَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): صَلُّوا عَلَيَّ مَا حَبَبَكُمْ إِنَّهُ غَلٌّ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَفَتَّشْنَا مَتَاعَهُ فَوَجَدْنَا فِيهِ خَرَزًا مِنْ خَرَزِ يَهُودَ مَا يُسَاوِي دُرَّ هَمِينَ (۲).

یعنی: از زید بن خالد روایت شده که گفت: مردی در خیبر مرد، رسول خدا (ص) فرمود: بر رفیقان نماز بخوانید که در راه خدا خیانت کرده، راوی گفت اثاث او را تفتیش کردیم دیدیم در آن دانه‌هایی از شیشه که به نخ کشیده شده از یهود که دودرهم قیمت نداشت در میان اثاث اوست. (و اینکه رسول خدا (ص) بر او نماز نخواند از جهت منع مردم از خیانت و اهمیت به ترک آن است.)

۲- عَنِ ابْنِ سَمُرَةَ: أَنَّ رَجُلًا قَتَلَ نَفْسَهُ بِمَشَاقِصٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَمَّا أَنَا فَلَا أُصَلِّي عَلَيْهِ (۳).

یعنی: ابن سمره روایت کرده که: مردی با پیکانهای تیر خود را کشت، رسول خدا (ص) فرمود: اما من پس بر او نماز نمیخوانم. این حدیث در کتاب تاج و مصنف نیز با اندک اختلاف لفظی ذکر شده (۴). (از این حدیث استفاده می‌شود که بر کسی که خودکشی کرده نیز با ید نماز خوانند و اگر رسول خدا (ص) نماز نخوانده برای ترساندن و دور نمودن مردم از این گناه کبیره بوده. بنابراین مردم باید بر چنین شخصی نماز بخوانند و

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۷.

(۲) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۶۴.

(۳) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۶۶.

(۴) التاج الجامع للأصول / ج ۱ / ص ۳۶۶. و المصنف / ج ۳ / ص ۵۲۵ و ۵۳۶.

ترک نکنند و مذاهب مالکی و شافعی و حنفی و نیز امامیه برایین عقیده اند).

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): صَلُّوا عَلَيَّ الْمَرْجُومِ مِنْ أُمَّتِي وَعَلَى الْقَاتِلِ نَفْسَهُ مِنْ أُمَّتِي لِأَتَدْعُوا أَحَدًا مِنْ أُمَّتِي بِالصَّلَاةِ (۱)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برسنگسار شده امتم نماز بخوانید و بر آنکه خود کشتی کرده از امتم نیز نماز بخوانید و احدی از امتم را بدون نماز مگذارید.

۳۴- باب الصلاة على المدیون

۱- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ إِذَا تَوَفَّى الْمُؤْمِنِينَ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ سَأَلَ هَلْ تَرَكَ لِذَيْنِهِ مِنْ قِضَاءٍ فَإِنْ قَالُوا نَعَمْ صَلَّى عَلَيْهِ وَإِنْ قَالُوا لَا قَالَ: صَلُّوا عَلَيَّ مَا حَبِطَكُمْ، فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عِزَّوَجَلَّ عَلَيَّ رَسُولِي (ص) قَالَ: أَنَا أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ فَمَنْ تَوَفَّى وَعَلَيْهِ دَيْنٌ فَعَلَيْ قِضَائِهِ وَمَنْ تَرَكَ مَالًا فَهُوَ لِوَرَثَتِهِ (۲)
یعنی: از ابی هریره روایت است که رسول خدا (ص) چنین بود که هرگاه مؤمنی وفات میکرد و براو دینی بود سؤال میکرد که آیا او برای دین خود چیزی گذاشته، پس اگر می گفتند آری براو نماز میخواند و اگر می گفتند نه، میفرمود: بر رفیقان نماز بخوانید. پس چون خدای عزوجل برای رسولش فتح و گشایش نمود فرمود: من سزاوارترم بر مؤمنین از خودشان، پس هرکس وفات کرد و براو دینی است پس بر من است قضا دین او و هرکس مالی گذاشت از برای ورثه او است.

۲- ج عَنْ جَابِرٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لَا يَصَلِّي عَلَيَّ رَجُلٌ مَاتَ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ فَأَتَى بِمِثْبَتٍ فَقَالَ: أَعَلَيْهِ دَيْنٌ؟ قَالُوا: نَعَمْ دِينًا رَأَى قَالَ: صَلُّوا عَلَيَّ مَا حَبِطَكُمْ، قَالَ ابُوقَتَادَةَ: هُمَا عَلَيَّ يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَصَلَّى النَّبِيُّ (ص) عَلَيْهِ، فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيَّ رَسُولِي

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۱۴

(۲) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۶۶

قال: أَنَا أُولَىٰ بِكُلِّ مُؤْمِنٍ مِنْ نَفْسِهِ فَمَنْ تَرَكَ دَيْنًا فَعَلَيْ قَضَائِهِ وَ مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِوَرَثَتِهِ (۱)

یعنی: ازجا برروایت شده که رسول خدا (ص) بر جنازه مردیکه میمرد و برگردن او دینی بود نماز نمیخواند، پس مرده ای را آوردند، فرمود: آیا برگردن او دینی است؟ گفتند: بلی دودینار، فرمود: خودتان براو نماز بخوانید، ابوقتاده گفت: دو دینار برگردن من که بپردازم، پس رسول خدا (ص) نماز خواند، پس چون خدا بر رسول خود فتح داد، فرمود: من به هر مؤمنی از جانش سزاوارترم پس هر کس دینی گذاشت قضا آن بر من است و هر کس مالی گذاشت از ورثه خودش (که ورثه از آن استفاده کنند و آن را زیاد کنند که مال زینت دنیا و موجب انجام اعمال صالحه است. بنا بر این با ملاحظه حال میت بردولت اسلامی است که قرض او را اداء نماید).

۳- ش عن الصادق (ع) أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ مَاتَ وَ عَلَيْهِ دَيْنَانِ دَيْنًا ، فَلَمْ يَصِلْ عَلَيْهِ النَّبِيُّ (ص) وَقَالَ صَلُّوا عَلَيَّ مَا حَبَبَكُمْ حَتَّى صَمِنَهَا عَنْهُ بَعْضُ قُرَابَتِهِ ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ إِنَّمَا فَعَلَ ذَلِكَ لِیَتَنَاعَطُوا بَعْضُهُمْ عَلَيَّ بَعْضٌ وَ لِئَلَّا يَسْتَخَفُوا بِالْدَّيْنِ وَقَدْ مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَ عَلَيْهِ دَيْنٌ (۲)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایتست که مردی از انصار وفات کرد و بر گردن او دو دینار دین بود، پس رسول خدا (ص) براو نماز نکرد و فرمود: شما بر رفیق خود نماز بخوانید تا اینکه بعضی از خویشانش آندو دینار را از طرف او ضمانت کرد. بتحقیق رسول خدا (ص) همانا این کار را کرد برای اینکه بعضی از مسلمین به بعضی دیگر عطا کنند و برای اینکه دین را سبک شمارند و حال آنکه رسول خدا (ص) وفات کرد و برگردن خودش دین بود.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۲ / ص ۲۲۶. و وسائل الشیعه / ج ۱۳ / ص ۱۵۱.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۱۳ / ص ۷۹.

۳۵- باب الصلاة على السقط و الطفل

۱- ج عَنِ الْمُغْبِرَةِ عَنِ النَّبِيِّ (ص): قَالَ: الرَّائِبُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ وَالْمَاشِي حَيْثُ شَاءَ مِنْهَا، وَالْطِّفْلُ يُصَلَّى عَلَيْهِ^(۱). وَقَالَ: السَّقَطُ يُصَلَّى عَلَيْهِ وَ يُدْعَى لِوَالِدَيْهِ بِالْمَغْفِرَةِ وَالرَّحْمَةِ^(۲)

یعنی: مغیره از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: سواره پشت جنازه و پیاده هر طرف جنازه بخواند و بر طفل نماز خوانده می شود. و فرمود: بر سقط نماز خوانده میشود و بر پدر و مادر او به مغفرت و رحمت دعا کرده می شود (یعنی در نماز بر او)

۲- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَلِطْفُلُ لِأَيُّمَلَى عَلَيْهِ وَلَا يَرِثُ وَلَا يُورَثُ حَتَّى يَسْتَهْلَ^(۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بر طفل نماز خوانده نمی شود و ارث نمی برد و از او ارث برده نمی شود تا وقتی که عطسه کند و یا صدا و حرکتی از او ظاهر گردد (که معلوم شود زنده به دنیا آمده و روح داشته)

۳- عَنْ عَلِيٍّ (ع): أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى عَلَيَّ امْرَأَةً مَاتَتْ فِي نِفَاسِهَا عَلَيَّهَا وَ عَلَيَّ وَلَدِهَا^(۴)

یعنی: از علی روایت شده که: رسول خدا (ص) بر زنی که در نفاس فوت نموده بود بر او و بر فرزندش نماز خواند.

۴- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا اسْتَهَلَ الصَّبِيُّ صِلَى عَلَيْهِ وَ وُرِثَ^(۵)

یعنی: از جابر بن عبد الله روایت شده که پیامبر (ص) فرمود: چون از طفل صدا و حرکتی و یا عطسه ای ظاهر شود بر او نماز خوانده شود و به او ارث

داده شود.

(۱) و (۲) و (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۱.

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۵.

(۵) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۸۳.

۵- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): صَلُّوا عَلَيَّ أَطْفَالِكُمْ فَإِنَّهُمْ
مِنْ أَقْرَابِكُمْ^(۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بر اطفال خود نماز کنید زیرا ایشان
پیش آهنگان شمایند.

۶- م عَنِ الشَّعْبِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى عَلَيَّ ابْنِ مَارِيَةَ
الْقُبَيْطِيَّةِ، وَهُوَ ابْنُ سِتَّةَ عَشَرَ شَهْرًا^(۲)!

یعنی: شعبی روایت کرده که رسول خدا (ص) بر فرزند ماریه قبطیه
در حالیکه او شانزده ماهه بود، نماز خواند. و در روایات دیگر
وارد شده که: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى عَلَيَّ ابْنِهِ إِبْرَاهِيمَ فَكَبَّرَ
عَلَيْهِ خَمْسًا^(۳). یعنی: رسول خدا (ص) بر جنازه فرزندش ابراهیم نماز خواند
پس بر او پنج تکبیر گفت.

توضیح: بدانکه آنچه از احادیث رسول خدا (ص)، استفاده می شود
و احب است خواندن نماز بر طفل و همچنین بر سقط، به شرطی که سقط
چون از رحم خارج شد از او صدا و عطسه و حرکتی ظاهر شود که معلوم
شود زنده به دنیا آمده. و ثانیاً طول زمان بین انعقاد نطفه تا
هنگام سقط ۱۲۰ روز یا بیشتر باشد و اگر در کمتر از این مدت سقط انجام
گیرد نمازی بر او نیست زیرا روح انسانی در او دمیده نشده چنانچه
در حدیثی از رسول خدا (ص) نقل شده که فرمود: إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خُلُقُهُ
فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا نَظْفَةً، ثُمَّ يَكُونُ مَعْلَقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ
يَكُونُ مَصْفَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ...^(۴). مطلب دیگر آنکه
احادیثی که ما میله در این مورد در کتب خود به ائمه خود نسبت داده اند،
در پاره ای از آنها خواندن نماز بر طفل کمتر از شش سال ذکر شده اما نه
بعنوان وجوب^(۵). ولی بعضی از آن احادیث دلالت بر وجوب دارند مانند
حدیثی که از حضرت علی (ع) نقل نموده اند که آن حضرت فرمود:

- (۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۸۳.
(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۳۲.
(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۷۳ و ۷۸۹.
(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷.
(۵) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۸۸ و ۷۹۰ و ۷۹۱ و ۷۹۲.

إِذَا اسْتَهَلَ الطِّفْلُ صَلَّى عَلَيْهِ (۱) ودر حدیث دیگر راوی گوید:
سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ لَكُمْ يُمْطَى عَلَى الصَّبِيِّ إِذَا بَلَغَ مِنَ السِّنِّينَ وَالشُّهُورِ؟
آنحضرت در جواب فرمود: يُمْطَى عَلَيْهِ عَلَى كُلِّ حَالٍ إِلَّا أَنْ يُسْقُطَ
لِغَيْرِ تَمَامٍ (۲) و همچنین احادیث دیگری که در کتاب وسائل باب چهاردهم
از ابواب صلاة الجنائز ذکر شده (۳) و به نظر ما نیز از سنت رسول (ص)
و جوب استفاده می شود چنانچه ذکر گردید.

۷- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا عَلِيُّ إِذَا صَلَّى عَلَى طِفْلٍ
فَقُلِ اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لِأَبَوَيْهِ سَلَفًا وَ اجْعَلْهُ لَهُمَا فَرْطًا وَ اجْعَلْهُ لَهُمَا
نُورًا وَ زُشْدًا وَ اعْقِبْ وَالِدَيْهِ الْجَنَّةَ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (۴)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: یا علی هرگاه بر طفلی نماز خواندی
بگو: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ تَأْخِرًا.

۳۶- باب اعادۃ الصلاة و الصلاة علی القبر

۱- ش إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى عَلَى جَنَازَةِ امْرَأَةٍ مِنْ بَنِي
النَّجَّارِ فَصَلَّى عَلَيْهَا فَوَجَدَ الْحَفَرَةَ لَمْ يُمْكِنُوا فَوَضَعُوا الْجَنَازَةَ
فَلَمْ يَجِئْ قَوْمٌ إِلَّا قَالَ لَهُمْ صَلُّوا عَلَيْهَا (۵)
یعنی: رسول خدا (ص) بر زنی از بنی نجار نماز خواند پس دید قبر
را نکنده اند، پس جنازه را گذاشتند که هر قومی نیامد
مگر به ایشان فرمود: برا و نماز بخوانید.

۲- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى
عَلَى جَنَازَةٍ فَلَمَّا فَرَغَ جَاءَ قَوْمٌ فَقَالُوا فَاتَتْنَا الصَّلَاةُ عَلَيْهَا، فَقَالَ:
إِنَّ الْجَنَازَةَ لَا يُمْطَى عَلَيْهَا مَرَّتَيْنِ، ادْعُوا لَهَا وَ قُولُوا: خَيْرًا (۶)
یعنی: از ابی عبدالله روایت است که گفت رسول خدا (ص) بر جنازه ای

- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۵
(۲) و (۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۸۹
(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۵
(۵) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۸۲
(۶) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۸۲ و ۷۸۰

نماز خواند، چون فارغ شد، قومی آمدند و گفتند ما به نماز برا و نرسیده ایم؟ فرمود: بر جنازه دو مرتبه نماز خوانده نمی شود اورا دعای خیر کنید و در حق او خیر بگوئید.

۳- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا فُاتَتْهُ الصَّلَاةُ عَلَى الْجَنَازَةِ صَلَّى عَلَيَّ قَبْرِهِ (۱)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که فرمود: رسول خدا (ص) چنیین بود که اگر نماز بر جنازه ای از او فوت میشد بر قبر او نمازی خواند.

۴- م عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى عَلَيَّ جَنَازَةً بَعْدَ مَا دُفِنَ (۲)

یعنی: از ابن عباس روایت شده که رسول خدا (ص) بر جنازه ای پس از دفن او نماز خواند.

۵- ج عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ امْرَأَةً سَوْدَاءَ كَانَتْ تَقُومُ الْمَسْجِدَ أَوْ شَأْبًا ، فَفَقَدَهَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَسَأَلَ عَنْهَا أَوْ عَنْهُ فَقَالُوا: مَا تِ ، قَالَ : أَفَلَا كُنْتُمْ أَذُنْتُمْوَنِي قَالَ: فَكَأْتَهُمْ صَغَرُوا أَمْرَهَا أَوْ أَمْرَهُ قَالَ: دَلَوْنِي عَلَي قَبْرِهِ فَدَلَّوْهُ فَمَلَّي عَلَيْهَا (۳)

یعنی: از ابوهریره روایت شده که زن سیاه یا جوانی مسجد رسول خدا (ص) را جاروب میکرد، پس رسول خدا (ص) او را ندید و از حال او سؤال کرد؟ عرض کردند فوت کرده، فرمود: چرا مرا اعلام نکردید؟ راوی گفت گویا امر آن زن را کوچک شمردند، پس رسول خدا (ص) فرمود: مرا بر قبر او دلالت کنید و حضرت را دلالت کردند که بر قبر او نماز خواند. این روایت با کمی اختلاف در کتاب مصنف نیز ذکر شده (۴).

۶- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: أَخِرُ جَنَازَةٍ صَلَّى عَلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) جَنَازَةً رَجُلٍ مِنْ بَنِي وَالدِّعْبِدِ الْمَطَّلِبِ كَبَّرَ عَلَيْهَا أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ ثُمَّ لَجَأَ حَتَّى جَلَسَ عَلَي شَفِيرِ الْقَبْرِ ثُمَّ أَمَرَ بِالسَّرِيرِ فَوَضَعَ مِنْ قَبْلِي

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۹۴
 (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۱۸
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۳
 (۴) المصنف / ج ۳ / ص ۵۱۷

رَجُلِي اللَّحْدِ ثُمَّ أَمْرَفَسَلَّ سَلًّا ثُمَّ قَالَ (ص): ضَعُوهُ فِي حُفْرَتِهِ لِجَنَبِهِ الْأَيْمَنِ مُسْتَقْبِلَ الْقَبْلَةِ وَ قُولُوا بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ عَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ لِاتُكَبَّرَ لِيُوجَّهَ وَ لِاتُلْقَوْهُ لِقَفَرِهِمْ كُمْ قُولُوا اللَّهُمَّ لَقَبْتَهُ حُجَّتَهُ وَ صَعِدَ بِرُوحِهِ وَ لَقِبَهُ مِنْكَ رِضْوَانًا فَلَمَّا أُلْقِيَ عَلَيْهِ التُّرَابُ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ فَحَشَى فِي قَبْرِهِ ثَلَاثَ حَشِيَّاتٍ ثُمَّ أَمَرَ بِقَبْرِهِ فَرُبِعَ وَ رَشَّ عَلَيْهِ قَرْبَةً مِنْ مَاءٍ ثُمَّ دَعَا بِمَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَدْعُو لَهُ ثُمَّ قَالَ اللَّهُمَّ جَافِ الْأَرْضَ عَنْ جَنَبِهِ وَ صَعِدْ رُوحَهُ، وَ لَقِبَهُ مِنْكَ رِضْوَانًا فَلَمَّا فَرَعْنَا مِنْ دَفْنِهِ جَاءَهُ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ رَبِّي لَمْ أَدْرِكِ الصَّلَاةَ عَلَيْهِ أَفَأَصَلِّي عَلَى قَبْرِهِ؟ قَالَ: لَا، وَلَكِنْ قُمْ عَلَى قَبْرِهِ فَادْعُ لِأَخِيكَ وَ تَرَحَّمْ عَلَيْهِ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُ (۱).

یعنی: از علی (ع) روایتست که گفت آخرین جنازه ای که رسول خدا (ص) براو نماز کرد مردی بود از فرزندان عبدالمطلب که براو چهار تکبیر گفت سپس آمد تا اینکه برکنار قبر او جلوس کرد و تابوت را امر کرد که از طرف پاهاى لحد گذاشته شد سپس امر نمود که بملايتمت سرازیر کردند و فرمود: او را در قبر به طرف راست او بگذارند روبه قبله، و فرمود: بگوئید بِسْمِ اللَّهِ وَ بِاللَّهِ وَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَ عَلَى مِلَّةِ رَسُولِ اللَّهِ. و فرمود: او را برو خوابانید و به قفا نیندازید، پس بگوئید اللَّهُمَّ... تا آخر. پس چون خاک بر او ریخته شد رسول خدا (ص) برخاست و سه مشت خاک بر قبر او پاشید، سپس امر کرد قبر او را چهار گوشه کردند و مشکى آب بر آن ریختند، سپس آنچه خدا خواست به او دعا کرد، سپس فرمود: اللَّهُمَّ جَافِ الْأَرْضَ... تا آخر، پس چون از دفن او فارغ شدیم، مردی آمد و گفت: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ نَمَازَ بَرَاوِ رَا دَرَكَ نَكَرَدَمَ آيَا بَرَقَبِرَاوِ نَمَازَ كَذَارَمَ؟ فرمود: نه وليكن بايست بالای قبر و برای برادرت دعا و طلب رحمت کن و برای او طلب آمرزش نما.

مؤلف گوید: آنچه از احادیث فوق استاده می شود هرگاه بر میتی نماز خوانده شد نباید دو مرتبه براو نماز خواند و کراهت دارد مگر آنکه بدون نماز دفن شده باشد که باید براو نماز خواند.

(۱) مسند الامام زید، ص ۱۷۳.

۳۷- باب الصلاة على الغائب

۱- ج رَأَى النَّبِيُّ (ص) نَعَى النَّجَاشِيَّ فِي الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، وَ خَرَجَ بِهِمْ إِلَى الْمُصَلَّى فَصَفَّ بِهِمْ، وَ كَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ^(۱).
یعنی: از ابی هریره روایت شده که رسول خدا (ص) خبر مرگ نجاشی را داد در همان روزیکه نجاشی فوت شده بود و با مردم به مُصَلَّى رفت و مردم را به صف آورد و چهار تکبیر براو گفت.

۲- ج عَنْ جَابِرٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: قَدْ تُوِّفِيَ الْيَوْمَ رَجُلٌ صَالِحٌ مِنَ الْحَبَشَةِ، فَهَلُمَّ فَمَلُّوا عَلَيْهِ قَالَ: فَمَفَّقْنَا، فَصَلَّى النَّبِيُّ (ص) عَلَيْهِ وَ نَحْنُ صُفُوفٌ، قَالَ جَابِرٌ: فَكُنْتُ فِي الصَّفِّ الثَّانِي أَوْ الثَّلَاثِ^(۲).

یعنی: از جابر روایت شده از رسول خدا (ص) که فرمود: همانا امروز مرد صالحی از حبشه (نجاشی) فوت نموده، پس بیایید که براو نماز گذارید، جابریگوید: ما به صف ایستادیم، پس رسول خدا (ص) براو نماز خواند در حالیکه ما صفهای تشکیل داده بودیم، جابریگوید: من در صف دوم یا سوم بودم.

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ (ص) إِنَّ أَخَاكُمْ أَصْحَمَةَ - وَ هُوَ أَسْمُ النَّجَاشِيِّ - مَاتَ، ثُمَّ خَرَجَ إِلَى الْجَبَاتِ وَ صَلَّى عَلَيْهِ وَ كَبَّرَ سَبْعًا فَخَفَّضَ اللَّهُ لَهُ كُلَّ مَرْتَعٍ حَتَّى رَأَى جَنَازَتَهُ وَ هُوَ بِالْحَبَشَةِ^(۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همانا برادر شما اصحمه (منظور نجاشی که اسم او اصحمه بوده) فوت نموده، سپس آنحضرت به طرف زمین همواری خارج شد و براو نماز خواند و ۷ تکبیر گفت پس هر مکان مرتفعی برای آنحضرت پست شد تا آنکه آنحضرت جنازه او را در حبشه مشاهده کرد.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۸ و ۳۵۹.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۴.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۹۲ / ص ۷۹۶ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۶.

۴- عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص):
 إِنَّ أَخَاكُمْ النَّجَاشِيَّ قَدِمَاتَ فِقَوْمُوا فَصَلُّوا عَلَيْهِ، قَالَ: فَقُمْنَا
 فَصَفَقْنَا عَلَيْهِ كَمَا يُصَفُّ عَلَى الْمَيِّتِ (۱) وَصَلَّيْنَا عَلَيْهِ كَمَا يُصَلَّى عَلَى
 الْمَيِّتِ (۱)!

یعنی: از عمران بن حصین روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: همانا برادر شما نجاشی فوت نمود، پس قیام کنید و بر او نماز گذارید، گوید پس قیام کردیم و همچنانکه بر میت صف می‌بندند صف بستیم و بر او نماز خواندیم همانطوریکه بر میت نماز خوانده می‌شود.

۳۸- باب صلاة الميت مع الطهارة

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ صَلَّى عَلَيَّ جَنَازَةً
 فَلْيَتَوَضَّأْ (۲)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرکس بر جنازه‌ای نماز کند باید وضو بگیرد.

توضیح: بدانکه یکی از شرایط نماز بر میت طهارت است که مصلی دارای طهارت باشد. ولی بعضی از جمله امامیه آنرا مستحب می‌دانند. ولی ما از مجموع احادیث امامیه نیز استفاده و جوب نمودیم. مانند آنکه در کتب ایشان روایت شده که: رَانَ عَلِيًّا (ع) سُلَّ عَنْ الرَّجُلِ يَحْضُرُ الْجَنَازَةَ وَهُوَ عَلَى غَيْرِ وُضُوءٍ وَ لَا يَجِدُ الْمَاءَ؟ قَالَ: يَتَيَقَّنُ وَيُصَلِّي عَلَيْهَا إِذَا خَافَ أَنْ يَفُوتَهُ (۳). و همچنین احادیث دیگر امامیه در این مورد که در کتاب وسائل الشیعه ذکر گردیده است (۴).

(۱) سنن النسائي / ج ۴ / ص ۷۰.

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۴۵۲.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۶.

(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۹۸ و ۷۹۹ و ۸۰۰ و ۸۰۱.

۳۹- باب كيفية صلاة الجنابة

۱- عَنْ جَابِرٍ وَ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) صَلَّى عَلَيَّ
التَّجَاشِيَّ فَكَبَّرَ أَرْبَعًا^(۱)

یعنی: از جابر و ابن عمر روایت شده که پیغمبر (ص) برنجاشی نماز خواند و چهار تکبیر گفت (این مطلب یعنی تعداد چهار تکبیر در نماز برنجاشی در سایر کتب معتبر از جمله مصنف نیز ذکر شده^(۲) ولی در کتب شیعه ذکر شده که: صَلَّى النَّبِيُّ (ص) عَلَيَّ النَّجَاشِيَّ وَكَبَّرَ سَبْعًا^(۳) .

۲- رَأَى النَّبِيَّ (ص) صَلَّى عَلَيَّ عُثْمَانُ بْنُ مَطْعُونٍ وَ كَبَّرَ
عَلَيْهِ أَرْبَعًا^(۴)

یعنی: رسول خدا (ص) بر عثمان بن مظعون نماز خواند و بر او چهار تکبیر گفت .

۳- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) مَرَّ بِقَبْرِ رَطْبٍ
فَصَفَّوْا عَلَيْهِ وَ كَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعًا^(۵)

یعنی: از ابن عباس روایت شده که: رسول خدا (ص) بر قبر تازه ای (که تازه در آن جنازه مدفون شده بود) گذشت پس بر آن صف کشیدند و چهار تکبیر گفت .

۴- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: أَخْرَجْنَا زَةَ صَلَّى عَلَيْهَا رَسُولَ اللَّهِ
(ص) جُنَازَةً رَجُلٍ مِنْ بَنِي وَدِّ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ كَبَّرَ عَلَيْهَا أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ^(۶)

یعنی: از علی روایت شده که: آخرین جنازه ای که پیغمبر (ص) بر او نماز خواند مردی از فرزندان عبدالمطلب بود که آنحضرت بر او چهار تکبیر گفت .

۵- م عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ

(۱) صحیح البخاری / ج ۲ / ص ۹۱ و سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۹۱ .

(۲) المصنف / ج ۲ / ص ۴۷۹ و ۴۸۳ .

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۹۶ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۶ .

(۴) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۸۲ .

(۵) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۰۹ و ۲۱۰ .

(۶) مسند الامام زید / ص ۱۷۳ .

(ص) كَبَّرَ أَرْبَعًا^(۱)

یعنی: از عبداللہ بن ابی اوفی روایت شده که گفت: دیدم رسول خدا (ص) چهار تکبیر گفت.

۶- م رَأَى النَّبِيَّ (ص) صَلَّى أُمَّ كَلثُومُ أُخْتُ سُوْدَةَ بِنْتُ زَمْعَةَ، وَتَوَقَّيْتُ بِمَكَّةَ، فَصَلَّى عَلَيْهَا بِالنَّبِيعِ بِقِيعِ الْمُصَلِّي، وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعًا^(۲)

یعنی: رسول خدا (ص) برام کلثوم خواهر سوده بنت زمعه که در مکه وفات نموده بود، در بقیع مصلی نماز خواند، پس برا و چهار تکبیر گفت.

۷- م عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ بْنِ حَنِيفٍ قَالَ: إِشْتَكَيْتِ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْعَوَالِي، فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَسْأَلُ عَنْهَا، وَكَانَ أَحْسَنَ شَيْءٍ، أَوْ قَالَ: أَحْسَنَ النَّاسِ عِيَادَةً لِلْمَرِيضِ، قَالَ فَقَالَ: إِنْ مَا نَتَّ قَدْ ذَنُوبِي بِهَا، فَتَوَقَّيْتُ لَيْلًا فَأَصْبَحَ النَّبِيُّ (ص) فَسَأَلَ، فَأَخْبَرُوهُ بِخَبَرِهَا، وَآتَهُمْ دَفَنُوهَا لَيْلًا، قَالَ: فَآتَى النَّبِيُّ (ص) قَبْرَهَا، فَصَلَّى عَلَيْهَا وَكَبَّرَ أَرْبَعًا^(۳)

یعنی: از ابی امامه بن سهل بن حنیف روایت است که گفت: زنی از اهل عوالی بیمار شد و رسول خدا (ص) از حال او سؤال می کرد، و رسول خدا (ص) بهترین مردم بود در عیادت بیمار، پس فرمود: اگر وفات کرد مرا اخبار کنید، پس شب وفات یافت، پس پیغمبر (ص) صبح از حال او سؤال کرد گفتند او را شبانه دفن کردند، راوی گفت: پس پیغمبر (ص) بالای قبر او آمد و برا و نماز خواند و چهار تکبیر گفت. و در روایت دیگر: إِنْ النَّبِيُّ (ص) كَلَّمَنِي عَلَى امْرَأَةٍ فَكَبَّرَ عَلَيْهَا أَرْبَعًا^(۴) یعنی رسول خدا (ص) بر جنازه زنی نماز خواند، پس برا و چهار تکبیر گفت.

۸- ش كَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَحَدَ عَشَرَ وَتِسْعًا وَ سَبْعًا وَ

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۴۸۲

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۴۸۳

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۱۸

(۴) المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۹

خَمْسًا وَ سِتًّا وَ اَرْبَعًا^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) در نماز میت تکبیر گفت یا زده تکبیر و نه و هفت و پنج و شش و چهار .

ع- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلَى، قَالَ: كَانَ زَيْدُ بْنُ أَرْقَمٍ يُكَبِّرُ عَلَيَّ جَنَائِزَنَا اَرْبَعًا، وَ اَنَّهُ كَبَّرَ عَلَيَّ جَنَائِزَهُ خَمْسًا، فَسَأَلْتَهُ، فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ (ص) يُكَبِّرُهَا^(۲)!

یعنی: از عبدالرحمن بن ابی لیلی روایت شده که گفت: زید بن ارقم که از اصحاب رسول خدا (ص) بود بر جنازه های ما چهار تکبیر میگفت و بریک جنازه پنج تکبیر گفت، پس من از او سؤال کردم، گفت: رسول خدا (ص) پنج تکبیر نیز میگفت، و در روایت دیگر آمده كَانُوا يُكَبِّرُونَ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ (ص) سَبْعًا، وَ خَمْسًا، وَ اَرْبَعًا، حَتَّى كَانَ زَمَنُ عُمَرَ فَجَمَعَهُمْ فَسَأَلَهُمْ، فَأَخْبَرَهُمْ كُلُّ رَجُلٍ مِنْهُمْ بِمَا رَأَى، فَجَمَعَهُمْ عَلَيَّ اَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ كَمَا طَوَّلَ الصَّلَاةَ يُعْنِي الظَّهْرَ^(۳)!

۷- ش عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: كَبَّرَ رَسُولُ اللّٰهِ (ص) خَمْسًا^(۴)!

یعنی: از حضرت باقر (ع) روایت شده که پیغمبر (ص) بر جنازه پنج تکبیر گفت .

۸- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللّٰهِ (ص) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ (ص) يُكَبِّرُ عَلَيَّ قَوْمٍ خَمْسًا، وَ عَلَيَّ قَوْمٍ آخَرِينَ اَرْبَعًا، فَإِذَا كَبَّرَ عَلَيَّ رَجُلٌ اَرْبَعًا اَتَيْتُهُمْ بِالتَّفَاقِ^(۵)!

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که رسول خدا (ص) بر قومی پنج تکبیر و بر قوم دیگر چهار تکبیر میگفت، پس چون بر مردی چهار تکبیر می گفت او به نفاق متهم میشد. و بهمین مضمون دو حدیث دیگر در کتاب و سائل ذکر شده^(۶)

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۸۱
 (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۸۲
 (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۹ و ۴۸۰
 (۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۷۳
 (۵) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۷۲
 (۶) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۷۵ و ۷۷۶

۹- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا صَلَّى عَلَى مَيِّتٍ كَبَّرَ وَ تَشَهَّدَ ، ثُمَّ كَبَّرَ وَ صَلَّى الْأَنْبِيَاءَ وَ دَعَا ، ثُمَّ كَبَّرَ وَ دَعَا لِلْمُؤْمِنِينَ ، ثُمَّ كَبَّرَ الرَّابِعَةَ وَ دَعَا لِلْمَيِّتِ ، ثُمَّ كَبَّرَ الْخَامِسَةَ وَ أَنْصَرَفَ ، فَلَمَّا نَهَاهُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ عَنِ الصَّلَاةِ عَلَى الْمُنَافِقِينَ كَبَّرَ وَ تَشَهَّدَ ، ثُمَّ كَبَّرَ وَ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّينَ ، ثُمَّ كَبَّرَ وَ دَعَا لِلْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ كَبَّرَ الرَّابِعَةَ وَ أَنْصَرَفَ وَ لَمْ يَدْعُ لِلْمَيِّتِ (۱)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که: رسول خدا (ص) چنان بود که چون بر میت نمازی میکرد تکبیر میگفت و شهادت میداد، سپس تکبیر میگفت و بر پیامبران (ص) صلوات میفرستاد و دعا میکرد، سپس تکبیر میگفت و بر مؤمنین دعا میکرد، سپس تکبیر چهارم را میگفت و برای میت دعا میکرد، سپس تکبیر پنجم را میگفت و منصرف میشد، پس چون خدا او را از نماز بر منافقین نهی فرمود: تکبیر میگفت و شهادت میداد سپس تکبیر میگفت و صلوات بر پیامبران میفرستاد سپس تکبیر میگفت و برای مؤمنین دعا میکرد، سپس تکبیر چهارم را میگفت و منصرف میشد و برای میت دعا نمیکرد. و بهمین مضمون حدیث دیگری نیز در وسائل ذکر شده (۲).
توضیح: بدانکه به نظر علمای امامیه تعداد تکبیر در نماز بر میت، پنج تکبیر است هرگاه میت، مؤمن باشد، و اگر منافق باشد طبق احادیث ایشان بر او چهار تکبیر گفته میشود، و در این مورد احادیثی به رسول خدا (ص) نیز نسبت داده اند. ولی از جهاتی این مطلب مورد اشکال است از آنجمله: احادیث صحیحی در کتب عامه از اصحاب رسول ذکر شده که رسول خدا (ص) در نماز بر مؤمن چهار تکبیر نیز میفرموده که بعضی از آن احادیث در اینجا ذکر شد. ثانیاً خود صحابه که آگاه به سنت رسول بودند در نماز بر یکدیگر چهار تکبیر را انتخاب کرده و خوانده اند. و ثالثاً در کتب امامیه احادیثی آمده که دلالت بر چهار تکبیر بر مؤمن نیز دارد. و رابعاً در بعضی از احادیث امامیه وارد

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۶۳.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۶۶.

شده که بر منافق چهار تکبیر گویند ولی از بعضی احادیث ایشان پنج تکبیر بر منافق و مخالف استفاده میشود ما ننذا نکه در باره نماز برایشان امام فرموده: **فَقُلْ فِي تَكْبِيرِكَ الرَّابِعِ اللَّهُمَّ اخْرِ عِبْدَكَ ... (۱)** و یا فرموده: **فَقُلْ بَيْنَ تَكْبِيرِ الرَّابِعِ وَالْخَامِسَةِ ... (۲)** و همچنین احادیث دیگری که در کتب آمده و برای نماز بر منافق دستور لعن و نفرین در آن آمده و در وسائل ذکر شده (۳) با اینکه اصلاً لعن و نفرین در نماز میت به نظر ما صحیح و معقول نیست. خامساً اینکه رسول خدا (ص) هر منافقی را می شناخته و در نماز برای او چهار تکبیر می فرموده موافق قرآن نیست زیرا خدا فرموده: **وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى الْيَتْفَاقِ لِاتَّعْلَمَهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ (۴)** یعنی: بعضی از اهل مدینه بر نفاق خو کرده اند تو (ای محمد) نمی دانی و ایشان را نمی شناسی، ما ایشان را می شناسیم. بنابراین اگر چه طبق احادیث وارده از رسول خدا (ص) در نماز میت تا ۷ و یا ۹ تکبیر می توان گفت، ولی بهتر آن است که برای حفظ وحدت بین مسلمین به همان ۴ تکبیر که صحابه عمل و از پیامبر نیز نقل کرده اند، اکتفا شود. و تا کیفیت نماز و سایر احکام چنان است که ذکر می شود:

۱۰- ج **قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِذَا صَلَّيْتُمْ عَلَى الْمَيِّتِ فَأَخْلِصُوا لَهُ الدُّعَاءَ (۵)**

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: چون بر جنازه ای نماز بخوانید برای او دعا را خالص کنید (زیرا منظور از دعا به میت شفاعت برای اوست).

۱۱- ج **كَبَّرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَى حِنَاةٍ فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ وَوَضَعَ الْيَمَنِيَّ عَلَى الْيُسْرَى (۶)**

یعنی: رسول خدا (ص) بر جنازه ای تکبیر گرفت و دودست خود را در اولین تکبیر بلند کرد، و دست راست را بر چپ نهاد.

- (۱) و (۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۲ .
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۷۰ و ۷۷۱ .
 (۴) قرآن / سوره توبه / آیه: ۱۰۱ .
 (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۸ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۲ .
 (۶) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۵۹ .

۱۲- جوم قَالَ طَلْحَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ: صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ عَلَى جَنَازَةِ فَقَرَأَ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ، فَقَالَ: لِيَعْلَمُوا أَنَّهَا السَّنَةُ^(۱)!

یعنی: طلحه بن عبدالله گفت پشت سر ابن عباس نماز خواندم بر جنازه ای پس فاتحه کتاب را خواند و گفت باید بدانند که سنت همین است. و در روایت دیگر: عن طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَوْفٍ قَالَ صَلَّيْتُ خَلْفَ ابْنِ عَبَّاسٍ عَلَى جَنَازَةِ فَقَرَأَ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَ سُوْرَةَ وَجَهَرَ حَتَّى اسْمَعْنَا فَلَمَّا قَرَعِ أَخَذَتْ بِيَدِهِ فَسَأَلْتُهُ فَقَالَ سَنَةٌ وَحَقٌّ^(۲) و در حدیث دیگر از ابن عباس روایت است که: إِنَّ السَّنِيَّةَ (ص) قَرَأَ عَلَى الْجَنَازَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ^(۳). یعنی: پیغمبر (ص) بر جنازه ای فاتحه کتاب قرائت کرد.

۱۳- عَنْ مُشْرِكِ الْأَنْصَارِيِّ، قَالَتْ: أَمَرْنَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) أَنْ نَقْرَأَ عَلَى الْجَنَازَةِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ^(۴)!

یعنی: از امّ شریک انصاری روایت است که گفت: رسول خدا (ص) ما را امر کرد که بر جنازه فاتحه کتاب قرائت کنیم.

مؤلف گوید در روایات امامیه نیز احادیثی ذکر شده که دلالت بر خواندن فاتحه کتاب در نماز میت دارد^(۵)! از آن جمله: إِنَّ عَلِيًّا (ع) كَانَ إِذَا صَلَّى عَلَى مَيِّتٍ يَقْرَأُ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ...^(۶)

۱۴- ج عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَى جَنَازَةٍ فَحَفِظْتُ مِنْ دُعَائِهِ: اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَهُ، وَارْحَمْهُ، وَعَافِهِ، وَاعْفُ عَنْهُ، وَ اَكْرِمْ نُزُلَهُ، وَ وَسِّعْ مَدْخَلَهُ، وَ اغْسِلْهُ بِالْمَاءِ وَ التَّلْحِجِ وَ الْبُرْدِ، وَ نَقِّهِ مِنَ الْخَطَايَا كَمَا نَقَّيْتَ الشُّوبَّ الْاَبْيَضَ مِنَ الدَّنَسِ، وَ ابْدِلْهُ دَارًا حَيْرًا مِنْ دَارِهِ وَ اَهْلًا حَيْرًا مِنْ اَهْلِهِ وَ زَوْجًا حَيْرًا مِنْ زَوْجِهِ، وَ ادْخُلْهُ الْجَنَّةَ، وَ اَعِدْهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ اَوْ مِنْ عَذَابِ النَّارِ. قَالَ: حَتَّى تَمَنَيْتُ اَنْ اَكُوْنَ اَنَا ذٰلِكَ الْمَيِّتِ^(۷)!

- (۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۵۹. والمصنف / ج ۳/ ص ۴۸۹.
- (۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۵۹. وسنن النسائي/ ج ۴/ ص ۷۴ و ۷۵.
- (۳) سنن ابن ماجه / ج ۱/ ص ۴۷۹.
- (۴) سنن ابن ماجه / ج ۱/ ص ۴۷۹ و ۴۸۰.
- (۵) وسائل الشيعة / ج ۲/ ص ۷۶۶ و ۷۸۳.
- (۶) وسائل الشيعة / ج ۲/ ص ۷۸۳.
- (۷) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۵۹ و ۳۶۰.

یعنی: از عوف بن مالک روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) بر جنازه ای نماز خواند، من از دعای آنحضرت این جملات را حفظ کردم: خدایا! او را بیامر ز رحمتش کن و عافیتش بده و از او عفو نما جای او را گرمی بدار و محل ورودش را گشاده نما و او را به آب و سردی شستشو کن و از خطایا پاکش نما چنانچه جامه سفید از چرکی پاک میشود و خانه او را تبدیل نما به خانه بهتری و خانواده ای بهتر از خانواده اش و همسری بهتر از همسرش، و او را به بهشت وارد گردان، و از عذاب قبر و آتش پناهنش بده. راوی گوید تا آنکه من آن روز کردم که کاش خودم آن میت می بودم

۱۵- جوم عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَيَّ جِنَازَةً فَقَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، اللَّهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِيمَانِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِسْلَامِ، اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلَا تُضِلَّنَا بَعْدَهُ. وَفِي رِوَايَةٍ: اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبُّهَا، وَأَنْتَ خَلَقْتَهَا وَأَنْتَ هَدَيْتَهَا لِلْإِسْلَامِ، وَأَنْتَ قَبَضْتَ رُوحَهَا، وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلَانِيَتِهَا، جُنَّا شَفَعَاءَ فَأَغْفِرْ لَهُ (۱)

یعنی: از ابی هریره روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) بر جنازه ای نماز خواند و (در دعای برای او) فرمود: اللَّهُمَّ... تا آخر.

۱۶- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا عَلِيُّ إِنَّكَ إِذَا صَلَّيْتَ عَلَيَّ جِنَازَةً فَقُلِ اللَّهُمَّ هَذَا عَبْدُكَ وَابْنُ عَيْدِكَ وَابْنُ أُمَّتِكَ مَا فِيهِ حُكْمُكَ، خَلَقْتَهُ وَلَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا زَارِكًا وَأَنْتَ خَيْرُ مَزُورِ اللَّهِ نَوْرٌ لَهُ فِي قَبْرِهِ وَوَسْعٌ عَلَيْهِ فِي مَدْخَلِهِ وَتَبِيئَةٌ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فَإِنَّهُ أَفْتَقَرَ إِلَيْكَ وَاسْتَعْنَيْتَ عَنْهُ وَكَانَ يَشْهَدُ أَنَّ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ فَأَغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهُ وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَهُ. يَا عَلِيُّ إِذَا صَلَّيْتَ عَلَيَّ مَرَّةً فَقُلِ: اللَّهُمَّ أَنْتَ خَلَقْتَهَا وَأَنْتَ أَحْيَيْتَهَا وَأَنْتَ أَمْتُّهَا وَأَنْتَ أَعْلَمُ بِسِرِّهَا وَعَلَانِيَتِهَا جُنَّا كَشَفَعَاءَ لَهَا فَأَغْفِرْ لَهَا اللَّهُمَّ لَا تَحْرِمْنَا أَجْرَهَا وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَهَا (۱)

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۶۰ والمصنف/ ج ۳/ ص ۴۸۶ و ۴۸۷.

(۲) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۱۲.

۱۷- م **السُّنَّةُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ أَنْ يُكَبَّرَ ثُمَّ يَقْرَأَ بِأَمِّ الْقُرْآنِ، ثُمَّ يُصَلِّيَ عَلَى النَّبِيِّ (ص)، ثُمَّ يُخْلِصُ الدُّعَاءَ لِلْمَيِّتِ، وَلا يَقْرَأُ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى، ثُمَّ يُسَلِّمُ فِي نَفْسِهِ عَنْ يَمِينِهِ^(۱)**

یعنی: سنت در نماز بر جنازه آنستکه تکبیر گفته شود سپس ام القرآن (سوره حمد) قرائت شود، سپس بر پیغمبر (ص) صلوات فرستد، سپس با اخلاص برای میت دعا کند. و قرائت (حمد) نکند مگر در تکبیر اول، سپس در نفس خود (آهسته) از جانب راست خود سلام گوید.

توضیح: بدانکه دعاهائی که برای نماز میت وارد شده مختلف است بنا بر این مصلحتی هر دعائی را خواست بخواند اشکالی ندارد. مطلب دیگر آنکه موضع دعا و صلوات بر پیغمبر (ص) ذکر نشده که مصلحتی می تواند یکجا پس از یکی از تکبیرها مثلاً تکبیر اول همه آن دعاها را بخواند و در باقی تکبیرها دعائی نخواند، و می تواند دعاها را تقسیم کند و پس از هر تکبیری یکی از دعاها را وارده را بخواند. ولی بهتر است چنانکه فقها نیز فرموده اند پس از تکبیر اول سوره حمد. و پس از تکبیر دوم صلوات بر پیغمبر (ص) و پس از تکبیر سوم دعا بر میت و پس از تکبیر چهارم سلام باشد. و البته هر دعائی بخواند می تواند ولی اگر دعاهای وارده و قطعی از رسول را بخواند بهتر است و نیز می تواند بیسن تمام تکبیرها دعای برای میت را نیز بخواند.

۱۸- **عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَوْفَى الْأَسْلَمِيِّ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يُكَبِّرُ رُبْعًا، ثُمَّ يَمْكُتُ سَاعَةً، فَيَقُولُ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَقُولَ ثُمَّ يُسَلِّمُ^(۲)**

یعنی: از عبد الله بن اوفی روایت شده که گفت رسول خدا (ص) چهار تکبیر می گفت سپس ساعتی مکث مینمود و آنچه خدا میخواست می گفت سپس سلام می داد. و در روایت دیگر از ابی امامه است که گفت: **السُّنَّةُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ أَنْ يَقْرَأَ فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى بِأَمِّ الْقُرْآنِ مُخَافَتَةً ثُمَّ يُكَبِّرُ ثَلَاثًا وَالتَّسْلِيمَ عِنْدَ الْآخِرَةِ^(۳)**

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۴۸۹ و ۴۹۰

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۸۲

(۳) سنن النسائي / ج ۴ / ص ۷۵

مؤلف گوید اگرچه امامیه به استناد احادیث خود در نماز میت سلام نمی‌دهد، ولی در سلام دادن نیز احادیثی در وسائل آورده (۱) و از آنجمله در کتاب مستدرک از حضرت صادق (ع) روایت نموده که فرمود: **فَإِذَا فَرَّغْتَ مِنَ الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ انصَرَفْتَ بِتَسْلِيمٍ** (۲)

۴-۴۰- باب الکف عن ذکر مساوی الاموات

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَ لَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَ لَا تُسْأَلُونَ عَنْهَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (۳) . وَ قَالَ: وَ مَنْ ضَلَّ قَائِمًا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَ لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى (۴) . وَ قَالَ: كُلُّ امْرِيءٍ بِمَا كَسَبَ رَهِيْنٌ (۵)

یعنی: خدایتعالی فرماید: «آنان امتی بودند که گذشتند و رفتند برای آنان آنچه کسب کردند و برای شماست آنچه کسب کردید و شما مسئول اعمال آنان نیستید». «و هرکس گمراه شد پس همانا علیه خودش گمراه می‌شود و هیچ بردارنده‌ای گناه دیگری را بر ندارد». «هرکس گمراهی را خویشتن است که کرده است». و همچنین آیات دیگر.

ج ۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَا تَسْبُوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضُوا إِلَى مَا قَدَّمُوا (۶)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اموات را بدگوئی و لعن نکنید زیرا آنان به سوی اعمال خودشان حرکت کرده‌اند. (زیراللعن و نفرین و دشنام اهل فسق و فجور در صورتیکه زنده باشند شاید دارای فایده باشد مثلاً ایشان را از گناه باز دارد و یا مردم را از ایشان دور و از آلودگی

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۶۷
- (۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۵
- (۳) قرآن / سوره بقره / آیه: ۱۲۴ و ۱۲۱
- (۴) قرآن / سوره اسراء / آیه: ۱۵
- (۵) قرآن / سوره طور / آیه: ۲۱
- (۶) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۵۸

حفظ نماید. ولی در مورد مردگان فایده‌ای ندارد جز آزار کردن اقوام و بستگان زنده‌ایشان که حرام است. و اگر میت صالح باشد که هم غیبت او و هم از جهات دیگر مرتکب گناه شده. بهر حال از سب اموات نهی شده و سب ایشان جایز نیست مگر یک فایده مهم شرعی در آن باشد مانند معرفی رجال و رایان حدیث تا مردم جعّالین حدیث و دروغگویان را بشناسند و گمراه نگردند).

۲- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): لَا تَذْكُرُوا هَلْكَكُمْ إِلَّا بِخَيْرٍ (۱).

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: رفتگان خود را جز بخیر یاد نکنید.

۳- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): اذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ، وَكُفُّوا عَن مَسَاوِيهِمْ (۲).

یعنی: نیکیهای مردگان خود را بیاد آرید و از ذکر کارهای بدشان خودداری کنید.

۴۱- باب فضل من صلّى عليه جماعة

۱- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا مِنْ مَيِّتٍ يُصَلِّيَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِنْ الْمُسْلِمِينَ يَبْلُغُونَ مِائَةً كُلَّهُمْ يَشْفَعُونَ لَهُ إِلَّا شَفَعُوا (۳).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: مرده‌ای نیست که امتی از مسلمین براو نماز بخوانند که به صد نفر برسند و همه برای او شفاعت کنند مگر اینکه شفاعت ایشان پذیرفته شود.

۲- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ فَيُصَلِّيَ عَلَيْهِ ثَلَاثَةٌ صُوفٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَّا أُوجِبَ (۴).

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: هیچ مرده‌ای نیست که براو سه صف از مسلمین نماز بخوانند و دعا و طلب رحمت کنند مگر آنکه رحمت

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۸.
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۸.
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۵.
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۴ و ۳۶۵.

خدا برا و واجب گردد.

۳- ج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: مَا مِنْ رَجُلٍ مَاتَ يَمُوتُ ، فَيَقُومُ عَلَى جَنَازَتِهِ أَرْبَعُونَ رَجُلًا لَا يَشْرِكُونَ بِاللَّهِ شَيْئًا إِلَّا شَقَّعَهُمُ اللَّهُ فِيهِ (۱)

یعنی: از ابن عباس روایت شده از رسول خدا (ص) که فرمود: هر مرد مسلمانی که بمیرد و چهل مرد موحدی که چیزی را شریک خدا نکرده باشند بر جنازه او قیام کنند، خدا شفاعت ایشان را در حق او بپذیرد.

۴۲- باب ثناء المسلمين على الميت

۱- ج عَنْ أَنَسِ قَالَ: مُرَّ بِجَنَازَةٍ فَأُثِنِّي عَلَيْهَا خَيْرًا ، فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ (ص): وَجِبْتَ وَجِبْتَ وَجِبْتَ ، وَ مُرَّ بِجَنَازَةٍ فَأُثِنِّي عَلَيْهَا شَرًّا فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ (ص): وَجِبْتَ وَجِبْتَ وَجِبْتَ ، فَقَالَ عُمَرُ: فِدَى لَكَ أَبِي وَأُمِّي مَا وَجِبْتَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ خَيْرًا وَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ ، وَمَنْ أَثْنَيْتُمْ عَلَيْهِ شَرًّا وَجِبَتْ لَهُ النَّارُ. أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ ، أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ ، أَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي السَّمَاءِ ، وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ (۲)

یعنی: از انس روایت شده که به جنازه‌ای مرورش و برا و ثناء گفته شد، پس پیغمبر خدا (ص) فرمود: واجب شد واجب شد واجب شد، و بر جنازه دیگری مرورش و برا و وصف شر ذکر شد پس پیغمبر خدا (ص) فرمود: واجب شد تا سه مرتبه، عمر عرض کرد: پدر و مادرم فدایت چه واجب شد؟ فرمود: برای آنکه به وصف خیر موصوف شد بهشت واجب گردید و برای آنکه به وصف شر موصوف شد آتش واجب شد، شما گواهان خدائید در زمین و در روایتی: فرشتگان

گواهان خدایند در آسمان و شما گواهان خدائید در زمین . . .

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۵ . مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۷ .

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۵ و ۳۶۶ .

مؤلف گوید بعضی در شرح این حدیث گفته اند که خدا برای صلحاء و پاکان به مردم الهام می‌کند تا مردم برای ایشان تعریف خیرکنند.

۴۳- باب ثواب من صلی علی جنازة

ج ۳۰۴ قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ شَهِدَ الْجَنَازَةَ حَتَّى يَصِلِيَ عَلَيْهَا فَلَهُ قَبْرًا طَيِّبًا وَمَنْ شَهِدَ حَتَّى تُدْفَنَ كَانَ لَهُ قَبْرًا طَيِّبًا، قِيلَ: وَ مَا الْقَبْرَاطَانِ؟ قَالَ: مِثْلُ الْجَبَلَيْنِ الْعَظِيمَيْنِ (۱).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه بر جنازه‌ای حاضر شود تا آنکه بر آن نماز بخواند برای او یک قبر طایط است و کسیکه حاضر شود تا دفن گردد برای او دو قبر طایط است، عرض شد دو قبر طایط چه باشد؟ فرمود: مانند دو کوه بزرگ.

۴۴- باب مقام المصلی من المیت

۱- ج ۳۰۵ عَنْ أَبِي غَالِبٍ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَلَى جَنَازَةِ رَجُلٍ، فَقَامَ حِيَالَ رَأْسِهِ، ثُمَّ جَاءُوا بِجَنَازَةٍ امْرَأَةٍ مِنْ قُرَيْشٍ فَقَالُوا: يَا أَبَا حَمَزَةَ صَلِّ عَلَيْهَا، فَقَامَ حِيَالَ وَسْطِ السَّرِيرِ، فَقَالَ لَهُ الْعَلَاءُ بْنُ زِيَادٍ: هَكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ (ص): قَامَ عَلَى الْجَنَازَةِ مَقَامَكَ مِنْهَا وَمِنَ الرَّجُلِ مَقَامَكَ مِنْهُ؟ قَالَ: نَعَمْ فَلَمَّا قَرَعَهُ قَالَ: احْفَظُوا.

یعنی: از ابی غالب روایت شده که گفت با انس بن مالک بر جنازه مردی نماز خواندم، پس او محاذی سرش ایستاد، سپس جنازه زنی از قریش را آوردند و گفتند ای اباحمزه بر او نماز بخوان، پس محاذی وسط سریر ایستاد، پس علاء بن زیاد گفت چنین دیدم پیغمبر (ص) را که بر جنازه‌ای بجای تو نسبت به آن زن و نسبت به آن مرد ایستاد، گفت آری، پس چون از نماز فارغ شد گفت: (این سنت را) حفظ کنید.

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۶۲. والمصنف/ ج ۳/ ص ۴۴۹.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۶۲.

۲- م عن سَمْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى عَلَيَّ امْرَأَةً فَقَامَ وَسَطَهَا (۱)

یعنی: از سمره روایت است که رسول خدا (ص) بر زنی نماز خواند و مقابل وسط او ایستاد.

۳- ش عَنِ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَقُومُ مِنَ الرِّجَالِ بِحِيَالِ السَّرَّةِ وَمِنَ النِّسَاءِ مِنْ دُونِ ذَلِكَ قِبَلَ الصَّدْرِ (۲)

یعنی: امام باقر (ع) فرمود: رسول خدا (ص) را عادت این بود که در نماز جنازه مقابل ناف مردان و از زنان مقابل سینه ایشان می ایستاد. و در روایات دیگر از حضرت امیر (ع) نقل شده که: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ إِذَا صَلَّى عَلَيَّ الْجِنَازَةَ إِنْ كَانَ رَجُلًا قَامَ عِنْدَ صَدْرِي، وَإِنْ كَانَ امْرَأَةً قَامَ عِنْدَ رَأْسِي (۳) (مؤلف گوید این مسئله که آیا در قیام بر نماز جنازه، مقابل کدام موضع میت بایستند از امور مهمه نیست و نباید در آن اختلاف نمود و بهر کیفیتی مردم خواستند نماز بخوانند).

۴۵- باب اجزاء الصلاة على جنائز و احق الناس

بالصلاة على الميت

۱- ج عَنْ عَمَّارِ مَوْلَى الْخَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ، أَنَّهُ شَهِدَ جِنَازَةَ أُمِّ كَلْثُومٍ وَ ابْنَيْهَا، فَجَعَلَ الْغُلَامُ مِمَّا يَلِي الْإِمَامَ فَأَنْكَرَتْ ذَلِكَ وَ فِي الْقَوْمِ ابْنُ عَبَّاسٍ وَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ وَ أَبُو قَتَادَةَ وَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَقَالُوا: هَذِهِ السُّنَّةُ (۴)

یعنی: از عمار مولى حارث بن نوفل روایت شده که او حاضر شد به جنازه ام کلثوم و فرزندش، پس آن بچه جلوی امام گذاشته شد و من آنرا انکار کردم و در میان آن قوم ابن عباس و ابوسعید خدری و ابوقتاده و ابوهریره گفتند: سنت این است.

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۴۶۸

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۰۵

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۶ و ص ۱۱۷

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۴

۲- ش عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ قَالَ: أُخْرِجَتْ جَنَازَةُ أُمِّ كَلْثُومٍ بِنْتِ عَلِيٍّ وَابْنَتُهَا زَيْدِ بْنِ عُمَرَ، وَفِي الْجَنَازَةِ الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ وَأَبُو هُرَيْرَةَ، فَوَضَعُوا جَنَازَةَ الْغُلَامِ مِمَّا يَلِي الْأَمَامَ وَالْمَرْأَةَ وَرَأَيْتَهُ، وَقَالُوا: هَذَا هُوَ لِسُنَّتِهِ! (۱)

یعنی: از عمار بن یاسر روایت شده که گفت جنازه ام کلثوم دختر علی را و فرزندش زید بن عمر بیرون آمد، و در زیر جنازه بود حسن و حسین (ع) و عبد الله بن عمر و عبد الله بن عباس و ابوهریره، پس جنازه بچهره او جلوا مام گذاشتند و آن زن را پشت آن، و گفتند: سنت این است.

۳- م كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا صَلَّى عَلَى الرَّجَالِ وَالنِّسَاءِ جَعَلَ رُؤُوسَ النِّسَاءِ إِلَى رُكْبَتِي الرَّجَالِ (۲)

یعنی: پیغمبر (ص) هرگاه بر مردان و زنان نماز میت می خواند سرهای زنان را مقابل زانوی مردان قرار می داد.

۴- م صَلَّى النَّبِيُّ (ص) عَلَيَّ قَتَلِي أَحَدٍ فَصَلَّى عَلَيْهِمْ جَمِيعًا وَ قَدَّمَ إِلَيَّ الْقِبْلَةَ أَقْرَأَهُمْ لِلْقُرْآنِ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) بر شهدای احد نماز خواند پس بر همه نماز خواند و آنکه در قرائت قرآن بهتر بود به طرف قبله قرار داد.

۵- م عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ: شَهِدْتُ حَسِينًا حِينَ مَاتَ الْحَسَنُ، وَ هُوَ يَدْفَعُ فِي قَفَا سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَ هُوَ يَقُولُ: تَقَدَّمَ، فَلَوْلَا السُّنَّةُ مَا قَدَّمْتُكَ وَ سَعِيدُ أَمِيرِكُ عَلَى الْمَدِينَةِ يَوْمَئِذٍ (۴)

یعنی: ابی حازم روایت کرده که گفت: هنگام وفات حسن (ع) دیدم حسین را که در پشت سر سعید بن العاص بود و می گفت پیش بایست اگر سنت پیغمبر (ص) نبود تو را مقدم نمی داشتم، و سعید آنروز امیر مدینه بود.

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۱۱
 (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۴۶۷
 (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۶۹
 (۴) المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۱ و ۴۷۲

ع- عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ (ع) لَمَّا تُوَفِّيَتْ أُمُّ كَلْثُومٍ بِنْتُ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) خَرَجَ مَرْوَانُ بْنُ الْحَكَمِ وَهُوَ أَمِيرٌ يَوْمَئِذٍ عَلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ (ع) كَلِمَةً مَا تَرَكَتَهُ يَصِلُ عَلَيْهَا (۱)!

یعنی: از جعفر بن محمد از پدرش (ع) روایت آمده که زمانی که ام کلثوم دختر علی بن ابی طالب (ع) وفات کرد مروان بن حکم بیرون آمد و او آنروز امیر مدینه بود، پس حسین بن علی (ع) فرمود: اگرستت نبود نمی گذاشتم او بر جنازه نماز بخواند.

۴۶- باب الصفوف علی الجنائز

۱- عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: إِنَّ أَخَاكُمْ النَّجَاشِيَّ قَدْ مَاتَ فَقومُوا فَصلُّوا عَلَيْهِ فَقَامَ فَصَفَّ بِنَا كَمَا يَصُفُّ عَلَى الْجَنَازَةِ وَصَلَّى عَلَيْهِ (۲)

یعنی: از جابر روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: برادر تان نجاشی وفات کرده، پس برخیزید و براو نماز بخوانید، پس برخاست و ما را به صف کرد چنانچه بر جنازه صف کشیده می شود و براو نماز خواند.

۲- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): خَيْرُ الصَّفُوفِ فِي الصَّلَاةِ الْمَقْدَمُ وَخَيْرُ الصَّفُوفِ فِي الْجَنَائِزِ الْمُؤَخَّرُ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلِمَ قَالَ: سُرَّةٌ لِلنِّسَاءِ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بهترین صفوف در نماز صف مقدم و بهترین صفوف در جنازه صف مؤخر است، عرض کردند ای رسول خدا برای چه؟ فرمود: برای مستور داشتن زنان (چون زن و مرد در نماز جنازه مخلوط می شدند رسول خدا (ص) با این کلام میخواست زنان مؤخر باشند).

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۶
(۲) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۶۹
(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۰۶

۴۷- باب النعی

۱- عَنْ بِلَالِ بْنِ يَحْيَى، قَالَ: كَانَ حَذِيفَةَ، إِذَا مَاتَ لَهُ الْمَيِّتُ قَالَ: لَأَتُودِّتُوا بِهِ أَحَدًا، إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَكُونَ نَعِيًّا، رَبِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَأْذُنِي هَاتَيْنِ، يَنْهَى عَنِ النَّعْيِ (۱)!

یعنی: از بلال بن یحیی روایت شده که گفت: حذیفه چنین بود که هرگاه کسی از او میمرد میگفت: احدی را اعلان نکنید زیرا میترسم نعی باشد زیرا با این دو گوشم از رسول خدا (ص) شنیدم که از نعی نهی میکرد.

۲- م عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: نَعَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَصْحَابَ مُوتَهُ رَجُلًا رَجُلًا، بَدَأَ بِزَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ، ثُمَّ جَعَفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، ثُمَّ قَالَ: عَبْدَ اللَّهِ بْنِ رَوَاحَةَ، ثُمَّ قَالَ: فَأَخَذَ الْكِوَاءَ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ وَهُوَ سَيْفٌ مِّنْ سُيُوفِ اللَّهِ (۲)!

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که رسول خدا (ص) از (شهادت) اصحاب موته یکی یکی خبر داد، ابتدا کرد به زید بن حارثه، سپس جعفر بن ابی طالب، سپس فرمود: عبدالله بن رواحه، سپس فرمود: پرچم را خالد بن ولید گرفت و او شمشیری از شمشیرهای خداست، توضیح: بدانکه: نعی یعنی خبر مرگ کسی را دادن، که لازم است با خوش خلقی، خبر مرگ میّت را به فامیل و نزدیکان او و بعضی از اهل تقوی و علم رساند تا اینکه ایشان برای نماز و تشییع و سایر احتیاجات میّت حاضر شوند. و نعیی که در اخبار نهی شده و از عمل جاهلیت است آنستکه خبر مرگ با داد و فریاد و یاطیل و دهل و یاشیون و زاری اعلام شود، و همچنین اگر منظور از نعی جمع نمودن مردم برای تفاخوری باشد آن نیز جایز نیست.

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۷۴ .
(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۳۹۰ و ۳۹۱ .

ابواب حمل الجنائز و آداب السیر فیها

۴۸- باب الامر باتباع الجنائز و حملها بجمیع جوانب السیر

۱- ج عَنِ الْبِرَاءِ، قَالَ: أَمَرْنَا النَّبِيَّ (ص) بِسَبْعٍ، وَنَهَانَا عَنْ سَبْعٍ، أَمَرْنَا بِاتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَعِيَادَةِ الْمَرِيضِ وَإِجَابَةِ الدَّاعِي وَنَصْرِ الْمَظْلُومِ وَإِزْوَارِ الْقَسِمِ وَرَدِّ السَّلَامِ وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ وَنَهَانَا عَنْ آئِنَةِ الْفِصَّةِ وَخَاتِمِ الذَّهَبِ وَالْحَرِيرِ وَالذَّبِيحِ وَالْقَسِيِّ وَالْإِسْتَبْرَقِ وَ عَنِ الْمَيَاثِرِ (!)

یعنی: از براء روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) مرا به هفت چیز امر نمود و از هفت چیز نهی فرمود، مرا امر نمود به مشایعت جنازه ها و عیادت بیمار و اجابت دعوت کننده و یاری مظلوم و نیک نمودن قسم و رد سلام و نام بردن خدا برای عطسه کننده (گفتن يَرْحَمَكَ اللهُ). و نهی نمود مرا از ظرفهای نقره و انگشتر طلا و از حریر و دیبا و جامه های قِسی و استبرق و از پارچه های پر از حریر (که هنگام سواری) بر زمین گذارند.

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنْ الْمُؤْمِنَ يُبَشِّرُ عِنْدَ مَوْتِهِ أَنَّ اللَّهَ غَفَرَ لَكَ وَ لِمَنْ يَحْمِلُكَ إِلَى قَبْرِكَ (!)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: به مؤمن هنگام مرگش بشارت داده می شود که خدا تورا و کسانی که تورا به سوی قبرت حمل کنند مرزیده است.

۳- قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: مَنْ اتَّبَعَ جَنَازَةً فَلْيَحْمِلْ بِجَوَانِبِ السَّرِيرِ كُلِّهَا، فَإِنَّهُ مِنَ السُّنَّةِ، ثُمَّ إِنْ شَاءَ فَلْيَتَطَوَّعْ، وَإِنْ شَاءَ فَلْيَدْعُ (!)

یعنی: عبد الله بن مسعود گفته: کسیکه به دنبال جنازه است باید

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۶۷ و ۳۶۸.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲/ ص ۸۲۸.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱/ ص ۴۷۴.

اطراف جنازه هر طرف آنرا حمل کند که این از سنت است سپس اگر خواست بماند و اگر خواست رها کند.

۴۹- باب السَّرعَة بِالْجَنَازَة

۱- ج عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: أَسْرِعُوا بِالْجَنَازَةِ فَإِنَّ تَكْمًا لِحَةٍ فَخَيْرٌ تَقَدِّمُونَهَا إِلَيْهِ، وَإِنْ تَكُنْ غَيْرَ ذَلِكَ فَشَرٌّ تَضَعُونَهُ عَنْ رِقَابِكُمْ^(۱)

یعنی: ابوهریره از پیغمبر (ص) روایت کرده که فرمود: جنازه را به سرعت ببرید زیرا اگر از شخص صالحی است که آنرا به سوی خیر جلو می‌برید و اگر صالح نیست که شری را از گردن خود می‌نهد. این روایت با کمی اختلاف لفظی در کتاب مصنف نیز ذکر شده^(۲).

۲- ج عَنْ أَبِي سَعِيدٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص): قَالَ: إِذَا وُضِعَتِ الْجَنَازَةُ وَاحْتَمَلَهَا الرِّجَالُ عَلَى أَعْنَاقِهِمْ، فَإِنْ كَانَتْ صَالِحَةً قَالَتْ: قَدِّمُونِي، وَإِنْ كَانَتْ غَيْرَ صَالِحَةٍ قَالَتْ: يَا وَيْلَهَا أَيْنَ يَذْهَبُونَ بِهَا؟ يَسْمَعُ صَوْتَهَا كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا الْإِنْسَانَ وَلَوْ سَمِعَهُ لَصِيقٌ^(۳)

یعنی: از ابی سعید روایت شده که پیغمبر (ص) فرمود: چون جنازه نهاده شد و آنرا مردان بردوش خود گذاشتند اگر از شخص صالحی باشد گوید جلو برید و اگر ناصالح باشد گوید ای وای این جنازه را کجا می‌برید، صدای آن را هر چیزی می‌شنود جز انسان، و اگر بشنود بیهوش گردد.

۳- ج عَنْ عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنِ أَبِيهِ: أَنَّهُ كَانَ فِي جَنَازَةِ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ وَكُنَّا نَمْشِي مَشْيًا خَفِيفًا، فَلِحِقْنَا أَبُو بَكْرَةَ، فَرَفَعَ صَوْتَهُ، فَقَالَ: لَقَدْ رَأَيْتُنَا وَنَحْنُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) نَرْمُلُ رَمْلًا^(۴) وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ النَّبِيُّ (ص): عَلَيْكُمْ بِالسَّكِينَةِ عَلَيْكُمْ بِالْقَمَدِ فِي الْمَشْيِ بِجَنَازَتِكُمْ^(۵)

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۸
- (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۴۴۱
- (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۹
- (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۸
- (۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۲

یعنی: از عیینه بن عبدالرحمن واوا پذیرش روایت شده که اودر جنازه عثمان بن ابی العاص بوده وگفته که ما سُبک راه می رفتیم، پس ابوبکره به ما ملحق شد و صدای خود را بلند کرد وگفت دیدیم ما خود را در حالیکه با رسول خدا (ص) بودیم و به تندی راه می رفتیم.

۵۰- باب منع النساء من اتباع الجنائز

۱- ج وم عَنْ اُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: نَهَيْتُنَا عَنِ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ وَكَمْ يُعْزَمُ عَلَيْنَا! (۱)

یعنی: از ام عطیه روایت شده که گفت: ما زنان از تشیع جنازه نهی شدیم ولی بر ما حرام نشد.

۲- م خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي جَنَازَةٍ قَرَأَى امْرَأَةٌ فَاَمْرًا بِهَا فَطَرِدَتْ حَتَّى لَمْ يَرَهَا ثُمَّ كَثُرَ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) برای تشیع جنازه بیرون آمد پس زنی را دید امر کرد او را برگردانیدند، تا آنکه چون او را ندید الله اکبر گفت، و بهمین مضمون در کتاب مستدرک نیز وارد شده (۳)

۳- م خَرَجَ النَّبِيُّ (ص) فِي جَنَازَةٍ فَرَأَى النِّسَاءَ فَقَالَ: أَتَحْمِلُنَّهُ فَيَمِّنُ يَحْمِلُهُ؟ قُلْنَ: لَا، قَالَ: أَفَتَدْخِلُنَّهُ فَيَمِّنُ يَدْخُلُهُ؟ قُلْنَ: لَا، قَالَ: أَفَتَحْتَبِينَ التُّرَابَ فَيَمِّنُ يَحْتَسُو؟ قُلْنَ: لَا، قَالَ: فَارْجِعْنَ مَا زُورَاتٍ غَيْرَ مَا جُورَاتٍ (۴)

یعنی: روایت شده که پیغمبر (ص) بیرون آمد برای تشیع جنازه ای پس زنان را دید، فرمود: آیا شما جنازه را حمل می کنید با حاملین آن؟ گفتند نه، فرمود: آیا شما او را در میان قبر می گذارید؟ گفتند: نه، فرمود: آیا شما خاک در میان قبر می ریزید؟ گفتند نه، فرمود پس برگردید در حالیکه گناه دارانید نه اجر داران. و بهمین مضمون در کتاب وسائل نیز وارد شده (۵)

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۸. والمصنف / ج ۱ / ص ۴۵۵.
(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۴۵۵ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۲.
(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۲.
(۴) المصنف / ج ۳ / ص ۴۵۶ و ۴۵۷.
(۵) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۹۱.

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَيْسَ عَلَيَّ النَّسَاءُ عِيَادَةٌ مَرِيضٍ وَلَا اتِّبَاعُ جَنَازَةٍ، وَ لِاتَّقِيمُ عِنْدَ قَبْرِ (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بر زنان عیادت بیمار و پیروی جنازه و اقامه بر قبر نباشد. و در حدیث دیگر از حضرت صادق (ع) نقل شده که فرمود: إِنَّ النَّبِيَّ (ص) نَهَى عَنِ اتِّبَاعِ النَّسَاءِ الْجَنَائِزِ (۲) یعنسی: رسول خدا (ص) نهی نمود از پیروی زنان از جنازه ها.

مؤلف گوید: چنانکه از اخبار استفاده می شود تشییع جنازه برای زنان کراهت دارد و مسلماً دستور پیا مبر (ص) در این خصوص مهم و به صلاح جامعه و سلامت بیشتر آن است. و چنانچه تشییع ایشان دارای مفسده ای باشد و یا در تشییع جنازه بخواهند گریه و زاری با صدای بلند و شیون و داد و فریاد کنند آمدن ایشان برای تشییع حرام است.

۵۱- باب خفض الصوت عند الجنابة

م عن ابن جريج قال: حَدَّثْتُ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ إِذَا تَبِعَ الْجَنَازَةَ أَكْثَرَ السُّكَّاتِ، وَ أَكْثَرَ حَدِيثِ نَفْسِهِ (۳)!

یعنی: از ابن جریج روایت شده که گفت: حدیث شدم و در حدیثی وارد شده که پیغمبر (ص) هرگاه جنازه ای را مشایعت میکرد اکثر ساکت و با خود حدیث نفس میکرد.

۵۲- باب مكان الماشي من الجنابة

۱- ج عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ (ص) وَ أَبَا بَكْرٍ وَ عُمَرَ يَمْشُونَ أَمَامَ الْجَنَازَةِ (۴)!

یعنی: ابن عمر گفت: دیدم پیغمبر (ص) و ابابکر و عمر را که جلو

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۹۱.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۹۱.

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۵۳ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۱.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۸.

جنازه راه می‌رفتند. این حدیث با کمی اختلاف لفظی در کتاب مصنف و مستدرک نیز ذکر شده^(۱) (مؤلف گوید پاره‌ای از فقهاء حرکت در جلوی جنازه را افضل دانسته‌اند. و بسیاری از فقهاء گفته‌اند حرکت در پشت جنازه افضل است. و می‌توان گفت بهتر است جنازه را از هر چهار طرف تشییع کنند چنانکه در اولین حدیث باب بعد خواهد آمد).

۲- م مَشَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) بَيْنَ يَدَيْ جَنَازَةِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ (۲)
یعنی: رسول خدا (ص) در جلو جنازه سعد بن معاذ راه می‌رفت.

۳- م عَنِ ابْنِ طَاوُوسٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: مَا مَشَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي جَنَازَةٍ حَتَّى مَاتَ إِلَّا خَلْفَ الْجَنَازَةِ (۳)
یعنی: از ابن طاووس از پدرش روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) راه نرفت مگر پشت سر جنازه.

۴- م عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: سَأَلْنَا نَبِيَّنَا (ص) عَنِ الْمَشْيِ مَعَ الْجَنَائِزِ فَقَالَ: إِنَّمَا هِيَ مَتَّبُوعَةٌ، وَلَيْسَتْ بِتَائِعَةٍ، وَكَيْسٌ مَعَهَا مَنْ تَقَدَّمَهَا (۴)
یعنی: از عبد الله بن مسعود روایت شده که گفت: از رسول خدا (ص) سؤال کردیم از حرکت با جنازه؟ فرمود: جنازه متبوع است نه تابع و کسیکه از جنازه مقدم شود مشیع جنازه نیست.

۵- م عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ عَلِيًّا (ع) قَالَ: وَالَّذِي بَعَثَ مُحَمَّدًا بِالْحَقِّ إِنَّ فَضْلَ الْمَاشِيِ خَلْفَهَا عَلَى الْمَاشِيِ أَمَامَهَا، كَفَضْلِ صَلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ عَلَى التَّطَوُّعِ، فَقَالَ لَهُ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ: يَا أَبَا حَسَنٍ أِبْرَأِيكَ تَقُولُ هَذَا أَمْ بِشَيْءٍ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص)؟ قَالَ: فَغَضِبَ، ثُمَّ قَالَ: سُبْحَانَ اللَّهِ! يَا أَبَا سَعِيدٍ! مِثْلَ هَذَا أَقُولُهُ لِبِرِّ أَبِي لَأَ وَاللَّهِ بَلْ سَمِعْتَهُ مِرَارًا يَقُولُهُ غَيْرَ مَرَّةٍ، وَلَا ابْنَيْنِ، وَلَا ثَلَاثَةَ، حَتَّى عَدَّ سَبْعَ مَرَاتٍ (۵)

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۴۴۴ و ۴۴۵. و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۹.
(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۴۴۶.
(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۴۵.
(۴) المصنف / ج ۳ / ص ۴۴۶.
(۵) المصنف / ج ۳ / ص ۴۴۷.

یعنی: ابوسعید خدری از علی^ع روایت کرده که فرمود: قسم به آنکه محمّدا بحق فرستاده که فضیلت آنکه بدنبال جنازه می‌رود بر آنکه جلو او می‌رود مانند فضیلت نماز واجب است بر نماز مستحبّی، علی^ع فرمود: مکرّر تاهفت مرتبه این مطلب را از رسول خدا (ص) شنیدم.

ع- ش عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ (ص) يَقُولُ: اتَّبِعُوا الْجَنَازَةَ وَ لَا تَتَّبِعُكُمْ، خَالِفُوا أَهْلَ الْكِتَابِ (۱)
یعنی: از علی^ع روایت است که گفت شنیدم رسول خدا (ص) فرمود: به دنبال جنازه بروید و جنازه به دنبال شما نباشد با اهل کتاب در تشییع جنازه مخالفت کنید.

۵۳- باب المركوب مع الجنّازة

۱- ج عَنْ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: الرَّايِبُ يَسِيرُ خَلْفَ الْجَنَازَةِ، وَالْمَاشِي يَمْشِي خَلْفَهَا، وَ أَمَامَهَا، وَ عَنْ يَمِينِهَا، وَ عَنْ يَسَارِهَا قَرِيبًا مِنْهَا (۲)
یعنی: از پیغمبر (ص) روایت شده که فرمود: سواره به دنبال جنازه سیر می‌کند، ولی پیاده به دنبال آن و جلو آن و از طرف راست و چپ آن نزدیک آن می‌رود.

۲- م مَارَكِبَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) مَعَ جَنَازَةٍ قَطُّ (۳)
یعنی: روایت شده که رسول خدا (ص) هرگز همراه جنازه‌ای سوار نشد. و در کتاب مستدرک نیز به این مضمون وارد شده (۴)

۳- ج عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ قَالَ: أَتَى النَّبِيَّ (ص) يَفْرَسٌ مَعْرُورِيٌّ فَرَكِبَهُ حِينَ انْصَرَفَ مِنْ جَنَازَةِ ابْنِ الدَّخْدَاحِ وَنَحْنُ نَمْشِي

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۲۵
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۸
(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۵۲
(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۱۹

حَوَکَهُ (۱)

یعنی: از جا پربین سُمَرَه روایت است که: هنگامیکه ارتشیع جنازه ابن الدَّحْدَاح برمی‌گشتیم برای پیغمبر (ص) اسب برهنه‌ای آوردند و سوار شد درحالیکه ما به اطراف او راه می‌رفتیم. این مطلب در کتاب مصنف نیز ذکر شده (۲)

۵۲- باب ملائكة الرحمن تشيخ الجنازة ويلزمها عملها

۱- ج عَنْ ثَوْبَانَ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) أُتِيَ بِدَائِبَةٍ وَهُوَ مَعَ الْجَنَازَةِ فَأَبَى أَنْ يَرْكَبَ، فَلَمَّا انْصَرَفَ أُتِيَ بِدَائِبَةٍ فَرَكِبَ، فَقِيلَ لَهُ، فَقَالَ: إِنَّ الْمَلَائِكَةَ كَانَتْ تَمْشِي، فَلَمْ أَكُنْ لِأَرْكَبْ وَهُمْ يَمْشُونَ، فَلَمَّا ذَهَبُوا رَكِبْتُ (۳)

یعنی: ثوبان روایت کرده که برای رسول خدا (ص) مرکبی آورده شد در حال تشییع جنازه‌ای، حضرت از سواری خودداری کرد، ولی چون برگشتند مرکبی آوردند و سوار شد، از سبب آن سؤال شد؟ فرمود: فرشتگان پیاده می‌رفتند پس من سوار نشدم ولی چون فرشتگان رفتند سوار شدم. و بهمین مضمون در کتاب وسائل نیز ذکر شده (۴)

۲- ج خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي جَنَازَةٍ فَرَأَى رُكْبَانًا، فَقَالَ: أَلَا تَسْتَحْيُونَ إِنَّ مَلَائِكَةَ اللَّهِ عَلَى أَعْدَائِهِمْ وَأَنْتُمْ عَلَى ظُهُورِ الدَّوَابِّ (۵)؟
یعنی: رسول خدا (ص) درموردی برای تشییع جنازه‌ای بیرون رفت، پس سواره‌هایی را دید، فرمود: آیا خجالت نمی‌کشید که ملائکه الهی بر قدم خود باشند و شما سواره باشید.

۳- ج عَنْ أَنَسِ بْنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: يَتَّبِعُ الْمَيِّتَ ثَلَاثَةٌ: فَيُرْجَعُ أَثْنَانِ وَيَبْقَى مَعَهُ وَاحِدٌ، يَتَّبِعُهُ أَهْلُهُ وَوَالِدُهُ وَعَمَلُهُ،

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۸
- (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۴۵۳ و ۴۵۴
- (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۹
- (۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۲۷
- (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۹

فَيَرْجِعُ أَهْلَهُ وَ مَالَهُ وَ يَبْقَى عَمَلُهُ (۱)

یعنی: انس از پیغمبر (ص) روایت کرده که فرمود: سه چیز به دنبال میت می‌رود و دوتا برمیگردد و یکی با او می‌ماند، به دنبال او خانواده‌اش و مال او و عمل او می‌باشد، پس خانواده‌اش و مال او برمیگردد و عمل او میماند.

۵۵- باب التیام حین تری الجنازة

۱- ج قال النبی (ص): إِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا حَتَّى تُخَلِّفَكُمُ أَوْ تُوَضَّعَ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون جنازه‌ای دیدید برخیزید تا از شما بگذرد و یا نهاده شود. این حدیث با اختلاف لفظی در کتاب مصنف نیز ذکر شده (۳)

۲- م عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: قَامَ النَّبِيُّ (ص) وَأَصْحَابُهُ لِجَنَازَةٍ يَهُودِيٍّ حَتَّى تَوَارَتْ (۴)

یعنی: جابر بن عبدالله روایت کرده که پیغمبر (ص) و اصحاب او برای جنازه‌یک نفر یهودی برخاستند تا او از دیده‌ها مستور شد.

۳- ج عَنْ جَابِرٍ قَالَ: مَرَّتْ جَنَازَةٌ فَقَامَ لَهَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَقَمْنَا مَعَهُ، فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا يَهُودِيَّةٌ، فَقَالَ: إِنَّ الْمَوْتَ فَرَّغَ فَإِذَا رَأَيْتُمُ الْجَنَازَةَ فَقُومُوا (۵)

یعنی: از جابر روایت شده که جنازه‌ای گذشت، رسول خدا (ص) برای آن برخاست و ما نیز با او برخاستیم، پس گفتیم آن جنازه زن یهودیه است، فرمود: موت فرغ آور است چون جنازه‌ای دیدید برخیزید. و از علی (ع) روایت شده که پیغمبر در ابتدا برای دیدن جنازه قیام

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۶۹
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۰
 (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۵۸
 (۴) المصنف / ج ۳ / ص ۴۵۹
 (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۰

می‌کرد ولی بعداً نهی شد و بعداً قیام نمی‌کرد^(۱)، و در وسائل روایت شده که رسول خدا (ص) هنگام عبور جنازه یکنفر یهودی، بعلمت تنگی و ضیق مکان، از جای خود بلند شد و قیام نمود^(۲).

۴- عَنْ عَبْدِ بْنِ الصَّامِتِ، قَالَ: كُنَّا نَرَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُومُ فِي الْجَنَازَةِ حَتَّى تَوْضَعَ فِي اللَّحْدِ، فَمَرَّ بِهِ حَبْرٌ مِنَ الْيَهُودِ فَقَالَ: هَكَذَا تَفْعَلُ، فَجَلَسَ النَّبِيُّ (ص)، وَقَالَ: «اجْلِسُوا خَالِفُوهُمْ»^(۳).

یعنی: از عباده بن صامت روایت است که او گفت: رسول خدا (ص) در عبور جنازه بر می‌خاست تا آنکه در لحد گذاشته می‌شد، پس عالمی از یهود به آن حضرت گذشت و گفت: ما نیز چنین می‌کنیم، پس پیغمبر (ص) نشست و فرمود: بنشینید و با آنان مخالفت کنید.

۵- ج عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: رَأَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَامًا فَقُمْنَا وَوَقَعَدَ فَقَعَدْنَا^(۴).

یعنی: از علی روایت شده که فرمود: رسول خدا (ص) را دیدیم قیام کرد ما نیز قیام کردیم و نشست ما نشستیم.

۶- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قَامَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِلَى الْجَنَازَةِ ثُمَّ نَهَانَا عَنْهُ وَقَالَ: إِنَّهُ مِنْ فِعْلِ الْيَهُودِ^(۵).

یعنی: از علی (ع) روایت شده که فرمود: رسول خدا (ص) نسبت به جنازه قیام کرد، سپس ما را از آن نهی کرد، و فرمود: این کار عمل یهود است. توضیح: بدانکه معدودی از فقهاء قائل به استحباب قیام هنگام عبور جنازه شده، و احادیث نهی از قیام را حمل بر عدم وجوب قیام دانسته‌اند. ولی اکثریت فقهای اسلام این حکم و قیام را منسوخ دانسته و قائلند که رسول خدا (ص) ابتدا هنگام عبور جنازه امر به قیام نمود، ولی بعداً نسخ و از آن نهی فرمود، و نظرمات نیز همین قول اخیر است. و اما در مورد کسانی

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۴۵۹ و ۴۶۰.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۳۹.

(۳) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۰۴.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۰.

(۵) مسند الامام زید / ص ۱۷۴.

که جنازه را تشییع و حمل می‌کنند بهتر آنست که تا هنگامی که جنازه در حال حمل و حرکت است ننشینند، چنانکه از براء بن عازب روایت شده که گفت: **خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فِي جَنَازَةٍ فَوَجَدْنَا الْقَبْرَ لَمْ يُلْحَدْ ، فَجَلَسَ وَ جَلَسْنَا (۱)** یعنی: با رسول خدا (ص) در تشییع جنازه‌ای بیرون رفتیم پس دیدیم قبر، لحد آن پرداخته نشده او نشست و ما نشستیم.

۵۶- باب الميت لا يتبع بالنار

۱- ش عن ابی عبدالله (ع): **أَنَّ النَّبِيَّ (ص) نَهَى أَنْ يُتَّبَعَ جَنَازَةٌ بِمِجْمَرَةٍ (۲)**

یعنی: حضرت صادق (ع) روایت کرده که پیغمبر (ص) از اینکه در دنبال جنازه مجمره بیاورند نهی نمود. (مجمره منقلی از آتش است که در روی آتش آن اسپند و یا چیزی که دارای بوی مطبوع است می‌ریزند. و در زمان جاهلیت به دنبال جنازه نیز حمل می‌شده، که در اسلام نهی شده و مکروه است).

۲- م عَنْ حَنْشِ بْنِ الْمُعْتَمِرِ: **أَنَّ النَّبِيَّ (ص) أَبْصَرَ مَعَ امْرَأَةٍ مِجْمَرَةً عِنْدَ جَنَازَةٍ، حِينَ أَرَادَ أَنْ يُطَلِّيَ عَلَيْهَا ، فَطَاحَ حَتَّى تَوَارَتْ فِي آجَامِ الْمَدِينَةِ (۳)**

یعنی: روایت کرده حنش بن معتمر که پیغمبر (ص) دیدنی منقل آتش نزد جنازه‌ای آورده هنگامی که آنحضرت خواست بر آن جنازه نماز بخواند، پس حضرت صیحه زد تا آن زن میان درختهای مدینه متواری شد.

۳- قال النبي (ص): **لَا تُتَّبَعُ الْجَنَازَةُ بِصَوْتٍ وَ لَانَارٍ (۴)**

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: جنازه دنبال نشود نه به صدا و نه به آتش.

- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۴۶۲
 (۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۳۳ و ۷۳۴
 (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۲۰
 (۴) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۰۳

ابواب الدفن

۵۷- باب استحباب اختيار اللحد على الشق و دفن الميت حيث يقبض

۱- جوم قال رسول الله (ص): **أَلْكَحْدُ كُنَّا وَالشَّقُّ لِيَغَيِّرُنَا!**^(۱)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: لحد مال ما است و شکاف مال غیرماست.
(چون حفر قبر به دو صورت است یکی به صورت شق و دیگری به صورت
لحد و البته هر دو نحو جایز است ولی کندن به صورت لحد افضل است
که جای میت در آن باز تر و جنازه در آن راحت تر است. به هر حال باید
میت را در قبر به پهلو راست و روبرو قبله بخوابانند.)

۲- ج قال سعد بن ابی وقاص فی مَرَضِهِ الَّذِي هَلَكَ فِيهِ:
أَلْجِدُّوا لِي لِحْدًا، وَانصِبُوا عَلَيَّ اللَّيْنَ نَصْبًا كَمَا صَنَعَ بِرَسُولِ اللَّهِ
(ص)^(۲)

یعنی: سعد بن ابی وقاص در آن بیماری که در آن وفات کرد گفت: برای
من لحد بسازید و خشت بالای لحدم بگذارید چنانچه برای
رسول خدا (ص) چنین گردید.

۳- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: **لَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) اختلفوا**
فِي دَفْنِهِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) شَيْئًا مَا نَسِيْتُهِ
قَالَ: مَا قُبِضَ اللَّهُ نَبِيًّا إِلَّا فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي يُحِبُّ أَنْ يُدْفَنَ فِيهِ،
ادْفِنُوهُ فِي مَوْضِعِ فِرَاشِهِ!^(۳)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: چون رسول خدا (ص) قبض روح شد
در دفن او اختلاف کردند، ابوبکر گفت از رسول خدا (ص) چیزی شنیده‌ام
که فراموش نکرده‌ام که فرمود: پیغمبری را خدا قبض روح نکند مگر
در همان جائیکه دوست میدارد در آن دفن شود او را در محل فراشش

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۱. والمصنف / ج ۳ / ص ۴۷۷.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۱.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۳.

دفن کنید و بهمین مضمون در کتاب مصنف نیز ذکر شده^(۱)!

۴- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: لَمَّا قُبِضَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) اِخْتَلَفَ اصْحَابُهُ اَيْنَ يُدْفَنُ، فَقَالَ عَلِيٌّ (ع) اِنْ شِئْتُمْ حَدِّثْتُمْ، فَقَالُوا: حَدِّثْنَا، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: لَعَنَ اللَّهُ الْيَهُودَ وَ النَّصَارَى كَمَا اتَّخَذُوا قُبُورَ اَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ اِنَّهُ لَمْ يَقْبِضْ نَبِيًّا اِلَّا دَفِنَ مَكَانَهُ الَّذِي قُبِضَ فِيهِ، قَالَ: فَلَمَّا خَرَجَتْ رُوْحُهُ مِنْ فِيهِ، نَحَوْا فِرَاشَهُ ثُمَّ حَفَرُوْا مَوْضِعَ الْفِرَاشِ فَلَمَّا فَرَعُوْا قَالُوْا: مَا نَسْـَٔدِرِيْ اَنْ لِحْدًا اَمْ نَضْرِحُ؟ فَقَالَ عَلِيٌّ (ع): سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص): يَقُوْلُ: اَللِّحْدُ لَنَا وَ الضَّرْحُ لِغَيْرِنَا فَالْحِدُوْا لِلنَّبِيِّ (ص)^(۲)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: چون رسول خدا (ص) قبض روح شد اصحاب او اختلاف کردند که کجا دفن شود، پس علی (ع) فرمود: اگر خواسته باشید حدیثی برای شما بگویم؟ گفتند: بگو، فرمود: شنیدم رسول خدا (ص) میفرمود: خدا لعنت کند یهود و نصاری را چنانکه قبور پیامبران خود را مساجد کردند، بدرستی که پیغمبری قبض روح نشود مگر آنکه در همان مکانی که قبض شده دفن می شود، گوید: پس چون روح پیغمبر (ص) از دهانش خارج شد فرش او را دور کردند و محل فرش را کردند و چون فارغ شدند گفتند: نمی دانیم آیا لحد بسازیم یا ضریح؟ علی (ع) گفت شنیدم رسول خدا (ص) میفرمود لحد برای ما و ضریح برای غیر ما است پس برای پیغمبر (ص) لحد ساختند. (منظور از ضریح همان شق است که در صفحه قبل حدیث اول ذکر شد). و در روایت دیگر رسول خدا (ص) فرمود: اَللِّحْدُ لِاُمَّتِيْ وَ الضَّرْحُ لِاَهْلِ الْكِتَابِ^(۳)

۵- م عَنْ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ (ع) اَنَّهٗ لِحْدَ النَّبِيِّ (ص)، ثُمَّ نَصَبَ عَلِيٌّ لِحْدَهُ الْكَلْبِ^(۴)

یعنی: از علی بن الحسین (ع) روایت شده که: پیغمبر (ص) را در لحد

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۱۶ و ۵۱۷.

(۲) مسند الامام زید / ص ۱۷۷.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۲۲.

(۴) المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۶.

گذاشتند، سپس برلحد او خشت نهادند.

۶- م عَنِ ابْنِ الْمُسَيْبِ قَالَ: وَلِيَّ غَسَلَ النَّبِيَّ (ص) وَدَفَنَهُ
وِإِجْنَانَهُ دُونَ النَّاسِ أَرْبَعَةٌ: عَلِيُّ وَ الْعَبَّاسُ وَ الْفَضْلُ وَ صَالِحُ
شَقْرَانَ مَوْلَى النَّبِيِّ (ص)، وَ لِحَدِّوَا كَهُ، وَ نَصَبُوا عَلَيْهِ الْكَبِينَ نَصَبًا (۱)
یعنی: ابن مسیب روایت کرده که متولی غسل پیغمبر (ص) و دفن او
و ستر او علی (ع) شد با سه نفر دیگر که عبارتند از عباس و فضل و
صالح شقران مولای پیغمبر (ص) و برای آنحضرت لحد کردند و خشت
برای او گذاشتند (و نقل شده که نه خشت بر لحد آنحضرت قرار دادند).
و روایت است که در مدینه دو نفر بودند یکی از ایشان قبرکن بود
و دیگری لحد می ساخت پس آنکه لحد می ساخت آمد و لحدی برای
پیغمبر (ص) ساخت. (۲)

۷- ج عَنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ أَبِيهِ (ع) قَالَ: الَّذِي أَلْحَدَ
قَبْرَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) أَبُو طَلْحَةَ وَ الَّذِي أَلْقَى الْقَطِيفَةَ تَحْتَهُ شَقْرَانُ
مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) الَّذِي قَالَ: أَنَا وَاللَّهِ طَرَحْتُ الْقَطِيفَةَ تَحْتَ
رَسُولِ اللَّهِ فِي الْقَبْرِ (۳)
یعنی: از جعفر بن محمد از پدرش (ع) روایت است که فرمود: قبر
رسول خدا (ص) را ابوطلحه لحد ساخت و آنکه قطیفه و حوله زیر او
انداخت شقران مولای رسول خدا (ص) بود، آن کسیکه گفت: قسم به خدا
من حوله را در قبر زیر رسول خدا (ص) انداختم. و به همین مضمون در
کتاب مصنف و وسائل نیز ذکر شده (۴)

۸- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّمَا تُدْفَنُ الْأَجْسَادُ حَيْثُ
تَقْبِضُ الْأَرْوَاحُ (۵)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همانا اجساد همانجا که ارواح قبض
شده دفن می شوند. (بنا بر این نباید مرده از شهری به شهر دیگر حمل

- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۵ و ۴۷۶.
- (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۶ و ۴۷۷.
- (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۳ و ۳۵۴.
- (۴) المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۷ و وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۵۴.
- (۵) المصنف / ج ۳ / ص ۵۱۶.

شود، بلکه در همان شهری که ساکن بوده وفوت نموده باید دفن شود.

۵۸- باب تعمیق القبر و دفن الجماعة فی القبر الواحد

۱- م عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ: أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانُ جَالِسًا عَلَى قَبْرِ وَهُوَ يُلْحِدُ فَقَالَ لِكُلِّهِ يُلْحِدُ: أَوْسَعُ مِنْ قَبْلِ رَجُلَيْهِ (۱)
یعنی: مردی از انصار روایت کرده که پیغمبر (ص) بر سر قبری نشسته بود در حالیکه برای اولحد فراهم میکردند، فرمود: از طرف پای او را وسیعتر کنید.

۲- جوم عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ قَالَ: جَاءَتْ الْأَنْصَارُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) يَوْمَ أُحُدٍ، فَقَالُوا: آطَابَنَا جَهْدٌ وَفَرَحٌ، فَكَيْفَ تَأْمُرُنَا؟ قَالَ: احْفَرُوا وَاعْمِقُوا وَأَوْسِعُوا وَاجْعَلُوا الرَّجُلَيْنِ وَالثَّلَاثَةَ فِي الْقَبْرِ، قِيلَ فَأَيُّهُمْ يُقَدَّمُ؟ قَالَ: أَكْثَرُهُمْ قُرْآنًا (۲)
یعنی: از هشام بن عروه روایت است که گفت: روز احد انصار خدمت رسول خدا (ص) آمدند و گفتند سختی و جراحت به ما رسیده پس چه میفرمائید؟ حضرت فرمود: زمین را بکنید و چال کنید و فراخ گردانید و دومرد و سه مرد را در یک قبر قرار دهید، عرض شد کدامیک ایشان را بایدمقدم داشت؟ فرمود: هرکدام که بیشتر به قرآن وارد باشند. و از انس روایت شده که: كَانُ النَّبِيُّ (ص) يُقَدِّمُ فِي الْقَبْرِ إِلَى الْقَبْلَةِ أَقْرَأَهُمْ، ثُمَّ ذَا السَّنِ (۳)

۳- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) أَنَّ النَّبِيَّ (ص) نَهَى أَنْ يُعَمَّقَ الْقَبْرُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَدْرَعٍ (۴)
یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت است که رسول خدا (ص) نهی کرد که قبر را بیش از سه ذراع چال کنند.

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۰۸

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۱ و المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۵ و ۵۰۸

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۷۵

(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۳۶

۵۹- باب من این یدخل المیت قبره وما یقال عند ذلك

۱- ش قال رسول الله (ص): إِنَّ لِكُلِّ بَيْتٍ بَابًا وَإِنَّ بَابَ الْقَبْرِ مِنْ قِبَلِ الرَّجُلَيْنِ^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برای هر خانه‌ای دری است و محققا در قبر از طرف دوپا می‌باشد.

۲- عَنْ أَبِي رَافِعٍ، قَالَ: سَأَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) سَعْدًا وَرَشًّا عَلَى قَبْرِهِ مَاءً؟^(۲)

یعنی: از ابی رافع روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) جنازه سعد را به آرامش برداشت و داخل قبر نمود، و بر قبر او آب پاشید.

۳- ج عَنْ أَبِي اسْحَاقَ قَالَ: أَوْصَى الْحَارِثُ أَنْ يَصَلِّيَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ، فَصَلَّى عَلَيْهِ، ثُمَّ أَدْخَلَهُ الْقَبْرَ مِنْ جَهَةِ رِجْلَيْ الْقَبْرِ، وَقَالَ: هَذَا مِنْ السُّنَّةِ^(۳)

یعنی: از ابی اسحاق روایت شده که: حارث وصیت کرد که عبدالله بن یزید براو نماز بخواند، پس او براو نماز خواند، سپس او را از جهت پائین قبر وارد قبر نمود و گفت این از سنت است.

۴- ج عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا وَضَعَ الْمَيِّتَ فِي الْقَبْرِ قَالَ: بِسْمِ اللَّهِ وَعَلَى سُنَّةِ رَسُولِ اللَّهِ، وَفِي رِوَايَةٍ: وَعَلَى مَلَكَةِ رَسُولِ اللَّهِ^(۴)

یعنی: عبدالله بن عمر روایت کرده که پیغمبر (ص) چون مرده‌ای را در قبر می‌گذاشت می‌گفت: بسم خدا و بر سنت رسول خدا (ص) و در روایتی: و بر آئین رسول خدا (ص) می‌گفت.

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۴۹

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۹۵

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۲

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۲

۶- باب من ینبغی ان یدفن المیت

۱- ش عَنْ عَلِيٍّ (ع): لَمَّا قُبِضَ اِبْرَاهِيمُ بْنُ رَسُولِ اللّٰهِ (ص) قَالَ: يَا عَلِيُّ اَنْزِلْ فَالْحَدِ اِبْنِي، فَنَزَلَ (ع) فَالْحَدِ اِبْرَاهِيمَ فِي كَبْرِ فَقَالَ النَّاسُ إِنَّهُ لَا يَنْبَغِي لِاحِدٍ أَنْ يَنْزَلَ فِي قَبْرِ وَلَسِيدهِ، اِذَا كَمْ يَفْعَلُ رَسُولُ اللّٰهِ (ص)، فَقَالَ لَهُمْ رَسُولُ اللّٰهِ (ص): يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ لَيْسَ عَلَيْكُمْ بِحَرَامٍ أَنْ تَنْزِلُوا فِي قُبُورِ اَوْلَادِكُمْ وَلِكِنِّي لَسْتُ اَمِنْ اِذَا حَلَّ اَحَدُكُمْ الكَفْنَ عَنْ وَلَدِهِ اَنْ يَلْعَبَ بِهِ الشَّيْطَانُ فَيُدْخِلَهُ عِنْدَ ذَلِكُمْ مِنَ الْجَزَعِ مَا يُحْبِطُ اَجْرَهُ (۱)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که چون ابراهیم فرزند رسول خدا (ص) فوت کرد، رسول خدا (ص) فرمود: یا علی درقبر فرود آی و لحدی برای فرزندم تهیه کن، پس علی (ع) فرود آمد و ابراهیم را در لحد گذاشت، مردم گفتند برای احدی سزاوار نیست که درقبر فرزند خود برود زیرا رسول خدا (ص) نرفت، پس رسول خدا (ص) فرمود: ای مردم بر شما حرام نیست که درقبر اولاد خود نازل شوید ولیکن ایمن نیستیم که چون یکی از شما کفن فرزند خود را باز کند باز یچه شیطان گردد و آنقدر جزع نماید که اجر او هدر شود.

۲- ش قَالَ اَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (ع) مَضَتِ السَّنَةُ مِنْ رَسُولِ اللّٰهِ (ص) اَنَّ الْمَرْأَةَ لَا يَدْخُلُ قَبْرَهَا اِلَّا مَنْ كَانَ يَرَاهَا فِي حَيَاتِهَا (۲)

یعنی: امیرالمؤمنین (ع) فرمود: سنت رسول خدا (ص) چنین بود که کسی داخل قبر زن نشود مگر کسیکه او را در حال حیاتش می دیده.

۳- م عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: حَدَّثْتُ اَنَّ النَّبِيَّ (ص) جِئِن تَوْقِيَّتِ اِبْنَتَهُ قَالَ: لِيَدْخُلَ الْقَبْرَ رَجُلَانِ كَمَا يَقَارِقَا الْبَارِزَةَ اَي كَمَا يَغْشِيَا النِّسَاءَ، قَالَ: فَدَخَلَ رَجُلَانِ اَحَدُهُمَا طَلْحَةُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ، فَلَمَّا خَرَجَا مِنَ الْقَبْرِ قَالَ: اَلْحَقِي بِسَلْفِنَا عُثْمَانَ (۳)

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۵۱

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۵۳

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۴۱۴

یعنی: روایت شده که چون دختر پیغمبر (ص) وفات کرد، فرمود: دو مردی که شب گذشته با هیچ زنی هم آغوش نبوده اند داخل قبر شوند پس دو مرد که یکی طلحه بن عبدالله بود داخل قبر شدند، پس چون از قبر بیرون آمدند، پیغمبر (ص) فرمود: ملحق شو به پیش رفتۀ ما عثمان یعنی ابن مظنون .

۴- ج عَنْ غَايِرِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: غَسَلَ النَّبِيُّ (ص) عَلِيًّا وَ الْفَضْلَ وَ أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَ هُمْ أَدْخَلُوهُ فِي قَبْرِهِ فَلَمَّا فَرَّغَ عَلِيٌّ قَالَ: إِنَّمَا بِلِي الرَّجُلِ أَهْلُهُ (۱)

یعنی: از عامر شعبی روایت است که گفت: پیغمبر (ص) را غسل داد علی و فضل و اسامه بن زید، و ایشان او را داخل در قبر کردند، پس چون فارغ شدند علی (ع) فرمود: متولی کار باید نزدیکان او باشند.

۶۱- باب حسن عمل القبر

۱- م عَنْ زَيْدِ بْنِ اسْلَمٍ قَالَ: وَقَفَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَى قَبْرِ يُحْفَرُ فَقَالَ: اصْنَعُوا كَذَلِكَ، ثُمَّ قَالَ: مَا بِي أَنْ يَكُونَ يُغْنِي عَنْهُ شَيْئًا وَلَكِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ إِذَا عُمِلَ الْعَمَلُ أَنْ يُحْكَمَ. وَفِي رِوَايَةٍ: وَلَكِنَّهُ أَطِيبَ إِلَى نَفْسِ أَهْلِهِ (۲)

یعنی: زید بن اسلم روایت کرده که رسول خدا (ص) بر قبری که کنده میشد ایستاده بود پس فرمود: محکم کنید این برای او مفید چیزی نیست ولیکن خدا دوست میدارد که هرگاه عملی شود محکم باشد، و در روایت دیگر فرمود: خاطر اهل او پاکیزه تر میشود.

۲- م عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى الْأَسْلَمِيِّ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) نَهَى عَنِ الْمَزَابِي قُبُورًا وَ الْمَزَابِي الَّتِي تُتَّخَذُ لِلصِّيدِ (۳)

یعنی: عبدالله بن ابی اوفی الاسلمی روایت کرده که رسول خدا (ص)

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۵۲ .

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۰۷ و ۵۰۸ .

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۱۰ .

از چاله بودن قبر نهی نمود.

۳- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)، قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) رَأَى النَّبِيَّ (ص) فِي قَبْرِهِ خَلًّا فَسَوَّاهُ بِيَدِهِ، ثُمَّ قَالَ: إِذَا عَمِلَ أَحَدُكُمْ عَمَلًا فَلْيَتَّقِنْ، ثُمَّ قَالَ: الْحَقُّ بِسَلْفِكَ الصَّالِحِ عُثْمَانَ بْنِ مَطْعُونٍ (۱).

یعنی: حضرت صادق (ع) فرمود: چون ابراهیم فرزند رسول خدا (ص) وفات کرد، رسول خدا (ص) درقبر او خللی دید و با دست آنرا تسویه کرد، سپس فرمود: هرگاه یکی از شما کاری کند باید محکم کند، سپس فرمود: ملحق شو به گذشتگان صالح خود عثمان بن مطعون.

۴- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: أَنْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) نَزَلَ حَتَّى لَحَدَّ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ وَ سَوَّى اللَّيْنِ عَلَيْهِ، وَ جَعَلَ يَقُولُ: نَأْوِلُنِي تُرَابًا رَطْبًا، يُسَدُّ بِهِ مَا بَيْنَ اللَّيْنِ فَلَمَّا أَنْ فَرَغَ وَ حَنَّ التُّرَابَ عَلَيْهِ وَ سَوَّى قَبْرَهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنِّي لَأَعْلَمُ أَنَّهُ سَيَبْلِي وَ يَصِلُ إِلَيْهِ الْبَلَاءُ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ عَبْدًا إِذَا عَمِلَ عَمَلًا أَحْكَمَهُ (۲).

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت است که فرمود: رسول خدا (ص) درقبر سعدبن معاذ نازل شد تا او را درلحد گذاشت و خشت بالای آنرا تسویه کرد و میفرمود: سنگ بیاور و گل بیاور و ما بین خشتها را میبست، پس چون فارغ شد و خاک بر او ریخت و قبر او را صاف نمود، فرمود: البته می دانم که به زودی کهنه خواهد شد و پوسیدگی به او برسد ولیکن خدا بنده ای را دوست می دارد که چون عملی کرد آنرا محکم نماید.

۵- عَنْ عَلِيٍّ (ع): أَنْ رَسُولَ اللَّهِ (ص) رَشَّ قَبْرَ عُثْمَانَ بْنِ مَطْعُونٍ بِالْمَاءِ بَعْدَ أَنْ سَوَّى عَلَيْهِ التُّرَابَ (۳).

یعنی: از علی (ع) روایت شده که رسول خدا (ص) برقبر عثمان بن مطعون آب پاشید پس از آنکه آن را پرو با خاک یکسان نمود.

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۸۳.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۸۴.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۲۵.

۶۲- باب جمع الموتى ودفن بعضهم فی جوار بعض والعلامة فی التبر

۱- ج عَنِ الْمُطَّلِبِ بْنِ أَبِي وَدَاعَةَ، قَالَ: لَبَّامَاتٌ عُثْمَانُ بْنُ مَطْعُونٍ أُخْرِجَ بِجَنَازَتِهِ فُدِّنَ، فَأَمَرَ النَّبِيُّ (ص) رَجُلًا أَنْ يَأْتِيَهُ بِحَجَرٍ، فَلَمْ يَسْتَطِعْ حَمَلَهُ، فَفَأَمَّ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَحَسَرَ عَنْ ذِرَاعَيْهِ ثُمَّ حَمَلَهَا فَوَضَعَهَا عِنْدَ رَأْسِهِ وَقَالَ: اتَّعَلَّمُ بِهَا قَبْرَ أَخِي وَ أُدْفِنُ إِلَيْهِ مَنْ مَاتَ مِنْ أَهْلِي (۱)

یعنی: از مطلب بن ابی وداعه روایت شده که چون عثمان بن مظعون از دنیا رفت جنازه او را بیرون آوردند و دفن کردند، رسول خدا (ص) به مردی امر کرد که سنگی را بیاورد او نتوانست حمل کند پس خود حضرت برخاست و آستین بالا زد سپس آن سنگ را حمل نمود و نزد سر او نهاد و فرمود: نشانه می گذارم به این سنگ قبر برادر مرا و هر کس از خانواده ام بمیرد نزد او دفن میکنم.

۲- ش عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (ص) لِعَلِيِّ (ع): يَا عَلِيُّ ادْفِنِي فِي هَذَا الْمَكَانِ، وَارْفَعْ قَبْرِي مِنَ الْأَرْضِ أَرْبَعَ أَصَابِعَ، وَرُشَّ عَلَيْهِ الْمَاءُ (۲)

یعنی: حضرت باقر (ع) روایت کرده که گفت: رسول خدا (ص) به علی (ع) فرمود: ای علی مرا در این مکان دفن نما و قبر مرا با اندازه چهار انگشت از زمین بالا ببر و بر آن مقداری آب بریز.

۳- ش عَنْ جَعْفَرِ بْنِ أَبِيهِ (ع): أَنَّ قَبْرَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) رُفِعَ شِبْرًا مِنَ الْأَرْضِ، وَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) أَمَرَ بِرَشِّ الْقُبُورِ (۳)

یعنی: از جعفر از پدرش (ع) روایت شده که: قبر رسول خدا (ص) با اندازه یک وجب از زمین بالا رفت، و پیغمبر (ص) به آب ریختن بر قبر امر فرمود.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۱ و ۳۷۲. مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۲۶ و ۱۲۷.
(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۵۶.
(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۵۷.

۶۳- باب ثواب حثو التراب فی القبر

۱- ش قال أمير المؤمنين (ع) سمعت رسول الله (ص) يقول :
مَنْ حَثَا عَلَيَّ مَيِّتًا وَقَالَ اِيْمَانًا يَكُوْنُ وَتَصَدِيْقًا يَبْعَثَكَ هَذَا مَا
وَعَدَ اللهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللهُ وَرَسُولُهُ، اَعْطَاهُ اللهُ بِكُلِّ ذَرَّةٍ
حَسَنَةً (۱)

یعنی: امیرالمؤمنین(ع) گفت: از رسول خدا(ص) شنیدم که
میفرمود: هرکس برمرده ای خاک بریزد و گوید: خدایا به تو ایمان
دارم و به روز بعث و نشرتو تصدیق میکنم، این است آنچه خدا
و رسول وعده داده و خدا و رسول راست گفته، خدای عزوجل به هر
ذره ای حسنه ای بها و عطا کند.

۲- م عن الحارث بن وهب قال: قال النبي (ص): لأتزال
أمّتي على مسكةٍ من دينها ما كملوا الناس الجنائز إلى أهلها (۲)
یعنی: حارث بن وهب روایت کرده که پیغمبر(ص) فرمود: همواره
امّت من از دین بهره برند مادامیکه جنازه هارا به اهل آن واگذار
نمایند.

۳- ش عن أبي عبد الله أن رسول الله (ص) نهى أن يطرح
الوالد أو ذو رجم على ميّته التراب (۳)
یعنی: از حضرت صادق(ع) روایت شده که رسول خدا(ص) نهی نمود از
اینکه پدر و یا خویشاوند برمرده خودش خاک بریزد.

۶۴- باب الساعات التي تكره فيهنّ اقبار الموتى

۱- ج عن عتبة بن عامر يقول: ثلاث ساعات كان رسول الله

(۱) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۸۵۵

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۱۵

(۳) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۸۵۶

(ص) يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ أَوْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا : حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بِأَزْغَةٍ حَتَّى تَرْتَفِعَ ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظُّهْرِ حَتَّى تَمِيلَ الشَّمْسُ ، وَحِينَ تَضَيِّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ (۱)

یعنی: از عقبه بن عامر روایت شده که رسول خدا (ص) در سه ساعت بود که ما را نهی میکرد که در آنها نماز بخوانیم و یا مردگان خود را در قبر ببریم: هنگام طلوع خورشید که نور او پخش می شود تا وقتی که بلند شود و هنگامیکه ظهر می گردد تا وقتی که آفتاب بگردد و هنگامیکه خورشید میل به غروب کند تا وقت غروب. (مؤلف گوید منظور از نماز در این حدیث نماز واجب نیست).

۴۵- باب الدفن بالليل

۱- م عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ : أَنَّ النَّبِيَّ (ص) خَطَبَ يَوْمًا ، فَذَكَرَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِهِ قَبِيضَ ، فَكُفِّنَ فِي كَفَنِ غَيْرِ طَائِلٍ ، وَدُفِنَ لَيْلًا ، فَزَجَرَ النَّبِيُّ (ص) أَنْ يُقْبَرَ الرَّجُلُ بِاللَّيْلِ ، حَتَّى يُصَلِّيَ عَلَيْهِ ، إِلَّا أَنْ يَضْطُرَّ النَّاسُ إِلَى ذَلِكَ ، وَقَالَ النَّبِيُّ (ص) : إِذَا كَفَّنَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيُحْسِنْ كَفَنَهُ (۲)

یعنی: جابر بن عبد الله روایت میکند که: پیغمبر (ص) روزی خطبه خواند و مردی از اصحاب خود را بیاد آورد که وفات کرده بود و در کفن پستی در شب دفن شده بود، پس پیغمبر (ص) اظهار انزجار کرد و نهی نمود از اینکه مردی در شب دفن شود تا آنکه برای او نماز خوانده شود مگر اینکه کسی ناچار شود به این کار. (چنانچه در حدیث ذکر شده است. نهی پیغمبر (ص) از دفن در شب بخاطر پستی کفن و ترک نماز بوده است. بنابراین در غیر این صورت کراهتی ندارد).

۲- م عَنْ عِكْرِمَةَ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) دُفِنَ لَيْلًا (۳) وَ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : مَا شَعَرْنَا بِكَدْفِنِ النَّبِيِّ (ص) حَتَّى سَمِعْنَا صَوْتَ الْمَسَاحِي

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۷۲

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۲۰

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۲۰

مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ (۱)

یعنی: از عکرمه روایت شده که رسول خدا (ص) در شب دفن شد. و از عایشه روایت شده که ما از دفن پیغمبر (ص) که آخر شب دفن کردند مطلع نشدیم تا صدای بیلها را شنیدیم.

۳- م   كَانَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ إِذْ دَعَا رَفَعَ صَوْتَهُ، وَإِنْ صَلَّى رَفَعَ صَوْتَهُ، وَإِنْ قَرَأَ رَفَعَ صَوْتَهُ، فَشَكَاهُ أَبُو ذَرٍّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّ هَذَا الْأَعْرَابِيَّ قَدْ آذَانِي، لَيْتَنُ دَعَا لَيُرْفَعَنَّ صَوْتَهُ، وَ لَيْتَنُ قَرَأَ لَيُرْفَعَنَّ صَوْتَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): دَعَاهُ فَإِنَّهُ أَوَاهٌ، قَالَ أَبُو ذَرٍّ: فَلَمَّا كَانَتْ غَزْوُهُ تَبُوكَ رَأَيْتُ نَارَ اللَّيْلِ فَقُلْتُ: لِأَنَّيْنِ هَذَا النَّارُ فَلَأَنْظُرَنَّ مَا عِنْدَهَا، فإِذَا جَنَازَهُ تَجَهَّزَ، وَ إِذَا رَجَلَ فِي الْقَبْرِ، وَإِذَا هُوَ يَقُولُ: هَلُمُّوا ادْنُوا إِلَيَّ مَا حَبَبَكُمْ فَإِذَا فِي الْقَبْرِ النَّبِيُّ (ص) وَ إِذَا الْأَعْرَابِيُّ الْجَنَازَةَ (۲)

یعنی: روایت شده که مردی از اهل نجد اگر دعا میکرد صدای خود را بلند میکرد و اگر قرآن میخواند صدای خود را بلند میکرد، ابودر شکایت او را به رسول خدا (ص) کرد که این اعرابی به صدای بلند خود در دعا و قرآن خود مرا اذیت کرد، پیغمبر (ص) فرمود: او را رها کن که اهل آه است، پس چون جنگ تبوک آمد شبانه آتشی دیدم گفتم بروم ببینم چه چیز است؟ ناگاه دیدم جنازه ای را که مجهز است و مردی در قبر می گوید جلوبیا ئیدرفیق خود را نزدیک بیاورید. ناگاه دیدم در قبر پیغمبر (ص)، و آن جنازه همان اعرابی است. این حدیث در کتاب تاج نیز با کمی اختلاف از جابر نقل شده است (۳).

۴- ش   عَنِ الصَّادِقِ (ع): أَنَّ ابْنَةَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) أُخْرِجَتْ بِهَا كَيْلًا وَ مَعَهَا مَضَابِيحٌ (۴)

یعنی: حضرت صادق (ع) فرمود که: (فاطمه) دختر رسول خدا (ص) را شب بیرون بردند در حالی که با او چراغهای بود.

- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۲۰
 (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۲۲
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۲ و ۳۷۳
 (۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۳۲

۶۶-باب الدعاء بالتَّشْبِيتِ لِلْمَيِّتِ بَعْدَ دَفْنِهِ

۱- ج عَنْ عُثْمَانَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا فَرَّغَ مِنْ دَفْنِ الْمَيِّتِ وَقَفَ عَلَيْهِ فَقَالَ: اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ وَاسْأَلُوا لَهُ بِالتَّشْبِيتِ فَإِنَّهُ الْآنَ يُسْأَلُ (۱)

یعنی: از عثمان روایت شده که گفت: عادت رسول خدا (ص) این بود که چون از دفن میتی فارغ می شد بر سر قبر او می ایستاد و می فرمود برای برادران طلب آمرزش کنید و برای او ثابت بودن را بخواهید زیرا او الآن مورد سؤال میشود.

۲- م قَالَ النَّبِيُّ (ص) لِذِي الْجَادِينَ: اسْتَغْفِرُوا لَهُ غَفْرَ اللَّهِ لَكُمْ (۲)

یعنی: پیغمبر (ص) به ذی الجادین فرمود: برای او طلب مغفرت کنید خدا شما را بیامرزد.

۶۷-باب مَوَارَاةِ الْمَشْرِكِ

۱- ع عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قُلْتُ لِلنَّبِيِّ (ص) إِنَّ عَمَّكَ الشَّيْخَ الضَّالَّ مَاتَ فَمَنْ يُوَارِيهِ قَالَ: اذْهَبْ فَوَارِ أَبَاكَ وَ لِتُحَدِّثَنَّ حَدِيثًا حَتَّى تَأْتِيَنِي فَوَارِيْتَهُ ثُمَّ جِئْتُ فَأَمَرَنِي فَأَغْتَسَلْتُ وَ دَعَا لِي وَ ذَكَرَ دُعَاءَ لَمْ أَحْفَظْهُ (۳)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: به پیغمبر (ص) گفتم همانا عمویت پیرمرد گمراه وفات کرده پس چه کس او را دفن کند؟ فرمود: برو پدرت را دفن کن و به کسی مگو تا نزد من آئی، پس او را دفن کردم، سپس آمدم نزد او، پس مرا امر کرد که غسل کردم و مرادعا کرد و دعائی را ذکر کرد که من آن را حفظ نکردم.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۸ و ۳۷۹

(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۴۳۹

(۳) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۷۹ و ۸۰ و سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۱۴ و

المصنف / ج ۶ / ص ۳۹

۶۸- باب الشهيد ائن یدفن

۱- م عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنَّا حَمَلْنَا الْقَتْلَى يَوْمَ أُحُدٍ لِدْفِنِهِمْ، فَجَاءَ مُنَادِي النَّبِيِّ (ص) فَقَالَ: ادْفِنُوا الْقَتْلَى فِي مَضَارِعِهِمْ فَكَرَدْنَا هُمْ! (۱)

یعنی: از جابر بن عبدالله روایت است که ما روز احد کشته‌ها را حمل کردیم برای دفن، پس جارجی پیغمبر (ص) آمد و گفت: کشته‌ها را در معرکه و محل شهادتشان دفن کنید پس ما آنان را برگرداندیم.

۲- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) أَمَرَ بِقَتْلَى أُحُدٍ أَنْ يُرَدُّوا إِلَى مَضَارِعِهِمْ، وَكَانُوا نُقِلُوا إِلَى الْمَدِينَةِ! (۲)

یعنی: از جابر بن عبدالله روایت است که می‌گفت: رسول خدا (ص) امر کرد که شهدای احد را به محل شهادتشان برگردانند در حالیکه به به سوی مدینه نقل شده بودند.

۳- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعِيهِ قَالَ: أَصِيبَ رَجُلَانِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ الطَّائِفِ فَحَمِلَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَأَمَرَ أَنْ يُدْفِنَا حَيْثُ أَصِيبَا! (۳)

یعنی: از عبدالله بن معیه روایت شده که گفت: دو مرد از مسلمین را روز طائف وفات رسید پس به سوی رسول خدا (ص) حمل شدند، آنجناب امر کرد که هر جا وفات کرده‌اند دفن شوند.

۴- عَنْ جَابِرٍ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: ادْفِنُوا الْقَتْلَى فِي مَضَارِعِهِمْ! (۴)

یعنی: از جابر روایت شده که پیغمبر (ص) فرمود: کشته‌ها را در معرکه دفن کنید.

- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۴۸ و ج ۵ / ص ۲۷۸ .
 (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۸۶ و سنن النسائی / ج ۴ / ص ۷۹ .
 (۳) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۷۹ .
 (۴) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۷۹ .

۶۹- باب اخراج المیت من اللحد بعد ان یوضع فیہ

۱- م عَنْ عَمْرٍو بْنِ دِينَارٍ قَالَ: سَمِعْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: أَتَى النَّبِيَّ (ص) عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَعْدَمَةَ إِذْ دَخَلَ حُفْرَتَهُ، فَأَمَرَ بِهِ فَأُخْرِجَ إِلَيْهِ، فَوَضَعَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ وَالْبَسَهُ قَمِيصَهُ، وَنَفَثَ عَلَيْهِ مِنْ رِيقِهِ، قَالَ اللَّهُ أَعْلَمُ (!)

یعنی: از عمرو بن دینار روایت شده که گفت: شنیدیم از جابر بن عبدالله که میگفت: پس از آنکه عبدالله بن ابی داخل گودال قبرش گشته بود پیغمبر (ص) وارد شد و امر کرد که او را خارج و نزد او آورند، پس آنحضرت سر او را بر زانوهای خود نهاد و پیراهن خود را بر او پوشانید و آب دهان خود را بر او انداخت، فالله اعلم.

توضیح: اینکه رسول خدا (ص) پیراهن خود را بجای کفن به عبدالله بن ابی پوشانید بواسطه درخواست فرزند عبدالله از رسول خدا (ص) بوده که پیراهن خود را به او بپوشاند. وبعلاوه در روز جنگ بدر وقتی عباس بن عبدالمطلب اسیر شد پیراهن نداشت و رسول خدا (ص) پیراهن عبدالله بن ابی را به تن او کرد، ولذا پس از مرگ عبدالله، پیغمبر تلافی نمود و پیراهن خود را به او پوشانید.

ابواب القبر والصورة والتمثال وزيارت القبور

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ثُمَّ آمَاتُهُ فَأَقْبَرَهُ. ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشُرَهُ^(١)
وَقَالَ: ثُمَّ لَتَكُم بِعَدْلِكُمْ لَمِيتُونَ. ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَبْعَثُونَ^(٢)
وَقَالَ: وَأَثَلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ... الَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ يُحْيِينِي^(٣)
وَقَالَ: إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَى يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ
إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ^(٤)
وَقَالَ: وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لِيَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ
أَمْوَاتٌ غَيْرَ أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ^(٥)
وَقَالَ: قُلْ لِأَمَلِكُ لِنَفْسِي تُفْعَلُ وَ لِأَصْرًا^(٦)
وَقَالَ: مَنْ يَعْمَلْ سُوًّا يُجْزِئِهِ وَ لِيُجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَ لِأَنْصِبًا^(٧)
وَقَالَ: كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِيئَةً^(٨)
وَقَالَ: قُلْ... مَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَ لِأَبْنِي^(٩)
وَقَالَ: إِنَّ رَبِّي لَعَلِيمٌ بِمَا تَكُنُّ صُدُورُهُمْ^(١٠) وَقَالَ: إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ^(١١)
وَقَالَ: أَلْهَاكُمْ التَّكَاثُرُ. حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ^(١٢)
وَقَالَ: وَ يَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَالُوهُ
لَتُسْأَلُنَّ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ^(١٣)

- (١) قرآن / سورة عيس / آية ٢١ و ٢٢ .
(٢) قرآن / سورة مؤمنون / آية ١٥ و ١٦ .
(٣) قرآن / سورة شعراء / آية ٦٩ ، ٧٥ و ٨١ .
(٤) قرآن / سورة انعام / آية ٣٦ .
(٥) قرآن / سورة نحل / آية ٢٠ و ٢١ .
(٦) قرآن / سورة اعراف / آية ١٨٨ .
(٧) قرآن / سورة نساء / آية ١٢٣ .
(٨) قرآن / سورة مدثر / آية ٣٨ .
(٩) قرآن / سورة احقاف / آية ٩ .
(١٠) قرآن / سورة نمل / آية ٧٤ .
(١١) قرآن / سورة انفال / آية ٤٣ ، و در بعضی از سوره های دیگر .
(١٢) قرآن / سورة تکاثر / آية ١ و ٢ .
(١٣) قرآن / سورة نحل / آية ٥٦ .

کتاب الجنائز (ابواب القبور والصورة والتمثال وزيارت القبور) ۴۴۹

وهمچنین آیه ۱۰۹ و ۱۱۷ سوره مائده، و آیه ۱۵ و ۳۳ سوره مریم، و آیه ۷ و ۸ سوره زلزال، و آیه ۲۷ سوره یونس، و آیه ۲۵ سوره قلم و آیه ۸ سوره بینه. و بسیاری از آیات دیگر.

۷۰. باب تسوية القبور اذا رفعت

۱- ش قَالَ امير المؤمنين (ع): بَعَثَنِي رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي هَدْمِ الْقُبُورِ وَ كَسْرِ الصُّورِ (۱)

یعنی: از علی (ع) روایت است که رسول خدا (ص) مرا فرستاد و ما مور نمود در خراب کردن قبرها و شکستن صورتها.

۲- م و ج و ش قَالَ عَلِيٌّ (ع) لِأَبِي هَيَّاجٍ: أَبَعَثَكَ عَلِيٌّ مَا بَعَثَنِي عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ: لِأَتَدْعَ قَبْرًا مُشْرِقًا إِلَّا سَوَّيْتَهُ يُعْنَى قُبُورِ الْمُسْلِمِينَ وَ لِأَتَمْنَأَلَا فِي بَيْتٍ إِلَّا طَمَسْتَهُ (۲)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که به ابی هیاج فرمود: می فرستم و ما مور می کنم تو را بر آنچه رسول خدا (ص) مرا فرستاد که رسول خدا (ص) فرمود: مگذار قبر بلندی را مگر آنکه مساوی قبور مسلمین کن و مجسمه ای را در خانه ای مگذار مگر آنکه محونما (منظور از مجسمه در این حدیث و مانند آن، مجسمه ای است که مورد توجه و تعظیم و کرنش قرار گیرد چنانچه شرح آن در همین ابواب خواهد آمد).

۳- ج عَنْ فَضَالَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَأْمُرُ بِتَسْوِيَةِ الْقُبُورِ (۳)

یعنی: از فضاله روایت شده که گفت: شنیدم رسول خدا (ص) امر می فرمود به مساوی نمودن قبرها.

۴- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع): أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) نَهَى أَنْ يَزَادَ عَلَى الْقَبْرِ تُرَابًا لَمْ يُخْرَجْ مِنْهُ (۴)

-
- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۷۰ و ج ۳ / ص ۵۶۲.
  - (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۰۴، و التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۱، و وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۶۹، و ج ۳ / ص ۵۶۲.
  - (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۱.
  - (۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۲۶، و وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۶۴.

یعنی: از علی (ع) روایت شده که رسول خدا (ص) نهی کرد از اینکه بر قبر خاکی زیاد شود که آن خاک از قبر بیرون نیامده .

۵- م عن الأصبغ بن نباته، أَنَّ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) كَانَتْ تَأْتِي قَبْرَ حَمْرَةَ، وَ كَانَتْ قَدَّوَصَعَتْ عَلَيْهِ عَلَمًا لَوْ تَعْرِفُهُ وَ ذَكَرَ أَنَّ قَبْرَ النَّبِيِّ (ص) وَ أَبِي بَكْرٍ وَ عُمَرَ كَانَ عَلَيْهِمُ النَّقْلُ يَعْنِي جِجَارَةً صَغِيرًا (۱)

یعنی: از اصبع بن نباته روایت شده که فاطمه دختر رسول خدا (ص) می آمد نزد قبر حمزه و چنین بود که نشانه ای بر آن نهاده بود که بشناسد و ذکر کرده که قبر پیغمبر (ص) و ابوبکر و عمر بر آنها سنگ ریزه بود .

۶- م عن عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ بْنِ مُحَمَّدٍ قَالَ: سَقَطَ الْحَائِطُ الَّذِي عَلَى قَبْرِ النَّبِيِّ (ص) فَسُتِرَ شَمُّ بَنِي، فَقُلْتُ لِذِي سَتْرِهِ: ارْزُقْ نَاحِيَةَ السُّتْرِ حَتَّى أَنْظَرَ إِلَيْهِ، فَإِذَا عَلَيْهِ جُبُوبٌ وَإِذَا عَلَيْهِ رَمْلٌ كَأَنَّهُ مِنْ رَمْلِ الْعَرَصَةِ (۲)

یعنی: از عبدالرحمن بن ابن القاسم بن محمد روایت شده که گفت: خراب شد دیواری که بر قبر پیغمبر (ص) بود پس قبر پنهان شد سپس بنا شد، پس گفتم به آنکه آنرا پنهان کرده بود که گوشه آنرا بردار تا ببینم آنرا، پس دیدم بر آن شن بود گویا از شن بیابان .

۷- م عن خير واحد؛ أَنَّ قَبْرَ النَّبِيِّ (ص) رُفِعَ جَدَثُهُ شِبْرًا وَ جَعَلُوا ظَهْرَهُ مُسْتَمًّا كَيْسَتْ لَهُ حَدِيَّةٌ (۳)

یعنی: خیر واحد روایت کرده که: قبر پیغمبر (ص) یکوچوب بلند بود و پشت آنرا مستم کرده بودند که برای آن برآمده نبود

۸- ش عن أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: قَبْرُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) مُحْصَبٌ حَصْبَاءَ حَمْرَاءَ (۴)

- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۷۴ .
 (۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۰۲ .
 (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۰۲ و ۵۰۳ .
 (۴) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۸۶۴ .

یعنی: حضرت صادق(ع) فرمود: برقبر رسولخدا(ص) شن قرمز رنگ ریخته‌اند که معلوم می‌شود تا زمان حضرت صادق(ع) قبر رسولخدا(ص) زینت و بنائی نداشته‌است. و چنانچه از اخبار استفاده می‌شود قبریاید مسطح بوده و برآمده و مرتفع نباشد و حتی الامکان طوری باشد که با اندازه چهار انگشت هم برآمدگی در آن نباشد. و می‌توان گفت که قبر رسولخدا(ص) نیز در ابتدا کاملاً مسطح بوده و بعداً در زمان بنی‌امیه و بنی‌عباس مرتفع گردیده‌است.

۹- عَنِ الْقَاسِمِ، قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ، فَقُلْتُ: يَا أُمَّهُ رَاكِبِي لِي عَنْ قَبْرِ النَّبِيِّ (ص) وَ مَا حَبِيهِ، فَكَشَفَتْ لِي عَنْ ثَلَاثَةِ قُبُورٍ لَأَمْسُرْفَةَ وَ لَأَلِطَةَ مَبْطُوحَةَ بِبَطْحَاءِ الْعَرْمَةِ الْحُمْرَاءِ (۱)

یعنی: از قاسم روایت شده که گفت: برعایشه وارد شدم و گفتم ای مادر روی قبر پیغمبر(ص) و دو صاحب‌آورا مکشوف کن، پس برای من باز کرد از سه قبر که نه بلند بود و نه چال، صاف زمین بود مانند صافی بیابان سرخ.

۱۰- فَقَهَ الرَّضَا (ع) وَالسُّنَّةُ أَنَّ الْقَبْرَ تَرْفَعُ أَرْبَعِ أَصَابِعٍ إِلَى أَنْ قَالَ: وَ يَكُونُ مُسَطَّحًا وَ لَا يَكُونُ مُسْتَمًّا (۲)

یعنی: و سنت رسول اینست که قبر چهار انگشت بلند شود تا اینکه فرمود: مسطح باشد و مستم نباشد.

۷۱-باب النهی عن البناء علی القبر

۱- ج وم عَنْ جَابِرٍ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يُجَمَّصَ الْقَبْرُ وَ أَنْ يُقْعَدَ عَلَيْهِ وَ أَنْ يُبْنَى عَلَيْهِ (۱)

یعنی: روایت شده از جابر که گفت: رسولخدا(ص) نهی کرد از گچکاری قبر و نشستن بر آن و ساختمان بنا بر آن.

(۱) سنن ابی‌داود / ج ۳ / ص ۲۱۵
(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۲۷
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۳ و المصنف / ج ۳ / ص ۵۰۴

۲- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يُصَلَّى عَلَى قَبْرِ، أَوْ يُقْعَدَ عَلَيْهِ، أَوْ يُبْنَى عَلَيْهِ (۱). وَفِي رِوَايَةٍ أُوتِيَتْكَ عَلَيْهِ (۲)

یعنی: حضرت صادق (ع) روایت کرده که رسول خدا (ص) از نماز خواندن روی قبری و یا نشستن بر آن و یا بنا ساختن بر آن نهی نموده. و در روایت دیگر: از تکیه دادن بر قبر نیز نهی نمود.

۳- م عَنِ ابْنِ طَاوُسٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) نَهَى عَنْ قُبُورِ الْمُسْلِمِينَ أَنْ يُبْنَى عَلَيْهَا، أَوْ تُجَصَّصَ أَوْ تُزْرَعَ، فَإِنَّ خَيْرَ قُبُورِكُمْ الَّتِي لَا تُعْرَفُ (۳)

یعنی: ابن طاوس روایت کرده که رسول خدا (ص) نهی نمود از بنا کردن بر قبر مسلمین و نهی نمود از اینکه گچکاری و یا زراعت شود و فرمود بهترین قبور شما قبری است که شناخته نشود.

۴- م عَنْ ثَمَامَةَ بْنِ شَفِيٍّ أَنَّ رَجُلًا مَاتَ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَحَضَرَ دَفْنَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): خَفِّفُوا عَنْ صَاحِبِكُمْ يَعْنِي أَنْ لَا تُكْثِرُوا عَلَى قَبْرِهِ مِنَ التُّرَابِ (۴)

یعنی: از ثمامه بن شفی روایت شده که مردی در زمان رسول خدا (ص) وفات کرد، پیغمبر به دفن او حاضر شد و فرمود: سبک کنید از رفیقتان یعنی خاک زیاد بر آن نریزید.

۵- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: لَا تَبْنُوا عَلَى الْقُبُورِ وَ لَا تُصَوِّرُوا سُقُوفَ الْبُيُوتِ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَرِهَ ذَلِكَ (۵)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که فرمود: بر قبرها بنا نکنید و سقف خانه‌ها را صورت نکشید زیرا رسول خدا (ص) این چیزها را خوش نداشت.

۶- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) نَهَى أَنْ يُبْنَى عَلَى الْقَبْرِ (۶)

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۶۹
 (۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۷۹۵
 (۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۰۶
 (۴) المصنف / ج ۳ / ص ۵۰۵
 (۵) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۵۶۲
 (۶) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۹۸

یعنی: از ابوسعید روایت شده که پیغمبر (ص) از بنای بر قبر نهی نمود.

۷۲- باب النهی عن الكتابة علی القبور و تجصیصها و وطیها و الجلوس علیها

۱- م عن راشدین سعد قال: نهى رسول الله (ص) عن تقصيص القبور، و تكليلها، و الكتابة علیها (۱) یعنی: راشدین سعد روایت کرده که رسول خدا (ص) نهی نمود از گچکاری قبور و از زینت آن و از نوشتن بر آن.

۲- نهى النبي (ص) أن يجصص القبر أو يبنى عليه أو يكتب عليه لأنه من زينة الدنيا فلا حاجة بالميت إليه (۲) یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از اینکه قبر گچکاری شود و یا بر آن بنا شود و یا بر آن نوشته شود زیرا این از زینت دنیا است و میت را به آن احتیاجی نیست.

۳- عن الصادق عن آبائه (ع) عن رسول الله (ص) أنه نهى أن يجصص المقابر . وفي رواية: أنه نهى عن تقصيص القبور وهو التجصيص (۳) یعنی: حضرت صادق از پدران خود (ع) از رسول خدا (ص) روایت کرده که آن حضرت نهی کرد از گچکاری قبرها.

۴- نهى رسول الله (ص) أن يبنى على القبر أو يزداد عليه أو يجصص . وفي رواية: أو يكتب عليه (۴) یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از اینکه بر قبر بنائی شود و یا چیزی بر آن زیاد گردد و یا گچکاری شود. و در روایتی: یا بر آن نوشته گردد.

-
- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۰۷ .
  - (۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۲۷ .
  - (۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۷۰ .
  - (۴) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۸۶ .

- ۵- نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يُكْتَبَ عَلَى الْقَبْرِ شَيْءٌ (۱)
- یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از اینکه چیزی بر قبر نوشته گردد.
- ۶- ج نَهَى النَّبِيُّ (ص) أَنْ يُجَمَّصَ الْقُبُورُ وَ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيْهَا وَ أَنْ يُبْنَى عَلَيْهَا وَ أَنْ تُوَطَّأَ (۲)
- یعنی: رسول خدا (ص) نهی کرد از گچکاری قبرها و نوشتن بر آنها و ساختمان بنا بر آنها و پامال کردن آن .
- ۶- عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: لَنْ أَطَأَ عَلَى جَمْرَةٍ أَوْ سَيْفٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَطَأَ عَلَى قَبْرِ مُسْلِمٍ (۳)
- یعنی: از پیغمبر (ص) روایت شده که فرمود: اگر بر آتش و یا شمشیر قدم گذارم محبوبتر است نزد من از اینکه بر قبر مسلمان قدم گذارم .
- ۷- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ وَطِئَ قَبْرًا فَكَأَنَّمَا وَطِئَ جَمْرًا (۴)
- یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه قبری را پامال کند گویا آتشی را پامال کرده .
- ۸- ج لَنْ يَجْلِسَ أَحَدُكُمْ عَلَى جَمْرَةٍ فَتُحْرَقَ ثِيَابُهُ، فَتَخْلُصَ إِلَيْهِ جِلْدُهُ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَجْلِسَ عَلَى قَبْرِ (۵)
- یعنی: رسول خدا (ص) فرمود اگر یکی از شما بر آتش افروخته بنشیند که جامه‌هایش بسوزد و به پوست بدن او برسد بهتر از آنستکه بر قبری بنشیند .
- ۹- رَأَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) رَجُلًا يَمْشِي بَيْنَ الْمَقَابِرِ فِي نَعْلَيْهِ . فَقَالَ: يَا صَاحِبَ السَّيِّئَتَيْنِ! أَلْقِيَهُمَا (۶)
- یعنی: رسول خدا (ص) دید مردی با نعلین بین قبرها راه می‌رود،

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۹۸
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۳
 (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۲
 (۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۲
 (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۳
 (۶) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۵۰۰

فرمود: ای صاحب نعلین آنها را بینداز.

۱۵- عَنْ بُسْرِبْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ وَائِلَةَ بِنْتِ الْأَسَدِ يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا مَرْثَدَةَ الْغَنَوِيِّ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لِاتَّجَلِسُوا عَلَى الْقُبُورِ وَ لِاتَّمَلُّوا إِلَيْهَا^(۱)

یعنی: بسربن عبیداللہ روایت کرده از وائله و او از ابا مرثدکه می‌گفت رسول خدا (ص) فرمود: برینا لای قبرها جلوس نکنید و به سوی آنها نماز نخوانید. در اینجا باید تعجب کرد که چگونه عمل مسلمین برخلاف سنت رسول شده و قبرهای اولاد او را سیمین و زرین می‌کنند. و ما این مسأله را در کتاب زیارات قبور مفصل نوشته ایم.

۲۳- باب تحريم اتخاذ القبور مساجد والنهي عن الصلاة في المقبره

۱- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَمَّا نَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) طَفِقَ يَطْرَحُ حَمِيصَةً لَهُ عَلَى وَجْهِهِ فَإِذَا اغْتَمَّ بِهَا كَشَفَهَا عَنْ وَجْهِهِ فَقَالَ: وَهُوَ كَذَلِكَ: لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْيَهُودِ وَالنَّصَارَى، اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ^(۲)

یعنی: از عایشه روایت شده که چون حالت احتضار رسول خدا (ص) رسید پارچه‌ای بر روی صورت خود انداخت و ناگاه آنرا از صورت برداشت و در آن حالت فرمود: لعنت خدا بر یهود و نصاری که قبور پیامبران خود را مساجد قرار دادند (یعنی هرکس این کار کند ملعون است).

۲- ج عَنْ جُنْدُبٍ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ (ص) قَبْلَ أَنْ يَمُوتَ بِخَمْسٍ... أَلَا وَإِنَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ كَانُوا يَتَّخِذُونَ قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ وَمَسَاجِدَهُمْ مَسَاجِدَ، أَلَا فَلَاتَتَّخِذُوا الْقُبُورَ مَسَاجِدَ إِنِّي أَنُهَاكُمُ عَنْ ذَلِكَ^(۳) وَعَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: مَنْ شَرَّ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ الْقُبُورَ مَسَاجِدَ^(۴)

(۱) سنن ابی‌داود / ج ۳ / ص ۲۱۷
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۴۴ و المصنف / ج ۱ / ص ۴۰۶
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۴۴
(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۴۰۵

یعنی: جندب روایت کرده که گفت: از رسول خدا (ص) پنج روز (و یا پنج ساعت) قبل از آنکه وفات کند شنیدم که فرمود: آگاه باشید کسانی که قبل از شما بودند قبرهای پیامبران و صالحین خود را مساجد قرار دادند پس شما آگاه باشید و قبرها را مساجد قرار ندهید بدرستیکه من شما را از این کار نهی میکنم.

۳- م عَنْ زَيْدِ بْنِ اسْلَمَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْ قَبْرِي وَشَأْنًا يُصَلَّى إِلَيْهِ فَإِنَّهُ اشْتَدَّ غَضَبُ اللَّهِ عَلَيَّ قَوْمٌ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ (۱)

یعنی: از زید بن اسلم روایت شده که پیغمبر (ص) فرمود: خدایا قبر مرا بت قرار مده که به سوی آن نماز گذارده شود، زیرا غضب خدا سخت گردید بر آن قومیکه قبرهای پیغمبران را مسجد گرفتند.

۴- ش نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَنْ يَجْمَعَ الْمُقَابِرَ وَيُصَلَّى فِيهَا (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از گنجکاری قبرها و نماز خواندن در آنها.

۵- ش وَ مَوْجِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الْأَرْضُ كُلُّهَا مَسْجِدٌ إِلَّا الْحِمَامَ وَالْقَبْرَ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زمین تمامش مسجد است جز حمام و قبر.

۵- ش مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ الْحُسَيْنِ (ع) قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ (ص): لَا تَتَّخِذُوا قَبْرِي قِبْلَةً وَلَا مَسْجِدًا، فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ لَعَنَ الْيَهُودَ حَيْثُ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ (۴). وَفِي رِوَايَةٍ: لَا تَتَّخِذُوا قَبْرِي قِبْلَةً وَلَا مَسْجِدًا فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ لَعَنَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ (۵)

یعنی: حضرت باقر (ع) گفت که رسول خدا (ص) فرمود: قبر مرا قبله و مسجد قرار ندهید زیرا خدای عزوجل لعن نمود یهود را که قبرهای پیامبران خود را مساجد قرار دادند.

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۴۰۶

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۴۵۳

(۳) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۴۵۴ و المصنف / ج ۳ / ص ۴۰۵ و

التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۴۴

(۴) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۴۵۵ و ج ۲ / ص ۸۸۷ و ۸۸۸

(۵) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۴۵۵ و ۴۵۶

۷- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَاتَتَّخِذُوا قُبُورَكُمْ مَسَاجِدَ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: قبرهای خودتان را مساجد قرار ندهید
۸- ش عن ابي عبد الله (ع): اَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) نَهَى اَنْ
يُصَلَّى عَلٰى قَبْرِهِ، اَوْ يُقْعَدَ عَلَيْهِ، اَوْ يُبْنَى عَلَيْهِ (۲)
یعنی: حضرت صادق روایت کرده که رسول خدا (ص) نهی نمود از اینکه
روی قبر او نماز خوانده شود، یا بر آن نشسته شود یا بر آن بنا شود.

۹- عَنْ اَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (ع) قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ:
لَاتَتَّخِذُوا قُبُورِي عِيدًا، وَلَا تَتَّخِذُوا قُبُورَكُمْ مَسَاجِدَ، وَلَا بُيُوتَكُمْ قُبُورًا (۳)

یعنی: از امیرالمؤمنین (ع) روایت شده که گفت: شنیدم رسول خدا (ص) را
که میفرمود: قبر مرا عید مگیرید (که در آن رفت و آمد شود) و قبور خود را
مساجد نکنید و خانه های خود را قبر مکنید (که از ذکر خدا خالی باشد
یعنی: بعضی از نمازها مانند نماز شب را در خانه بخوانید).

۱۰- لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مَنْ جَعَلَ الْقُبُورَ مَصَلًى وَلَعَنَ
مَنْ يَجْعَلُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود کسی را که قبرها را جای نماز کند و
لعن نمود کسی را که با خدا خدایان دیگر قرار دهد. (در این حدیث
نماز خواندن روی قبر را ردیف شرک قرار داده زیرا اسلام که توحید
خالص است با شرک و توجه به قبر نمی سازد).

۱۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): قَاتَلَ اللَّهُ الْيَهُودَ اتَّخَذُوا
قُبُورَ أَنْبِيَائِهِمْ مَسَاجِدَ (۵)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: خدا بکشد یهود را که قبرهای
پیامبران خود را مساجد گرفتند.

-
- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۲۲۴
  - (۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۴۵۴
  - (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۲
  - (۴) زیارات قبور / ص ۲۷
  - (۵) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۱۶

۱۲- ج عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: نَهَا بَنِي حَبِيبِي (ص) أَنْ أُصَلِّيَ فِي الْمَقْبَرَةِ (۱)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: حبیب من مرا نهی کرد که در مقبره نماز بخوانم.

۷۴- باب النهی عن الذبح عند القبر

۱- عَنْ أَنَسِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): «لَا عَقْرَ فِي الْإِسْلَامِ» قَالَ عَبْدِ الرَّزَّاقِ: كَانُوا يَعْقِرُونَ عِنْدَ الْقَبْرِ بَقْرَةً أَوْ شَاةً (۲)

یعنی: از انس روایت شده که گفت رسول خدا (ص) فرمود: در اسلام پی کردن نیست. عبدالرزاق گوید که در جاهلیت نزد قبر، گاو یا گوسفند پی میکردند.

۷۵- باب كراهية الضحك عند القبر

۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَقَدَتَّبِعَ جَنَازَةً فَسَمِعَ رَجُلًا يَضْحَكُ ، فَقَالَ (ص): كَأَنَّ الْمَوْتَ فِيهَا عَلِيٌّ غَيْرُنَا كُتِبَ ، وَكَأَنَّ الْحَقَّ فِيهَا عَلِيٌّ غَيْرُنَا وَجِبَ ، وَكَأَنَّ الَّذِي تَرَى مِنَ الْأَمْوَاتِ سَفَرًا قَلِيلًا لَيْسَ رَاجِعُونَ نُبُوَّتَهُمْ أَجْدَانَهُمْ وَتَأْكُلُ تَرَائِهِمْ كَأَنَّا مُخْلَدُونَ بَعْدَهُمْ ، قَدْ نَسِينَا كُلَّ وَاعِظٍ وَوَاعِظٍ وَرَمِينَا بِكُلِّ جَائِحَةٍ ، طَوْبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عِيُوبِ غَيْرِهِ وَأَنْفَقَ مَا اكْتَسَبَ فِي غَيْرِ مَعْصِيَةٍ وَرَجِمَ أَهْلَ الضَّعْفِ وَالْمُسْكِنَةِ ، وَخَالَطَ أَهْلَ الْفِقْهِ وَالْحِكْمَةِ وَدَلَّ فِي نَفْسِهِ وَطَافَ كَسْبُهُ وَصَلَحَتْ سَرِيرَتُهُ وَحَسَنَتْ خَلِيقَتُهُ وَأَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِهِ وَ أَمْسَكَ الْفَضْلَ مِنْ لِسَانِهِ وَ عَزَلَ عَنِ النَّاسِ شَرَّهُ ، وَ وَسِعَتْهُ السُّنَّةُ وَ كَمْ يَنْسَبُ إِلَيْهِ بِدَعْوَةٍ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) در حالیکه به دنبال جنازه ای بود شنید مردی میخندد، فرمود: گویا مرگ بر غیر ما نوشته شده و گویا حق بر غیر ما واجب شده و گویا آنکه از مردگان می بینیم سفری است که بزودی به سوی ما برمیگردند، ایشان را در قبرهایشان جای میدهم وارث

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۴۶.

(۲) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۲۱۶.

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۲.

آنرا میخوریم، گویا ما پس از آنان ماندنی هستیم، هرپند دهنده‌ای را فراموش کردیم و هر بلائی را از خود دور کرده‌ایم، خوشا به حال آنکه عیب او، او را از عیب دیگران مشغول کرده و آنچه کسب کرده در غیر عصیان انفاق کرده و به ضعفاء و مساکین رحم کرده و با اهل فهم و حکمت مخالطه کرده، و در نزد خود ذلیل باشد و کسب او پاکیزه، و باطن او شایسته و خلق او نیک و زیادی از مالش را انفاق، و زیادی سخن خود را امساک، و شرح خود را از مردم باز داشته، و سنت او را کافی، و خود را به بدعتی منسوب نکرده باشد.

۷۶- باب حکم التناوب و التمثیل

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ. إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ. قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ... (۱)
 وَقَالَ: وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ إِبْرَاهِيمَ. إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ قَالُوا نَعْبُدُ أَصْنَامًا فَنَنْظُرُ لَهَا عَافِيينَ (۲)
 وَقَالَ... وَانظُرْ إِلَى إِلْهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنْتَحَرِّقَنَّهُ (۳)
 وَقَالَ... وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَبِي أَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ... (۴)
 وَقَالَ: يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَ تَمَاثِيلَ... (۵)
 وَقَالَ: ... أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَ النَّبُوَّةَ... (۶)
 وَقَالَ: ... أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدِهِ... (۷)

(۱) قرآن / سورة انبياء / آية: ۵۱ و ۵۲ و ۵۳.

(۲) قرآن / سورة شعراء / آية: ۶۹ و ۷۰ و ۷۱.

(۳) قرآن / سورة طه / آية: ۹۷.

(۴) قرآن / سورة آل عمران / آية: ۴۹.

(۵) قرآن / سورة سبا / آية: ۱۳.

(۶) قرآن / سورة انعام / آية: ۸۹.

(۷) قرآن / سورة انعام / آية: ۹۰.

۱- ج عَن عَائِشَةَ أَنَّ أُمَّ سَلَمَةَ ذَكَرَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص) كَنِيسَةً رَأَتْهَا بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ يُقَالُ لَهَا مَارِيَةُ، فَذَكَرَتْ لَهُ مَا رَأَتْ فِيهَا مِنَ الصُّورِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَوْلَيْكَ قَوْمٌ إِذَا مَاتَ فِيهِمُ الْعَبْدُ الصَّالِحُ أَوْ الرَّجُلُ الصَّالِحُ بَنَوْا عَلَيَّ قَبْرَهُ مَسْجِدًا وَصَوَّرُوا فِيهِ تِلْكَ الصُّورَ، أَوْلَيْكَ شِرَارُ الْخَلْقِ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى (۱)

یعنی: عایشه روایت کرده که امّ سلمه برای رسول خدا (ص) ذکر کرد کنیسه‌ای را که در سرزمین حبشه دیده بود و ذکر کرد برای حضرت صورت‌هایی که در آن دیده بود؟ حضرت فرمود: اینان قومی هستند که چون میان‌شان بنده صالحی بمیرد بر سر قبر او مسجد بنا می‌کنند و صورت آن صالحین را در آن تصویر می‌کنند، ایشان بدترین خلقند نزد خدایتعالی.

توضیح: چنانکه بعضی از فضلاء معاصر فرموده اند و از آیات مذکوره و اخبار استفاده میشود آنستکه ساختن تمثال و تصویر و خرید و فروش و نگهداری آنها هرگاه برای تعظیم و عبادت و یا برای گمراهی و اضلال باشد جایز نیست، و در غیر این صورت هرگاه موجب اسراف نگردد جایز است مانند عروسکی که بچه‌ها با آن بازی می‌کنند.

۲- ج عَن عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَدِمَ عَلَيْهَا مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ أَوْ خَيْبَرَ وَ فِي سَهْوَتِهَا سِتْرٌ فَهَبَّتِ الرِّيحُ فَكَشَفَتْهُ عَنْ بَنَاتِ لِعَائِشَةَ لَعِبَ فَقَالَ: مَا هَذَا يَا عَائِشَةُ؟ قَالَتْ: بَنَاتِي، وَرَأَى بَيْنَهُنَّ فَرَسًا لَهُ جَنَاحَانِ مِنْ رُفَاعٍ فَقَالَ: مَا هَذَا الَّذِي أَرَى وَسَطَهُنَّ؟ قَالَتْ: فَرَسٌ قَالَ: وَ مَا هَذَا الَّذِي عَلَيْهِ؟ قَالَتْ: جَنَاحَانِ، قَالَ: فَرَسٌ لَهُ جَنَاحَانِ! قَالَتْ: أَمَا سَمِعْتِ أَنَّ لِسُلَيْمَانَ خَيْلًا لَهَا أَجْنَحَةٌ قَالَتْ: فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) حَتَّى رَأَيْتُ نَوَاجِدَهُ (۲)

یعنی: از عایشه نقل شده که پیغمبر (ص) از غزوه تبوک و یا خیبر وارد مدینه شد در حالیکه در گوشه‌ای عایشه پرده‌ای بود و باد وزید و پرده را باز کرد که پشت آن عروسک‌های بازی عایشه بود

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۲۴۳ و ۲۴۴.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۵/ ص ۲۸۹.

فرمود: ای عایشه اینها چیست؟ عایشه گفت: دختران من، پیغمبر^ص بین آنها اسبی از کاغذ دید که دو بال داشت، فرمود: این چیست در وسط آنها، عایشه گفت اسب، فرمود: این چه باشد بر آن؟ گفت: دو بال، فرمود: اسب دارای بال؟! عایشه گفت: آری نشنیده‌ای که برای سلیمان اسبان دارای بالها بود (البته اسب بال ندارد چه اسب سلیمان باشد چه غیر آن)، عایشه گفت: پس رسول خدا (ص) خندید تا دندانهای مبارک او را دیدم. (چنانچه در این حدیث مشاهده می‌شود رسول خدا^ص مجسمه‌های عایشه یعنی عروسکها و اسب بالدار او را از منزل بیرون نریخته و عایشه را نیز به چنین کاری وادار ننمود).

۳- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كُنْتُ أَلْعَبُ بِالْبَنَاتِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) وَ كُنْتُ تَأْتِينِي صَوَاحِبِي فَكُنَّ يَنْقَمْنَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَكَانَ يُسْرِبُهُنَّ إِلَيَّ (۱)!

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: من با عروسکها نزد رسول خدا (ص) بازی میکردم و دوستانم میآمدند پس خود را از رسول خدا (ص) پنهان میکردند، پس رسول خدا (ص) آن عروسکها را یکی یکی به دستم میداد.

۴- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) أَشَدُّ النَّاسِ عَذَابًا عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يُضَاهَوْنَ بِخَلْقِ اللَّهِ (۲)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سخت‌ترین مردم عذابشان روز قیامت آنانند که شبیه به خلق خدا می‌آورند. (مؤلف گوید به این حدیث و مانند آن بعضی استدلال کرده که عذاب کسی که صورتسا زیبا صورتکش بوده از همه سخت‌تر است، ولی باید گفت چنین احادیثی مورد تأمل و بلکه جعلی است زیرا چطور میتوان قبول کرد کسانیکه در دنیا صورت کشیده‌اند عذابشان شدیدتر از پیشوایان گمراه‌کننده و پاکسانیکه آدم‌کشی و قتل و غارت و گناههای کبیره نموده‌اند، باشد. مگر آنکه ایشان بواسطه تمثال و عکس مردم را به گمراهی و عبودیت غیر خدا کشیده باشند و بدانکه منظور از تماثیل، مجسمه‌ها و عکسهای جانداران است، ولی تصاویر اعم است).

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۲۸۲.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۱۸۵.

۵- ج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: مَنْ صَوَّرَ صُورَةً كَلَّفَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ يَنْفَخَ فِيهَا الرُّوحَ وَ لَيْسَ بِنَافِخٍ (۱)
یعنی: از ابن عباس روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه صورتی در دنیا بکشد روز قیامت مکلف خواهد شد که در آن روح بدمد و حال آنکه نتواند.

۶- ج قَالَ ابُو زُرْعَةَ: دَخَلْتُ مَعَ أَبِي هُرَيْرَةَ فِي دَارِ مِرْوَانَ فَرَأَى فِيهَا تَمَا وَبِيرَ فَقَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ (ص) يَقُولُ: قَالَ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ ذَهَبَ يَخْلُقُ خُلُقًا كَخُلُقِي فَلِيَخْلُقُوا ذَرَّةً أَوْ لِيَخْلُقُوا حَبَّةً أَوْ لِيَخْلُقُوا شَعِيرَةً (۲)

یعنی: ابوزرعه گفته با ابوهریره وارد منزل مروان شدم در آنجا صورتهائی دید، پس گفت شنیدم رسول خدا (ص) میفرمود: خدا فرموده ظالم تر کیست از آنکه رفته خلقی مانند خلق من ایجاد کند پس خلق کنند مورچه ای و یا خلق کنند حبه ای و یا خلق کنند جوی اگر میتوانند.

۷- ش عَنِ الصَّادِقِ قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ التَّصَاوِيرِ وَقَالَ: مَنْ صَوَّرَ صُورَةً كَلَّفَهُ اللَّهُ تَعَالَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ يَنْفَخَ فِيهَا وَلَيْسَ بِنَافِخٍ وَ نَهَى أَنْ يَحْرَقَ شَيْءٌ مِنَ الْحَيَوَانِ بِالنَّارِ، وَنَهَى عَنِ التَّخْتُمِ بِخَاتَمِ صُفْرِ أَوْ حَدِيدٍ وَنَهَى أَنْ يَنْفُثَ شَيْءٌ مِنَ الْحَيَوَانِ عَلَى الْخَاتَمِ (۳)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که فرمود: رسول خدا (ص) از تصاویر نهی نمود و فرمود: هرکس صورتی بکشد خدایتعالی روز قیامت او را تکلیف کند که در آن بدمد در حالیکه نتواند و نهی فرمود که حیوانی را در آتش بسوزانند و نهی نمود از انگشتری که از مس و یا از آهن باشد و نهی نمود از اینکه حیوانی را نقش بر انگشتر نمایند.

۸- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ صَوَّرَ صُورَةً عَذَّبَ وَكُلِّفَ أَنْ يَنْفَخَ فِيهَا وَلَيْسَ بِنَافِخٍ، وَمَنْ كَذَّبَ فِي حُلْمِهِ عَذَّبَ وَكُلِّفَ أَنْ يَعْقِدَ بَيْنَ شَعِيرَتَيْنِ وَ

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۴

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۴

(۳) وسائل الشیعه / ج ۱۲ / ص ۲۲۰ و ۲۲۱

لَيْسَ بِفَاعِلٍ، وَ مَنْ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ يُصَبُّ فِي
أُذُنَيْهِ الْأَنْكَرُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر کس صورتی بکشد عذاب شود و مکلف
گردد که در آن روح بدمد در حالیکه نتواند و کسیکه خواب دروغ جعل
کند عذاب گردد و مکلف شود که بین دو جو گره زند در حالیکه
نتواند و کسیکه به حدیث قومی گوش فرادهد و حال آنکه آنان
کراهت داشته باشند درد و گوش او روز قیامت سرب ریخته شود. این
حدیث با اختلاف لفظی در کتاب تاج نیز ذکر گردیده (۲)

۹- ج جَاءَ رَجُلٌ إِلَى ابْنِ عَبَّاسٍ فَقَالَ: إِنِّي أُصَوِّرُهُذِهِ الصُّورَ
فَأَقْتِنِي فِيهَا، فَقَالَ لَهُ ادْنُ مِنِّي قَدْنَا مِنْهُ ثُمَّ آعَادَهَا قَدْنَا مِنْهُ
فَوَضَعَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِهِ فَقَالَ: أَنْتِئِكَ بِمَا سَمِعْتَ، سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص)
يَقُولُ: كُلُّ مَصُورٍ فِي النَّارِ يُجْعَلُ لَهُ بِكُلِّ صُورَةٍ صَوَّرَهَا نَفْسٌ فَتَعَذِّبُهُ
فِي جَهَنَّمَ وَقَالَ: إِنْ كُنْتَ لِابْتَدَأَ فَاعِلًا فَاصْنِعِ الشَّجَرَ وَمَا لِأَنْفُسٍ لَهُ (۳)

یعنی: مردی نزد ابن عباس آمد و گفت من این صورته را میکشم
در باره اینها فتوی بده، ابن عباس گفت بیای نزدیک، پس نزدیک او
شد باز سؤال را مکرر کرد، پس ابن عباس دست بر سر او نهاد و
گفت تو را خبر می دهم به آنچه از رسول خدا (ص) شنیدم، می فرمود: هر
صورت کشی در آتش است و بهر صورتی برای او صورتی قرار داده می شود
که او را در دوزخ عذاب کنند و گفت اگر ناچاری صورت درخت و آنچه
روح ندارد بردار.

۱۰- عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ مَكَّةَ أَبَى
أَنْ يَدْخُلَ الْبَيْتَ وَ فِيهِ الْأَلِئَةُ فَأَمْرِبَهَا فَأَخْرَجَتْ فَأَخْرَجَ صُورَةَ
رَابْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ (ع) وَ فِي أَيْدِيهِمَا الْأَزْلَامُ فَقَالَ: قَاتَلَهُمُ اللَّهُ
أَمَا وَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمُوا أَنَّهُمَا لَمْ يَسْتَفْسِمَا بِهَا قَطُّ (۴)

(۱) وسائل الشیعه / ج ۱۲ / ص ۲۲۱
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۴ / ص ۳۰۸
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۵
(۴) سفینة البحار / ج ۲ / ص ۵۵ و سنن ابی داود / ج ۲ / ص ۲۱۴

یعنی: از ابن عباس روایت شده که گفت: چون پیغمبر وارد مکه شد از دخول خانه کعبه خودداری کرد در حالیکه در آن بتها بود، پس امر کرد آنها را بیرون ریختند در آنها صورت ابراهیم و اسماعیل (ع) بود در حالیکه در دست آنان تیرهای قمار بود، پس فرمود: خدا بکشد ایشان را آگاه باش به خدا قسم دانستند که این دو نفر هرگز تیرقرعه نیفتند.

۱۱- لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مَكَّةَ يَوْمَ افْتَتَحَهَا فَتَحَ بَابَ الْكَعْبَةِ فَأَمَرَ بِصُورِ فِي الْكَعْبَةِ فَطُمِسَتْ ثُمَّ أَخَذَ بَعْضًا دَتَسِي الْبَابِ فَقَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) چون وارد مکه شد روزی که آنرا فتح کرد، کعبه را باز کرد و امر کرد صورتهایی که در کعبه بود محو شود، سپس به دو طرف درب کعبه را گرفت و فرمود: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ.

۱۲- دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) الْبَيْتَ يَوْمَ الْفَتْحِ فَكَرَأَى صُورَتَيْنِ فَدَعَا بِثَوْبٍ فَبَلَّهَ فِي مَاءٍ ثُمَّ مَحَاهُمَا (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) روز فتح مکه وارد کعبه شد و در آن دو صورت دید پس جامه ای خواست و آنرا در آب تر کرد سپس آنها را محو نمود.

۱۳- إِنَّ النَّبِيَّ (ص) رَأَى عَلَى بَعْضِ أَرْوَاحِهِ سِتْرًا فِيهِ صَلِيبٌ فَأَمَرَ بِهِ فَقُصَّ وَقَالَ فِيهِ قَوْلًا شَدِيدًا (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) بر بعضی از زنان خود پوششی دید که در آن صورت صلیب بود پس امر کرد تا آن مقرض شد و در این باره سخن سختی گفت.

۱۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ لِعَائِشَةَ: أَرْبَلِي عَنِّي قِرَامِكُ هَذَا فَإِنَّهُ لَأَتَزَالُ تَصَاوِيرُهُ تُعْرَضُ لِي فِي صَلَاتِي وَكَأَنَّ لَهَا سِتْرًا فِيهِ تَمَائِيلٌ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) به عایشه فرمود: جامه نازک خودت را از جلومن برطرف کن زیرا همواره صورتهای آن در نماز بر من عرضه میشود و برای عایشه چادری بود که در آن تمائیلها بود.

- (۱) سفینه البحار / ج ۲ / ص ۵۶.
 (۲) سفینه البحار / ج ۲ / ص ۵۵ و ۵۶.
 (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۲۴۳.
 (۴) نیل الأوطار / ج ۲ / ص ۱۴۳.

۱۵- ش قال رسول الله (ص): **أَنَا نَبِي جِبْرِئِيلُ قَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْرئُكَ السَّلَامَ وَ يَنْهَى عَنْ تَزْوِيقِ الْبُيُوتِ** (۱)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: جبرئیل آمد و گفت: یا محمد پروردگارت سلام میرساند و از صورت کشی و نقاشی صورت در خانه ها نهی فرموده است.

۱۶- **عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) أَنَّهُ قَالَ: يَا بَنَ مَسْعُودٍ: لَا تُزَخِّرِ الْبُنْيَانَ** (۲)
یعنی: از عبد الله بن مسعود از رسول خدا (ص) روایت شده که فرمود: ای ابن مسعود بنا را زینت مکن.

۱۷- ش قال رسول الله (ص): **أَنَا نَبِي جِبْرِئِيلُ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ إِنَّ رَبَّكَ يَنْهَى عَنِ التَّمَاثِيلِ وَقَالَ جِبْرِئِيلُ: إِنَّا لَأَدْخَلُ بَيْتًا فِيهِ تَمَثَالٌ لَأَيُّوْطَا** (۳)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: جبرئیل نزد من آمد و گفت ای محمد پروردگارت از مجسمه ها نهی میکند و جبرئیل گفت: ما در خانه ای که در آن مجسمه ای پامال نشود، باشد، وارد نمی شویم.

۱۸- ش عن ابي عبد الله (ع) قال: قال رسول الله (ص): **إِنَّ جِبْرِئِيلَ أَتَانِي فَقَالَ: إِنَّا مَعَ شَرِّ الْمَلَائِكَةِ لَأَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَ لَأَتَمَثَالُ جَسَدٍ وَ لَأِنَاءُ يُبَالُ فِيهِ** (۴)
یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که گفت رسول خدا (ص) فرمود: جبرئیل نزد من آمد و گفت ما گروه فرشتگان داخل خانه ای که در آن سگ و مجسمه انسان و ظرفی که در آن بول شده باشد وارد نمی شویم و بی روایه اخری: **وَلَابَيْتًا فِيهِ صُورَةُ إِنْسَانٍ وَ لَابَيْتًا فِيهِ تَمَثَالٌ** (۵).
یعنی: (۶) داخل نمی شویم در خانه ای که در آن صورت انسان باشد و نه خانه ای که در آن تمثال باشد و نه خانه ای که در آن جنب باشد.

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۵۶۰
(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۲۴۳
(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۵۶۲ و ۵۶۴
(۴) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۴۶۴ و ۴۶۵
(۵) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۴۶۵
(۶) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۴۶۶

۱۹- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ الصُّورُ (۱) وَقَالَتْ عَائِشَةُ: وَأَعَدَّ رَسُولُ اللَّهِ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي سَاعَةِ يَأْتِيهِ فِيهَا فَجَاءَتْ تِلْكَ السَّاعَةَ وَكَمْ يَأْتِيهِ وَفِي يَدِهِ عَصَا فَأَلْقَاهَا وَقَالَ: مَا يُخْلِفُ اللَّهَ وَعَدَّهُ وَلَارْسَلُهُ فَإِذَا جَرُّو كَلْبًا تَحْتَ سَرِيرِهِ فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ مَتَى دَخَلَ هَذَا الْكَلْبُ هُنَا فَقَالَتْ: وَاللَّهِ مَا دَرَيْتُكَ قَامَرِيْمٍ فَأُخْرِجْ . زَادَ فِي رِوَايَةٍ: ثُمَّ أَخَذَ مَاءً فَنَضَحَ مَكَانَهُ فَجَاءَ جِبْرِيلُ فَقَالَ (ص): وَأَعَدْتَنِي فَجَلَسْتُ لَكَ فَلَمَّا تَرَفْتَنِي فَقَالَ: مَنَعَنِي الْكَلْبُ الَّذِي كَانَ فِي بَيْتِكَ إِنَّا لَنَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ كَلْبٌ وَ لِصُورَةٍ (۲) يعني: پیغمبر (ص) فرمود: ملائکه درخانه‌ای که صورت باشد وارد نمی‌شوند. و عایشه گوید: رسول خدا (ص) را جبرئیل وعده داد که در ساعتی بیاید، آن ساعت شد و نیامد و در دست پیغمبر (ص) عصائی بود آنرا انداخت و گفت: خدا و رسولانش خلف وعده نمی‌کنند، پس ناگاه زیر تخت خود بچه‌گی پیدا شد، پس گفت ای عایشه این کی آمده؟ عایشه گفت: واللہ نمی‌دانم پس امر کرد آنرا بیرون کرد، و در روایتی اضافه شده که آبی گرفت و به آن مکان پاشید، پس جبرئیل آمد، رسول خدا (ص) گفت: مرا وعده دادی و نشستم برای تو و نیامدی؟ او گفت: سگی که درخانه‌ات بود مانع شد زیرا بـه خانه‌ای که در آن سگ و یا صورت باشد وارد نمی‌شویم.

توضیح: حکم کردن به اینکه هرکس در منزل عکسی دارد آنرا دور بریزد مخالف عقل که حجت الهی است می‌باشد. بخصوص شناسنامه‌های مردم که همه‌دارای عکس است بنا بر این وجود عکس مفید است و حتی می‌توان با آن خدمت نمود و خود بخود حرام نیست مگر در صورتیکه موجب فساد و گمراهی باشد که از این جهت حرام است مثلاً انداختن و یادیدن عکس نامحرم و یا شخص عریان جایز نیست. و ثانیاً چنانچه ذکر شد خدا درباره سَلِيمَانَ فرموده: **يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَتَمَاثِيلٍ...** (۳) و در آیات دیگر خدا امر فرموده که به هدایت سلیمان و انبیای دیگر اقتدا شود

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۲ / ص ۱۸۵.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۲ / ص ۱۸۶.

(۳) قرآن / سوره سبا / آیه ۱۳.

چنانکه به رسول کرم فرموده: **أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدَاهُمْ أَقْتَدُهُ (۱)!** واما راجع به سگ چون دارای میکرب و موجب بیماری است باید از طاقی که در آن زندگی میشود آنرا دور نگهدارند. والبتة خدا درباره سگ فرموده: ... **قُلْ أَجِلٌ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ (۲)** و درباره سگ اصحاب کهف فرموده: **وَكَلَّبُهُمْ بِسِطْرِ ذَرَأَعِيهِ بِالْوَصِيدِ (۳)** و باید دانست که سگ دارای انواع زیادی است که تاکنون ۲۰۰ نوع آن شناخته شده و نوعی از سگ وجود دارد که به همه کس حمله میکند و همه را گاز میگیرد.

۲۰- ج **عَنْ بُسْرِبْنِ سَعِيدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي طَلْحَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَاتَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ الصُّورُ، قَالَ بُسْرٌ: ثُمَّ أَشْتَكِي زَيْكَةَ فَعَدْنَاهُ فَإِذَا عَلِيٌّ بَابِهِ سِتْرٌ فِيهِ صُورٌ، فَقُلْتُ لِعَبِيدِ اللَّهِ رَبِيبِ مَيْمُونَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ (ص): أَلَمْ يُخَيِّرْنَا زَيْدَ عَنِ الصُّورِ يَوْمَ الْأَوَّلِ فَقَالَ عَبِيدُ اللَّهِ: أَلَمْ تَسْمَعْهُ حِينَ قَالَ إِلَّا رَقْمًا فِي ثُوبٍ (۴)!**
یعنی: از بزرگوار سعاد از زید بن خالد از ابی طلحه از پیغمبر (ص) روایت است که فرمود: ملائکه داخل خانه ای که در آن صورتها باشد وارد نمی شوند، بزرگوید سپس زید بیما رشد ما و ارا عیادت کردیم ناگاه بر در خانه اش پرده ای بود که در آن صورتها بود، پس به عبید الله ربیب میمونه زوجه پیغمبر گفتم آیا زید برای ما در روز اول خبر از صورتها داد؟ عبید الله گفت: آیا نشنیدی هنگامی که گفت مگر نقشی که در جامه باشد.

۲۱- ج **قَالَتْ عَائِشَةُ: إِنَّ النَّبِيَّ (ص) لَمْ يَكُنْ يَتْرُكُ فِي بَيْتِهِ شَيْئًا فِيهِ تَصَالِبٌ إِلَّا نَقَضَهُ (۵)**

یعنی: عایشه گفت: رسول خدا در خانه خود چیزی که در آن تصالیب (صلیب) باشد نمی گذاشت.

-
- (۱) قرآن / سوره انعام / آیه ۹۰
  - (۲) قرآن / سوره مائده / آیه ۴
  - (۳) قرآن / سوره کهف / آیه ۱۸
  - (۴) التاج لجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۵
  - (۵) التاج لجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۸۶

۲۲- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ : أَنَّ النَّبِيَّ (ص) لَمَّا رَأَى الصُّورَ فِي الْبَيْتِ يَعْنِي الْكَعْبَةَ لَمْ يَدْخُلْ وَأَمَرَ بِهَا فَمُحِيَّتُ، وَرَأَى اِبْرَاهِيمَ وَاسْمَاعِيلَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ بِأَيْدِيهِمَا الْأَزْلَامُ، فَقَالَ : قَاتَلَهُمُ اللَّهُ وَاللَّهِ مَا اسْتَقْسَمَا بِالْأَزْلَامِ قَطُّ (۱).

یعنی: از ابن عباس روایت شده که چون پیغمبر (ص) در خانه کعبه صورتها را دید داخل آن نشد و امر کرد تا آن صورتها محو شود، و صورت ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام را دید که بدستشان تیرهای قمار بود پس رسول خدا (ص) فرمود: خدا بکشد این مشرکین را، بخدا سوگند آنان هرگز باتیرهای قمار قسمت نکردند.

۲۳- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) حِينَ دَخَلَ الْبَيْتَ وَجَدَ فِيهِ صُورَةَ اِبْرَاهِيمَ وَصُورَةَ مَرْيَمَ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ، فَقَالَ : أَمَا هُمُ فَقَدْ سَمِعُوا أَنَّ الْمَلَائِكَةَ لَاتَدْخُلُ بَيْتًا فِيهِ صُورَةٌ هَذَا اِبْرَاهِيمَ مَصُورًا فَمَا بِالْهُ يَسْتَقْسِمُ (۲).

یعنی: از ابن عباس روایت شده که رسول خدا (ص) هنگامیکه وارد خانه کعبه شد در آن صورت ابراهیم و صورت مریم علیهما السلام را دید، فرمود: اما اینها که ملائکه در آن صورت این ابراهیم کشیده شده باشد داخل نمی شود چه شده که او را باتیرهای قمار کشیده اند.

(۱) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۱ / ص ۳۶۵

(۲) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۱ / ص ۲۷۷

۲۴- عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) أَمَرَ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ زَمَانَ الْفَتْحِ وَهُوَ بِالْبَطْحَاءِ أَنْ يَأْتِيَ الْكُعْبَةَ فَيَمْحُو كُلَّ صُورَةٍ فِيهَا، فَلَمْ يَدْخُلْهَا النَّبِيُّ (ص) حَتَّى مُحِيتْ كُلُّ صُورَةٍ فِيهَا (۱).

یعنی: از جابر روایت شده که پیغمبر (ص) زمان فتح مکه، عمر بن خطاب را که در بطحاء و بیرون شهر بود امر کرد که به خانه کعبه رود، پس محو کند هر صورتی که در آن است، پس پیغمبر (ص) وارد کعبه نشد تا آنکه ابتداء هر صورتی که در آن بود محو گردید.

این حدیث با کمی اختلاف لفظی در کتاب مسند احمد بن حنبل نیز ذکر شده (۲).

۲۵- عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ، قَالَتْ: لَمَّا اطْمَأَنَّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَامَ الْفَتْحِ، طَافَ عَلَى بَعِيرِهِ يَسْتَلِمُ الرُّكْنَ بِمِخْنِ يَدِهِ. ثُمَّ دَخَلَ الْكُعْبَةَ فَوَجَدَ فِيهَا حَمَامَةً عَيْدَانٍ، فَكَسَرَهَا. ثُمَّ قَامَ عَلَى بَابِ الْكُعْبَةِ، فَزَرَمَى بِهَا. وَأَنَا أَنْظُرُهُ (۳).

یعنی: از صفیه دختر شیبه روایت شده که گفت: چون پیغمبر (ص) در سال فتح مطمئن شد، سوار بر شتر طواف کرد، و رکن را با عصای سرکج خود استلام کرد، سپس داخل کعبه شد و در آن کبوتری دید از دوجوب درخت خرما، پس آنها را شکست، سپس بر در کعبه ایستاد و آنها را بیرون انداخت.

(۱)- سنن ابی داود / ج ۴ / ص ۷۴.
 (۲)- مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۲ / ص ۳۳۵ و ۳۳۶.
 (۳)- سنن ابن ماجه / ج ۲ / ص ۹۸۲ و ۹۸۳.

۲۶- ج عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: اسْتَأْذَنَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى النَّبِيِّ (ص) فَقَالَ: ادْخُلْ فَقَالَ: كَيْفَ ادْخُلُ وَ فِي بَيْتِكَ سِتْرٌ فِيهِ تَصَاوِيرٌ فَمَا أَنْ تَقْطَعَ رِءُوسَهَا أَوْ تَجْعَلَ بِسَاطِئًا يُوْطَأُ فَاثْنَا مَعْشَرَ الْمَلَائِكَةِ لَأَدْخُلَ بَيْتًا فِيهِ تَصَاوِيرٌ! (۱)

یعنی: از ابی هریره روایت شده که گفت: جبرئیل اذن خواست تا بر رسول خدا (ص) وارد شود، وگفت وارد شو: گفت چگونه داخل شوم در حالیکه در خانهات پرده ای است که در آن صورتهائی است پس یا سرهای آنها را قطع میکنی و یا آنها را فرش میکنی که پا مال شود زیرا ما فرشتگان وارد خانه ای که در آن تصاویر باشد نمی شویم.

۷۷- باب جواز نبش القبر لغرض صحیح

۱- ج عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَدِمَ النَّبِيُّ (ص) الْمَدِينَةَ وَأَمْرٌ بِنَاءِ الْمَسْجِدِ فَقَالَ: يَا بَنِي النَّجَّارِ ثَا مِنْوَنِي بِحَاثِطِكُمْ هَذَا، فَقَالُوا: لَا وَاللَّهِ لَأَنْتَلُبُ شِمَّةَ إِلَّا إِلَى اللَّهِ، فَأَمَرَ بِقُبُورِ الْمُشْرِكِينَ فَنَبَشَتْ ثُمَّ بِالْخَرْبِ فَسَوَّيْتُ، وَيَا لِنَخْلِ فَقَطَعَ، فَصَفَّوْا النَّخْلَ قِبْلَةَ الْمَسْجِدِ، وَجَعَلُوا عِمَادَتِيهِ الْحِجَارَةَ، وَجَعَلُوا يَنْقُلُونَ الصَّخْرَ وَهُمْ يَرْتَجِزُونَ وَ النَّبِيُّ (ص) مَعَهُمْ وَ هُوَ يَقُولُ:

اللَّهُمَّ لِأَخَيْرِ الْأَخْيَرِ مَا غَفِرُ لِلْأَنْصَارِ وَ الْمُهَاجِرَةِ (۱)

یعنی: از انس روایت شده که رسول خدا (ص) وارد مدینه شد و امر نمود بنیای مسجد و فرمود: ای طائفه بنی نجار این محوطه خودتان را بقیمت به من بفروشید، عرض کردند نه بخدا سوگند قیمت آن را مطالبه نمی کنیم مگر اینکه اِلَى اللَّهِ واگذار میکنیم، پس آن جناب امر کرد قبرهای مشرکین را (که در آن محوطه بود) که نبش شود و خرابه ها صاف گردد و درختان خرما قطع گردد، پس درختان را بطرف قبله مسجد واداشتند و دو طرف درب آن را با سنگ شروع کردند و

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۳/ ص ۱۸۶

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۷۴

اصحاب به آوردن سنگ مشغول شدند و رجز میخواندند و رسول خدا (ص) با ایشان بود و میگفت: خدایا خیری نباشد جز خیر آخرت و پیامر از انصار و مهاجرین را.

۲- ج عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: خَرَجْنَا مَعَ النَّبِيِّ (ص) إِلَى الطَّائِفِ فَمَرَرْنَا بِقَبْرِ أَبِي رِغَالٍ، وَكَانَ بِهَذَا الْحَرَمِ يَدْفَعُ عَنْهُ، فَلَمَّا خَرَجَ أَصَابَتْهُ النَّقْمَةُ الَّتِي أَصَابَتْ قَوْمَهُ بِهَذَا الْمَكَانِ فَدُفِنَ فِيهِ وَآيَةٌ ذَلِكَ أَنَّهُ دُفِنَ مَعَهُ عَصْنٌ مِنْ ذَهَبٍ إِنْ أَنْتُمْ نَبَشْتُمْ عَنْهُ أَصَبْتُمُوهُ مَعَهُ فَأَبْتَدَرَهُ النَّاسُ فَاسْتُخْرِجُوا الْعَصْنَ (۱)

یعنی: از عبداللہ بن عمرو، روایت شده که گفت: با رسول خدا (ص) بطرف طائف بیرون شدیم پس به قبری عبور کردیم، پیغمبر (ص) فرمود: این قبر ابی رغال است و در این حرم بود و بلا از او دفع میشد، چون خارج شد عذابی که به قومش رسید او را در این مکان گرفت، پس در این مکان دفن شد، و نشانه این آنستکه با او شمش از طلا دفن شده اگر شما نبش کنید آنرا بیا بید، پس مردم مبادرت کردند و آن شمش را بیرون آوردند.

۷۸- باب البرزخ

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ... وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرَزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (۲)
وَقَالَ: وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ
كَانُوا يُفَكِّوْنَ. وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ
اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلِكُنَّكُمْ كُنْتُمْ لِاتَّعْلَمُونَ (۳)
وَقَالَ: أَفَمَا نَحْنُ بِمَمِيَّتِينَ إِلَّا مَوْتَتَنَا الْأُولَى... (۴)
وَقَالَ: اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ (۵)

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۵.
(۲) قرآن / سوره مؤمنون / آیه: ۱۰۰.
(۳) قرآن / سوره روم / آیه: ۵۵ و ۵۶.
(۴) قرآن / سوره صافات / آیه: ۵۸ و ۵۹.
(۵) قرآن / سوره روم / آیه: ۴۰.

وقال: كُلُّ نَفْسٍ ذَا نِقَّةٍ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (١)
 وقال: اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَّا مِنْهَا
 فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى (٢)
 وقال: النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا
 آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ (٣)

وقال: أَوْ كَأَنَّكَ لَمَّا تَرَىٰ عَلَىٰ قَرْبَيْهِ وَهِيَ خَاطِبَةٌ عَلَىٰ عُرْوَتِهَا قَالَ أَنَسِي
 يُحِبِّي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ
 قَالَ كَمَا لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ (٤).

وهمجنين آية ٣٥ سورة احقاف و آية ٥٢ سورة اسراء و آية ٦٦ سورة
 حج و آية ٣٢ سورة نحل و آيات ديگر .

ooo

١- ج عَنِ الْبَرَاءِ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِذَا أُقْعِدَ الْمُؤْمِنُ
 فِي قَبْرِهِ أَنْتَىٰ ثُمَّ يَشْهَدُ أَنَّ لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ
 فَذَلِكَ قَوْلُهُ - يُشَيِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ - (٥)

يعنى: از براء از رسول خدا (ص) روایت شده كه فرمود: چون مؤمن در
 قبرش نشانده شود احضار شود سپس شهادت دهد به توحيد و به رسالت
 محمد (ص) پس اين است قول خدا يتعالى كه فرموده: يُشَيِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ
 آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ... (٦)

٢- ج عَنْ أَنَسِ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِنَّ الْعَبْدَ إِذَا وُضِعَ فِي
 قَبْرِهِ وَتَوَلَّىٰ عَنْهُ أَصْحَابُهُ وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرَعِ نِعَالِهِمْ أَنَا هُوَ مَلَكٌ
 فَيَقْعِدَانِيهِمْ فَيَقُولَانِ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ - لِمُحَمَّدٍ (ص) - فَأَمَّا
 الْمُؤْمِنُ فَيَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّهُ عَبْدُ اللَّهِ وَرَسُولُهُ فَيَقَالَ لَهُ: انظُرْ
 إِلَىٰ مَقْعَدِكَ مِنَ النَّارِ قَدْ أَبَدَكَ اللَّهُ بِمِ مَقْعَدًا مِنَ الْجَنَّةِ فَيَرَاهُمَا

- (١) قرآن / سورة آل عمران / آية : ١٨٥ .
 (٢) قرآن / سورة زمر / آية : ٤٢ .
 (٣) قرآن / سورة غافر / آية : ٤٦ .
 (٤) قرآن / سورة بقره / آية : ٢٥٩ .
 (٥) قرآن / سورة براءهيم / آية : ٢٧ .
 (٦) التاج الجامع للاصول / ج ١ / ص ٣٧٥ .

جَمِيعًا وَ أَمَّا الْكَافِرُ أَوْ الْمُنَافِقُ فَيُقَالُ لَهُ : مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ فَيَقُولُ : لَا أَدْرِي كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ فَيُقَالُ : لِأَدْرَيْتَ وَ لِأَتَلَيْتَ وَ يُضْرَبُ بِمَطَارِقٍ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَهُ ، فَيَصِيحُ صَيْحَةً يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ (۱)

یعنی: از انس از پیغمبر (ص) روایت است که فرمود: چون بنده در قبر نهاده شود و یاران او از او رویگردانند در حالیکه او صدای کفش ایشان را می شنود، دو ملک نزد او آیند و او را بنشانند و بگویند چه می گفتی درباره این مرد یعنی محمد (ص)، اما مؤمن پس می گوید من گواهم که او بنده خدا و رسول اوست، پس به او گفته شود ببین جایگاه خود را از آتش که خدا آنرا برای تو بدل کرده بجای از بهشت پس او هر دو مکان را ببیند. و اما کافر یا منافق به او گفته شود چه می گفتی درباره این مرد، او بگوید نمی دانم می گفتم آنچه را مردم می گفتند، پس به او گفته شود ندانستی و نگفتی و با گرزهای از آهن زده شود چنان زدنی که فریاد کند فریادی که آن را بشنود جز جن و انس.

توضیح: بدانکه خدایتعالی در قرآن فرموده: لَا يَدْخُلُونَ فِيهَا الْمَوْتِ إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَى (۲) یعنی اهل بهشت در آنجا مرگ نچشند جز همان مرگ نخست (که در دنیا چشیدند)، و اگر بگوئیم مرگ یکبار در دنیا و یکبار هم در قبر زنده می شوند و می میرند، این دو بار مرگ خواهد شد و مخالف آیه مذکور است. و در آیه دیگر فرموده: حَتَّى إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ (۳) و نیز فرموده: ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تَبْعُونَ (۴). و آیات دیگر مانند اینها. بنا بر این حدیث مذکور موافق قرآن نیست مگر آنکه بگوئیم در اصطلاح اسلامی، عالم قبری کسبه در بعضی روایات ذکر شده منظور

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۵ و ۳۷۶.

(۲) قرآن / سوره دخان / آیه: ۵۶.

(۳) قرآن / سوره مؤمنون / آیه: ۹۹ و ۱۰۰.

(۴) قرآن / سوره مؤمنون / آیه: ۱۶ و ۱۵.

عالم برزخ است، آنهم احادیث وارده را باید طوری بیان نمود که با آیات لبث مخالف نباشد، و در آیات لبث ذکر شده که اهل قیامت مدّت فاصله بین مرگ خود و قیامت را که زمان زیادی بوده درک نکرده و مقدار کمی حس میکنند، از آن جمله فرموده: **كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبُثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا** (۱) یعنی: ایشان روزیکه ساعت قیامت را ببینند گویا درنگ نکرده مگر شا مگاه و یا چاشتگاهی. در این صورت ممکن است عالم برزخ را تشبیه به سالن انتظار رویا مثلاً خواب دیدن نمایم چنانکه شخصی ممکن است در خواب ببیند که یکسال در حرکت بوده و مسافرت مینماید ولی وقتی بیدار می شود متوجه میشود چند ساعت بیشتر در خواب نبوده. و اما آیه ای که راجع به آل فرعون فرموده: **النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا** (۲) چنانکه ملاحظه میشود فرموده در عالم برزخ آنها بر آتش عرضه میشوند و اما راجع به دخول ایشان در عذاب فرموده: **وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ** (۳) و باید دانست آنچه از قرآن استفاده میشود آنستکه انبیاء و اولیاء پس از مرگ بکلی از دنیا بی خبرند چنانکه بعضی از آیات در این باره ذکر شد و آیات دیگری نیز در این باره ذکر خواهیم نمود.

۳- م عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ يَحَدِّثُ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: مَرَرْتُ بِمُوسَى لَيْلَةَ أُسْرَى بِي وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي قَبْرِهِ (۴)

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که حدیث میکرد که پیمبر (ص) فرمود: شب اسراء به موسی برخورددم در حالیکه در قبر خود ایستاده و نماز میخواند.

۴- ج عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِنْ أَحَدَكُمُ إِذَا مَاتَ عَرَّضَ عَلَيْهِ مَقْعَدَهُ بِالْغَدَاوَةِ وَالْعَشِيِّ، إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَيُقَالُ: هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۵)

(۱) قرآن / سوره نازعات / آیه: ۴۶.

(۲) قرآن / سوره غافر / آیه: ۴۶.

(۳) قرآن / سوره غافر / آیه: ۴۶.

(۴) المصنف / ج ۳ / ص ۵۷۷.

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۶ و ۳۷۷. وبحار الانوار / ج ۶ / ص ۲۸۴.

یعنی: از ابن عمر روایت شده که پیغمبر (ص) فرمود که: چون یکی از شما بمیرد جای او در صبح و عصر به او عرضه شود اگر از اهل بهشت است پس جای اهل بهشت و اگر اهل دوزخ است از جای اهل آتش پس گفته شود این است جای تو تا خدا تورا در روز قیامت برانگیزد.

۵- م عَنْ أُمِّ خَالِدِ بْنِ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ عَنْ أُمِّهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ (ص) يَسْتَعِيدُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ (۱)

یعنی: از ام خالد بنت سعید بن العاص از مادرش روایت شده که گفت: شنیدم از رسول خدا (ص) که از عذاب قبر به خدا پناه میبرد.

۶- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ الْقَبْرَ أَوَّلُ مَنْزِلِ الْآخِرَةِ، فَإِنْ نَجَا مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَيْسَرُ مِنْهُ، وَإِنْ لَمْ يَنْجُ مِنْهُ فَمَا بَعْدَهُ أَشَدُّ مِنْهُ (۲) وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا رَأَيْتُ مُنْظَرًا قَطُّ إِلَّا الْقَبْرَ أَفْطَحُ مِنْهُ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: قبر اولین منزلهای آخرت است، پس اگر از آن نجات یافت ما بعد آن آسانتر است و اگر نجات نیافت ما بعد آن سخت تر است. و نیز رسول خدا (ص) فرمود: ندیدم جائی را هرگز مگر آنکه قبر از آن فطح آورتر است.

۷- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مَعْلُوقَةٌ بِدَيْنِهِ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: روح مؤمن بسته شده به دین اوست، (یعنی بلا تکلیف است) تا دین او ادا شود.

۸- ج عَنْ أَنَسِ بْنِ النَّبِيِّ (ص) سَمِعَ صَوْتًا مِنْ قَبْرِ فَقَالَ: مَنِيْ مَا تَهَذَا؟ فَقَالُوا: مَا تَفِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَسُرِّيْذَلِكَ وَقَالَ: لَوْلَا الْإِتْدَانُ لَدَعَوْتُ اللَّهَ أَنْ يُسْمِعَكُمْ عَذَابَ الْقَبْرِ (۵)

-
- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۸۵
  - (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۷
  - (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۷
  - (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۷
  - (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۷۸

یعنی: از انس روایت شده که پیغمبر (ص) صدائی را از قبری شنید، فرمود: چه وقت این مرده است؟ گفتند در جاهلیت، پس رسول خدا (ص) از این جهت خوشحال شد، و فرمود: اگر نبود که یکدیگر را دفن نمی‌کردید هر آینه خدا را میخواندم که به شما عذاب قبر را بشنوند.

۷۹- باب ان المیت لا ینتفع الا بسعیه

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَ أَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى، وَأَنْ سَعِيهِ سَوْفَ يُرَى (۱)؛
وَقَالَ: يَوْمَ يُتَدَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَى (۲)؛
وَقَالَ: وَسَعَى لَهَا سَعِيهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعِيهِمْ مَشْكُورًا (۳)؛

ج ۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثٍ: صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو كَه (۴)؛

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون فرزند آدم بمیرد عمل او قطع شود مگر از سه چیز: کار خوبی که جریان پیدا کرده باشد و یا علمی که به آن بهره‌برند، و یا فرزند صالحی که برای او دعا کند. توضیح: بدانکه صدقه جاریه مانند آنکه شخص صالحی قُرْبَةً إِلَى اللَّهِ پُلی نصب نماید، پس تا مادامی که آن پُل موجود و مردم از آن عبور میکنند پرونده بانی پل باز و خدا برای او ثواب مینویسد، و همچنین است در مورد علمی که شخص از خود باقی‌گذارد و مردم از آن بهره‌برند. و اما در مورد فرزند صالح، پس آنچه مسلم است هرگاه والدین فرزندان خود را خوب تربیت نموده تا اینکه آن فرزند شخصی صالح و متقی به بار آید البته والدین پس از مرگ خود در اعمال صالح آن فرزند بی‌نصیب نیستند زیرا تربیت سالم آن فرزند از سعی ایشان بوده. و اما آنچه

(۱) قرآن / سوره نجم / آیه: ۳۹ و ۴۰.

(۲) قرآن / سوره نازعات / آیه: ۳۵.

(۳) قرآن / سوره اسراء / آیه: ۱۹.

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۷۵، و بحار الانوار / ج ۲ / ص ۲۲ و ۲۳.

در زمان ما انجام داده و شخصی را اجیر و به او پول میدهند تا نماز و روزه برای میت بجا آورد پس با آیه **لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى** و همچنین با عقل موافق نیست، حال آیا از چنین اعمال ثوابی به میت میرسد؟ بنظر ما خیر، و البته بدعتها در زمان ما زیاد شده که به خدا پناه می‌بریم.

۲- ج **عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ (ص) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمَّيْ أَفْتُلْتُ نَفْسَهَا وَلَمْ تَوْصِ وَأَظْنُّهَا لَوْ تَكَلَّمْتُ تَصَدَّقْتَ، أَمْ فَلَهَا أَجْرٌ إِنْ تَصَدَّقْتُ عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ (۱)**

یعنی: عایشه روایت کرده که مردی خدمت رسول خدا (ص) آمد و گفت ای رسول خدا مادرم ناگهانی از دنیا رفت و وصیت نکرد و گمان میکنم اگر سخن میگفت امر به صدقه میکرد آیا برای او اجر است اگر من از طرف او صدقه بدهم؟ رسول خدا (ص) فرمود: بلی. (مؤلف گوید در باب قبل بیان کردیم که رسول خدا (ص) فرمود: **نَفْسُ الْمُؤْمِنِ مَعْلُوقَةٌ بِدِينِهِ حَتَّى يُقْضَى عَنْهُ.**)

۳- ج **عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: تُوَفِّيَتْ أُمُّ سَعْدِ بْنِ عُبَادَةَ وَهُوَ غَائِبٌ عَنْهَا فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمَّيْ تُوَفِّيَتْ وَأَنَا غَائِبٌ عَنْهَا، أَيْنَفَعَهَا شَيْءٌ؟ إِنْ تَصَدَّقْتُ بِهَا عَنْهَا؟ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: فَأَبِي أَشْهَدُكَ أَنَّ حَائِطِي الْمِخْرَافَ صَدَقَةٌ عَنْهَا (۲). وَفِي رِوَايَةٍ أَنَّ سَعْدِ بْنَ عُبَادَةَ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أُمَّ سَعْدٍ مَاتَتْ فَأَسَى الصَّدَقَةَ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الْمَاءُ، قَالَ: فَحَفَرَ بَيْتًا وَقَالَ: هَذِهِ لِأُمِّ سَعْدٍ (۳)**

یعنی: ابن عباس روایت کرده که مادر سعد بن عباده وفات کرد در حالیکه سعد غائب بود، پس سعد گفت یا رسول الله مادرم وفات کرد و من از او غائب بودم آیا برای او بهره‌ای هست اگر من از طرف او صدقه بدهم؟ فرمود: بلی، سعد گفت پس من شما را شاهد میگیرم که باغچه میخرف را صدقه قرار دادم از طرف او. و در روایت دیگر سعد گفت مادرم فوت کرد کدام صدقه بهتر است؟ رسول خدا (ص) فرمود: آب

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۸۳

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۸۳

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۸۳

پس سعد چاه آبی کند وگفت این چاه مخصوص مادر سعد و در این موضوع اخبار مناسبی در باب دهم از ابواب علم گذشت مراجعه شود.

٨٠- باب النهی عن زیارة القبر الا للعبرة و تذکر الموت

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَيَجْعَلُونَ لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِمَّا رَزَقْنَا هُمْ تَاللهِ كَتَسْتَلْتَنَ عَمَّا كُنْتُمْ تَفْتَرُونَ^(١)

وقال: وَ مَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِي الْقُبُورِ^(٢)

وقال: إِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى^(٣)

وقال: وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ. إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دُعَاءَكُمْ وَ لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بِشِرْكِكُمْ وَ لَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ^(٤)

وقال: وَ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ لَيْسَتْ جِبْتٌ كُهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَ هُمْ عَنْ دُعَائِهِمْ غَافِلُونَ. وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَ كَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ^(٥)

وقال: إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَلُكُمْ...^(٦)

وقال: وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَ هُمْ يُخْلَقُونَ أَمْوَاتٌ غَيْرٌ أَحْيَاءٍ وَ مَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ^(٧)

وقال: قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ رَعَيْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضَّرْعِكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَى رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَ يَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا^(٨)

(١)	قرآن / سورة نحل / آية: ٥٦.
(٢)	قرآن / سورة فاطر / آية: ٢٢.
(٣)	قرآن / سورة روم / آية: ٥٢ - و سورة نمل / آية: ٨٥.
(٤)	قرآن / سورة فاطر / آية: ١٣ و ١٤.
(٥)	قرآن / سورة احقاف / آية: ٥ و ٦.
(٦)	قرآن / سورة اعراف / آية: ١٩٤.
(٧)	قرآن / سورة نحل / آية: ٢١ و ٢٥.
(٨)	قرآن / سورة اسراء / آية: ٥٦ و ٥٧.

وقال: وَ أَتَى الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَاتَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا^(۱)
 وقال: ...أَدْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي...^(۲)
 وقال: قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِهِ أَحَدًا. قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا^(۳)

وهمچنین آیات دیگر در این باره .

۱- م عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: مَنْ زَارَ الْقُبُورَ فَلَيْسَ مِنَّا^(۴)

یعنی: از قتاده روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: هر کس قبور را زیارت کند از ما نیست .

۲- م عَنْ الْمَجَالِدِيِّ سَعِيدٍ قَالَ: سَمِعْتُ الشَّعْبِيَّ يَقُولُ :
 كَوْلَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) نَهَى عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ كَزُرْتِ قَبْرِ ابْنَتِي^(۵)

یعنی: از مجالدین سعید روایت شده که گفت: از شعبی شنیدم که می گفت: اگر چنین نبود که رسول خدا (ص) از زیارت قبور نهی نموده است هر آینه قبر دختر مرا زیارت مینمودم .

۳- عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) وَقَفَ عَلَى قَلْبِ بَدْرٍ فَقَالَ: هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَرْتُكُمْ حَقًّا قَالَ إِتَّهَمُ لِيَسْمَعُونَ الْأَنْ مَا أَقُولُ لَهُمْ فَذَكَرَ ذَلِكَ لِعَائِشَةَ فَقَالَتْ: وَهَلْ ابْنُ عُمَرَ إِنَّمَا قَالَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) إِتَّهَمُ الْأَنْ يَعْلَمُونَ أَنَّ الَّذِي كُنْتُ أَقُولُ لَهُمْ هُوَ الْحَقُّ ثُمَّ قَرَأَتْ قَوْلَهُ: إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَى حَتَّى تَقْرَأَ الْآيَةَ^(۶)

یعنی: از ابن عمر روایت است که پیغمبر (ص) بالای چاه بدر ایستاد و گفت: هَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَرْتُكُمْ حَقًّا^(۷) آیا وعده پروردگارا حق یافتید؟ و فرمود: اینان الآن آنچه برایشان میگویم می شنوند، پس ایسن

-
- (۱) قرآن / سوره جن / آیه: ۱۸ .
  - (۲) قرآن / سوره غافر / آیه: ۶۰ .
  - (۳) قرآن / سوره جن / آیه: ۲۵ و ۲۱ .
  - (۴) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۹ .
  - (۵) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۹ .
  - (۶) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۱۱۰ و ۱۱۱ . آیه: ۴۴ .
  - (۷) قرآن / سوره اعراف / قسمتی از آیه: ۴۴ .

حدیث برای عایشه ذکر شد، عایشه گفت: ابن عمر بیخود گفت، همانا رسول خدا (ص) فرمود: ایشان الآن می‌دانند که آنچه به ایشان گفتم حق است، سپس عایشه قرائت کرد قول خدا را که فرموده: توبه مردگان نمی‌شود.

مؤلف گوید ممکن است بگوئیم قول رسول خدا (ص) زبان حال بوده چنانکه حضرت شعیب پس از هلاک قومش فرمود: يَا قَوْمِ لَقَدْ آتَيْنَاكُمْ رِسَالًا تَرْتَبِي ...

۴- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنْ لُحُومِ الْأَضَاحِيِّ أَنْ تَدْخِرَهَا فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ وَنَهَى أَنْ كُنْبُدَ فِي الدُّبَاءِ وَالنَّقِيرِ وَالْمُزَفِّ وَالْحَنْتَمِ وَنَهَانَا عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ... (۱)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که فرمود: رسول خدا (ص) نهی نمود از ذخیره کردن گوشت‌های قربانی بیشتر از سه روز و نهی نمود از ریختن خرما و آب در ظرف‌های خمره‌های کوچک و بزرگ و نهی نمود از زیارت قبرها...

۵- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ وَذَلِكَ أَنَّ الْمُشْرِكِينَ كَانُوا يَأْتُونَهَا فَيَعْكُفُونَ عِنْدَهَا وَيُنْحَرُونَ عِنْدَهَا وَيَقُولُونَ هُجْرًا مِنَ الْقَوْلِ فَلَا تَفْعَلُوا كَفَعْلِهِمْ وَ لِأَسْ بِأَثْيَانِهَا فَإِنَّ فِي أَثْيَانِهَا عِظَةً مَا لَمْ تَقُولُوا هُجْرًا (۲)

یعنی: از علی روایت است که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: شما را از زیارت قبور نهی کردم و این نهی برای آن است که مشرکین نزد قبور می‌آمدند و آنجا اعتکاف میکردند و نزد آن قربانی میکردند و گفتا رباطل می‌گفتند پس شما مانند آنان نکنید و باکی نیست بر سر قبر بیا عبید زیرا در آمدن بر سر قبور پند است مادامیکه قول خلاف حق و باطل نگوئید.

۶- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنِّي كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَرُورُوا، فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الْآخِرَةَ، وَنَهَيْتُكُمْ عَنْ نَبِيذِ الْجِرِّ فَإِنَّهُ يَشَدُّ فِي كِلِّ وَعَاءٍ، وَاجْتَنِبُوا كُلَّ مُسْكِرٍ، وَنَهَيْتُكُمْ عَنْ أَكْلِ لُحُومِ الْأَضَاحِيِّ بَعْدَ ثَلَاثٍ، فَكُلُوا وَتَزَوَّدُوا وَاتَّخِرُوا (۳)

(۱) مسند الامام زید / ص ۲۴۵

(۲) مسند الامام زید / ص ۲۴۵

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۹ و ۵۷۰

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: من شما را نهی می‌کردم از زیارت قبور، پس بعد از این زیارت کنید که موجب تذکر آخرت است، و از نبیذخمره نهی کردم پس نبیذدر هر ظرفی بریزید و از مسکرا جتناب کنید و شما را نهی کردم از خوردن گوشت قربانی پس از سه روز، پس بخورید و توشه بردارید و ذخیره کنید.

۷- تَهَيُّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ ادِّخَارِ لُحُومِ الْأَمْحِجِيِّ فَوْقَ ثَلَاثٍ وَعَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ. ثُمَّ قَالَ بَعْدَ ذَلِكَ أَنَّ النَّاسَ يُتَحَفُونَ مِنْهُمْ وَ يُخْبَوْنَ لِغَائِبِهِمْ فَكَلُوا وَ أَمْسَكُوا مَا شِئْتُمْ وَ كُنْتُمْ تَهَيُّتُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ إِلَّا قَزُورُوهَا وَ لَاتَقُولُوا هُجْرًا فَإِنَّهُ بَدَأَ لِي أَنْ يَرِقَّ الْقَلْبُ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از گوشتهای قربانی پس از سه روز، و از زیارت قبور، سپس بعد از آن فرمود که مردم برای مهمان خود تحفه می‌برند و برای غائب خود ذخیره می‌کنند، پس بخورید آنچه خواستید، و شما را از زیارت قبور نهی کردم آگاه باشید قبور را زیارت کنید ولی قول باطل و غلو (سر قبر نگوئید) زیرا برای من ظاهر است که دل‌راناک میکند.

۸- عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ: كُنْتُمْ تَهَيُّتُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ، فَزُورُوهَا، فَإِنَّهَا تَزْهَدُ فِي الدُّنْيَا، وَتُذَكِّرُ الْآخِرَةَ (۲)

یعنی: از ابن مسعود روایت است که رسول خدا (ص) فرمود: من شما را از زیارت قبور نهی می‌کردم، پس آنرا زیارت کنید که موجب زهد دنیا و تذکر آخرت است.

۹- عَنْ عَلِيٍّ (ع) عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) أَنَّهُ رَخَّصَ فِي زِيَارَةِ الْقُبُورِ وَقَالَ تُذَكِّرُ الْآخِرَةَ (۳)

یعنی: از علی (ع) روایت است که رسول خدا (ص) در زیارت قبور رخصت داد و فرمود: موجب یادآوری آخرت است.

۱۰- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): فَذَكُنْتُمْ تَهَيُّتُمْ عَنْ زِيَارَةِ الْقُبُورِ فَقَدْ أَدْنَى لِمَحَمَدٍ فِي زِيَارَةِ قَبْرِ أَيْمٍ فَزُورُوهَا فَإِنَّهَا تُذَكِّرُ الْآخِرَةَ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: من شما را مکرراً از زیارت قبور نهی نمودم، پس

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۰
(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۵۰۱
(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۲۹
(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۸۱

بتحقیق به محمد اذن داده شد که قبر مادرش را زیارت کند، پس شما قبرها را زیارت کنید که موجب یادآوری آخرت است. (این حدیث دارای توضیحی است که در باب النهی عن الاستغفار للمشرکین ذکر آن خواهد آمد).

۸۱- باب تشدید النهی عن زیارة النساء القبور

۱- عن حسان بن ثابت و عن ابی هریره و عن ابن عباس قالوا : لعن رسول الله (ص) زوارات القبور (۱)

یعنی: از حسان و از ابی هریره و از ابن عباس روایت شده که گفتند: رسول خدا (ص) لعن نمود زنان زیارت کنندگان قبور را.

۲- م عن عكرمة مولى ابن عباس أن رسول الله (ص) قال: لعن زوارات القبور (۲)

یعنی: از عکرمة روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: خدا لعن کرده زنان زیارت کنندگان قبور را.

۳- لما توفي القاسم بن رسول الله (ص) فخرج رسول الله (ص) فاتبعته خديجة فلما دفن رجعت خديجة (۳)

یعنی: چون قاسم فرزند رسول خدا (ص) وفات کرد رسول خدا (ص) بیرون آمد و خدیجه او را پیروی کرد، پس چون دفن شد خدیجه مراجعت کرد.

۴- قال رسول الله (ص) في قول الله عز وجل: ولا يعصينك في معروف قال: المعروف أن لا يشقن جيبا إلى أن قال: ولا يقمن عند قبر (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: در ضمن قول خدا که فرموده: «لا يعصينك في معروف» این است که یخه را پاره نکنند تا آنکه فرمود و بر قبری نایستند.

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۵۰۲

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۹

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۳

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۳

(۵) قرآن / سورة ممتحنه / آیه ۱۲

۸۲- باب النهی عن اتخاذ السراج علی القبر

۱- ج عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: لَعَنَ اللَّهُ زَائِرَاتِ الْقُبُورِ وَ الْمُتَخِذِينَ عَلَيْهَا الْمَسَاجِدَ وَ السُّرُجَ (۱)
 یعنی: ابن عباس روایت کرده از پیغمبر (ص) که فرمود: خدا لعنت نمود زنانی را که به زیارت قبور میروند. و آنکس را که بر قبرها مسجد میسازد و بر آنها چراغ میگذارند.

۸۳- باب الدعاء والسلام والاستغفار للمؤمنین

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ... يُسْتَغْفَرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ... (۲)
 وَقَالَ: ... وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ (۳)
 وَقَالَ: هُوَ الَّذِي يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ (۴)
 وَقَالَ: ... أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ... (۵)
 وَقَالَ: وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ (۶)
 وَقَالَ: قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى (۷)
 وَقَالَ: ... وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى (۸)

۰۰

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۸۲
 (۲) قرآن / سورة غافر / آیه: ۰۷
 (۳) قرآن / سورة حشر / آیه: ۰۱۰
 (۴) قرآن / سورة احزاب / آیه: ۰۴۳
 (۵) قرآن / سورة بقره / آیه: ۰۱۵۸
 (۶) قرآن / سورة صافات / آیه: ۰۱۸۱
 (۷) قرآن / سورة نمل / آیه: ۰۵۹
 (۸) قرآن / سورة طه / آیه: ۰۴۷

۱- جوم عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: أَتَانِي جِبْرِيلُ فَقَالَ: إِنَّ رَبَّكَ يَا مُرَّكَ أَنْ تَأْتِيَ أَهْلَ الْبَقِيعِ فَتَسْتَغْفِرَ لَهُمْ قَالَتْ: قُلْتُ كَيْفَ أَقُولُ لَهُمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: قَوْلِي السَّلَامَ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُسْلِمِينَ وَ يَرْحَمُ اللَّهُ الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنَّا وَ الْمُسْتَأْخِرِينَ، وَ إِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لِلْآحِقُونَ^(۱)

یعنی: از عایشه روایت شده از رسول خدا (ص) که فرمود: جبرئیل نزد من آمد و گفت پروردگارت تورا امر میکند که نزد اهل بقیع بروی و برایشان طلب آمرزش کنی، عایشه گفت: عرض کردم یا رسول الله برای اهل بقیع چه بگویم؟ فرمود: بگو سلام بر خانواده های از مؤمنین و مسلمین و خدا رحمت کند متقدمین و متاخرین از ما را و ما ان شاء الله به شما ملحق میشویم.

۲- شوج كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا مَرَّ عَلَى الْقُبُورِ قَالَ: السَّلَامَ عَلَيْكُمْ مِنْ دِيَارِ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ، وَ إِنَّا إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِكُمْ لِالْآحِقُونَ^(۲)

یعنی: رسول خدا (ص) چون بر قبرستان گذشت و فرمود: سلام بر شما از خانواده های مردم با ایمان و ما ان شاء الله به شما ملحق خواهیم شد.

۳- م قَالَ النَّبِيُّ (ص): ائْتُوا مَوْتَانِكُمْ فَسَلِّمُوا عَلَيْهِمْ وَ صَلُّوا عَلَيْهِمْ، فَإِنَّ لَكُمْ فِيهِمْ عِبْرَةً^(۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بر مردگان خود بیایید و برایشان سلام کنید و برایشان صلوات و طلب رحمت کنید که برای شما در مورد ایشان عبرتست.

۴- م عَنِ الْحَسَنِ بْنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: رَأَيْتُ قَوْمًا عِنْدَ الْقَبْرِ فَنَهَاهُمْ وَقَالَ: إِنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: لَا تَتَّخِذُوا قَبْرِي عَيْدًا، وَ لَا تَتَّخِذُوا بُيُوتَكُمْ قُبُورًا، وَ صَلُّوا عَلَيَّ حَيْثُ مَا كُنْتُمْ، فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ تَبْلُغُنِي^(۴)

یعنی: روایت شده از حسن بن حسن بن علی (ع) که دید قوم را نزد

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۸۱ و المصنف/ ج ۳/ ص ۵۷۱، ۵۷۲ و ۵۷۶.

(۲) وسائل الشیعه/ ج ۲/ ص ۸۸۰ و مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۳۰ و التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۸۱.

(۳) المصنف / ج ۲/ ص ۵۷۰.

(۴) المصنف / ج ۳/ ص ۵۷۷.

قبر پیغمبر (ص)، پس ایشان را نهی نمود و گفت: پیغمبر — (ص) فرمود: قبر مرا مجمع خود قرار ندهید یعنی سر قبر من جمع نشوید و خانه های خود را قبور نکنید و هر جا هستید بر من درود بفرستید که طلب رحمت شما به من میرسد.

۵- ج عن ابن عباس قال: مرَّ رسولُ الله (ص) بِقَبْرِ الْمَدِينَةِ، فَأَقْبَلَ عَلَيْهِمْ بِوَجْهِهِ فَقَالَ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ يَغْفِرُ اللَّهُ لَنَا وَلَكُمْ، أَنْتُمْ سَلَفُنَا وَنَحْنُ بِالْآثِرِ^(۱)

یعنی: ابن عباس روایت کرده که رسول خدا (ص) به قبرهای مدینه گذشت و به ایشان رو کرد و گفت: سلام بر شما ای اهل قبور، خدا ما و شما را بیامرزد شما جلو رفتید و ما به دنبال شما ایم.

۶- ش عن أبي عبد الله (ع) يقول: كان رسول الله (ص) يخرج في ملائ من الناس من أصحابه كلَّ عشية خميس إلى بقيع المؤمنين فيقول: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الدِّيَارِ ثَلَاثًا، رَحِمَكُمُ اللَّهُ ثَلَاثًا^(۲)

یعنی: حضرت صادق (ع) میفرمود: رسول خدا (ص) در میان بزرگان مردم از اصحابش عصر هر پنجشنبه بیرون میرفت به طرف بقیع و سه مرتبه می گفت: سلام بر شما ای خانواده ها، و سه مرتبه می گفت: خدا شما را رحمت کند.

۷- م عن ابن جريج قال: حَدَّثْتُ أَنَّ النَّبِيَّ (ص) كَانَ يَنْطَلِقُ بِطَوَائِفِ مِنْ أَصْحَابِهِ إِلَى دَفْنِي بَقِيعِ الْفَرَقِدِ، فَيَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ، لَوْ تَعَلَّمُونَ مِمَّا نَجَّأَكُمُ اللَّهُ مِمَّا هُوَ كَائِنٌ بَعْدَكُمْ، ثُمَّ يَلْتَفِتُ إِلَى أَصْحَابِهِمْ، وَفِيهِمْ يَوْمِيذِ الْأَفَاضِلِ، فَيَقُولُ: أَنْتُمْ خَيْرٌ أَمْ هَؤُلَاءِ؟ فَيَقُولُونَ: نَرْجُو أَنْ لَا يَكُونُوا خَيْرًا مِنَّا. هَا جَرْنَا كَمَا هَا جَرُوا وَ جَاهَدْنَا كَمَا جَاهَدُوا، فَيَقُولُ: بَلْ هُمْ خَيْرٌ مِنكُمْ، قَدْ مَضَوْا وَ لَمْ يَأْكُلُوا مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا، وَإِنَّكُمْ تَأْكُلُونَ مِنْ أَجُورِكُمْ، فَإِنَّ هَؤُلَاءِ قَدْ مَضَوْا، وَقَدْ شَهِدَتْ لَهُمْ، وَإِنِّي لَأَأْذِرِي مَا تُحَدِّثُونَ بَعْدِي^(۳)

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۸۱

(۲) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۸۷۹

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۷۵

یعنی: ابن جریج گوید حدیث شدم من که: پیغمبر (ص) با عده ای از اصحاب خود به سوی قبرستان بقیع روان شد و میگفت السَّلَامُ عَلَیْكُمْ يَا أَهْلَ الْقُبُورِ اگر بدانید خدا شما را از چه نجات داده از آنچه پس از شما شدنی است، سپس توجّهی به اصحاب خود کرد در حالیکه در آن روز در میان ایشان افاضل اصحاب بود، پس فرمود: شما بهترید یا اهل قبور؟ جواب دادند امیدواریم که آنان از ما بهتر نباشند، مهاجرت کردیم مانند ایشان و جهاد کردیم مانند ایشان، پس فرمود: بلکه ایشان بهتر از شمایند، بتحقیق گذشتند و از اجرشان چیزی نخوردند و شما از اجرتان خواهید خورد، زیرا ایشان رفتند و برایشان شهادت میدهم و من نمیدانم پس از من شما چه خواهید کرد.

۸- م عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِمَقْبَرَةٍ، أَوْ قَالَ بِالْبُقِيعِ، ثُمَّ قَالَ: السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مَنْ فِيهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ، دَارَ قَوْمٍ مَيِّتِينَ، وَإِنَّا فِي آثَارِهِمْ لَلْآحِقُونَ^(۱)

یعنی: از ابی هریره روایت شده که رسول خدا (ص) به قبری و یا به بقیع گذشت، سپس گفت: السَّلَامُ عَلَى أَهْلِ الدِّيَارِ مَنْ فِيهَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ دَارَ قَوْمٍ مَيِّتِينَ وَإِنَّا فِي آثَارِهِمْ لَلْآحِقُونَ .

توضیح: میتوان بر هر کس که مؤمن و تابع هدایت باشد و اگر چه از دنیا رفته باشد سلام نمود چنانکه خدا فرموده: ... وَالسَّلَامُ عَلَیْ مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى^(۲) و چنانچه خدا در قرآن فرموده: سَلَامٌ عَلَی نُوْحٍ فِی الْاَلْعَالَمِیْنَ^(۳) یا یدر سلام بر گذشتگان گفت: سَلَامٌ اَللّٰهُ عَلَی نُوْحٍ و یا سَلَامٌ اَللّٰهُ عَلَی الْحُسَیْنِ و یا سَلَامٌ اَللّٰهُ عَلَی الْمَسْعُوْدِ نه آنکه بطور خطاب سَلَامٌ عَلَیْکَ بگویند. و بدانکه خدا در قرآن نیز فرموده سَلَامٌ عَلَی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا^(۴) بنا بر این خدا سلام و سلامتی را برای بندگان برگزیده خود دوست میدارد، پس هر کس می تواند سلامتی و رحمت برای چنین بندگان بخواهد و بگوید اَلسَّلَامُ عَلَی مُحَمَّدٍ و یا اَلسَّلَامُ عَلَی زَیْدٍ وَعَمْرٍو، اما همانطور که خدا فرموده بنده ای را که

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۷۵ .

(۲) قرآن / سوره طه / آیه: ۴۷ .

(۳) قرآن / سوره صافات / آیه: ۷۹ .

(۴) قرآن / سوره نمل / آیه: ۵۹ .

از دنیا رفته و در عالم دیگر مأوی گرفته و از این جهان بکلی بی خبر است حاضرند و بخطاب السَّلَامُ عَلَیْکَ نگوید بلکه السَّلَامُ عَلَیْهِ گوید چنانچه حق تعالی که تمام موجودات گذشته و آینده نزد او حاضرند، در سلام السَّلَامُ عَلَیْکَ بخطاب نفرموده بلکه فرموده: **سَلَامٌ عَلَیْ اِبْرَاهِیمَ** (۱) و **یا سَلَامٌ عَلَیْ مُوسَى وَهَارُونَ** (۲) برای اینکه به بندگان سلام رایا د دهد که به رفتگان سَلَامٌ عَلَیْکَ نگویند. و اگر در بعضی روایات از رسول خدا (ص) در سلام برگزشتگان، **السَّلَامُ عَلَیْکَ** نقل شده، پس این خطاب از باب تصوّر الشَّیْءِ فِی الذَّهْنِ ویا زبان حال است چنانچه وقتی قوم مَدَیْنِ تَکذِیْبِ پیغمبر خود نمودند، حضرت شُعَیْبُ پس از هلاکت و مرگ ایشان به زبان حال با ایشان تَکَلَّمَ نموده چنانکه خدا میفرماید: **فَتَوَلَّی عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ اَبْلَغْتُكُمْ رِسالَاتِ رَبِّی وَ نَصَحْتُ لَکُمْ فَکَیْفَ اَسَیْ عَلَی قَوْمٍ کَا فِرِیْنٍ** (۳) و همچنین حضرت صالح (ع) نیز پس از هلاک قومش به زبان حال به ایشان خطاب و با ایشان صحبت می نماید (۴). بنابراین آنچه ذکر شد سلام و صلوات بر مؤمنین گذشته جایز است، اما بشرطیکه ایشان را حاضر و ناظر ندانیم و بهتر آنست که به طور خطاب نباشد.

۸۴- باب النهی عن الاستغفار للمشرکین

قَالَ اللهُ تَعَالَى: مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ (۵)
وَقَالَ: سِوَاؤُهُمْ عَلَيْهِمْ اَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللهُ لَهُمْ... (۶)

وَقَالَ: اَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ كَلِمَةُ الْعَذَابِ اَفَاَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ (۷)
وَقَالَ: ضَرَبَ اللهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَاَتَ نُوْحٍ وَ امْرَاَتَ لُوطٍ

- (۱) قرآن / سوره صافات / آیه: ۱۰۹.
- (۲) قرآن / سوره صافات / آیه: ۱۲۰.
- (۳) قرآن / سوره اعراف / آیه: ۹۳.
- (۴) قرآن / سوره اعراف / آیه: ۷۹.
- (۵) قرآن / سوره توبه / آیه: ۱۱۳.
- (۶) قرآن / سوره منافقون / آیه: ۶.
- (۷) قرآن / سوره زمر / آیه: ۱۹.

كَانُوا تَحْتَ عِبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا
عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقَبِيلٌ ادْخَلَا النَّارَ مَعَ الدَّٰخِلِينَ (۱)
وَقَالَ: وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا أَيَّاهُ (۲)
وهمچنین آیات دیگر

۱- م عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَوْمًا
فَخَرَجْنَا مَعَهُ حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى الْمَقَابِرِ، فَأَمَرْنَا فَجَلَسْنَا، ثُمَّ
تَخَطَيْنَا الْقُبُورَ حَتَّى انْتَهَيْنَا إِلَى قَبْرِ مِنْهَا، فَجَلَسَ إِلَيْهِ فَنَاجَاهُ
طَوِيلًا، ثُمَّ ارْتَفَعَ نَحِيبَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) بَاكِيًا، فَبَكَيْنَا لِبُكَائِهِ، ثُمَّ
إِنَّ النَّبِيَّ (ص) أَقْبَلَ فَلَقِيَهُ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ فَقَالَ: مَا الَّذِي أَبْكََاكَ
يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: لَقَدْ أَبْكَانَا وَافْزَعَنَا، فَأَخَذَ بِيَدِ عُمَرَ، ثُمَّ
أَوْمَأَ إِلَيْنَا فَأَتَيْنَاهُ فَقَالَ: أَفْزَعَكُمْ بُكَائِي؟ فَقُلْنَا: نَعَمْ يَا رَسُولَ
اللَّهِ! قَالَ: فَإِنَّ الْقَبْرَ الَّذِي رَأَيْتُمُونِي عِنْدَهُ قَبْرَ أُمِّي امْنَةَ بِنْتِ
وَهْبٍ، وَإِنِّي اسْتَأْذَنْتُ رَبِّي فِي زيارَتِهَا، فَأَذِنَ لِي، ثُمَّ اسْتَأْذَنْتُهُ
فِي الْإِسْتِغْفَارِ لَهَا، فَلَمْ يَأْذَنْ لِي. وَأَنْزَلَ: «مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ
آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ» الْآيَةَ. «وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ
لِأَبِيهِ... فَأَخَذَنِي مَا يَأْخُذُ الْوَلَدَ لِلْوَالِدِ مِنَ الرَّأْفَةِ، فَذَلِكَ
أَبْكَانِي (۳)»

یعنی: ابن مسعود روایت کرده که: رسول خدا (ص) روزی بیرون آمد و ما با او بودیم تا رسیدیم به قبرستان، پس ما را امر کرد و نشستیم، سپس حرکت کردیم تا به قبری رسیدیم که پیغمبر آنجا نشست و با آن قبر زمزمه و نجوای طولانی کرد، سپس ناله رسول خدا (ص) به گریه بلند شد که ما هم برای گریه او گریان شدید، سپس پیغمبر (ص) برگشت و عمر بن خطاب او را ملاقات کرد و گفت چه چیز شما را به گریه درآورد یا رسول الله (ص) ما بگریه و فزع افتادیم، پس رسول خدا (ص) دست عمر را گرفت و به ما اشاره کرد، ما آمدیم، فرمود: آن قبری که دیدید نزد

(۱) قرآن / سوره تحریم / آیه: ۱۰.

(۲) قرآن / سوره توبه / آیه: ۱۱۴.

(۳) المصنف / ج ۳ / ص ۵۷۲ و ۵۷۳.

آن بودم قبرمادرم آمنه بنت وهب بود و من از پروردگارم اذن زیارت آنرا خواستم به من اذن داد، سپس اذن استغفار برای او را خواستم، به من اذن نداد و آیه: **مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ...** و آیه: **وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِإِبيهِ...** نازل شد و لذا مرا رافتی که فرزند برای والدین خود دارد فرا گرفت و مرا گریانید. این حدیث در کتاب تاج بطورا اختصار از ابی هریره نقل شده ^(۱) و در آخر حدیث رسول خدا (ص) میفرماید: زیارت قبر موجب یادآوری مرگ است.

۲- **عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: لَمَّا حَضَرَتْ أَبَا طَالِبٍ الْوُفَاةَ دَخَلَ عَلَيْهِ النَّبِيُّ (ص) وَعِنْدَهُ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي أُمِيَّةٍ. فَقَالَ: أَيُّ عَمِّ قُل: لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ كَلِمَةً أُحَاجُّ لَكَ بِهَا عِنْدَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ فَقَالَ لَهُ أَبُو جَهْلٍ وَعَبْدُ اللَّهِ ابْنُ أَبِي أُمِيَّةٍ يَا أَبَا طَالِبٍ كَتَرَعَبَ عَنْ مَلَةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَلَمْ يَزَالَا يَكَلِّمَانِي حَتَّى كَانَا آخِرَ شَيْءٍ كَلَّمَهُمْ بِهِ عَلَى مَلَةِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ (ص) لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ مَا لَمْ أَتَهُ عَنْكَ فَتَزَلَّتْ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَتَزَلَّتْ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحَبَبْتَ ^(۲)**

یعنی: از سعید بن مسیب از پدرش روایت شده که گفت: چون وفات ابوطالب رسید، پیغمبر (ص) بر او وارد شد و نزد او ابو جهل و عبدالله بن ابی امیه بود، پس فرمود: ای عمو بگو: **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** کلمه ای را که برای تونز خدای عزوجل حجت آورم، پس ابو جهل و عبدالله بن ابی امیه گفتند ای ابوطالب آیا از آئین عبدالمطلب اعراض میکنی، پس همواره با او سخن گفتند تا اینکه آخرین چیزی که به ایشان گفت این بود که بر آئین عبدالمطلبم. پس پیغمبر (ص) به او فرمود: برای تو طلب مغفرت میکنم مادامیکه از آن نهی نشوم پس نازل شد آیه: **مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ...** و نازل شد آیه: **إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحَبَبْتَ...** ^(۳)

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۴۸۲.

(۲) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۹۱ و ۹۰.

(۳) قرآن / سوره قصص / آیه: ۵۶.

۳- عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: جَاءَ أَعْرَابِيٌّ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبِي كَانَ يَصِلُ الرَّحِمَ، وَكَانَ وَكَانَ. فَأَيْنَ هُوَ؟ قَالَ: فِي النَّارِ، قَالَ فَكَأْتَهُ وَجَدَمِنَ ذَلِكَ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَأَيْنَ أَبِيكَ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): حَيْثُمَا مَرَرْتُ بِقَبْرِ مُشْرِكٍ فَبَشِّرْهُ بِالنَّارِ. قَالَ فَأَسْلَمَ الْأَعْرَابِيُّ، بَعْدَهُ. وَقَالَ: لَقَدْ كَلَّفَنِي رَسُولُ اللَّهِ (ص) تَعَبًا. مَا مَرَرْتُ بِقَبْرِ كَافِرٍ إِلَّا بَشَّرْتُهُ بِالنَّارِ! (۱)

یعنی: از سال مروایت شده از پدرش که گفت: یک نفر اعرابی خدمت رسول خدا (ص) آمد و گفت یا رسول الله پدرم صلوات رحمت می کرد و چنین و چنان بود، پس او کجاست؟ فرمود: در آتش است، راوی گفت گویا او خوش نیا مد و گفت یا رسول الله پدر تو کجاست؟ رسول خدا (ص) فرمود: هر جا به قبر مشرکی عبور کردی او را به آتش بشارت ده، راوی گفت: پس از آن، آن اعرابی مسلمان شد و گفت: رسول خدا (ص) مرا به زحمت افکند، به قبر هیچ کافری مرور نکردم مگر آنکه او را به آتش بشارت دادم.

۴- عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: سَمِعْتُ رَجُلًا يَسْتَغْفِرُ لِأَبِيهِ وَهُمَا مُشْرِكَانِ فَقُلْتُ أَسْتَغْفِرُ لَهُمَا وَهُمَا مُشْرِكَانِ فَقَالَ: أَوْلَمْ يَسْتَغْفِرْ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ (ص) فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ فَنَزَلَتْ وَ مَا كَانَ اسْتَغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا رِيَاءً (۲)

یعنی: از علی روایت شده که گفت شنیدم مردی برای والدین خود طلب مغفرت میکنند در حالیکه والدین او مشرک بودند من گفتم آیا برای آنان استغفار میکنی در حالیکه آنان مشرک بودند؟ او گفت آیا ابراهیم برای پدرش طلب مغفرت نمی کرد؟ پس من خدمت رسول خدا (ص) آمدم و قصه را برای او ذکر کردم، پس این آیه نازل شد: وَمَا كَانَ اسْتَغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا رِيَاءً.

توضیح: ممکن است بگوئیم شرک بدتر از کفر است چنانکه از حدیث قبل نیز استفاده میشود زیرا خدا فرموده: قُلْ أَثْنُكُمْ لَتَكْفُرُونَ بِالَّذِي خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ وَتَجْعَلُونَ لَهُ أَسْنَادًا... (۳)

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۵۰۱.

(۲) سنن النسائي / ج ۴ / ص ۹۱.

(۳) قرآن / سوره فصلت / آیه ۹.

ابواب الصبر على البلاء وتعزية المصاب

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ... وَبَشِّرِ الْمُحِبِّينَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّابِرِينَ عَلَى مَا آتَاهَهُمُ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَ... (۱)
وهمچنین آیات دیگر.

۸۵- باب جواز البكاء بغير رفع صوت

۱- ج عَنْ أَنَسٍ قَالَ: دَخَلْنَا مَعَ النَّبِيِّ (ص) عَلَى أَبِي سَيْفِ الْقَيْنِ وَكَانَ ظَنُرًا لِإِبْرَاهِيمَ فَأَخَذَ النَّبِيُّ (ص) إِبْرَاهِيمَ فَقَبَّلَهُ وَشَمَّهُ، ثُمَّ دَخَلْنَا عَلَيْهِ بَعْدَ ذَلِكَ وَإِبْرَاهِيمُ يَجُودُ بِنَفْسِهِ فَجَعَلَتْ عَيْنَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) تَذْرِفَانِ، فَقَالَ لَهُ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ: وَأَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَقَالَ: يَا ابْنَ عَوْفٍ إِنَّهَا رَحْمَةٌ، ثُمَّ اتَّبَعَهَا بِأُخْرَى فَقَالَ (ص): إِنَّ الْعَيْنَ تَدْمَعُ وَالْقَلْبَ يَحْزَنُ وَلِنَقُولُ إِلَّا مَا يَرْضَى رَبُّنَا، وَإِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا إِبْرَاهِيمَ لَمَحْزُونُونَ (۲)

یعنی: از انس روایت شده که گفت: با رسول خدا (ص) برآبی سیف القین وارد شدیم در حالیکه او دایه ابراهیم بود، پس پیغمبر (ص) ابراهیم را گرفت و بوسید و بوئید سپس چندی بعد براو وارد شدیم در حالیکه ابراهیم جان میداد، پس دو چشم رسول خدا (ص) شروع کرد جاری شدن، عبدالرحمن بن عوف عرض کرد و شما ای رسول خدا (ص) چنین گریانی؟ فرمود: ای فرزند عوف این گریه رحمت است، پس گریه نمود و فرمود: چشم گریان و دل محزون است ولی نمی گوئیم جز آنچه رضای پروردگار ما است و ما بفراق تو ای ابراهیم محزونیم.

۲- ج عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: اشْتَكَيْ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ شَكْوَى لَهُ فَاتَى رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَعُودُهُ مَعَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَ سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، فَلَمَّا دَخَلَ عَلَيْهِ وَجَدَهُ فِي غَشِيَّةٍ،

(۱) قرآن/ سوره حج/ آیه: ۳۴ و ۳۵.
(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۴۵.

فَقَالَ: أَقَدَقَضِي؟ قَالُوا: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ فَبَكَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَلَمَّا رَأَى الْقَوْمَ بَكَاهُ بَكَوًا، فَقَالَ: أَلَا تَسْمَعُونَ، إِنَّ اللَّهَ لَا يُعَذِّبُ بِدَمْعِ الْعَيْنِ وَ لَا يُحْزِنُ الْقَلْبَ وَلَكِنْ يُعَذِّبُ بِهَذَا (أَشَارَ إِلَى لِسَانِهِ) أَوْ يَرْحَمُ^(۱).
 یعنی: عبداللہ بن عمر روایت کرده که سعد بن عبادہ مبتلا به مرضی شد، پس رسول خدا (ص) با عبدالرحمن بن عوف و سعد بن ابی وقاص و عبداللہ بن مسعود به عیادت او رفت، پس چون برا او وارد شد دید او غش نموده، فرمود: آیا در گذشته؟ عرض کردند نه یا رسول اللہ پس رسول خدا (ص) گریان شد، چون او گریه کرد همراهان گریه کردند، رسول خدا (ص) فرمود: آیا نمی شنوید که خدا بواسطه گریه چشم و حزن دل عذاب نمی کند ولیکن بواسطه زبان عذاب و یارحم میکند. (یعنی اگر شیون و افغان و گریه یلندوزاری نماید البتہ گناه و موجب عذاب است ولی اگر یاد خدا و اتنا لله و اتنا لله را جعون بگوید موجب رحمت خدا خواهد بود).

۳- ج عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: أَخَذَا لِرَأِيَةَ زَيْدٍ فَأَصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا جَعْفَرَ فَأَصِيبَ، ثُمَّ أَخَذَهَا ابْنَ رَوَاحَةَ فَأَصِيبَ، وَإِنْ عَيْنِي رَسُولِ اللَّهِ (ص) لَتَذُرْفَانِ^(۲)

یعنی: از انس روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: پرچم را زید بن حارثه گرفت و به شهادت رسید، سپس آنرا جعفر گرفت و به شهادت رسید سپس آنرا عبداللہ بن رواحه گرفت و به شهادت رسید و چشم رسول خدا (ص) گریان شد.

۴- م عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ يَقُولُ: قُتِلَ أَبِي يَوْمَ أُحُدٍ، فَأَتَى بِهِ النَّبِيُّ (ص) فَوَضَعَ بَيْنَ يَدَيْهِ مَجْدَعًا قَدْ مَثَلَ بِهِ، قَالَ: فَأَكْبَيْتُ أَبِي عَلَيْهِ وَالْقَوْمَ يُعْزُونََنِي وَالنَّبِيُّ (ص) يَرَانِي وَلَا يَنْهَا نِي، حَتَّى رُفِعَ فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا زَالَتِ الْمَلَائِكَةُ حَوْلَهُ حَتَّى رُفِعَ^(۳)

یعنی: جابر بن عبداللہ روایت کرده که پدرم روز احد شهید شد

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۵ و ۳۴۶.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۶.

(۳) المصنف / ج ۲ / ص ۵۶۱.

اورا خدمت پیغمبر (ص) آوردند و در جلو رسول خدا (ص) گذاشتند در حالیکه مثله شده بود، گفت من شروع به گریه کردم و مردم مرا تسلیت می گفتند و پیغمبر (ص) مرا میدید و مرانهی نکرد تا جنازه برداشته شد، پیغمبر (ص) فرمود: فرشتگان تا جنازه برداشته شد اطراف آن بودند. و در روایت دیگر: فَلَمَّا رُفِعَ سَمِعَ صَوْتَ بَاكِیَةٍ فَقَالَ: مَنْ هَذِهِ؟ فَقَالُوا: هَذِهِ بِنْتُ عَمْرٍو أَوْ أُخْتُ عَمْرٍو، قَالَ: فَلَاتَبْكِي أَوْ فَلِمَ تَبْكِي مَا زَالَتْ الْمَلَائِكَةُ تَظْلَهُ بِأَجْنِحَتِهَا حَتَّى رُفِعَ (۱) یعنی: چون جنازه برداشته شد صدای گریه زنی به گوش رسید، رسول خدا (ص) فرمود: این کیست؟ گفتند: دختر عمرو و یا خواهر عمرو است. فرمود: گریه مکن و یا برای چه گریه میکنی در حالیکه فرشتگان با پرهای خود او را سایه میدادند تا برداشته شد.

۵- م عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: كُنَّا جُلُوسًا عِنْدَ النَّبِيِّ (ص) فَأَرْسَلَتْ ابْنَةُ النَّبِيِّ (ص) أَنْ ابْنَتِي تُقْبِضُ فَأْتِنَا، فَأَرْسَلَ: يَقْرَأُ عَلَيْكَ السَّلَامَ، وَيَقُولُ: إِنَّ لِيَّ مَا أَخَذَ، وَلَهُ مَا أُعْطِيَ، وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِأَجَلٍ مَسْمُومٍ، فَلْتَصْبِرْ وَ لَتَحْتَسِبْ، فَأَرْسَلَتْ تُقْسِمُ عَلَيْهِ، لِيَأْتِيَنَّ، قَالَ: فَقَامَ فَقَمْنَا وَ مَعَهُ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ، وَأَبِيٌّ بْنُ كَعْبٍ، وَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ قَالَ: فَأَخَذَ الصَّيِّئَةَ وَ تَفْسُهَا تَتَقَعُّعُ فِي صَدْرِهَا فَدَمَعَتْ عَيْنَاهُ، فَقَالَ سَعْدٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا هَذَا؟ فَقَالَ: هَذِهِ رَحْمَةٌ جَعَلَهَا اللَّهُ فِي قُلُوبِ عِبَادِهِ، وَإِنَّمَا يَرْحَمُ اللَّهُ مِنْ عِبَادِهِ الرَّحْمَاءَ (۲)

یعنی: از اسامه بن زید روایت شده که ما نزد رسول خدا (ص) نشستیم بودیم که دخترش فرستاد که فرزندم در حال قبض روح است بیا، پیغمبر (ص) در جواب او پیغام داد که پیغمبر سلام میرساند و میگوید ملک خدا است آنچه گرفته و مال او است آنچه عطا کرده و هر چیزی اجل معلومی دارد، باید صبر کنی و بحساب بگذاری، پس دو مرتبه پیغام با قسم فرستاد که البته بیائید، اسامه گوید ما با رسول خدا (ص) و معاذ بن جبل و ابی بن کعب و سعد بن عباده برخاستیم، گوید پس پیغمبر (ص) طفل را گرفت در حالیکه نفس نفس میزد، پس چشم رسول خدا (ص) پر

(۱) سنن النسائی / ج ۴ / ص ۱۲
(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۵۱ و ۵۵۲

از اشک شد پس سعد گفت یا رسول الله چه چیز است؟ فرمود: این رحمتی است برا و که خدا در دلهای بندگان قرار داده و همانا خدا رحم میکند بندگان را که رحم داشته باشند. این حدیث با اختلاف لفظی در کتاب تاج و مستدرک نیز ذکر شده^(۱)

۶- م عَنْ عِزِّهِ قَالَ: لَمَّا رَجَعَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مِنْ أَحَدٍ سَمِعَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ نَحِيْبًا وَبُكَاءً فَقَالَ: مَا هَذَا؟ قِيلَ: الْآنَصَارُ تَبْكِي عَلَيَّ قَتَلْتَهُمْ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): لَكِنَّ حَمْرَةَ لَأَبَوَاحِي لَهُ، فَبَلَغَ ذَلِكَ الْآنَصَارُ، فَجَمَعُوا نِسَاءَهُمْ وَادْخَلُوهُنَّ إِذَا رَحِمْتَ يَبْكِينَ عَلَيْهِ، فَسَمِعَهُنَّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَقَالَ: مَا هَذَا؟ فَقِيلَ: إِنَّ الْآنَصَارَ حِينَ سَمِعُوا تَقُولُ: لَكِنَّ حَمْرَةَ لَأَبَوَاحِي لَهُ، جَمَعُوا نِسَاءَهُمْ يَبْكِينَ عَلَيْهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ (ص) لِلْآنَصَارِ خَيْرًا، وَنَهَاهُمْ عَنِ النَّيِّحَةِ^(۲)

یعنی: از عکرمه روایت شده که گفت چون پیغمبر از احد برگشت از اهل مدینه ناله و گریه شنید، فرمود: این چه باشد؟ گفته شد انصار برکشتگان خود گریه میکنند، فرمود: ولیکن حمزه گریه کن ندارد، این سخن به گوش انصار رسید زنان خود را جمع کردند و ایشان را وارد خانه حمزه کردند که برا و گریه کنند، پس پیغمبر (ص) شنید و فرمود: چه باشد؟ گفته شد که انصار چون شنیدند میفرمودی حمزه گریه کن ندارد زنان خود را جمع کرده اند که برا و گریه کنند، پس پیغمبر (ص) برای ایشان دعا کرد و ایشان را از نوحه خوانی نهي نمود.

۷- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَتِيكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) جَاءَ يَعُودُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ ثَابِتٍ، فَوَجَدَهُ قَدْ غَلِبَ، فَطَاحَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَلَمْ يُجِبْهُ فَاسْتَرْجَعَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَقَالَ: غُلِبْنَا عَلَيْكَ يَا أَبَا الرَّبِيعِ، فَصَاحَ النَّسْوَةُ وَيَكِينُ فَجَعَلَ ابْنُ عَتِيكٍ يَسْكُتُهُنَّ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): دَعُهُنَّ فَإِذَا وَجِبَ فَلَاتَبْكِينَ بَأَكِيَّةٍ، قَالُوا: وَمَا الْوُجُوبُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الْمَوْتُ^(۳)

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۵ و ۱۴۶ و ۱۳۳ و التاج / ج ۱ / ص ۳۷۹ و ۳۸۰.

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۱.

(۳) سنن ابی داود / ج ۳ / ص ۱۸۸.

یعنی: از جا برین عتیک روایت است که رسول خدا (ص) آمد که عبد اللہ بن ثابت را عیادت کند، پس حال او را دگرگون شده دید، پس رسول خدا (ص) او را صدا کرد، جواب نداد، پس رسول خدا (ص) گفت: **إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ** و گفت ای **أَبَا الرَّبِيعِ** حال ما برتو دگرگون شد، پس زنان صحابه زدند و گریه کردند، و ابن عتیک ایشان را ساکت مینمود، پس رسول خدا (ص) فرمود: ایشان را رها کن چون موت او حتمی شد گریه نکنند.

توضیح: بدانکه در این حدیث از گریه کردن بر میت پس از موت او، نهی شده، ولی احادیث زیادی وارد شده بر جواز مطلق گریه اعم از پیش و پس از موت. لذا بعضی این حدیث را حمل بر کراهت گریه پس از موت نموده اند. ولی به نظر ما چنانچه بسیاری فقها گفته اند بهتر است که این حدیث حمل شود بر گریه ای که توأم باشیون و افغان و خروش و آواز باشد که جایز نیست چنانچه خواهد آمد.

۸- م عَنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ قَالَ: أَتَتِ امْرَأَةً النَّبِيَّ (ص) فَقَالَتْ: أَنْتَ رَسُولُ اللَّهِ وَالْوَحْيُ يَنْزِلُ عَلَيْكَ، وَقَدْ أَصِيبَ ابْنَائِي حَيْثُ تَعَلَّمُ فَإِنْ يَكُونَا مُؤْمِنَيْنِ قَلْنَا فِيهِمَا بِالَّذِي نَعْلَمُ، وَإِنْ كَانَا مُتَافِقَيْنِ لَمْ نُنَبِّكُهُمَا وَلَا نَنْعَمُهُمَا عَيْنًا، قَالَ: بَلْ هُمَا مُؤْمِنَانِ، وَهُمَا مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، قَالَتْ: أَلَا نِ إِذَا أَبَالِغُ فِي السُّبْحِ عَلَيْهِمَا (۱)

یعنی: عمر بن عبدالعزیز روایت کرده که زنی خدمت پیغمبر (ص) آمد و گفت: تو رسول خدای و برتو وحی نازل می شود و دو فرزند من در جاییکه تو میدانی از دنیا رفته اند، پس اگر مؤمن می باشند بگوئیم در حق آنان به آنچه میدانیم، و اگر منافقند بر آنها گریه نکنیم و اشک نریزیم، فرمود: بلکه آنان مؤمن و از اهل بهشتند آن زن گفت در این هنگام برگریه آنان مبالغه خواهیم کرد.

مؤلف گوید خدا فرموده: **قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا (۲)** یعنی: بگو بفضل خدا و برحمت او باید شاد شوند، بنا بر این لازم نیست

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۲ و ۵۶۳.

(۲) قرآن / سوره یونس / آیه: ۵۸.

آن زن برد و فرزند خود اگر مؤمن و اهل بهشت باشند گریه وزاری ایجاد کند، و خود را ناراحت نماید.

۹- م عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: لَمَّا قُتِلَ زَيْدُ بْنُ حَارِثَةَ أَبْطَأَ أَسَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) فَلَمَّ يَأْتِهِ، ثُمَّ جَاءَهُ بَعْدَ ذَلِكَ، فَقَامَ بَيْنَ يَدَيْ النَّبِيِّ (ص) فَدَمَعَتْ عَيْنَاهُ فَبَكَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَلَمَّا نَزَفَتْ عَبْرَتَهُ، قَالَ النَّبِيُّ (ص): لِمَ أَبْطَأْتَ عَنَّا، ثُمَّ جِئْتَ تَحْزِنُنَا؟ قَالَ: فَلَمَّا كَانَ الْغَدَ جَاءَهُ، فَلَمَّا رَأَاهُ النَّبِيُّ (ص) مُقْبِلًا قَالَ: ابْتَى لِقَائِكَ مِنْكَ الْيَوْمَ مَا لَقِيتُ مِنْكَ أَمْسَ، فَلَمَّا دَنَا دَمَعَتْ عَيْنُهُ فَبَكَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) (۱)

یعنی: از ابن مسعود روایت شده که گفته چون زید بن حارثه کشته شد اسامه کندی کرد از آمدن خدمت پیغمبر (ص) و نیا مد سپس بعدا که آمد ایستاد خدمت پیغمبر (ص) و چشمانش گریان شد، پس رسول خدا (ص) گریه کرد چون اشکش را پاک کرد پیغمبر (ص) فرمود چرا نزد ما نیامدی، سپس آمدی ما را محزون کردی؟ پس فرماد آمد چون دید او میآید، فرمود: امروز از تو چیزی را ملاقات میکنم که دیروز از تو ملاقات کردم چون نزدیک شد اشکش جاری شد، پس رسول خدا (ص) گریه کرد.

۱۰- عَنِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: لَمَّا قُبِضَ إِبْرَاهِيمُ، ابْنُ النَّبِيِّ (ص) قَالَ لَهُمُ النَّبِيُّ (ص): لَا تَدْرِجُوهُ فِي أَكْفَانِهِ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْهِ فَأَتَاهُ فَأَنْكَبَ عَلَيْهِ، وَبَكَى (۲)

یعنی: از انس بن مالک روایت است که گفت: چون ابراهیم (ع) پسر پیغمبر (ص) قبض روح شد، پیغمبر (ص) به ایشان فرمود: او را در کفنهای داخل نکنید تا به او نظر نکنم، پس پیغمبر (ص) آمد و بر روی او افتاد و گریه کرد.

۱۱- ش عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ بْنُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) هَمَلَتْ عَيْنُ رَسُولِ اللَّهِ (ص) بِالْدُمُوعِ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): تَدْمَعُ الْعَيْنُ، وَيَحْزَنُ الْقَلْبُ وَ لَأَنْقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ وَإِنَّا بِكَ يَا

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۳

(۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۴۷۳

إِبْرَاهِيمَ لَمَحْزُونُونَ (۱) وَعَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع): أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) حِينَ جَاءَتْهُ وَفَاتُ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَزَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ كَانَ إِذَا دَخَلَ بَيْتَهُ كَثُرَ بُكَاءُهُ عَلَيْهِمَا جَدًّا، وَيَقُولُ: كَأَنَّا يُحَدِّثَانِي وَ يُؤْنِسَانِي فَذَهَبَا جَمِيعًا (۲)

یعنی: حضرت صادق (ع) فرمود: چون ابراهیم (ع) پسر رسول خدا (ص) وفات کرد چشم رسول به اشک جاری شد، سپس فرمود: دیده گریان و دل محزون است و نمیگوئیم چیزی را که موجب غضب پروردگار شود و ما بواسطه توای ابراهیم محزونیم، و نیز از حضرت صادق (ع) روایت است که چون خبر وفات جعفر بن ابیطالب و زید بن حارثه برای او آمد چون وارد منزل میشد بر ایشان زیاد گریه میکرد و میفرمود: این دونفر هم صحبت و انیس من بودند.

۱۲- ش عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: لَمَّا مَاتَ إِبْرَاهِيمُ بَكَى النَّبِيُّ (ص) حَتَّى جَرَتْ دُمُوعُهُ عَلَيَّ لِحَيْثِهِ، فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ تَنْهَى عَنِ الْبُكَاءِ أَنْتَ وَتَبْكِي؟ أُنْقَالَ: لَيْسَ هَذَا بُكَاءً، وَإِنَّمَا هِيَ رَحْمَةٌ، وَمَنْ لَا يَرْحَمُ لَأَيُّ رَحْمٍ (۳)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: چون ابراهیم (ع) فرزند پیغمبر (ص) فوت شد، رسول خدا (ص) گریه کرد باندازه ای که اشکها بر ریش مبارکش جاری شد، عرض شد ای رسول خدا خود نهی میکنی از گریه و خود گریه میکنی؟ فرمود: این گریه رحمت است و کسیکه رحمت ندارد مورد رحم نشود.

۸۶- باب تحريم النياحة ونحوها

۱- ج وم قَالَ النَّبِيُّ (ص): لَيْسَ مِنَّا مَنْ صَرََبَ الْخُدُودَ وَ شَقَّ الْجُيُوبَ وَ دَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ (۴)

-
- (۱) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۹۲۱.
  - (۲) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۹۲۲.
  - (۳) وسائل الشيعة / ج ۲ / ص ۹۲۲ و ۹۲۳.
  - (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۲ و المصنف / ج ۳ / ص ۵۵۸.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از ما (و بر طریقۀ ما) نیست آنکه بر صورت زند و یخه چاک کند و مانند زمان جاهلیت بخواند. این روایت در کتاب مستدرک با کمی اختلاف ذکر شده^(۱)!

۲- ش قال النبی (ص): **الِنِّيَا حَةُ مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ**^(۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نوحه خوانی از کار جاهلیت است.

۳- ج **عَنْ أَبِي مُوسَى أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) بَرِيءٌ مِنَ الصَّالِقَةِ وَالْحَالِقَةِ وَالشَّاقَّةِ**^(۳)

یعنی: از ابو موسی روایت شده که رسول خدا (ص) بیزار از جسته از آنکه هنگام مصیبت صوتش را بلند کند و موکند و یخه چاک نماید.

۴- ش **نَهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الرَّتْوِ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ وَنَهَى عَنِ النَّيَا حَةِ وَالْإِسْتِمَاعِ إِلَيْهَا**^(۴)

یعنی: رسول خدا (ص) نهی نمود از ناله کردن وقت مصیبت، و نهی نمود از نوحه خوانی و گوش به آن دادن.

۵- ش **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِفَاطِمَةَ حِينَ قُتِلَ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ: لَاتَدْعِي بَدَلِي وَ لَاتُكْلِي وَ لَأَحْزِنِي**^(۵)

یعنی: هنگامیکه جعفر بن ابی طالب کشته شد رسول خدا (ص) به فاطمه (ع) فرمود: واذلاه و وایلاه و واحزنانه مگو.

۶- ش **إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَالَ لِفَاطِمَةَ (ع): إِذَا أَنَا مِيتٌ فَلَاتَخْمِشِي عَلَيَّ وَجْهَهَا ، وَ لَاتَرُخِي عَلَيَّ شَعْرًا ، وَ لَاتُنَادِي بِأَلْوَيْلٍ ، وَ لَاتُقِيمَنَّ عَلَيَّ نَائِحَةً**^(۶)

یعنی: رسول خدا (ص) به فاطمه (ع) فرمود: چون من وفات کردم صورت مخراش و موپریشان مکن و فریاد او وایلاه مکن و نوحه برپا منما.

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۴

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۱۵

(۳) التاج الجامع للأصول / ج ۱ / ص ۳۴۲

(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۱۵ و ج ۱۲ / ص ۹۱

(۵) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۱۵

(۶) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۱۶

۷- ز عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَيْسَ مِنَّا مَنْ حَلَقَ وَ لَأَمَنَّ سَلَقَ وَ لَأَمَنَّ حَرَّقَ وَ لَأَمَنَّ دَعَا بِالْوَيْلِ وَ التُّبُورِ (۱).
وَ عَنْ عَلِيٍّ (ع) أَنَّ النَّبِيَّ (ص) نَهَى عَنِ التُّوْحِ (۲)

یعنی: از علی (ع) روایت است که گفت: رسول خدا (ص) فرمود: از ما نیست آنکه موکند و آنکه صدا بلند کند و آنکه جامه پاره کند و نه آنکه وای و وایلی گوید و از علی (ع) نیز روایت است که پیغمبر (ص) از نوحه نهی کرد.

۸- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): ضَرَبُ الْمُسْلِمِ يَدَهُ عَلَى فَخِذِهِ عِنْدَ الْمُصِيبَةِ أَحْبَابٌ لِأَجْرِهِ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دست زدن مسلمان بر ران خود هنگام مصیبت هدر کردن پا دانه است.

۹- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَتْرُكُونَهُنَّ: الْفَخْرُ فِي الْأَحْسَابِ، وَ الطَّعْنُ فِي الْأَنْسَابِ، وَ الْإِسْتِغْفَاءُ بِاللَّجُومِ، وَ الْبِنْيَاحَةُ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چهار چیز در امتم از امور جاهلیت است که آنها را ترک نمی کنند: فخر کردن به بستگان، و طعن زدن در نسبها، و بستارگان باران خواستن و نوحه سرائی. این روایت با اندک اختلاف در کتاب مستدرک نیز ذکر شده (۵)

۱۰- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): النَّائِحَةُ إِذَا لَمْ تَتَّبِ قَبْلَ مَوْتِهَا تَقَامُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَعَلَيْهَا سِرْبَالٌ مِنْ قَطْرَانٍ وَ دِرْعٌ مِنْ جَرَبٍ (۶) وَ فِي رِوَايَةٍ: نَهَى النَّبِيُّ (ص) عَنِ تَصْفِيْقِ الْوَجْهِ (۷)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: زن نوحه کننده اگر قبل از وفاتش توبه نکند روز قیامت بیپا داشته باشد در حالیکه بر او جامه ای از قطران و زرهی از جرب باشد (قطران روغنی است که آتش را شعله ور می کند و

(۱) مسند الامام زید / ص ۱۷۵
(۲) مسند الامام زید / ص ۱۷۵
(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۱۴
(۴) التناجی الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۳ . و المصنف / ج ۳ / ص ۵۵۹
(۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۳ و ۱۴۴ . و وسائل الشیعه / ج ۱۲ / ص ۹۱
(۶) التناجی الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۳ . و وسائل الشیعه / ج ۱۲ / ص ۹۱
(۷) وسائل الشیعه / ج ۱۲ / ص ۹۱

جرب یک نوع بیماری است که پوست بدن را آبله دار می‌کند. این حدیث با کمی اختلاف در مصنف و مستدرک نیز ذکر شده (۱). و در روایت دیگر: بیا مبر (ص) نهی نمود از زدن بر صورت.

۱۱- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَرْبَعٌ فِي أُمَّتِي مِنْ أُمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لَنْ يَدَعَهُنَّ النَّاسُ: الْبُخَاةُ، وَالطَّنُّ فِي الْأَحْصَابِ، وَالْعَدْوَى أَجْرَبُ بَعِيرٍ فَأَجْرَبُ مِائَةِ بَعِيرٍ، مَنْ أَجْرَبَ الْبَعِيرَ الْأَوَّلَ؟ وَالْأَنْوَاءُ (۲).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چهار چیز در امتم از کارهای جاهلیت است که مردم آنها را رها نمی‌کنند: نوحه خوانی و طعن دربارۀ پدران و کسان مردم، و اعتقاد به سرایت که شتردارای جرب صد شتر دیگر را مبتلا به جرب میکند، و ستاره را مؤثر دانستن.

۱۲- ج عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ: لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) الثَّائِحَةَ وَالْمُسْتَمِعَةَ (۳) وَعَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: نَهَاَنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَنِ الثَّيْحَةِ (۴).
یعنی: از ابی سعید روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) نوحه خوان و مستمع را لعن نمود. و از ام عطیه روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) ما را از نوحه خوانی و نوحه سرائی نهی نمود.

۱۳- لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) الْخَامِشَةَ وَجَهَهَا وَالشَّاقَّةَ جَبِيهَا وَالذَّاعِيَةَ بِالْوَيْلِ وَالثُّبُورَ (۵).
یعنی: رسول خدا (ص) لعن نمود زنی را که رخ خود را پنجه زند و بخرشد و یخه پاره کند و به‌وای و وایلاه ندا کند.

۱۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّمَا نُهَيْتُ عَنِ النَّوْحِ عَنْ صَوْتَيْنِ أَحْمَقَيْنِ فَأَجْرَيْنِ صَوْتٍ عِنْدَ نَحْمٍ لَعِيبٍ وَلَهُوَ وَمِزَامِيرَ شَيْطَانٍ وَصَوْتٍ عِنْدَ مَصِيبَةٍ خَمَشٍ وَجَوْهِ وَشَقِّ جَبُوبٍ وَرَثَةِ شَيْطَانٍ (۶).
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همانا نهی شدم از نوحه خوانی از دو صدای دو

-
- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۵۹ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۴.
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۳.
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۳ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۴.
(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۳.
(۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۴.
(۶) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۴ و ۱۴۵.

احمق فاجر: یکی صدا وقت نغمه های لعب و لهو و مزمارهای شیطان و دیگری صدای وقت مصیبت که صورتهارا بخراشد و یخه پاره کند و ناله شیطان کند.

۱۵- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): صَوْتَانِ مَلْعُونَانِ يُبْغِضُهُمَا اللَّهُ: إِعْوَالٌ عِنْدَ مُصِيبَةٍ وَ صَوْتٌ عِنْدَ نِعْمَةٍ: يَعْزِي التَّوْحُ وَالْغِنَاءُ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دو صدا مورد لعن است که خدا آنها را دشمن دارد: ناله های وقت مصیبت و صدای وقت نغمه، یعنی نوحه خوانی و آواز غنا.

۱۶- م عن مكحولٍ قال: دخل رسول الله (ص) وهو معتمدٌ على عبد الرحمن بن عوفٍ، و إبراهيم بن النبي (ص) يجود بنفسه، فلما رآه دمعت عيناه فقال له عبد الرحمن بن عوفٍ: أي رسول الله! تبكي، متى يراك المسلمون تبكي يبكوا، قال: لما ترقرقت عبرته قال: إنما هذا رحمٌ، وإن من لأيرحم لأيرحم، إنما أنهى الناس عن النياحة، وأن يُندب الميت بما ليس فيه، فلما قضى قال: لولا أنه وعدنا مع، وسبيل ما تبي، وإن الآخر متايلحاً بالاول لوجدنا غير الذي وجدنا، وأنا بك يا إبراهيم لمحزونون، تدمع العين ويجد القلب، ولانقول ما يخطئ الرب، و فضل رضاعه في الجنة (۲)

یعنی: روایت شده از مکحول که گفت: رسول خدا (ص) در حالیکه برعبد الرحمن بن عوف تکیه داشت وارد منزل شد و ابراهیم فرزند پیغمبر (ص) جان میداد، چون پیغمبر (ص) او را دید اشکش جاری شد، پس عبد الرحمن بن عوف گفت: یا رسول الله گریه میکنی هر کجا مسلمین تورا گریان بینند گریان شوند، گوید چون چشمان پیغمبر (ص) پر از اشک شد فرمود: این رحم است و هر کس رحم نداشته باشد مورد رحم نمیشود، همانا من مردم را از نوحه سرائی و از آنچه در میت نیست ندبه گویند نهی میکنم، پس چون ابراهیم فوت شد، فرمود: اگر

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۴

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۵۲ و ۵۵۳

نه این بود که فوت وعده‌ای همگانی و راهی است رفتنی و اینکه آینده‌ما به گذشته ملحق میشود، هرآینه می‌یافتیم غیر از آنچه یافته‌ایم، و ما به تو ای ابراهیم محزونیم چشم گریان است و دل میسوزد، و نمی‌گوئیم چیزی را که پروردگار غضب کند، و باقی شیر او در بهشت است. این روایت با کمی اختلاف در کتاب مستدرک نیز ذکر شده (۱)

۱۷- م عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: أَخَذَ النَّبِيُّ (ص) عَلَى النِّسَاءِ حِينَ بَايَعْنَ أَنْ لَا يَنْحُنَّ، فَقُلْنَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنْ نِسَاءً أَسْعَدْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَتُسَعِدُنَّ فِي الْإِسْلَامِ؟ قَالَ: لِأَسْعَادٍ فِي الْإِسْلَامِ، وَ لِأَشْقَارٍ فِي الْإِسْلَامِ، وَ لِأَعْقَرٍ فِي الْإِسْلَامِ، وَ لِأَجْلَبٍ، وَ لِأَجْنَبٍ، وَ مَنِ انْتَهَبَ فَلَيْسَ مِنَّا (۲)

یعنی: از انس بن مالک روایت است که گفت: پیغمبر (ص) هنگامیکه زنان بیعت کردند بر آنها بیعت گرفت که نوحه خوانی نکنند، پس زنان گفتند یا رسول الله زنانی ما را در جاهلیت مساعادت میکردند پس ما در اسلام آنان را مساعادت کنیم؟ فرمود: در اسلام مساعادت برای این کار نیست و نکاح شغار نیست و پی کردن نیست، و جلب شتران و بیرون راندن آنها برای خاطر زکات جائز نیست، و آنکه غارت کند از ما نیست.

۸۷- باب تعذیب المیت بالنوح و نحوه اذا أوصی به

۱- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ نَحِيَ عَلَيْهِ يُعَذَّبُ بِمَا نَحِيَ عَلَيْهِ (۳)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه برای او نوحه خوانی کنند بواسطه همان نوحه سزایی عذاب شود.
توضیح: بدانکه آیات بسیاری دلالت دارد که خدا هیچکس را به گناه

(۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۳ و ۱۴۵ و ۱۴۶.

(۲) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۰.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۴.

غیر خودش عذاب نمی‌کند از آن جمله فرموده: **وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ** (۱) بنا بر این اگر پیغمبر (ص) روایت فوق را فرموده باشد باید تأویل شود، و مربوط به همه اموات نیست بلکه میتوان گفت مربوط است به کسان زیر:

- ۱- کسیکه وصیت کند که پس از مرگ برای او شیون و افغان و نوحه خوانی و یا بدعت‌هایی انجام دهند چنانکه در زمان جاهلیت چنین وصیت‌هایی مینمودند.
- ۲- کسیکه بدانند پس از مرگش خانواده او بعضی بدعت‌های مرسوم مانند نوحه خوانی انجام میدهند ولی اهمال کند و ایشان را وصیت به ترک چنین بدعت‌ها نکند او نیز شریکست.
- ۳- کسیکه دارای اعمال ناروا مثلاً ولخرجی و بی بندوباری باشد ولی خانواده اش چنین اعمال را از او نیک شمردند و پس از فوت او بلحاظ چنین اعمال خلاف او برای او گریه و نوحه کنند که موجب ازدیاد عذاب میت است و همچنین است شخصی که فاقد بعضی از اعمال نیک بوده ولی ریاکاری کرده و مردم او را واجدان اعمال بدانند و برای آن اعمال نوحه خوانی و ستایش کنند. و البته تا ویلات دیگری نیز در مورد این حدیث می‌باشد که در این مختصر نمی‌گنجد.

۲- ج **عَنْ عُمَرَ بْنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِنَّ الْمَيِّتَ لَيُعَذَّبُ بِبُكَاءِ الْحَيِّ** و فی روایة: **إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبَعْضِ بُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ** (۲) یعنی: از عمر روایت است که پیغمبر (ص) فرمود: محققاً میت عذاب شود به گریه زنده، و در روایتی است که میت عذاب شود به گریه خانواده اش بر او.

۳- ج **ذَكَرَ لِعَائِشَةَ قَوْلُ عُمَرَ: إِنَّ الْمَيِّتَ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ فَقَالَتْ: رَجِمَ اللَّهُ عُمَرَ وَاللَّهِ مَا حَدَّثَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِذَلِكَ وَلَكِنْ قَالَ: إِنَّ اللَّهَ لَيَزِيدُ الْكَافِرَ عَذَابًا بِبُكَاءِ أَهْلِهِ عَلَيْهِ، وَقَالَتْ: حُسْبُكُمْ الْقُرْآنُ - وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى - (۳) وَفِي**

(۱) قرآن / سوره انعام / آیه ۱۶۴ . و سوره زمر / آیه ۷ . و سوره های دیگر
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۴ .
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۴ .

رَوَايَةٍ: سَمِعَتْ عَائِشَةَ يَقُولُ ابْنُ عُمَرَ: الْمَيِّتُ يُعَذَّبُ بِبُكَاءِ أَهْلِهِ ،
فَقَالَتْ: يَغْفِرُ اللَّهُ لِأَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ إِنَّهُ لَمْ يَكْذِبْ وَلِكِنَّهُ نَسِيَ أَوْ
أَخْطَأَ إِنَّمَا مَرَّ النَّبِيُّ (ص) عَلَى يَهُودِيَّةٍ يَبْكِي عَلَيْهَا أَهْلُهَا فَقَالَ:
إِنَّهُمْ لَيَبْكُونَ عَلَيْهَا وَإِنَّهَا لَتُعَذَّبُ فِي قَبْرِهَا (۱)

یعنی: برای عایشه گفتا ر عمر که میّت بگریه کردن خانواده اش بر او عذاب
میشود نقل شد، عایشه گفت خدا عمر را رحمت کند، قسم بخدا پیغمبر (ص)
این را نفرمود، ولیکن فرمود: که خدا عذاب کافر را بگریه کردن خانواده
او بر او زیاد میکند، و عایشه گفت: قرآن شما را کافی است که فرموده
گناه کسی را دیگری حمل نمی‌کند. و در روایتی است که عایشه شنید که
عبداللّه بن عمر میگوید میّت بسبب گریه کردن خانواده اش عذاب میشود
عایشه گفت خدا ابی عبدالرحمن یعنی ابن عمر را بیا مرزد، او دروغ نگفت
ولیکن نسیان و یا خطا کرد، همانا پیغمبر (ص) عبور کرد بر یک زن
یهودیّه ای که خانواده اش بر او گریه میکرد، پس فرمود: ایشان بر او
گریه میکنند در حالیکه او در قبرش عذاب میشود.

و با یددانست گریه در این احادیث که موجب عذاب میّت شود گریه ای
است که توأم با سرو صدا و نوحه خوانی باشد نه مجرد اشک چشم.

۴- ج عَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: مَا مِنْ مَيِّتٍ يَمُوتُ
فَيَقُومُ بِأَكْبِهِ فَيَقُولُ وَأَجْبَلَاهُ وَأَسْنَدَاهُ أَوْ نَحْوَ ذَلِكَ إِلَّا وَكِّلَ بِهِ
مَلَكَانِ يَلْهَرَانِهِ أَهْكَذَا كُنْتَ (۲)

یعنی: ابو موسی روایت کرده از رسول خدا (ص) که فرمود: هر کس بمیرد
و گریه کنندگان او برخیزند و بگویند ای محل اعتماد من، ای
تکیه گاه من و یا مانند این سخنان، دو ملک به او مامور شوند که او
را بزنند و به او بگویند آیا تو چنین بودی. توضیح این حدیث نیز
در حدیث اول این باب ذکر شد.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۴۴ .
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۴۴ و ۲۴۵ .

۸۸- باب الرضا بقضاء الله والصبر علی المصیبه وما یقال فیها

۱- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: لَمْ يَكُنْ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَقُولُ لَشَيْءٍ قَدْ مَضَى لَوْ كَانَ غَيْرُهُ (۱)!

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که فرمود: رسول خدا (ص) چینی نبود که به امور گذشته راضی نباشد و بگوید اگر غیر آن بود بهتر بود.

۲- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): عَجِبْتُ لِلْمَرْءِ الْمُسْلِمِ أَنَّهُ لَيْسَ مِنْ قَضَاءٍ يَقْضِيهِ اللَّهُ لَهُ إِلَّا كَانَ خَيْرًا لَهُ فِي عَاقِبَةِ أَمْرِهِ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: عجب دارم برای مردم مسلمان که خدا برای او حکمی و مقدری ننموده مگر آنکه برای او در عاقبت کار او خیر بوده.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): ثَلَاثٌ مِّنْ رُّزْقِهِنَّ فَقَدَرُ رِزْقٍ خَيْرٌ الدَّارَيْنِ الرِّضَا بِالقَضَاءِ وَالصَّبْرُ عَلَى البَلَاءِ وَالدَّعَاءُ فِي الرِّضَاءِ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: سه چیز است که خدا به هر کس روزی کند، خیر دنیا و آخرت روزیش شده: رضا به قضای خدا، و صبر بر بلا و دعا در آنچه رضای خداست

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَرْبَعٌ مِّنْ كُنَّ فِيهِ كَانَتْ فِي حُورِ اللَّهِ الْأَعْظَمِ: مَنْ كَانَ عِصْمَةَ أَمْرِهِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، وَمَنْ إِذَا أَصَابَتْهُ مُصِيبَةٌ قَالَ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، وَمَنْ إِذَا أَصَابَ خَيْرًا قَالَ: الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَمَنْ إِذَا أَصَابَتْهُ خَطِيئَةٌ قَالَ: اسْتَغْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چهار چیز هرگاه در کسی باشد در نورانیت خدای بزرگتر است: کسیکه شهادتین به وحدانیت خدا و رسالت من پایه کارش باشد، و کسیکه چون مصیبتی بها و برسد گوید: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، یعنی: ما ملک خدا و اختیار کار ما با خداست و رجوع ما به سوی اوست،

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۰۰
(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۷
(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۸
(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۹۷

وکسیکه چون به خیری رسد اَلْکَمْدُ لِلرَّبِّ الْعَالَمِينَ گوید، و کسیکه چون خطائی کند استغفار نماید.

۵- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) : أَنَّ مَلَكَ الْمَوْتِ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص) يَا مُحَمَّدُ أَبَتِي أَقْبِضُ رُوحَ ابْنِ آدَمَ فَيَجْزَعُ أَهْلَهُ فَأَقُومُ فِي نَاحِيَةٍ مِنْ دَارِهِمْ فَأَقُولُ: مَا هَذَا الْجَزَعُ؟ فَوَاللَّهِ مَا تَعَجَّلْنَا قَبْلَ أَجَلِهِ، وَ مَا كَانَ لَنَا فِي قَبْضِهِ مِنْ ذَنْبٍ، فَإِنْ تَحَسَّبُوهُ وَ تَصَبَّرُوا تَوَجَّرُوا، وَإِنْ تَجَزَّعُوا تَأْشَمُوا وَ تَوَزَّرُوا (!)

یعنی: حضرت صادق (ع) نقل کرده که ملک الموت به رسول خدا (ص) گفت: ای محمد من روح فرزند آدم را میگیرم، پس خانواده او جزع میکند، من گوشه‌ای از خانه ایشان می‌ایستم و میگویم این جزع برای چیست که بخدا قسم ما عجله نکرده ایم که او را قبل از مدتش ببریم و در قبض روح او برای ما گناهی نیست، پس اگر آنرا به حساب خدا بگذارید و صبرنمائید اجر میبرید و اگر داد و فریاد کنید گناه و بار سنگین داده شوید.

۶- ج عَنْ أَنَسٍ قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ (ص) بِأَمْرَأَةٍ تَبْكِي عِنْدَ قَبْرِ فَقَالَتْ: اتَّقَى اللَّهُ وَأُصْبِرِي فَقَالَتْ: إِلَيْكَ عَنِّي فَإِنَّكَ لَمْ تُصَبِّ بِمُصِيبَتِي وَلَمْ تَعْرِفْهُ فَقِيلَ لَهَا: إِنَّهُ النَّبِيُّ (ص) فَأَنْتِ بَابُهُ فَلَمْ تَجِدِي عِنْدَهُ بَوَّابِينَ فَقَالَتْ: لَمْ أَعْرِفْكَ فَقَالَ: إِنَّمَا الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدَمَةِ الْأُولَى (!)

یعنی: انس روایت کرده که رسول خدا (ص) به زنی گذشت که نزد قبری گریه میکرد فرمود: از خدا بترس و صبر نما، آن زن گفت از من دور شو زیرا توبه مصیبتی مانند مصیبت من مبتلا نشده‌ای و رسول خدا (ص) را شناخت، مردم به او گفتند او رسول خدا (ص) است، آن زن در خانه رسول خدا (ص) آمد و در بانایی نیافت و عرض کرد من شما را نشناختم، حضرت فرمود: همانا صبر کردن وقت اولین صدمه باید (یعنی صبری که ممکن است موجب اجر بزرگ شود همان صبر در ابتدای مصیبت است که ناگهان شخص با مصیبت روبرو شود، پس اگر در اینحال شخص خود را

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۱۳.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۶ و ۳۴۷.

حفظ نماید و ناشکری و ناسپاسی و کفران نکنند و راضی به رضای خدا باشد دارای پاداش بزرگی میگردد.) این روایت با کمی اختلاف در کتاب مصنف نیز ذکر شده (۱)

۷- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الصَّبْرُ عِنْدَ الصَّدمَةِ الْأُولَى، وَ الْعَبْرَةُ لِأَيِّمَلِكُهَا ابْنُ آدَمَ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: صبر هنگام اولین صدمه باید، و اشک فرزند آدم بی اختیار است.

۸- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ عَظِيمَ الْبَلَاءِ يُكَافَى بِهِ عَظِيمَ الْجَزَاءِ، فَإِذَا أَحَبَّ اللَّهُ عَبْدًا ابْتَلَاهُ بِعَظِيمِ الْبَلَاءِ فَمَنْ رَضِيَ فَلَهُ عِنْدَ اللَّهِ الرِّضَا، وَمَنْ سَخِطَ فَلَهُ السَّخَطُ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ابتلای بزرگ را جزای بزرگ تلافی میکند، پس چون خدا بنده ای را دوست بدارد او را به بلای بزرگ مبتلا کند، پس هرکس خوشنود باشد خدا از او خوشنود و هرکس خصمناک باشد برای او خشم است.

۹- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع): قَالَ: سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مَنْ أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءً فِي الدُّنْيَا؟ فَقَالَ: النَّبِيُّونَ ثُمَّ الْأُمَمُلُ قَالُ الْمُثَلُّ، وَ يُبْتَلَى الْمُؤْمِنُ بَعْدَ عَلَى قَدْرِ إِيْمَانِهِ وَحُسْنِ أَعْمَالِهِ، فَمَنْ صَحَّ إِيْمَانُهُ وَحَسُنَ عَمَلُهُ أَشَدَّ بَلَاءَهُ، وَمَنْ سَخَفَ إِيْمَانُهُ وَضَعَفَ عَمَلُهُ قَلَّ بَلَاءُهُ (۴)

یعنی: حضرت صادق (ع) نقل کرده که از رسول خدا (ص) سؤال شد که سخت ترین مردم در دنیا از جهت بلا کیست؟ فرمود: پیامبران، سپس آنکه شبیه تر به انبیاء است، و سپس مؤمن بقدر ایمانش و نیکی عملش مبتلا گردد، پس آنکه ایمانش صحیح و عملش نیکو شد بلا سخت دید، و هرکس ایمانش سبک و عملش ناتوانی شد بلا او کم گردید.

۱۰- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): عَظْمُ الْجَزَاءِ عَلَى قَدْرِ عَظْمِ

(۱) المصنف / ج ۲ / ص ۵۵۱

(۲) المصنف / ج ۲ / ص ۵۵۱

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۰۰

(۴) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۰۶

الْمُصِيبَةِ وَ مَنِ اسْتَرْجَعَ بَعْدَ الْمُصِيبَةِ جَدَّدَ اللَّهُ لَهَا أَجْرَهَا كَيَوْمِ أُصِيبَ بِهَا. (۱)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بزرگی جزا و عظمت آن بقدر عظمت مصیبت است، و کسیکه پس از مصیبت استرجاع کند یعنی بگوید: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، خدا اجر او را تجدید کند مانند اجر روزی که مصیبت به او رسیده است.
این حدیث با کمی اختلاف لفظی در کتاب سنن ابن ماجه نیز ذکر شده (۲).

۱۱- قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَأْتِي بِمُصِيبَةٍ وَإِنْ قَدَّمَ عَهْدَهَا فَأَحَدَتْ لَهَا اسْتِرْجَاعًا إِلَّا أَحَدَتْ اللَّهُ لَهُ مَنَزَلَةً وَ أَعْطَاهُ مِثْلَ مَا أَعْطَاهُ يَوْمَ أُصِيبَ بِهَا وَ مَا مِنْ نِعْمَةٍ وَإِنْ تَقَادَمَ عَهْدُهَا فَذَكَرَهَا الْعَبْدُ وَ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ إِلَّا جَدَّدَ اللَّهُ لَهُ ثَوَابَهُ كَيَوْمِ وَجَدَهَا (۳) وَ قَالَ: إِنَّ أَهْلَ الْمُصِيبَةِ لَتَنْزَلُ بِهِمُ الْمُصِيبَةُ فَيَجْزَعُونَ فَيَمُرُّ بِهِمْ مَا رَمَى مِنَ النَّاسِ فَيَسْتَرْجِعُ فَيَكُونُ أَكْبَرَ أَجْرًا مِنْ أَهْلِهَا (۴).

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: مسلمان نباشد که به مصیبتی رسیده باشد و اگر چه مدتی از آن گذشته باشد، پس إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ بگوید مگر آنکه خدا منزلتی برای او ایجا د کند و به او عطا کند مانند آنچه عطا کرده به او در روزیکه به او مصیبت رسیده، و نعمتی نباشد و اگر چه مدتی گذشته باشد پس یاد آورد و گوید الْحَمْدُ لِلَّهِ مگر آنکه خدا برای او ثوابی تجدید کند همانند روزیکه نعمت را یافته. و فرمود که: اهل مصیبت که مصیبتی به ایشان رسیده و جزع کند، پس کسی از مردم به او میگذرد و إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ میگوید، پس اجر چنین عابری بزرگتر از اهل مصیبت است.

۱۲- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: تُوْفِيَ ابْنُ لِعُثْمَانَ بْنِ مَطْعُونٍ وَ أَشْتَدَّ حُزْنُهُ عَلَيْهِ حَتَّى اتَّخَذَ فِي دَارِهِ مَسْجِدًا يَتَعَبَّدُ فِيهِ فَبَلَغَ ذَلِكَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) فَقَالَ: يَا عُثْمَانُ بْنُ مَطْعُونٍ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَكْتُبْ عَلَيْنَا الرُّهْبَانِيَّةَ إِنَّمَا رُهْبَانِيَّةُ أُمَّتِي الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (۵).

- (۱) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۷.
- (۲) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۵۱۰.
- (۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۷.
- (۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۷.
- (۵) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۶.

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که گفت: پسری از عثمان بن مظعون وفات یافت و حزن او برایش سخت شد تا اندازه ای که در خانه خود مسجدی تهیه کرد که در آن عبادت کند، پس این خبر به رسول خدا (ص) رسید، پس فرمود: ای عثمان بن مظعون خدا رهاییت را بر ما ننوشته، همانا رهاییت امّت جهاد در راه خدا است.

مؤلف گوید رهاییت در دین مسیح نیز نبوده چنانکه خدا فرموده: رَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا! (۱) یعنی رهاییتی که به بدعت آوردند و نیز فرموده: إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقَّ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ... (۲) ضمناً در بسیاری از آیات قرآن صبر بمعنای استقامت و پایداری در مقابل باطلها و جهاد نیز آمده از آنجمله فرموده: وَكَأَيِّنْ مِنْ نَبِيٍّ قَاتَلَ مَعَهُ رِبِّيُونَ كَثِيرًا فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ (۳) و فرموده: كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ (۴)

۱۳- قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِنَّ فِي الصَّبْرِ عَلَى مَا تَكْرَهُ خَيْرًا كَثِيرًا وَإِنَّ النَّصْرَ مَعَ الصَّبْرِ وَإِنَّ الْفَرْجَ مَعَ الْكَرْبِ وَإِنَّ مَسْعَ الْعَسِيرِ يُسْرًا (۵)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: در صبر بر مکروه خیر بسیاری است، و محققاً یاری با صبر است، و گشایش با سختی است، و محققاً با سختی آسانی است.

۱۴- قَالَ النَّبِيُّ (ص): عَجَبًا لِأَمْرِ الْمُؤْمِنِ إِنْ أَمَرَهُ كُلُّهُ لَهُ خَيْرٌ وَ لَيْسَ ذَلِكَ لِأَحَدٍ إِلَّا لِلْمُؤْمِنِ إِنْ أَصَابَتْهُ سَرَاءٌ شَكَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ وَإِنْ أَصَابَتْهُ ضَرَاءٌ صَبَرَ فَكَانَ خَيْرًا لَهُ (۶)

- (۱) قرآن/ سوره حدید/ آیه: ۲۷.
- (۲) قرآن/ سوره توبه/ آیه: ۱۱۱.
- (۳) قرآن/ سوره آل عمران/ آیه: ۱۴۶.
- (۴) قرآن/ سوره بقره/ آیه: ۲۴۹.
- (۵) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۴۰.
- (۶) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۴۰.

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: عجب است درکا مؤمن که تمام امرا و برای او خیراست، و برای احدی چنین نیست مگر برای مؤمن، اگر خوشی به او رسد، شکر کند که برایش خیراست، و اگر سختی و ضرر به او رسد صبر کند پس برای او خیر باشد.

۱۵- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا أُصِيبَ أَحَدُكُمْ بِمُصِيبَةٍ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ بِي فَلْيَعِزَّهُ ذَلِكَ عَنْ مُصِيبَتِهِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه مصیبتی به یکی از شما رسید پس متذکر شود مصیبت خود را به من که آن دلداری است از مصیبت او. این روایت با کمی اختلاف در وسائل و غیر آن نیز ذکر شده (۲).

۱۶- ز قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الْأَجْرُ عَلَى قَدْرِ الْمُصِيبَةِ فَمَنْ أُصِيبَ بِمُصِيبَةٍ فَلْيَذْكُرْ مُصِيبَتَهُ بِي فَإِنَّكُمْ لَنْ تَصَابُوا بِمِثْلِهَا (۳) وَفِي رِوَايَةٍ: أَعْظَمُ مِنْ كُلِّ مَضَائِبِ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اجر به اندازه مصیبت است، پس هر کس به مصیبتی مبتلا شد مصیبت مرا به خاطر آورد زیرا شما همانند من مبتلا نشوید. و در روایت دیگر فرمود: مصیبت بر من بزرگتر از هر مصیبتی باشد

۱۷- ج عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: مَا مِنْ عَبْدٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ فَيَقُولُ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ اللَّهُمَّ اجْرُنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا إِلَّا أَجْرَهُ اللَّهُ فِي مُصِيبَتِهِ وَأَخْلَفَ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا. قَالَتْ: فَلَمَّا تَوَفَّى أَبُو سَلَمَةَ قُلْتُ كَمَا مَرَّ بِي رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَأَخْلَفَ اللَّهُ لِي خَيْرًا مِنْهُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) (۵)

یعنی: روایت شده از ام سلمه که گفت: شنیدم رسول خدا (ص) میفرمود: بنده ای نیست که مصیبتی به او برسد و بگوید: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاغِبُونَ خدایا مرا اجر بده در این مصیبت و بجای آن بهتر از آن

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۴

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۱۲ و سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۵۱۰

(۳) مسند الامام زید / ص ۱۸۱

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۴۲

(۵) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۸

نصیبم کن مگر آنکه خدا او را در آن مصیبت اجر دهد و بهتر از آن بجای آن بدهد، گوید پس چون ابوسلمه شوهرم وفات کرد چنانکه رسول خدا (ص) مرا امر کرده بود گفتم خدا بجای او بهتر از او را عطا کرد که رسول خدا (ص) باشد. این روایت با کمی اختلاف لفظی در کتاب مصنف و مستدرک نیز ذکر شده (۱) و در روایت دیگر آمده: إِذَا أَصَابَ أَحَدَكُمْ مُصِيبَةٌ فَلْيَقُلْ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ اللَّهُمَّ عِنْدَكَ أَحْتَسِبُ مُصِيبَتِي فَأُجْرِنِي فِيهَا وَابْدِلْنِي مِنْهَا خَيْرًا، فَلَمَّا احْتَضَرَ أَبُو سَلَمَةَ قَالَ: اللَّهُمَّ اخْلُفْ فِي أَهْلِي خَيْرًا مِنِّي، فَلَمَّا قَبِضَ قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ عِنْدَ اللَّهِ أَحْتَسِبُ مُصِيبَتِي فَأُجْرِنِي فِيهَا فَتَقَبَّلَ اللَّهُ مِنْهُمَا وَعَوَّضَهُمَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) (۲).

۸۹- باب جزاء موت الولد

۱- ش عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَيَّ خَدِجَةَ حَيْثُ مَاتَ الْقَاسِمُ ابْنُهَا وَهِيَ تَبْكِي، فَقَالَ لَهَا: مَا يُبْكِيكِ؟ فَقَالَتْ: دَرَّتْ دُرَيْرَةٌ فَبَكَيْتُ، فَقَالَ: يَا خَدِجَةُ أَمَا تَرْضَيْنَ إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ تَجِيءَ إِلَيَّ بِأَبِ الْجَنَّةِ وَهُوَ قَائِمٌ فَيَأْخُذُ بِدِيكَ وَيُدْخِلُكَ الْجَنَّةَ وَيُنْزِلُكَ أَفْضَلَهَا؟ وَذَلِكَ لِكُلِّ مُؤْمِنٍ، إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ أَحْكَمُ وَأَكْرَمُ مِنْ أَنْ يَسْلُبَ الْمُؤْمِنَ ثَمَرَةَ فَوَادِهِ ثُمَّ يَعْدِيهِ بَعْدَهَا أَبَدًا (۳).

یعنی: از حضرت باقر (ع) روایت شده که رسول خدا (ص) برخدیجه وارد شد هنگامیکه قاسم فرزندش فوت شده بود در حالیکه او گریه میکرد پس فرمود: چه موجب گریهات می باشد؟ خدیجه گفت پستانم شیر آمد گریان شدم، فرمود: ای خدیجه آیا راضی نیستی که چون قیامت شود در بهشت بیایی در حالیکه او ایستاده باشد و دست تو را بگیرد و وارد بهشت گرداند و به بهترین منازل آن تو را

(۱) المصنف / ج ۳ / ص ۵۶۴. و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۶.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۳ / ص ۱۹۸.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۹۴.

سکنی دهد و این بهره برای هر مؤمنی است زیرا خدای عزوجل حکیمتر و کریمتر از آنستکه میوه دل مؤمنی را بگیرد سپس او را همواره عذاب کند.

۲- ش عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: تُوَفِّي ظَاهِرَيْنِ رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَتَنْهَى رَسُولُ اللَّهِ (ص) خَدِيجَةَ عَنِ الْبُكَاءِ، فَقَالَتْ: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ وَلَكِنْ دَرَّتْ عَلَيْهِ الدَّرِيرَةُ فَبَكَيْتُ، فَقَالَ: أَمَا تَرْضَيْنَ أَنْ تَجِدِيهِ فَأَمَّا عَلِيٌّ بَابِ الْجَنَّةِ فَإِذَا رَأَى أَحَدًا يَبِيدُكَ فَأَدْخَلَ الْجَنَّةَ، أَطَهَّرَهَا مَكَانًا وَاطَّيَّبَهَا، قَالَتْ: وَإِنَّ ذَلِكَ كَذَلِكَ؟ قَالَ: اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَعَزُّ وَأَكْرَمُ مِنْ أَنْ يَسْلُبَ عَبْدًا شَمْرَةَ فُوَادِهِ فَيَصِيرَ وَيَحْتَسِبَ وَ يَحْمَدَ اللَّهَ ثُمَّ يِعْذِبُهُ (۱)

مضمون این خبر همان مضمون خبر اول است که ترجمه شد.

۳- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): خَمْسٌ مَا أَثَقَلَنَ فِي الْمِيزَانِ سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لِأَلِ اللَّهِ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ وَ الْوَالِدُ الصَّالِحُ يَتَوَفَّى لِمُسْلِمٍ فَيَصِيرَ وَ يَحْتَسِبَ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: پنج چیز است که در میزان سنگین است: گفتن سُبْحَانَ اللَّهِ وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَ لِأَلِ اللَّهِ إِلَّا اللَّهُ وَ اللَّهُ أَكْبَرُ. و فرزند صالح مؤمن بمیرد و او صبر کند و به حساب بگذارد.

۴- ج عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: مَا مِنْ نَاسٍ مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَفَّى لَهُ ثَلَاثَةٌ لَمْ يَبْلُغُوا الْجَنَّةَ إِلَّا أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ إِيَّاهُمْ (۳)

یعنی: انس روایت کرده که رسول خدا (ص) فرمود: هر مسلمانی که سه فرزند نابالغ او بمیرد خدا او را بفضل و رحمت خود داخل بهشت گرداند.

مؤلف گوید بشرطیکه مسلمان قلبی و اسمی و اهل گناهان کبیره نباشد چنانچه خدا فرموده: إِنْ تَجَنَّبُوا كِبَايَرًا مَا تُنْهَوْنَ عَنْ كُفْرٍ عَنْكُمْ سَيِّئًا تَكْفُرُوا

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۹۴.

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۳ و ۱۳۴.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۸. و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۵.

وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا^(۱)! بلکه مسلمان واقعی و مؤمن حقیقی باشد یعنی عقاید و اعمال او مطابق و موافق قرآن بوده دارای آثار و نشانه‌های ایمانی که خدا ذکر نموده باشد از آن جمله خدا فرموده: قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ^(۲)! و فرموده: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ^(۳)! و فرموده: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ^(۴)! و همچنین سایر علائم ایمانی که در قرآن بیان شده در او موجود باشد زیرا بهشت جای افراد آلوده نیست چنانچه خدا فرموده: ذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَرَكَ^(۵)

۵- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ بَيْنَهُمَا ثَلَاثَةٌ أَوْلَادٍ لَمْ يَبْلُغُوا الْحِجَّتَ إِلَّا أَدْخَلَهُمُ اللَّهُ بِفَضْلِ رَحْمَتِهِ آيَاتِهِمُ الْجَنَّةَ قَالَ: يُقَالُ لَهُمْ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ فَيَقُولُونَ: حَتَّىٰ يَدْخُلَ آبَاؤُنَا، فَيُقَالُ: ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ^(۶)

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: هیچیک از دو مسلمانانی که در زندگانیشان سه فرزند نابالغ از ایشان بمیرد نباشد مگر آنکه خدا ایشان را بفضل و رحمت خود داخل بهشت گرداند. به فرزندان ایشان گفته شود وارد بهشت گردید گویند ما منتظریم تا پدران ما بیایند، گفته شود وارد بهشت گردید شما و پدرانتان، و بهمین مضمون در کتاب مستدرک نیز ذکر شده^(۷)

۶- ج عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّ النِّسَاءَ قُلْنَ لِلنَّبِيِّ (ص): إِجْعَلْ لَنَا يَوْمًا، فَوَعظهنَّ وَقَالَ: أَيُّمَا امْرَأَةٍ مَاتَ لَهَا ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَالِدِ كَانُوا

- (۱) قرآن / سوره نساء / آیه: ۳۱.
- (۲) قرآن / سوره مؤمنون / آیه: ۲، ۱، ۳ و ۴.
- (۳) قرآن / سوره انفال / آیه: ۲.
- (۴) قرآن / سوره حجرات / آیه: ۱۵.
- (۵) قرآن / سوره طه / آیه: ۷۶.
- (۶) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۸.
- (۷) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۴.

لَهَا حِجَابًا مِنَ النَّارِ، قَالَتْ امْرَأَةٌ: وَاشْتَانِ؟ قَالَ: وَاشْتَانِ (۱) یعنی: ابوسعید روایت کرده که زنان به رسول خدا (ص) گفتند: برای ما روزی قرار بده که ما را موعظه کنی، پس رسول خدا (ص) ایشان را موعظه کرد و فرمود: هر زنی که سه فرزندش بمیرد آن فرزندان حجاب او از آتش خواهند بود زنی گفت: دو فرزند نیز حجابند؟ فرمود: دو فرزند نیز. و در روایت دیگر: وَصَبَرَ عَلَيْهِمَا وَاحْتَسَبَهُمَا (۲)

۷- ش عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: تُوِّفِيَ ابْنُ لِعْثْمَانَ بْنِ مَطْعُونٍ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ لِلْجَنَّةِ ثَمَانِيَةَ أَبْوَابٍ، وَلِلنَّارِ سَبْعَةَ أَبْوَابٍ، أَفَمَا يَسُرُّكَ أَنْ لَاتَأْتِيَ بَابًا مِنْهَا إِلَّا وَجَدْتَ ابْنَكَ إِلَى جَنبِكَ، أَخَذَ بِحُجْرَتِكَ، يَشْفَعُ لَكَ إِلَى رَبِّكَ؟ فَقَالَ: بَلَى، فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ: وَكُنَّا يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي قَرْطَانَا مَالِ الْعُثْمَانَ؟ قَالَ: نَعَمْ لِمَنْ صَبِرْنَاكُمْ وَاحْتَسَبْنَا (۳)

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که گفت: فرزندی از عثمان بن مطعون وفات کرد، رسول خدا (ص) به او فرمود که برای بهشت هشت در و برای دوزخ هفت در است، آیا خوش نداری به هر دری برسی ببینی فرزندی پهلوی تو است و دامن تو را گرفته و برای شفاعت میکند؟ گفت: آری، مسلمین گفتند برای ما نیز درباره فرزندی که پیش رفته همین بهره می باشد؟ فرمود: آری برای هر یک از شما که صبر کنید و بحساب خدا بگذارد.

مؤلف گوید چنانچه از قرآن استفاده میشود شفاعت ابلاغ رحمت خدا است برای مؤمنینی که خدا پسندیده و از ایشان راضی باشد.

۸- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ قَدَّمَ ثَلَاثَةً لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلْمَ كَانُوا لَهُ حِصْنًا حَصِينًا مِنَ النَّارِ، قَالَ أَبُو دَرٍّ: قَدَّمْتُ اثْنَيْنِ، قَالَ: وَ اثْنَيْنِ، فَقَالَ أَبُو بِنِ كَعْبٍ سَيِّدُ الْقُرَاءِ: قَدَّمْتُ وَاحِدًا، قَالَ: وَوَاحِدًا، وَلَكِنْ إِنَّمَا ذَاكَ عِنْدَ الصَّدَمَةِ الْأُولَى (۴)

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۸ و ۳۴۹ .
 (۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۵ .
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۹۵ .
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۴۹ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۵ .

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه سه فرزند تکلیف نرسیده در جلو بفرستد برای او حصا ر محکمی از آتش باشد، آ بودرگفتد و فرزند در جلو فرستاده ام؟ رسول خدا (ص) فرمود: دو فرزند نیز چنین است، پس اُبی بن کعب گفت: من یک فرزند فرستاده ام؟ رسول خدا (ص) فرمود: و یک فرزند نیز چنین است. ولیکن این ثواب برای صبر کردن در ابتدای رسیدن صدمه باشد.

۹- عَنْ أَبِي أُمَامَةَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ (ص) حِينَ تُوْفِيَ ابْنُهُ إِبْرَاهِيمَ وَعَيْنَاهُ تَدْمَعَانِ فَقَالَ يَا نَبِيَّ اللّٰهُ تَنَكَّى عَلَيَّ هَذَا الشَّخْصُ؟ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ نَبِيًّا لَقَدْ دَفَنْتُ اثْنَيْ عَشَرَ وَلَدًا فِي الْجَاهِلِيَّةِ كُلِّهِمْ أَشَبَّ مِنْهُ أَدْسُهُ فِي التُّرَابِ دَسًّا؟ فَقَالَ النَّبِيُّ (ص): فَمَاذَا إِنْ كَانَتِ الرَّحْمَةُ ذَهَبَتْ مِنْكَ، يَحْزُنُ الْقَلْبُ وَتَدْمَعُ الْعَيْنُ وَلَا نَقُولُ مَا يُسْخِطُ الرَّبَّ وَآتَا عَلَيَّ إِبْرَاهِيمَ لَمَحْزُونًا^(۱)

یعنی: از اُبی اُمّامه روایت است که گفت: هنگامیکه ابراهیم فرزند پیغمبر (ص) وفات کرده بود، مردی خدمت پیغمبر (ص) آمد در حالیکه از دو چشمان پیغمبر (ص) اشک میریخت، آن مرد گفت: ای پیغمبر خدا! یا برای این شخص گریه میکنی؟ قسم به آنکه تو را بحق مبعوث کرده که من در جاهلیت ۱۲ فرزندم را که تمامشان از این جوانتر بودند دفن کردم و به خاک سپردم پس پیغمبر (ص) فرمود: چه باشد بر من اگر رحمت از تو رفته باشد دل محزون است و اشک میریزد و نمی گوئیم آنچه پروردگار را غضب آورد و ما بر ابراهیم محزونیم.

۱۰- ج عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: مَنْ كَانَ لَهُ فَرْطَانِ مِنْ أُمَّتِي أَدَخَلَهُ اللّٰهُ بِهِمَا الْجَنَّةَ، فَقَالَتْ عَائِشَةُ: فَمَنْ كَانَ لَهُ فَرْطَانٌ مِنْ أُمَّتِكَ؟ قَالَ: وَمَنْ كَانَ لَهُ فَرْطَانٌ يَأْمُوقَهُ. قَالَتْ: فَمَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ فَرْطَانٌ مِنْ أُمَّتِكَ؟ قَالَ: فَأَنَا فَرْطَانُ أُمَّتِي لَنْ يُطَابُوا بِمِثْلِي^(۲)

یعنی: ابن عباس روایت کرده از رسول خدا (ص) که فرمود: کسیکه از امتم دو فرزند جلو بفرستد خدا به برکت آنان او را به بهشت وارد کند، عایشه گفت: کسیکه یک فرزند جلو بفرستد از امتت چگونه است؟ فرمود: ای زن با توفیق آن نیز وارد بهشت شود، عرض کرد کسیکه

(۱) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۴۶
(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۴۹

از امتت یکفرزند نفرستاده چطور؟ فرمود: من جلو فرستاده اویم، و به مصیبتی ما نند مصیبت من برنخورند.

۱۱- جوش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: إِذَا مَاتَ وَلَدُ الْعَبْدِ قَالَ اللَّهُ لِمَلَائِكَتِهِ: قَبَضْتُمْ وَلَدَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: قَبَضْتُمْ ثَمَرَةَ قَوَائِدِهِ؟ فَيَقُولُونَ: نَعَمْ، فَيَقُولُ: مَاذَا قَالَ عَبْدِي؟ فَيَقُولُونَ: حَمَدَكَ وَاسْتَرْجَعَ، فَيَقُولُ اللَّهُ: ابْنُوا لِعَبْدِي بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَ سَمُّوهُ بَيْتَ الْحَمْدِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون بنده ای فرزندش بمیرد خدا به فرشتگان گوید فرزند بنده مرا گرفتید گویند آری، خدا فرماید: میوه دل او را گرفتید؟ گویند آری، خدا فرماید بنده من چه گفت؟ فرشتگان گویند: تورا حمد نمود و انالله وانا اليه راجعون، گفت، خدا فرماید برای بنده ام خانه ای در بهشت بنا مَبَيْتِ الْحَمْدِ بنا کنید.

مؤلف گوید بعضی از اخبار فوق در کتب حدیث مکرر شده که ما در صحت آن تردید داریم، و بنظر ما موافق کتاب خدا نیست.

۹۰- باب تعزية المصاب والنهي عن الشماتة بالمؤمن

۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ عَزَّى حَزِينًا كَسِيَ فِي الْمَوْقِفِ حُلَّةً يُحْتَرِبُهَا (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه غصه داری را تسلیت گفته دلجوئی دهد در قیامت حله ای که موجب زینت و سرور او شود به او پوشانیده گردد.

۲- قَالَ: مَا مِنْ مُؤْمِنٍ يُعَزِّي أَخَاهُ بِمُصِيبَتِهِ إِلَّا كَسَاهُ اللَّهُ سُبْحَانَهُ مِنْ حُلِّ الْكِرَامَةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (۳)

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۳۴۹ ووسائل الشیعه / ج ۲/ ص ۸۹۶.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۲/ ص ۸۷۱.

(۳) سنن ابن ماجه / ج ۱/ ص ۵۱۱ و مستدرک الوسائل / ج ۱/ ص ۱۲۷.

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: مؤمنی نیست که برادر خود را به مصیبتش تسلیت گفته باشد مگر آنکه خدای سبحان در قیامت از حله های کرامت به او بیوشاند.

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ عَزَى مُصَابًا كَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجْرِ الْمُصَابِ شَيْءٌ (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه مصیبت زده ای را سرسلامتی گوید برای او پاداشی مانند پاداش مصیبت زده باشد بدون اینکه از اجر مصیبت زده کم گردد. این روایت با کمی اختلاف در تاج نیز ذکر شده (۲).

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): حُرْمَةُ الْمُسْلِمِ مِيتًا كَحُرْمَتِهِ وَهُوَ حَيٌّ سَوَاءٌ (۳)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: احترام مسلمان در حالی که مرده است مانند احترام او در حال حیات است.

۵- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ عَزَى شَكْلِي كُسِي بُرْدًا فِي الْجَنَّةِ (۴)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه زن فرزند مرده را تسلی داده صبر و شکیبایی کند پارچه ای از برد در بهشت پوشانده شود.

۶- ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لِيَعَزَّ الْمُسْلِمِينَ فِي مَصَابِهِمُ الْمُصِيبَةُ بِي (۵)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: باید مسلمین را در مصیباتشان به مصیبت من دلداری و همدردی نمود.

۷- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لِأُظْهِرَ الشَّمَاتَةَ بِأَخِيكَ فَيَرْحَمَهُ اللَّهُ وَيَبْتَلِيكَ (۶)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نسبت به برادر درت اظها رشما ت مکن که

---

(۱) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۷۱
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۸۰
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۷۵ و ج ۱۹ / ص ۲۵۱
 (۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۲۷
 (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۸۰
 (۶) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۱۰

خدا او را رحم کند و تورا مبتلا نماید.

۸- م عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ النَّبِيَّ
(ص): كَانَ يُعَزِّي الْمُسْلِمِينَ فِي مَصَائِبِهِمْ^(۱)

یعنی: عبدالرحمن بن القاسم از پدرش روایت کرده که: پیغمبر (ص)
مسلمین را در مصیبت‌هایشان صبر و شکیبائی می‌داد.

۹۱- باب رحمة الیتیم والارملة

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى...^(۲)
وَقَالَ: قَاءَمَا الْيَتِيمَ فَلَاتَقْهَرُ...^(۳)
وَقَالَ: كَلَّا بَلْ لَأَتُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ...^(۴)
وَقَالَ: أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ. فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ الْيَتِيمَ^(۵)
وَقَالَ: وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا^(۶)
وهمچنین آیات دیگر

۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ أَنْكَرَ مِنْكُمْ قَسَاوَةَ قَلْبِهِ
فَلْيَدِنُ يَتِيمًا فَيَلْطِطُهُ وَيَلْمَسُحُ رَأْسَهُ يَلِينُ قَلْبُهُ بِإِذْنِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ
فَإِنَّ لِلْيَتِيمِ حَقًّا^(۷) وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ: يُقْعِدُهُ عَلَى خَوَانِهِ وَيَمَسُحُ رَأْسَهُ
يَلِينُ قَلْبُهُ^(۸)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه از قساوت قلب خویش ناراضی است
و بخواهد آنرا بر طرف کند، پس باید یتیمی را به خود نزدیک کند و با
او ملامت و مهربانی کند و دست مرحمت بر سر او بکشد تا قلبش بار آید خدای
عَزَّ وَجَلَّ نرم گردد، زیرا برای یتیم حقی است. و در روایت دیگر فرمود

- (۱) المصنف / ج ۳ / ص ۳۹۵.
- (۲) قرآن / سوره ضحی / آیه: ۶.
- (۳) قرآن / سوره ضحی / آیه: ۹.
- (۴) قرآن / سوره فجر / آیه: ۱۷.
- (۵) قرآن / سوره ماعون / آیه: ۲.
- (۶) قرآن / سوره انسا / آیه: ۸.
- (۷) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۲۶ - و ج ۱۵ / ص ۱۱۱.
- (۸) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۹۲۶ - و ج ۱۵ / ص ۱۱۱.

یتیم را بر سفره خود بنشاند و دست لطف بر سرا و بکشد، دلش نرم گردد.

۲- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِي الْجَنَّةِ هَكَذَا وَقَالَ بِإِصْغِيهِ السَّبَابَةَ وَالْوُسْطَى (۱)!

یعنی: بیغمبر (ص) فرمود: من و آنکه یتیمی را کفالت کند در بهشت این چنین مانند دو انگشت سبّا به و انگشت میان هستیم. و در روایت دیگر: كَافِلُ الْيَتِيمِ لَهُ أَوْ لِغَيْرِهِ (۲). یعنی: کفایت یتیمی که متعلق به خودش باشد (مثلاً نوه اش) و یا متعلق به غیر باشد.

۳- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): أَنَا وَ أُمْرَأَةٌ سَفَعَاءُ الْخَدَّيْنِ كَمَا تَبِينَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ أَوْمًا بِالْوُسْطَى وَالسَّبَابَةَ أُمْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا ذَاتٌ مُنْصِبٍ وَ جَمَالَ حَبَسَتْ نَفْسَهَا عَلَى يَتِيمًا مَا هَا حَتَّى بَانُوا أَوْ مَا تَوَا (۳)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: من وزن زحمتکش مانند این دو انگشت می باشم در قیامت، و اشاره کرد به انگشت سبّا به و وُسطی؛ آن زنی که بی شوهر شده باشد و دارای مقام و جمال باشد ولی خود را نگه داشته باشد برای یتیمانش تا آنکه به ثمر برسند و یا بمیرند.

۴- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ قَبِضَ يَتِيمًا مِنْ بَيْنِ مُسْلِمِينَ إِلَى طَعَامِهِ وَ شَرَابِهِ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ الْبَتَّةَ إِلَّا أَنْ يَعْمَلَ ذَنْبًا لَا يُغْفَرُ لَهُ (۴)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه یتیمی را که از دو مسلمان بوجود آمده باشد به سوی طعام و شراب خود ببرد خدا او را البته به بهشت وارد کند مگر آنکه گناه غیر قابل آمرزشی انجام داده باشد

۵- قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَنْ مَسَحَ يَدَهُ عَلَى رَأْسِ يَتِيمٍ تَرَحُّمًا لَهُ كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ شَعْرَةٍ مَرَّتْ عَلَيْهِ يَدُهُ حَسَنَةً (۵)!

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۵/ ص ۱۳ و مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۴۸.

(۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۵/ ص ۱۳ و المصنف/ ج ۱۱/ ص ۲۹۹.

(۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۵/ ص ۱۴ و مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۴۸.

(۴) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۴۷.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه از روی ترحم بر سر یتیمی دست بکشد خدا بواسطه هر موئی که دست او بر آن رَدّ شود، برایش حسنه ای بنویسد.

۶- **إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) لَمَّا انْتَهَى إِلَيْهِ قَتْلَ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ دَخَلَ عَلَى أَسْمَاءَ بِنْتِ عَمِيْسٍ امْرَأَةِ جَعْفَرٍ فَقَالَ: أَيُّنَ بِنْتِي فَدَعْتِ بِهِمْ وَهُمْ ثَلَاثَةٌ عَبْدًا لِلَّهِ وَ عَوْنٌ وَ مُحَمَّدٌ فَمَسَحَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) رُؤُسَهُمْ فَقَالَتْ: إِنَّكَ تَمَسَحُ رُؤُسَهُمْ كَأَنَّهُمْ أَيْتَامٌ فَعَجِبَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مِنْ عَقْلِهَا!**^(۱)

یعنی: چون خبر کشته شدن جعفر بن ابی طالب به رسول خدا (ص) رسید، بر اسماء بنت عمیس زن جعفر وارد شد و فرمود: کجا ییند پسران من، پس آن زن ایشان را خواند و آنان سه نفر بودند عبد الله و عون و محمد، پس رسول خدا (ص) بر سر ایشان دست کشید، آن زن گفت: تو بر سر ایشان دست میکشی گویا اینان یتیم شده اند، پس رسول خدا (ص) از عقل و درک او تعجب نمود.

۷- **قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): خَيْرُ بَيْتِكُمْ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ مُحْسِنٌ إِلَيْهِ وَ شَرُّ بَيْتِكُمْ بَيْتٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ!**^(۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: بهترین خانه های شما خانه ای است که در آن یتیمی باشد که به او نیکی شود و بدترین خانه های آن است که به یتیم بدی شود.

۸- **ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): السَّاعِي عَلَى الْأُرْمَلَةِ وَ الْمُسْكِينِ كَالْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ كَالَّذِي يَصُومُ النَّهَارَ وَ يَقُومُ اللَّيْلَ!**^(۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه در خدمت زنان بی شوهر و مسکین سعی نماید مانند مجاهد در راه خدا و یا مانند کسی است که صائم النهار و قائم اللیل باشد.

(۱) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۴۷.
 (۲) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۴۸.
 (۳) التاج الجامع للاصول/ ج ۵/ ص ۱۴.

۹۲- باب القیام بمؤنة اهل المیت من الطعام والنهی عن الاجتماع بهم وصنعة الطعام

۱- ج ۴ م عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ قَالَ: لَمَّا جَاءَ نَعْيُ جَعْفَرٍ قَالَ النَّبِيُّ (ص): اصْنَعُوا لِأَهْلِ جَعْفَرٍ طَعَامًا فَإِنَّهُ قَدْ جَاءَهُمْ مَا يَشْفَلُهُمْ^(۱)

یعنی: از عبداللہ بن جعفر روایت است که گفت: چون خبر شهادت جعفر (ع) آمد، پیغمبر (ص) فرمود: برای خانواده جعفر طعامی بسازید که ایشان را خبر مشغول کننده آمده است.

۲- عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (ع) قَالَ: لَمَّا جَاءَ نَعْيُ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِأَهْلِهِ وَابْتَدَأَ بِعَائِشَةَ: اصْنَعُوا طَعَامًا وَاحْمِلُوهُ إِلَيْهِمْ مَا كَانُوا فِي شُغْلِهِمْ ذَلِكَ^(۲)

یعنی: از علی بن ابی طالب (ع) روایت است که چون خبر قتل جعفر بن ابی طالب رسید، رسول خدا (ص) به خانواده اش و ابتداء به عایشه فرمود: طعامی بسازید و به سوی ایشان (خانواده جعفر) حمل کنید بعلت این شغلی که در آن باشند

۳- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: لَمَّا قُتِلَ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي طَالِبٍ، أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَاطِمَةَ (ع) أَنْ تَتَّخِذَ طَعَامًا لِأَسْمَاءَ بِنْتِ عَمَيْسٍ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، وَتَأْتِيَهَا وَنِسَائِهَا وَتُقِيمَ عِنْدَهَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، فَجَرَتْ بِذَلِكَ السُّنَّةَ أَنْ يُصْنَعَ لِأَهْلِ الْمُصِيبَةِ طَعَامٌ ثَلَاثًا^(۳)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که گفت: زمانی که جعفر بن ابی طالب شهید شد، رسول خدا (ص) فاطمه را امر کرد که سه روز طعامی برای اسماء بنت عمیس تهیه کند و برای او و زنان او ببرد، و تا سه روز نزد او بماند. پس این سنت جریان پیدا کرد که برای

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۳۸۰ و المصنف / ج ۳ / ص ۵۵۰ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۲

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۳۲

(۳) وسائل الشیعه / ج ۲ / ص ۸۸۸ و ج ۱۶ / ص ۵۹۳

اهل مصیبت سه روز طعام تهیّه کنند .
مؤلف گوید : از احادیث فوق میتوان استفاده نمود که از
جمله تسلیت و دلداری برخانواده مؤمنین میت آنستکه تا چند روز
فامیلها و همسایه های میت برای اهل او طعام تهیّه نموده و حوائج
ایشان را برآورده سازند . زیرا ایشان درغم و اندوه فرو رفته و
مصیبت زده اند و بنا براین کم حوصله بوده درکار کردن ضعیف هستند .
و همچنین مردم نباید نزد اهل میت اجتماع و یا ازغذای ایشان
بخورند چنانکه جریر بن عبد الله البجلي یکی از صحابه معروف
رسول خدا (ص) نقل کرده و گوید : كُنَّا نَرَى الْاجْتِمَاعَ إِلَى أَهْلِ الْمَيِّتِ ،
وَ صُنْعَةَ الطَّعَامِ ، مِنَ النَّبَا حَةَ (۱) و نیز حضرت صادق (ع) می فرماید :
الْأَكْلُ عِنْدَ أَهْلِ الْمُصِيبَةِ مِنْ عَمَلِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ وَ السُّنَّةُ الْبِعْثُ
إِلَيْهِمْ بِالطَّعَامِ (۲)

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۵۱۴ .

(۲) من لايحضره الفقيه ، چاپ آفتاب تهران ، ص ۴۸ .

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«كِتَابُ الصَّلَاةِ»

ابواب افتراض الصلاة

١- باب وجوب الصلوات الخمس وكيف فرضت

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: رَجُلًا لَاتُلْهِمُهُمْ تِجَارَةً وَوَلَابِيعًا عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَاقَامِ الصَّلَاةَ وَآيَاءَ الزَّكَاةِ... (١)
وَقَالَ: ...وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ... (٢)
وَقَالَ: وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَنُنْصِیحُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ (٣)
وَقَالَ: ...مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ... (٤)
وَقَالَ: الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ... (٥)
وَقَالَ: ...مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ (٦)
و بسياری از آیات دیگر.

٥٥
١- ش و ج عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قُرِئَتْ عَلَى النَّبِيِّ لَيْلَةَ أُسْرَى بِو الصَّلَوَاتِ خَمْسِينَ ثُمَّ نُقِصَتْ حَتَّى جُعِلَتْ خَمْسًا ثُمَّ نُودِيَ يَا مُحَمَّدُ إِنَّهُ لَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَيَّ وَإِنَّ لَكَ بِهَذِهِ الْخَمْسِ خَمْسِينَ (٧)
يعنى: از انس نقل شده كه گفت: شب معراج پنجاه نماز بر پيغمبر

- (١) قرآن / سورة النور / آية: ٣٧.
- (٢) قرآن / سورة البقرة / آية: ٤٣، و ٨٣، و ١١٠ و در بعضی از سوره دیگر.
- (٣) قرآن / سورة الاعراف / آية: ١٧٥.
- (٤) قرآن / سورة التوبة / آية: ١٨.
- (٥) قرآن / سورة الحج / آية: ٤١.
- (٦) قرآن / سورة البينه / آية: ٥.
- (٧) التاج الجامع للاصول / ج ١ / ص ١٣٣ و وسائل الشيعة / ج ٣ / ص ١١.

واجب شد سپس کم شد تا پنج نماز قرار داده شد. سپس ندا شد یا محمد، گفتار نزد من تبدیل نگردد و برای تو است به این پنج نماز ثواب پنجاه نماز. (برای اطلاع از صحت و سقم این روایت رجوع شود به تفسیر مفاتیح الغیب / ج ۵ / ص ۳۶۶، و یا کتاب خیانت در گزارش تاریخ / ج ۱ / ص ۵۸، اثر عالم محقق مصطفی طباطبائی).

۲- ج عَن طَلْحَةَ بْنِ عَبِيدِ اللَّهِ يَقُولُ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ (ص) مِنْ أَهْلِ نَجْدٍ ثَائِرِ الرَّأْسِ يُسْمَعُ دَوِيَّ صَوْتِهِ وَلَا يَفْقَهُ مَا يَقُولُ، حَتَّى دَنَا فَإِذَا هُوَ يَسْأَلُ عَنِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): خَمْسٌ مَلَوَاتِ فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، قَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا؟ قَالَ: لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَعَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) وَصِيَامُ رَمَضَانَ قَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهُ؟ قَالَ: لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَعَ وَذَكَرَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص) الزَّكَاةَ، قَالَ: هَلْ عَلَيَّ غَيْرُهَا؟ قَالَ: لَا إِلَّا أَنْ تَطَّوَعَ. قَالَ فَأَذْبَرَ الرَّجُلُ وَهُوَ يَقُولُ: وَاللَّهِ لَأُزِيدَ عَلَيَّ هَذَا وَلَا أَنْقُصُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَقْلَحَ إِنْ صَدَقَ (۱)

یعنی: طَلْحَةَ بْنِ عَبِيدِ اللَّهِ می گفت: مردی از اهل نجد با منوی پریشان نزد رسول خدا (ص) آمد، صدای زمزمه اش شنیده می شد، ولی معلوم نبود چه می گوید تا نزدیک شد، پس ناگهان معلوم شد که از اسلام می پرسد؟ رسول خدا (ص) فرمود: پنج نماز در روز و شب، آن مرد گفت: غیر از این بر من لازم است فرمود نه مگر اینکه خود بخوای، رسول خدا (ص) فرمود: و روزه ماه رمضان، عرض کرد: غیر از آن بر من هست؟ فرمود: نه، مگر خود بخوای، و رسول خدا (ص) برای او زکات را ذکر کرد، او گفت: آیا غیر از آن بر من هست، فرمود: نه مگر خود بخوای، گوید: پس، آن مرد برگشت در حالیکه می گفت بخدا سوگند نه زیاد می کنم و نه کم، رسول خدا (ص) فرمود: اگر راست بگوید رستگار شده است.

۳- ش عَنِ الضَّادِقِ (ع): أَنَّ ذَا النَّمْرَةِ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَخْبِرْنِي مَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيَّ؟ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص): فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكَ سَبْعَةَ عَشَرَ رُكْعَةً فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ، وَصَوْمَ شَهْرِ رَمَضَانَ إِذَا أَدْرَكَتَهُ وَالْحَجَّ إِذَا اسْتَطَعْتَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَالزَّكَاةَ (۲)

یعنی: ذَا النَّمْرَةِ عرض کرد یا رسول الله مرا خبرده از آنچه را خدا

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۳.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۳۵.

برمن واجب نموده؟ رسول خدا (ص) به او فرمود: خدا بر تو واجب کرده در شب و روز هفده رکعت نماز، و روزه ماه رمضان هرگاه آنرا دریا بی، و حج هرگاه مستطیع شوی و زکات.

۴- ش عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ: فَرَضَ اللَّهُ الصَّلَاةَ وَ سَنَّ رَسُولُ اللَّهِ (ص) عَلَى عَشْرَةِ أَوْجِهٍ: صَلَاةَ السَّفَرِ وَ الْحَضَرِ، وَ صَلَاةَ الْخَوْفِ عَلَى ثَلَاثَةِ أَوْجِهٍ، وَ صَلَاةَ كَسُوفِ الشَّمْسِ وَ الْقَمَرِ، وَ صَلَاةَ الْعِيدَيْنِ، وَ صَلَاةَ الْإِسْتِسْقَاءِ، وَ الصَّلَاةَ عَلَى الْمَيِّتِ (۱)

یعنی: از حضرت باقر (ع) نقل شده که خدا نماز را واجب کرد، و رسول خدا (ص) آنرا برده قسم قرارداد: نماز سفر و حضر و نماز خوف بر سه وجه (سه وجه آن در نماز خوف باید توجیه گردد) و نماز گرفتن خورشید و ماه و نماز دو عید فطر و قربان و نماز استسقاء، و نماز بر میت.

۵- عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: قَالَ اللَّهُ لِنَبِيِّهِ (ص) «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ» أَرْبَعَ صَلَوَاتٍ سَمَاهُنَّ وَ بَيَّنَّهُنَّ وَ وَقَّتَهُنَّ وَ غَسَقُ اللَّيْلِ انْتِصَافُهُ وَ «قُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا» هَذِهِ الْخَامِسَةُ (۲)

یعنی: از حضرت باقر (ع)، روایت آمده که فرمود: خدا بپنداری به رسول خود فرمود: «نماز را برپا دار وقت رسیدن خورشید به نصف النهار تا تاریکی شب» چهار نماز است که خدا آنها را نام برد و بیان کرد و تعیین وقت نمود. و تاریکی شب که خدا فرموده، نیمه آن است، و «قرائت کردن فجر را که قرائت فجر مشهود است» این پنجمی نمازهاست.

۶- فَرَضَ اللَّهُ الصَّلَاةَ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّكُمْ (ص) فِي الْحَضَرِ أَرْبَعًا وَ فِي السَّفَرِ رَكْعَتَيْنِ وَ فِي الْخَوْفِ رَكْعَةً (۳)

یعنی: خدا بر زبان پیغمبرتان در حضر چهار رکعت واجب کرد، و در سفر دو رکعت و در خوف یک رکعت.

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۳
 (۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۶۹
 (۳) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۴۷۹

۷- ش سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع) يَقُولُ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ
فَرَضَ الصَّلَاةَ رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ عَشْرَ رَكَعَاتٍ، فَأَضَافَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِلَيَّ
الرَّكْعَتَيْنِ، رَكْعَتَيْنِ، وَإِلَى الْمَغْرِبِ رَكْعَةً، فَصَارَتْ عَدِيلَ الْفَرِيضَةِ،
لَا يَجُوزُ تَرْكُهُنَّ إِلَّا فِي سَفَرٍ، وَ أَفْرَدَ الرَّكْعَةَ فِي الْمَغْرِبِ فَتَرَكَهَا قَائِمَةً
فِي السَّفَرِ وَالْحَضَرِ، فَأَجَازَ اللَّهُ لَهُ ذَلِكَ كُلَّهُ فَصَارَتْ الْفَرِيضَةُ
سَبْعَ عَشْرَةَ رَكْعَةً (۱)

یعنی: بد رستیکه خدای عزوجل نماز را دو رکعت دو رکعت واجب کرد
که ده رکعت شد، پس رسول خدا (ص) به آن دو رکعت، دو رکعت اضافه کرد
و به مغرب یک رکعت، پس (آن اضافهات) مانند واجب شد که ترک
آنها جایز نیست مگر در سفر، و یک رکعت در مغرب مانند آنرا در سفر و
حضر برپا گذاشت. پس خدا تمام آن رکعات را اجازه داد، پس نماز
واجب ۱۷ رکعت شد.

مؤلف گوید: اینکه ما بگوییم رسول خدا (ص) چیزی بر نمازها افزوده،
موافق قرآن نیست، و پیا مبری که تسلیم کامل امر خدا و نداشت،
چنین نمی‌کند، و حدیث فوق و مانند آن به نظر ما قابل قبول نیست.

۸- عَنْ عَائِشَةَ: قَالَتْ: أَوَّلُ مَا فُرِضَتِ الصَّلَاةُ
رَكْعَتَيْنِ، فَأَقْرَبَتْ صَلَاةَ السَّفَرِ، وَ أَتَمَّتْ صَلَاةَ الْحَضَرِ (۲)

یعنی: از عایشه روایت شده که: اول چیزی که از نماز واجب گردید
دو رکعت بود، پس نماز سفر بهمان قرار شد و نماز حضر تمام گردید.

۹- م عَنْ نَافِعِ بْنِ جُبَيْرٍ وَغَيْرِهِ: لَمَّا أَصْبَحَ النَّبِيُّ (ص)
مِنَ اللَّيْلِ الَّتِي أُسْرِيَ فِيهَا لَمْ يَرَعْهُ إِلَّا جِبْرِيلُ يَتَدَلَّى حِينَ
زَاغَتِ الشَّمْسُ وَ لِذَلِكَ سُمِّيَتْ الْأُولَى فَأَمَرَ فَصَبَحَ بِالنَّاسِ لِلصَّلَاةِ
جَامِعَةً، فَاجْتَمَعُوا فَصَلَّى جِبْرِيلُ بِالنَّبِيِّ (ص) وَصَلَّى النَّبِيُّ لِلنَّاسِ،
طَوَّلَ الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ ثُمَّ قَصَرَ الْبَاقِيَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ جِبْرِيلُ عَلَى
النَّبِيِّ (ص) وَ سَلَّمَ النَّبِيُّ (ص) عَلَى النَّاسِ، ثُمَّ فِي الْعَصْرِ عَلَى مِثْلِ ذَلِكَ
فَفَعَلُوا كَمَا فَعَلُوا فِي الظُّهْرِ، ثُمَّ نَزَلَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ، فَصَبَحَ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۳۱

(۲) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۲۲۵

الصَّلَاةُ جَامِعَةٌ، فَصَلَّى جِبْرِيلُ بِالنَّبِيِّ (ص) وَصَلَّى النَّبِيُّ (ص) فَقَرَأَ فِي
الْأُولَيَيْنِ وَطَوَّلَ وَجَهَرَ وَقَصَرَ فِي الْبَاقِيَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ جِبْرِيلُ عَلَى
النَّبِيِّ (ص) ثُمَّ سَلَّمَ النَّبِيُّ (ص) عَلَى النَّاسِ (۱)

یعنی: از نافع بن جبیر و غیر او روایت شده که چون پیغمبر (ص)
شب اسراء را که در آن سیر داده شد صبح کرد، مواظب او نبود مگر
جبرئیل که پایین آمد هنگام زوال خورشید و لذا نماز زوال را
اولین نماز گویند، پس امر کرد که به مردم اعلان شود تا به نماز
جماعت حاضر شوند، پس جمع شدند، پس جبرئیل به پیغمبر (ص) نماز
کرد و پیغمبر (ص) برای مردم، و دو رکعت اول را طولانی کرد، و
دو رکعت باقی را کوتاه نمود، سپس جبرئیل بر پیغمبر (ص) سلام کرد
و پیغمبر (ص) بر مردم سلام کرد، سپس در نماز عصر بمثل آن بجا
آوردند چنانکه در ظهر بجا آوردند، سپس جبرئیل در اول شب نازل
شد، پس نماز جماعت اعلان شد، پس جبرئیل به پیغمبر (ص) نماز کرد و
پیغمبر (ص) به مردم، پس در دو رکعت اول قرائت کرد و طولانی نمود
و آشکار کرد و در رکعت باقی کوتاه کرد، سپس جبرئیل بر پیغمبر
(ص) سلام کرد و پیغمبر (ص) بر مردم سلام نمود.

۲- باب فضل الصلوات الخمس و ثواب اقامتها

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ... (۲)

و آیات دیگر.

۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَوْ كَانَ عَلَى بَابِ دَارٍ أَحَدِكُمْ
نَهْرٌ وَ اغْتَسَلَ فِي كُلِّ يَوْمٍ مِنْهُ خُمْسَ مَرَّاتٍ أَوْ كَانَ يَبْقَى فِي جَسَدِهِ مِنَ
الدَّرَنِ شَيْءٌ؟ قُلْتُ: لَا، قَالَ: فَإِنَّ مَثَلَ الصَّلَاةِ كَمَثَلِ النَّهْرِ الْجَارِي
كُلَّمَا صَلَّيْتُ صَلَاةً كَفَرْتُ مَا بَيْنَهُمَا مِنَ الذُّنُوبِ (۳).

- (۱) المصنف / ج ۱ / ص ۴۵۴.
(۲) قرآن / سورة العنكبوت / آیه: ۴۵.
(۳) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۷.

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اگر بر در خانه یکی از شما نهری باشد و در هر روزی پنج مرتبه از آن شستشو کند، آیا در بدن او چیزی از چرک می ماند؟ گفتم نه، فرمود: مثل نماز مانند نهرجا ریست، هر نمازی را که بجا آورد کفاره ما بین دو نماز است از گناهان (و بهمین مضمون در کتاب تاج نیز وارد شده (۱)).

مؤلف گوید اگر این حدیث را پیامبر (ص) فرموده باشد منظر سوراخ گناهان، گناهان صغیره و ترک اولی می باشد.

۲- ج
عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: يَتَعَاقَبُونَ فِيكُمْ مَلَائِكَةٌ بِاللَّيْلِ وَمَلَائِكَةٌ بِالنَّهَارِ وَيَجْتَمِعُونَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَصَلَاةِ الْعَصْرِ ثُمَّ يَعْرُجُ الَّذِينَ بَاتُوا فِيكُمْ فَيَسْأَلُهُمْ رَبُّهُمْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِهِمْ كَيْفَ تَرَكْتُمْ عِبَادِي؟ فَيَقُولُونَ تَرَكْنَاهُمْ وَهُمْ يَصَلُّونَ وَأَتَيْنَاهُمْ وَهُمْ يَصَلُّونَ (۲).

یعنی: ابوهریره از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: فرشتگانی در پی یکدیگر در شب و روز در میان شما می آیند، و در نماز فجر و نماز عصر اجتماع می کنند، سپس آنانکه شب را بپایان آورده بالای می روند پس پروردگارشان در حالیکه دانایان ترازشان به ایشان است، سؤال می کند چگونه گذاشتید بندگان مرا؟ گویند ایشان را گذاشتیم در حالیکه نمازی خواندند و نزدشان آمدیم در حالیکه نمازی می خواندند.

۳- ج
وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ كَفَّارَاتٌ لِمَا بَيْنَهُنَّ مَا لَمْ تَغُشَّ الْكَبَائِرُ (۳).

یعنی: از ابوهریره روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: نمازهای پنجگانه و نماز جمعه تا جمعه کفاره می باشند برای ما بین آنها، مادامی که گناهان بزرگ را مرتکب نشده باشند.

۴- ج
عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ رَجُلًا أَصَابَ مِنْ امْرَأَةٍ قُبْلَةً، فَآتَى النَّبِيَّ (ص) فَأَخْبَرَهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: «أَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَ

(۱) التاج مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۴.

(۲) التاج مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۴ و ۱۳۵.

(۳) التاج مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۵ و المصنف / ج ۳ / ص ۲۶۷.

زُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ۖ فَقَالَ الرَّجُلُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَلَيْ هَذَا؟ قَالَ: لِجَمِيعِ أُمَّتِي كُلِّهِمْ^(۱)

یعنی: ابن مسعود روایت کرده که مردی زنی را بوسید و آمد نزد پیغمبر و خبر داد، پس خدا آیه ۱۱۵ سوره هود را نازل کرد که: «حسنات یعنی نمازها سیئات (یعنی گناهان صغیره را که از آن جمله بوسیدن زن نامحرم باشد) از بین می برد»، آن مرد عرض کرد: آیا این آیه برای من است؟ رسول خدا (ص) فرمود: برای تمام اُمت است.

۵-ج عَنْ حُذَيْفَةَ، عَنِ النَّبِيِّ (ص)، قَالَ: فِتْنَةُ الرَّجُلِ فِي أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَوَلَدِهِ وَجَارِهِ تُكْفِرُهَا الصَّلَاةُ وَالصُّومُ وَالصَّدَقَةُ وَالْأَمْرُ وَالتَّهْنِئَةُ^(۲)

یعنی: حذیفه از رسول خدا (ص) نقل کرده که فرمود: ابتلاء و گرفتاری مرد در میان خانواده و مال و فرزند و همسایه اش را جبران می کند نماز و روزه و صدقه و امر و نهی (امر به معروف و نهی از منکر).

۶-ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا قَامَ الْعَبْدُ الْمُؤْمِنُ فِي صَلَاتِهِ أَقْبَلَ اللَّهُ عَلَيْهِ حَتَّى يَنْصَرَفَ، وَ أَظَلَّتْهُ الرَّحْمَةُ مِنْ فَوْقِ رَأْسِهِ إِلَى أَفْقِ السَّمَاءِ وَالْمَلَائِكَةُ تَحْفَهُ مِنْ حَوْلِهِ إِلَى أَفْقِ السَّمَاءِ وَوَكَّلَ اللَّهُ بِهِ مَلَكًا فَأَرِئِمَا عَلَى رَأْسِهِ يَقُولُ لَهُ: أَيُّهَا الْمُصَلِّي، لَوْ تَعَلَّمُ مَنْ يَنْظُرُ إِلَيْكَ وَ مَنْ تُنَاجِي مَا تَنَفَّتْ وَ لَازَلَتْ مِنْ مَوْضِعِكَ أَبَدًا^(۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون بنده مؤمن به نماز خود ایستاد خدای عزوجل به او نظر عنایت کند تا از نماز فارغ گردد و از بالای سرش تا آسمان بر او سایه افکند و فرشتگان از اطراف او تا افق آسمان بر او احاطه کنند و خدا فرشته ای به او وکیل نماید ایستاده بالای سرش و می گوید به او ای نمازکن اگر می دانستی چه کس به تو نظر دارد و با چه کس مناجات می کنی منصرف نمی شدی و در محل خود همواره میماندی.

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۲۵.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۶.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۲۱.

۷- ش عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، عَنِ النَّبِيِّ (ص) إِنَّ أَحَبَّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ الصَّلَاةُ وَالْبِرُّ وَالْجِهَادُ^(۱)

یعنی: «ابن مسعود روایت کرده از رسول خدا (ص) که فرمود: محبوبترین اعمال به سوی خدا: نماز و احسان به والدین و جهاد است»، و بهمین مضمون حدیث در کتاب تاج نیز وارد شده^(۲).

۸- ش عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ قَالَ كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فِي ظِلِّ شَجَرَةٍ فَأَخَذَ عَصًا مِنْهَا فَتَفَضَّهَ فَتَسَاوَطَ وَرَقُهُ، فَقَالَ: أَلَا تَسْأَلُونِي عَمَّا صَنَعْتُ؟ فَقَالُوا أَخْبِرْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ الْعَبْدَ الْمُسْلِمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ تَحَاوَّتْ خَطَايَاهُ كَمَا تَحَاوَّتْ وَرَقُ هَذِهِ الشَّجَرَةِ^(۳).

یعنی: سلمان فارسی گفت با رسول خدا (ص) بودیم در سایه درختی، رسول خدا (ص) شاخه ای از آنرا گرفت و حرکت داد، پس برگ آن ریخت و فرمود: آیا نمی پرسید از این کاریکه کردم؟ گفتند خبرده مارا ای رسول خدا؟ فرمود: بنده چون به نماز ایستد خطایای او بریزد چنانکه برگ این درخت ریخت.

۹- قَالَ النَّبِيُّ (ص): أَلَا إِنَّ الصَّلَاةَ مَادِبَةُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ قَدْ هَنَأَ هُنَا لِأَهْلِ رَحْمَتِهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ^(۴).

یعنی: بیغمبیر (ص) فرمود: آگاه باشید که نماز سفره طعام خدا در زمین است، که گوارا نموده برای اهل رحمت خود در هر روزی پنج مرتبه.

۱۰- ش عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع): أَنَّ مَلَكَ الْمَوْتِ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص): مَا مِنْ أَهْلٍ بَيْتٍ مَدْرٍ وَ لِأَشْعَرٍ فِي بَرٍّ وَ لِأَبْحَرٍ إِلَّا وَ أَنَا أَتَمَّحُّهُمْ فِي كُلِّ يَوْمٍ خَمْسَ مَرَّاتٍ عِنْدَ مَوَاقِبِ الصَّلَاةِ فَإِنْ كَانَ مِنْ يَؤَاظِبُ عَلَيْهَا أَلْقَنَهُ شَهَادَةَ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ وَ نَحَى عَنْهُ مَلَكَ الْمَوْتِ إِبْلِيسَ^(۵).

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۲۷
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۵
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۷۶
 (۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۷۰
 (۵) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۷۹

یعنی: حضرت باقر (ع) نقل کرده که مَلِکُ الْمَوْتِ به رسول خدا (ص) گفت هیچ خانواده‌ای چه اهل شهر و چه اهل بیابان نه در صحرا و نه در دریا نباشد جز اینکه من در هر روز پنج مرتبه از ایشان در اوقات نماز جستجو میکنم، پس اگر از آنان کسی بود که مواظبت به اوقات نماز داشت او را شهادتین تلقین میکنم و شیطان را از او دور می‌کنم.

۱۱- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَا مِنْ صَلَاةٍ يَحْضُرُ وَقْتُهَا إِلَّا نَادَى مَلِكٌ بَيْنَ النَّاسِ: أَيُّهَا النَّاسُ قُومُوا إِلَيَّ نِيرَانِكُمْ الَّتِي أَوْقَدْتُمُوهَا عَلَى ظُهُورِكُمْ فَأَطْفِئُوهَا بِصَلَاتِكُمْ! (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هر نمازی که وقت آن برسد فرشته‌ای میان مردم ندا کند: ای مردم برخیزید برای خاموش کردن آتشی که بر پشت خودتان افروخته‌اید به نماز آن را خاموش کنید.

۱۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى لَيُرِيدُ عَذَابَ أَهْلِ الْأَرْضِ جَمِيعًا حَتَّى لَا يُحَاشِيَ مِنْهُمْ أَحَدًا إِذَا عَمِلُوا بِالْمَعَاصِي وَاجْتَرَحُوا الشَّيْئَاتِ، فَإِذَا نَظَرَ إِلَى الشَّيْبِ نَاقِلِيهِ أَقْدَامِهِمْ إِلَى الصَّلَوَاتِ، وَالْوَالِدَانِ يَتَعَلَّمُونَ الْقُرْآنَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ فَأَخَّرَ ذَلِكَ عَنْهُمْ! (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود که: خدایتعالی اراده می‌کند که تمام اهل زمین را عذاب کند حتی آنکه احدی را رها نکند وقتی که به نافرمانی‌ها عمل کردند و بدیها را کسب نمودند، پس چون نظر کند به پیرانی که قدم به سوی نمازها برمی‌دارند و فرزندان که قرآن تعلیم می‌کنند خدا ایشان را رحم کند و عذاب را از ایشان تأخیر اندازد.

۱۳- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): الْمَلَائِكَةُ تَعْلِي عَلَيَّ أَحَدَكُمْ مَا دَامَ فِي مُصَلَاةٍ الَّذِي مَلَى فِيهِ مَا لَمْ يُحَدِّثْ: تَقُولُ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لَهُ اللَّهُمَّ ارْحَمَهُ (۳)

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۸۸
 (۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۴۸۱
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۳۲

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: فرشتگان بریکی از شما دعا می‌کند مادامیکه در جای نماز خود نشسته باشد، می‌گویند: خدایا بیا مرزش، خدایا رحمش کن، مادامیکه کار دیگری نکند.

۱۴- ج عَنِ أَبِي مَامَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَخُطُبُ فِي حَجَّةِ الْوُدَاعِ فَقَالَ: اتَّقُوا اللَّهَ، وَصَلُّوا خَمْسَكُمْ، وَصُومُوا شَهْرَكُمْ، وَأَدُّوا زَكَاةَ أَمْوَالِكُمْ، وَأَطِيعُوا ذُأْمُرَكُمْ، تَدْخُلُوا جَنَّةَ رَبِّكُمْ (۱)

یعنی: «ابی مامه از رسول خدا (ص) روایت کرده که آنحضرت در حجّة الوداع خطبه می‌خواند و فرمود: از خدا بترسید و نمازپنجگانه را بخوانید و ماه رمضان را روزه بگیرید و زکات اموال خود را بدهید و فرماندار خود را اطاعت کنید تا وارد بهشت پروردگارتان شوید». این حدیث با اندک اختلاف لفظی در کتاب مستدرک نیز آمده (۲)

۱۵- ج وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ، قَالَ: مَا أَذِنَ اللَّهُ لِعَبْدٍ فِي شَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ رُكْعَتَيْنِ يُطَيَّبُهُمَا وَإِنَّ الْبِرَّ لَيَذُرُّ عَلَى رَأْسِ الْعَبْدِ مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ، وَ مَا تَقَرَّبَ الْعِبَادُ إِلَى اللَّهِ بِمِثْلِ مَا خَرَجَ مِنْهُ يَعْنِي الْقُرْآنَ (۳)

یعنی: ابی مامه از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: خدا به بنده در چیزی که افضل از دو رکعت نماز باشد اذن نداده و محققاً نیکی بر سر بنده ریخته شود مادامیکه در نماز خود است و بندگان خدا به سوی خدا تقرب نجسته‌اند به چیزی مانند آنچه از دهان او خارج شده یعنی قرآن.

۱۶- ج ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) مَنْ صَلَّى الْبَرْدَيْنِ دَخَلَ الْجَنَّةَ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه نماز صبح و عصر را بخواند وارد بهشت گردد.

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۶
 (۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۵
 (۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۶ و ۱۳۷
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۸ و وسائل الشیعه / ج ۳ / ص: ۱۷۳

۳- باب وجوب المحافظة على الصلوات وأوقاتها

وتحريم اضعائها

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ... وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ مَلَايَتِهِمْ يُحَافِظُونَ (۱)
 وَقَالَ: قَوْلِيكَ لِلْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ. الَّذِينَ هُمْ
 يُرَاءُونَ ... (۲)

وَقَالَ: ... فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفًا ضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ
 فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ عَذَابًا (۳)

وآیات دیگر .

۰۰

۱- ج عَنْ أَبِي قَتَادَةَ عَنِ النَّبِيِّ قَالَ: قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَ
 جَلَّ: إِنِّي افْتَرَضْتُ عَلَىٰ أُمَّتِكَ خُمُسَ صَلَوَاتٍ وَعَهَدْتُ عِنْدِي عَهْدًا أَنَّهُ مَنْ
 جَاءَ يُحَافِظُ عَلَيْهِنَّ لَوْ قَتِهِنَّ أَدْخَلْتُهُ الْجَنَّةَ، وَمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهِنَّ
 فَلَا عَهْدَ لَهُ عِنْدِي (۴)

یعنی: ابی قتاده از رسول خدا (ص) نقل کرده که فرمود: خدای عز و
 جل فرموده: من بر امتت پنج نماز واجب کردم و نزد خودم عهد کرده‌ام
 که هر کس که آنها را بوقتش محافظت می‌کرده، دریای حساب بیاید، او را
 داخل بهشت گردانم و کسیکه محافظت نکند پس عهدی نزد من ندارد.

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَا يَزَالُ الشَّيْطَانُ ذَعِرًا مِنَ
 الْمُؤْمِنِ مَا حَافِظَ عَلَى الصَّلَوَاتِ لَوْ قَتِهِنَّ، فَإِذَا ضَيَّعَهُنَّ تَجَرَّأَ عَلَيْهِ
 فَأَدْخَلَهُ فِي الْعِظَائِمِ (۵)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: شیطان همواره از مؤمن وحشت دارد
 مادامیکه بر نمازهای پنجگانه محافظت دارد که بوقت میخواند، پس
 چون مؤمن نماز را ضایع نمود، شیطان بر او جرئت پیدا می‌کند و
 او را در گناهان بزرگ وارد می‌سازد.

-
- (۱) قرآن / سوره المؤمنون / آیه: ۹.
 (۲) قرآن / سوره الماعون / آیه: ۴ تا ۶.
 (۳) قرآن / سوره مریم / آیه: ۵۹.
 (۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۴.
 (۵) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۸ و ص ۸۱.

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
يُدْعَى بِالْعَبْدِ فَأَوَّلُ شَيْءٍ يُسْئَلُ عَنْهُ الصَّلَاةُ، فَإِذَا جَاءَ بِهَا تَامَةً
وَإِلَّا زَخَّ فِي النَّارِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون روز قیامت شود بنده احضار شود
پس اول چیزی که از او سؤال شود نماز است، اگر آنرا تام و کامل
آورد که هیچ و إلا در آتش انداخته شود.

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَا تَضَيِّعُوا صَلَاتَكُمْ فَإِنَّ مَنْ
ضَيَّعَ صَلَاتَهُ حُشِرَ مَعَ قَارُونَ وَهَامَانَ، وَكَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ
النَّارَ مَعَ الْمُنَافِقِينَ فَأَلْوَيْلَ لِمَنْ لَمْ يُحَافِظْ عَلَى صَلَاتِهِ وَأَدَاءِ سُنَّتِهِ
نَبِيِّهِ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نماز خود را ضایع مکنید زیرا هر کس
نماز خود را ضایع کند با قارون و هامان محشور گردد، و برخدا
سزاوار است که او را با منافقین وارد آتش کند، پس وای بر آنکه
نماز خود را حفظ نکند و سنت پیغمبرش را اداء ننماید.

۵- ش عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنْ عَمِدَ
الدِّينِ الصَّلَاةُ وَهِيَ أَوَّلُ مَا يُنْظَرُ فِيهِ مِنْ عَمَلِ ابْنِ آدَمَ فَإِنْ صَحَّتْ
نُظِرَ فِي عَمَلِهِ وَإِنْ لَمْ تَصِحَّ لَمْ يُنْظَرْ فِي بَقِيَّةِ عَمَلِهِ (۳)

یعنی: علی (ع) روایت کرده که رسول خدا (ص) فرمود: ستون دین نماز
است و آن اولین چیزی است که از عمل فرزند آدم مورد نظر شود، پس
اگر درست بود در عمل او نظر شود، و اگر درست نبود در باقی عمل او
نظر نشود.

ع- ش دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) الْمَسْجِدَ وَ فِيهِ نَاسٌ مِنْ
أَصْحَابِهِ، فَقَالَ: تَدْرُونَ مَا قَالَ رَبُّكُمْ؟ قَالُوا: اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَعْلَمُ
قَالَ: إِنَّ رَبَّكُمْ يَقُولُ: إِنَّ هَذِهِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسُ الْمَفْرُوضَاتِ مِنْ صَلَاتِنَ
لَوْ قَتَلْتِهِنَّ وَ حَافِظَ عَلَيْهِنَّ لَقِيَنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ لَهُ عِنْدِي عَهْدٌ أُدْخِلُهُ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۹

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۹

(۳) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۲۳

بِهَاجَتِهِ، وَ مَنْ لَمْ يَمْلِكْ لِهِنَّ لَوْ قَتِلْنَ وَ لَمْ يُحَافِظْ عَلَيْهِنَّ فَذَاكَ إِلَيَّ
إِنْ شِئْتُ عَذَّبْتُهُ، وَإِنْ شِئْتُ غَفَرْتُ لَهُ^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) وارد مسجد شد و عده‌ای از اصحابش در مسجد بودند، پس فرمود: آیا می‌دانید پروردگار شما چه گفته؟ عرض کردند خدا و رسول او داناتر است، فرمود: پروردگار شما می‌فرماید که این نمازهای پنجگانه واجب هر کس آنها را در وقتش بخواند و بر آنها مواظبت کند، روز قیامت مرا ملاقات کند در حالیکه عهدی نزد من دارد که بآن وارد بهشتش کنم و هر کس آنها را بوقتش نخوانده و محافظت نکرده، پس آن با من است، اگر خواهم عذابش کنم و اگر خواهم بیامرزش.

۷- عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ص) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): مَنْ صَلَّى الصَّلَاةَ لِغَيْرِ وَقْتِهَا رُفِعَتْ لَهُ سُودَاءُ مَظْلَمَةٍ تَقُولُ: ضَيَعْتَنِي ضَيَعَكَ اللَّهُ كَمَا ضَيَعْتَنِي وَ أَوَّلُ مَا يُسْأَلُ الْعَبْدُ إِذَا وَقَفَ بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ تَعَالَى عَنِ الصَّلَاةِ، فَإِنْ زَكَّتْ صَلَاتُهُ زَكَا سَائِرُ عَمَلِهِ وَ إِنْ لَمْ تَزَكْ صَلَاتُهُ لَمْ يَزَكْ عَمَلُهُ^(۲)

یعنی: حضرت صادق (ع) روایت کرده که رسول خدا (ص) فرمود: کسیکه نماز را بغير وقت آن بخواند برای او آن نماز سیاه و تاریک بالا رود، میگوید مراضیع کردی خداتورا ضایع کند چنانچه مراضیع نمودی، و اولین چیزی که از بنده سؤال شود وقتی که در حضور خدایتعالی واقف گردد نماز است، پس اگر نمازش پاک شد، سایر اعمال او پاک شود و اگر نماز او پاک نشد عمل او پاک نگردد.

۸- عَنْ أَبِي دَرٍّ، قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ قُرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ وَ حَبِيبًا إِلَيَّ كَمَا حَبِيبَ إِلَيَّ الظَّمآنِ الْمَاءِ، وَ إِنْ الْجَائِعُ إِذَا أَكَلَ الطَّعَامَ شَبِعَ وَ الظَّمآنُ إِذَا شَرِبَ الْمَاءَ رَوَى وَ أَنَا لِأَشْبَعُ مِنَ الصَّلَاةِ^(۳)

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۸۰ و المصنف / ج ۳ / ص ۰۶

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۰۸۰

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۰۱۷۴

یعنی: از ابوذر روایت شده که گفت، رسول خدا (ص) فرمود: ای ابادر خدا روشنایی چشم مرا در نماز قرار داده و آنرا نزد من محبوب نموده چنانکه پیش آدم تشنه آب را محبوب داشته، و همانا گرسنه چون غذا بخورد سیر شود و تشنه چون آب بیاشامد سیراب شود، ولی من از نماز سیر نمی شوم.

۹- ش ۹ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) أَيُّ الْأَعْمَالِ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ؟ قَالَ: الصَّلَاةُ لِيُوقِتَهَا، قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ شَيْءٍ؟ قَالَ: بِرُّ الْوَالِدَيْنِ، قُلْتُ: ثُمَّ أَيُّ شَيْءٍ؟ قَالَ: الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ (۱)

یعنی: ابن مسعود گوید: از رسول خدا (ص) سؤال کردم چه عملی محبوبتر است نزد خدا؟ فرمود: نماز را در وقت خواندن، عرض کردم: پس از آن؟ فرمود: نیکی به والدین، عرض کردم پس از آن؟ فرمود: جهاد در راه خدا، و به همین مضمون در کتاب مصنف وارد شده (ج ۳/ص ۱۲۶).

۱۰- ش ۱۰ عَنِ الصَّادِقِ (ع): كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: مَنْ حَبَسَ نَفْسَهُ عَلَى صَلَاةٍ قَرِيبَةٍ يَنْتَظِرُ وَقْتَهَا فَصَلَّاهَا فِي أَوَّلِ وَقْتِهَا فَأَتَمَّ رُكُوعَهَا وَسُجُودَهَا وَخُشُوعَهَا ثُمَّ مَجَّدَ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ وَعَظَّمَهُ وَحَمَدَهُ حَتَّى يَدْخُلَ وَقْتُ صَلَاةٍ أُخْرَى لَمْ يَلُغْ بَيْنَهُمَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ كَأَجْرِ الْحَاجِّ الْمُعْتَمِرِ وَكَانَ مِنْ أَهْلِ عَلِيِّينَ (۲)

یعنی: حضرت صادق (ع) گفت: رسول خدا (ص) میفرمود: کسی که نگهداری کند خود را بر نماز واجب و وقت آنرا منتظر باشد که در اول وقت آن بجا آرد، پس رکوع و سجود و خشوع آنرا کامل گرداند سپس خدای عزوجل را تمجید کند و او را به عظمت یاد کند و ستایش و حمد گوید تا آنکه وقت نماز دیگر وارد شود که بین آن دو نماز لغوی نکند، خدا برای او مانند اجر حاج معتمر بنویسد و از اهل علیین بوده باشد.

۱۱- ش ۱۱ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فِي مَرَضِهِ الَّذِي تُوَفِّي فِيهِ وَأُغْمِيَ عَلَيْهِ ثُمَّ أَفَاقَ فَقَالَ: لَا يِنَالُ شَفَاعَتِي مَنْ أَخَّرَ الصَّلَاةَ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳/ص ۸۲ و التاج الجامع للاصول / ج ۱/ص ۱۳۵.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳/ص ۸۴.

بَعْدَ وَقْتِهَا^(۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) در مرضی که در آن وفات نمود و بیهوش گردید سپس بیهوش آمد، فرمود: به شفاعت من نرسد آنکه نماز را از وقت آن تأخیر اندازد.

۱۲- ج عَنْ عِبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: خَمْسُ صَلَوَاتٍ افْتَرَضَهُنَّ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ، مَنْ أَحْسَنَ وَضُوءَهُنَّ وَصَلَّاهُنَّ لِقَوْتِهِنَّ وَأَتَمَّ رُكُوعَهُنَّ وَخُشُوعَهُنَّ كَانَ لَهُ عَلَى اللَّهِ عَهْدٌ أَنْ يَغْفَرَ لَهُ وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ فَلَيْسَ لَهُ عَلَى اللَّهِ عَهْدٌ إِنْ شَاءَ غَفَرَ لَهُ وَإِنْ شَاءَ عَذَّبَهُ^(۲)!

یعنی: عبادة بن صامت گفت: از رسول خدا (ص) شنیدم که می فرمود: خدای عزوجل پنج نماز را واجب کرده، هرکس وضوی آنها را خوب بگیرد و آنها را در وقت آنها بجا آورد و رکوع و خشوع آنها را کامل گرداند بر خدا عهده‌ای دارد که او را بیامرزد و کسیکه بجا نیاورد، پس بر خدا عهده‌ای ندارد، اگر خواهد او را بیامرزد، و اگر نخواست او را عذاب کند.

۴- باب اتمام الصلاة و تدبیر معانیها

و اطالة افعالها و تحریم الاستخفاف بها

۱- عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ (ص) جَالِسٌ فِي الْمَسْجِدِ إِذْ دَخَلَ رَجُلٌ فَقَامَ يُصَلِّي فَلَمْ يَتِمَّ رُكُوعَهُ وَلَا سُجُودَهُ، فَقَالَ: نَقَرَ كَنَقَرَ الْغُرَابِ، لَكِنَّ مَا تَهَذَا وَهَكَذَا صَلَاتُهُ لَيْمُوتَنَّ عَلَيَّ غَيْرِ دِينِي^(۳)!

یعنی: حضرت باقر (ع) نقل کرده که در هنگامیکه رسول خدا (ص) در مسجد نشسته بود، مردی وارد شد و ایستاد نماز خواند، پس رکوع خود را تمام نکرد و نه سجود را، پس رسول خدا (ص) فرمود: منقار زد مانند منقار زدن کلاغ، هر آینه اگر بمیرد و نماز او چنین باشد

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۸۳
 (۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۴
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۲۱ و ج ۴ / ص ۹۲۲ و المصنف / ج ۲ / ص ۳۶۸

هرآینه بمیرد برغیردین من.

۲- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): رَكَعَتَانِ خَفِيفَتَانِ فِي تَفَكُّرٍ خَيْرٌ مِنْ قِيَامٍ لَيْلَةٍ^(۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دو رکعت سبک که در حال تفکر بخوانی، بهتر از قیام یک شب است.

۳- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص) أَسْرَقُ النَّاسَ مَنْ سَرَقَ مِنْ صَلَاتِهِ، تَلَفًا كَمَا يُلْفَأُ الثَّوْبُ الْخَلِيقُ فَيُضْرَبُ بِهَا وَجْهَهُ^(۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: دردترین دزدها کسی است که از نماز خود بدزدد: آن نماز پیچیده شود مانند جامه کهنه ای پس بصورت او زده شود.

۴- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): إِذَا أَتَى الشَّيْطَانُ أَحَدَكُمْ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ فَقَالَ: إِنَّكَ مُرَائِي فَلْيَطُلْ صَلَاتَهُ مَا بَدَّأَهُ مَا لَمْ يَفْتِنْهُ وَقْتُ الْقَرِيضَةِ، وَإِنْ كَانَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْآخِرَةِ فَلْيَتَمَكَّثْ مَا بَدَّأَهُ، وَإِنْ كَانَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا فَلْيَبْرَحْ^(۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه شیطان نزدیکی از شما در حال نماز آمد و گفت تو ریاکاری باید نماز خود را طول دهد هر قدر بخواهد مادامیکه وقت نماز واجب فوت نشود و اگر به امری از امور آخرت مشغول است هر قدر می خواهد درنگ کند و اگر به امری از امور دنیا مشغول است فارغ شود.

۵- ش قَالَ النَّبِيُّ (ص): لَيْسَ مِنِّي مَنِ اسْتَخَفَّ بِصَلَاتِهِ، لَيْسَ مِنِّي مَنْ شَرِبَ مُسْكِرًا لِأَيُّدٍ عَلَى الْحَوْضِ لِأَوَّلِهِ^(۴)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: از من نیست کسی که به نمازش استخفاف کند و به آن اهمیت ندهد، از من نیست کسی که مسکری بیاشامد نه بخدا قسم درحوض بر من وارد نگردد.

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۴ / ص ۶۸۸
 (۲) وسائل الشیعه / ج ۴ / ص ۶۸۸
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۴ / ص ۶۸۸
 (۴) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۵

ع- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لِكُلِّ شَيْءٍ وَجْهٌ، وَوَجْهُ دِينِكُمْ الصَّلَاةُ، فَلَا يَشِينَنَّ أَحَدَكُمْ وَجْهَ دِينِهِ (۱). وَقَالَ: لَا يَنَالُ شَفَا عَتَبِي مَنِ اسْتَخَفَّ بِصَلَاتِهِ! (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: برای هر چیزی صورتی است و صورت دین شما نماز است، پس روی خود را زشت نگردانید. و فرمود: کسیکه نماز را سبک بشمارد به شفاعت من نرسد.

۵- باب الخشوع في الصلاة وتحسينها

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ. الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ... (۳) وَقَالَ: ... إِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ (۴) وآيات دیگر.

۱- ج عَنْ مُطَرِّفٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَمْطِي وَفِي صَدْرِهِ أَزِيرٌ كَأَزِيرِ الرَّحَى أَوْ الْمُرْجَلِ مِنَ الْبُكَاءِ (۵) یعنی: مُطَرِّف از پدرش روایت کرده که گفت: رسول خدا (ص) را دیدم تنها نماز می خواند و در سینه او جوش و حرکتی است مانند حرکت آسیا و یا دیگ از گریه.

۲- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَا مِنْ أَحَدٍ تَوَضَّأَ فَيُحَسِّنُ الْوُضوءَ وَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ يَقْبَلُ بِقَلْبِهِ وَوَجْهَهُ عَلَيْهِمَا إِلَّا وَجِبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ (۶). یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: کسی نیست که وضو بگیرد و نیکو بگیرد و دو رکعت نمازی که بادل و صورت، توجّه و حضور قلب در هر دو رکعت داشته باشد، بخواند، مگر آنکه بهشت برای وی واجب گردد.

۳- ج عَنْ عَمَّا رَبِّهِنِ يَا سِرِّ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِنَّ الرَّجُلَ

-
- (۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۶
(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۷
(۳) قرآن / سوره مؤمنون / آیه ۱ و ۲
(۴) قرآن / سوره بقره / آیه ۴۵
(۵) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۹۷
(۶) التاج الجا مع للاصول / ج ۱ / ص ۱۹۷

لِيَنْصَرِفَ - أَيُّ مِنْ صَلَاتِهِمْ - وَمَا كُتِبَ لَهُ إِلَّا عَشْرُهَا ، تَسْعُهَا ، ثَمَنُهَا ،
سَبْعُهَا ، سُدُسُهَا ، خُمُسُهَا ، رُبْعُهَا ، ثُلُثُهَا ، نِصْفُهَا^(۱)!

یعنی: عمار بن یاسر از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: مردی از نمازش منصرف می‌شود و برای او نوشته نشده مگر: ده یک، نه یک، هشت یک، هفت یک، شش یک، پنج یک، چهار یک، سه یک، نصف: (این بمقداری است که حضور قلب داشته.)

۴- ش عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) قَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ!
رُكْعَتَانِ مُقْتَصِدَتَانِ فِي تَفَكُّرٍ حَيْرٍ مِنْ قِيَامٍ لَيْلَةٍ وَالْقَلْبِ سَاهٍ^(۲)!

یعنی: از ابی ذر روایت شده که رسول خدا (ص) فرمود: ای اباذر دو رکعت مختصر که در تفکر باشد، بهتر است قیام شبی در حالیکه دل در سهو و غفلت باشد.

۶- باب المحافظة على صلاة العصر وهي الصلاة الوسطى

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى...^(۳)

۱- ج عَنْ عَلِيٍّ (ع) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَوْمَ الْأَحْزَابِ
شَغَلُونَا عَنِ الصَّلَاةِ الْوَسْطَى صَلَاةِ الْعَصْرِ مَلَائِكَةُ بَيُوتِهِمْ وَ قُبُورِهِمْ
نَارًا ثُمَّ صَلَّاهَا بَيْنَ الْعِشَاءَيْنِ^(۴)!

یعنی: «از علی (ع) روایت است که رسول خدا (ص) در روز احزاب فرمود ما را از نماز وسطی یعنی نماز عصر مشغول کردند، خدا خانه‌ها و قبور ایشان را پراز آتش کند، سپس آنرا میان مغرب و عشاء بجا آورد... این روایت در کتابهای المصنف و مستدرک نیز با اندک اختلاف لفظی ذکر گردیده است^(۵)»

- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۹۷ و ۱۹۸.
(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۵۴.
(۳) قرآن / سوره بقره / آیه: ۲۳۸.
(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۹.
(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۵۷۶ و مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۷۱.

۲- ج عَنْ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَارِيِّ، قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) الْعَصْرَ بِالْمُخَمَّصِ فَقَالَ: إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةَ عُرِضَتْ عَلَيَّ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضَيَعُوهَا، فَمَنْ حَافِظٌ عَلَيْهَا كَانَ لَهُ أَجْرُهُ مَرَّتَيْنِ، وَ لِاصَّلَاةٍ بَعْدَهَا حَتَّى يَطْلُعَ الشَّاهِدُ (۱)

یعنی: ابی بصره غفاری روایت کرده که رسول خدا (ص) با نماز عصر را بجا آورد و در مکانی بنام مُخَمَّص ، پس فرمود که این نماز بر کسانی که قبل از شما بودند عرضه شد پس آنرا ضایع کردند و هر کس بر آن محافظت کند برای او دو اجراست و نمازی بعد از آن نیست تا شاهد (ستاره) طلوع کند.

۳- ج عَنْ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: صَلَاةُ الْوُسْطَى صَلَاةُ الْعَصْرِ (۲)

یعنی: عبدالله بن مسعود از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: نماز وُسطی، نماز عصر است. (سَمْرَةَ بِنْتُ جُنْدَبٍ نِيزَ از پیغمبر چنین نقل کرده) (۳)

۴- عَنْ عَلِيِّ (ع) قَالَ: كُنَّا تَرَاهَا الْفَجْرَ فَقَالَ النَّبِيُّ (ص) هِيَ صَلَاةُ الْعَصْرِ يَعْنِي صَلَاةُ الْوُسْطَى (۴)

یعنی: از علی (ع) روایت شده که گفت: ما نماز فجر را وُسطی خیال می کردیم، پس رسول خدا (ص) فرمود: نماز وُسطی، نماز عصر است. مؤلف گوید آنچه بهتر میتوان از روایات استفاده نمود همین است که ذکر شد که نماز وُسطی، نماز عصر باشد، و البته اقوال دیگری نیز هست که منظور از نماز وُسطی، نماز ظهر و یا نماز صبح و یا نماز جمعه است.

۵- ج عَنْ أَبِي الْمَلِيحِ قَالَ: كُنَّا مَعَ بَرِيْدَةَ فِي غَزْوَةٍ فِي يَوْمِ ذِي نَعِيمٍ فَقَالَ بَكْرٌ وَابْنُ بَكْرٍ: بِصَلَاةِ الْعَصْرِ، فَإِنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: مَنْ تَرَكَ صَلَاةَ الْعَصْرِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ (۵)

یعنی: از ابی الملیح نقل شده که ما در جنگی در روزا بری با بریْدَه

-
- (۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۳۹ و ۱۴۰.
 (۲) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۴۰.
 (۳) مسند الامام احمد بن حنبل/ ج ۵/ ص ۱۲ و ۱۳.
 (۴) مسند الامام احمد بن حنبل/ ج ۱/ ص ۱۲۲.
 (۵) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۱۳۸ و ۱۳۹ و المصنف/ ج ۳/ ص ۱۲۴.

بودیم، او گفت: به نماز عصر سرعت کنید، زیرا رسول خدا فرمود:
آنکه نماز عصر را ترک کند عملش هدر است.

۶- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): الْمَوْتُورُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ مَنْ
ضَيَّعَ صَلَاةَ الْعَصْرِ، قَبِيلٌ: وَمَا الْمَوْتُورُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ؟ قَالَ: لَا يَكُونُ لَهُ
أَهْلٌ وَلَا مَالٌ فِي الْجَنَّةِ (۱)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: آنکه اهل و مالش گم شده، کسی است که
نماز عصر را ضایع کند، عرض شد «الْمَوْتُورُ أَهْلُهُ وَمَالُهُ» چیست؟
فرمود: آنکه در بهشت اهل و مالی ندارد (منظور آنستکه اجر عظیمی را
از دست داده). این روایت با کمی اختلاف در کتاب تاج نیز ذکر شده (۲).

۷- باب امر الصبيان بالصلاة تمریناً لا وجوباً

۱- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): مَرُّوا الصَّبِيَّ بِالصَّلَاةِ إِذَا بَلَغَ
سَبْعَ سِنِينَ وَإِذَا بَلَغَ عَشْرَ سِنِينَ فَاصْرُبُوهُ عَلَيْهَا وَزَادَ فِي رِوَايَةٍ
وَفَرَّقُوا بَيْنَهُمْ فِي الْمَضَاجِعِ (۳)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: امر کنید کودک را به نماز چون به
هفت سال رسید و چون به ده سال رسید او را برای نماز بزینید و
در روایتی اضافه بر آن، اینکه بین کودکی در ده سالگی جدایی در
خوابگاه بیفکنید.

۲- عَنْ مُعَاذِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِيبِ الْجُهَنِيِّ، قَالَ
لِامْرَأَتِهِ: مَتَى يَصَلِّي الصَّبِيُّ؟ قَالَتْ: كَانَ رَجُلٌ مِنَّا يَذْكُرُ عَنِ
رَسُولِ اللَّهِ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: إِذَا عَرَفَ يَمِينَهُ مِنْ شِمَالِهِ
فَمَرَّوهُ بِالصَّلَاةِ (۴).

یعنی: از معاذ بن عبدالله بن حباب جهنی روایت شده که به زن خود
گفت: چه زمان بچه نماز می خواند؟ آن زن گفت: مردی از ما از

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۱۲.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۳۸.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۵۱.

(۴) سنن بی‌داود / ج ۱ / ص ۱۳۴.

رسول خدا (ص) نقل می نمود که از آنحضرت، از این امر سؤال شد؟ رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه دست راست خود را از دست چپ شناخت پس، او را به نماز امر کنید.

۳- ج عَنْ عَلِيٍّ (ع) عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنِ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَيْقِظَ، وَعَنِ الصَّبِيِّ حَتَّى يَحْتَلِمَ، وَعَنِ الْمَجْنُونِ حَتَّى يَعْقِلَ (۱)

یعنی: علی (ع) روایت کرده از رسول خدا (ص) که فرمود: قلم تکلیف از سه نفر برداشته شده: از کسی که خوابیده تا بیدار شود و از کودک تا محتمل گردد و از دیوانه تا عقل یابد.

مؤلف گوید کودکی که به سن بلوغ نرسیده تکلیفی براو نیست، ولی لازم است ابوبین گاهی او را امر به نماز کنند و بلکه به سایر نیکیها نیز او را امر کنند. و اما سن بلوغ در مرد چنانکه از آیات قرآن استفاده می شود همان احتلام است که در این سن مرد مکلف به انجام فرائض می شود چنانکه فرموده: **وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمْ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا** (۲) و فرموده: **وَابْتَلُوا الْيَتَامَى حَتَّى إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ** (۳) و رسول خدا (ص) فرمود: **لَا يَتَمَّ بَعْدَ الْأَحْلَامِ** (۴) و سن بلوغ زن نیز هنگامی خواهد بود که به قاعدگی و عادت ماهانه میرسد و همچون مرد خواب می بیند.

۴- ج عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: عَرَّضَنِي رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَوْمَ أُحُدٍ فِي الْقِتَالِ وَأَنَا ابْنُ أَرْبَعِ عَشْرَةَ سَنَةً فَلَمْ يَجِزْنِي وَ عَرَّضَنِي يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَأَنَا ابْنُ خَمْسِ عَشْرَةَ سَنَةً فَأَجَّزَنِي (۵)

یعنی: فرزند عمر گوید رسول خدا (ص) روز جنگ احد مرا مشاهده کرد در حالیکه چهارده ساله بودم پس مرا اجازه جنگ نداد و روز خندق مرا مشاهده نمود در حالیکه پانزده ساله بودم، پس مرا اجازه داد.

-
- (۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۵۱
 (۲) قرآن / سوره نور / آیه: ۵۹
 (۳) قرآن / سوره نساء / آیه: ۶
 (۴) وسائل الشیعه / ج ۱ / ص ۳۲ و التاج الجامع للاصول / ج ۲ / ص ۲۶۸
 (۵) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۵۱

۸- باب الحكم في تارك الصلاة

۱- ش و ج قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : مَا بَيْنَ الْمُسْلِمِ وَ بَيْنَ أَنْ يُكْفَرَ أَنْ يَتْرَكَ الصَّلَاةَ الْفَرِيضَةَ مُتَعَمِّدًا أَوْ يَتَهَاوَنَ بِهَا فَلَا يَصِلِيهَا (۱)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: «فاصله ای میان مسلم و بین کفر نمی ماند جز بترک نماز واجب عمدًا و یا بسست گرفتن آن کسه آن را نخواند.» و بهمین مضمون در کتاب مصنف نیز وارد شده (ج ۳/ص ۱۲۴).

۲- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ (ص) فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوْصِنِي، فَقَالَ: لِاتَدَعِ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَإِنَّ مَنْ تَرَكَهَا مُتَعَمِّدًا فَقَدْ بَرِئْتَ مِنْهُ مِلَّةَ الْإِسْلَامِ (۲)!

یعنی: حضرت صادق (ع) فرمود: مردی خدمت رسول خدا (ص) آمد و عرض کرد مرا وصیت نما؟ فرمود: نماز را عمدًا و امگذار، زیرا هر کس نماز را عمدًا ترک کند آئین اسلام از او بیزار است.

۳- ج قَالَ النَّبِيُّ (ص): الْعَهْدُ الَّذِي بَيْنَنَا وَ بَيْنَهُمُ الصَّلَاةُ، فَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ كَفَرَ (۳)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: پیمانی که بین ما و دیگران می باشد نماز است، پس هر کس آنرا ترک کند کافر است.

۴- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَشْهَدُوا أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ، وَ يُؤْتُوا الزَّكَاةَ، فَإِذَا فَعَلُوا عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَ أَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا، وَ حَسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ (۴)!

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: ما مورثم که با مردم قتال کنم تا به توحید و به رسالت من شهادت داده، نماز را برپا دارند و زکات

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳/ص ۲۹ و التاج الجامع للاصول / ج ۱/ص ۱۴۰.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳/ص ۲۹ المصنف / ج ۳/ص ۱۲۴ و ۱۲۵.

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱/ص ۱۴۰.

(۴) صحیح مسلم / ج ۱/ص ۵۳.

بدهند، پس چون بجا آوردند خون و اموال خود را از من نگاه داشته اند مگر بحق آن و حساب ایشان بر خداست .
 مؤلف گوید: این حدیث دلالت بر قتل کفار ندارد زیرا در حدیث فوق و مانند آن، رسول خدا (ص) فرموده: «أُقَاتِلُ» که این کلمه غیر از اَقْتُل می باشد، بنابراین منظور دفع شرارت های کفار می باشد، یعنی: تا مادامیکه ایشان دست به اسلحه و کشتار نزده اند، نباید ایشان را اذیت نمود، چنانکه خدا فرموده: لَأَيِّنَّهَا كُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ كَمْ يَفَاتُلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ... (۱).
 و اما احادیثی که در آن تارک صلاة را کافر خوانده ممکنست منظور از کفر، کفران نعمت و مانند آن باشد. مثلاً حدیث آمده که در آن، نوحه خوانی بر میت را کفر خوانده است. و یا در حدیث، قسم خوردن به غیر خدا را شرک نامیده است .

۹- باب الکافر اذا أسلم لم يقض الصلاة

۱- إِنَّ حَكِيمَ بْنَ جَزَامٍ قَالَ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص): أَيُّ رَسُولٍ اللَّهُ! أَرَأَيْتَ أُمُورًا كُنْتَ أَتَحْتُّ بِهَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، مِنْ صَدَقَةٍ أَوْ عَتَاقَةٍ أَوْ مِلَّةٍ رَحِمَ، أَفِيهَا أَجْرٌ؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَسَلَّمْتُ عَلَى مَا أَسَلَّمْتُ مِنْ خَيْرٍ! (۲)

یعنی: بدرستی که حکیم بن جزام به رسول خدا (ص) گفت: ای رسول خدا، آیا اموری که من در جاهلیت آنها را بعنوان عبادت انجام می دادم از قبیل صدقه و آزاد کردن بنده و صلۀ رحم آيا در آنها اجراست؟ رسول خدا (ص) فرمود: اسلام آوردی بر آنچه از سابق از خیر داشتی، یعنی به آن اعمال مأجور خواهی بود.

۲- قَالَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص): أَنَا خَدِيمٌ مِمَّنْ عَمِلْنَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ؟ قَالَ: أَمَا مَنْ أَحْسَنَ مِنْكُمْ فِي الْإِسْلَامِ فَلَا يُؤَاخَذُ بِهَا،

(۱) قرآن / سوره ممتحنه / آیه: ۸.

(۲) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۱۱۴.

وَمَنْ أَسَاءَ أَخَذَ بِعَمَلِهِ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالْإِسْلَامِ! (۱)

یعنی: مردمی به رسول خدا (ص) گفتند: آیا ما مؤاخذه می‌شویم به آنچه در جاهلیت کرده‌ایم؟ فرمود: اما آن کس که در اسلام نیکی کند پس به اعمال جاهلیت مؤاخذه نشود، و اما آنکه کار بد کند پس به عمل بد خود در جاهلیت و اسلام مؤاخذه شود.

قَالَ النَّبِيُّ (ص): الْإِسْلَامُ يَجِبُ مَا كَانَ قَبْلَهُ مِنْ

-۳-

الذُّنُوبِ (۲)

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: اسلام محو می‌کند آنچه قبل از او بوده از گناهان.

مؤلف گوید: این حدیث مقید به حدیث قبل می‌باشد.

---

(۱) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۱۱۱
(۲) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۴ / ص ۲۰۵

ابواب المواقيت

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ... إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا^(۱)
 وَقَالَ: أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ...^(۲)
 وسوره هود آیه ۱۱۴، و سوره روم آیه ۱۷ و ۱۸، و سوره طه آیه ۱۳۰، و سوره
 ق آیه ۳۹ و ۴۰. وهمچنین آیات دیگر.

۱۰- باب وقت صلاة الفجر

۱- ش عَنْ عَلِيٍّ (ع) لَمَّا وَلِيَ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ مَمْرَ كِتَابِ
 لَهُ كِتَابًا إِلَى أَنْ قَالَ: فَإِنَّ رَجُلًا سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) عَنْ أَوْقَاتِ
 الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ: أَتَانِي جِبْرِئِيلٌ فَأَرَانِي وَقْتَ الظُّهْرِ حِينَ زَالَتِ
 الشَّمْسُ فَكَانَتْ عَلَيَّ حَاجِبَهُ الْيَمِينِ، ثُمَّ أَرَانِي وَقْتَ الْعَصْرِ وَكَانَ ظِلُّ
 كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ
 الْآخِرَةَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلَّى الصُّبْحَ فَأَغْلَسَ بِهَا وَالنَّجُومَ
 مُشْتَبِكَةً، فَصَلَّ لِهَذِهِ الْأَوْقَاتِ، وَأَلْزِمَ السُّنَّةَ الْمَعْرُوفَةَ وَالطَّرِيقَ
 الْوَاضِحَ، ثُمَّ أَنْظَرُ رُكُوعَكَ وَسُجُودَكَ فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ أَتَمَّ
 النَّاسِ صَلَاةً وَأَحْفَهُمْ عَمَلًا فِيهَا، وَاعْلَمْ أَنَّ كُلَّ شَيْءٍ مِنْ عَمَلِكَ
 تَبِعَ لِصَلَاتِكَ، فَمَنْ صَبَحَ الصَّلَاةَ فَإِنَّهُ لَيَغَيِّرُهَا أَضْيَعًا^(۳).

یعنی: علی (ع) زمانی که محمد بن ابی بکر را به ولایت مصر فرستاد، نامه ای
 به او نوشت، تا آنجا که نوشت: مردی از رسول خدا (ص) از اوقات
 نماز سؤال کرد؟ فرمود: جبرئیل نزد من آمد، پس وقت ظهر را
 به من نشان داد هنگامیکه خورشید زائل گردید که بر اب—رو
 راست او بود، سپس وقت عصر را نشان داد که سایه هر چیزی مانند
 آن شده بود، سپس نماز مغرب را هنگام غروب خورشید بجا آورد،

(۱) قرآن/ سوره نساء / آیه ۱۰۳.

(۲) قرآن/ سوره اسراء / آیه ۷۸.

(۳) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۱۸.

سپس نماز عشاء را هنگام غروب شفق بجا آورد، سپس نماز صبح را بجا آورد زمانیکه هنوز تاریکی باقی و ستارگان مشبک بود (هنگام طلوع فجر صادق)، پس به این اوقات نماز بخوان و سنت شناخته شده و راه واضح را ملازم باش، سپس به رکوع و سجودت نظر کن زیرا رسول خدا (ص) کاملترین مردم در نماز بود، و عمل او سبکترین عمل بود. و بدان هر چیز از عملت تابع نمازتوست و هر کس نماز را ضایع کند، غیر از نماز را بیشتر ضایع خواهد نمود.

۲- ج عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : إِنْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لَيُصَلِّي الصُّبْحَ فَيَنْصَرِفُ النِّسَاءُ مُتَلَفِّعَاتٍ بِمُرُوطِهِنَّ مَا يُعْرِفَنَّ مِنَ الْغَلَسِ (۱) یعنی: عایشه نقل کرده که رسول خدا (ص) نماز صبح را می خواند و زنان در حالی برمی گشتند که عباها را به خود پیچیده بودند و بعلت تاریکی هوا شناخته نمی شدند (یعنی هنگام طلوع فجر صادق و اول وقت صبح، آنحضرت نماز را اقامه می فرمود).

۳- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: أَتَى جِبْرِئِيلُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) بِمَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ: فَأَتَاهُ حِينَ زَالَتِ الشَّمْسُ فَأَمَرَهُ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ زَادَ الظِّلُّ قَامَةً فَأَمَرَهُ فَصَلَّى العَصْرَ، ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَأَمَرَهُ فَصَلَّى المَغْرِبَ، ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ سَقَطَ الشَّفَقُ فَأَمَرَهُ فَصَلَّى العِشَاءَ، ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ طَلَعَ الفَجْرُ فَأَمَرَهُ فَصَلَّى الصُّبْحَ. ثُمَّ أَتَاهُ الغَدَّ حِينَ زَادَ الظِّلُّ قَامَةً فَأَمَرَهُ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ زَادَ الظِّلُّ قَامَتَيْنِ فَأَمَرَهُ فَصَلَّى العَصْرَ، ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَأَمَرَهُ فَصَلَّى المَغْرِبَ، ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ فَأَمَرَهُ فَصَلَّى العِشَاءَ، ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ تَوَارَ الصُّبْحُ فَأَمَرَهُ فَصَلَّى الصُّبْحَ. ثُمَّ قَالَ: مَا بَيْنَهُمَا وَقْتُ (۲)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که گفت: جبرئیل نزد رسول خدا (ص) در اوقات نماز آمد، پس هنگام زوال خورشید آمد و او را امر کرد که نماز ظهر را خواند، سپس هنگامیکه سایه به قدر قامتی زیاد شد آمد و او را امر کرد که نماز عصر را بخواند، سپس هنگام غروب

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۳ والمصنف / ج ۱ / ص ۵۷۳.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۱۵ و مسند الامام زید / ص ۹۸.

خورشید آمد و او را امر کرد که نماز مغرب را خواند، سپس هنگام سقوط شفق آمد و او را امر کرد که نماز عشاء را خواند، سپس هنگام طلوع فجر آمد و او را امر کرد که نماز صبح را خواند. سپس فردا آمد هنگامیکه در سایه به اندازه قامتی زیاد شده بود، و او را امر کرد که نماز ظهر را خواند، سپس هنگامی آمد که در سایه دو قامت زیاد شده بود، پس او را امر کرد که نماز عصر را خواند، سپس بعد از غروب خورشید آمد پس او را امر کرد که نماز مغرب خواند، سپس هنگامیکه ثلث شب رفته بود آمد و او را امر کرد که نماز عشاء را خواند، سپس هنگام نور صبح آمد و او را امر کرد که نماز صبح را خواند، سپس فرمود: وقت، ما بین این دو وقت است.

۴- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص) الصُّبْحَ حِينَ تَبَيَّنَ لَهُ الصُّبْحُ (۱)

یعنی: از جابر بن عبد الله روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) نماز صبح را خواند در هنگامیکه صبح برای او آشکار بود.

۵- عَنْ أَنَسِ قَالَ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَوْمَ خَيْبَرَ صَلَاةَ الصُّبْحِ بَعْلِي وَهُوَ قَرِيبٌ مِنْهُمْ فَأَغَا رَعْلِيهِمْ وَقَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ خَرَبَتْ خَيْبَرُ مَرَّتَيْنِ إِنَّا إِذَا نَزَلْنَا بِسَاحَةِ قَوْمٍ قَسَاءَ صَبَاحِ الْمُنْذَرِينَ (۲)

یعنی: از انس روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) روز خیبر نماز صبح را هنگام طلوع فجر که تا یکی آخر شب باقی بود، بجا آورد، و آنحضرت نزدیک اهل خیبر بود، و بر ایشان حمله آورد، و دو مرتبه فرمود: الله أكبر، خراب شود خیبر، ماهرگاه به ساحت قومی نازل شویم صبح ایشان بدبا شد.

۶- م عَنْ زَيْدِ بْنِ حَارِثَةَ أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ النَّبِيَّ (ص) عَنْ وَقْتِ صَلَاةِ الصُّبْحِ فَقَالَ: صَلَّيْهَا الْيَوْمَ مَعْنَا وَغَدَا، فَلَمَّا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِقَاعِ تَمْرَةَ مِنَ الْجُحْفَةِ صَلَّاهَا حِينَ طَلَعَ الْفَجْرُ حَتَّى إِذَا كَانَ يَذِي طُوبَى أَخْرَاهَا حَتَّى قَالَ النَّاسُ أَقْبِضْ رَسُولُ اللَّهِ أَوْ صَلَّاهَا أَمَامَ الشَّمْسِ إِلَى أَنْ دَعَا السَّائِلَ فَقَالَ: وَقْتُهَا مَا بَيْنَ صَلَاتِي (۳)

یعنی: از زید بن حارثه روایت شده که: مردی از پیغمبر (ص) سؤال کرد از

(۱) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۲۷۰ و ۲۷۱

(۲) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۲۷۲

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۵۶۷

وقت نماز صبح؟ فرمود: امروز و فردا آنرا با ما بخوان، پس چون رسول خدا (ص) به قاع تَمِیرَه از جُحَفَه رسید، نماز را هنگام طلوع فجر خواند، تا آنکه به ذی طَوی رسید تا خیر انداخت تا مردم گفتند: آیا رسول خدا (ص) قبض روح شده یا نماز را خوانده، پس پیغمبر (ص) نماز را جلوی طلوع خورشید خواند تا اینکه آن مرد را صدا زد، و فرمود: وقت نماز صبح، ما بین دو نماز من است.

۷- ج عَنْ أَبِي بَرزَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يُصَلِّي الصُّبْحَ وَ أَحَدَنَا يَعْرِفُ جَلْبِيسَهُ وَ يَقْرَأُ فِيهَا مَا بَيْنَ السِّتَيْنِ إِلَى الْمِائَةِ^(۱)

یعنی: ابی برزه گفته است: پیغمبر (ص) نماز صبح را در حالی بجا می آورد که یکی از ما همنشین خود را می شناخت، و در این نماز شصت آیه تا صد آیه قرائت می کرد.

۸- ج وم قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ فَإِنَّهُ أَكْبَرُ لِلْأَجْرِ^(۲).

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نماز فجر را تا روشنی هوا بخوانید که آن اجرش بزرگتر است.

۹- عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى الصُّبْحَ مَرَّةً يَغْلَسُ ثُمَّ صَلَّى مَرَّةً أُخْرَى فَأَسْفَرَ بِهَا، ثُمَّ كَانَتْ صَلَاتُهُ بَعْدَ ذَلِكَ التَّغْلِيسِ حَتَّى مَاتَ وَ لَمْ يَعُدَّ إِلَى أَنْ يُسْفَرَ^(۳)

یعنی: از ابی مسعود انصاری روایت شده که رسول خدا (ص) نماز صبح را یک مرتبه در تاریکی خواند، سپس مرتبه دیگر در روشنی، سپس نماز او بعد از این همیشه در تاریکی بود تا وفات کرد که برنگشت به اینکه در روشنی بخواند

مؤلف گوید: چنانکه از اخبار و آثار استفاده می شود: افضل و بهترین وقت برای بجا آوردن نماز صبح، همان زمانی است که فجر صادق (سپیدی صبح که افق را فرا می گیرد) طلوع کند، که پیغمبر (ص) اغلب در این وقت نماز بجا آورده و بر آن مواظبت مینموده، ولی اگر نتوانست تأخیر

(۱) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۳ و ۱۴۴.

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۴. والمصنف / ج ۱ / ص ۵۷۳.

(۳) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۱۰۸.

آن ، تا وقتی است که خورشید طلوع ننموده است، چنانکه احادیث آن ذکر گردید که خواندن نماز صبح تا این وقت جایز می باشد .

۱۰- عَنْ أَبِي الرَّبِيعِ، قَالَ، كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ، فَقُلْتُ لَهُ: إِنِّي أَصَلِّي مَعَكَ فَلَا أَرَى وَجَهَ جَلِيسِي ثُمَّ أَحْيَانًا تَسْفِرُ؟ قَالَ: كَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يُصَلِّي وَأَحْبَبْتُ أَنْ أَصَلِّيَهَا كَمَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يُصَلِّيهَا^(۱)

یعنی: از ابی الربیع روایت شده که گفت: من با ابن عمر بودم، و به او گفتم من با تو نماز می کنم و صورت همنشین خود را نمی بینم ، سپس گاهی در سفیدی نماز می خوانی؟ گفت: رسول خدا (ص) را دیدم چنین نماز می خواند و دوست داشتم نماز کنم همان طور که پیغمبر را دیدم نماز بجای آورد.

۱۱- قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَنْ تَزَالَ أُمَّتِي فِي مَسْكَةٍ مَا لَمْ يَبْعَمَلُوا بِثَلَاثٍ: مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ بِإِنْتِظَارِ الْأَظْلَامِ مُضَاهَاةَ الْيَهُودِ، وَ مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْفَجْرَ إِحْقَاقَ النُّجُومِ مُضَاهَاةَ النَّصْرَانِيَّةِ، وَ مَا لَمْ يَكْلُوا الْجَنَائِزَ إِلَى أَهْلِهَا^(۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: همیشه امتم در خوبی است ما دامیکه به سه چیز عمل نکنند: ما دامیکه نماز مغرب را به انتظار تارکی بتأخیر نیندازد برای شباهت به یهود، و ما دامیکه نماز فجر را عقب نیندازد تا محو ستارگان بمثل نصاری، و ما دامی که جنازه ها را به اهل آن وا نگذارد .

۱۲- ش قَالَ جَبْرِئِيلُ لِرَسُولِ اللَّهِ (ص): أَفْضَلُ الْوَقْتِ أَوْلَهُ^(۳) وَ قَالَ الْبَاقِرُ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِنْ لَمْ يَكُنْ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ يُحِبُّ مِنَ الْخَيْرِ مَا يُعَجَّلُ^(۴)

یعنی: جبرئیل به رسول خدا (ص) گفت: افضل وقت، اول آن است. و حضرت باقر (ع) گوید: رسول خدا (ص) فرموده که: خدای عزوجل از خیر آنچه عجله شود، دوست می دارد .

- (۱) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۲ / ص ۱۲۵ .
 (۲) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۴ / ص ۲۴۹ .
 (۳) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۸۸ .
 (۴) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۸۹ .

١٣- م عَنْ أُمِّ فَرَوَةَ قَالَتْ : سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : أَيُّ الْأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: الصَّلَاةُ فِي أَوَّلِ وَقْتِهَا^(١)!

يعنى: أزام فروه روایت شده که گفت: از رسول خدا (ص) سؤال شد: کدامیک از اعمال افضل است؟ فرمود: نماز در اول وقت آن مؤلف گوید: نماز عشاء از این امر استثناء شده و فضیلت در تأخیر آن نقل شده، چنانکه احادیث آن در باب وقت صلاة العشاء، خواهد آمد.

١٤- ج عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: الْوَقْتُ الْأَوَّلُ مِنَ الصَّلَاةِ رِضْوَانُ اللَّهِ، وَالْوَقْتُ الْآخِرُ عَفْوُ اللَّهِ^(٢)

يعنى: عبدالله بن عمر از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: وقت اول از نماز خشنودی خدا، و وقت آخر عفو خداست.

١١- باب وقت صلاة الظهر

١- جوم عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: أَمَّنِي جِبْرِيلُ (ع) عِنْدَ الْبَيْتِ مَرَّتَيْنِ: فَصَلَّى الظُّهْرَ فِي الْأُولَى مِنْهُمَا حِينَ كَسَانَ الْقَيْءُ مِثْلَ الشَّرَاكِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ حِينَ وَجَبَتِ الشَّمْسُ وَأَفْطَرُ الصَّائِمِ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ بَرَقَ الْفَجْرُ وَحَرَّمَ الطَّعَامُ عَلَى الصَّائِمِ. وَصَلَّى الْمَرَّةَ الثَّانِيَةَ الظُّهْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ لَوْقَتِ الْعَصْرِ بِالْأَمْسِ، ثُمَّ صَلَّى الْعَصْرَ حِينَ كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ

(١) سنن ابی داود / ج ١ / ص ١١٥ و ١١٦. والمصنف / ج ١ / ص ٥٨٢.

(٢) التاج الجامع للاصول / ج ١ / ص ١٤٦.

مَثَلِيهِ، ثُمَّ صَلَّى الْمَغْرِبَ لَوَقْتِهِ الْأَوَّلِ، ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ الْأَخْرَةَ
حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ، ثُمَّ صَلَّى الصُّبْحَ حِينَ أَصْفَرَتِ الْأَرْضُ، ثُمَّ
التَّفَّتْ إِلَى جَبْرِيلَ فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ هَذَا وَقْتُ الْأَنْبِيَاءِ مِنْ قَبْلِكَ، وَ
الْوَقْتُ فِيمَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ (۱)

یعنی: «ابن عباس از رسول خدا (ص) روایت کرده که فرمود: جبریل
برایم دو مرتبه نزد خانه خدا امامت کرد، پس در مرتبه اول نماز
ظهر را هنگامی بجا آورد که سایه بقدر بندکفش شده بود، سپس نماز
عصر را هنگامی خواند که سایه هر چیزی مانند آن گردید، سپس نماز
مغرب را هنگامی آورد که خورشید غایب شود و روزه دار افطار
کند، سپس نماز عشاء را وقت غایب شدن شفق آورد، سپس نماز صبح
را وقت ظهور فجر و حرام شدن طعام بر روزه دار آورد و مرتبه
دوم نماز ظهر را هنگامی آورد که سایه هر چیزی مانند آن شده بود
بوقت نماز عصر دیروز، سپس عصر را وقتی آورد که سایه هر چیزی
دو مثل آن شده بود، سپس نماز مغرب را بوقت اولش (که دیروز
خوانده بود) آورد، سپس نماز عشاء را وقتی که ثلث شب رفته بود
آورد، سپس نماز صبح را وقتی که روی زمین روشن بود آورد، سپس
جبریل به سوی من توجه کرد و فرمود: ای محمد، این وقت انبیاء
قبل از تو بوده، و وقت بین این دو وقت است». این حدیث در
کتاب مستدرک نیز ذکر شده (۲)

توضیح: اول وقت نماز ظهر هنگامی است که خورشید از وسط آسمان
رد شود و سایه هر چیزی به آخرین درجه کمی برسد، و آخر وقت آن هنگامی
است که شاخص و اشیاء دیگر، علاوه بر سایه ای که در هنگام ظهر به همراه
دارند، به اندازه طول آنها نیز سایه زیاد گردد.

۲- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: أَتَى جَبْرِيلُ رَسُولَ
اللَّهِ (ص) فَأَعْلَمَهُ مَوَاقِيتَ الصَّلَاةِ، فَقَالَ: صَلَّى الْفَجْرَ حِينَ يَنْشَقُّ
الْفَجْرَ، وَصَلَّ الْأُولَى إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ، وَصَلَّ الْعَصْرَ بَعِيدَهَا، وَصَلَّ

(۱) التاج الجامع للاصول/ ج ۱/ ص ۴۱ و ۴۲. والمصنف/ ج ۱/ ص ۵۲۱.

(۲) مستدرک الوسائل/ ج ۱/ ص ۱۸۹.

الْمَغْرِبِ إِذَا سَقَطَ الْقَرِصُ، وَصَلَّ الْعَتَمَةَ إِذَا غَابَ الشَّفَقُ، ثُمَّ أَتَاهُ
 مِنَ الْغَدِّ فَقَالَ: أَسْفَرُ بِالْفَجْرِ فَأَسْفَرُ ثُمَّ آخِرَ الظُّهْرِ حِينَ كَسَانَ
 الْوَقْتُ الَّذِي صَلَّى فِيهِ الْعَصْرَ وَصَلَّى الْعَصْرَ بَعِيدَهَا، وَصَلَّى الْمَغْرِبَ
 قَبْلَ سُقُوطِ الشَّفَقِ، وَصَلَّى الْعَتَمَةَ حِينَ ذَهَبَ ثُلُثُ اللَّيْلِ، ثُمَّ قَالَ:
 مَا بَيْنَ هَذَيْنِ الْوَقْتَيْنِ وَقْتُ (۱)

یعنی: از ابی عبداللہ (ع) روایت شده که گفت: جبرئیل نزد رسول
 خدا (ص) آمد، پس اوقات نماز را به او تعلیم داد و به او گفت:
 هنگام شکافتن فجر نماز فجر را بخوان و نماز اول یعنی ظهر را
 وقت زوال خورشید بخوان و نماز عصر را مقداری پس از آن بخوان،
 و نماز مغرب را وقت سقوط قرص خورشید بخوان، و نماز عشاء را وقت
 غروب شفق بخوان، سپس فردا نزد او آمد و گفت نماز فجر را در
 روشنی بخوان، پس بروشنی خواند، سپس ظهر را تأخیر انداخت تا
 وقتی که نماز عصر را (روز قبل) خوانده بود، و کمی بعد نماز عصر را خواند
 و نماز مغرب را قبل از سقوط شفق خواند و نماز عشاء
 را هنگامی که ثلث شب گذشته بود
 خواند، سپس فرمود:
 ما بین این دو وقت،
 وقت است.

۴- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): إِذَا زَالَتِ الشَّمْسُ فَتَحَتْ
 أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَأَبْوَابُ الْجَنَّةِ وَاسْتُجِيبَ الدُّعَاءُ، فَطُوبَى لِمَنْ
 رَفَعَ لَهُ عِنْدَ ذَلِكَ عَمَلٌ صَالِحٌ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: چون خورشید زائل شود درهای آسمان
 و درهای بهشت بازگردد و دعا مستجاب شود، پس خوشا به حال آنکه
 برای او در این وقت عمل صالحی بالا رود.

۵- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) إِذَا نَزَلَ

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۱۶.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۲۱.

مَنْزِلًا لَمْ يَرْتَحِلْ مِنْهُ حَتَّى يَطَّلِيَ الظُّهْرَ فَقَالَ رَجُلٌ: وَإِنْ كَانَتْ
بِئْسَ النَّهَارِ قَالَ وَإِنْ كَانَتْ بِنِصْفِ النَّهَارِ (۱).

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) هر وقت در منزلی نازل می شد از آنجا کوچ نمی کرد تا نماز ظهر را می کرد، پس مردی گفت اگر چه نصف روز بود، گفت و اگر چه نصف روز بود (یعنی در اول وقت).

ع ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: كَانَ حَاطُطٌ مَسْجِدِ رَسُولِ
اللَّهِ (ص) قَبْلَ أَنْ يُظَلَّلَ قَامَةً، وَكَانَ إِذَا كَانَ الْفَيْءُ ذِرَاعًا وَهُوَ
قَدْرُ مَرِيضٍ عَنَزِ صَلَّى الظُّهْرَ، فَإِذَا كَانَ ضَعْفَ ذَلِكَ صَلَّى الْعَصْرَ (۲).

یعنی: حضرت صادق (ع) فرمود: دیوار مسجد رسول خدا (ص) قبل از آنکه سقف زده شود یک قامت بود و چون سایه یک ذراع بانسدادزه خوابیدن بزی بود نماز ظهر می کرد، پس چون دو مقابل می شد، نماز عصر بجای می آورد.

۷- م كَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ يَقُولُ: كُنَّا نَصَلِّي الظُّهْرَ
مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ عَنْ ظِلِّ الرَّجُلِ ذِرَاعًا أَوْ ذِرَاعَيْنِ (۳)
یعنی: عبداللہ بن عمر همواره می گفت ما ظهر با رسول خدا (ص) نماز
میکردیم هنگامیکه خورشید میل می کرد از سایه مردیک ذراع و یا دو ذراع.

۸- م عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) صَلَّى
الظُّهْرَ حِينَ زَاغَتِ الشَّمْسُ (۴). وَ عَنْ غَايِشَةَ، قَالَتْ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا
كَانَ أَشَدَّ تَعْجِيلًا لِلظُّهْرِ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) (۵).

یعنی: از انس روایت شده که رسول خدا (ص) نماز ظهر را انجام داد
هنگامیکه خورشید میل کرد. و از غایشه روایت شده که گفت: ندیدم
احدی را که تعجیل او برای نماز ظهر بیشتر از رسول خدا (ص) باشد.
۹- م قَالَ النَّبِيُّ (ص): صَلَاةُ الظُّهْرِ حِينَ تَمِيلُ الشَّمْسُ (۶).

(۱) سنن النسائی / ج ۱ / ص ۲۴۸ و المصنف / ج ۱ / ص ۵۴۶.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۰۴ و ۱۰۵ و ۱۰۸.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۵۴۳.

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۵۴۲.

(۵) المصنف / ج ۱ / ص ۵۴۳.

(۶) المصنف / ج ۱ / ص ۵۴۳.

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: نماز ظهر هنگامی است که خورشید متمایل شود.

۱۰- ش عَنْ إِبْرَاهِيمَ الْكَرْخِيِّ، قَالَ قُلْتُ لِأَبِي الْحَسَنِ الرِّضَا: لَوْ أَنَّ رَجُلًا صَلَّى الظُّهْرَ بَعْدَ مَا يَمْضِي مِنْ زَوَالِ الشَّمْسِ أَرْبَعَةَ أَقْدَامٍ، أَكَانَ عِنْدَكَ غَيْرُ مُؤَدٍّ لَهَا؟ فَقَالَ: إِنْ كَانَ تَعَمَّدَ ذَلِكَ لِيَخَالِفَ السَّنَةَ وَالْوَقْتَ لَمْ يَقْبَلْ مِنْهُ، كَمَا لَوْ أَنَّ رَجُلًا أَخَّرَ الْعَصْرَ إِلَى قُرْبِ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ مُتَعَمِّدًا مِنْ غَيْرِ عَلَيَّ لَمْ يَقْبَلْ مِنْهُ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) قَدْ وَقَّتَ لِلصَّلَاةِ الْمَفْرُوضَاتِ أَوْقَاتًا، وَحَدَّ لَهَا حُدُودًا فِي سُنَّتِهِ لِلنَّاسِ، فَمَنْ رَغِبَ مِنْ سُنَّتِهِ الْمُوجِبَاتِ كَانَ مِثْلَ مَنْ رَغِبَ عَنْ قَرَأْتِ اللَّهِ! (۱)

یعنی: از ابراهیم کرخی روایت شده که گفت: به ابی الحسن الرضا (ع) گفتم اگر مردی پس از آنکه از زوال خورشید چهار رقدم بگذرد، نماز ظهر را بخواند، آیا نزد تو اداء نماز نکرده؟ فرمود: اگر این کار را عمداً کرده برای مخالفت سنت و وقت آن، پس از او پذیرفته نشود همچنانکه اگر مردی نماز عصر را عمداً بدون علت تا نزدیک غروب خورشید بتأخیر بیندازد، از او قبول نمی‌شود. بدرستی که رسول خدا (ص) برای نمازهای واجب وقت‌هایی معین و محدودی برای مردم در سنت خود ذکر کرده، پس کسی که از سنت واجب او اعراض کند، مانند کسی است که از واجبات خدا اعراض نموده است.

توضیح: بنا بر آنچه از احادیث مذکور استفاده می‌شود وقت فضیلت نماز ظهر، همان وقتی است که رسول خدا (ص) بر آن مواظبت داشته و آن، اول وقت آنست و اگر کسی در اثر گرفتاری نتوانست در این وقت نماز ظهر را بخواند می‌تواند تا آخر وقت (زمانیکه هرچیز به اندازه خود سایه زیاد می‌کند) نماز را بجا آورد و بیش از این نباید آنرا به تأخیر اندازد، و در تأیید این مطلب احادیث دیگری نیز در باب الْجَمْعِ بَيْنَ الصَّلَاتَيْنِ بهمین زودی خواهد آمد. إِنَّ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.

۱۲- باب الإبراد بصلاة الظهر في شدة الحر

وتعجيلها في غيرها

۱- عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يُصَلِّي
الظُّهْرَ إِذَا دَحَضَتِ الشَّمْسُ (۱)

یعنی: از جابر بن سمره روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) نماز ظهر را
بجای آورد هنگامی که خورشید به طرف مغرب میل فرماید.

۲- جوموش عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ (ص) قَالَ: إِذَا اشْتَدَّ
الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ قَبِيحِ جَهَنَّمَ (۲)

یعنی: از ابی هریره روایت شده از پیغمبر (ص) که فرمود: هرگاه گرما
سخت شد در سردی نماز بخوانید زیرا حرارت زیاد از روزش جهنم است

۳- عَنِ النَّبِيِّ (ص) أَنَّهُ كَانَ يَأْمُرُ بِالْإِبْرَادِ بِصَلَاةِ
الظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ وَ ذَلِكَ بِأَن تُوَخَّرَ بَعْدَ الزَّوَالِ شَيْئًا (۳)

یعنی: از پیغمبر (ص) روایت است که امر می فرمود: در شدت گرما، نماز را
در وقت خنک بخوانید، و این امر با مقداری تأخیر نماز از اول وقت بود.

۴- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ (ص) يُصَلِّي
صَلَاةَ الظُّهْرِ أَيَّامَ الشِّتَاءِ وَمَا نَدْرِي مَا ذَهَبَ مِنَ النَّهَارِ أَكْثَرَ أَوْ مَا
بَقِيَ مِنْهُ (۴)

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) در ایام
زمستان، نماز ظهر را در حالی بجای آورد که ما نمی دانستیم مقداری
که از روز رفته بیشتر است و یا مقداری که مانده (یعنی اول وقت می خواند).

۵- كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا كَانَ الْحَرُّ أَبْرَدَ بِالصَّلَاةِ
وَ إِذَا كَانَ الْبَرْدُ عَجَلَ (۵)

- (۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۲۱ .
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۴ . و المصنف / ج ۱ / ص ۵۴۲ و
وسائل الشيعة / ج ۳ / ص ۱۰۴ .
(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۸۶ .
(۴) مسند الامام احمد بن حنبل / ج ۳ / ص ۱۶۰ .
(۵) سنن النسائي / ج ۱ / ص ۲۴۸ .

یعنی: رسول خدا (ص) هر وقت گرما بود، نماز را می‌گذاشت تا سرد شود و چون سرما بود، تعجیل می‌کرد.

۶- عَنْ خَبَابِ بْنِ الْأَرْتِّ قَالَ: أَتَيْتُنَا رَسُولَ اللَّهِ (ص) فَشَكُونَا إِلَيْهِ حَرَّ الرَّمْضَاءِ فَلَمْ يَشْكُنَا^(۱)

یعنی: «خباب بن ارت گوید: به سوی رسول خدا از حرارت ریگزار در پیشانیها و کفهایمان شکایت کردیم، پس رسول خدا (ص) شکایت ما را نپذیرفت». این روایت در مستدرک نیز ذکر شده^(۱) از این حدیث معلوم می‌شود که اگر حرارت شدت نداشت، همچنان باید نماز را در اول وقت آن خواند. و البته در شدت حرّ خشوع در نماز، کمی مشکل است.

۷- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: كُنَّا نَصَلِّي مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص) فِي شِدَّةِ الْحَرِّ، فَإِذَا لَمْ يَسْتَطِعْ أَحَدُنَا أَنْ يُمَكِّنَ جَبْهَتَهُ مِنَ الْأَرْضِ بَسَطَ تَوْبَهُ، فَسَجَدَ عَلَيْهِ^(۲)

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که گفت: ما با رسول خدا (ص) در شدت حرارت نماز می‌خواندیم، پس چون یکی از ما نمی‌توانست که پیشانی خود را بر زمین جای دهد، جامه خود را پهن می‌کرد و بر آن سجده می‌کرد.

۱۳- باب وقت صلاة العصر

۱- عَنْ النَّبِيِّ (ص) فِي عَهْدِهِ لِعَمَّالِهِ عَلَى الْيَمَنِ: وَصَلَّ الْعَصْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّ كُلِّ شَيْءٍ مِثْلَهُ وَكَذَلِكَ مَا دَامَتِ الشَّمْسُ حَيَّةً وَ الْعِشَاءَ إِذَا غَابَ الشَّفَقُ إِلَى أَنْ يَمُضِيَ كَوَاهِلُ اللَّيْلِ^(۳)

یعنی: از پیغمبر (ص) روایت شده که در عهدنامه خود به کارگزاران خود در یمن ذکر نمود که وقتی نماز عصر را بخوان که سایه هر چیز مانند او باشد و همچنین ما دامی که خورشید زنده است (یعنی کمرنگ نشده) و نماز عشاء را وقتی بخوان که شفق غایب شود تا زمانیکه گردنه‌های شب بگذرد.

(۱) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۴۳۳ . والمصنف / ج ۱ / ص ۵۴۴ .

(۲) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۹۶ .

(۳) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۴۳۳ .

(۴) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۸۸ .

۲- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ (ص) كَانَ يَصَلِّي الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ مَرْتَفِعَةٌ حَيْثُ، فَيَذْهَبُ الذَّاهِبُ إِلَى الْعَوَالِي، وَالشَّمْسُ مَرْتَفِعَةٌ (۱)

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که رسول خدا (ص) در وقت نماز عصر را می‌خواند که خورشید بلند و پررنگ بود، پس رونده ای تا عوالی (منظور آبادیهای اطراف مدینه) میرفت و هنوز خورشید بلند بود

۳- ج عَنْ أَنَسٍ قَالَ: كُنَّا نَصَلِّي الْعَصْرَ ثُمَّ يَذْهَبُ الذَّاهِبُ مِنَّا إِلَى قُبَاءٍ فَيَأْتِيهِمْ وَالشَّمْسُ مَرْتَفِعَةٌ (۲)

یعنی: انس گوید ما نماز عصر را می‌خواندیم سپس بعضی از ما می‌رفتیم به سوی قُبا و می‌رسیدیم به قُبا در حالیکه خورشید بلند بود. توضیح: از احادیث فوق و مانند آن، اهمیت و فضیلت نماز عصر در اول وقت آن استفاده می‌شود چنانکه پس از اقامه نماز عصر وسیله رسول خدا (ص)، هرگاه اصحاب او حدود ۴ میل از مدینه دور می‌شدند و رفت و آمد می‌کردند، معذک خورشید تغییر رنگ و حرارت نداشته و هنوز مرتفع بود. و اول وقت عصر، هنگامی است که پس از زوال خورشید از وسط آسمان، هر چیز به اندازه طول خود دارای سایه شود البته علاوه بر سایه‌ای که هنگام زوال داشته.

۴- قَالَ النَّبِيُّ (ص): صَلُّوا الْعَصْرَ وَالشَّمْسُ بَيَاضًا نَقِيَّةً (۳)

یعنی: پیغمبر (ص) فرمود: عصر را بخوانید در حالیکه خورشید سفید و پاک باشد.

۵- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: صَلَّى النَّبِيُّ (ص) الْعَصْرَ، وَالشَّمْسُ فِي حُجْرَتِي، لَمْ يُظْهِرْهَا الْفَيْءُ بَعْدُ (۴)

یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: پیغمبر (ص) عصر را خواند و سایه خورشید در کنار من بود، و بر دیوار بالا نرفته بود که نور آن برگشت کند.

۶- عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ يَقُولُ: كُنَّا نَصَلِّي الْعَصْرَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ (ص)، ثُمَّ تَنَحَّرَ الْجَزُورُ، فَتُقَسَّمُ عَشْرُ قِسْمٍ، ثُمَّ تَطْبِخُ، فَنَأْكُلُ

(۱) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۲۳ و، المصنف / ج ۱ / ص ۵۴۷

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۵

(۳) مستدرک الوسائل / ج ۱ / ص ۱۸۷

(۴) سنن ابن ماجه / ج ۱ / ص ۲۲۳ و، المصنف / ج ۱ / ص ۵۴۸

لَحْمًا نَضِيجًا، قَبْلَ مَغِيبِ الشَّمْسِ (۱)

یعنی: از رافع بن خدیج روایت شده که می گفت: ما با رسول خدا (ص) نماز عصر می خواندیم، پس از آن شتری نحر می کردیم و ده قسم می کردیم سپس می پختیم و گوشت پخته آنرا می خوردیم پیش از آنکه خورشید غایب شود. (منظور آنکه آنحضرت نماز عصر را در اول وقت بجا می آورد).

۷- ج عن عبد الله بن عمرو، قال: سئل رسول الله (ص) عن وقت الصلوات فقال: وقت صلاة الفجر ما لم يطلع قرن الشمس الأول، ووقت صلاة الظهر إذا زالت الشمس عن بطن السماء ما لم يحضر العصر، ووقت صلاة العصر ما لم تصفر الشمس ويسقط قرنها الأول، ووقت صلاة المغرب إذا غابت الشمس ما لم يسقط الشفق، ووقت صلاة العشاء إلى نصف الليل (۲)

یعنی: عبد الله بن عمرو، روایت کرده که از رسول خدا (ص) از وقت نمازها سؤال شد؟ فرمود: وقت نماز فجر تا زمانی است که شاخ اول خورشید (طرف و کنارۀ بالای آن) طلوع نکند، و وقت نماز ظهر وقتی است که خورشید از شکم آسمان زائل نشود تا مادامیکه عصر حاضر نشود، و وقت نماز عصر تا زمانی است که خورشید زرد نشود و شاخ اولش ساقط نگردد، و وقت نماز مغرب وقتی است که خورشید غایب شود تا مادامیکه شفق ساقط نگردد، و وقت نماز عشاء تا نیمه شب است.

۸- عن العلاء بن عبد الرحمن، قال: دخلنا على أنس بن مالك بعد الظهر فقام يصلي العصر، فلما فرغ من صلاته ذكرنا تعجيل الصلاة، أو ذكرها. فقال: سمعت رسول الله (ص) يقول: «تلك صلاة المنافقين، تلك صلاة المنافقين، تلك صلاة المنافقين: يجلس أحدهم حتى إذا اصفرت الشمس فكانت بين قرني شيطان، أو على قرني الشيطان، فام فنفراً ربعا لا يذكر الله فيها إلا قليلاً» (۳)

(۱) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۴۳۵

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۳

(۳) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۱۱۲ و ۱۱۳

یعنی: از علاء بن عبدالرحمن روایت شده که گفت: ما برآنس بن مالک، بعد از ظهر وارد شدیم، پس او برخاست که نماز عصر را بخواند، چون از نماز خود فارغ شد، تعجیل نماز را مذاکره کردیم و یا خود او ذکر کرد و گفت: شنیدم رسول خدا (ص) میفرمود: این نماز منافقین است، این نماز منافقین که یکی از ایشان می‌نشیند تا خورشید زرد شود و بین دو شاخ شیطان گردد و یا بردو شاخ شیطان، برخیزد، پس چهار منقار زند که یاد خدا در آن نکند مگر کمی.

۹- عَنِ الْأَمِغِ بْنِ نُبَاتَةَ، قَالَ: قَالَ عَلِيُّ (ع) فِي خُطْبَتِهِ الصَّلَاةَ: لَهَا وَقْتُ فَرَضَهُ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لِاتِّمْلَحَ إِلَّا بِهِ، فَوَقْتُ صَلَاةِ الْفَجْرِ حِينَ يُزَايِلُ الْمَرْءَ لَيْلَهُ وَ يَحْرُمُ عَلَى الصَّائِمِ طَعَامَهُ وَ شَرَابَهُ وَ وَقْتُ صَلَاةِ الظُّهْرِ إِذَا كَانَ الْغَيْظُ يَكُونُ ظِلِّكَ مِثْلَكَ، وَ إِذَا كَانَ الشِّتَاءُ حِينَ تَزُولُ الشَّمْسُ مِنَ الْقَلْبِ ذَلِكَ حِينَ تَكُونُ عَلَى حَاجِبِكَ الْأَيْمَنِ مَعَ شُرُوطِ اللَّهِ فِي التَّرْكَوعِ وَ السُّجُودِ، وَ وَقْتُ الْعَصْرِ تَمَلَّى وَ الشَّمْسُ بَيَاضَ نَقِيَّةٍ قَدَّرَ مَا يَسْكُ الرَّجُلُ عَلَى الْحِمْلِ التَّقْبِيلِ فَرَسَخِينَ قَبْلَ غُرُوبِهَا، وَ وَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ وَ أَقْطَرَ الصَّائِمُ، وَ وَقْتُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ حِينَ يَسْقُ اللَّيْلُ وَيَذْهَبُ حُمْرَةُ الْأَفْقِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، فَمَنْ نَامَ عِنْدَ ذَلِكَ فَلَا نَامَ اللَّهُ عَيْنَهُ، فَهَذِهِ مَوَاقِيتُ الصَّلَاةِ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا (۱)

یعنی: از اصبع بن نباته روایت شده که گفت، علی (ع) در خطبه خود، فرمود: برای نماز وقتی است که رسول خدا (ص) آنرا واجب نموده که صلاح نیست مگر در همان وقت: پس وقت نماز فجر هنگامی است که مرد شب خود را بگذراند و بر روزه گر طعام و آبش حرام گردد، و وقت نماز ظهر وقتی است که حرارت روز شدت کند و سایه تو مانند تو باشد، و در وقت زمستان هنگامی است که خورشید به زوال رسد و سایه خورشید بر روی راستت باشد، و وقت عصر وقتی است که تو نماز بخوانی و خورشید سفید و پاک باشد، بقدریکه مرد بر شتر سنگین

سوار شود و دو فرسخ قبل از غروب سیر کنند، و وقت نماز مغرب، هنگامی است که خورشید غروب کند و روزه دار افطار کنند، و وقت نماز عشاء هنگامی است که شب تاریک گردد و سرخی افق برود تا نیمه شب، و هر کس این وقت بخواند خدا، چشم او را به خواب نبرد. این است اوقات نمازها، زیرا که نماز بر مؤمنین با وقت مقرر شده است.

۱۰- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): صَلُّوا صَلَاةَ الْعَصْرِ بِقَدَرِ مَا يَسِيرُ الرَّكْبُ إِلَى ذِي الْحَلِيفَةِ سِتَّةَ أَمْيَالٍ (۱)
یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: نماز عصر را بخوانید بقدریکه (پس از آن و تا قبل از غروب) سواره به ذی الحلیفه درش میلی مدینه برسد. (یعنی سعی کنید نماز عصر را در اول وقت آن بجای آورید).

۱۴- باب وقت صلاة المغرب

۱- ج عَنْ سَلَمَةَ، قَالَ: كُنَّا نَمَلِّي مَعَ النَّبِيِّ (ص) الْمَغْرِبَ إِذَا تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ (۲)

یعنی: از سلمه روایت شده که گفت: هنگامیکه خورشید مستور می شد، نماز مغرب را با پیغمبر (ص) می خواندیم.

۲- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) لَا يُؤْتِرُ عَلَى صَلَاةِ الْمَغْرِبِ شَيْئًا إِذَا عَرَبَتِ الشَّمْسُ حَتَّى يَمْلِيَهَا (۳)
یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) چنین بود که چون خورشید غروب میکرد بر نماز مغرب، چیزی را مقدم نمی داشت تا آن نماز را بجای آورد.

۳- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَمْلِي الْمَغْرِبَ وَيَمْلِي مَعَهُ حَتَّى مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُمْ: بَنُو سَلَمَةَ،

- (۱) المصنف / ج ۱ / ص ۵۴۷
(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۵
(۳) وسائل الشيعة / ج ۳ / ص ۱۳۸

مَنَا زَلِهِمْ عَلَى نِصْفِ مِيلٍ ، فَيَصِلُونَ مَعَهُ ، ثُمَّ يَنْصَرِفُونَ إِلَى مَنَا زَلِهِمْ
وَهُمْ يَرَوْنَ مَوَاضِعَ سَهَائِهِمْ^(۱)!

یعنی: «از حضرت صادق (ع) روایت شده که فرمود: رسول خدا (ص) نماز مغرب را بجا می‌آورد و طائفه‌ای از انصار بنام بنو سلمه که منازلشان نصف میل دور بود با او نماز میکردند و برمی‌گشتند به منزلهای خود درحالی که محل تیرهای خود را می‌دیدند». وبهمین مضمون در کتاب مصنف نیز وارد شده^(۲)

۴- م عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنَّا نَطَلِّي مَعَ النَّبِيِّ
(ص) الْمَغْرِبَ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى مَنَا زَلِنَا وَهِيَ مِيلٌ وَأَنَا أَبْصِرُ
مَوَاقِعَ السَّبِيلِ^(۳)

یعنی: «از جابر بن عبدالله روایت شده که ما با رسول خدا (ص) نماز میکردیم نماز مغرب را، سپس برمی‌گشتیم به منزلهای خود درحالی که یک میل بود، و من می‌دیدم محل وقوع تیر را». وبهمین مضمون در کتاب تاج نیز ذکر شده^(۴)

۵- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص)
يَمَلِّي الْمَغْرِبَ حِينَ تَغِيْبُ الشَّمْسُ حَيْثُ تَغِيْبُ حَاجِبُهَا^(۵)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که فرمود: رسول خدا (ص) نماز مغرب را هنگام غایب شدن خورشید بجا می‌آورد هنگامیکه ابروی آن غایب می‌شد (ممکن است مقصود از حاجب و ابرو طرف اعلای خورشید باشد و ممکن است تشعشات یعنی شعاع آن باشد و اولاً ظاهر است).

۶- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ: إِنَّ جِبْرِئِيلَ أَمَرَ رَسُولَ
اللَّهِ (ص) بِالصَّلَاةِ كُلِّهَا فَجَعَلَ لِكُلِّ صَلَاةٍ وَقْتَيْنِ إِلَّا الْمَغْرِبَ، فَإِنَّهُ
جَعَلَ لَهَا وَقْتًا وَاحِدًا^(۶)!

- (۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۳۷
(۲) المصنف / ج ۱ / ص ۵۵۲
(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۵۵۲
(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۵
(۵) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۳۳
(۶) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۳۸

یعنی: «از حضرت صادق (ع) روایت شده که فرمود: جبرئیل رسول خدا (ص) را به تمام نمازها امر فرمود، پس برای هر نمازی دو وقت قرار داد جز مغرب را که برای آن یک وقت قرار داد... و بهمیضمون در کتاب مصنف نیز ذکر شده (۱)»

۷- ش عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع): أَنَّ جِبْرَائِيلَ أَتَى النَّبِيَّ (ص) فِي الْوَقْتِ الثَّانِي فِي الْمَغْرِبِ قَبْلَ سُقُوطِ الشَّفَقِ (۲)

یعنی: از حضرت صادق (ع) روایت شده که: جبرائیل نزد پیغمبر (ص) آمد در وقت دوم مغرب قبل از ساقط شدن شفق (منظور از وقت دوم چنانکه ملاحظه می شود آخر وقت آن است و آن قبل از ناپدید شدن شفق می باشد). بنا بر این، آنچه از روایات رسول خدا (ص) استفاده می شود آنستکه وقت نماز مغرب، هنگام غایب شدن خورشید می باشد، و این وقت فضیلت آن می باشد که پیغمبر (ص) بر آن مواظبت مینموده است، ولی تا ناپدید شدن سرخی شفق در ناحیه مغرب، نیز می توان آنرا بجا آورد.

۸- م كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: صَلُّوا الْمَغْرِبَ حِينَ تَغْيِبُ الشَّمْسُ (۳) وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) يُصَلِّي الْمَغْرِبَ إِذَا أَفْطَرَ الْمَعْجَلِ (۴)

یعنی: رسول خدا (ص) میفرمود: نماز مغرب را هنگامیکه خورشید غایب می شود بجا آرید، و از ابن مسعود روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) نماز مغرب را می خواند هنگامیکه صاحب تعجیل افطار می کرد.

۹- عَنْ مَرْثَدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: لَمَّا قَدِمَ عَلَيْنَا أَبُو أَيُّوبَ غَازِيًّا، وَعُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ يَوْمَئِذٍ عَلَى مِصْرَ فَأَخْرَجَنَا الْمَغْرِبَ فَقَامَ إِلَيْهِ أَبُو أَيُّوبَ فَقَالَ لَهُ: مَا هَذِهِ الصَّلَاةُ يَا عُقْبَةُ؟ فَقَالَ: شَغَلْنَا، قَالَ: أَمَا سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ (ص) يَقُولُ: «لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ، أَوْ

- (۱) المصنف / ج ۱ / ص ۵۵۵.
 (۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۳۸.
 (۳) المصنف / ج ۱ / ص ۵۵۳.
 (۴) المصنف / ج ۱ / ص ۵۵۳.

قَالَ عَلَى الْفِطْرَةِ، مَا لَمْ يُؤَخَّرُوا الْمَغْرِبَ إِلَى أَنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ (۱) .
 یعنی: از مرشد بن عبدالله روایت شده که گفت: چون ابویسوب جنگجویانه بر ما وارد شد زمانیکه عقبه بن عامر ما مورصر بود، و نماز مغرب را عقب انداخت، پس ابویسوب به سوی او برخاست و گفت این چه نمازی است ای عقبه؟ گفت گرفتاری داشتیم، گفت: شنیدم رسول خدا (ص) میفرمود: همواره امت من در خیر است و یا فرمود: بر فطرت اسلام است، مادامیکه نماز مغرب را تا مشبک شدن ستاره ها عقب نیندازند.

۱۵-باب اذا حضرت صلاة المغرب و وضع العشاء

۱- عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) :
 «إِذَا قُرِبَ الْعِشَاءُ وَ حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَأَبْدِءُوا بِهِ قَبْلَ أَنْ تَصَلُّوا صَلَاةَ الْمَغْرِبِ، وَ لَاتَعَجَلُوا عَنْ عَشَائِكُمْ (۲) .»

یعنی: از انس بن مالک روایت شده که گفت، رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه طعام شب نزدیک و یا حاضر شد، پس به آن ابتداء کنید قبل از آنکه نماز مغرب را بخوانید و از طعام خود غافل نشوید.

۲- م عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : «إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ وَ وُضِعَ الْعِشَاءُ، فَأَبْدِءُوا بِالْعِشَاءِ (۳) .»
 یعنی: از عایشه روایت شده که گفت، رسول خدا (ص) فرمود: هرگاه نماز برپا شد و طعام عشاء نهاده شد، پس ابتدا کنید به طعام عشاء.

۳- عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ : إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (ص)، يَقُولُ: «الْأَصْلَةُ بِحَضْرَةِ الطَّعَامِ، وَلَا هُوَ يُدَافِعُهُ الْأَخْبَانُ (۴) .»
 یعنی: از عایشه روایت شده که گفت: شنیدم رسول خدا (ص) میفرمود: هنگام حضور طعام، نمازی نیست و بهنگام فشا ربول و غائط نمازی نیست.

(۱) سنن ابی داود / ج ۱ / ص ۱۱۳ و ۱۱۴ .

(۲) صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۳۹۲ .

(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۰۵ و المصنف / ج ۱ / ص ۵۷۴ .

(۴) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۲۰۵ و صحیح مسلم / ج ۱ / ص ۳۹۳ .

توضیح: ممکن است بگوئیم منظور از این احادیث آنستکه هرگاه، غذا در سفره حاضر باشد و اگر بماند سرد یا فاسد می‌شود، می‌توان ابتداء غذا را تناول نمود و پس از آن نماز را بجا آورد البته در صورتیکه در تنگی وقت نباشیم و بعضی اضافه کرده این در صورتی است که شخص خیلی گرسنه باشد و یا غذا کم باشد، که اگر ابتداء غذا را بخورد و هنگام نماز فکرش متوجه غذا نباشد و حضور قلب را حفظ کند بهتر است. ولی آنچه از سنت استفاده می‌شود آنستکه حتی لامکان نماز از اول وقت آن ترک نشود.

۱۶- باب النّهی عن تسمیة المغرب بالعشاء

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْمُزَنِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ (ص) قَالَ: لَا تَغْلِبَنَّكُمْ الْأَعْرَابُ عَلَى سُمِّ صَلَاتِكُمُ الْمَغْرِبِ، قَالَ وَيَقُولُ الْأَعْرَابُ هِيَ الْعِشَاءُ (۱)

یعنی: عبد الله مزنّی، روایت کرده که پیغمبر (ص) فرمود: اعراب بر شما غلبه نکنند که نام نماز مغرب را عشاء بگذارند، گوید: اعراب، مغرب را عشاء می‌گفتند. چنانکه ملاحظه می‌شود در این حدیث نهی شده که نماز مغرب را، نماز عشاء بنامند، زیرا شازع آنرا مغرب نامیده است.

۱۷- باب وقت صلاة العشاء

۱- ج سئل جابر عن صلاة النبي (ص) فقال: كان يصلي الظهر بالهاجرة، والعصر والشمس حية، والمغرب إذا وجبت، والعشاء إذا كثرت الناس عجلوا وإذا قلوا أخر وأصبح بغلس (۲)

یعنی: از جابر سؤال شد از وقت نماز رسول خدا (ص)؟ او گفت: رسول خدا (ص) نماز ظهر را به نیمه روز وقت شدت حرارت بجا می‌آورد و عصر را در حالیکه خورشید زنده بود، و مغرب را وقتی که خورشید غروب میکرد و عشاء را اگر مردم زیاد بودند، شتاب میکرد و اگر کم بودند تأخیر می‌انداخت و صبح را در تاریکی بوقت خلط نور و ظلمت

(۱) صحیح البخاری / ج ۱ / ص ۱۴۰

(۲) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۳

می خواند .

توضیح : چنانکه در احادیث ابواب قبل ذکرش اول وقت نماز عشاء از بین رفتن شفق است یعنی هرگاه سرخی در سمت مغرب که پس از غایب شدن خورشید تا مدتی باقی می ماند ، برطرف گردید ، اول وقت نماز عشاء می باشد ، و آخر وقت به اختلاف ذکر شده ، و احادیث آن چنانستکه در ذیل ذکر می شود :

۲- م قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَيَّ أُمَّتِي لِأَخَّرْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ (۱) .
یعنی : اگر نبود که برامتم سخت گرفته باشم هر آینه مؤخر می نداختم نماز عشاء را تا ثلث شب و یا نصف شب .

۳- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) : لَوْلَا نَوْمُ الصَّبِيِّ وَغَلَبَةُ الضَّعِيفِ لِأَخَّرْتُ الْعُتَمَةَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ (۲) .
یعنی : اگر خواب بچه نبود و غلبه بر پیکر ضعیف نمی کرد هر آینه عشاء را تا ثلث شب عقب می نداختم .

۴- ج عَنْ أَنَسٍ قَالَ : أَخَّرَ النَّبِيُّ (ص) صَلَاةَ الْعِشَاءِ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ ثُمَّ صَلَّى ثُمَّ قَالَ : قَدْ صَلَّى النَّاسُ وَ نَامُوا ، أَمَا إِيَّاكُمْ فِي صَلَاةٍ مَا أَنْتَظَرْتُمُوهَا . وَ فِي رِوَايَةٍ : لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَيَّ أُمَّتِي لِأَمَرْتَهُمْ أَنْ يُؤَخَّرُوا الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِهِ (۳) .
یعنی : از انس روایت شده که گفت : پیغمبر (ص) نماز عشاء را تا نصف شب به تأخیر افکند ، سپس نماز کرد ، سپس فرمود : مردم نماز کردند و خوابیدند ، آگاه باشید البته شما در نمازید ما دامیکه به انتظار نماز باشید ، و در روایتی فرمود : اگر برامتم سخت نبود امر می کردم که نماز عشاء را تأخیر بیندازند تا ثلث شب و یا نصف آن .

(۱) المصنف / ج ۱ / ص ۵۵۵ .
(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۴۷ .
(۳) التاج الجامع للاصول / ج ۱ / ص ۱۴۵ .

۵- ش قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): لَوْلَا أَنُ أَشَقَّ عَلَيَّ أُمَّتِي
لَأَخَرْتُ الْعِشَاءَ إِلَى نِصْفِ اللَّيْلِ (۱) وَفِي رِوَايَةٍ: إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ (۲)

یعنی: رسول خدا (ص) فرمود: اگر نبود که برامتم سخت گرفته باشم
مؤخرمی داشتم نماز عشاء را تا نصف شب. و در روایت دیگر: تا ثلث
شب.

۶- م عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَقُولُ: أَعْتَمَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) بِصَلَاةِ
الْعِشَاءِ لَيْلَةً ثُمَّ خَرَجَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ مَاءً فَقَالَ: لَوْلَا أَنُ أَشَقَّ عَلَيَّ
أُمَّتِي لَأَحْبَبْتُ أَنْ أَصَلِّيَ هَذِهِ الصَّلَاةَ لِهَذَا الْوَقْتِ. وَفِي رِوَايَةٍ: أَعْتَمَ
رَسُولُ اللَّهِ (ص) ذَاتَ لَيْلَةٍ بِالْعِشَاءِ حَتَّى رَقَدَ النَّاسُ وَاسْتَيْقَظُوا
وَرَقَدُوا وَاسْتَيْقَظُوا (۳). وَفِي رِوَايَةٍ: لَوْلَا ضَعْفُ الضَّعِيفِ وَسَقَمُ
السَّقِيمِ لَأَخَرْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ (۴)

یعنی: از ابن عباس روایت شده که میگفت: شبی، رسول خدا (ص)، نماز
عشاء را بتأخیر انداخت، سپس بیرون آمد در حالیکه از سر او قطره آب
می چکید و فرمود: اگر نبود این که برامتم سخت گردد دوست داشتم که
این نماز را در این وقت بخوانم. و در روایتی، شبی رسول خدا (ص) نماز
عشاء را تأخیر انداخت تا مردم به خواب رفتند و بیدار شدند و
خواب رفتند، و بیدار شدند. و در روایتی، آنحضرت فرمود:
اگر ناتوانی ناتوان و بیماری بیمار نبود، هر آینه نماز
عشاء را عقب می انداختم.

۷- ش عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (ع) قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) إِذَا
كَانَتْ لَيْلَةٌ مُظْلِمَةٌ وَرِيحٌ وَمَطَرٌ صَلَّى الْمَغْرِبَ ثُمَّ مَكَثَ قَدْرَ مَا يَتَنَقَّلُ
النَّاسُ، ثُمَّ أَقَامَ مُؤَذِّنُهُ ثُمَّ صَلَّى الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ ثُمَّ أَنْصَرَفُوا (۵)

یعنی: از ابی جعفر (ع) روایت شده که گفت: رسول خدا (ص) چنین بود
که چون تاریک و باد و باران بود، نماز مغرب را می خواند، سپس
بمقداری که مردم نافله بخوانند، مکث میکرد، سپس مؤذن آنحضرت

(۱) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۴۶.

(۲) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۳۵ و ۱۳۶ و ۱۴۶.

(۳) المصنف / ج ۱ / ص ۵۵۷.

(۴) المصنف / ج ۱ / ص ۵۵۹.

(۵) وسائل الشیعه / ج ۳ / ص ۱۴۸.

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**